

**PONAS
TADAS**
arba
**PASKUTINIS ANTPUOLIS
LIETUVOJE**

Bajorų nuotyčiai iš 1811 ir 1812 metų
dvylikoje eiliuotų knygų

Pirma knyga

NAMŲ ŪKIS

Iš lenkų kalbos vertė

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS
JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

TURINYS. PONAČIO GRĮŽIMAS.— PIRMAS SUSITIKIMAS KAMBARY,
ANTRAS PRIE STALO.— SVARBUS TEISĖJO PAMOKYMAS APIE MANDAGUMĄ.— PAKAMORĖS POLITINĖS PASTABOS APIE MADAS.— PRADŽIA
GINČO DĖL STRIUKIO IR SAKALO.— VOISKIO NUSISKUNDIMAI.— PAS-
KUTINIS TRIBUNOLO TVARKDARYS.— ŽVILGSNIS Į POLITINĮ ANO METO
LIETUVOS IR EUROPOS BŪVĮ.

Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą!¹
Kaip reik tave branginti, vien tik tas pamato,
Kas jau tavęs neteko. Nūn tave vaizduoju
Aš, ilgesy grožiu sujaudintas tavuoju.

Šventoji motina, Čenstakavos gynėja,
Tavim ir Aušros Vartai Vilniuje garsėja.*
Tu Naugarduko žmonės su pilim globoji,
Išgydė ir mane šventa globa tavoji:
Kai sergantį mane motutė tau aukojo,
Apmirę akys vėl gyvybe suliepsnojo,
Ir tuoj galėjau aš prie tavo slenkščio stoti,
Kad gražinai sveikatą, dievui padėkoti,—
Taip tu ir mus gražinsi į tėvynę mielą.
Dabar tu neški mano ilgesingą sielą
Į tas kalvas miškingas, į lankas žaliąsias,
Kur Nemunas plačiai banguoja mėlynasis;
Į tuos laukus derlingus, pasėliais spalvotus,
Paauksintų kviečių, balkšvų rugelių plotus,
Kur gintarinės svėrės, kaip pusnis griukučiai,
Kur rausta dobilai ir padirvio žvangučiai,
O viskas apsupta ežia kaip juosta lygia,
Joje laukinių kriausių šen ir ten pridygę.

Vidur tokių laukų kadaise, prie upelio,
Beržiniam gojuje, stovėjo ant kalnelio

Bajoro senas dvaras. Trobesiai mediniai
Su mūro pamatais baltavo žalumyne
Šakotų topolių, kur atokiau šlamėjo
Ir saugojo namus nuo rudeninių vėjų.
Pats rūmas ne per didis, bet kuplus, švarutis,
Didžiulė daržinė ir susigūžę kūtės,
Prie daržinės stūksojo trys nemažos stirtos,
Derlingų dirvų pertekliui sukrauti skirtos.
Matyti iš gubų, kur eilėmis stovėjo
Ir tartum žvaigždės tankiai ražienoj mirgėjo,
Matyti ir iš skaičiaus dirbančių artojų,
Kur juodus pūdymus iš anksto jau vagojo,
Iš sėjai paruošto lyg daržas lysių baro,
Kad esama čia gero, išteklingo dvaro.
Ir vartai taip vaišingai stovi atkilnoti,
Lyg tarsi kviestų jus viešnagei čia sustoti.

Tikrai, štai įdardėjo jaunas ponaičiukas,
Apskriejęs aplink kiemą, greit prie gonkų sukas;
Išsoko iš vežimo, o arkliai palikę
Skabiot prie vartų ėmė augančią žolikę.
Namie, matyt, nėra nieko: durys uždarytos
Iš lauko, ir ašon virbelis įstatytas.
Atvykėlis tarnų ieškoti nenorėjo,
Duris patsai atsklendęs, greit į rūmą ėjo:
Pasveikinti jį troško, taip seniai palikęs,
Mieste pabaigęs mokslus², džiaugęs vėl parvykęs.
Jis godžiai dairosi į seno dvaro sienas,
Čia jam pažįstamas daiktelis veik kiekvienas.
Tie patys baldai, ir apmušalai tie patys,
Jis čia nuo kūdikystės žaisti buvo pratęs³;
Tik viskas tarsi suprastėjo, sumažėjo.
Tie patys atvaizdai kambariuose kabėjo.
Čia Kosciuška, dangun akis pakėlęs, žiūri⁴
Ir rankoje suspaudęs nuogą kardą turi,—
Taip jis atrodė klaupęs priesaikos daryti,
Pasižadėjęs priešus kardu tuo išvyti
Ar kristi ant jo pats. Toliau Reitanas liūdi⁵,
Kad laisvę jo tauta nesantarvėj pražudė,

Ranka jis spaudžia durklo smaigalį prie šono,
O prieš akis knyga — „Gyvenimas Katono“⁶.
Toliau Jasinskis⁷, iškilniai niūrus, nors jaunas,
Ir Korsakas⁸ — narsusis draugas jo kariaunos,
Ant Pragos pylimo jie kaunasi sustoję,—
Aplink lavonų krūvos, Praga gi liepsnoja.
Net seną laikrodį, deja, jau pagadintą,
Pamatė stovintį kampe medinėj spintoj,
Su vaikišku džiaugsmu pribėgęs tempė šniūrą,
Ar neišgirs Dombrovskio senąjį mozūrą⁹.

Ieškojo rūme kambario, kuriam, kaip mena,
Seniai, prieš dešimt metų, vaikas dar gyveno.
Įbėgo ir nustebo: kas gi čia per burtai?
Nejau čia moteries taip jaučiai įsikurta?
Juk nevedė žmonos viengungis senas dėdė,
O prašmatni tetulė Peterburge sėdi.
Ne akmistrinės¹⁰ gi fortepijonas, natos,
Ir knygos paskleistos prabėgomis, kaip matos,—
Čia viską taip mielai galėjo padraikyti
Tiktai nerūpestinga ir jauna rankytė.
Štai ir balta suknelė, atnešta dar rytą,
Ir apsivilkti laukia, kėdėj ištaisyta.
O languose, puodeliuos, gėlės žydi, kvepia:
Žirneliai, balsamai, leukonijos išlepė.
Pro langą jis pamatė vėl stebuklą naują:
Kur, būdavo, vien dilgės, kiečiai viešpatauja,
Dabar gražus darželis, lysės nuravėtos,
O prie takelių puokštės kvepiančios ir mėtos.
Greta žemos, lankeliais išpintos tvorutės
Kaip juosta vaiskiai švietė baltosios saulutės.
Ant lapų dar rasa spindėjo sidabrinė.
Stovėjo atokiau pilna vandens skardinė,
Ir daržininkės čia ne per seniausiai būta —
Turbūt ką tik išėjo. Dar palinkęs kruta
Prie pat vartelių krūmas, ir žymė matyti,
Kurią paliko ten maža basa kojytė,
Į smėlį kaip į sniegą įspausta baltutį.
Įspėti tuoj gali: lengva turėjo būti

Ir tekinais smulkių kojųčių žingsniais skrieti
Ta, kur nubėgdama beveik vos žemę lietė.

Keleivis dar ilgai tylus lange stovėjo
Alsuodamas žiedais, kur taip mielai kvepėjo,
Prie žydinčių gėlių palenkęs veidą glaustė
Ir žvalgės į takelį, kur smėly įspausti
Mažyčiai pėdsakai jo akį nuolat traukė,
Bet atsako, kieno jie būtų, veltui laukė.
Staiga pamatė jis mergelę netoliese.
Dėvėjo tądien ji suknelę lengvą, šviesią —
Grakščiam jos liemenėliui tai labai pritiko,
O kaklas ir pečiai neprisidengti paliko.
Lietuvės taip dėvėti tik iš ryto pratę.
Vyriškiai šitaip niekad nėr mergaitės matę.
Tad nors, kaip manė, čia nebuvo pašaliečio,
Suknelės iškarpą ranka pridengus liečia.
Plaukai, nepaleisti, tik smulkiai suraityti,
Baltom, švelniom sruogelėm apie galvą švyti.
Puiki tai puošmena: kai saulė juos paliečia,
Lyg karūna šventajam paveikslėly šviečia.
Bet veido nematyt. Į lauką nosisukus,
Lyg laukė pasirodant ko tenai netrukus.
Staiga delnais suplojo — ten kažkas matyti —
Nuskriejo į pievelę lyg balta paukštytė,
Įbėgo į darželį iš beržų alėjos
Ir, atremta langan lenta pasišokėjus,
Vos spėjai susivokt, jau ji tiesiog į vidų
Lengvutė ir šviesi kaip spindulys įskrido.
Suknelę griebusi, prie veidrodžio skubėjo¹¹;
Staiga čia svetimą jaunuolį pastebėjo.
Ir nusigando taip, kad net visa nublanko,
Ir rūbas nejučiom iškrito jai iš rankų.
Bet ir keleivio veidas rauda kaip ugninis,—
Taip debesėlis rausta nuo aušros rytinės.
Kuklus jaunuolis, veidą rankomis pridengęs,
Kažką norėjo tart, atsiprašyti rengės
Ir negalėjo; ji vien gailiai sudejavo,
Lyg kūdikis, kuris kažką baisaus sapnavo.

Jaunuolis nusigando. Bet jau jos nebuvo.
Širdis jam garsiai plakė, mintys maišės, kliuvo,
Ir pats nebežinojo, kaip toliau jam dėtis:
Ar dėl to nuotykio reik džiaugtis, ar gailėtis.

Šeimyninėj tuo tarpu greitai pastebėta,
Kad naujo svečio štai prie gonkų atbrzdėta.
Arkliams jau kūtėj duota avižų ir šieno —
Tai gero šeimnininko pareiga kiekvieno.
Teisėjas nešykštus, taip kaip kiti nedaro¹²,
Svečių arklių į smuklę pastatyt nevaro.
Tarnai, tiesa, pasveikint svečio neišėjo,
Bet ne dėl to, kad snaustų namuose Teisėjo.*
Mat ponas Voiskis, gausią vakarienę ruošęs,
Lig šiol neapsidirbęs, rengiasi ir puošias.*
Namie Teisėjo nesant, jis svečius sutinka,
Prižiūri, užima ir tvarkosi aplinkui,—
Jis pono giminaitis ir namų tų draugas.
Bet nūn, atvykus svečiui, pasirodyt saugos,—
Negal gi jo sutikti šitaipos apkiužęs!
Tad greitai vilkosi šventadienio drabužiais,
Nuo ryto paruoštais, nes jau tada žinojo,
Kad vakaro puota neapsieis be jojo.

Atvykusį pažinęs, Voiskis rankas skečia
Ir su džiaugsmu apglėbia ir bučiuoja svečią.
Ir greitas pokalbis tarp jų prasadėjo,
Abudu daug dalykų pasakyt norėjo.
Trumpais, palaidais žodžiais maišėsi daugybė
Visokių klausimų ir įspūdžių gausybė.
Kai pagaliau jau Voiskis klausimus išsėmė,
Naujausius įvykius apsakinėti ėmė.

„Gera, Tadeli (svečias tokį vardą gavo
Kosciuškos atminimui, kurs tada kariavo¹³,
Kai gimė vaikas), aš džiaugiuos dėl to dalyko,
Kad tau kaip tyčia šiandien parvažiuot pavyko,
Kai vieši namuose tiek daug gražių panaičių.
Tau dėdė žvalgosi geros žmonos ir kraičio.

Žiūrėk ir pats: rinktinė draugija aplinkui
 Dėl tos bylos su Grovu tyčia susirinko,
 Reik spręsti seną ginčą su geru kaimynu;
 Ir Grovas, kaip žinia, rytoj atvykt ketina.
 Ir Pakamorė su visa šeima prispėjo.*
 Jaunimas šaudyti į mišką išgarmėjo,
 O seniai su poniom apžiūrinėja pjūtį,—
 Turėtų pamiškėj dabar visi jie būti.
 Eiva jų pasitikt, jei vaikščioti netingi;
 Ten bus ir dėdė pats, ir jo svečiai garbingi“.

Taip ponas Voiskis su Tadu į mišką traukė,
 O žodžiai kaip srovė abiem plaukte vis plaukė.

Saulelė miško skiauterės beveik jau lietė,
 Nors ir ne taip kaip dieną, bet plačiai dar švietė,
 Visa įraudonijus kaip skruostai kaimiečio,
 Kai po dienos darbų jį poilsis jau kviečia.
 Ugniniai saulės rato spinduliai pasvirę
 Jau leidžiasi į tamsią, ūkanotą girią,
 Ir prieblandos rūkai, su medžiais susilieję,
 Į vieną visumą tą tylų plotą sieja.
 Susikaupė giria kaip paslaptingas rūmas,
 O jo stoge žioruoja gaisro raudonumas.
 Bet saulės jau nebėr. Dar spinduliai ugniniai
 Švytruoja pro medžius lyg pro plyšius langinių
 Ir gęsta. Tyla pjautuvai, lig šiol skambėję,
 Ir grėblį pievoj deda ant peties grėbėja.
 Pasibaigė darbai. Teisėjas tą prižiūri,
 Ir su diena kiekvienas darbas baigtis turi.
 „Pasaulio Ponas žino, kiek kam dirbti reikia.
 Kai savo tarnui, saulei, poilsį suteikia,
 Tai ir visiems ilsėtis laikas bus atėjęs“.
 Taip mėgdavo dažnai pamokyti Teisėjas.
 Ir ūkvedžiui griežtai užginta sauvaliauti.
 Net ir javų vežimai, nebaigti prikrauti,
 Į kluoną pustučiai ne kartą grįžt turėjo,
 Ir jaučiai džiaugėsi, kad taip jie palengvėjo.

Bet Tadas jau pamatė štai draugiją gausią,
Begrįžtančią linksmai; maži vaikai pirmiausia,
Teisėjas su Pakamoriene šnekučiavo,
Ir Pakamorė čia su artimaisiais savo;
Po vyresniųjų panos ir vaikinai ėjo,—
Šiems bent per pusę žingsnio atsilikti derėjo,
Kaip įprasta iš seno. Tvarkdario nebuvo,
Tačiau kiekvienas stojo ne kaip kam pakliuvo,
Bet savo vietoj ėjo, iš eilės, kaip reikia¹⁴.
Teisėjas netvarką mišrioj draugijoj peikia
Ir verčia atsižvelgti kiekvieno pranašumo
Dėl amžiaus ar kilmės, ar nuopelnų gausumo.
„Tvarkoj,— sakydavo,— namai ir tautos žydi,
O netvarka visus į pražuvimą lydi“.
Tad tvarką saugojo tarnai, kaip ir savieji,
Svečiai ir giminaičiai, netgi svetimieji,
Tegu ir neilgai čia gavę paviešėti,
Turėjo šių namų tvarkos griežtai žiūrėti.

Trumpai sūnėną savo sveikino Teisėjas:
Į skruostą pabučiavo gero palinkėjęs
Ir davęs maloniai jam pabučiuoti ranką.
Taip pasisveikint čia, prie svetimų, pakanka,
Tačiau kad ašarą rankove greitai braukė,
Matyt, mylėjo Tadą ir labai jo laukė.

Su šeimininku viskas iš laukų ir šilo,
Iš pievų ir ganyklų grįžt namo pakilo.
Piemuo čia bandą varosi avių nemenką
Ir kelia gatvėj dulkes, ten iš lėto slenka
Tirolio karvės ir telyčios su varpeliais¹⁵
Ir lekia žvenddami arkliai, net dunda kelias.
Prie šulinio visi jau susigrūdę stovi,
Kur girgžda svirtis, liejasi vanduo į lovį.

Teisėjas, nors pailsęs ir svečių tur būrį,
Tačiau ir šeimininko pareigų dar žiūri.
Prie šulinio nuėjo, ūkvedžio neklausia,
Iš vakaro jis viską mato pats geriausiai.

Tarnais nepasikliauna, pats visur užtrunka:
Nuo šeimininko žvilgsnio, sako, žirgas tunka.

O Voiskis su žvake į priebutį išėjo
Ir tvarkdariui Protazui ten išmetinėjo*,
Kad senis kažin ką savaip vis prasimano
Ir vakarienę štai į pilį išgabeno.
Pilies tos niūrios sienos, jau beveik griuvėsiai,
Glūdėjo atokiau, nuo miško netoliese.
Ir kam tas tuščias triūsas? Ir kieno tai labui?
Taip pat ir pats Teisėjas ne mažiau nustebo.
Bet jau vėlu. Geriau to klausimo neliesti
Ir atsiprašius veik svečius į pilį kviesti.
Protazas pakeliui vis aiškino Teisėjui,
Dėl ko jo paliepimą jis pakeist turėjo:
Dvare, matai, prie stalo nėra erdvės nė vietų,
Kad tiek kilnios ponijos sutalpint galėtų.
Pily skliautuota salė dar gerai išlikus:
Kad nėra langų, tai menkas vasarą dalykas.
Užtat ten pat šalti ir erdvūs mūro rūšiai,
Tai aptarnavimui labai patogu būsia.
Taip jis kalbėdamas Teisėjui vis mirksėjo,
Matyt, ir svarbesnių dar priežasčių turėjo.

Du tūkstančiai bus žingsnių nuo Teisėjo rūmo
Ligi pilies griuvėsių įžymaus didumo¹⁶ —
Liūdną senos Horeškų giminės likučių.
Jų ponui žuvus mūšy metais suiručių,
Dalis didžiulių turtų buvo sekvestruota¹⁷,
Dalis nerūpestingai globali atiduota,
Kai ką tolimesnieji giminės atgavo¹⁸,
Galop ir už skolas nemaža išgaravo.
Tik seną pilį niekas imti nesutiko:
Jai išlaikyti reikia nemažai skatiko.
Bet štai kaimynas Grovas, prašmatnus ponaitis,
Iš motinos kilmės Horeškų giminaitis,
Sugrįžęs iš svetur, pamėgo šituos mūrus —
Juos gotiškos vadino jis architektūros.
Tačiau Teisėjas spyрэ dokumentus matęs,

Kad Vilniaus meisteris, ne gotas, pilį statęs¹⁹.
Kai Grovas geistiniai pilies įsinorėjo,
Staiga tokis pat noras kilo ir Teisėjui.
Pradėjo vietoj bylą, bet, jos neišsprendę
Gubernijos teisme, paskui Senate bandę.
Daug pinigų pakloję, vis dar neatlyžo,
Kol štai byla ir vėl į vietos teismą grįžo²⁰.

Gerai Protazas sakė, kad griuvėsių salė
Palestrą ir viešnagę sutalpinti gali²¹.
Aukšta, ruiminga salė, lubos jos gaubtinės,
Prilaikomos kolonų, grindys akmeninės,
Be jokių puošmenų mūrinių sienų plotas
Aplinkui briedžių papuoštas ragais šakotais.
Ten ir medžiotojų vardai įbrėžti buvo,
Taip pat — kada ir kur laimikiai tie pakliuvo,
Ir herbai tų, kurie medžioklėse laimėjo.
Horeškų herbas „Pusožis“ skliaute spindėjo.

Svečiai tvarkingai iš eilės apstojo stalą.
Tad Pakamorė vietą užėmė iš galo,—
Tai dera jojo amžiui, tinka pašaukimui.
Jis lenkiasi ponioms, vyriškiams ir jaunimui.
Čia pat ir Kvestorius²² iš dešinės Teisėjo,
Lotyniškai Vienuolis maldą sukalbėjo;
Tada susėdo, vyrai dar degtinės gavo,
Ir tuoj visi skaniai šaltibarščius ragavo.

Nors Tadas dar jaunuolis, aukštoj vietoj sėdi:
Mat jį, kaip brangų svečią, pagerbė taip dėdė.
Greta tuščia vieta jo dėmesį patraukė,—
Kas ją turės užimt, spėliojo vis ir laukė.
Taip pat į ją ir dėdė kreipė žvilgsnį savo
Ir žvalgęs į duris, matyt, kad nekantravo.
Ir Tadas jo žvilgsnius nejučiomis lydėjo,
Šalia tuščia vieta jį jaudinti pradėjo.
Kaip keista! Juk čia pat šypsojosi mergaitės,
Kuriom susižavėtų net ir karalaitis.
Čia kiekviena graži, jauna, meili, kilminga,

O jam tik tos vienos, kurios nėra čia, stinga.
Ji lyg mįslė: ją spėdamas, gali suklysti,
Tačiau slaptinumu taip žavisi jaunystė!
Pakamoritės vengia, artimos kaimynės,
Nekeičia lėkščių jai, nepripila stiklinės,
Nekalbina panelių, tarsi nesuvokęs,
Kad gero elgesio jis sostinėje mokės²³.
Iš tosios vietos vis negal išsivaduoti,
Jau netuščios, nes štai užpildė ją vaizduotė.
Spėjimų apie ją daugiau negu pakanka,
Kaip po lietaus varliūkščių vandeningoj lankoj.
Tarp jų kaip karalienė į dangaus saulelę
Baltoji lelėja iškilnią galvą kelia.

Tuo tarpu jau stalan paduota trečias valgis.
Tad Pakamorė, į dukras liūdnei pažvelgęs,
Įpylęs lašą vyno ir lėkštes pakeitęs,
„Turėsiu,— tarė,— pats jums patarnaut, mergaitės,
Nors nevikrus ir senas“. Priekaišto užgauti,
Keli jaunuoliai šoko tuoj panoms tarnauti.
Čia pažvelgė į Tadą šnairomis Teisėjas
Ir, lėkštę su valgiu į šalį pastūmėjęs,
Papildęs stiklą, tarė: „Pagal madą naują
Nūn mokytis jaunimas sostinėn keliauja.
Tiesa, kad mūsų sūnūs, tenka pripažinti,
Geriau už mus visokiuos moksluos išmankštinti.
Tačiau, matau, mums, seniams, reik apgailestauti,
Kad jų nemokė niekas su žmonėm bendrauti.
Seniau bajorų sūnūs, būdavo, taip daro:
Išvyksta patarnaut prie gero pono dvaro,
Ir man jaunystėje nemaž ko buvo stoka,—
Dvare prie Vaivados aš viso to išmokau,
Mūs Pakamorės tėvo, pono geradėjo.
(Čia mandagiai ranka jo keli palytėjo²⁴.)
Aš elgesio išmokau tik iš jo malonės,
Įpratintas bendrauti, išėjau į žmones.
Tad saugoju lig šiol jo atminimą brangų,
Kasdien už jojo vėlę aš meldžiuosi dangui.
Gal ir ne tiek kaip kitas ten pasinaudojau,

Dėl to, namo sugrįžęs, žemę vien vagojau,
Tuo tarpu kai kiti, nors man dėl to ne gėda,
Globėjui remiant, pasiekė aukštų urėdų,
Tačiau senatvėje bent ta paguoda lieka,
Kad savo namuose nesu aš niekad nieko
Nemandagiai užgavęs. Žinoma iš seno,
Jogei išmokyti nelengva mandagumo meno.
Gracingai brūkštelt koja — to dar nepakanka²⁵,
Arba su šypsena paspausti kito ranką,
Nes šitoks mandagumas pirkliai gal ir dera,
Tačiau kilnus bajoras jo neims už gera.
Kaip kam būt mandagiam, reik atskirai išspręsti:
Ir kūdikio juk meilėj mandagumo esti,
Ir vyro pagarboj prie svetimųjų žmonai,
Ir kaip su samdiniais tur elgtis taurūs ponai.
Yra čia skirtumų, juos reik gerai suprasti
Ir tinkamiausią būdą kiekvienam atrasti.
Seniau, kai vaišindavos ponai su sau lygiais,
Didžiudavos šalies istorija ir žygiais,
O šlėktų vietos darbus pirmoj vietoj statė,
Dėl to kiekvienas brolis bajorėlis matė,
Kad lygiai su kitais ir jį čia pripažįsta,
Dėl to jie taip brangino savo bajorystę.
O šiandien nebeklauski: senas tu ar jaunas,
Iš kur ir ką veikei? Kiekviens į vidų braunas,
Ir jei ne šnipas, tuo gali bent pasiguosti.
Ir kaip Vespasianas pinigo neuostė²⁶,
Iš ko ir kaip jį gavo, klausti nenorėjo,
Taip apie žmogų nieks dabar neklausinėja.
Gana, kad yr landus ir galvą aukštai kelia,
Tokie draugus brangina kaip grašius žydėliai“.

Taip tardamas, jisai aplink apsižiūrėjo,
Nes norint išmintingai ir gerai kalbėjo,
Žinojo, kad jauniems dažnai kantrybės stinga,
Jei per ilga kalba, nors būt ir išmintinga.
Tačiau aplink rimitis ir tyluma didžiausia.
Tad Pakamorės dar žvilgsniu jis atsiklausia.
Nors Pakamorė žodžiais nieko nepareiškia,

Bet, linkčiodamas galvą, pritaria jam aiškiai,
Kalbėtojai dar tylint, duoda jam suprasti,
Kad gali savo žodį ir toliau jis tęsti.
Teisėjas tad, taures papildęs — jo ir savo,
Nugėręs gurkšnį vyno, šitaip samprotavo:
„Ir mandagumas,— tarė,— turi didelę vertę.
Kada imi svarstyti, lyginti ir sverti
Veiksmus kitų — jų dorą, kilmę ir gentystę,
Tada ir save patį tu geriau pažįsti,—
Taip lygiai, jei svarstyklėj pasisverti nori,
Kitapus pastatyk panašų kito svorį.
Prašyčiau ypačiai jaunimą paklausti,
Kaip reikia tauriai gražiąją pagerbti lytį,
Jei dar, be to, kilmės ją puošia pranašumas,
Jaunystės žavesys ir prigimties šaunumas.
Iš čia pirmieji polinkiai — jausmai — ir greitai
Tarp iškilnių šeimų giminingumo saitai.
Užtat gi...“ Žvilgsnis čia susikaupė Teisėjo,
Į Tadą pasikreipęs, rūsčiai pažiūrėjo,
Matyt, kad padaryti išvadas norėjo.

Bet skambtelėjo Pakamorė tabokinę
Ir tarė: „Ak bičiuli, ir aną gadynę
Blogiau dar būdavo. Ar patys mes pakitom
Besendami namie ir taikstomės su šitom
Naujų laikų madom, ar gal mes apsirpatom,
Bet šiandien daug mažiau papiktinimo matom.
Atsimenu, kai pirmąsyk į mūs tėvynę
Jauni ponaičiai, iš svetur atsidanginę,
Pikčiau negu nogajų²⁷ ordos įsibrovė,
O jų pėdom — madų prancūziškų naujovė.
Jie ėmė niekinti mūs bočių palikimą,
Mūs teises, papročius ir net apsirengimą.
Net pikta būdavo, kai šitokie pamaivos,
Per nosį tardami, dar kraiposi ir raivos,
Ištrauks brošiūrą vienas, kitas laikraštuką —
Ir naują teisę, pažiūras, net rūbą bruka²⁸.
Ir daugelis pradėjo tiems niekams prijausti.
Nes kai aukščiausias tautą nutaria nubausti,

Tai atima pirmiausia jos piliečiams protą.
Prieš ligą jokių vaistų dar nesugalvota.
Tam marui buvo lengva tuomet įsibrauti,
Nes antkrytį ligos tauta iš anksto jautė.
Ir štai visi paikšius tuos mėgdžioti skubėjo,
Pakeitę papročius, kita kalba kalbėjo.
Kaip užgavėnių siautė paikas maskaradas;
Ir štai gavėnios dienos — vergija ir badas!

Menu dar iš vaikystės įvykį gan seną.
Atvyko vienąsyk pas tėvą į Ašmeną
Jaunasis Taurininkas. Dailiai važinėjo
Ir pirmas Lietuvoj prancūziškai dėvėjo.
Visi aplink, kas gyvas, paskui jį sekiojo,
Garsėjo greitai namas, prie kurio sustojo
Jo keistas vežimėlis — dviratė drindulė,
Kuri prancūziškai vadinos karijulė²⁹.
Liokajų vietoje tupėjo du šunyčiai,
O prieky vokietis, toks liesas, tartum tyčia,
O kojos ilgos, plonos, lyg kokie ramsteliai,
Sagutėm sidabrinėm papuošti bateliai;
Odos krepšely striuką saugojo kasikę.
Kvatojo senesni, drindulę tą sutikę,
Kaimiečiai gi žegnojosi apstulbę vietoj:
Pats velnias važinėjęs vokiškoj karietoj.
Sunku man Taurininko pavaizduot nešionę,
Jis mums lyg papūga atrodė, lyg beždžionė.
Perukas tas pudruotas, ta jo „aukso vilna“³⁰,
Mums priminė kaltūną, nešvarumo pilną³¹.
Jei dar ir jautė kas, kad lenkiškai rėdytis
Yra gražiau, negu beždžioniškai darkytis,
Tylėjo, nes užrėkęs būtų jį jaunimas,
Kad tai kultūros ir progreso išdavimas.
Apakino visus tų prietarų gerbimas.

Sumanė Taurininkas mus sureformuoti
Ir pagal konstituciją civilizuoti.
Apreiškė mums, kad naujosios prancūzų knygos
Įrodę atradimą, joguei žmonės lygūs³².

Nors tai seniai paskelbta Kristaus testamente,
Tai girdim iš sakyklos per kiekvieną šventę.
Yra tai senas mokslas, reikia tik juo sekti!
Bet tuomet žmonės klaidžiojo lyg tamsią naktį
Ir netikėjo, nors dalykas būt aiškiausias,
Jei iš prancūzų knygos to nebus išrašęs.
Tada mūs Taurininkas dėjosi markizu.
Mat titulai Paryžiaus teikiami kaprizų,
O tuo metu klestėjo ten mada markizų.
Tačiau kai vėl netrukus keist madas suskato,
Markizas titulą jau gavo demokrato³³,
O kai įsigalėjo ten Napoleonas,
Mūs demokratas grįžo jau kaipo baronas.
Tad, laikui bėgant, pagal naują alternatą³⁴
Jį būtume išvydę vėl kaip demokratą.
Mat madomis Paryžius jau seniai garsėja,
O lenkas tą nuvalo, ką prancūzas sėja.

Dabar jei užsienin jaunimas mūs ir skuba,
Tai, dėkui dievui, jau ne dėl mados ar rūbo,
Ne spaustuvių šlamšte įstatymų ieškoti
Ir ne kavinėse išmokyti gražiai byloti.
Dabar Napoleonas žino, kaip valdyti,
Suranda ir plepiam naudingo darbo sritį.
Štai žvanga ginklai vėl ir džiugina mūs širdį,
Kad apie lenkus jau pasaulis tiesą girdi.
Sena šlovė prikels iš naujo karalystę,
Prašys nauji žiedai, iš laurų išsivystę.
Tik liūdna, ach! kad metai taip iš lėto slenka,
O mums neveikti nieko — tai koktu ir menka!
Sunku taip laukti visiems, kai nieko nieks nežino!
„Tėveli Robakai,— paklausė Bernardino,—
Per Nemuną žinių tau, sako, atplukdinę³⁵.
Gal apie mūs kariauną būsi gavęs žinią?“
„Nieko o nieko,— tarė Kvestorius iš lėto;
Matyt, kad tos kalbos jis tęsti nenorėtų.—
Politika ne man. Iš Varšuvos, teisybė,
Gavau aš vieną laišką. Reikalų daugybė,

Bet tai vien mus, bernardinus vienuolius, liečia.
Tais reikalais nesidomės juk pašaliečiai“.

Čia jis nejučiomis reikšmingą žvilgsnį metė
Į kapitoną Rykovą, maskolių svetį.
Jis gretimam kaimely su kariais stovėjo;
Iš mandagumo kviestas, pokylin atėjo.
Čia valgė jis skaniai, į kalbą nesileido,
Bet, „Varšuva“ nugirdęs, tuoj pakėlė veidą:
„Oi ponas Pakamore!.. Jūs kiekvieną kartą
Tai apie Varšuvą, tai apie Bonapartą!
Tėvynė!.. Aš ne šnipas, o jūs kalbą moku,
Žinių man apie jūsų reikalus ne stoka.
Jūs lenkai, o aš rusas. Mes nebekariaujam,
Dabar paliaubas turim, tai drauge puotaujam.
Su prancūzu taip pat mes išgeriam degtinės,
Bet vos tiktai ura! — ir griaudžia vėl kautynės.
Ką mylim, tą ir tvojam, sako rusų liaudis.
Ką spustelsim iš meilės — tas net nusičiaudės!
Sakau aš jums, bus karas. Pas majorą Plutą
Ne per seniai iš štabo adjutanto būta:
Kad ruoštumės į žygį. Galbūt turką lupti,
O gal ir Bonapartą netyčiom užklupti.
Bet be Suvorovo mes galim gauti gužą.³⁶
Pulke sakydavo, kai ėjom prieš prancūzą,
Kad Bonapartas burtais mus apdumt mėgino*,
Bet ir Suvorovo išdaigų kas nežino!?
Taip sykį mūšy, sako, Bonapartas burtu
Pasivertė lape, tada mūsiškis — kurtu.
Tai Bonapartas katinu kad suriaumojo,—
Suvorovas jį, žirgu pasivertęs, tvojo!
Žiūrėkit, kas su Bonapartu pasidarė...“
Čia jis, staiga nutilęs, valgė ir gurkšnojo.
Tuo tarpu šalutinės durys atsidarė.

Įėjo moteris. Jos grožis ir žavumas,
Jos pasirodymas ir apdaro puošnumas
Visų akis patraukė. Sveikino visi ją:
Tad ji ne pirmą kartą matė šią draugiją.

Jauna, žavus liemuo ir iškilni krūtinė,—
Jai tiko nuostabiai rausva suknia šilkinė,
Švelnučiai ant krūtinės mezginėliai raitės,
Madinga iškarpa ir trumpos rankovaitės.
Ji rankoje vėduoklę paauksuotą sklaidė —
Nebuvo karšta salėj, tad ja šiaip sau žaidė.
Vėduoklė rankoje pleveno ir mirgėjo,
Ir aukso žiezirbos lietum nuo jos byrėjo.
Plaukai, kaip tinka veidui, sruogom suraityti,
Raudoni kaspinėliai vingiuos įraizgyti,
Tarp jųjų briliantas, sumaniai įdėtas,
Spindėjo lyg žvaigždė garbanoje kometos.
Puikus tai apdaras, bet poniai jis ne vienai
Atrodė per turtingas kaime šiokiai dienai.
Tik jos greitų kojyčių niekas neišvydo,
Nes taip jom greitai mynė, tartum slyste slydo³⁷,
Nelyginant vaikai kad trauktų puošnią lėlę,
Tūnėdami slapta, tik ją aikštėn iškėlę.
Visiems linkčiodama, lengva, lyg oru plaukė,
Kur jos tuščia vieta prie Tado šono laukė.
Tačiau ne taip pigu lig josios prasigauti:
Per keturias eiles reikėjo prasibrauti
Svečių, kurie apsėdo, nesant kėdžių, suolus.
Bet ji, tarp sėdinčių eilių vikriai įpuolus,
Lyg biliardo kamuolys ūmai įkritis,
Tarp stalo ir suolų į savo vietą ritos.
Kažką suknia užkliudė, kolei atsirado
Sau skirtoje vietoje, čia pat prie pono Tado.
Pasydusi truputį, šonan pasišliejo
Ir jo peties iš lengvo atsiremt turėjo.
Tad atsiprašius sėdo, smalsiai apsižvalgė,
Bet stalo nelietė — nei gėrė ką, nei valgė,
Tiktai vėduoklės žydrą rankenėlę suko,
Čia taisė mezginius žavaus apykakliuko,
Čia, kilpas kaspinių nejučiomis patraukus,
Gracingai pirštais lietė suvingiuotus plaukus.

Ta pertrauka kalbas aptildė valandėlei,
Kol žodžių gaudesys — iš pradžių pamažėliai,

Paskui kas kartą vis garsiau — įsisiūbavo:
Visus mat šios dienos medžioklė intrigavo.
Asesorius aistringai ginčytis įniko
Dėl šunio Striukio, pono Rejento skaliko.*
Mat Rejentas vis šaukė girdamas saviškį,
Kad Striukis būtent pirmas pasivijo kiškį.
Asesorius gi teigė visiškai ką kita:
Kad ta šlovė, girdi, jo Sakalo pelnyta.
Kaimynų nuomonės čia greitai išsiskyrė —
Vieni tad Sakalą, kiti Striukutį gyrė.
Mat šitie patys matė, tie — žinovais dėjos.
Kitam gale tuo tarpu aiškinos Teisėjas
Tai naujajai kaimynei: „Gaila, kad turėjom
Prie stalo sėst be jūs, bet laukt nebegalėjom:
Svečiai iš lauko grįžo alkani tikriausiai;
Be to, maniau, kad šičia nevakarieniausiu“.
Jis vėl su Pakamore vyno paragavo
Ir tylomis toliau abu politikavo.

Kai buvo taip visi kalbom įsismaginę,
Stebėjo ponas Tadas lauktąją kaimynę.
Atrodė, kad jisai išsyk gerai įspėjo,
Kas į tą tuščią vietą atsisėst turėjo.
Jis rauda, jaudinos, širdis jam smarkiai plakė,
Ir visos aplinkybės lyg sakyte sakė,
Kad čia bus ta pati, kuri dvare į vidų
Pro langą kambarin taip nuostabiai įskrido.
Tiesa, dabar atrodė, tarsi būt stambesnė,
Bet tai drabužiai daro moterį aukštesnę.
Jisai trumpais, šviesiais plaukais mergaitės laukė,
O šita, kur čia sėdi, buvo juodaplaukė.
Turbūt dėl to, kad gaubė vakaro ją saulė,
Įvyko dėl plaukų ta nuostabi apgaulė.
Anos nespėjo jis įsižiūrėti veido,
Bet visas nuotykis ją taip vaizduotis leido:
Akutės juodos, moka jom aštriai žvalgytis,
Veidelis baltas ir kaip vyšnios jos lūpytės.
Iš visa ko ir ši atrodė kaip ankstesnė,
Tik amžiumi, beje, galėjo būt vyresnė,

Nes daržininkė rodės dar visai mergaitė,
O ši jau moteris, nors metų jos neskaitė:
Jaunimas juk gražuolės metrių neklausia,—
Gražuolė moteris atrodo jam jauniausia.
Jaunimo neatšaldo amžiaus nelygybė,
Jaunuoliui mylimoji vis dar nekaltybė.

Nors Tadas Vilniuje, puikiam mieste, gyveno,
Bet buvo auklėjamas dvasininko seno.
Tad nors beveik jau baigė dvidešimtį metų,
Senoviško griežtumo laikėsi kaip reta.
Užtat, atvykęs tėviškėn atsigavinti,
Turėjo gryną širdį ir nekalną mintį.
Bet kilo nejučiom ir laisvės norai žavūs,
Ir jau iš anksto svarstė, kaip čia progą gavus
Įrodyt, kad širdy jausmai liepsnoja šaunūs,—
Jis jautėsi esąs žvalus, vikrus ir jaunas.
Jo gyslose tekėjo kraujas sveikas, grynas,—
Tokia jų giminė: juk Soplica vadinos,
Visi jie sudėties tvirtos ir raumeningos,
Visi geri kariai, truputį mokslui tingūs.

Ir Tadas kaip jo bočiai buvo karštas, greitas,
Gerai žingsniavo pėsčias, puikiai įodė raitas,
Nebuvo negabus, bet mokslai jam netiko,
Nors dėdė ir nemaža skyrė tam skatiko.
Labiau nei knygą mėgo šautuvą ir kardą
Ir būt mielai nešiojęs karininko vardą,
Nes juk ir tėvas taip testamente norėjo,
Ir jau mokyklos suole būgnas jį žavėjo.
Bet tuos sumanymus staiga sutrukdė dėdė.
Kad Tadas vestų žmoną, taip jisai parėdė,
Kad ūkį perimtų ir kaime įsikurtų
Ir įpėdiniu liktų jo sukrautų turtų.

Visi savumai tie ir būdas pono Tado
Įžvalgioje kaimynėj vertintoją rado.
Ji apžvelgė jo šaunią išvaizdą rinktinę,
Stiprius, tiesius pečius ir plačią jo krūtinę,

Ir pažvelgė į veidą, kurs tuojuo liepsnojo,
Kai tik jos žvelgesys įsmigdavo į jojo.
Iš nedrąsos sumišęs, jis jau nebestingo
Ir nekreipė į šalį žvelgesio ugningo.
Taip keturi vyzdžiai švytravo viens prieš kitą,
Kaip rarotinės žvakės tamsų žiemos rytą³⁸.

Jinai prancūziškai pradėjo klausinėti.
Jis mokėsi mieste, tad kas tenai girdėti?
Kokie ten autoriai, kokia knyga naujausia?
Ir pagal atsakus ji vėl toliau jo klausia.
Ogi paskui dar kalbą kreipia į tapybą,
Į muziką, šokius ir netgi į lipdybą!
Ją domina spauda ir natos, ir teptukas³⁹,—
Nustebęs ponas Tadas kaip vijurkas sukas.
Bijojo, ar tik ji ne pajuokai jį gauda,
Tad lyg pirmokas koks jis painiojos ir rauda.
Bet mokytojas, laimei, atgrasus nebuvo,—
Kaimynė tuoj suprato, kas čia jam užkliuvo.
Netrukus paprasčiau su juo kalbėti ima
Apie kasdienę buitį ir žmonių likimą,
Ir kaip nenuobodžiaut, ir kaip reik džiaugtis laime,
Kad būtų malonus gyvenimas ir kaime.
Ir Tadas geba jau užginčyt ir pritarti,
Ir juoko dėlei net truputį susibarti.
Nekaltą pokštą šit kaimynė sugalvoja:
Ji tris rutuliukus iš duonos suvolioja
Ir liepia rinktis jam. Jis artimiausią traukia.
Į tai Pakamoraitės žiūri susiraukę,
Kaimynė juokiasi, bet ginas, kad nežino,
Ką rutuliukai tie čia reiškė, ką vaidino.

Antram gale kaskart didesnis ginčas niršo.
Ten Sakalo draugai, galop paėmę viršų,
Striukučio partiją į ožio ragą rietė,
Dėl to valgius ant stalo jau mažai kas lietė.
Ten ginčijos stati, vieni kitų neklausė,
Visi karščiaivosi, o Rejentas labiausiai.
Jis stačiai barėsi dėl savojo skaliko,

Tam ginčo reikalui ir jojo gestai tiko.
(Anksčiau advokatavo rejentas Bolesta,
Draugai pašiepdavo, kad taip jis mėgo gestą.)
Dabar abi alkūnes išrietė kaip lanką
Ir išskėtė pirmyn pirštus abiejų rankų,
Vaizduodamas iš karto du būrius skalikų.
„Asesorius ir aš,— sakau, kaip atsitiko,—
Paleidom saviškius, abu kartu išspruko,
Kaip paspausti pirštu dvivamzdžio du gaidukai.
Tulia! Pirmyn abu, o kiškis liuokt per lanką!
Ir šunes ten! (Jisai per stalą tiesė ranką
Ir pirštais kurtų šuolius nuostabiai vaizdavo.)
Jau šunes gabalą nuo miško nušuoliavo.
Čia Sakalas pastrykt! Šuva karštuolis niršta,
Jau Striukį pralenkė, nedaug, va tiek — per pirštą.
Žinojau, kad prakiš, nes kiškis, oi, gudruolis!
Viliodamas šunis, neva į lauką puolęs,
Tik šust į dešinę — apsivertė ir dumia.
Ir šunes metėsi į dešinę pakrūmę,
O jis staiga į kairę liuokt pastrykt — du šuoliai!
Ir šunes liuokt! O Striukis jį iš šono puolė
Ir capt!“ Čia Rejentas, užgulęs visą stalą,
Nubėgo greitai pirštais net į kitą galą
Ir „capt!“ staiga kad šūktels Tadui į pat ausį!
O Tadas ir kaimynė, jo visai neklausę,
Netyčia užklupti, lyg iš dangaus nukrito
Ir galvas atmetė, atšliję viens nuo kito
Kaip medžių dvi viršūnės siūbtelėjus vėjui.
Ir postalėj ranka, kur prie kitos artėjo,
Ūmai atgal pabėgo lyg baugšti vagilė,
Ir du veidai drauge raudoniu apsipylė.

Čia Tadas, kad nusišėptų savo sumišimą,
„Tiesa, dėl Striukio,— tarė,— stačiai džiaugsmas ima:
Gražus šuva! Ir jeigu griebia taip kaip kitas...“
Bet Rejentas nutraukė: „Mano favoritas
Negriebtų taip kaip kitas!?“ Tadas tad iš naujo
Pasidžiaugė, kad Striukis — kurtas gryo kraujo,

Ir gaila, kad lig šiol nebuvę aplinkybių
Pažinti iš arčiau jo panašių savybių.

Asesoriui, tai girdint, net užgniaužė žadą,
Ir jis aštriu žvilgsniu kiaurai nuvėrė Tadą.
Asesorius už Rejentą šiek tiek smulkesnis,
Atrodė, kad turėtų būt ir nuolaidesnis,
Bet buvo jis baisus kur ginčuos ar seimely,
Sakydavo, jis tur liežuvį geluongalį.
Jo sąmojus kandžius dėl rimto žodžių svorio,
Dėl jų taiklumo — imk ir dėk į kalendorių⁴⁰.
Seniau turėjo turto ir lėšų nemaža,
Paveldėjo iš tėvo palikimą gražų,
Bet viską prašvilpė sėbraudams su didikais.
Dabar tarnyba vertės — išdidus, nors plikas.
Labai medžioklę mėgo — gaudesį jos smagų.
Skalikų lenktynes ir aižų garsą rago.
Medžioklėje jis vėl toks pat dar pasijunta,
Lyg vestųsi varovų ir skalikų tuntą.
Dabar iš to paliko jam tik du kurteliai —
Ir tai dėl vieno čia tą kvailą ginčą kelia!
Priėjo tad ir tarė su šypsniu klastingu,
O žodžiai kaip nuodai jam liejosi ir stingo:
„Šuva be uodegos — tai be garbės bajoras:
Jam dingsta pirmenybės ir spartumo noras,
O ponas gėrybe laikai tą bjaurią stoką?
Štai jūs teta teisingai tai įvertint moka.
Panelė Telimena sostinę pamėgo
Ir tik ne per seniai iš ten pas mus pabėgo,
Bet domis medžiokle gyviau negu jaunimas:
Su amžium, kaip žinia, ateina patyrimas⁴¹“.

Sumišo Tadas taip, lyg būt jį griausmas trenkęs.
Staiga pašoko vietoj nebylus, nublankęs
Ir vis pikčiau, baisiau į priešą žvilgsniais šaudė...
Čia, laimei, Pakamorė dukart nusičiaudė.
Sušuko jam „Vivat!“, kaip įprasta iš seno.
O jis į tabokinę pirštais subarbeno.
Senoviška, puiki tai buvo tabokinė:

Žerėjo briliantais, o visa auksinė,
Viduryje dugnelio meniškai įdėtas
Stanislovo karaliaus puošė ją portretas⁴².
Sena tai Pakamorės tėvui dovanėlė,
Ji ir sūnaus dabar pelnytai garbę kėlė.
Kai jis dugnelį pirštais skambino pradengęs,
Visiems tai buvo ženklas, jog prabilti rengias.
„Bajorai garbūs,— tarė,— broliai ir kaimynai!
Vieta medžioklių ginčams — lankos ir krūmynai.
Aš namuose nespręsiu šitokių dalykų,
Aš visą ginčą šiandien čia laikau už dyką.
Aš žodžio replikoms daugiau šalims neduosiu⁴³.
Rytoj medžioklėje išspręsti tai tikiuosi.
Ir Grovą su dvariškiais pasikviest norėjau,
Ir jūs su mumis trauksit, gerbiamas Teisėjau,
Panelė Telimena, ponai ir panelės,—
Žodžiu, rytoj anksti visi medžioklėn kelias;
Ir tamsta, ponas Voiski, mūs visų bičiuli“.
Tai tardamas, senukui tabokinę siūlė.

O Voiskis prisimerkęs su šauliais sėdėjo,
Tų ginčų klausėsi, bet nieko nekalbėjo.
Nors jojo nuomonės jaunimas ir teiravos,
Jis žodžio netarė ir jautės kaip nesavas.
Ir, tarsi abejingas siūlomai tabokai,
Jis susimąstęs laikė žiupsnį jos ilgokai,
Paskui, giliai patraukęs, smarkiai nusičiaudė,
Net aukštas rūmo skliautas aidesiais sugriaudė.
Prabilo pagaliau, karčiai nusišypsojęs:
„Kaip viskas nematytai ir liūdnei čia klojas!
Ir ką medžiotojai senieji pasakytų,
Kad tiek kilmingų ponų, šičia suprašytų,
Ir tiek garbių bajorų maloniai sutiko
Spręst ginčą laukuose dėl uodegos skaliko?
Ką tartų Reitanas, iš mirusių pakilęs?
Vėl grįžtų į kapus, gyvaisiais nusivylęs.
Ką vaivada senasis, Nesiolovskis, tartų? *
Jo kurtai geresni už jūsų šimtą kartų.
Jis du šimtu varovų laiko dar nuo seno

Ir begales tinklų pily prie Vorončeno⁴⁴.
O į medžioklę neina štai jau metų tieka,
Kaip koks vienuolis sėdi, rūmų nepalieka.
Bialopetrovičiui pačiam*, nors šis ir pyko,
Įtraukt jo į medžioklę niekaip nepavyko.
Nėr ką! Garbinga būtų per rugienų plotį
Tokiam kilmingam ponui kiškelius genioti!
Anais laikais, ponuliai, prie stiklinės vyno
Tik briedį, šerną, vilką laimikiu vadino.
Ir jei bajorišką medžioklės kalbą moki,
Minėk tik taurų žvėrį — briedį, šerną, lokį,
O prastą žvėrį — neraguotą, nenaguotą —
Tiktai tarnams, liokajams gaudyt atiduota.
Ir tokio šautuvo nė rankon imt neverta,
Kurs buvo primuštas smulkių šratų bent kartą!
Laikydavo ir kurtų, nes juk kartais būva,
Kad, iš medžioklės grįžtant, kiškis koks užkliūva.
Tad leisdavo šunis, ir tuoj į lauką suko
Jų pėdomis ponaičiai ant mažų arkliukų.
Tėvai vos teikdavos į tai pasižiūrėti,
O apie kokį ginčą nėr ko nė kalbėti.
Tad ponas Pakamorė teiksis pagalvoti
Ir parėdyt kitaip. Meldžiu man dovanoti,
Medžioklė ta manęs visai nebevilioja,
Ir niekados, sakau, nežengs ten mano koja!
Hrečecha vadinuos, o nuo karaliaus Lecho⁴⁵
Nešaudė kiškių dar nė vienas iš Hrečechų“.

Jaunimas čia ištvert juokais nebegalėjo.
Visi pakilo. Pakamorė pirmas ėjo,—
Tai dera jojo amžiui, tinka pašaukimui.
Jis lenkėsi ponioms, vyriškiams ir jaunimui.
Po jojo — Kvestorius. Kaip tinka šeiminkui,
Teisėjas Pakamorės žmoną pasirinko,
O Tadas — Telimeną, Rejentas — Kraičaitę,
Asesoriui lydėti teko Hrečechaitę.

Nakvoti Tadas gavo daržinėj ant šieno,
Bet negalėjo dar ilgai sumerkt blakstienų,

Vis svarstė įspūdžius, ryškiausiai prisiminęs
Mergaitę kambary ir vakaro kaimynę,
O tas „teta“ žodelis skverbės įkyriausiai,
Lyg musė atkakliai vis zvimbė palei ausį.
Norėjo bent Protazo jis pasiteirauti,
Bet niekaip negalėjo senio besugauti.
Ir Voiskis dėl nakvynių namuose išnyko,
Žinių tad apie „tetą“ gauti nepavyko.
Visi jauėjo gulti trokšdami ramumo.
Ponias ir vyresniusius pakvietė į rūmą,
Jaunimą ponas Tadas nuvedė į šieną,
Kur minkštas, kvapus guolis džiugino kiekvieną.

Tuoį viską apgaubė rimties tylą užėjus
Kaip vienuolyne maldą nakčiai sukalbėjus.
Tą tylą protarpiais vien balsas drumstė sargo.
Tačiau Teisėjas dar ilgokai vienas vargo:
Rytojaus dienai reikia daug ką sutvarkyti
Ir pramogas svečiams iš anksto numatyti.
Tad davė įsakus tarnams ir pareigūnams,
Šauliams ir prievaizdams, varovams ir tijūnams,
Kol reikalai visi jau buvo apdoroti.
Tad, Tvarkdarį pašaukęs, rengė eit miegoti.
Protazas jam atrišo mazgą Slucko juostos*,
Kurios kutai pašonėj šilko sruogom klostos;
Vienapus auksu lieta, aksomu žieduota,
Kitapus — juodo šilko, vien pasidabruota,
Visokiam reikalui ją galima dėvėti:
Auksinę linksmintis, o juodąją — gedėti.
Tiktai Protazas juostą sudėliot mokėjo
Ir, lygindamas ją, Teisėjui taip kalbėjo:

„Kas bloga, jei stalus nugabenau į pilį?
Jums tai naudinga bus, tegul kiti vien tyli.
Bylos metu pily viešai mes įsitaisę,
Įgyjame nuo šiandien į tą pilį teisę.
Nepaisydami pretendentų atkaklumo,
Įrodysim, kad mes valdytojai to rūmo.
Juk jeigu kas viešai svečius į pilį kviečia,

Tai vien tik šeimininkai, o ne pašaliečiai.
Tuo atveju net priešus liudininkais ima.
Žinodavau seniau tokių atsitikimų“.

Teisėjas jau miegojo. Žvakę tad paėmęs
Ir priemenėj alkūne kėdėn atsirėmęs,
Protazas iš kišenės išėmė knygelę —
Su ja nesiskiria, ar eina gult, ar kelia.
Tai buvo Tribunolo teisminė vokanda.*
Joj Tvarkdarys senų bylų daugybę randa,
Kurias jis šaukdino patsai per metų tieka —
Jų atminimas gyvas ir dabar jam lieka.
Nežinantiems vokanda — nuobodus vardynas,
O Tvarkdariui — gyvų, judrių vaizdų lobynas.
Tad verčia lapą, skaito ir sau vienas šneka:
Rimšai Visogirdą, Radvilos Vereščaką,
Vienuoliai skundžia Rimšą, Jūrą Petrauską,
Oginskis Vizgirdą, Giedraitis Rodultaušką,
Malevskis prieš Mickevičių, o prieš kahalą
Štai Obuchavičius⁴⁶, — gi čia, ant pačio galo,
Pats Grovas prieš Soplicą. Taip iš tų eilučių
Jis daug prisimena laimėjimų ir kliūčių,
Visokių įvykių, ir ginčų, ir varžybų.
Štai liudininkai stoja, teismas ir sargyba,
O štai ir save patį regi jis iš tolo
Su melsvu kontušu⁴⁷ tarnyboj tribunolo,
Jis kardu barškina ir šauniai ūsą braukia,
Ir į abi šalis „Nutilkit!“ rūsčiai šaukia.
Ilgai tokie vaizdai iš praeities dar plūdo,
Kol paskutinis teismo Tvarkdarys užsnūdo.

Tokiom tad pramogom šis Lietuvos kampelis
Gyveno tuo metu, kai tolimosios šalys
Jau skendėjo kraujuos, gaisrų ugnies nušluotos,
O karo pusdievis⁴⁸, pulkų pulkais ginkluotas,
Sidabro erelius prijungęs prie auksinių⁴⁹,
Nuo Alpių švaistėsi lig Libijos dykynių,
Piramides ir Taborą žaibais atlankė,
Marengą, Austerlicą lyg perkūnais trankė⁵⁰.

Jo pergalių šlovė nuo tolimojo Nilo
Su karžygių vardais aukštai padangėm kilo
Ir štai atsimušė į Nemuno pakrauišes,
Kur sutelkti pulkai Maskvos durtuvais šiaušias
Ir Lietuvą, lyg mūru atitvėrę, bando
Apgint nuo jiems baisesnio negu maras gando.

O gandas Lietuvon, žiūrėk, tai ten, tai šičia
Lyg iš dangaus akmuo nukrisdavo netyčia.
Taip kartais elgeta be rankos ar be kojos,
Priėmęs išmaldą, nužemintai žegnojos
Ir žvalgės atsargiai, ir vėl į vidų slinko,
Ir, jei nematė ruso niekur čia aplinkui,
Prisipažindavo esąs legionistas⁵¹,
Bent mirti į tėvynę iš svetur atklystas,
Jei ginti jos nebgali. Kaip tada jį glaudė
Visi vienos šeimos pastogėj susibaudę
Ir ašarą nūbraukę! Jis prie stalo ėjo
Ir nuostabių kovų žygius apsakinėjo.
Dombrovskio, sakė jis, ilgai neteksią laukti⁵²,
Jis žada su pulkais greit Lenkijon patraukti:
Lombardijoj jisai jau tautiečius rikiuoja,
O Kapitolyje Kniazevičius diktuoja⁵³,
Kurs imperatoriui Paryžiuje po kojų
Bent šimtą vėliavų sukruvintų paklojo*,
Taip pat, kad Jablonovskis kažkur nusibastė,
Ten, kur pipirai auga, žiemą gėlės klesti*,
Ten, kur iš nendrių cukraus skystį košia,
Kur kvepiantys miškai pavasaringai ošia.
Dunojaus legijoj ten kovės pirmutinis,
Negrus sutriuškino, bet ilgisi tėvynės.

Plačiai po kraštą sklido senio žodžių aidas.
Jaunuolis, jį nugirdęs, iš gimtinės leidos,
Miškais ir balomis slapta nuo rusų traukė
Ir, Nemuną pasiekęs, į anapus plaukė.
O ten jo pasitikti draugas štai atbėga
Ir sveikina širdingai: „Sveikas būk, kolega!“
O tas, nueidamas su jaunu ginklo broliu,

„Lig pasimatymo!“ — dar erzino maskolių.
Toku būdu prasmuko Pacas ir Petrauskas,
Janavičius, Kupstys, Goreckis, Obuoliauskas,
Dar Bernotavičiai, Rožickis, Gediminas,
Brochackis ir vėliau ne vienas jų kaimynas
Paliko čia tėvus, gimtinę ir sodybas,
Kurias netrukus caro grobdavo žinybos⁵⁴.

O kartais kvestorius kurio nors vienuolyno,
Dvaran užklydęs, kai arčiau ponus pažino,
Ištraukdavo gazieta, škaplierin įsiūtą.
Tenai apie karius žinių visokių būta,
Ir pavardė kiekvieno legiono vado,
Ir kad laimėjo tas, o kitas mirtį rado.
Iš to lapelio tik ir gaudavo patirti
Apie sūnaus žygius, jo pergales ar mirtį.
Šeima į gedulingą liūdėsį tad skendo,
Dėl ko, neklausia niekas, vien tik spėti bando.
Tylus gedėjimas ar tylūs džiaugsmo mojai —
Tiktai iš jų vienu naujienas tas žinojai.

Tokis tad kvestorius ir Robakas tur būti.
Ne kartą pas Teisėją tenka jam užkliūti.
Po to kaimynai tuoj, žiūrėk, ką nors sužino.
Matyt ir povyzoj to tėvo Bernardino,
Kad gal ne visados dėvėjo jis kaptūrą
Ir matęs bus ne vien tik vienuolyno mūrą.
Galvoj, kairiojo pusėj, palei pačią ausį,
Apgydytas bolavo randas kuo aiškiausiai,
Barzdoj žymė nuo kulkos ar nuo kalavijo,—
Jau tik ne prie altoriaus tas žaizdas įgijo.
Taip pat ir iš kalbos, ir judesių griežtumo
Jautei būde jo glūdint bruožą kariškumo.

Ne kartą per mišias jį tekdavo matyti,
Kai „*Dominus vobiscum*“ gręždavos sakyti,
Tai taip mikliai ratu gebėdavo sukiotis,
Lyg jaustųsi esąs kur eilėse rikiuotės,
Ir pamaldoms tokį paimdavo jis toną,

Lyg prieš save karių turėtų eskadroną.
Vaikai tai pastebėjo, kur mišioms tarnavo.
Ir su politika jisai daugiau bendravo
Nei su dangaus šventaisiais. Rankiodamas kvestą,
Dažnai pakliūdavo ir į pavieto miestą.
Laiškų daug gaudavo, vis iš svetur, matyti,
Nemėgdavo jų niekad prie žmonių skaityti.
Čia pasiuntiniui liepdavo kažkur nukakti,
Čia pats išnykdavo, dažniausiai tamsią naktį.
Ir dvaruose, ir šiaip su šlėkta bičiuliavos,
Dažnai ir su valstiečiais kaimuose bendravo⁵⁵,
Ir smuklėse jis mėgo kartais pasėdėti
Ir porint apie tai, kas užsieniuos girdėti.
Štai ir dabar atbėgo žadinti Teisėjo,
Turbūt kažką svarbaus pranešti jam turėjo.

Antra knyga

PILIS

TURINYS. KIŠKIO MEDŽIOKLĖ SU SKALIKAIS.— SVEČIAS PILYJE.—
PASKUTINYSIS IŠ DVARIŠKIŲ PASAKOJA PASKUTINIOJO HOREŠKOS
ISTORIJA.— ŽVILGSNIS Į SODĄ.— MERGAITĖ AGURKUOSE.— PUSRY-
TIS.— PETERBURGINIS PANELĖS TELIMENOS ANEKDOTAS.— NAUJAS
GINČŲ DĖL SAKALO IR STRIUKIO IŠSIVERŽIMAS.— ROBAKO INTERVEN-
CIJA.— VOISKIO PASIŪLYMAS.— UŽSTATAS.— GRYBAUTI

Kuriam iš mūs nemielos tos jaunystės dienos,
Kada su šautuvu išklysdavai pats vienas
Ir švilpdamasėjai lig tolimiausio baro,
Kur laukuose tau ežios kliūčių nesudaro.
Medžioklis Lietuvoj — kaip laivas jūros plote,
Jis gali sau visur nevaržomas klajoti.
Jisai kaip pranašas dangaus žymes suvokia,
Kurias tik šaulio akys pastebėt išmokę.
Jis kaip raganius žemę kalbina ir klausia,
Ir ji garsų daugybę kužda jam į ausį.

Antai griezlė suriko. Kur ji? Nieks nežino.
Ji nardo kaip lydys po pievos žalumyną.
Štai ties tavim aukštai žydram padangių mėly
Girdi varpelio garsą — pirmą vyturėlį.
Štai aras nusklandė plačiai sparnus išskėtęs,—
Žvirbliai jo nusigando kaip carai kometos⁵⁶.
O vanagas, pakibęs žydry, grobį seka,
Lyg prismeigtas drugys sparnais nekantriai plaka:
Vos pastebės kur paukštį ar kiškelį jauną,
Į grobį iš dangaus kaip meteoras šauna.

Kada mums dievas duos pabaigti šią klajonę⁵⁷
Ir grįžus įsikurt gimtiniame dirvone,
Tarnauti raiteliuos, kur prieš kiškius kariauja,
Ar pėstininkuos, kur vien paukščių lieja kraują?

Tik pjautuvai ir dalgės būtų mūs gynyba,
O spaudą pavaduotų ūkio sąskaityba.

Virš Soplicynės saulė kilo patekėjus
Ir švietė daržinėj, pro stogą įspindėjus,
Į kvepiančio šienelio priverstą šalinę,
Kurioj jaunimas sau pasiruošė nakvynę.
Mirgėjo aukso srovės, sklaidėsi ir kriko
Nuo spindinčio stoge skaidrios šviesos kasnyko.
Saulutė vis kaskart aiškiau miegaliams šviečia
Ir lūpas spinduliu kutendama paliečia,—
Taip ir bernelio greit nubundant nesulaukus,
Mergaitė varpa glosto jo akis ir plaukus.
Jau ir žvirbliai kraige straksėdami čirena,
Ir žąsinas triskart pakluonėj sugageno,
Tuoį antys, kalakutai bendrą šneką randa,
Ir varo piemenys laukan iš tvartų bandą.

Jaunimas jau sukilo. Tadas tebemiega —
Jis vakar taip vėlai užmigo tik per jėgą.
Jis gulė neramus. Gaidžiai giedot pradėjo,
O jis dar nemigoj blakstienų nesudėjo,
Šiene vis vartėsi ir vis į gylį brovės.
Dabar kietai miegojo, kolei šaltos srovės
Į veidą papūtė ir durys subildėjo,
Ir bernardinas Robakas vidun įėjo.
„Na, *surge, puer!*“⁵⁸ — šaukė, juostą atnarino
Ir jos kietais mazgais stačiokiškai grasino.

Kieme jau klegesys, šauksmai, pasiruošimai,
Balnojami arkliai ir kinkomi vežimai.
Štai ragas sugaudė — tai atsklendė šunidė;
Net stebisi visi, tą bruzdesį išvydę.
Būrys skalikų šoka ir iš džiaugsmo unksčia,
Varovai skubinas, žirgai nerimsta, prunkščia,
Kieme patrakę kurtai visom pusėm zuja,
Paskui į saitą lenda patys kaip apduję,—
Geros sėkmės tai ženklą išvykai sudaro.
Štai Pakamorė jau įsakė traukt iš dvaro.

Pirmiausia išgarmėjo pro vartus varovai
Ir tuoj išsirikiavo lyg kareiviai kovai.
Asesorius greta su Rejentu šuoliuoja,
Ir nors vienam į kitą pažiūrėt abuoya,
Bet šnekas draugiškai, nes jaučia savo garbę
Ir neša spręsti bylą, taip lemtingą, svarbią.
Juos skiria amžinai tas ginčas žūti-būti,
Viens vedas Sakalą, o antras vėl Striukutį.
Vežimuose gi ponios įkandin dardėjo,
O iš šalių raiti ponaičiai jas lydėjo.

Vienuolis Robakas po kiemą viens žingsniavo
Ir baigė poterius, bet retkarčiais šnairavo
Į poną Tadą, vienas sau šypsojos, raukės
Ir pagaliau, mostu jį tyliai pasišaukęs,
Pirštu jam įsakmiai panosėj pagrasino⁵⁹.
Nors Tadas gynėsi, kad nieko čia nežino,
Ir prašė, jei ką turi, kad aiškiau kalbėtų,
Vienuolis neatsakė, tik viens sau iš lėto,
Kaptūrą užsismaukęs, poterius murmėjo.
Tad Tadas greit kitų pavyti nuskubėjo.

Medžiotojai, tuo tarpu šuoliu davę vingį,
Sustojo vietoje ir laukė kaip sustingę,
Ir viens kitam tik mostais rodė, kad tylėtų.
Teisėjas gi ties pilku akmeniu rauplėtu
Ženklaais paaiškino, kad žvėrį jau aptiko,
Ir gestais rodė dar, kad reikia laukt skalikų.
Visi suprato, laukia, o pro vasarojų
Asesorius risčia su Rejentu atjoja.
Pralenkę juos abu, ir Tadas atšuoliavo,
Prie dėdės atsistojęs, žvalgęs, nekantravo.
Mat lauko pilkume, ilgokai nemedžiojus,
Sunku įžvelgti kiškį tarpe akmenojaus.
Parodė jį Teisėjas — vargdienis kiškutis
Tupėjo nejudas, ilgas ausis papūtęs,
Rausvas akis išplėtęs, į šaulius žiūrėjo
Ir laukė galo, tartum jį kas užkerėjo.
Iš baimės nuo akmens jis nebedrįso skirtis,

Glūdėjo, tartum pats į akmenį pavirtęs.
Pro dulkių kamuolius ir pro varovų būrį
Jau Sakalas ir Striukis net prigulę kūrė.
Asesorius kartu su Rejentu užpjudė
Ir, „tulia“ šaukdami, nudūmė kaip pablūdę.

Tuo tarpu, kai medžioklė šitaip prasidėjo,
Ir Grovas ties pilim į pamiškę prispėjo.
Turėdavo tas ponas vis kur nors užkliūti,
Ir niekur negalėjo jis laiku pribūti.
Tad, pramiegojęs rytą, piktas šuoliu skrido,
Kai tik medžiotojus antai laukuos išvydo.
Jo ilgas, baltas švarkas angliško kirpimo
Skvernais ore plazdėjo. Pagal papratimą
Jį iš paskos būrys raitų tarnų lydėjo.
Visi jie angliškos mados rūbus dėvėjo:
Kaip grybai mažos, juodos, lygios skrybėlaitės,
Trumpi švarkučiai, baltos, aptemptos kelnaitės.
Tarnus, kuriuos taip Grovas rengė ir mankštino,
Jo pilyje „žokėjais“ įmantriai vadino.

Kai tik būrys įjojo ties pilim į lanką,
Staiga sustojo Grovas ir pakėlė ranką.
Jis pirmą sykį matė mūrus tuos iš ryto
Ir vos akim tikėjo — taip jie čia pakito.
Taip juos pagražino tas rytmetys ankstyvas,
Kad Grovas tarėsi nematęs jų kaip gyvas.
Aukštyn iškilęs bokštas virš pakalnės rūko,
Atrodė, kad ore nuo mūro atitrūko,
O aukštas rūmo stogas — paprastas, skardinis —
Ankstyvo ryto saulėj švietė kaip auksinis.
Langų stiklinės šukės, žalvarinės grotos
Tviskėjo saulėj kaip vaivorykštės spalvotos,
O apatinis aukštas — murzinas, apšepęs —
Gera, kad šėmo rūko priedangoje slepiasi.
Medžiotojų šauksmai atsimušė į mūrus,
Ir rodė, kad atgijo tie griuvėsiai niūrūs.
Prisiektum, kad rūke pilis ta atstatyta
Ir vėl štai apgyventa tą ankstyvą rytą.

Žavėjos Grovas tuo, kas įdomu ir nauja —
Romantiška⁶⁰; sakydavo, kad turi kraują
Taip pat romantišką; o buvo jis keistuolis.
Medžioklėj kartais lapę arba kiškį puolęs,
Staiga sustos ir gailiai į padangę žiūri,
Kaip katinas, pamatęs medų žvirblių būrį.
Dažnai miške pats vienas blaškosi, klajoja
Lyg koks bėglys ar prie vandens staiga sustoja
Ir žiūri į gelmes, nors nieko nematyti,
Kaip gervė, geidžianti visas žuvis praryti.
Jo elgsena atrodė ne vienam keistoka,
Daug kas sakydavo, kad Grovui kažko stoka,
Bet gerbė jį visi, nes buvo mat kilmingas,
Turtuolis, geras liaudžiai, šlėktai gi vaišingas,
Nepasipūtęs.

Žirgui mūrų link pasukus,
Jau Grovas pasijuto vartuose netrukus.
Jis dūsauja giliai, o mūrai saulėj švyti;
Ištraukia popierių ir ima juos paišyti.
Staiga pajuto, tarsi kažkas čia artėja —
Ir jis pamatė kitą reginių mėgėją,
Kuris, rankas sunėręs, galvą sau lingavo,
Ir rodėsi, kad mūrų akmenis skaičiavo.
Juk tai Horeškų tarnas, ištikimas, doras
Senasis jų Gervazas, iš kilmės bajoras.
Šių rūmų pono jis dvariškis paskutinis,
Dažnai čia lankosi senus laikus atminęs.
Pažinęs jį, Grovas keliskart sušuko,
Kol tas, negreit išgirdęs balsą, atsisuko.
Tai senis aukštas, žilas ir tvirtai sudėtas,
Sveikai raudonas veidas rūstus ir raukšlėtas.
Seniau bajorų tarpe jis linksmuolis buvo,
Bet kuomet šitų rūmų ponas mūšy žuvo,
Gervazas taip pakito, kad po metų tieka
Ar šventės, ar vestuvės — viskas jam per nieką.
Linksmi juokai ir pokštai amžinai išseko,
Veide jo šypsniu niekam pastebėt neteko.
Tiktai anie laikai jį guodė ir žavėjo:

Jis vis Horeškų dar liberiją⁶¹ dėvėjo,
 Šilkiniais apvadais pagražintą geltonai;
 Kadaisė paauksuoti švietė čia galionai
 Ir herbas „Pusožis“, tad kas tik jį pažino,
 Visoj apylinkėj dar „Pusožiu“ vadino.
 O kad dažnai „Mopanku“ mėgdavo kartoti⁶²,
 Tai ir jį patį šitaip ėmė pravardžiuoti,
 O kartais dar „Rumbu“, nes visą jojo plikę
 Išmargino rumbai, nuo kalavijų likę.
 Tačiau jis pats ištis vadinosi Rembaila⁶³,
 Nors herbo nežinojo, bet jam to negaila:
 Jis Raktininko titulu šauniai didžiavos —
 Tos pareigos lig šiol jam buvo mielos, savos.
 Jis pilį kaip kadaisė mėgo prižiūrėti.
 Prie diržo talandžiavo raktai sužymėti,
 Į pundą sunerti ant apvaros šikšninės,
 Kurią nuo seno puošė spurgas sidabrinis.
 Tačiau su raktais jam nebuvo ko rakinti,
 Nes užraktai seniai jau buvo pagadinti.
 Tad durų dvejetą pily jis pats sutaisė
 Ir jas kasdien vis rakinėjo kaip kadaisė.
 Vienam iš kambarių sau būstą apsirinko
 Ir vis dar senojo ilgėjos šeimininko,
 Ir Grovo parama naudotis nepanoro,
 Nes sirgo, jei tų mūrų nekvėpavo oru.

Kai tik pamatė Grovą, greitai jį pažino,
 Horeškų giminaitį jis labai brangino.
 Tad lenkės pagarbiai ir plikę delnu lietė,
 Kurioj rumbų brūkšniai kaip įrašyti švietė.
 Priėjęs gailiai tarė: „Kaip tai gali būti,
 Kad čia, Mopanku, jus aš sutinku, ponuti?
 Atleisk, kad taip kalbu, šviesusis pone Grove⁶⁴,
 Tai mano paprotys; gerbiu aš jūsų šlovę,—
 Visi Horeškos čia tą priežodį vartojo,
 Ir ponas Stalininkas juk nevengė jojo.
 Argi teisybė tai, kad pilį šią, Mopanku,
 Soplicom atiduodi pats iš savo rankų?

Nors jau plačiai tai plepa, aš tuo netikėjau“. Jisai, apžvelgęs pilį, vėl atsidūsėjo.

„Na ką gi,— tarė Grovas,— netekau kantrybės. Pabodo; o be to, reik ir lėšų daugybės, Tas bajorėlis delsia, nes, matyti, žino, Kad ta byla mane visai jau nukankino. Daugiau nebegaliu; tą viską baigti reikia, Ir sąlygas taikos man teismas teįteikia“. „Taikos? Ir su Soplicom? Na, dar to betrūko!“ — Gervazas kaip įgeltas jam piktai sušuko. Iškreipęs rūstų veidą, lūpas net sukando, Lyg tartum pats savųjų žodžių išsigando. „Soplicos ir taika! Mopanku, ponelyti! Kaip? Horeškų buveinės jums atsisakyti?! Užleist Soplicoms pilį? Jūs juokaujat, pone? Nusėskit, meldžiamas, suteikit tą malonę, Eiva kartu į pilį. Jums pažint ją reikia, Nusėskite!“ — Ir balno kilpas jam prilaikė.

Įėjo tad. Gervazas taip kieme pradėjo: „Seniau dažnai čia ponai krėsluose sėdėjo Ir sprendė popiečio metu ginčus kaimiečių, Ar kuomet, būdavo, kaimynų susikviečia, Visokius įvykius jiems čia apsakinėja, Ar šiaip visi linksmi juokauja susiėję, Jaunimas, būdavo, žaismuos vikrumą rodo Ar pono turkiškuosius kumelius prajodo“.

O menėje jis tęsė: „Nieks nepriskaitytų Šitos didžiulės menės grindyse tiek plytų, Kiek tais laikais išgerta čia statinių vyno,— Diržais iš rusių šlėktos jas viršun bogino, Į seimą ar seimelį sukviesti, kaip esti, Ar pamedžiot, ar pono vardines atšvęsti. Puotaujant muzikantai, ten viršuj sustoję, Vargonais, būdavo, ir instrumentais groja*, O kai sušukdavo išgerti į sveikatą, Tai triūbos, būdavo, net šiurpuliu nukrato,

Taip griaudė, lyg kad teismo paskutinio dieną,
 Ir „vivatą“ lydėjo iš eilės kiekvieną:
 Pirmasis „vivat“ už Jomylistą karalių,
 Už Primą⁶⁵ antras, trečias karalienės daliai,
 Paskui Respublikos ir šlėktos garbei lenkta,
 O kai sušukdavo, išgėrę jau po penktą:
 „Mylėkimės!“⁶⁶, tada jau tostų neskaityta.
 Ir taip beauštantį sutikdavo jie rytą.
 Kieme jų laukdavo vežimai ir karios
 Kiekvieną pristatyt iš vaišių ligi vietos“.

Kituos kambariuose Gervazas jau tylėjo,
 Į sienas, į skliautus sustodamas žiūrėjo,
 Kur daug kas praeities jam priminė dalykų
 Ir lyg sakyte sakė: „Visa tai išnyko“.
 Numoja čia ranka, čia galvą panarina,
 Matyt, tie atminimai širdį jo kankina,
 O nori juos nulsėpti. Pagaliau sustojo,
 Kur veidrodinės salės liekanos stūksojo⁶⁷.
 Tik rėmai be stiklų čia kybojo iš šonų,
 Kiauri langai, ties vartais atramos balkonų.
 Įėjęs čia Gervazas galvą vėl nuleido
 Ir priglaudė rankas prie sugraudinto veido,
 Kurį taip sielvartas skausmingai išvagojo.
 Nors priežasties to skausmo Grovas nežinojo,
 Pažvelgęs į senelį, jautė keistą gaudį
 Ir tylomis jo ranką guosdamas paspaudė.
 O senis tarė jam, pakėlęs rūščiai ranką:
 „Negali su Soplicom būt taikos, Mopanku!
 Horeškų kraujas teka juk tavy, ponaiti:
 Juk Stalininko tavo motina vaikaitė,
 Jinai jauniausia ainė pono Kašteliono,
 Kuris, kaip žinom, buvo dėdė mano pono.
 Tad liūdno išklausk savo šeimos dalyko,
 Kurs ne kitur, bet čia anuo metu įvyko.

Velionis Stalininkas, pirmas iš turtuolių,
 Turėjo dukterį kaip angelas gražuolę.
 Taigi vieni dėl grožio, o kiti dėl kraičio —

Nemaža ten sukiojos šlėktos ir ponaičių.
Iš šlėktų buvo vienas piktas niekadėjas —
Tai Jackus Soplica, peštynėm išgarsėjęs.
Juokais jį „Vaivada“ pavieta pravardžiavo.
Jisai visiems gausiems Soplicoms vadovavo
Ir tris šimtus balsų seimuos pažert galėjo,
Nors vien tik menką žemės sklypą teturėjo⁶⁸,
Šaunius ūsus⁶⁹ ir kardą, garsų šiam pavieta.
Ne kartą Stalininkas šį padaužą kvietė
Seimelių dienomis viešėti savo rūmą,
Norėdamas įgyt daugiau populiarumo.
Ūsočius manė, kad nublokš kiekvieną kliūtį,
Ir tarėsi galėsiąs pono žentu būti.
Tad lankės nekviestas, net papročių nepaisė
Ir pagaliau pas mus visai jau įsitaisė.
Jau taikės pasipiršt, bet čia apsižiūrėta —
Be uždaro sriuba ant stalo jam padėta*.
Turbūt Stalininkaitei jis į akį krito,—
Tačiau gimdytojams ji neparodė šito.

Tai buvo dar Kosciuškos metais. Ponas rėmė
Gegužio Trečiąją⁷⁰ ir šlėktą rinkti ėmė
Konfederatams tuoj su parama nukakti⁷¹,
Bet čia Maskva staiga užpuolė pilį naktį.
Vos spėjom armotos šūviu paskelbt pavojų
Ir apačioj užremt vartus pora sienojų.
Pily palikom ponas su ponia, panelė,
Virėjas, du tarnai — visi girti miegaliai,
Klebonas, keturi sargai, geri vyrukai.
Visi už ginklų tad. Maskoliai jau įsmuko
Ir, rėkdami „ura“, vartus daužyt įniko.
Mūs dešimtis ugnių juos taikliai pasitiko.
Tarnai iš pirmo aukšto, ogi aš su ponu
Pakaitomis juos pylėm šičia iš balkono.
Mums sekės neblogiausiai. Štai ant šitų plytų
Čia dešimt šautuvų gulėjo užtaisytų.
Vos spėdavom iššauti, tuoj mums kitą dėjo,—
Klebonas šautuvus uoliai užtaisinėjo,
Taip pat panelė ir ponia su kambarinėm.

Nuolatine ugnim sėkmingai rūmus gynėm.
Iš apačios maskoliai žėrė kulų srovę,
Bet iš viršaus mūs šūviai daug taikliau juos kovė.
Triskart net ligi durų ta gauja įsmuko,
Tačiau netekdavo kaskart kelių vyrukų.
Tad traukėsi į griovį, o jau švist pradėjo.
Tad Stalininkas pats su šautuvu išėjo,
Ir, vos tik pagriovy maskolius kyštels kuodą,
Jis tuoj ugnies, ir vis gerai nutaikęs, duoda.
Kiekvienąkart į žolę ritasi kašketas —
Ir jau nedrįsta niekas pajudėt iš vietos.
Sumanė Stalininkas priešą išblaškyti
Ir drąsų išpuolį už vartų padaryti.
Pagrobęs kalaviją, greitai atsisuko
Ir „Su manim, Gervazai!“ į mane sušuko.
Staiga nuo vartų šūvis: ponas mūs nublanko,
Atsikrenkštė krauju, bet ištiesė dar ranką
Ir į vartus parodė, tarsi ką pažinęs;
O kraujas sunkėsi iš peršautos krūtinės.
Prie vartų — ir dabar matau — tai jis ten stovi,
Ūsočius Soplica! Jis poną mūs nukovė!
Mačiau, nė šautuvo nebuvo dar nuleidęs,
Ir dūmai dar iš vamzdžio ryto ore skleidės.
Nutaikiau, jis stovėjo lyg suakmenėjęs.
Dukart iššoviau, bet ar gailestis užėjęs,
Ar pyktis — nepataikiau! — kraujas kūne virė.
Sukliko moterys — žiūriu, jau ponas mirė“.

Gervazas, čia nutilęs, ašaras vien braukė.
Paskui vėl tęsė: „Priešai jau prie vartų traukė.
Netekęs Stalininko, lyg tvaike stovėjau
Ir, kas aplinkui daros, nieko neregėjau.
Bet štai Parafjanovičius su atkirčiu pribuvo,
Su juo Mickevičių bent du šimtu užgriuvo⁷².
Tai narsūs, guvūs šlėktos, mūsųos nusimano,
Soplicų giminės nekenčia jie nuo seno.

Ir taip netekom pono, didžio geradėjo,
Kurio namuos ženklai ir ordinaai spindėjo,

Valstiečių tėvo, šlėktos brolio! Nepaliko
Sūnaus, kuris jau būt atkeršijęs žudikui.
Bet aš jo tarnas: jo skriauda many atgyja,
Aš jo krauju suvilgiau savo kalaviją.
(Turbūt girdėjai, pone, apie tą Peilioką,
Kuris seimuos, seimeliuos pasirodyt moka.)
Aš prisiekiau jį šipint ant Soplicų sprando⁷³ —
Seimuos ar mugėse jis, būdavo, jų randa.
Du žuvo dvikovoje, du nudobiau muštinėj,
O vieną troboje susvilinau medinėj,
Kai su Rimšais drauge Kareličius užpuoliau⁷⁴.
Kaip lydj iškepiu! Ir ne vienam puikuoliui
Ausis dar nukapojau. Vienas tik beliko,
Kuriam iš mano keršto išsisukt pavyko!
Tai to garsaus ūsočiaus jaunesnysis brolis,
Laimingas pagyrūnas, pertekęs turтуolis,
Horeškų pilį štai užgrobtį panorėjęs,
Paviete gerbiamas ir mylimas teisėjas!
Nejau sutiksi, pone, kad nuo šitų plytų
Jis mano pono kraują nevertai valytų?
Bet ne! Kol dar Gervazui pagiežos ne stoka,
Kol dar galiu pajudint savo tą Peilioką,
Kurio lig šiol ant sienos rūdys dar neėda,
Atremsiu nuo tų mūrų šitą naują gėdą!“

„Tai taip! — sušuko Grovas, keldamas blakstienas. —
Teisingai nujaučiau, kad pamilau šias sienas!
Nors nežinojau, kad jos slepia tokį turtą,
Kad tieka nuotykių ir dramų čia užburta!
Atėmęs pilį, baigęs su Soplicom kovą,
Įkurdinsiu tave kaip savo joj burgrovą⁷⁵.
Tais nuotyokiais labai mane tu sužavėjai,
Vien gaila, kad ne naktį juos apsakinėjai.
Griuvėsiuos apsiaustu sėdėčiau drapiruotas,
O tu man kruvinas apsakinėtum puotas.
Vien gaila, kad sklandžiau tu pasakot nemoki!⁷⁶
Man ir dabar vaidenas nuotyikiai visoki.
Štai Anglijoj ir Škotuos pilys šimtmetinės
Ar vokiečių dvarai — tai klastos ir žudynės.

Kur lordų ar grafų tik giminė kilminga,
 Žiaurių ir kruvinų darbų tenai nestinga.
 Jų kerštą, jų žygius nors ir krauju rašyk!
 Bet čia pas mus, namie, girdžiu tai pirmą sykį.
 Jaučiu savy narsių Horeškų taurų kraują,
 Žinau, ko iš manęs garbė jų reikalauja.
 Nuo šiol su Soplica turiu būt griežtas, kietas,
 Nors reiktų pavartot špaga ar pistoletas.
 Garbės dalykas!“ Taręs iškilmingai ėjo,
 Gervazas susikaupęs jį tylom lydėjo.
 Kažką šnabždėjo Grovas, eidamas link vartų,
 Užsėdo žirgą, pilį apžvelgė dar kartą
 Ir baigė savo mintį, toldamas iš lėto:
 „Deja, kad jauną žmoną Soplica turėtų
 Ar gražią dukterį, kurią įsimylėčiau,
 Jos grožį dievinčiau, bet vesti negalėčiau,—
 Tai būtų intriga romanui pirmaeilė:
 Čia pareiga, ten geismas, čia klasta, ten meilė!“

Jis pentinus suspaudė, žirgas šuoliu dūmė.
 Tuo tarpu pasirodė ir šauliai pakrūmėj.
 Medžioklę Grovas mėgo, tad ilgiau netruko,
 Pamiršęs viską, greitai žirgą ten pasuko.
 Aplenkęs dvaro kiemą, daržą, jis netyčia
 Atsigręžė ir žirgą tuoj sulaikė šičia.

Tai buvo sodas.

Pro medžius gilyn nutįsę,
 Vešliai apaugę, driekės eilės daržo lysių.
 Stai čia kopūstai, galvas žylančias pakreipę,
 Lyg ką giliai dūmoja ūksmėje nuleipę.
 Tenai, į morkų garbanas įvėlę ankštis,
 Viršun lieknų pupelių stiepiasi garankštys.
 Antai auksinį spurgą kelia kukurūzas,
 Kitur iškišo pilvą tunkantis arbūzas,—
 Jisai nuo savo daigo braunasi tolokai,
 Ten jį raudonieji priglobė burokai.

Tarp lysių eina ežios. Šičia glaustalapės
Tartum sargyboj stovi eilėmis kanapės,
Daržovių kiparisai; čia gražiai jos auga.
Jų kvapas nuo kenkėjų daržoves apsaugo,
Nes kirmėlės iš tolo vengia jųjų lapo,
Vikšrai, o ir vabzdžiai nustimpa nuo jų kvapo.
Kiek atokiau aguonos savo žiedus kelia:
Sakytum, kad lengvučiai plazda ten drugeliai.
Visa vaivorykštė jų sparnuose surizgo,
Tarytum susagstyti brangakmeniai blizga.
Į tiek spalvų kiekvienas sužavėtas žiūri.
Vidur gėlių, kaip mėnuo pro žvaigždučių būrį,
Saulėgraža didžiulė, apskrita, geltona
Per visą dieną krypsta vis į saulės šoną.

Prie krašto lyseles siauriau reikėjo vesti.
Ten nėra gėlių nei krūmų, vien agurkai klesti.
Žalių, karpytų lapų kilimas nutįsęs
Minkštais gaurais nuklojo tarpežius ir lyses.
Jų vidury mergaitė ėjo baltalytė —
Lig kelių lapuose turėjo ji braidyti.
Ir rodės, kad ne žemę jos kojytės mina,
Bet plauko po spalvas ir lapų žalumyną.
Šiaudinis brylius dengė šviesią jos galvutę,
Pleveno kaspina, vėjely pasipūtę,
Ir kelios garbanos ant skruosto pasidraikė.
Akis nuleidus, rankoj pintinėlę laikė,
Kita gi kažką graibstė lapų žalumyne.
Kaip žuvytės mergaitė gauda po maudynę,
Benardančias prie kojų, lankstės taip ir šita,
Nuo žemės imdama vis vaisių nurašytą,
Kurį ranka surado ar užkliudė koja.

Tad Grovas prie tvoros kaip įbestas sustojo
To vaizdo sužavėtas. Mostu suturėjo
Iš tolo visą būrį skubančių žokėjų.
Ištiesęs priekin kaklą, Grovas net sustingo
Kaip gervė, budinti sargyboj pavojingoj:

Ant vienos kojos stovi ir į priekį žiūri,
Antroj, kad neužmigtų, akmenuką turi.

Staiga lyg garsas koks jo svajones išvaikė.
Tai buvo Bernardinas; rankoje jis laikė
Aukštai pakėlęs pantį, ilgą ir mazguotą.
„Agurkų nori, pone? Tai suruošiu puotą!
Klausyki, pone,— šaukė,— ką tau pasakysiu:
Ne jums skanėstai auga čia ant šitų lysių!“
Pagrasė jam pirštu, kaptūrą pasitaisė
Ir tuoj nuėjo. Grovas nelabai jo paisė,
Vien juokėsi ir keikė kliūtį netikėtą.
Dar žvalgėsi į daržą, bet tik tuščią vietą
Tenai regėjo. Vien tik rūmų lango rėme
Pamatė kaspiną ir baltą rūbo dėmę.
Vien lysėse, kur ji prabėgo, dar matyti,
Kaip virpa augalai, jos koja pataršyti.
Jie suposi ir vis kaskart lėčiau lingavo,
Lyg tas vanduo, kur paukštė skrisdama užgavo.
Mažytė pintinėlė apversta gulėjo,
Iš jos visi agurkai žemėn išbyrėjo;
Pakibus lapuose, netyčia palytėta,
Žalumo bangoje dar suposi iš lėto.

Aplink tylu ir tuščia. Grovas apsiblausęs
Į rūmus veizėjo ir tarsi kažko klausės,
Ir kažką vienas mąstė, o šauliai jo laukė
Toliau. Tuo tarpu tylą rūmuose nutraukė
Balsai ir ūžesys, visam name paplitęs,
Lyg avily tuščiam būt įsikūrę bitės.
Tai reiškė, kad medžiotojai parsidangino
Ir pusryčius tarnai skubiai svečiams gamino.

Visur tat subruzdimas didis viešpatavo:
Tarnai staluos valgius ir gėrimus rikiavo,
Medžioklės rūbais vyrai, greit įsismaginę,
Sukiojos nešdamies čia lėkštę, čia stiklinę,
Kitiems gi ant palangių valgyti patiko,
Jie ginčijos dėl šuvių, kiškių ir skalikų.
Su Pakamore stalan sėdo pats Teisėjas,

Panelės kerčioje tarpusavy kuždėjos.
Nebuvo čia tvarkos, kaip įprasta iš seno,—
Šios laisvės su naujom madom įsigyveno.
Tiesa, per pusryčius Teisėjas jų nedraudžia,
Nors ir labai širdis dėl tų naujovių maudžia.

Kiekvienas rado gausų valgių parinkimą:
Štai ant puikių padėklų tiekti kavą ima,
Gėlėtos šviečia tacos, spindi sidabriniai
Skaniais garais pakvipe imbrikai, kaviniai,
Ant saksų porceliano žėri aukso gėlės⁷⁷,
Mažytis kiekvienam indelis grietinėlės.
Tokios kavos kaip lenkai nieks neprasimano,
Nes čia geruos namuos jau įprasta iš seno
Laikyti kavai vieną atskirą virėją,
Vadinamą „kaviarka“; ji supirkinėja
Kavos geriausią rūšį,— nieko jai ne stoka.
Ir ji viena tiktai gaminti kavą moka
Anglies juodumo, tyro gintaro skaidrumo,
Mokos kvapnumo⁷⁸ ir tąsaus medaus tirštumo.
Suprantama, ką reiškia kavai grietinėlė.
Tad paryčiu „kaviarka“, vos tik atsikėlė,
Tuoju ir pieninę nedelsia atlankyti,
Ir pieno paviršiaus griežimą nugraibyti,
Ir kiekvienam puodeliui atskirai atpilti,
Graziai visus apdengt ir leisti kiek apšilti.

Vyresnės ponios kavą gėrė anksti rytą,
Dabar tad prasimanė patiekalą kitą:
Alaus su grietine pavirinto joms ruošia;
Įtrupinta varškė jį gardina ir puošia.

Ir vyrai pagal skonį rinktis gal kiekvienas —
Šlaunies, skilandžio, kumpio ar riebios žąsienos,—
Ir vis tai naminiu būdu skaniai taisyta,
Skujų ėglinių dūmais kamine rūkyta.
O pabaigai dar zrazų dubenį padėjo,—
Taip pusrytį gamino namuose Teisėjo.

Nelengva sutalpint svečių taip gausų būrį.
Čia vyresnieji, štai prie stalo susibūrę,

Kalbėjo, kaip kas reikalus ir darbus varo
Ir kaip kaskart žiaurėja vis ukazai caro.
O Pakamorė greitą karą pranašavo,
Matyt, naujų žinių iš užsienio jis gavo.
Pro storus akinius Voiskytė žemažiūrė
Iš kortų ateitį Pakamorienei būrė.
Antroj gi salėje jaunieji susispietę
Medžioklės nuotykius prabėgomis tik lietė.
Ten mat Asesorius prieš Rejentą sėdėjo,
Ir nors abu narsa ir iškalba garsėjo,
Dabar murksojo ten pikti ir apsiniaukę.
Mat ginčo pabaigos ir šįkart nesulaukė.
Abu pamatė kiškį ir abu užpjudė,
Ir džiaugėsi, kad niekas kurtams nebekliudė,
Tačiau, šunų nelaimei, priešaky tįsojo
Nenuvalytas rėžis kaimo vasarojo.
Ten paskui kiškį kurtai puolė kaip papaikę,
Bet varovus Teisėjas ant ežios sulaikė⁷⁹.
Reikėjo ten sustoti, nors ir pikta buvo,—
Ir nežinia, ar kiškis bent kuriam pakliuvo,
Ar Sakalas jį griebė, ar pastvėrė Striukis,
Ar gal nuo abiejų netyčia bus pasprukęs.
Ir taip niekais nuėjo ginčo pabaigtuvės,
O klausimas paliko ir toliau kaip buvęs.

Senasis Voiskis vaikštinėjo vienas
Ir akylu žvilgsniu vis klaidžiojo po sienas,
Į pobūvio kalbas seniukas nesileido,
Bet rūpestis kažkoks bylojo iš jo veido.
Odinę laikė šmaikštę⁸⁰, nieko nebesakė,
Sustojęs mąstė ką — ir musę sienoj plakė.

Su Telimena Tadas tarpdury stovėjo
Ir vienodu tylom tarpusavy šnekėjo,
Nes mažas nuo kitų atstumas juodu skyrė.
Iš Telimenos Tadas čia tuojau patyrė,
Kad ji gana turtinga, daug nereikalauja,
Kad jiedu nebeturi giminystės kraujo,—
Ir Tadas taip suprato josios žodžių mintį,
Kad jos visai nereiktų nė teta vadinti.

Kad dėdė seserim ją laiko, daug kas žino,
Nes šitaip jo tėvai kadaise ją vadino;
Ir dar dėl to jis seserim ją laiko savo,
Kad sostinėj nemaža jam pasitarnavo.
Teisėjas nenorįs su giminyste skirtis,
Truputį iš tuštumo ėmęs tuo net girtis.
Jinai dėl bičiulystės jam nedraudžia šito.
Čia Tadui nuo krūtinės lyg akmuo nukrito.
Dar daug kitų jie buvo klausimų pakėlę
Per šito pokalbio trumputę valandėlę.

Ten vėl, norėdamas Asesoriui įgelti,
Kalbėjo Rejentas: „Kieno gi, pone, kaltė,
Kad šios dienos medžioklėj taip nelemtai klojos?
Medžiot dar per anksti, dar stovi vasarojus;
Valstiečiai susirūpinę dėl šio dalyko.
Dėl to ir Grovas štai, nors kviestas, neatvyko.
Kada ir kur medžioti, žino ponas Grovas,
Medžioklinių dalykų jis yra žinovas.
Jam žinomi medžioklės dėsniai užsieniniai,
Ir jis tikrai pareikšt galėtų mūsų žiniai,
Kad šitaipos medžioti — tai barbariškumas⁸¹,
O teisės atžvilgiu — tikriausias abuojumus.
Nežiūrint ežių, po laukus perdėm trankytis,
Nepaisant, savos tai ar svetimos būt sritys,
Pavasarij klampot, trukdyt laukų dirbimą,
Medžiot lapės, kai joms vos kailis šertis ima,
Ar kiškių pateles šunų gauja pjudyti,
Ar prieauglius naikint, kai jie vos pagimdyti,—
Tai jau kenkėjų darbas. Taigi bent lig šiolei
Civilizacija mus pralenkė maskoliai.
Tenai medžioklę tvarko net ukazai caro,
O baimės ir policija nemaž įvaro“.

Ir Telimena čia į kalbą įsileido
Batisto skarele vėdindamasi veidą.
„Kaip mamą myliu,— tarė,— Grovas čia neklysta⁸².
Aš Rusiją taip pat labai gerai pažįstu.
Ne kartą jums sakiau iš savo patyrimo,

Kiek nuolankumo ten ir titulų gerbimo.
Ne kartą Peterburge teko man viešėti.
Tie praeities vaizdai! Kaip miela juos minėti!
Ar nieks iš ponų ten atsilankyt nemano?
Ak, kas per miestas! Stalčių aš turiu jo planą.
Aukštuomenė tenai už miesto vasaroja,
Tam reikalui „dačias“ — vasarines nuomoja.
Aš prie Nevos turėjau rūmą kuo gražiausią,
Ne taip arti prie miesto, bet ir netoliausia,
Ant tyčia tam supilto paupy kalnuko.
Ak, kas tai per rūmelis! Nieko jam netrūko.
Deja, čia pat, nelaimei, kaimynystėj mano
Kažkoks činauninkas staiga apsigyveno
Su savo kurtais. Ak, kankynių baisios dienos!
Činauninkas ir šunes!.. Tuoju už sodo sienos!..
Tik, būdavo, išeisi su knyga į sodą,
Vėsus saulėlydis, mėnulis pasirodo,—
Žiūrėk, tuojau išlįs šuva iš savo kūtės,
Ausim ir uodega raitys, lyg būt pasiutęs.
Aš taip bijodavau. Širdis negera jautė...
Reikėjo gi nelaimę sau išpranašauti!
Nes šitai vieną rytą, net baisu sakyti,
Pasmaugė kurtas mano mylimą šunytį!
Gryniausią bononiuką! Kokios akys, protas!
Jis kniaziaus Sukino⁸³ man buvo dovanotas.
Turiu jo atvaizdą — gyva tai voveraitė;
Parodyčiau, bet reiks prie stalo stalčiaus eiti.
Pamačius jį negyvą, iš nusiminimo
Patyriau spazmų, smūgių ir širdies plakimo⁸⁴.
Pavojus didelis jau buvo man bekylas,
Tačiau užėjo Kozodusinas Kirilas,
Vyriausias jėgermeisteris prie caro dvaro⁸⁵.
Pamatęs, kiek man skausmo visa tai sudaro,
Įsakė tučtuojau atvykt tam valdininkui.
Tas blanksta, dreba, lankstosi aplinkui.
„Kaip tu drįsti,— Kirilas šaukia jam griausmingai,—
Čia pat, panosėj caro, elnę smaugt vaikingą?!“
Činauninkas suglumęs veltui dievagojas,
Kad apie jokią elnę nieko nežinojęs.

Tegu Jo Malonybė teikias išklaudyti,
Kad kurtas čia užpuolė vien tiktai šunyti.
„Tai taip,— Kirilas rėkia,— tu sakyt išdrįsti,
Kad aš galėjau dėl žvėrių rūšies suklysti,
Aš, jėgermeisteris jo didenybės caro?
Tegul tad policmeisteris čia tvarką daro!“
Ir policmeisteris tuoj ėmėsi tardyti.
„Aš,— tarė jam Kirilas,— tau sakau, brolyti,
Kad kurtas čia pasmaugė elnę, ne šunioką.
Išspręsk, katras geriau atskirti žvėris moka?“
Ir policmeisteris su Kirilu sutinka:
Akiplėša tikru išplūdo valdininką,
Paskui jam draugišką pasiūlė patarimą,
Kad, tuoj prisipažinęs, melstų atleidimo.
Pats Kozodusinas atlyžęs pažadėjo
Pas carą kaltininko būti užtarėju.
O ištarmė tokia: šunims virves užmauti⁸⁶,
Ir valdininkui cypėj kaltę atgailauti.
Taip visą vakarą ir tęsė linksma kvotą,
O rytą jau iš to padarė anekdotą,
Kaip jėgermeisteris šią bylą nagrinėjo;
Žinau tikrai — pats caras juoktis malonėjo“.

Aplink visi suklego. Nuošaliau Teisėjas
Su Kvestorium „vežimą“ buvo lošt pradėjęs
Ir kortą jo numušt jau rengės kuo tikriausiai,
Kai Telimenos žodžiai pasiekė jo ausį,—
Ir ta istorija jis taip susidomėjo,
Kad, mušt iškėlęs kortą, taip ir nejudėjo,
Net tėvui Bernardinui baimės tai įvarė.
Galop, išklausęs viską, nusijuokęs tarė:
„Tesako, kas ką nori,— nenustebins mūsų.
Jei ims čia girti tvarką vokiečių ar rusų.
Tegul sau broliai lenkai mokosi iš švabų,
Kaip kelt bylas dėl kokio menkniekio nelabo,
Kad į kaimyno mišką šunes bus išokę.
Lietuvoje dar, laimei, papročiai kitokie,
Žvėrių pakanka sau, jų lieka ir kaimynam,
Dėl to mes bylinėtis, ponai, neketinam.

Badu nemirsim niekas, jei skaliko koja
Palies kieno nors daržą, perbėgs vasarojų.
Tiktai valstiečių režiuos aš draudžiu medžioti“.

„Tikra tiesa, ponuli. Reik tačiau žinoti,—
Prabilo ekonomas,— chlopams apsimoka,
Jei kurtas kai kada į jų rugius išoka.
Jiems ponas atskaitysi kapą, kai tuo tarpu
Skalikas bus numynęs kokia dešimt varpų.
O kai kada dar priedo talerį jiems duosi.
Ištvirkinate juos. Todėl aš ir viliuosi,
Kad jeigu...“ Bet toliau Teisėjas jo neklausė,
Nes jau svečiai sušneko taip traškiai ir gausiai,
Tarytum vienas kitą nukalbėti trokštų,—
Tiek buvo juoko, ginčų, anekdotų, pokštų.

Tuo tarpu Telimena, o su ja ir Tadas,
Atrodo, kad nematė, kas aplinkui dedas.
Ji džiaugėsi, kad šitaip Tadą sužavėjo,
O jis vėl komplimentais jai atsimokėjo.
Jinai kuždėjo vis lėčiau, tyliau kas kartą,
O jis, lyg nenugirdęs, kas jos buvo tarta,
Kaskart artyn palinksta, žvilgsniais veidą glosto,
Pajunta žavų karštį josios mielo skruosto,
Sulaikęs kvapą, gaudo jos atsidusimą
Ir seka, kaip jos akys spinduliuoti ima.

Staiga tarp jų burnų patrakus musė nėrė,
Ir įkandin odinė Voiskio šmaikštė šėrė.

Lietuvoje, kaip žinom, musių tai nestinga.
Tarp jųjų pasitaiko rūšis ypatinga
Vadinamų „bajorių“; primena naminę,
Tik pilvą tur storesnį, išpūstą krūtinę,
Negailėstingai zvimbia, kai po orą nardo,
Ir tokios stiprios, kad voratinklį suardo.
O jei kuri įklius, tai tris dienas kapstysis
Ir net prieš vorą narsiai dvikovej laikysis.
Be šito, ponas Voiskis buvo dar patyręs,
Kad gema iš jų kitos, nors nuo jų ir skirias,

Kad jų tokia reikšmė kaip motinų bityne,—
Visom atsikratysim šitas išnaikinę.
Klebonas, akmistrinė ir šiaip daug kas kaime
Nebuvo apsikrėtę Voiskio musių baime
Ir gilintis nemanė į visas jų rūšis.
Bet Voiskis nesiliovė „bajores“ vis mušęs,
Vis akylai jas sekė, jų zirzimo klausė.
Štai ir dabar „bajorė“ šovė jam pro ausį.
Dukart šmaikšte ją smogė — nuzvimbė storulė,—
Jis kirtो trečiakart, vos lango neiškūlė,
O musė, jau apkvaišus nuo tiekos pavojų,
Pamačius, kad ant slenkščio žmonės du sustoję,
Tarp jųdviejų veidų ji gelbėdamos šovė,
Bet ir tenai jos Voiskis vos tik nenukovė.
Nuo smūgio taip ūmai dvi galvos atsišliejo,
Lyg medžių dvi viršūnės nuo audringo vėjo,—
Ir taip adveriJon abi pakaušiais tvojo,
Kad akyse abiem net ugnys suliepsnojo.

Bet, laimei, šito niekam pastebėt neteko,
Nes salėje kažkas, girdėt, trankiau sušneko,
Ir tuoj visus balsus nustelbęs riksmas kilo.
Taip esti, kuomet lapę vejamės per šilą:
Girdėti brazdesys, ragai, garsai skalikų,—
Bet štai varovai šerną tankmėje aptiko:
Ir tokis triukšmas, gausmas suskamba netrukus,
Lyg būt visa giria šimtais garsų pratrūkus.
Taip pat ir pokalby: staiga netenkam saiko,
Kai tik opi tema lyg šernas pasitaiko.
Taip ir čionai sukėlė ginčą ir net smurtą
Asesoriaus vaidai su Rejentu dėl kurtų.
Bematant įžeidimų buvo mesta tieka,
Kad jau abiem, atrodė, nieko nebelieka,
Kaip vien paremt veiksmu opaus dalyko svarbą —
Po pikto iššaukimo kumštis leist į darbą.

Tad puolė juodu skirt visi, kas tik ten buvo.
Sukilusi žmonių banga duris užgriuvo
Ir jauną porą slenksty apsiautė, aptvino
Ir kaip dviveidį Janų⁸⁷ salėn nubogino.

Kol tvarkėsi abu po tokio sumišimo
Ir taisinėjo plaukus, triukšmas vėl aprimo,
Tik keistas bruzdesys ir juokas kilo staigiai:
Peštynės sutramdytos,— Kvestorius jas baigė.
Pamatęs, kad, staiga Asesorius juristą
Užklupęs, jau veiksmu grasinti jam išdrįsta,
Jisai, nors senas, bet stiprus, nenusigando.
Kietais delnais abu sučiupo greit už sprando
Ir, galvomis dukart sudaužęs viens į kitą,
Kaip daužia kiaušinius vaikai velykų rytą,
Rankas kaip kryžkelės rodykles paskėtriojo
Ir varžovus ūmai į du kampu nutvojo.
Išskėtęs taip rankas, palaukė dar truputį
Ir „*Pax vobiscum*,— šaukė,— *pax*⁸⁸ — taika tur būti!“

Nustebo abi pusės, bet nebemėgino
Nieks priešintis tokiam sprendimui Bernardino,
Pagerbdami dvasiškį, juoba kad pažino
Jo jėgą; su tokiu kivirčytis nēr sveika...
O Robakas, vos tik padarė salėj taiką,
Matyti, tuo žygiu visai nesididžiavo,
Tik džiaugės, kad atliko uždavinį savo.
Patrynęs tad rankas, kaptūrą užsidėjęs,
Paliko tyliai kambarį.

Tuojau Teisėjas
Ir Pakamorė stojo tarp šalių abiejų.
Ir Voiskis iš kertės skubėdamas prispėjo,
Ties viduriu nušvitęs užėmė tuoj vietą,
Pataisė rankomis kapotą apdėvėtą,
Žilus ūsus paraitė ir akim liepsnota
To rūmo apžvelgė nurimstantį jau plotą,
Tad šmaikštę sukrėtė kaip kunigas šlakstylą
Ir taip visiems įsakė dėmesį ir tylą.
Paskui, viršun pakėlęs savo šmaikštės kotą
Lyg kad maršalka lazda, įsakmiai prašneko:

„Nurimkite, sakau! Tai jums garbė ši teko
Medžiotojais geriausiais mūs paviete būti.
O kaip jūs elgiatės! Ar paisot bent truputį?

Štai matom čia jaunimą — viltį mūs tėvynės:
Juk turi juo garsėti mūs miškai ir plynės!
Bet jis kas kartą vis labiau medžioklėm bodis.
O šiandien jam medžioklė ar geriau atrodys?
Ne, jūsų pavyzdys jaunimą vien atbaido,
Jūs iš medžioklės smurtą darote ir vaidą!
Bent atsižvelkite į galvą mano žilą —
Joj atmintis garsių medžioklių neišdilo,
Ir aš baigiau taikingai bylą jų ne vieną.
Kas Reitaną pralenktų Lietuvos šiandieną?
O jei akis į akį žvėrį susitiktų,
Bialopetrovičiui ar kas iš jūs prilygtų?
Žegotą⁸⁹ pažinojau, bajorėlį jauną,—
Iš pistoleto kiškį, būdavo, nušauna.
O Terajevičius⁹⁰ garsėjo tuo paviete,
Kad, šerną puldamas, vartodavo tik ietį.
Budrevičius⁹¹ su loku eidavo imtynių.
Tai tokių vyrų matė mūs miškai gimtiniai!
O kaip jie elgdavosi ginčą kam pradėjus?
Užrašę užstatus, tuoj rinkdavo teisėjus.
Oginskis⁹² dėlei vilko vienąkart neteko,
Prakišęs bylą, miško pusšimčio valakų.
O kitkart Nesiolovskiui dėl odos barsuko
Net kaimų keletas nejučiomis išspruko.
Ir jums tad, ponai, reiktų šitaip padaryti
Ir vaidui baigt ką nors derėtų užstatyti.
Nebus tam žodžių ginčui galo, kaip atrodo,—
Dėl kiškių aušint burnas mums jau nusibodo.
Tad, visą jūsų bylą teismui patikėjus,
Dabar išrinkti reiktų deramus teisėjus.
Tik kad jau niekas čia varovui nekliudytų,
Nors kiškį vydamas ir per kviečius pjudytų.
Tikiuosi tą malonę gauti iš Teisėjo“.
Čia Voiskis pagarbiai jo kelį palytėjo.

„Statau aš teismui žirgą, žirgą pabalnotą,—
Sušuko Rejentas,— ir dar pakelsiu kvotą,
Nes kaip *salarium*⁹³ ir žiedą šį aukosiu“.
„O aš,— Asesorius pradėjo,— atiduosiu

Auksinį antkaklį, driežožvyniu sagstyta,
 Ir saitą dar šilkinį grožio nematyto.
 Jame aukštos vertybės brangakmenis švyti.
 Galvojau palikuonims vis tai užrašyti,
 Jei jų turėsiu. Šituos daiktus dovanojo
 Man kunigaikštis Radvila, kai čia medžiojo*
 Su Sanguška maršalka⁹⁴ ir su generolu
 Mejenu*, pamedžiot pribuvusiu iš tolo.
 Aš jiems tada pasiūliau eit varžybų kurtais.
 Ir atsitiko štai lyg koks medžioklės burtas:
 Visus šunis manoji pralenkė kalaitė,—
 Užpjautus jos vienos šešis kiškius suskaitė.
 Medžiojom netoli nuo Kupisko mes balų⁹⁵.
 Žygiu tuo Radvila žavėjosi be galo.
 Pamilo jis tą garsią kurtę taip kaip savo.
 Nusėdęs žemėn, jos snukutį pabučiavo
 Ir tarė taip, sudavęs triskart per galvytę:
 „Aš Kupisko tave skiriu kunigaikštyte!“
 Napoleonas taip vadus apdovanoja
 Tų vietų titulais, kur buvo jie kovoję“.

Bet Telimena jau pradėjo nuobodžiauti.
 Sumanė eiti ji į mišką pagrybauti,
 Ieškojo vien poros. Vikriai tad apsisuko
 Ir, griebus pintinėlę, kviesdama sušuko:
 „Ar, ponai, nebaigėt tų ginčų dėl skalikų?
 O aš einu į mišką rauti baravykų.
 Prašau, jei kam tai miela“. Kašmyrinį šalį⁹⁶
 Paėmus, Pakamorės jaunąją dukrelę
 Viena ranka apglobė, o kita truputį
 Lig riešo pasikėlė nežymiai suknutę.
 Ir ponas Tadas paskui tylomis išėjo.

Sumanymas grybaut pradžiugino Teisėją.
 Tai buvo proga baigti tą triukšmingą bylą.
 Tad greit sušuko: „Ponai, na, grybaut į šilą!
 Kas grįždamas ruduokę parsineš gražiausią,
 Šalia gražiausios damos atsīsės pirmiausia.
 O jei tokią suras ponias arba panaitė,
 Galės sau pasirinkt gražiausią jaunikaitį“.

Trečia knyga

MEILIKAVIMAS

TURINYS. GROVO ŽYGIS Į SODĄ.— PASLAPTINGA NIMFA GANO
ŽĄSIS.— GRYBAVIMO PANAŠUMAS Į ELIZIEJAUS ŠEŠELIŲ KLAIDŽIOJI-
MĄ.— GRYBŲ RŪŠYS.— TELIMENA MASTYMO ŠVENTOVĖJE.— PASITA-
RIMAS DĖL TADO LIKIMO.— GROVAS — GAMTOS TAPYTOJAS.— TADO
PASTABOS APIE MEDŽIUS IR DEBESIS.— GROVO MINTYS APIE MENĄ.—
VARPAS.— RAŠTELIS.— „LOKYS, PONULI!“

Pasukęs žirgą, Grovas į namus patraukė,
Bet žvalgėsi į daržą, lyg kažko dar laukė.
Ir pasirodė jam, kad langas sumirgėjo
Ir kad lange balta suknelė suplazdėjo,
Tarytum kažkas lengvo apačion nukrito,
Ir sodo medžiuose akimirką sušvito,
Ir tarp agurkų lysių vėl sumirguliavo,
Lyg saulės spindulys iš aukšto sušvytravo,
Ir tarplysių vagoj netyčia sublizgėjo,
Ir augalų tankmėj blankiai atsispindėjo.

Tarnus namo pasiuntęs, Grovas apsisuko
Ir paskubom link sodo apsižvalgęs spruko.
Tvoroj surado spragą ir kerų šešėliais
Kaip vilkas į avidę šliaužė pamažėliais.
Nelaimei, netyčiom užkliudė jis agrastą,
Ir daržininkė, tartum čia nujautus klastą,
Nors nieko apsidairius ir nepastebėjo,
Tačiau į kitą sodo pusę nukurnėjo.
O Grovas tarp builių ir kiečių tankumyno
Šokavo kaip varlė ir repečkom selino,
Ir šitai, varnalėšas rankomis praskėtęs,
Apstulbo netikėto vaizdo sužavėtas.

Sode kupliai vyšnaitės šen ir ten žaliavo,
Aplinkui jas priaugę įvairiausio javo:
Kviečių ir kukurūzų, miežių, pupų, vikių,

O protarpiais gėlių ir baltažiedžių grikių.
Tame daržely paukščiai telkėsi naminiai.
Darželio įranga priklauso akministrinei
Vištaitienei Jadvygai, pagal kilmę Gaigalaitytei⁹⁷, — šituo ji bus davus naują eigą
Paukštininkystei, — šiandien daugelis jį žino,
Bet juo tuomet pasekt nedaug dar kas mėgino
Ir saugojo kaip mokslo paskutinį žodį,
Kol kalendoriuje viešai jis pasirodė⁹⁸.
„Nuo vanagų naujausias būdas apsiginti,
Arba kaip reikia naminius paukščius auginti“.

Taigi vos tik gaidys, vištiną susikvietęs,
Sustos sargyboj, snapą išdidžiai užrietęs,
Pakreips staiga į šalį galvą skiauteriuotą,
Norėdamas dangaus apimt didesnę plotą,
Ir garsą duos, kad aukšty paukštvanagis skrenda,
Tuoį vištos baimėje į tą darželį lenda.
Žąsim ir net povams ten pasislėpt nebloga,
Ten ir balandžiai puola kūlvartom nuo stogo.

Dabar pavojaus jokio iš dangaus nekilo.
Tik saulės kaitroje žolė ir medžiai svilo,
Tad paukščiai slapstėsi vėsiam javų šešėly,
O vištos ir gaidžiai pakrūmėj kapstė smėlį.

Tarp paukščių krykštė žaidė būryje vaikučiai.
Išblukę saulėje kaip linas jų plaukučiai,
Krūtinės atlapos. Kartu bėgiojo, žaidė
Už juos vyresnė jau mergaitė skaitaveidė.
Toliau, išskėtęs plunksnas, povas vaikštinėjo —
Visa vaivorykštė jo plunksnose žėrėjo.
Tos tamsiai mėlynos ir žalios dugno spalvos
Kaip paveikslėly atšvietė vaikučių galvas.
Nuskaidrintos žvaigždučių mirgančio ratilo,
Jos švietė pro javus ir vėl paunksmėj dilo.
Mirgėjo pro geltonus kukurūzų kotus,
Pro angliškos žolės⁹⁹ dryžius raibai spalvotus,
Pro pienių pūkelius ir žvangučius raudonus,

Ir smilgų stiebelius, svyruojančius į šonus.
Ir viskas, rodos, auksu sidabru mirgėjo,
Lyg uždanga kokia, siūbuojanti nuo vėjo.

Virš varpų ir žiedų, į orą pasikėlęs,
Žirgelių ir vabzdžių pakibo debesėlis.
Ilgi, plokšti žirgelių keturi sparniukai,
Lengvučiai kaip plunksnelės, skaidrūs kaip stikliukai,
Mirgėdami švytruoja saulėje sužibę,
Ir, norint dūzgia, rodos, kad ore pakibę.

Mergaitė kažką rankoj laikė ir mosavo,
Lyg strauso plunksnų pilka kuokšte plevėsavo
Ir kūdikių galvytes nuo žirgelių gynė.
Kitoj jos rankoj taurė blykčiojo auksinė
Ar kitas indas koks — sunku beatpažinti —
Matyt, kad tiems vaikučiams skirtas valgydinti.
Jį siūlė prie lūpyčių kiekvienam pridėjus,
Jis buvo panašus į ragą Amaltėjos¹⁰⁰.

Nors taip darbavosi, tačiau iš atsargumo
Vis žvalgės atsiminus į agrastų krūmą.
Bet iš kitur reikėjo laukti užpuoliko:
Jis, kaip žaltys prišliaužęs, žolėse jau tyko
Ir štai, iš varnalėšų šokęs, priešais stojo
Ir, mandagiai pasveikinęs, nusišypsojo.
O ji, išgąsdinta, nespėjus susivokti,
Jau buvo maniusi atgal į sodą šokti
Ir jau į krūmų tankmę tartum paukštė spruko,
Bet čia vaikai staiga gailiu riksmu pratrūko
Tą nepažįstamą vyriškį pastebėję
Ir išsigandusią bebėgančią globėją.
Tad grįžo vėl su jais nutraukto žaismo tęsti
Supratus, kad vienu negalima pamesti
Ir kad pavojuje su jais privalo būti.
Tad kalbino labiausiai verkiantį vaikutį,
Prisėdus ašaras jam nuo veidelio šluostė,
Drauge taip pat kitus ji kalbino ir glostė,
Kol vėl prie josios kelių glaustėsi galvutės

Tarytumei vištyčiai po sparnu motutės.
„Ar tai gražu,— ji tarė,— dera šitaip rėkti?
Tas ponas išsigandęs gali dar pabėgti.
Tą poną, tokį jauną, tokį gražų, gerą,
Juk mandagiai, kaip svečią, pasitikti dera“.

Čia Grovas nusilenkęs jai nusišypsojo,—
Išgirst tiek pagyrimų jis nė nesvajojo,
O ji nutilus greitai akutes nuleido,
Ir rožės raudonumas nuplieskė jai veidą.

Ir iš tiesų tai buvo patrauklus gan ponas:
Aukštas stuomuo, skruostai pablyškę¹⁰¹, bet malonūs,
Žvilgsnis meilus, plaukai pablukę, kaip lininiai,
O plaukuose žolės pluošteliai įsipynę,
Kai tarplyisiais ropojo tartum užpuolikas.
Dabar tos žolės puošė galvą kaip vainikas.

„O tu,— prabilo Grovas,— nimfa ar mergaitė,
Ar apsireiškusi žaviam sapne dievaitė!¹⁰²
Sakyki, ar pati nužengti čia panorai,
Ar paklusai gal priešo užmačiai nedorai?
Galbūt raganius koks, slapta įsimylėjęs,
Galingas ponas gal ar pavydus globėjas
Įkalino tave į šito parko plotą?
Kiek riterių narsių čia dėl tavęs kovotų!
Čia dainiai įkvėpimo sau galėtų semti.
Atskeiski man, gražuole, savo liūdną lemtį!
Tave aš pasiryžęs veikiai išvaduoti,
Kartu su širdžia tau ir kardą atiduoti!“
Pakėlė ranką.

Veidas jai raudoniu švyti,
Jai linksma ir smalsu tokios kalbos klausyti.
Kaip vaikui, kurs į margą žiūrį paveiksliuką
Ir džiaugiasi suradęs žibantį žaisliuką.
Ji Grovo nesuprato nei kalbos, nei mosto,
Norš žodžiai ir maloniai josios klausą glosto.
Bet pagaliau paklausė: „Ko taip, pone, žiūrit?
Ir kaip čia tam darže per lyses atsidūrėt?“

Tad Grovas pakaitom nustebo ir suglumo
Ir, jau atsižadėjęs iškalbos puošnumo,
„Atleiskite, panele,— tarė patylėjęs,—
Kad sutrukdžiau žaidimą: mat buvau norėjęs
Į dvarą pusryčių kviestu laiku paspėti.
Jau būsiu pavėlavęs; noriu paskubėti
Ir čia, tiesiog per daržą, rūmų link patraukti“.
Mergaitė pritarė: „Tad, pone, nėr ko laukti.
Štai takas. Tik pro lysės eikite apdairiai,
Nemindžiokit!“ — „Į dešinę sukt ar į kairę?“
Tad ji nustebusias akis į jį pakėlė,
Smalsumo apimta, žiūrėjo valandėlę,
Nes rūmas kaip ant delno šitai saulėj švyti,
O Grovas kelio klausia. Betgi jam, matyti,
Pabūt su mergele visai nenusibodo.
„Panelė čia gyvenat? Tuoju už šito sodo
Ar kaime? Rūmuose mes nesam susitikę.
O gal jūs iš svetur čia esate atvykę?“
Ji purto galvą: ne! „Atsiprašau panelės,
Ar tai ne jūsų blizga štai anas langelis?“

„Jei ne romano ji,— galvojo,— karalaitė,
Tai bent jauna, graži ir maloni mergaitė.
Dažnai turtinga siela ir jausmai išdidūs
Pasislepia kaip rožė, tankmėje pražydus.
Bet leiski erdvėje ją saulei palytėti,
Ir tūkstančiais spalvų ji ims tave žavėti“.

Tačiau mergaitei vėl vaikai, matyt, parūpo.
Tad pasilenkus vieną tuoj glėbin sučiupo,
Didesnįjį ranka mikliai apglobti siekė,
Kitus gi kaip žasyčius varėsi į priekį.

O Grovui tarė: „Ak, pakriko man paukštyčiai!
Gal malonėtum, pone, juos sugainiot šičia?“
„Man gainioti paukščius?!“ — nusteбęs jis sušuko.
Ji tuo metu vikriai į tankumyną spruko.
Pro špalerių eiles nebematyt mergytės,
Tik pro lapus žvitriai suspindo dvi akytės.

Palikęs vienas, Grovas dar kažko vis laukė.
Jo sielą tartum žvarbios sutemos aptraukė,—
Ji stingo pamažu, kaskart niūriau tamsėjo,
Ir nemalonios mintys jam per galvą skriejo.
Pakirdęs nežinojo, kaip išlieti pyktį:
Po tiekos lūkesčių staiga be nieko likti!
Kai šliaužė lysėmis prie tos žavios mergaitės,
Jis buvo kaip liepsna tauriais jausmais įkaitęs.
Kiek grožio laukė jis iš tos slaptingos fėjos,
Kiek spėjo žavesių, kokiom svajom žavėjos!
Ne, nebeliko nieko, ko iš jos tikėjos.
Tiesa, veidelis švietė žavumu jaunystės,
Bet lieknas liemenėlis dar neišsivystęs,
Ir iš pilnų skruostelių malonaus rausvumo
Jai trykšta perteklius kaimietiško sveikumo.
Gyvos minties ir jausmo jai, matyt, dar stinga,
Ir jos kalba tokia prasta ir neskoninga.
„Gana iliuzijų: žavioji nimfa mano,
Deja, dabar žinau, žąsis po sodą gano!“

Išnykus nimfai, visas stebuklingas plotas
Pakito: kaspilai ir tos auksinės grotos
Tai buvo vien šiaudai pakrūmėj išsidraikę.

Suglumęs žvelgė Grovas į apgaulę klaikią.
Ta strauso plunksnų gniūžtė, fėjos plevėsuota,
Tai buvo žolėmis vien apraizgyta šluota.
O Amaltėjos ragas, taurė stebuklinga?
Tai buvo vien morka skani, drūta, sultinga!
Jis matė, kaip ją vaikas kišo į burnytę.
Tai štai kas tie per monai, taip staiga pakitė!

Taip vaikas, kai pamato cikorijos gėlę¹⁰³,
Tokią viliojančią, lengvutę, švelnutėlę,
Ir žaisdamas smarkiau ją pūstelėt išdrišta,
Ji vien lengvais pūkais ore staiga pasklysta
Smalsuolio rankoje pavirtusi į nieką,
Tik pliką, pilkai žalią stagarą palieka.

O Grovas, skrybėlę lig pat akių užmovęs,
Atgal iš kur atėjęs per daržoves brovės,
Čia daigus mindamas, čia kliūdams už agrastų,
Ir, taip ligi tvoros išmynęs naują brastą,
Galop atsikvėpė. Prisiminė kalbėjęs,
Kad kviestas pusryčių į dvaro rūmą ėjęs.
Galbūt sode jo ieško? Gal kas matė, žino,
Kaip paskui tą mergaitę jis slapta selino?
Dabar gi štai pabėga... Dievažin, ką spėtų...
Tad reikia grįžt. Prigludęs patvoriui, iš lėto,
Pro lyses, per žoles galų gale išslinko
Į dvaro kelią. Nieko nematyt aplinkui.
Jis ėjo patvoriu, nuo sodo nususukęs,
Kaip tas vagis nuo klėties, iš kurios pasprukęs
Bijojo, kad kas nors pamatęs neįtartų.
Taip išmintingas Grovas elgės pirmą kartą.
Bet štai pamato jis kažką anapus kelio.

Pievelėje gražiai suaugusio miškelio,
Kur kilimai žolės minkštučiai nusitiesę,
Beržų baltaliemenių jaukiame pavėsy
Judėjo lyg keistam vaiduoklių dvasių šoky
Keisti pavidalai — įvairūs, vis kitoki¹⁰⁴.
Tie šydrais apsisiautę, o anie drobiniais,
Plevenančiais, baltais lyg sniegas palaidiniais.
Šis skrybėlę kaip skėtį dėvi plačiabrylę,
Vienplaukis tas; kiti po tą giraitę tylią
Klajoja lyg kokie nežemiški šešėliai,
Paskendę ūkanų lengvučiam debesėly,
O nuo galvų jiems skaros driekias šešuolėtos
Lyg blankios uodegos atklydusios kometos.
Ir elgiasi keistokai: šitie štai paniurę,
Akis žemyn nunėrę, sau po kojų žiūri.
Anie štai lyg per sapną vis į priekį trypia
Nuo savo lygaus tako niekur nenukrypę.
Visi jie lankstosi ir rankom žemę liečia,
Lyg garbina kažką, kažkam lyg melstis kviečia,
O jeigu susitikt ar priartėti tenka,
Be žodžio tylomis pro vienas kitą slenka.

Giliai susidūmoję eina tylutėliai,
 Lyg tartum būtų Eliziejaus jie šešėliai¹⁶⁵,
 Kuriems skausmų, tiesa, nereikia jau kentėti,
 Bet klaidžioja tylaus niūrumo pažymėti.

Sudomintas to vaizdo, Grovas neįspėjo,
 Jog tai pažįstami miškely vaikštinėjo.
 Triukšmingai pas Teisėją baigę užkandžiauti,
 Visi išsiruošė į mišką pagrybauti.
 Sumanūs ir saikingi žmonės prisitaiko
 Prie veiksmo aplinkybių, reikalo ir laiko.
 Kiekvienas tad ir čia turėjo numatyti,
 Kaip, ruošiantis grybauti, reik apsitaisyti.
 Tad rišos skaromis ir palaidiniais globės,
 Ir vilkos apsiaustais baltos naminės drobės,
 Kurie virš kontušų laisvai ore plazdėjo,—
 Dėl to jie į skaistyklos sielas panėšėjo.
 Jaunimas rengėsi taip pat, be Telimenos
 Ir dar kelių kitų.

— Grybavimo tos scenos
 Kaimietiškos suprasti Grovas neįstengė,
 Labai nustebeš tad, į mišką greitai žengė.

O grybų buvo daug. Vaikinai smalsiai žiūri,
 Ar neužtikis pakrūmėj voveruškų būrį.
 Jos reiškia nekaltybę: niekad nekirmija,
 Ir net vabzdžiai kenkėjai jas paliesti bijo.
 Na, o panaitės uoliai ieško b a r a v y k o,
 Kurį daina vadina „grybų pulkaunyku“.*
 Visi tačiau r u d u o k ė s vienas kito klausia,—
 Ji už kitas kuklesnė, bet užtai skaniausia;
 Jom sūdytom ir žiemą daug kas smaguriauja.
 Bet Voiskis m u s m i r i ū labiausiai pageidauja.

Kiti mūs girių grybai nēr jau taip garsingi:
 Vieni iš jų neskanūs, o kiti kenksmingi,
 Tačiau ir jie kai kam dar esti reikalingi.
 Vienų visokiems miško gyviams maistui reikia,
 Kiti miškams ir gojams daug puošnumo teikia.

Antai ant miško pievos patiesalo žalio
 Rikiuojasi lyg eilės įvairių indelių:
 Spalvingos ū m ė d ė s bekyšą prie lazdyno
 Lyg taurės kupinos įvairiaspalvio vyno;
 K a z l ė k a s, tartum dugnas apversto indelio,
 Č i a t a u r i a b u d ė s stiebias kaip liekni stikleliai;
 Ten apskritos b a l t i k ė s glaudžiasi iš vieno
 Kaip trapūs puodeliukai, pripildyti pieno;
 Štai dar k u b i z d a l i s pakrūmėj pasipynė
 Kaip apskrita, pjaulų pripampus pipirinė.
 Kitus jau gal tik žvėrys moka pavadinti,
 Ir niekas nebegali jų visų atminti.
 Jie žmones nuo savęs blogu kvapu atbaido.
 Jei tokį kas paims, pamatęs savo klaidą,
 Supykęs jį sutrins ir paspyrės dar koja
 Nepaisydams, kad žolę tuo būdu bjauroja.

O Telimena jokių grybų nė nerinko.
 Ji nuobodžiaudama vien žvalgėsi aplinkui,
 Aukštyn užvertus galvą. Rejentas piktokai
 Juokavo, kad ji medžiuos rasti grybų moka.
 Asesoriui atrodė, jogei tai patelė,
 Kuri sau ieško vietos, kur susukt lizdelį.

Ji iš tiesų vienatvės ir tylos ieškojo
 Ir, nuo draugų nutolus, sau viena klajojo.
 Prie šlaito ji žinojo vieną vietą saugią,
 Kur medžiai buvo tankiai paunksmėn suaugę.
 Viduj akmuo pilkavo, iš jo šaltinis
 Čiurleno į pavėšį kelią prasiskynęs
 Ir slėptis tankmėje aukštų žolių skubėjo,
 Kurios, jo penimos, vešliai aplink klestėjo.
 Tenai išdykėlis po kilimu gėlėtu,
 Paparčiais apsiklojęs, rausiasi iš lėto,
 Ūksmėj vos regimas šiurena tyliai, lygiai,
 Kaip įnoringas vaikas paguldytas vygėj,
 Kur motina apsups jį uždanga spalvota
 Ir apkaišys aguonom, kad ramiai miegotų¹⁰⁶.
 Yra tai Telimenos mėgstama vietovė,
 Kurią ji pavadino „M a š t y m o š v e n t o v e“¹⁰⁷.

Priėjus prie upelio, nusviedė į šalį
Raudoną tartum kraujas kašmyrinį šalį
Ir tartum prie maudyklos nedrąsi plaukėja,
Kai prie šaltos srovės atsargiai priartėja,
Atsiklaupė ant žemės ir beržų šešėly,
Pašlijusi gulsčiom, svajojo valandėlę
Ir klausėsi miškelio atgajaus ošimo.
Paskui išsitiesė ir ant delnų parimo,
Ir, šitaip atsigulus ant žalios pievelės,
Atsivertė lapus prancūziškos knygelės.
Ties lapais plevėsavo iš abiejų šonų
Žiupsniai juodų plaukų ir kaspinių raudonų.

Vešlios žolės smaragde ant raudono šalio
Ji tysojo lyg gūnioj iš vaiskaus koralio.
Čia apie galvą juodos garbanos vyniojas,
Tenai juodi bateliai puošia smulkias kojas
Ir baltos kojinaitės. Taip ji marguliavo
Lyg vikšras, beglūdįs ant žalio lapo klevo.

Deja, nebuvo kam gražuolės įkainoti:
Visi nuo jos nutolo grybų suvilioti.
Bet Tadas matė ją ir leidosi aplinkui,—
Tiesiogiai eit nedrįso, tad iš šono slinko,
Kaip tas medžiotojas, kurs grobį šauti rengias,
Prisėlina, šakom ir lapais prisidengęs,
Arba, ant arklio sėdęs, tarsi dirvon traukia,
O šautuvą paslėpęs, vien tik progos laukia
Paleisti taiklų šūvį, gudriai priartėjęs.
Taip elgės atsargiai ir Tadas.

Bet Teisėjas,
Kurs neturėjo jokio tikslo šalutinio,
Jam kelią perkirto ir leidos prie šaltinio.
Plačiai balti skvernai plazdėjo sarafano¹⁰⁸,
Ir didelė prie diržo skepeta pleveno,
Kaip varnalėšos lapas skrybėlė didžiulė
Tai slinko ant kaktos, tai vėl ant sprando gulė,
Ir bryliai, greitai žengiant, blaškėsi nuo vėjo,
O rankoje Teisėjas lazda dar turėjo.

Pasiekęs Telimenos „Mąstymo šventovę“,
Rankas upelyje priklupęs nusiplovė,
Prisėdo ant akmens, lazda pasistūmėjo
Ir, sunkiai atsidusęs, šitaip prakalbėjo:

„Matyki, gerbiamoji, kai sulaukiau Tado,
Man rūpesčių naujų nemaža atsirado.
Esu bevaikis, senas, myliu tą bernioką,
Ir rodos, jog senatvėj nieko man ne stoka:
Turiu mat įpėdinį. Iš dangaus malonės
Nereiks jam duonos kąsnio elgetaut po žmones.
Jau, rodos, nutari ir viską apgalvoji,
Tik štai koks sielvartas, klausyki, gerbiamoji:
Žinai, kad Tado tėvas Jackus, mano brolis,
Žmogus nepaprastas, tačiau nuo mūs nutolęs,
Kažin kur bastosi, tėvynėn nebegrįžta,
Apie save pranešt net sūnui nesiryžta,
O nori jį valdyti. Buvo sugalvojęs
Net į legionus jį siųst. Dėl to pavojaus
Labai krimtausi, bet taip pakreipiau dalyką,
Kad Tada namuose palikti man pavyko.
Vedybas numačiau ir partiją nemenką —
Čia pirmenybė Pakamorės dukrai tenka.
Pana išauklėta, jauna, graži, kilminga,
Nei turto, nei garbės jos giminei nestinga“.
Išgirdus tuos žodžius, Telimena nublanko,
Pakilo ir knygelę išmetė iš rankų.

„Kaip mamą myliu,— tarė,— ką gi čia jūs šnekat?
Ar jau širdies jūs, broli, visiškai netekot?
Ar jūs galvojat Tadui šitaipos padėti,
Kad jį priversite grikius bei žirnius sėti?!
Atskirt jį nuo pasaulio! Jis prakeiks jus, pone!
Jo talentą paslėpt miškuos, užart dirvone!
Tikėkite manim, sekiau aš tą bernioką —
Tokie pasauly vietą susirasti moka.
Geriausia būtų jam į sostinę nuvykti,
Kiek laiko Varšuvoj galėtų pasilikti,
O gal į Peterburgą? Žiemą ten važiuosiu

Su reikalais. Lig tol nutarsime, tikiuosi,
Kaip Tadui pasielgt. Aš daug ką ten pažįstu
Ir įtakos turiu. Tikiuosi, kad neklystu.
Įvesiu jį būrin aukštuomenės draugijos,
O kai žymių žmonių bus pažintį įgijęs,
Gaus ordiną garbingą, titulą ir svorį,
Tada tegu namo sau grįžta, jeigu nori.
Jau bus patyrimu ir mokslu praturtėjęs“.
„Na taip, jaunystės metuos,— pritarė Teisėjas,—
Nebloga būtų vaikui kiek prasivėdinti,
Pasaulį pamatyti, žmonėse pasitrinti.
Ir aš kai ką mačiau — ir tai ne vien iš tolo,
Kai, jaunas būdamas, sukaus prie tribunolo
Kaip palestrantas¹⁰⁹, būdavo svarbių dalykų —
Ir Varšuvą ne kartą atlankyt pavyko.
Tad jūs sumanymas ir man dėl to patinka.
Išsiųst sūnėną reiktų kaipo keliauninką,
Kad jis su aukštu ponu kur pasibastytų,
Pasaulio ir žmonių truputį pamatytų.
Ne ordinų ieškoti. Ten jų nieks neduoda.
Nuo caro ordinas? Kokia iš to paguoda?
Nė vienas mūsų ponas, kiek žinau, kadaise,
O net ir ligi šiolėi tų niekų nepaisė.
O vis dėlto visi juos šlovina ir gerbia
Už gerą vardą jų, dorovingumą, darbą.
Jų urėdai piliečių pripažinti noru,
Ne kažkieno valia, protekcija, favoru¹¹⁰“.

„Sumanymas,— nutraukė Telimena,— geras,
Tegu tad jis keliauja kaipo vojažeras¹¹¹“.
„Palauk, palauk, sesuo,— ją pertraukė Teisėjas,—
Ne mes, bet Tado tėvas žygių jo lėmėjas.
Atsižadėt sūnelio Jackus neketina,
Dėl to čia man užkorė tėvą Bernardiną,
Tą Robaką, kuris su juo koresponduoja
Ir jo įsakymus čia man griežtai diktuoja.
Taigi ir Tado jiedu jau apsprendė dalią
Ir nori, kad už žmoną imtų jis Zoselę,
Jūsų augintinę. Padoriai įsikurtų.

Pavesčiau jiemdviem savo sutaupas ir turta,
Be to, ir ponas Jackus turi kapitalo.
Tadukas gi ir Zosė brangūs jam be galo.
Kaip visa tai atlikti, aš mažčiau ne syki,
Ir tamsta, gerbiamoji, šitai pasvarstyki,
Juos reikia supažindint. Taip, jie dar jaunučiai,
O ypačiai Zoselė¹¹². Vis dėlto aš būčiau
Tos nuomonės, kad reiktų ją laisviau laikyti,
Nes vis dėlto jinai jau nebmaža mergytė“.

Nustebus Telimena šitų žodžių klausė,
Lyg įkyrus vabzdys jie dūzgė apie ausį.
Tad nekantraudama vien rankomis mosavo,
Kol pagaliau griežtai balsu užprotestavo.

„Tai taip galvojat jūs!? Tai naujas man dalykas,—
Kalbėjo ji Teisėjui, ne juokais supykus.—
Dėl Tado man vis tiek; jam patys vietą rinkit:
Ekonomu paskirkit, smuklėj pasodinkit,
Galbūt kad jis ir tinka pilstyti degtinei.
Bet kam čia mano Zosę, gerbiamas, įpynei?
Aš Zosę auklėjau, ją auginu, globoju,
Ir, kam pavest jos ranką, aš taip pat galvoju.
Jei ponas Jackus Zosę išlaikyt padėjo
Ir dar daugiau jai skirti pinigų žadėjo,
Tai jos dar nenupirko. Juk visi tai žino,
Ir niekas iš Soplicų ginčyt nemėgino,
Kad to dosnumo svarbios priežastys tur būti —
Ir kad kalti Soplicos Horeškams truputį“.
Teisėją nemaloniai ta kalba užgavo;
Su gailesčiu jis tyliai galvą palingavo,
Užkaitęs ir sumišęs žvilgsnį panarino
Ir dešinės mostu ją pertraukti mėgino.

O Telimena baigė: „Mano ta mergaitė,
Ir aš vienintelė esu jos giminaitė¹¹³.
Tik aš viena apsprėsiu laimę jos ir klotį“.
„O jei pati norės tos laimės paieškoti?
Jei pasiryš pati už Tado ištekti?“
„Norės ar nenorės, nėr ko dėl to kalbėti,

Ir jūdviejų jausmų dar niekas neišskaitė.
 Zoselė, tai tiesa, pana beveik bekraitė,
 Ir man labai svarbu aprūpint tą mergele.
 Tiesa, ji neturtinga, menką turi dalį,
 Tačiau nėra iš kaimo paprasta šlėktaité,
 Bet giminės kilmingos, gimus vaivadaité.
 Dukra ji Horeškaitės, vyrą gaus puikiausią.
 Gražiai ją auklėjau, ja visada džiaugiausi,
 Nebent čionai padyko“. Klausėsi Teisėjas
 Su dėmesiu, ramiai ir, tarsi palinksmėjęs,
 Šypsodamasis tarė: „Na, nėra kas daryti.
 Norėjau kuo gražiausiai viską sutvarkyti,
 Tam tikslui ir pradėjau su jumis čia lygtis.
 Bet jeigu jūs nenorit, nėra čia ko mums pyktis.
 Dariau, kaip brolis liepė, jūsų nieks neverčia.
 Ir jei sveika iš tikro atsakai man marčią,
 Tuoju rašysiu broliui, kad jo planas žuvęs,
 Kad neįvyks Taduको su Zose jungtuvės.
 Dabar su Pakamore lengvos bus derybos,—
 Manau, kad greit galėsime ten pradėti piršlybas“.

Bet Telimena ėmė vėl kitaip sakyti:
 „Aš Tado nevarau, nesikarščiuok, brolyti!
 Neskubinkim taip greitai jų varžyt jaunystą.
 Palaukime, tegu arčiau susipažįsta,
 O mes žiūrėsime: visaip juk kartais esti,—
 Negalim taip lengvai mes laimės jų apspręsti,
 Aš noriu tamstą, broli, vien rimtai įspėti:
 Nereikalauk iš Tado Zosę pamylėti,
 Nes juk širdis — ne vergas, lenktis nepriversi
 Ir prievartos būdu jai pančių neužnersi“.

Teisėjas susimąstęs atgalios pasuko
 Nematęs atsargiai čion slenkančio Taduको,
 Kuris neva grybus krepšelin uoliai rinko.
 Ta pat kryptim ir Grovas per beržyną slinko.

Jisai stebėjo tą įdomią ginčo sceną —
 Sujaudintą Teisėją, rūsčią Telimeną.
 Ir jogei buvo pats gabus vaizdų piešėjas,

Tad, sąsiuvinį tuoj ant kelmo pasidėjęs,
Pradėjo pieštuku tą reginį vaizduoti
Kalbėdamas pats sau: „Kaip tyčia sugrupuoti!
Tasai ant akmenio, o ta žolėj pašlijus,
Taip plastiški fone spalvingos augmenijos.
Tokių ryškių galvų ir gilesnių kontrastų
Ir taip suderintų nedaug kas besurastų“.

Pakilęs tad artyn žvalgydamasis ėjo,
Lornetą¹¹⁴ trynė vis ir vienas sau kalbėjo:
„Nejau vien nusivilt man šiandien būtų leista
Ir priartėjus vėl čia viskas pasikeistų?
Žolės aksomas tas — nejaugi tai batviniai,
O nimfa — tai piemenė arba akmistrinė?“

Jis Telimeną jau ne pirmąsyk regėjo,
Jau buvo ją sutikęs namuose Teisėjo,
Tačiau labai nustebo, kad paveiksle savo
Ne kitą ką, bet ją nežiniomis vaizdavo.
Turbūt dėl vietos grožio, rūbų prašmatnumo
Ji taip pasikeitė, kad Grovas net suglumo.
Jos akyse dar pykčio kibirkštėlės švietė,
Gaivus vėjelis skruostus rausvindamas lietė,
O ginčas su Teisėju ir abu jaunuoliai
Jai teikė atgajos, nežinomos lig tolei.

„O ponia,— tarė Grovas,— teikis dovanoti!
Atsiprašydamas aš noriu ir dėkoti.
Atsiprašau, kad jus sekioti čia turėjau
Ir jūs dūmojimus nejučiomis stebėjau.
Galbūt jus įžeidžiau, kaltas prisipažįstu,
Kad jūsų svajones nutraukti čia išdrįstu.
Bet jūs man suteikėt kilniausio įkvėpimo,
Ir dailininkas laukia jūsų atleidimo!
Tad teiskite!“ Jis greitai pluoštą išvyniojo
Ir savo piešinius priklaupęs jai paklojo.

Ji piešinius žvilgsniu žinovės tyrinėjo
Ir mandagumo žodžių Grovui nešykštėjo.
Ji gyrė atsargiai, bet noromis drąsino,

Nemažą talentą piešėjui pripažino.
„Linkiu sėkmės,— kalbėjo,— ir pasisekimo,
Italijoje ieškoki, Grove, įkvėpimo.
Dangaus žydrumas! Sodai, rožėmis nukloti,
Ir jūs, sraunaus Tiburo vandenys putoti,
Ir baisios plikos uolos Pauzilipo skliautų¹¹⁵!
Tai štai kur dailininkas įkvėpimo gautų.
O čia, pas mus, tikriausiai jautrų mūsų vaiką
Niūrus dangus be saulės numarins prieš laiką.
Jūs piešinį rėmeliais, Grove, aptaisysiu
Ar su kitais geriau jį albume laikysiu“.

Ir ėmė jie plepėti apie dangaus žydrumą,
Bangų ir vėjų gausmą ir uolų aukštumą,—
Bastūnų papročiu šauniai įsismaginę,
Gėrėjos svetimu, o niekino gimtinę.

O čia juk Lietuvos miškai aplinkui ošia¹¹⁶,
Taip nuostabiai, gražiai, didingai pasipuošę!
Čia apyniai aplink iervas vainikais pinas,
Jaunuolišku šermukšniai raudoniū dabinas,
Lazdynai kaip menadės¹¹⁷ lapais apkaišyti,
O lapuos riešutai lyg perlų kekės švyti.
Žemiau miškų mažyliai: putinai, erškėčiai,
Ten vilkuogės juoduoja tarp rausvų aviečių.
Medeliai, krūmai šakomis susikabino
Kaip šokyje būrys mergaičių ir vaikinų
Aplink jaunavedžius. Praaugę visą būrį,
Antai pora iš aukšto į mažylius žiūri,
Grazna ir augumu prilygt jiems nieks negali —
Tai baltliemenis beržas ir žalia liepelė.
Toliau senoliai stebi, kaip jų ainiams klojas:
Ten skroblas išdidžiai, tvirtai išsišakojęs,
Ten šnara topoliai ir ąžuolas barzdotas,
Per amžių penketą surembėjęs, kuprotas.
Jis savo protėviais pasiramstyt galėjo,
Nes jie, anksčiau numirę, čia suakmenėjo.

O Tadas sukinėjos, pyko, nuobodžiavo,
Nes pats pašnekesy visai nedalyvavo.

Bet kai anie pradėjo garbinti ir minėti
Kitų kraštų medžius, grožiu jų sužavėti:
Alyvą, kaktusą, mahonį ir migdolą,
Ir tują, ir citriną, kvepiančią iš tolo,
Valakų riešutą, figas ir apelsiną,
Kad gražesnių žiedų ir lapų jie nežina,—
Taip Tadui buvo tų niekų koktu klausyti,
Kad jau nebegalėjo pykčio sulaikyti.

Tėvynės gamtą jis nuo pat mažens pamilo,
Tad, žvelgdamas į mišką, įkvėptai prabilo:
„Lankiau botanikos aš Vilnių garsų sodą¹¹⁸
Ir ten mačiau, kaip medžiai tie visi atrodo,
Kurie dabina Rytus ir Italų šalį.
Argi kuris mūsiškiams beprilygti gali?
Ar aloë¹¹⁹ su ūgiais, kaip kietais basliukais?
Mažytė citrina su aukso skrituliukais —
Tikra neūžauga, suklypus, bet turtinga,
Kaip kokia senmergė, kuriai gražumo stinga?
O gal jums kiparisas įspūdį padaro?
Bet jis ne liūdesį, tik nuobodį įvaro¹²⁰.
Jisai, girdi, prie kapo taip liūdnai atrodąs!
O tai ištis liokajus — nejudrus, vienodas,
Nedrįstąs pajudėti, nė kryptelti netikėtai
Iš baimės nusižengti dvaro etiketui.

Ar ne gražesnis mūsų beržas svyruonėlis,
Sukaupęs liūdesį močiutės sengalvėlės,
Kai ji, staiga netekus mylimo sūnelio,
Skausmingam sielvarte rankas į dangų kelia?
Arba jaunos našlės, kai, pašarvojus vyrą,
Ji garbanom lig žemės gedule nusvyra?
Dėl ko gi, ponas Grove, jei myli tapybą,
Nebepaišai mūs medžių, mūs miškų, sodybų,
O grįžai į derlingas gimtines vietas,
Lyg pajuokai uolas vaizduoti pasišovęs?“

Bet Grovas tarė jam: „Gamtos spalvų žaidimas —
Tai fonas, medžiaga, o siela — įkvėpimas.

Vaizduotės polėkiais jisai toli nuklysta,
Nors skonį ir dėsnius, ir saiką pripažįsta.
Gamta ir paskirtis varžyt mūs neprivalo,
Mes turime pakilt į sferą idealo!
Ne viską, kas gražu, paveikslan įtėpliosi.
Pats kada nors iš knygų šitai sužinosi.
Reik daiktus sugrupuot, kol perkelsi į drobę,
Reik oro ir dangaus, kur visumą apglobia,
Italijos dangaus! Dėl to peizažo meno
Didieji meisteriai Italijoje gyveno.
Be vieno Breigelio, be to, dar Reisdalio¹²¹,
Ar kuo kitu dar Šiaurė pasigirti gali?
Iš didelių daugiau nė vieno nepažįstu.
Dangaus, dangaus tikrajam reikia peizažistui!“
„Taip pat ir mūs Orlovskis*¹²², — tarė Telimena, —
Soplicų akimis įprato vertinti meną.
(Soplicoms mat vien tai sujaudina krūtinę,
Kas primena gimtinę kraštą ir tėvynę.)
Orlovskis — įžymus tapytojas, piešėjas,
Darbais ir talentu plačiausiai išgarsėjęs
(Turiu aš keletą jo škicų įsigijus),
Pagirtas ciesoriaus, visos aukštos draugijos,
Gyveno rūmuose su ištaigom, kaip rojui,
O vien apie tėvynę nuolatos svajojo.
Minėdams Lenkiją, o ir jaunystę savo,
Jos dangų ir miškus su pomėgiu vaizdavo“.

„Protingai darė, — Tadas vėl karštai prašneko: —
Italijos dangus, kiek man patirti teko,
Atrodo tartum ledas, mēlio nuskalautas.
Man šimtąkart gražesnis debesuotas skliautas.
Pas mus pakelk vien galvą ir kiekvieną sykį
Kaskart naujus vaizdus iš debesų paišyk.
Kiekvienas vis kitokis: šitai rudeninis
Ropoja kaip vėžlys, vandens apščiai pritvinęs.
Nuo skliauto tartum ilgos kasos nusidriekę,
O tai lietaus pratrūkę srovės žemę pliekia.
O kitas su ledais kaip sviedinys pavėju
Dumbluotai mėlynas marmėdamas artėja.

Bet net ir kasdieniniai, jei stebėt juos moki,
Baltučiai debesėliai, o kaskart kitoki!
Išsyk lyg būtų gulbių ar žąsų pulkelis,
Kai jį lyg sakalas draugėn sugins vėjelis,
Bet štai jis auga, pučias, šonais susiliečia,
Karčius įgyja, kojas, šauniai sprandą riečia,
Rikiuojas prie kitų, visi būrin patekė,
Tarytumei žirgai jie per padangę lekia,
Baltučiai kaip sidabras. Štai jie kinta vėlei —
Iš karčių ir sprandų stiebus, bures iškėlę,
Žirgai laivu pavirto ir iš lengvo plaukia
Per tą padangės jūrą, mėlyną ir jaukią“.

Grovas ir Telimena žvelgė sužavėti,
Ir Tadas susimąstęs liovėsi kalbėti,
Tik nejučiom rankytę spaudė Telimenos.
Taip slinko valandėlės tos žavingos scenos.
Jau Grovas vėl vaizdų albumą atsidaro
Ir imasi pieštuko, tik staiga iš dvaro
Čia skambalas pietums kaip tyčia nuaidėjo,
Ir daugybe balsų tuoj miškas suskambėjo.

Nuleido Grovas galvą ir nuliūdęs tarė:
„Ak, kiek tai kartų varpas šitaip mums padarė!
Ar didelė mintis, ar žavesiai jaunystės,
Ar polėkiai vaizduotės, viltys bičiulystės,
Jautrių širdžių jausmai,— kai varis tik prabyla,
Tuoju viskas drumsčias, nyksta, amžinai nutyla¹²³“.
Ir klausė Telimeną jo atsidusimas:
„Tad kas belieka?“ Ji atsakė: „Atminimas!“
Ir, kad nurimtų Grovo kenčianti krūtinė,
Neužmirštuolės žiedą jam čia pat nuskynė.
Bučiavo Grovas žiedą, prie širdies jį segė,
Tuo tarpu Tadas, krūmą prasiskleidęs, regi
Lyg tarsi kokią gėlę, kaip leliją šviesią,—
Tai Telimena antrą jam rankytę tiesia.
Jis stvėrė ją, bučiavo, lūpas paskandino
Kaip bitė, čiulpdama iš žiedo saldumyną.
Bet lūpos jaučia šaltį... Pažvelgė — raktelis¹²⁴
Ir susuktas tūtelėn popieriaus lapelis.

Pagriebęs paslėpė, bet ką tai visa reiškia?
Turbūt raštelis viską pasakys jam aiškiai.

Tuo tarpu skambalas neliaudamas vis plakė,
Ir tūkstančiai šauksmų jam girioje atsakė.
Tai mat grybautojai taip rėkavo ir šaukė,
Nes jau grybavimą tą dieną jie nutraukė.
Tas varpas kvietė juos pietų linksmai skubėti,
O ne, kaip manė Grovas, liūdesy gedėti.
Pačiam vidudieny tam skambalui pakvietus,
Visi svečiai žinojo, kad atėjo pietūs.
Seniau visi dvarai tokius varpus turėjo,
Tai ir lig šiol jis liko namuose Teisėjo.
Išėjo tad būrys iš miško su krepšeliais,
Su ryšuliais, mazgytais iš kampų skarelės —
Kiekvienas nešas grybų. Panos linksmos žiūri,
Nes kiekviena po drūtą b a r a v y k ą turi,
Be to, lyg puokštę rankoj laiko ir kitokių:
P a l i e p i ū, ū m ė d ž i ū, k a z l ė k ū ir r u d u o k i ū.
S u m s m i r i u n ė Voiskis štai neatsilieka,
Tik trys vaizdų mėgėjai dar neturi nieko.

Svečiai sugrįžę iš eilės apstojo stalą.
Tad Pakamorė vietą užėmė iš galo,—
Tai dera jam dėl amžiaus ir dėl pašaukimo.
Jis lenkiasi ponioms, vyriškiams ir jaunimui.
Čia pat ir Kvestorius iš dešinės Teisėjo,
Lotyniškai Vienuolis maldą sukalbėjo;
Tada susėdo, vyrai dar degtinės gavo,
Ir tuoj visi skaniai šaltibarščius ragavo.

Neįprastoj tyloj ši kartą pietūs slinko,
Jų neišjudino nė balsas šeimininko.
Abidvi šalys, kur dėl kurtų tebkovojo,
Minty lažybas svarstė, laimikius spėliojo
Ir kokią staigmeną tas ginčas žada.
Nors Telimena meiliai žvalgėsi į Tada,
Bet dėmesy ir Grovą nuolatos turėjo
Ir net Asesoriui ji šypsio nešykštėjo.
Taip paukštininkas tinklą sniegenoms išskleidžia,

Tuo tarpu iš akies ir žvirbliu nepaleidžia¹²⁵.
O Grovas su Tadu abu laimingi lygiai,
Abiem slapta vaidenos žavūs meilės žygiai.
Pats savyje didžiavos Grovas dėl gėlytės,
O Tadas vėl kišenę saugojo nušvitęs,—
Dėl susukto tūtelėn jaudinos raštuko
Ir graibstės, ar raktelis kartais nepaspruko.
Teisėjas Pakamorei pilstė vis vengrino,
Lipšniai jam kelį spaudė ir užimt mėgino,
Bet į ilgesnę šneką šikart nesileido,
Nes rūpesnis kažkoks bylojo jam iš veido.

Tyloj prie stalo valgiai ėjo viens po kito,
Kaip štai nauja žinia lyg iš dangaus nukrito.
Uždusęs medininkas rūman atskubėjo,
Nepaisydams svečių, jis puolė prie Teisėjo.
Jo pasirodymas sudomino kiekvieną,—
Turbūt nepaprastą jis atnešė naujieną.
Visi jo link iš savo vietų pasisuko,
O jis „Lokys, ponuli!“ paskubom sušuko.
Tuoju visi suprato, jog iš g ū ž t e l y n o
Panemunės miškais¹²⁶ lokys atsidangino.
Kad reikia jį medžiot, visi gerai žinojo,
Nors apie tai lig šiolei niekas negalvojo.
Visi ūmai sukilo, rankom mostagavo,
Kiekvienas kažką sakė, kažko reikalavo,
Ir greitai kiekvienam bendra mintis aiškėjo,—
Visi juk bendrą tikslą prieš akis turėjo.

„Sodžium! — Teisėjas šaukė. — Greitai žinią duoti,
Kad ryt varovai stotų ietimis ginkluoti.
Jiems liepsiu išskaityti iš prievolių nemaža:
Po du šarvarku ir penkias dienas dar lažo¹²⁷!“

O Pakamorė tarnui: „Širvę pabalnoki
Ir tuoj į mano dvarą kuo skubiausiai joki.
Šunidėje ten dviejų kurtų pasiklausi:
Strapčinė, Spravnikas — jie iš visų geriausi.*
Užspausi jiems snukius, į maišą juos įkiši
Ir raitas su abiem čion kuo skubiausiai grįši!“

„Ei Vanka! — rusiškai Asesorius sušuko. —
Tik nepamirški mano išgalast karduko,
Kur kunigaikštis teikės man padovanoti;
Kad šoviniai man būt į diržą sudėlioti!“
Visi bėgiojo, triūsė, šautuvus mėgino,
Asesorius vėl šaukė: „Švino kulkoms, švino!
Aš formą čia turiu!“¹²⁸ — „Klebonui pasakyti, —
Atsiminė Teisėjas, — kad mišias laikyti
Reiks miško koplytėlėj. Kaip kiekvieną kartą,
Trumputės pamaldos į šventąjį Hubertą“¹²⁹.

Kai pagaliau po taip nelaukto sumišimo
Įsakymai, šauksmai, bėgiojimai aprimo,
Visi dar žvalgėsi, visi kažką galvojo
Ir vis senuko Voiskio akimis ieškojo.
Tai reiskė, kad medžioklės žygiui reikia vado
Ir kad visi tą vieną tinkamiausią rado.
Suprato greitai Voiskis tą draugų kvietimą
Ir rankos ženklų davė savo sutikimą.
Iš užančio užgriebęs aukso retežėlį,
Ištraukė kaip svogūną storą laikrodėlį
Ir tarė: „Ryt prieš penktą — tik nepramiegoti! —
Kviečiu medžiotojus prie koplytėlės stoti“.

Taip taręs, pašalėn su medininku ėjo,
Nes dar medžioklės eigą apsvarstyt turėjo.

Juk ir vadai prieš mūsų elgtis taip privalo:
Kareiviai ilsisi, juokauja, ginklus valo
Ar miega apsiaustą ant balno pasikloję,
Vadai gi palapinės tyloje dūmoja.

Popiet žvalioj ruošoj diena į galą slinko,
Kas šėrė arklius, kas šunis, kas ginklus rinko,
Ir vakare prie stalo maža kas atėjo.
Net Sakalo ir Striukio priešai ir gerbėjai,
Pamiršę seną ginčą, jautėsi vieningi:
Asesorius su Rejentu kartu draugingai
Ieškojo švino. Greit visi po vienas kito
Nuėjo gulti, kad nepramiegotų ryto.

Ketvirta knyga

**DIPLOMATIJA
IR
MEDŽIOKLĖ**

TURINYS. KEISTAS REGĖJIMAS PAŽADINA TADĄ.— PER VĖLAI PASTEBĖTAS APSIRIKIMAS.— SMUKLĖ.— EMISARAS.— SUMANIAI PANAUDOTA TABOKINĖ NUKREIPIA GINČĄ TEISINGA VAGA.— GŪZTELYNAS.— LOKYS.— TADAS IR GROVAS PAVOJUJE.— TRYS ŠŪVIAI.— SAGALASINIO IR SANGUŠKINIO GINČAS, IŠSPRĘSTAS HOREŠKŲ VIENAVAMZDŽIO NAUDAI.— BIGOSAS.— VOISKIO PASAKOJIMAS APIE DOVEIKOS SU DOMEIKA DVIKOVĄ, SUTRUKDYTAS KIŠKIO PJUDYMO.— PASAKOJIMO APIE DOVEIKĄ IR DOMEIKĄ PABAIGA.

Tie medžiai kunigaikščių Lietuvą dar mena!
 Baltvyžy¹³⁰, Paneriuos ir šiandien jie šiurena.
 Miškai, kurių ūksmė ir šlamesys ramino
 Vytenį, Mindaugą ir didį Gediminą,
 Kai šis, medžioklėj taurą Paneriuos nudėjęs,
 Ant kalno, degant laužui, prietemoj ilsėjos
 Ir senojo Lizdeikos klausės padavimų¹³¹,
 Liūliuojamas Vilnelės ir Neries ošimo,
 Čia geležinį vilką jis sapne regėjo*.
 Ir kai dievų valia sapnu tuo paaiškėjo,
 Pastatė Vilniaus miestą; giriom apsisupęs,
 Kaip vilkas tarp žvėrių tūnojo jis prie upės.
 Jisai kaip Romos vilkė glaudė ir maitino¹³²
 Kęstutį ir narsius vaikaičius Gedimino.
 Medžioklėj ir kare šlovė jų skaisčiai žėri —
 Ar priešą vijosi, ar gaudė girioj žvėrį.
 Iš to medžioklės sapno mūs tėvai patyrė,
 Kad Lietuvai reiks nuolat geležies ir girių.

Miškai! Tai jūs tankmėj karalius tas medžiojo,
 Kurs paskutinis šalną Vytauto nešiojo*,
 Atstovas paskutinis Jogailaičių galios
 Ir paskutinis mūs medžiotojas karalius.
 Gimtiniai mano medžiai! Jeigu dievas duotų,

Kad laimė grįžt tėvynėn man nepavėluotų,
Ar būtų lemta man jus vėl tenai išvysti,
Jus, prie kurių prabėgo mano kūdikystė?
Ar gyvas dar Baublys*, kurio liemens drūtumas
Senatvėj taip išpurto, lyg erdviausias rūmas?
Ten dvylika žmonių prie stalo sėst galėjo.
O gojus, kur prie Mindaugo pilies žydėjo? *
O Ukrainoje, prie Holovinskio rūmo¹³³,
Ar tebestovi liepa nuostabaus didumo?
Jos ūksmėje erdvės nebuvo niekad stoka:
Ten, būdavo, porų bent šimtas žaidžia, šoka.

Paminklai mūsų! Kiek tai jūs lig šiol nuvirto,
Valdžios ir pirklio kirviai kiek tai jūs iškirto!
Nei girios giesmininkam vietos nebeliko,
Nei dainiam, kuriems ūksmės, kaip tiem paukščiam, tiko.
Juk liepa Kochanovskiui įkvėpė tiek rimų!¹³⁴
Kazokų dainius mums pro ąžuolo ošimą
Jo ūksmėje dainas dainavo stebuklingas! *

Ir aš esu tiek daug saviems miškams skolingas!
Šaulys ne koks, medžioklėj laimės nieiškojau,—
Draugų pašiepiamas, aš svajones medžiojau.
Tyloj ant kupsto sėdęs miško tankumyne,
Aš, būdavo, raizgau svajų žavingą pynę.
Aplinkui samanos štai pūpso sidabrinės,
Pamargintos sunka sutraiškintos mėlynės.
Tenai paraudę viržiai driekiasi pro žolę —
Jų kupstelius dabina spalgenų karoliai.
Aplinkui prieblanda. Čia šakos nusikorę
Kaip žalias debesis žemai pakibo ore,
O viesulas taip šėlsta kažkur virš to skliauto,
Lyg tūkstančiai garsų dejuotų, kauktų, griautų.
Didingas, keistas triukšmas! Kartais man vaidenos,
Kad ties manim pakibęs šėlsta jūros tvanas.

O apačioj griuvėsiai: ąžuolas išvirtęs
Į žemę remiasi lyg milžiniška svirtis.
Greta lyg nuotrupos apgriuvusių kolonų

Stuobriai stori, šakoti šliejasi prie šonų.
Pro švendrių užtvarą baisu paeit į raistą:
Šernai, vilkai, lokiai ten krūmuos besišvaistą
Kaip girių viešpačiai. Tenai nejaukios vietos:
Neapdairių svečių apgraužti kaulai mėtos.
Staiga pro atžalyno tankmę žalią, jauną
Lyg du fontanai briedžio du ragai iššauna.
Ir gyvulys, gelsvai paunksmėj sušvytėjęs,
Kaip spindulys išnyko medžiuos sumirgėjęs.

Aplink ir vėl ramu. Tiktai į drevę seną
Genys, žieve lengvai bekopdamas, stuksena.
Nuskrido. Vėl sukiojas liemeniu šakotu,
Lyg vaikas slepiasi, kad auklė jo ieškotų.
Štai voveraitė graužia riešutą suspaudus,
Užmetus uodegą, prie medžio prisiglaudus.
Papurus uodega kaip šalmo plunksna draikos,
O ji, nors pasislėpus, skriet į šalį taikos.
Pajutus svetimą, mikli miškų šokėja
Kaip žaibas per šakas tik liuokterėt suspėja
Ir jau kamiene skylę pasislėpt surado
Kaip į giminį medį grįžtanti driada¹³⁵.
Ir vėl tylu.

Staiga štai subrazdėjo takas,
Prasiskiria šermukšnio nusikorę šakos,
Ir veidas išneria uogaujančios mergaitės,
Skaisčiau negu šermukšnis raudonių užkaitęs.
Ji laiko iš žievės padirbtą pintinėlę,
Raudonų kaip jos lūpos bruknių pilnutėlę.
Greta vaikas eina, palenkia lazdyną,
Ir riešutų kekes vikriai mergaitė skina.

Staiga ragai sugrojo, ir skalikai loja,—
Matyt, medžiotojų būrys mišku atjoja.
Ūmai išgąsdinti to gaudesio triukšmingo,
Abu tankmėj kaip miško du dievaičiai dingo.

Pas Soplicas ruoša. Bet nei šunų lojimas,
Nei girgždesys vežimų, nei arklių žvangimas,

Anei ragų garsai, kurie kieme aidėjo,
Pažadinti iš miego Tado negalėjo.
Nenusirengęs lovoj negyvai miegojo,
Ir niekas iš jaunimo jojo neieškojo.
Kiekvienas užsiėmęs ką nors dirbo, taisė,
Pamigusiojo draugo visiškai nepaisė.

Jis knarkė. O tuo tarpu saulė, pro langinę
Įspindus rūman, Tado nušvietė nakvynę
Ir pro širdies pavidalo išpjautą skylę
Ugninių spindulių sroves į veidą pylė.
Jis dar norėjo miego ir šviesos dar vengė,
Jis vartės ir ranka akis nuo saulės dengė.
Staiga pabudo: kažkas beldžias į langinę —
Džiaugsminga nuotaika užplūsta jam krūtinę.
Jis jaučiasi laimingas, linksmas kaip paukštytis —
Jam malonu ir lengva juoktis ir šaipytis.
Tą vakarykštį smagų nuotykį atminus,
Jam laimės ir dabar širdis džiugiai pritvinus.

Bet kas gi ten lange! Iš spindulingo rato
Langinės išpjovoj jis dvi akis pamato.
Vyzdžiai jų įdėmiai plačiai atidaryti —
Taip esti, kai tamsoj ką nori pamatyti.
Jis regi ir rankytę, kur akis pridengia,
Nes žvilgsnis prietemoj visuomet saulės vengia.
O smulkius pirštelius kai spinduliai paliečia,
Kaip rubinai rausvi jie saulėj prasišviečia.
Jis regi, kaip smalsuolės šypsosi lūpytės,
Tarp jų dantukai smulkūs lyg perlai matytis.
Nors delnas nuo saulutės slepia jos veidelį,
Raudoniu vien tik rožė jam prilgti gali.

Šešėlyje ties langu Tadas ten gulėjo
Ir šitą keistą vaizdą tylomis stebėjo —
Regėjo jį čia pat, beveik ties savo veidu.
Tikrovėj ar sapne jisai čia nusileido
Kaip viens iš tų veidelių, kuriuos mes jaunystėj
Vien nekaltoj svajonėj galime išvysti.

Su baime ir džiaugsmu jį Tadas spėt mėgina,
Ir štai prisiminė ir veikiai atpažino.
Tos šviesios garbanos jau kartą jo matytos,
Gelsvom auksinėm sruogom švelniai suraitytos.
Kai saulės spinduliai jas aukso pluoštu lietė,
Lyg karūna šventųjų paveikslėly švietė.

Jis greitai su triukšmu išsivertė iš guolio,—
Šviesus regėjimas išgašdintas prapuolė.
Kažkas tik į langinę triskart padunksnojo:
„Jau laikas tamstai keltis, jau visi išjojo,
O tamsta pamigai“. Medžioklę prisiminęs,
Didžiai sugėdintas, jis šoko prie langinės
Ir rankom iš vidaus su bildesiu pastūmė,
Suglumęs paskubom ir pats laukan išdūmė.
Bet nieko ten nerado, vien tik pastebėjo,
Kad apyniai ir gėlės prie tvoros judėjo.
Bet kas jas palietė? Ar rytmečio vėjelis,
Ar, gali būti, lengvos kažkieno rankelės?
Ilgokai Tadas vienas prie tvoros rymojo
Ir akimis kažko aplink tylom ieškojo,
Nedrįso žodį tart, prie lūpų spaudė pirštą,
Lyg ką prisimena, lyg vėl staiga pamiršta.
Nagus lig kraujo krimto, vietoj apsisuko.
„Tai taip ir reikia man!“ — piktai balsu sušuko.

Kieme, kur neseniai medžiotojai triukšmavo,
Dabar nyki tyla aplinkui viešpatavo.
Visi išjojo. Tadas, kiek pakreipęs ausį,
Sukaupęs dėmesį, į tylą įsiklausė —
Ir girdi, kaip iš miško, vėjui dvelkiant, plito
Medžiotojų šauksmai ir aidesiai trimito.

Jau žirgas Tado laukė pabalnotas kūtėj,
Tad, stvėręs šautuvą, nedelsęs nė truputį,
Ant žirgo veikiai šokęs, dūmė kaip nesavas
Prie smuklių, kur medžiokliai pamiškėj būriavos.

Dvi smuklės gūžės ten abipus kelio viešo,
Šnairuodamos langais viena kiton kaip priešai:

Senoji buvo Grovo žinioje laikyta,
Ten pat ir Soplica pastatė tyčia kitą¹³⁶.
Anoj kaip koks valdovas švaistėsi Gervazas,
O šitoj pirmą vietą užėmė Protazas.

Naujoji prašmatnybėm nepasižymėjo,
Užtat ana senovės išvaizdą turėjo,—
Tikriausiai ji paeina iš tiriečių meno¹³⁷,
O į kitus kraštus jį žydai atgabeno.
Pas mus tokia statyba iš svetur atklydo,
Tokios taip pat ir mes išmokome iš žydų.

Ta smuklė lyg būt laivas ir kartu šventovė,
Lyg Nojaus statinys, kur tvano bangos plovė.
Vienam gale visokių gyvulių talpinas —
Arklių ir jaučių, karvių, ten ir ožkos trinas;
Ten rasi ir ožių, ir paukščių būrį gražų,
Driežų kelias poras, o ir vabzdžių nemaža.
Antroji smuklės pusė iš galo ir šono
Garsingą primena šventovę Saliamono¹³⁸.
Hiramo ant Siono statė ją dailidės¹³⁹,—
Stebėjosi kiekvienas, meną jų išvydęs.
Juo sekdami, dar stato žydai sinagogą,—
Gali ir smuklėj rast jos piešinį neblogą.
Status šiaudinis stogas, iš kraštų raitytas,
Kaip žydiškas kalpokas, naktį suglamžytas.
Iš galo išsikišę atbrailos balkono,
Jis atremtas medinių eilute kolonų.
Kolonos tos — gudrybė architektų meno:
Pasviro, apipuvo ir visai paseno,
Tačiau negriūva. Lieknos, aukštos ir iškilios,
Be jokių papuošimų — mat ne graikų stiliaus.
Virš kolonados puslankiais dalytos angos
Tarytum gotikos primintų gaubtus langus.
Ir puošmenų gausu, dar niekur nematytų,
Ne kaltu, bet kirviu iš medžio ištašytų,
Kreivų, riestų kaip jų žvakidės šventėj šabo¹⁴⁰,
O ant galų kaip sagos skrituliukai kabo,—
Tokius maldos metu jie ant kaktos kabina
Ir žydiškai savaip juos „ciceliais“ vadina¹⁴¹.

Atrodo, jog ta smuklė linksta ir svyruoja
Kaip žydas, kai per šabą barakatinuoja.
Jos stogas — lyg kepurė, nusmaukta ant šono.
Aprūkus siena — tartum skvernas balakono,
O puošmenos viršuj — kaip „ciceliai“ per šabą.

Tos smuklės viduje dvi dalys viso labo.
Pirmoj daug kambarėlių atskirų, mažyčių —
Tai ponams ir ponioms, kur apsistoja šičia.
Antroj — didžiulė salė. Šonus ir iš galo
Boluoja plikos lentos daugiakojo stalo.
Aplinkui eilės tartum jo mažų vaikučių
Susispietė kėdutės.

Ant žemų kėdučių
Sėdėjo smulkūs šlėktos ir būrys kaimiečių,
O atsisėst skyrium tik Ekonomą kviečia.
Po ankstyvų mišių — sekmadienis tai buvo —
Visi pas Jankelį drauge išgert sugriuvo,
Ne vienas jau taurelę link kaimyno kėlė,
Aplink su buteliu sukiojos šinkorkėlė.
Ir Jankelis čia pat. Jisai šios smuklės ponas —
Sidabro sagtimis susmaugtas balakonas.
Jis oriai laikosi ir lėtu rankos mostu
Čia diržą paliečia, čia purią barzdą glosto.
Jis pats ir tvarkdarys, prižiūri padavėjas
Ir tarp svečių mielai tolydžio sukinėjas,
Atvykstančius sutinka, šneką veda naują,
Sutaiko peštukus, bet pats nepatarnauja.
Žydelis apsukrus, bet sąžiningas, doras,
Ir niekam ligi šiol nebuvo kilęs noras
Apskusti ponui jį. O jis įtikti moka,
Visokių gėralų jo karčemoj ne stoka.
Skaičiavo atsargiai, tačiau be apgavystės.
Išgerti davė, bet nemėgo girtuoklystės.
Jei kelti krikštynas ar vestuves kam reikia,
Pas Jankelį visi susimeta tad veikia.
Sekmadieniais nedaug kas atsispirti gali
Išgirdęs skripyčias, basetlę ir būgnelį.

Mokėjo muzikos, turėjo net talentą
Ir ypačiai cimbolų mėgo instrumentą¹⁴².
Seniau jis dvaruose klausytojus žavėjo,
Dėl to, kad ir dainuoti sumaniai mokėjo.
Nors žydas, lenkiškai kalbėjo taisyklingai
Ir tautines dainas pamėgo ypatingai.
Jei, būdavo, į Lenkus jam nuvykti tenka,
Tai pluoštą jų dainų parsiveža nemenką.
Galbūt tame krašte ne veltui gandas eina,
Kad jis iš užsienių ir tą parvežęs dainą¹⁴³,
Kurį italams grojo žemėje Auzonų¹⁴⁴
Šlovingieji trimitai lenkų legionų.
Lietuviai tą, kuris gražiai dainuoti moka,
Pagerbdami ir myli, ir gerai apmoka.
Tad Jankelis pralobo. Grot jau nemėgino,
Skambiuosius cimbolus ant sienos pakabino
Ir dvaro karčemoj darbavos atsidėjęs,
Be to, dar rabino jis tapo padėjėjas.
Jis buvo mielas svečias kiekvienoj sodyboj —
Gerai mat nusimanė dar javų prekyboj.
Mylėjo kaime jį už sveiką, guvų protą
Ir gerbė dar, be to, kaip lenkų patriotą.

Jis dviejų karčemų sutaikė ginčą seną:
Abidvi paėmė — ir jos taikoj gyvena.
Horeškų ir Soplicų aršūs šalininkai,
Jį gerbdami, čionai taikingai susitinka.
Jam esant, kelti ranką varžosi Gervazas
Ir laidyti liežuvį drovisi Protazas.

Gervazo čia nebuvo. Jis medžiot išjojo,
Išleist medžioklėn Grovą vieną jis bijojo.
Mat jaunas, neprityręs ir neišmintingas,
Globos ir patarimo gal būt reikalingas.

Gervazo vietoj šiandien matom Bernardiną —
Jį Jankelis čionai į k e r č i ą pasodino*,
Matyti, Kunigą jis vertina ir gerbia,
Kad jam prie stalo skyrė vietą tokią svarbią.

Kai tik pamato, kad stiklinė jo tuštėja,
Tuoju, artyn pribėgęs, šaukia padavėją,
Pripilt midaus paliepia. Niekas gal nežino,
Kad dar iš jauno jis pažino Bernardiną.
Ne kartą Robakas nakčia į smuklę traukė,
Kur Jankelis slapta iš anksto jojo laukė.
Abudu tariasi ir bendrą šneką randa —
Nejaugi Kunigas gabentų kontrabandą?

Ant stalo užsikvėpęs Robakas kalbėjo,
O šlėktos įdėmiai jo klausė ir tylėjo,
Tiktai į Kunigo taboką tiesės rankos,
Paskui gi čiaudėjo šlėktelės kaip patrankos.

„*Reverendissime*¹⁴⁵, garbusis geradari,
Tai bent man taboka,— linksmai Skoluba tarė.—
Nuo tol, kai įgijau šią ilgą savo nosį,
Aš pirmąkart tokia taboka vaišinuosi.
Tikrai tai bernardinka, ji turbūt iš Kauno,
Midum ir taboka nuo seno miesto slauno¹⁴⁶“.
„Tad į sveikatą, mano ponai, į sveikatą! —
Vėl kaišiot tabokinę Robakas suskato.—
Kai dėl tabokos, tai, mielieji ponai mano,
Ji iš toliau, nei gerbiamas Skoluba mano.
Ji kilus, mano ponai, net iš Čenstakavos,—
Iš kunigų paulinų ji stiprybę gavo,
Kur Dievo motinos paveikslas stebuklingas,
Valdovės Lenkijos, jos patronės šlovingos.
Be to, ir Lietuvos vadina ją globėja,
O Lenkija lig šiol malonėm jos garsėja;
Bet Lietuva, deja, schizmatikams pateko¹⁴⁷“.
„Iš Čenstakavos kilus? — Vilbikas prašneko.—
Išpažinties buvau ir aš tenai kadaise.
Dabar mieste prancūzai, sako, įsitaisę¹⁴⁸.
Lobius paimti nori ir nugriaut bažnyčią —
„Lietuvių kurjery“ taip rašoma¹⁴⁹ lyg tyčia!“
„Tai ne tiesa,— griežtai atkirto Bernardinas,—
Patsai Napoleonas — katalikas grynas.
Ir į bažnyčią kreipia jis prancūzų tautą —

Taip buvo popiežiaus iš jo pareikalauta.
Tiesa, Čenstakavoj pratuštino lobyną
Ir sidabru papildė Lenkijos iždyną
Tėvynės reikalui. Pats dievas šito nori,
Kad būt tėvynės lobis jo šventi altoriai.
Kas šimtatūkstantinę Lenkijos kariauną¹⁵⁰
Maitina, rengia? Kas tuos pinigus sukrauna?
Ar tik ne jūs, lietuviai? Bet visi tai mato,
Kad jūs pinigines tiktai Maskva iškrato“.
Čia Vilbikas sušuko: „Prievara mus skuta!
O mes, kaimiečiai, graužiam vien tik sausą plutą.
Bajorams tai dar nieko. Mus kad jau užklupo,
Tai kaip karnas nuo liepos šutina ir lupa“.
Taip skundėsi žmogelis, žvalgėsi nedrąsiai,
Vienuoliui linkčiojo ir galvą droviai kasė.
„Tu, chame, ko tau reik? — jį užrėkė Skoluba.—
Tave kaip ungurį visi nuo seno lupa.
Nuo jūsų, chlopų, mus k i l m i n g a s kraujas skiria,
Mes tiek auksinių laisvių esame patyrę¹⁵¹!
Šlėkta savam kieme, nors skursta, nors ir nyksta...
(„Taip, taip! — visi sušuko.— Vaivada! prilygsta!“)
O šiandien atmeta jau mūsų bajorystę —
Ją reikšią dokumentais, popieriais pagrįsti¹⁵²“.
„Tas tamstai nesvarbu,— čia Jūrąga prabilo.—
Žinia, kad jūsų protėviai iš chlopų kilo,
O aš iš kniazių! Jie nuo amžių čia gyvena —
Tos giminės metus nebent pats dievas mena.
Tegul maskolius seną ažuolą paklausia,
Dėl ko visam miške jis auga pranašiausiai“.
„Ech, kniazius...— šaipės Žėglius.— Matot pagyrūną!
Čia ne vienuos namuos atrasite karūną¹⁵³“.
Podhaiskis prieštaravo kurstomas pavydo:
„O tamstos herbe kryžius — bočiuos būta žydo“.
Birbašius šaukė: „Melas! Ginčytis nenoriu,
Aš pats aukštos kilmės — iš grovų, nors totorių¹⁵⁴,
Ir mano herbe kryžiai, o tačiau dėl šito
Nesako nieks, kad bočiuos būta neofito¹⁵⁵“.
Čia ir Mickevičius sušuko atsistojęs:
„O mano giminės senam herbe Parojus;

Jame dar rasit mitrą ir dugną auksinį,
Tą kunigaikščio herbą jau Strikauskis mini¹⁵⁶“.

Taip ginčijosi šlėktos, praeitį atminę,
Kol Bernardinas vėl ištraukė tabokinę.
Kiekvienas ėmė žiupsnį, traukdamasis uostė,
Triukšmingai čiaudėjo, uostus su delnu šluostė.
Visiems apsiraminus, Kvestorius prašneko:
„Oi, ne bet kam tokios tabokos uostyt teko.
Ar patikėsit, kad iš šitos tabokinės
Patsai Dombrovskis buvo keliskart mėginęs?“
„Pats generolas?“ — „Taip. Dėl Gdansko jis kariavo¹⁵⁷,
Ir vokiečiai gerai nuo jo į kailį gavo.
Kai kartą abaze kažką ilgai jis rašė
Ir miegui išblaškyt mañes tabokos prašė,
Tai, dukart nusičiaudęs, tarė: Bernardine,
Nė metų nepraeis, mes trauksim į tėvynę.
Tu pasakyk lietuviams: man labai patiktų,
Kad tokia taboka mane jie pasitiktų“.

Dėl Kunigo kalbos ten tokis džiaugsmas kilo,
Kad net triukšmadariai nustebo ir pritilo,
Vien tylomis kuždėjo: „Kaip? Dombrovskio laukti?
Jisai į Lietuvą kėtina greitai traukti?“
Ir, taip visi kartu norėdami supinti
Draugėn tą patį žodį ir tą pačią mintį,
„Dombrovskis!“ taip sušuko, net suvirpo sienos,
Ir viens į kito glėbį puolėsi kiekvienas:
Totorių grovą chlopas lamdė ir bučiavo,
Parojus Mitrą, Kryžius Laivą glėbesčiavo,
Nepaisė niekas nieko — netgi Bernardino —
Ir šaukė svaigdami: „Midaus, arielkos, vyno!“

Ir Bernardinas klausė jų dainos ilgokai¹⁵⁸,
Kol pagaliau, ištraukęs savo vėl taboką
Ir čiauduliu staigiu melodiją nutraukęs,
Prabilo kuo greičiau, naujos gaidos nelaukęs:
„Taboką, mieli ponai, esate pažinę,
Bet dar pažvelkite į mano tabokinę“.

Ir, skarele nušluostęs dulkiną dangtelį,
 Parodė nupieštą kariuomenės vaizdelį,
 It musių spiečių: prieky, tartum būt paradas,
 Ant žirgo iškilniai sėdėjo būrio vadas,
 Pentiniais varė žirgą šokti į padanges
 Ir, nosim siekdamas, taboką uostyt rengęs.
 „Žiūrėkit,— tarė,— argi nepažinsit šito
 Narsuolio?“ Šlėktos Robaką tuojau apspito.
 „Tai ne maskolių caras,— pagaliau nusprendė.—
 Nei viens iš jų tabokos dar lig šiol nebandė“.
 „Kaip?! — šūktelėjo kitas.— Toks galingas ponas,
 O auksu neblizga paradinis žiponas?
 Nuo caro generolo, nors ir menko dydžio,
 Tai auksas varva tartum padažas nuo lydžio“.
 „Taip,— Rimša atvertė;— o aš mačiau kadaise
 Kosciušką, didį vadą; jis visai nepaisė
 Mundierių, o čamarką paprastą dėvėjo“.
 „Kokią čamarką,— ginčyt Vilbikas pradėjo.—
 Tai taratatkė, ponai, ne čamarka buvo¹⁵⁹“.
 „Aną spurguotą, na, o šitą lygią siuva“,—
 Tokia Mickevičiaus mažutė pastabėlė
 Dėl taratatkės ginčą karčemoj sukėlė.

Tad Robakas pamatęs, kad kalba jau krinka,
 Vėl ėmė tabokinę kaišioti aplinkui.
 Bajorai čiaudėjo ir šaukė: „Į sveikatą!“
 Tuo tarpu Bernardinas vėl kalbėt suskato:
 „Jeigu Napoleonas taboką mūšy geria,
 Tikrai žinokite, kad priešui kailį peria.
 Taip ir ties Austerlicu. Prancūzai stovėjo
 Su armotom, o rusai pult staiga pradėjo.
 Napoleonas žiūri — kai prancūzai šauna,
 Maskolių pulkas tuoj iškritęs galą gauna.
 Ir taip pulkas po pulko vis į ugnį plaukė,
 O po kiekvieno pulko jis taboką traukė.
 Ir šitai Aleksandrui pajėgų pritrūko —
 Su savo talkininkais greit iš mūšio spruko.
 Kai tik Napoleonas visa tai pamatė,
 Nusijuokė ir pirštais taboką nukratė.

Jei, ponai, tektų kam jo pulkuose kovoti,
Tad visa tai, manau, bus pravartu žinoti“.

„Ak,— pertarė Skoluba,— laukt mums nusibodo!
Juk kiek tik švenčių metuos kalendorius rodo,
Tai vis kiekvienai mums prancūzą pranašavo,
Ir vis tie lūkesčiai kiekvienąkart apgavo.
Ogi maskoliai vis kaskart labiau mus plaka.
Kol saulė užtekės... Kaip patarlė ta sako...“

„Bobelių darbas,— tarė Kvestorius,— plepėti,
O žydo — karčemoj apsnūdusiam sėdėti
Ir laukti, kol kas nors panūs pas jį užbėgti.
Napoleonui lengva maskolių supliekti.
Jis švabams tris kartus gerokai kailį pėrė¹⁶⁰,
Prūsokus sutrempė, nuo jo ir anglai nėrė
Už jūros¹⁶¹. Tad patirs ir rusas tą malonę.
O kas paskui? Žinai tą, mano mielas pone?
Jei šlėktos tik tuomet puls žirgus sau balnoti
Ir griebsis kardo, kai nebus su kuo kovoti,
Napoleonas, vienas priešus nugalėjęs,
Sakys: „Nebreikalingas joks man padėjėjas“.
Tad maža svečio laukti, maža pasikviesti,
Šeimyną reik surinkti ir stalus užtiesti,
Namus nuo brudo reikia apvalyt prieš puotą¹⁶²,
Taip, vaikai, reik, kad būt švariai pirkia iššluota“.

Visi tylėjo, bet kažkas netrukus tarė:
„Iššluoti pirkį? Ką tai reiškia, geradari?
Mes viską padarysim pasiryžę syki,
Bet ką daryt ir kaip, aiškiau mums pasakyki“.

Tuo tarpu Kunigas pro langą pažiūrėjo,
Pamatė ten kažką ir jau nebeįnori
To pokalbio pratęsti. „Bus gana šiandieną,
Dar susitikti progą rasime ne vieną.
Rytoj su reikalais turiu nuvykt į miestą.
O grįždamas užsuksiu, kad paimčiau kvestą“.

Čia Ekonomas tarė: „Pas Vėliavininką
Užsukti į nakvynę, Kunige, pritinka.
Juk sako patarlė: laimingas išvažiavo
Kaip mūsų kvestorius iš dvaro Nehrimavo“.
„Tada ir mus,— Zubkovskis ėmė jo prašyti,—
Būk geras, Kunige, ir teikis atlankyti.
Surasim aviną, o galbūt ir karvukę,
Ir audeklo, gal sviesto bobos bus susukę.
Atminki, Kunige, ką sako mūs žmoneliai:
Laimingas, kas Zubkovan susirado kelią“.
„Pas mus! — Skoluba šaukė.— Ir pas mus atvyki —
Tėvus bernardinus mes vaišinom ne syki“.
Taip šlėktos kviesdamiesi Robaką lydėjo,
O jis tuo tarpu jau iš karčemos išėjo.

Jisai pro langą buvo Tada pastebėjęs,
Kurs raitas vieškeliu praskrido tartum vėjas,
Žemyn nunėręs galvą, piktas, be kepurės,
Tolydžio plakė žirgą, atlasas, paniuręs.
Dėl šito Kunigas labai sunerimavo
Ir Tado įkandin pats greitai nužingsniavo
Link girios, į kurią nukrypo akys jojo —
Kur pakrašty dangaus plačiai juoda stūksojo.

Kas Lietuvos girias lig pat gelmių ištyrė,
Kur klaikūs tankumynai prieblandoje svyri?
Žvejys tinklus tik jūros pakrašty padriekia,
Medžiotojas girias tiktai iš krašto siekia,
Tik jų paviršių, garsą, išvaizdą pažįsta,
Bet jųjų paslapčių pasiekti neišdrįsta.
Tik pasakos ir dainos mums tatau apsako.
Jei per šilus, brūzgynus nepamestum tako,
Turėtum per duobes, šaknis ir jauras brautis
Ir nugalėt upokšnių bei klampynių kliautis.
Pralindęs pro kerplėšas, laužus, skruzdėlynus,
Turėtum smukti pro širšlius ir gyvatynus.
Jei, visa tai nuveikęs, ryžto nepamestum,
Toliau dar didesnių pavojų girioj rastum.
Lyg vilkduobės prakiurę glūdi pelkių raugė

Pažliugę ežeriukai, žolėmis apaugę.
Žmogus neiškakėtų jų bedugnio liūno.
(Greičiausia, kad velniai tuos ežeriukuos tūno.)
Vanduo jų mainosi, rūdžių dėmėm kraujuoja
Ir nuolat iš vidaus bjauriais kvapais garuoja.
Nuo jų aplinkui medžiai kaip nusvilę stypi —
Pliki, neužaugos, nususę ir suklypę.
Juos samanos ir pintys kaip kaltūnai smaugia,—
Į kuprą susimetę, šungrybiais apaugę,
Apspito vandenį kaip raganos vaiduoklės
Užkurtą katilą, kur verda pakaruoklis.

Už tų jų ežeriukų nieks toliau nežengia
Ir net akim į gelmę siekti nesistengia,
Nes ten jau visa ką šėmi rūkai uždengia,
Kur nuolatos garuoja iš duobių pelkyno.
Už tų rūkų (tai liaudies padavimai žino)
Žvėrių ir augmenų, kas tik miškuos priviso,
Lyg kokia sostinė puiki buveinė tįso.
Ten augalų ir medžių sėklų pridaiginta —
Jų padermės paskui po visą žemę plinta.
Tenai visų gyvūnų porą veislei saugo —
Iš jų vis naujos kartos dauginas ir auga.
Pačiam viduj, girdi, puikių valdovų dvaro —
Tauragio, stumbro, lokio rūmai atsidaro.
Reikėjo ir kilniems vasalams miško duoti —
Tenai šernai ir briedžiai švaistosi raguoti.
Virš jų galvų arai ir sakalai gyvena —
Jie kaip geri sekliai iš ponų gauna peną.
Tai žvėrys kilmingiausio gyvulijos rato
Taip girių slepiami, jog niekas jų nemato.
Jie tik vaikams už girių sienos vykti leidžia,
O patys sostinėje lepinas ir žaidžia.
Kitiems dažniausiai ginklas mirtį neša staigia,
O jie tiktai pasenę savo amžių baigia.
Jie turi kapines. Nujausdamas tad mirtį,
Kiekvienas savo kaulus joms tik nori skirti.
Lokys, dantis nukrimtęs, jėgą išaikvojęs,
Karštinčius briedis, kuomet vos tik velka kojas,

Pasenęs ir sustingęs kiškis žvairaaakis,
 Šėmai pražilęs varnas, sakalas apakęs,
 Erelis, kuomet snapas taip jam užsilenkia,
 Kad, maisto nesugrobęs, vjen sveikatai kenkia*,—
 Į kapines keliauja. Net maži žvėreliai
 Susirgę skuba mirt į savo gimtą šalį.
 Dėl to arti tų vietų, pagal liaudies gandą,
 Žvėrių lavonų kaulų niekas nesuranda.*
 Girdėt, kad tam krašte gražiai gyvena žvėrys:
 Pačių savivalda, visur tvarka ir gėris.
 Civilizacija dar jų nesugadino¹⁶³,
 Dėl nuosavybės teisės ginčų jie nežino.
 Nežino dvikovų nė šlykštaus karo meno,
 Gyvena laimėje, kaip jų tėvai gyveno.
 Laukiniai, bet savi, jie bendrą žodį randa
 Ir niekad vienas kito neduria, nekanda.
 Net jeigu ten žmogus beginklis atsidurtų,
 Tai jaustųsi tarp jų saugus be jokių burtų.
 Tiktai nustebintų ateivis toks kiekvieną.
 Taip lygiai ir aną tvėrimo šeštą dieną,
 Kai jų tėvai Adomą rojuje sutiko,
 Ilgai stebėjosi pirma, neg susipyko.
 Bet, laimei, joks žmogus pakliūti ten negali¹⁶⁴,
 Nes Baimė ir Mirtis apsaugo tą jų šalį.

Tik šunes, kai kada miške įsismaginę,
 Įpuls į tuos raistus, į tų tankmių klampynę,
 Bet kai tiktai pajus tą klaikumą jų baugią,
 Tai kaip pablūdę sprunka, skalina ir staugia.
 Net glostomi negali greit nusiraminti,
 Prie kojų dreba dar, pabaisų įbauginti.
 Tokias slaptavietes vidugirių pelkynuos
 Medžiotojai savaip vadina g ū ž t e l y n a i s.

Loky, kvailėli! Jeigu būtum ten lindėjęs,
 Tai Voiskis tavimi nebūt susidomėjęs.
 Galbūt tave sugundė aviliai bityno,
 O galgi avižos tave skaniai masino.
 Tu išėjai kraštan, kur miškas praretėjęs,

Ir ten tave bematant užuodė medėjas.
Patyrė tuoj sekiai, kur ganiava tavoji
Ir kur tu vaikštinėji, ir kame nakvoji.
Štai Voiskis su medžiokliais jau gudriai mėgina
Užkirst visus kelius tau grįžt į gūžtelyną.

Atvykęs pavėluotai, Tadas tuoj patyrė,
Kad jau seniai skalikai paleisti į girią.

Tylu. Kiekvienas klauso, bijo pajudėti,
Ar godžiai laukiamų garsų dar negirdėti,
Bet veltui klausosi plačiu ratu sustoję,—
Tik miško muzika iš tolo tyliai groja.
Skalikai į tankmės žvėries ieškoti kūrė,
Medžiokliai gi į Voiskį susitelkę žiūri.
Jisai, ausim prigludęs, žemės garsą tiria —
Jie, dvivamzdžius nukreipę į nebylią girią,
Kaip daktarą nekantriai žvilgsniais tiria, klausia:
Gyvent ar mirt išgirs jie nuosprendį tikriausiai.
Su baime ir viltim į Voiskį jie žiūrėjo.
O jis „Yra, yra!“ pašokęs sukugždėjo.
Išgirdo, pagaliau! Net akys jiems nušvito.
Štai amsi! Vienas, du — gal dešimt viens po kito —
Daugybė, kiek tik yr — visi kartu suluję,
Suradę pėdsaką, taip skalina ir guja.
Ne lėtas tai lojimas kurto ar skaliko,
Kad kiškį arba stirną krūmuose aptiko.
Trumpai, piktai jie vamps, draskos kaip pasiutę,
Vadinasi, čia pat jau žvėrį bus pajutę.
Staiga aptilo. Turi! Unkščia, spiegia, loja
Iš naujo puldami: žvėris, matyt, kovoja
Ir draskos negyvai. Ir tų šiurpių imtynių
Girdėti atgarsiai dejonų priešmirtinių.

Šauliai su šautuvais, nutaikytais į girią,
Stovėjo įsitempę, priešakin pasvirę.
Štai jie netverdami savas vietas palieka,
Į tankmę braunasi, jau nebepaiso nieko,
Greičiau tik lokį pult! Nors Voiskis ir įspėjo,

Ir raitas prie kiekvieno šaukdamas skubėjo,
Ir chlopui ar ponaičiui drožt rimbu grasino,
Jei tas medžioklėj savo pareigos nežino,
Nepaisydami to, vieni kitūs pralenkė,
Į mišką puolė. Ten kartu trys šūviai trenkė,
Ir tuoj kiti be skaičiaus. Bet staiga lyg griausmas
Pripildė mišką lokio gaudulingas šauksmas
Kančios ir pasiutimo. Viskas tuoj sutriko:
Medžiotojų ragai, šauksmai, balsai skalikų.
Šauliai į mišką puola lokio pamatyti,
Visi linksmi, visų veidai iš džiaugsmo švyti.
Tik Voiskis šaukia, kad medžioklė eis per nieką,
Be reikalo šauliai savas vietas palieka.
Tas visas triukšmas vien tik įbaugino žvėrį,
Ir iš tankmės atgal į palaukę jis nėrė,
Kur nieks nesaugojo ir niekas jo nelaukė,
Iš kur medžiotojai jau buvo pasitraukę,
Kur laikė dar vietas, iš pradžių numatytas,
Tik Voiskis, Tadas, Grovas ir dar vienas kitas.

Štai krūmuose kažkas tik urzgia, stena, kriokia,
Ir iš tankmės staiga jie mato lendant lokį.
Aplinkui šėlsta šunes, jis gi stačias stoja,
Kelmais, akmenimis šunis ir žmones tvoja
Ir puola taip kiekvieną, kas prieit mėgina,
Ir, baisiai urgzdamas, visus riksmu baugina,
Kol pagaliau medelį pašakny nulaužė
Ir į abi puses tarytum kuoka daužė.
Ir metėsi staiga į žūtbutinę kovą
Prieš tuos, kur buvo čia: prieš Tadą ir prieš Grovą.
Bet tie nenusigando. Šautuvus atstatę
Ir žvėrį taip arti įniršusį pamatę,
Neapdairiai per greit abu kartu iššovė —
Du šūviai nepataikę tuščiomis sugriovė.
Lokys pašoko. Čia abudu stvėrė ietį,
Lyg būtų varžęsi, katram žvėris nudėti.
Tik mato — štai dantų prasiveria dvi eilės,
Ir iš raudono snukio drimba šlykščios seilės,
Ir letena gauruota jau pačiupt juos gali.

Išblyškę, nusigandę metėsi į šalį.
Žvėris gi iš paskos piestu grėsmingai stoja,—
Jau stveria, nepataiko, vėl tad užsimoja,
Ir letena baisi jau Grovo liečia plaukus —
Ir būt makaulę jam it skrybėlę nusmaukus.
Bet čion Asesorius ir Rejentas skubėjo,
Prieš juos per šimtą žingsnių ir Gervazas ėjo,
Su juo ir Robakas; šis ginklo neturėjo.
Viena akimirka, lyg būtų susimokę,
Paleido tris šūvius visi kartu į lokį.
Lokys aukštyn pašoko — mirtinai jam kliuvo —
Ir, vietoj apsigertęs, žemyn galva griuvo
Ir visą sunkų kūną negyvai paklojo.
O griūdamas ir Grovą nuvertė nuo kojų.
Dar kartą suurzgė, dar bandė lyg pakilti,
Bet čia į gerklę šunes jau suleido iltis.

Tuoj Voiskis savo ilgą, riestą ragą čiupo
Ir abiem rankomis prispaudė jį prie lūpų,
Kaip oro burbulus jis veidus išpampino,
Pusiau primerktos akys kraujuose patvino;
Jis įtempė krūtinę, vidurius įtraukė
Ir ėmė grot. Ir štai garsai it vėtra plaukia,
Tą muziką garsiau vis Voiskio ragas groja,
Į girią neša ir aidų aidais kartoja.
Medžiokliai ir varovai bijo pajudėti
Tų nuostabių garsų, to grožio sužavėti,—
Senukas tuo menu, kuriuo seniai garsėjo,
Dar sykį pasigirt medžioklėj panorėjo.
Atgijo takumynai, neseniai apmirę,
Lyg tartum šunes žvėrį vaikosi po girią.
Visa medžioklė čia: pradžioj guvus grojimas —
Tai tarsi vykt į žygį jaudinąs kvietimas;
Paskui štai žvėrį šunes skalindami gena,
Ir šūvių trenksmas rago gaudesy skardena.

Staiga paliovė pūtės, valandėlę laukė,
Tačiau nuo lūpų rago dar neatitraukė.
Visiems atrodė, jogei Voiskis vis dar grojo,
O vien aidai miške grojimą jo kartojo.

Vėl ėmė pūsti. Ragas tarsi pakitėjo —
Čia grojo jis storiau, čia vėl staiga plonėjo.
Žvėrių balsais visokiais: čia it vilkas staugia,
Taip baisiai aimanuoja, rodos, jį kas smaugia;
Čia it lokys maurojo vėlei pakitėjęs,
Čia vėl it stumbro gaižų riksmą sklaidė vėjas.

Ir vėl paliovė pūtės, valandėlę laukė,
Tačiau nuo lūpų rago dar neatitraukė.
Visiems atrodė, jogei Voiskis vis dar grojo,
O vien aidai miške grojimą jo kartojo.
Taip ažuolai ir uosiai, užburti to meno,
Vieni kitiems ilgai jo atgarsius skardeno.

Vėl pučia. Lyg rage šimtai ragų užgrotų,
Žmonių, šunų, žvėrių balsus plačiai kartotų.
Čia ragas Voiskio rankose aukštyn pakyla
Ir jau triumfo himnu debesims prabyla.

Staiga paliovė pūtės, valandėlę laukė,
Tačiau nuo lūpų rago dar neatitraukė.
Visiems atrodė, jogei Voiskis vis dar grojo,
O vien aidai miške grojimą jo kartojo.
Kiek medžių, tiek ragų dabar miške skambėjo,
Atrodė, kad pralenkt vieni kitus norėjo.
Ir plito muzika, kaskart vis tolimesnė,
Kaskart tylesnė ir kas kartą tobulesnė,
Kol pagaliau kažkur padangėje ištirpo.

Paleido Voiskis ragą. Veidas laime virpa.
Dar akys spinduliuoja pilnos įkvėpimo,
Dar ausys gauda tylų aidesių nykimą,
O jau medžiotojai triukšmingai ėmė ploti,
Ir džiaugtis, ir žavėtis, sveikint ir dėkoti.

Kai pagaliau aptilo tie šauksmai visoki,
Visų nukrypo akys į nudėtą lokį:
Pašautas mirtinai aukštoj žolėj gulėjo,
Ir kraujas iš žaizdų stambiais lašais varvėjo,

Plačiai išsikėtojo kojos pirmutinės,
Ir kruvina puta jam veržės iš krūtinės.
Jis dvesia jau, nors vyzdžiai spindi dar gyvybe,
O Pakamorės šunes į ausis sukibę:
Strapčinė iš kairės jį už gerklės nutvėrė,
O Spravnikas iš kito šono kraują gėrė.

Kadangi Voiskis liepė juos šalin nuginti,
Reikėjo geležim nasrus jiems pražiodinti.
Tuoj žvėrį apvertė ir šautuvus padėjo,
Ir vėl triskart per mišką „vivat“ nuaidėjo.

„O ką? — Asesorius vėl šautuvą pakėlė.—
O ką? Ar matė kas kur tokį šautuvėlį?
O ką? Tegu visai nedidelis paukštytis*,
O kaip jis pasirodė? Tučtuojau matytis,
Kad veltui nenueis nė vienas šūvis jojo.
Jį kunigaikštis Sanguška man dovanojo“.
Čia ėmė šautuvu jis prieš visus gėrėtis
Ir raginti kitus savybėm jo stebėtis.
„Aš bėgau paskui lokį,— Rejentas nutraukė,—
O ponas Voiskis man „Sustok, sustoki!“ šaukia.
O kaip sustosi, jei lokys į dirvą dumia
Kaskart tolyn, tolyn retėjančia pakrūme!
Jau kvapo netekau nei vilties pasivyti,
Žiūriu — o jis čionai, kur ta aikštelė švyti.
Ak tu, bjaurybe! Taikau. Bac! Na, palūkėki!
Ir štai jis tyso čia. Tai jau gulėk, gulėki!
Puikus tai šautuvas! Tikrai Sagalasano
Štai markė: „Londonas, Sagalas Balabano“¹⁶⁵.
(Puikus tai buvo meistras. Lenkiškus jis ruošė
Karabinus, tačiau tik angliškai juos puošė.)“

Asesorius nustėro: „Kaip?! Po šimts! Tai lokį
Nušovei tamista? Ak, liaukis! Neklajoki!“
Atkirto Rejentas: „Gali sau ponas blūdyt.
Kiekviens, kas šitai matė, gali tai paliudyti!“

Ir tarp varžovų vėl aršiausias ginčas kilo,
Dėl to ir draugija į dvi dalis suskilo.

Apie Gervazą niekas nė nepagalvojo,
 Ir kaip ten kas įvyko, maža kas žinojo.
 Čia Voiskis tarė: „Ponai rimtą ginčą kelia
 Dėl lokio, o ne dėl nusususio kiškelio,
 Užtat ir siūlyčiau parinkt ramesnę vietą
 Ir kautis dvikovoj — kardais ar pistoletais.
 Sunku sutaikyt jus, tad pagal seną būdą
 Leidimą dvikovai jūs gausite abudu.
 Kadais, atsimenu, gyveno du kaimynu —
 Bajorai kilnūs, gerbė juos, kas tik pažino.
 Gyveno jie ant dviejų atkrančių Vileikos,
 Viens pavarde Domeikos, kitas gi — Doveikos.
 Į lokį jie abu taip pat kartu iššovė
 Ir baisiai ginčijos, katras gi jį nukovė.
 Tad dvikova! Nustatė sąlygą vienodą —
 Kad stosią vien per jų nukauto lokio odą.
 Ta dvikova plačiai anuomet nuskambėjo,
 Net dainą apie ją kažkas tada sudėjo.
 Buvau aš sekundantu. Teko man matyti
 Tą nuotykį, kurį galiu jums apsaityti“.

Bet kuomet Voiskis taip medžiotojams kalbėjo,
 Gervazas lokį akylai apžiūrinėjo.
 Jis snukį perskėlė ir galvą ėmė skrosti,
 Kol lokio smegenų gilioj pakaušio klostėj
 Atrado kulką ir ant delno ją palaikė,
 Prie šautuvo ir prie patrono ją pritaikė,
 Ir kad visi matytų, virš galvos pakėlė.
 „Šita kulka ne jūsų, — tarė, — šautuvėlių.
 Paleido ją Horeškų šautuvas štai šitas
 (Nekaip jisai atrodė, šniūrais suvaržytas),
 Tačiau ne aš iššoviau. Taip širdis man plakės,
 Jėgas pakirto siaubas, ir aptemo akys,
 Nes štai, matau, abu ponaičiai bėga dviese,
 Jau leteną lokys ties Grovo galva tiesia,
 Horeškų atžalos, deja, jau paskutinės.
 „Vajėzau!“ — sušukau aš iš visos krūtinės.
 Ir štai man dievas siuntė tėvą Bernardiną.
 Kad tai narsus vienuolis, kas čia to nežino!

Man drebant, kai ranka paklusti jau paliovė,
Jis griebė šautuvą, nutaikė ir iššovė.
Tarp dviejų tų galvų už šimto žingsnių pliekti
Į patį lokio snukį, smegenis pasiekti!
Ne, ponai, senas aš, bet vieną tik žinojau
Narsuolį, kurs taip taikliai šaudyti valiojo,
Tą garsųjį padaužą, dvikovų mėgėją,
Kurs batų kulniukus kulka numušt galėjo¹⁶⁶,
Tas latrų latras — jį aš lig mirties minėsiu —
Ūsorius Jackus — pavardę čia nutylėsiu.
Bet jau dabar ne laikas jam vaikytis lokį —
Lig ūsų pragare karštoj smaloj jis dvokia.
Šlovė Vienuoliui! Jis išgelbėjo du žmones,
O gal ir mane trečią. Nėra abejonės,
Kad jeigu paskutinis iš Horeškų žūtų,
Tai ir Gervazo tarp gyvųjų nebebūtų.
O kad visi gyvi — už tai, kaip dievas mato,
Derėtų, Kunige, išgert į jūs sveikatą!“

Bet veltui jo ieškota. Kažkas pastebėjo,
Kaip Kunigas, nušovęs žvėrį, greit priejo
Prie Grovo ir prie Tado ir, pamatęs veikiai,
Kad jie sveiki ir kad pagalbos jiems nereikia,
Akis aukštyn pakėlė, dievui padėkojo,
Paskui čionai jau niekas nebematė jojo.

Tuo tarpu, Voiskiui liepus, laužą kraut pradėjo —
Tuoį žagarai, kelmai ir šakos sutraškėjo.
Liepsnoja laužas. Dūmai verčias į padangę
Ir lyg baldakimas jau visą kalvą dengia.
Viršum ugnies ant mietų kartį tuoį iškėlė —
Ant josios sumauti pilvoti katilėliai.
Daržoves, miltus, duoną neša iš vežimų.

Teisėjas atrakinęs dėžę kraustyt ima.
Iš josios kyšo bonkos, taurės krištolinės,
Ir štai didžiulis Gdansko butelis degtinės —
Tai dovana Teisėjui tėvo Bernardino.
Kad myli ją kiekvienas, kas čia to nežino.
Teisėjas kelia taurę, puotą atidaro.

„Už Gdanską, kad jis mūsų būtų vėl po karo!“
Tad pilstė ligi dugno skystį sidabrinį,
Kol ėmė jau lašai varvėti paskutiniai.

Jau šunta bigosas¹⁶⁷. Sunku net nusakyti,
Kokie ten prieskoniai jame dar įmaišyti.
Išgirsi tik žodžius, o turinio nė vienas
Kaip reikia nesuvoks atvykęs miestelėnas:
Tik tas supras lietuvių būdą, valgį, dainą,
Kuris gyvena kaime ir medžioklėn eina.

Bet visuomet įvertins bigosą kiekvienas,
Nors ir be prieskonių jis liktų tik pats vienas.
Reik bigosui gerai įrūgusių kopūstų,
Kad kvapą jų kiekvienas iš toli pajustų.
Geriausią mėsą jais katiliuke pridengia
Ir antvožą kilnoti pirma laiko vengia.
Jis ant karštos ugnies ilgai garuos dar šunta,
Kol prasiveržia skystis ir kiekviens pajunta
Aplink ore skaniausio valgio aromatą.

Šauliai valiuodami jau telkiasi į ratą.
Su šaukštais jie iš indo bigosą kabina,
Garuojantį ir kvapnų alkani naikina.
Bematant sudorojo tokį valgį skanų —
Tik kyla dar garai iš puodų kaip vulkanų.

Kai jau visi privalgė sočiai ir prigėrė
Ir į vežimą įvertė nušautą žvėrį,
Linksmi klegėdami, namo iš girios vyko.
Tiktai Asesorius ir Rejentas vis pyko
Ir ginčijosi viens dėl savo sanguškinio,
O kitas vėl dėl savojo sagalasinio.
Ir Grovas joja piktas, Tadas apsiniaukęs,
Abu jie nepataikė ir nuo lokio traukės.
O Lietuvoj kam taip medžioklėj pasitaiko,
Kol garbę atstatys, praeis nemaža laiko.

Pirmasis Grovas sakės pastebėjęs ietį,
Tačiau sutrukdęs Tadas meškiną nudėti.

O Tadas tvirtino, kad, būdamas stipresnis
Ir jausdamasis pulti meškiną vikresnis,
Jis iš pavojaus Grovą gelbėti norėjo.
Jiems svarstant taip, kiti triukšmavo ir plepėjo.

Čia pat ir Voiskis jojo. Gerbiamas senukas
Taip pat linksmai juokavo, bet jisai, netrukus
Sumetęs, kad ginčus tuos šiandien baigti reikia,
Vėl porino apie Doveiką ir Domeiką.
„Asesoriau, jei aš jums kautis leist norėjau,
Tai nemanyki, kad širdies aš neturėjau
Ir troškau kraujo. Ne! Atėjo man į mintį
Komediją tą pačią darsyk suvaidinti,
Kurią seniai, turbūt prieš keliasdešimt metų,
Buvau pats sugalvojęs taip linksmai kaip reta,
Kad apie ją po visą kraštą garsas ėjo —
Ligi Polesės girių ji tada skambėjo.

Doveikos ir Domeikos barniai ir piktumai
Iš jųjų pavardžių vien ėjo panašumo.
Nes, būdavo, seimely kartais susitinka,
Medžiodami balsus, abiejų šalininkai.
Štai vienas pakuždės: „Balsuoki už Doveiką!“,
O nenugirdęs tas balsuoja už Domeiką.
Per balių tostą skelbiant vienąsyk Rupeikai:
„Valio Doveikai!“ — šlėktos ėmė šaukti: „Domeikai!“
Nebesuprasdami, už ką išgert privalo,
Svečiai, kaip sakoma, pasimetė prie stalo.

O vieną kartą Vilniuj dvi žaizdas įgijo
Bajoras girtas nuo Domeikos kalavijo.
Paskui prie upės kelto kažkaip atsitiko,
Kad tas šlėktelė jau Doveiką susitiko.
Ir štai kuomet abudu kėlės per Vileiką,
Išgirdo tas šlėkta čia esant — ką? Doveiką!
Tad nebelaukdamas tuojau už kardo stvėrė
Ir ne Domeikai, bet Doveikai kailį pėrė.

Ir pagaliau medžioklėj — taip jau kartais esti —
Abudu vienas kito ėmė neapkęsti.

Abu, greta stovėję, jie į lokį šovė
Ir — taip atrodė — žvėrį jie kartu nukovė.
Lokys čia pat po šūvių vietoje sugriuvo,
Nors ir pirmiau daug kulkų jam į pilvą kliuvo.
O šautuvų kalibrai daugelio vienoki,
Tad kas nušovė lokį — nagi, sužinoki!

Tada abu sušuko: „Reik mums atsiskirti!
Vis tiek kas mus surišo — vienas turi mirti:
Dvi saulės danguje dar niekad nespindėjo!“
Tad stvėrėsi kardų ir vietą nužiūrėjo.
Kaimynai nori baigt tarp jųdviejų tas riaušes,
O jiedu dar pikčiau prieš vienas kitą šiaušias.
Jau kardus numetė ir stvėrės pistoletų.
Šaukiu, kad per arti viens kito nestovėtų.
O jie, geri šauliai, prisiekia atsiskirti
Tiktai per lokio kailį. Tai jau reiškė mirtį.
Mane abudu prašo sekundantu būti.
„Gera! Tad kaskit duobę, nes vienam reiks žūti.
Ta dvikova tikrai nepasibaigs už dyką,
Bet kaukitės garbingai, o ne kaip žudikai.
Kad esate narsuoliai — jau visi tai matė —
Jūs norit šaudytis vamzdžius pilvan atstatę.
Aš sutinku — tegu jau bus iš pistoletų,
Tačiau kad viens prie kito man nepriartėtų
Kaip vien per lokio kailį. Pats jį ištaisysiu.
Kaip sekundantas jus abipus pastatysiu —
Ant kailio tamsta stosi palei lokio nosį,
O tamsta su ginklu prie uodegos jo stosi.
„Gera! — sušuko. — Tad prie karčemos ryt rytą!“
Išvyko. Aš ėmiau Vergilijų skaityti¹⁶⁸...”

Bet čia nutraukė jį išgąsdintas kiškutis.
Jį puolė Sakalas, o įkandin Striukutis.
Medžioklėj ir šunis dažnai varovai laiko¹⁶⁹,
Nes netyčiom ir kiškis grįžtant pasitaiko.
Tad vos tik pasirodė ir dabar zuikytis,
Tuoį Sakalas ir Striukis puolė jojo vyti.
Asesorius su Rejentu raiti norėjo
Padėt šunims, bet Voiskis juodu suturėjo:

„Neleisiu nė vienam iš vietos pajudėti.
Iš čia mes galim viską patogiai stebėti“.
O kiškis, kai pavojų iš paskos pajuto,
Į lauką, ausytes pastatęs, greitai skuto.
Ištįsęs visas, taip prisiglaudė prie žemės,
Jog, rodės, kojomis vos tik dirvono remias,
Net tarsi judint jas kiškelis nesuspėja —
It kregždė virš vandens, bučiuodama jį, skrieja.
Tas kiškis, dulkės, šunes — iš toliau atrodė,
Lyg tarsi koks žaltys šilainės erdvę skrodė:
Kiškelis — tai galva, tos dulkės — žalčio kūnas,
O šunes — uodega, žvitri it koks vijūnas.

Asesorius su Rejentu akim tai sekė
Burnoj sulaikę kvapą, žado nebetekę.
Štai mato — darosi dalykai netikėti —
Anas žaltys bematant ima jau ilgėti,
Štai jau pusiau nutrūko, kūnas jau pakriko,
Galva prie girios, uodega gi atsiliko,
Štai pagaliau galva į girią jau įspruko,
O uodega lauke pagiryje nutrūko.

Vargšeliai šunes, kiškio pasivyt nespėję,
Bėgiojo vietoje suglumę, sukvailėję¹⁷⁰,
Ausis kaltai nuleido, uodegas pabruko,
Kol pagaliau arimais atgalios pasuko.
Sugrįžo susigėdę ir po šito viso
Prieit prie savo ponų ilgai nebedrįso.

Pats Rejentas nuleido galvą ant krūtinės,
Asesorius taip pat atrodė nusiminęs.
Paskui pradėjo aiškint tiems, kurie tai matė,
Kad šunes be varovų vyt kiškius nepratę,
Kad kiškis užpjudytas per vėlai šį kartą,
Kad bėgt sunku šunims dirva, šviežiai suarta,
Kuri, be to, kieta, aštri ir akmenuota,
Tad reiktų šunį leisti jau nebent batuotą.

Taip jiedu savo kurtus teisinti mokėjo.
Medžiotojai nemaž įgyt žinių galėjo,

Tačiau jau nebeklausė. Tie minėjo lokį,
Kitiems kalbon užkliuvo nuotyčiai kitoki.
Vieni sau švilpinėjo, o kiti juokavo,
O dar kiti medžioklės laimikius skaičiavo.

Pamatė Voiskis, jogei kiškis jau paspruko;
Netaręs nieko, abejingai nususuko
Ir vėl kalbėti ėmė: „Man tik baigt beliko.
Sakiau, kad Domeika su Doveika sutiko
Tiktai per lokio kailį šauti viens į kitą.
O šlėktos protestuot: kur tai, girdi, matyta!
O aš juokiuosi, nes mane išmokė Mara¹⁷¹,
Kad didelį atstumą ir oda sudaro.
Jei esat skaitę, tai prisimenate, ponai,
Kaip tartis pas libus atplaukusi Didona¹⁷²
Sau žemės gabalą iš jų išsiderėjo,
Kurį pridengti jaučio oda sugebėjo*.
Ant jo Kartagina ir buvo pastatyta.

Man visa tai besvarstant, štai išaušo rytas.
Prašvitus Doveika štai brazda taradaika¹⁷³,
Anapus upės raitą pamatau Domeiką.
Iš lokio kailio jau ilgi diržai kudloti
Lyg tiltas driekiasi per visą upės plotį.
Prie uodegos štai vienas mano pastatytas,
Anapus upės stoja priešininkas kitas.
Dabar, sakau, pradėkit, o jei norit — baikit,
Tačiau pirma abudu turit susitaikyt.
O jiedu pykt. Kaimynai raičiojas iš juoko,
Klebonas dar iš Šventraščio abudu moko.
Aš pats įrodinėt imuosi iš Statuto¹⁷⁴.
Ir štai jie susitaikė. Ginčo kaip nebūta.

Iš šito barnio kilo amžina draugystė,
Ogi, neilgai laukus, net ir giminystė,
Nes Doveika tuoj vedė seserį Domeikos,
O šitas pasipiršo seseriai Doveikos.
Toj vietoj paupy, kurią dar daug kas žino,
Pastatė karčemą ir „Lokiu“ pavadino“.

Penkta knyga

KIVIRČAS

TURINYS. TELIMENOS MEDŽIOKLĖS SUMANYMAI.— DARŽININKĖ RUOŠIASI PASIRODYTI RINKTINEI VISUOMENEI IR KLAUSOSI GLOBĖJOS PAMOKYMŲ.— ŠAULIAI GRĮŽTA.— DIDIS TADO NUSTEBIMAS.— ANTRASIS SUSITIKIMAS „MĄSTYMO ŠVENTOVĖJ“ IR SUSITAIKYMAS, SKRUZDĖMS TARPININKAUJANT.— PRIE STALO KYLA KALBOS APIE MEDŽIOKLĘ.— NUTRAUKTAS VOISKIO PASAKOJIMAS APIE REITANĄ IR DENASŲ KUNIGAİKŠTĮ.— PRADŽIA PRIEŠINGŲ PUSIŲ DERYBŲ, TAIP PAT NUTRAUKTA.— PASIRODYMAS SU RAKTU.— KIVIRČAS.— GROVAS SU GERVAZU TARIASI DĖL KARO VEIKSMŲ.

Medžioklę šauniai baigęs, Voiskis linksmas grįžta,
Tuo tarpu Telimena rūmuos pasiryžta
Pradėt medžioklę naują. Nors atrodė taikiai,
Rankas susikryžiavus ant krūtinės laikė,
Tačiau ji veja du kiškus ir ieško būdo,
Kaip juos kartu sugauti ir laimėt abudu:
Viens Grovas, antras Tadas. Grovas dar jaunuolis,
Aukštos kilmės, turtingas ir, be to, gražuolis.
Jau kiek įsimylėjęs! Bet ar jąją vestų?
Ar myli nuoširdžiai, ar josios nepamestų?
Juk ji beturtė ir vyresnė dar gerokai —
Žmonėms ir šiaip prieš jąją priekaištų ne stoka.

Čia kėlės ji nuo sofos, kur lig tol sėdėjo,
Pasistiepė ant pirštų, tarsi paūgėjo.
Įsirėžė ir apžvelgė save, truputį
Prieš veidrodį pradengus lepią, baltą krūtį.
Ir, taip save ištyrus, nuosprendžiui pakluso,
Nusigrėžė atgal ir gailiai atsiduso.

Juk Grovas — ponas! Nepastovūs tie turtingi!
Blondinas Grovas! O blondinai neaistringi!
O Tadas? Ji gerai pažįsta šį vaikina.
Beveik dar vaikas — pirmąkart mylėt mėgina!
Jis nenorės taip greit naujų ryšių ieškoti —

Be to, jau jai suspėjo įsipareigoti.
Nors mintyse jauni vyriškai nepastovūs,
Bet už senius dažnai nuolankesni, nes drovūs.
Ilgai širdis jaunuolio jaučia dėkingumą
Už suteiktą pirmosios meilės malonumą.
Ji aistros patyrimą priima ir saugo
Kaip puotą, paruoštą brangaus ir mielo draugo.
Tiktai girtuoklis senas, nuovokos netekęs,
Jau kratos gėralo, pirmiau juo nusilakęs.
Tai visa Telimenos jau seniai žinota —
Ji turi patyrimo ir apdairų protą.

Bet ką sakytų žmonės? Gal tada reikėtų
Kitur apsigyventi paieškot sau vietų.
Geriausia būt šį kraštą visiškai palikti.
Galbūt į sostinę reikėtų mums nuvykti,
Į didįjį pasaulį ten įjungti Tada —
Kur viskas ateitį jam kuo puikiausią žada,
Jį auklėti kaip brolį, lemt jam gerą klotį —
Ir pačiai, kol dar laikas, ten pasinaudoti.

Su tom mintim linksmiau, drąsiau jau vaikštinėjo,
Tačiau netrukus naujas rūpestis užėjo.

Juk reikia pagalvot ir apie Grovo dalį —
Ar nepavyktų Grovui štai pakišt Zoselę?
Tiesa, ji neturtinga, bet kilme jam lygi —
Dignitoriaus dukra, į tokį tiktų žygį.
Jei tos vedybos Grovo su Zose įvyktų,
Tada ir ji prie jų greičiausiai pasiliktų.
Abiem nesvetima, nereikia nė sakyti,
Ji jaunai šeimai būtų kaip gera mamytė.

Beveik ir viskas jau apspręsta, kaip atrodo.
Tada pro langą Zosę kviečiasi iš sodo.

O Zosė rytmečio drabužėliu, vienplaukė,
Aukštai iškėlus rėtį, būrį paukščių šaukė.
Aplinkui knibžda paukščiai. Vištos triukšmą kelia.

Tarytum kamuoliai atsirita gaideliai,
Viršun pakėlę puošniai skiauteres raudonas,
Per daržą su sparnais irkludami į šonus
Ir keldami atsargiai pentinuotas kojas,
O iš paskos jiems oriai gaigalas kėsnojas,
Piktai šnairuodamas į savo rėksnę pačią.
Ilgiausias uodegas vėduoklėm povai skečia,
Ir štai it gniūžtė sniego kartą jau kelintą
Sidabro balandėlis iš padangės krinta.
Viduj žalios pievutės ir aplink, žolynuos,
Triukšmingai spiečiasi judrus gausus paukštynas,
Kurį balandžių juosta apsupa aplinkui,
Kur tiek margų spalvų visokių prisirinko.
Čia gintaro snapai, ten skiauterės matytis —
Jos nardo plunksnose kaip bangose žuvytės;
Kaklai viršun ištįsta, švelniai sulinguoja,
It vandeninės tulpės, kai bangoj siūbuoja,
Gal tūkstantis akių žvaigždėm Zoselei švietė.

Jai paukščių vidury tikrai smagu stovėti,—
Ilgi jos marškiniai banguoja ir plevenas,
Ir ji visa balta kaip gėlėse fontanas.
Ji balta rankute iš rėčio paukščiams beria
Miežinių kruopų srovę, tartum perlai švariai.
Jas sumani virėja ponų stalui skiria —
Labai jos esti skanios, sultiny išvirę.
Jas Zosė vogdama nuskriaudžia dvaro stalą
Ir daro akmistrinei pastebimą žalą.

Išgirdus šaukiant „Zose“, tuoj pažino tetą.
Tad paukščiams paskutinę saują kruopų meta.
Iškėlus virš galvos, ji rėtį sukinėja,
Juo taktą mušdama it būgneliu šokėja,
Iš paukščių pulko ji išliuksėti netrunka —
O šie išgąsdinti į šonus veikia sprunka.
Vos žemę liesdama, lengvutė tarsi paukštė,
Atrodė, kad tuojau pati pakils į aukštį.
O prieky pabaidyti jos pačios karveliai
Lyg tarsi meilės deivei¹⁷⁵ būtų rodę kelią.

Stačiai pro langą Zosė įlėkė į vidų
Ir ant tetulės kelių uždusęs nuskrido.
Tad Telimena glostė ją ir bučiavo,
Nes iš tiesų mylėjo augintinę savo.
Ji mėgo josios grožį, gyrė jos vikrumą,
Tačiau reikėjo saugot ir savo orumą.
Tad vėl po kambarį pakilus vaikštinėjo
Ir taip rimtai į Zosę kreipdamos kalbėjo:

„Mieloji Zose, ar tau nieko tai nesako,
Kad šiandien trylika jau metų tau sukako?
Ar tinka tau, tokiai dignitoriaus dukrelei,
Ganyt ir lesint vištos, kurkės ir karveliai?
Arba dar chlopų murzinius vaikus penėti!
Aš negaliu be skausmo į tave žiūrėti.
Nudegus tu atrodai kaip tikra čigonė,
O vaikai it kokia prasta parapijonė¹⁷⁶!
Nuo šiandien rūpintis tavim pati imuosi
Ir į saloną pas svečius tave veduosi.
Svečių turėsime daug ir neprastų, kaip matos,
Žiūrėk, nepadaryki man prie jų sarmatos!“

Linksmi pašoko Zosė ir delnais suplojo,
Apsikabinus tetą spaudė ir dėkojo,
Ir akyse jai džiaugsmo ašaros spindėjo.
„Ak teta! Taip seniai svečių aš neregėjau!
Juk nuo to laiko, kai sukuosi šiam paukštyne,
Mačiau tik vieną svečią — balandį laukinį.
Ne kartą buvo man čia liūdesys užėjęs,
Kad tai sveikatai kenkia, sakė pats Teisėjas“.

„Teisėjas,— pertarė teta,— seniai man sako,
Jog slėpt tave, namie uždarius, jau pakako,
Jog jau esi užaugęs. Senis pats nežino,
Ką šneka. Jis pasaulio niekad nepažino.
Aš jau geriau žinau, kada jauna panelė
Palankų įspūdį žmonėms sukelti gali.
Kas auga tarp žmonių, Zosele, tai žinoki,
Nors ir graži, bet įspūdį darys ne kokį¹⁷⁷“.

O jei puiki, lig tol nežinoma panaitė
Netyčia pasirodys, tuoj prie jos prieti
Kiekvienas panorės pažadintas smalsumo
Ir jos pačios aplinkui paskleisto žavumo.
Jos judesius, žvilgsnius visi akim sekioja,
Atsimena žodžius ir juos kitiems kartoja.
Ir stengiasi, kad nuo mados neatsiliktų,—
Tada kiekviens ją giria, nors ir nepatiktų.
Tu Peterburge augai. Nors dabar mes kaime,
Nereik į nepažįstamus žiūrėt su baime.
Juk sostinės neužmiršai per porą metų?
Ko reikia, pasiimk iš mano tualetų
Ir greitai renkis viską metusi į šalį,
Nes jau medžiotojai tuojau sugrįžti gali“.

Tarnaitę pašaukė tuojau ir kambarinę,
Vandens į dubenį pripylė sidabrinį.
Kaip žvirblis smėly Zosė spurda ir mazgojas
Ne tik rankas ir veidą, dar pečius ir kojas.
Teta tuoj sostinės atsargose surado
Rinktinių kvepalų, stiklinėles pomadų.
Apšlaksčius kvepalais ir tepalu subraukus
(Net kambarys pakvipo), dar suvilgė plaukus.
O Zosė movėsi plonytėm kojinaitėm
Ir atlasinėm avės Varšuvos kurpaitėm;
Tuo tarpu kambarinė tvarkė liemenėlį,
Užmetus ant pečių panaitei apsiaustėlį.
Paskui pradėjo žnyplėm garbanas raityti.
Neilgos buvo, skyrė tad į dvi kasyti,
Tik ties kakta laisvai nesusuktus paliko.
Rugiagėlės labai prie tų plaukelių tiko.
Jas Telimena puokštėn sumaniai sudėjo
Ir prie šukuosenos priderinti mokėjo.
Šviesiai gelsvuos plaukuos tos gėlės mėlynavo
Ryškėdamos lyg dirvoj tarp geltono javo.
Jau, rodos, baigta puoštis. Tuomet balto šilko
Per galvą Zosė greit suknutę užsivilkė.
Dar batistinė rankoje balta skarytė —
Ir Zosė štai kaip lelija baltoji švyti.

Kai viskas buvo jau kaip reikiant sutvarkyta,
 Per kambarį jai liepė pereit kartą kitą:
 Ar reveransu ji mokės svečius sutikti?
 Čia Telimena ima nekantraut ir pykti.
 O Zosei styptelėjus, bardama sušuko:
 „Aš nelaiminga! Zose, šito dar betrūko!
 Kas vien su žąsimis ir piemenim lakioja,
 Tai šitaipos kaip tu valdyt nemoka kojų!
 Į dešinę ir kairę akimis nešaudyk
 Ir it gyvanašlė žvilgsniais aplink negaudyk!
 Dar sykį styptelėki! Ak, kaip tau nevyksta!“
 „Kas kaltas,— tarė Zosė,— kad tetulė pyksta?
 Uždarę laikėt. Ką turėjau aš daryti?
 Vaikus beliko auklėt ir žąsis ganyti.
 Tačiau palaukite, tetule, bent truputį
 Ir leiskit man ilgiau su žmonėmis pabūti“.

Teta atsakė jai: „Bet pripažinti tenka,
 Kad jau geriau paukštynas už draugiją menką!
 Juk kam pas mus svečiuotis pons Teisėjas leidžia:
 Klebonui, kurs vien meldžias ir šachmatais žaidžia,
 Ir palestrai su pypkėm! Tai tau kavalieriai!
 Puikių iš jų išmokus būtumei manierų!
 O šiandien vakarienės pakviestieji tinka,
 Puiki juk draugija medžioti susirinko.
 Bus Grovas, mandagus, išauklėtas ponaitis.
 Atkreipki dėmesį — Vaivados giminaitis.
 Būk mandagi su juo“.

Girdėt arklių žvangimas
 Ir linksmas grįžtančių prie vartų sujudimas.
 Teta, paėmus Zosę, salėn nuskubėjo.
 Tačiau medžiotojai ateiti dar nespėjo.
 Juk reikia persirengt. Prie damų juk netinka
 Su striukėm rodytis. Pirmieji jas sutinka
 Čia Grovas su Tadu, ir kol dar nieks nekliudo,
 Jie laukiančias ponias pasveikina abudu.

Bet eina jau kiti. Suskumba Telimena,
 Kaip dera šeimininkei, pasitikt kiekvieną,

Ir Zosę supažindint iš eilės ji veda,
Pirmiausia gi pristato giminaitį Tada.
Jisai nusilenkė žemai iš mandagumo,
Tačiau, akis pakėlęs, taip staiga suglumo,
Kad raudo, balo, žodžio tart nesugebėjo.
Kas darės jo širdy, įspėti negalėjo.
Pažino Zosę, jos akis, jos balsą, plaukus,
Tai ji medžioklėn šįryt buvo jį pašaukus,
Tai andai ji sode it paukštė nuplasnojo.
O kas ji buvo, tuomet veltui jis spėliojo.

Čia Voiskis, pono Tado akylus globėjas,
Jo tokį sumišimą greitai pastebėjęs,
Jam patarė svečius palikus pailsėti.
Bet jis nusprendė pasitraukti ir tylėti.
Kampe prie židinio pats vienas įsispraudė,
Klaikiu žvilgsniu čia tetą, čia vėl Zosę gaudė.
Ir Telimeną Tado elgesys paliečia —
Ji mato, kaip nuteikia jijį seserėčia.
Teta budri. Nors su svečiais palaiko šneką,
Tačiau ir Tada stebi, akimis jį seka,
Kol pagaliau pribėga radus gerą progą.
Dėl ko toks liūdnas, klausia, kas yra? Ar bloga?
Kažką ji apie Zosę bando pajuokauti,
Tačiau atsakymo iš jo negal išgauti.
Jis, antakius piktai sutraukęs, kramto lūpas,
Ir Telimenai jau galop sugedo ūpas.
Pašoko suliepsnojus, erzinosi, pyko,
Tačiau vis tiek paveikti Tado nepavyko.
Jis dėjos negirdįs, ką ji jam priekaištavo,
Kol pagaliau ir pats piktai įsikarščiavo,
Pastūmė kėdę koja, nusikeikė, spjovė
Ir, trenkęs durimis, laukan maute išmovė.
Gera, kad nieks iš esančių, be Telimenos,
Nepastebėjo tos nesutarimo scenos!

O jis į lauką dūmė, tartum būt kas vijęs,
Kaip lydis, aštrų kablį meškerės prarijęs:
Norėdamas pasprukti, nardo, tolin plaukia,

Tačiau ir geležį kartu su šniūru traukia.
Taip lygiai Tada piktas sielvartas kankino,
Ir veltui ta kančia nusikratyt mėgino.
Ilgai jis blaškės, spaudė maudulys krūtinę,
Galiausiai atsidūrė miško tankumyne,
Gal tyčia, gal ir ne į tą pakliuvo vietą,
Kur vakar buvo laimė jam dosniai žadėta,
Kur raktas ir raštelis jojo rankoj liko —
Tai vietai „Mąstymo šventovės“ vardas tiko.

Kai apsižvalgė, tuoj suprato, kur atėjo,
Ir Telimeną čia iš karto pastebėjo.
Kitaip atrodė ji: drabužiai išeiginiai,
Prigludus prie akmens, pati kaip akmeninė,
Rankas užlaužus, galvą sielvarte nuleido,
Matyt, kad verkia delnuose paslėpus veidą.

Ir ėmė Tadas veikiai pats savęs drovėtis
Ir Telimenos šitaip kenčiančios gailėtis.
Ilgai už medžio dar prigludęs jis stovėjo
Ir atsidusęs sau piktai išmetinėjo:
„Tu kvailas! Kuo gi ji kalta, kad tu suklydai?“
Norėjo eit pas ją, tačiau staiga išvydo,
Kaip ji pašokus metasi iš savo vietos,
Lyg paliesta kančios ar baimės netikėtos.
Pirmyn, atgal, kėsnojas, šoka per upelį,
Palaidom garbanom, va pasuka į šalį,
Parpuola, raitosi žolėj, staiga vėl stojas,
Čia graibsto kaklą, čia krūtinę, pėdas, kojas.
Matyti, kad sunkios ligos skausmus kentėjo,
Kad šitaip blaškėsi, o gal net išprotėjo.
Tačiau kitokia buvo tos keistos kankynės
Tikroji priežastis.

Didžiulis skruzdėlynas
Stūksojo netoli upokšnio prie pat krūmo.
Skrudytės — vabzdžiai smulkūs, bet darbštaus judrumo.
Žolėj aplinkui rausės, siuvo ir knibždėjo,
Taip pat po „Mąstymo šventovę“ bėginėjo.

Nuo savo skruzdėlyno tiesiai į upelį
Pramynė net patogų sau veją takelį.
Čia Telimena atsisėdo pasvajoti.
Vabzdžiai, jos kojinių baltumo suvilioti,
Pradėjo kojom landžiot, kąst ir taip apspito,
Kad Telimenai nebeliko nieko kito,
Kaip kuo greičiausiai šokt ir bėgt nuo užpuolikų.

Čionai laiku ir Tadas jąą pasitiko.
Naikindamas skruzdes, prie kojų jos priklupo
Ir skruostą lyg netyčia palytėjo lūpom...
Ir, taip sutapdami, nors nekalbėjo nieko,
Matyt, kad ryto barnį be reikšmės palieka.
Abu norėjo šitaip dar ilgiau pabūti,
Tačiau iš Soplicynės girdi štai skambutį.

Tai ženklas vakarienės. Nerimastis ima,
Kad delsiant galima sukelti įtarimą.
Kartu grįžt nederėtų. Gal jau ieško, laukia?
Tad Telimena dešinėn pro daržą traukia,
O Tadas kairėje į dvaro taiko kelią,
Abiem toks sugrįžimas sieloj baimę kelia.
Net Telimenai rodos, nors gerai nežino,
Kad krūmuose galva sujudo Bernardino.
O Tadas manė, kad jis aiškiai pastebėjo,
Kaip baltas kažin kas tarp medžių sumirgėjo.
Pamanė Tadas, jogei Grovas juos sekiojo —
Jis vienas baltą anglų surdutą nešiojo.

Protazas ir dabar, nors draudė jam Teisėjas,
Vėl vaišes pilyje paruošt jau buvo spėjęs
Ir dar prieš vakarienę, taip, kaip pats numatė,
Jis kredensą¹⁷⁸, kad būt visiems matyt, sustatė.

Svečiai tvarkingai iš eilės apstojo stalą.
Tad Pakamorė vietą užėmė iš galo, —
Tai dera jojo amžiui, tinka pašaukimui.
Jis lenkiasi ponioms, vyriškiams ir jaunimui.
Vienuolio trūko, tad į vietą Bernardino

Pakamorienę šeimnininkas pasodino.
Ir kai visi jau savo vietose stovėjo,
Lotyniškai Teisėjas maldą sukalbėjo,
Tada susėdo, vyrai dar degtinės gavo,
Ir tuoj visi skaniai šaltibarščius ragavo.

Paskui stalan vėžiai, vištukai ir šparagai
Paduota, lydint juos vengrinui ir malagai¹⁷⁹.
Svečiai vis valgo, geria, bet kažkodėl tyli.
Nuo tų laikų, kada pastatė šitą pilį,
Kur broliai šlėktos taip linksmai kadais vaišinta,
Kur skliautuos, būdavo, triukšmingi „vivat“ plinta,
Tokios niūrios puotos dar niekas neregėjo,
Kur vien tik kamščiai šaudė ir indai tarškėjo,
Kur taip tylu, žvarbu ir nesvetinga buvo,
Lyg burnas nelabasis koks svečiams užsiuvo.

Tiesa, nemaža buvo priežasčių tylėti.
Svečiai, nors medžiokle ir dėjos sužavėti,
Bet gana greit po pirmo įkarščio atlyžo,
Nes juk be didelės šlovės iš miško grįžo.
Reikėjo gi, kad tas akiplėša Vienuolis,
Iš kažkur netikėtai, taikliai lokį puolęs,
Į smegenis jam kulką mirtinai įvarė
Ir taip visiems šauliams akibrokštą padarė.
Pradžiugins tai Ašmeną, o taip pat ir Lydą.
O ligi šiol mes buvom kėlę jų pavydą.

Be to, Asesorių ir Rejentą dar ėda
Iš naujo patirta nauja jų kurtų gėda:
Bjaurybė kiškis štai į mišką saugiai kuria,
Visi gi juokias pašaipiai į juos sužiurę!
Ir šiurkščiai pašaipa abiem per širdis braukia,
Tad, į lėkštes įkniubę, tyli apsiniaukę.
Galbūt Asesorius lengviau tai išgyventų,
Jei ne Telimena tarp tų jo konkurentų.

Telimena į Tadą pasisukus šonu,
Su juo pasikalbėti gal ir būt malonu,

Tačiau ji užsimanė Grovą prablaivinti,
Išgaut šiltesnį žodį ir giedresnę mintį,
Nes Grovas piktas grįžo pasivaikštinėjęs,
O iš tiesų, kaip mano Tadas, šnipinėjęs.
Jis klausė Telimenos rūstus, apsiblausęs,
Ir, ligi galo josios žodžių neišklausęs,
Arčiau kiek galima prie Zosės pasislinko,
Lėkštes jai keisdamas, geresnį kąsnį rinko,
Šypsojos, lankstėsi, akis viršun kilnojo,
Kaip dar būt meilesniam, jau nė nebežinojo.
Bet, akyliau pažvelgus, tučtuojau matyti —
Tie gudrumai vien tetai erzint sumanyti,
Nes lyg nejučiomis į ją kartą nuo karto
Akis su pagieža nebesuvaldęs varto.

Ką vis tai reiškia, veltui ji įspėti bandė —
Ir pagaliau, kad Grovas maivosi, nusprendė.
Daugiau jį kalbinti šį kartą nemėgino
Ir vėl atsikreipė prie antrojo kaimyno.

Tačiau ir Tadas, nei nevalgęs, nei negėręs,
Akis į tuščią lėkštę nebyliai nunėręs,
Visai nepaiso Telimenos priminimo,
Apie sveikatą klausiamas, jis žiovaut ima.
Iš jo geresnio žodžio ji negal išgauti,
Jis priekaištauja jai, kad linkus meilikauti,
Kad per giliai, nekukliai iškirpta suknutė.
O kai akis pakėlė,— ak, negali būti! —
Jis pastabesnę žvilgsnį jau dabar įgijo
Ir įžiūrėjo tai, kuo patikėt net bijo:
Dievaž, ji išsidažius!

Kas čia kaltas buvo,
Galbūt blogi dažai ant veido jai pakliuvo,
Kad pro plonutį, prasytrynusį jų klodą
Galėjai įžiūrėti tikrą veido odą.
Gal Tadas „Mąstymo šventovė“ iš netyčių
Bus palytėjęs sluoksnį tų švelnių dulkyčių,
O Telimena grįžus neapsižiūrėjo

Ir pataisyti savo grožio nesuspėjo.
Prie lūpų visa tai ir matosi labiausiai;
O jei toliau žiūrėtumei kuo priekabiausiai?
Taip, iš tiesų, atradęs vieną grožio ydą,
Kaip koks seklys tuojau jų ir daugiau išvydo:
Kaktoj raukšlių, burnoj du dantys ištrupėję,
Pasmakrėje taip pat raukšlelių pastebėjo.

Deja, pats Tadas šitą jautė, kaip negera
Taip priekabingai vertint grožį. Ar tai dera
Taip mylimąją teisti? Ir dar kaip nedora
Pakeisti širdį! Bet širdis nepaiso noro.
O gal jos akys pavaduos žavumo stoką?
Tačiau nė žvilgsniu jos atrast ugnies nemoka.
Jos akys kaip tas šaltas, jau sustingęs mėnuo
Šiltesnio spindulio nežiebia nė vieno.
Taip Tadas, neatgavęs kiek geresnio ūpo,
Lėkštėn palinkęs, apmaudingai kramtė lūpą.

Tuo tarpu dar ji ima gundyt nelabasis
Pasiklausyti Grovo tauškalų ir Zosės.
Mergytė, sužavėta Grovo mandagumo,
Išsyk akis nuleido, varžėsi, suglumo,
Bet štai abudu jau linksmai kalbėti ima
Apie darže kažkokį jų susitikimą,
Kaip Grovas keturpėsčias lysėmis ropojo
Ir kaip pro varnalėšas taško nežinojo.

O Tadas, vis kaskart jautriau įtempdams ausį,
Tą karčią šneką rijo ir toliau dar klausė.
Taip esti žolėje, nors gal ir nieks nematė,
Kaip kaupia geluonių savy nuodus gyvatė¹⁸⁰.
Paskui takelyje į mazgą susiriečia
Ir kerta pėdą, kur netyčia ją paliečia.
Taip tad ir Tadas kaupė nuotaikas nuodingas
Ir degė pavydu, nors rodės abejingas.

Linksmiausiam pobūvy, jei du trys susipyksta,
Linksmumas ir kitiems tuojau, žiūrėk, išnyksta.

Šauliai ir šiaip tylėjo, o dabar nuo Tado
Ir antras stalo galas nuotaiką prarado.

Net ponas Pakamorė apsiniaukęs tyli
Pamatęs, jogei dukros, kurias taip jis myli,
Turtingos, gražios ir suaugę jau merginos,
Kuriom susidomėtų tūlas čia vaikas,
Štai sėdi vienos, liūdnos, užmirštos jaunimo.
Dėl to ir šeimininkas nerimauti ima.
O Voiskis tokią vakarienę mielu noru
Išplūstų pobūviu vilkų, tik ne bajorų.

Hrečecha, pats plepys, visus plepius mylėjo
Ir nekalbių žmonių pakęsti negalėjo.
Jį visą amžių traukė žinios ir naujienos —
Medžioklių ir seimelių, ir kivirčių dienos.
Ilgėjosi triukšmelio, net kai vienas snaudė
Arba su šmaikšte musę tykodamas gaudė.
Jis taip įpratęs buvo, kad kas belstų ausį,
Jog net nakčia kažko jis pro miegus vis klausė.
Tad kartais bent rožančių liepdavo kalbėti.
Dar pypkės nekentė. Priversti mus tylėti
Ją vokiečiai pramanė¹⁸¹. Mėgdavo sakyti,
Kad taip mus vokiečiais jie nori padaryti.
Jį, mėgstantį triukšmaut, ramybės valandėlė
Kaip tą malūnininką tuoj iš miego kėlė:
Užmigęs, ratams tarškant, vos tik jie sustoja,
Malūnininkas baimėj šoka tuoj ant kojų.

Štai Voiskis kreipias nuolankiai į Pakamorę
Ir lenkiasi Teisėjui, kad prabilti nori.
Abudu ponai duoda ženklą, kad sutinka.
Tad Voiskis ilgai žodžių mandagių nerinko
Ir tarė taip:

„Norėčiau aš prašyt jaunimą
Šnekėtis valgant pagal seną papratimą,
O ne tylėt ir krimst. Juk mes ne kapuciniai¹⁸²!
Kas, būdamas su šlėktom, ką sakyt, nežino,
Tas it šaulys, kurs tuščią šautuvą nešioja.

Mūs bočiai ginčų po medžioklės nebijojo.
Prie stalo sėsdavo ne vien, kad valgį rytų,
Bet ir kaimynų žodžių valgant paklausytų.
Čia viską pasakysi, ką žinai, ką moki.
Čia prisimins varovų nuotyčiai visoki,
Ir vėl medžioklės triukšmą čia kiekvienas girdi,
Ir lyg antra medžioklė džiugina jam širdį.
O jūsų gerą ūpą šiandien sugadino
Tasai taiklusis šūvis tėvo Bernardino!
Be reikalo. Žinojau šaulį aš ne vieną,
Kuriam prašaut pro šalį buvo ne naujiena.
Ir aš, nors šautuvą nešioju nuo pat vaiko,
O būdavo, pro šalį pykštelt pasitaiko.
Tuloščiką žinojau, šaulį nebejauną,
Pats Reitanas taipogi, būdavo, prašauna.
O tai, kad du ponaičiai, nusitvėrę ietį,
Abu nesugebėjo meškino nudėti
Ir traukėsi atgal, tegu dėl to neverkia:
To niekas negiria, bet ir per daug nesmerkia.
Kas turi šautuvą, to niekas nesigaili
Pabėgusį su užtaisu laikyt per bailį.
Iššauti paskubom ne vienas išsišoka.
Tokiam tai sarmata, kad susitelkt nemoka.
Bet jei kas, taikydams į žvėrį, nesuglumo
Ir šauna leidęs jį lig deramo atstumo
Ir nepataiko, tas lai traukiasi į šalį,
O jeigu nori, ietį pavartoti gali.
Bet tai ne pareiga. Nes ietis ne puolimui
Yr skirtas ginklas, o tiktai apsigynimui.
Jau taip yra iš seno: tad manim tikėkit
Ir dėl tos reiterados¹⁸³ čia nebeliūdėkit.
Mielasai mūs Tadelį, gerbiamasai Grove,
Atminę šios dienos tą nesėkmingą šlovę,
Atminkite ir Voiskio šią teisingą mintį:
Medžioklėj eit lenktynių niekad nemėginti!
Nešaut kartu į vieną bet kurią žvėrelę“.

Vos tiktai Voiskis spėjo pasakyt „žvėrelę“,
Asesorius tylom pataisė: „Į mergelę“.

Jaunimas ėmė juoktis ir katučių ploti
Ir Voiskio įspėjimą iš eilės kartoti.
Vieni tą paskutinį žodį tarė: „Į žvėrelę“,
Kiti juokaudami vėl šaukė: „Į mergelę!“
Čia Rejentas pridėjo tyliai: „Į miestietę“,
Asesorius piktai pataisė: „Į koketę“,
Vyzdžius į Telimeną kaip peilius įsmeigęs.
Ir dar negreitai tie juokingi pokštai baigės.

Nemanė niekam Voiskis priekaištų daryti
Anei išdaigų šių nesiruošė trukdyti.
Prajuokinės damas ir šiaip svečių daugumą,
Panoro ir kitiems suteikti malonumą.
Tad taip toliau kalbėjo pasipildęs vyno:

„Aš veltui akimis čia ieškau Bernardino.
Norėjau apsakyt atsitikimą vieną,
Man primenantį tą, kur matėme šiandieną.
Mums Raktininkas buvo neseniai kalbėjęs,
Kad vienas tik žmogus taip taikliai šaut mokėjęs.
O aš žinojau kitą. Irgi geras šūvis
Išgelbėjo du žmones; pats esu ten buvęs
Ir to narsaus bajoro šūvį pats girdėjau,
Kai Nalibokų girioj medžiojant stebėjau
Denasų kunigaikštį¹⁸⁴ bei Reitaną Tada
Ir dar kitus ponus. Tenai neatsirado
Žmogaus, kurs pavydėtų tam drąsiam bajorui,
Už jo sveikatą gėrė ten visi su noru.
Abu garbingi ponai jam karštai dėkojo
Ir jo nukauto šerno odą dovanojo.
Apie tą šūvį noriu šiandien tart jums žodį.
Anas ir šiandieninis buvo taip vienodį!
Ir patys pamatysite manęs išklausę,
Kaip kartais apsirinka net šauliai geriausi“.

Jį pertarė Teisėjas, įsipylęs vyno:
„Išgerkim į sveikatą tėvo Bernardino!
Jei Kvestoriui negalim dovanų aukoti,
Tai bent už paraką jam turim padėkoti.

Aš garantuoju: lokio mėzros bus nežuvę —
Dvejus metus maitins vienuolių jos virtuvę.
Tačiau jo kailio aš Vienuoliui neužleisiu.
Tegu jis pats geruoju man suteiks tą teisę,
O ne, tai sabalais už jį sumokėsiu
Ir taip jį sutvarkysiu, kaip patsai norėsiu.
Šlovingą dovaną jau dievo tarnas gavo.
O ponas Pakamorė pagal norą savo
Tam kailį teskiria, kas vertas jo labiausiai“.

Pats Pakamorė tyli, nieko nebeklausia.
Šauliai gi ėmė savo nuopelnus skaityti:
Tasai — kad žvėrį rado, kits pradėjo vyti,
Ansai šunim užpjūdė, šis atgal pavarė.
Asesorius su Rejentu viens kitą barė
Ir gyrė šautuvus: viens savo sanguškinį,
O kitas — „Balabano Sagalasą“ mini.

„Teisėjau,— Pakamorė pagaliau prašneko,—
Pirmoji dovana jau dievo tarnui teko.
Bet man nelengva spręsti, kas po jo antrasis.
Čia nuopelnų nemaža juk kiekvienam rasis.
Visi narsūs ir miklūs, bet kai pagalvoju,
Tai ypač du patyrė mirtiną pavojų —
Tai ponas Grovas ir Tadelis. Man atrodo,
Kad bus teisinga jiemsdviejim skirti lokio odą.
Tadukas nusileis (man rodos, taip ir tinka) —
Jaunesnis, o be to, sūnėnas šeiminko.
Todėl, šviesusis Grove, linkim tau kiekvienas —
Tegu tas kailis puoš medžioklės būsto sienas.
Kaip šis, taip ir kiti laimikiai, ten sudėti,
Tegu paskatins ir toliau taip pat laimėti“.

Jis manė, kad tais žodžiais suramina Grovą,
O iš tiesų jame sukėlė žiaurią kovą.
Miškų laimikiai tie, senus laikus priminę
Ir kažkada šios menės sienas padabinę,
Tos elnių taurios kaktos ir ragai šakoti,
Šiai piliai kažkada senolių paaukoti,

Ir jų portretai senojo tapybos meno,
Ir herbas „Pusožis“, žėrįs skliaute iš seno,—
Visi tie atminimai štai atgyja, plečias
Ir Grovui primena, kieno jis šiandien svečias:
Horeškų palikuonis, tiek dienų sugaišęs,
Štai priima Soplicų, savo priešų, vaišes!
Be to, dar iš pavydo dėlei žygių Tado
Naujų vėl jis Soplicoms priekaištų surado.

Tad karčiai tarė: „Mažą aš turiu namelį.
Jisai tokio trofėjaus sutalpinti negali.
Tegu, kas nori, juo tarp tų ragų grožėjas,
Kol teiksis su pilim man jį gražinti Teisėjas“.

Čia vėl į tabokinę beldžia Pakamorė.
Pajutęs grėsmę taikai, jis kalbėti nori.
„Kaimyne Grove, būki vertas pagyrimo,
Kad net per vaišes tavo mintys nenurimo.
Kiti tokie jauni turtingi ponaičiukai
Bylom nevargina savęs nė trupučiuko.
Norėčiau šitą tavo bylą baigti taikiai¹⁸⁵ —
Vien kai kuriuos sklypus dėl to sukeisti reikia.
Projektą jau turiu, planai jau sudaryti“.
Ir ėmė dėstyti, kaip reikėtų sutvarkyti,
Kad žemėm susikeist netrukus jie galėtų.
Jau buvo bebaigias, bet štai vėl netikėtai
Kažin koks sujudimas menėj prasidėjo.
Svečiai į kažką rodė, kažką pastebėjo.
Paskui, it varpos vėjui dirvoje paklusę,
Visi pasidavė kartu į vieną pusę,
Į kampą.

Sienoje, nebetoli tos vietos,
Kur vieno iš Horeškų kybojo portretas,
Pro slaptas dureles nejučiomis iš šono
Tamsoj lyg koks vaiduoklis žengė pro koloną.
Gervazas! Jį iš veido daugelis pažino,
Kiti iš herbo, kur drabužį jo dabino.
Jis žengė išdidus, tylus, rūstus ir kietas,

Su kepure, tiesus ir nelankstus it mietas.
Jis rankoje, it kokį durklą, raktą laikė
Ir, atidaręs spintą, kažką sukti taikė.

Tos menės spintose stovėjo uždaryti
Dveji kurantai, daugel metų netaisyti.
Seni paliegėliai, nuo saulės atsilikę,
Saulėlydy kasdien jie skelbdavo dvylikę.
Gervazas pataisyti jų nesugebėjo,
Tačiau kas dieną uoliai juos prisukinėjo.
Kaip tik dabar atėjo laikas juos prisukti,
O Pakamorė, nenorėdamas užtrukti,
Jau tarėsi baigias išdėstyt dvaro bylą,
Bet štai kažkokis triukšmas staiga spintoj kyla.
Gervazui spyruokles kiek smarkėliau patraukus,
Išsiveržė garsai tokie irzliai nejaukūs,
O surūdiję raktai gaižiai sugirgždėjo,
Kad Pakamorė jau ištverti nebegalėjo
Ir buvo bebandas Gervazą sutramdyti.
„Mesk,— tarė,— savo darbą tučtuojau, brolyti!“
Ir ėmė savo planą jis toliau svarstyti.
Tačiau Gervazas, erzindamas Pakamorę,
Patraukė dar stipriau kurantų antrą svorį.
Čia pat kuranto dangtyje dirbtinė paukštė
Pradėjo tuoj plasnot ir cypsėti, ir čiaukšti,
Tačiau pagedus greit triukšmingai užsikirto.
Vieni tad juokėsi, o Pakamorė nirto.
Ir šaukė: „Raktininke, teisingiau, apuoke!
Jei snapas tau brangus, tai meski šitą juoką!“

Tačiau Gervazas nepaklausė įspėjimo.
Jis oriai dešine ant laikrodžio parimo,
Kairiąja atsirėmęs įžūliai į šoną,
„Pakamorėle,— šaipės,— jums tai nemalonu?
Žvirblys — mažytis paukštis, bet, žinok, kaimyne,
Drąsesnis už apuoką nuosavam skiedryne.
Į svetimą pastogę braunas vien apuokas,
Tačiau ten įsikurti jam tai jau ne juokas“.
„Išmest jį pro duris!“ — suriko Pakamorė.

„Matai,— Gervazas šaukė,— Grove, ko jie nori!
Pas juos viešėdamas, tu gero nesulauksi,
Negarbę tik ant savo vardo užsitrauksi.
Dabar gi ir mane tokia skriauda ištinka —
Mane, Rembailą, jūs, Horeškų, raktininką,
Įžeidinėti čia! Tik šito dar betrūko!“
Bet čia Protazas jau „Nutilkite!“ sušuko.
„Klausykite manęs, kadaise generolo¹⁸⁶
Bžechalskio, Tvarkdario garbingo tribunolo,
Ir čia kaip Tvarkdarys obdukcijos¹⁸⁷ imuosi.
Visus čia esančius paliudyti kviečiuosi,
Asesorių gi viešą tardymą atlikti,
Ką reik, apkaltinti, o jeigu ne — nepykti
Dėlei garbingojo Teisėjo įžeidimo,
Dėlei inkursijos¹⁸⁸ ir sienų užpuolimo,
Dėlei pilies, kurią teisėtai valdo, gina —
O to įrodymas, kad joį svečius vaišina“.
„Šalin tu, pliuški! Aš tave!“ — Gervazas šaukė.
Jis ryšulį didžiulių raktų išsitraukė
Ir juos kaip iš laidynės į Protazą trenkė.
Gerai, kad, spėjęs linktelt, šis mirties išvengė.
Gervazas, taikliai sviedęs svorį geležinį,
Būtų sutriuškinęs jo galvą kaip kiaušinį.

Visi išgąsdinti pašoko, nors tylėjo.
„Nuplakti jį!“¹⁸⁹ — išgirdę šiuos žodžius Teisėjo,
Tarnai paskubomis čia pat Gervazą puola
Ir ima spausti jį pasienin palei suolą.
Bet Grovas greitai krėslu kelią jiems užstoja
Ir, į tą menką kliūtį atsirėmęs koja,
„Gana, Teisėjau,— šaukė,— aš daugiau neleisiu
Nuosavuose namuos pažeisti savo teisių.
Jei turi kas skundų, tegul juos man pateikia“.

Bet Pakamorė tarė jam piktai: „Nereikia.
Be jūs malonės tą akiplėšą nubausiu.
Ogi iš jūs atsakomybės reikalausiu,
Kad per anksti šią pilį norite valdyti,
Ne jūsų mes visi čia esam suprašyti.

Ir jei įžeisti žilą galvą jums ne gėda,
Bent gerbkite pavieto pirmąjį urėdą“.

„Kas man? — atkirto Grovas. — Bus gana plepėti.
Jau nusibodo man urėdų jūs žiūrėti.
Kvailai dariau, kad dėjausi į jūs draugystę,
Nes jūs girtavimus užbaigia storžievystė.
Už tuos įžeidimus jums teks dar atsakyti.
Eiva, Gervazai, reikia mums prasiblaivyti“.

Tie žodžiai Pakamorei burną surakino,
Jau buvo bepiląs į savo taurę vyno,
Bet Grovo įžūlumas trenkė jį lyg griausmas¹⁹⁰.
Krūtinę jam sprogdino ir gėla, ir skausmas.
Pakreipęs šonu galvą, tarsi kažko klausė.
Pusiau pravertos lūpos, akys apsiblausė,
Tylėjo, tačiau kumštis taip suspaudė žiauriai,
Kad rankoje sutraiškė pilną vyno taurę.
Vien skambtelėję šukės blankiai sušvytravo
Ir gėralo čiurkšlė aitriai akis užgavo.
Tas vynas kaip ugnis užkūrė sielą jojo —
Taip veidas jam užkaito, akys suliepsnojo.
Prasiveržė jausmai, širdy dar neatvėsė,
Ir pro dantis išsprūdo žodžiai: „Tu, vaikėze!
Groviūkšti! Aš tave! Tamošiau, kalaviją!¹⁹¹
Išmokysiu, kaip gerbti *mores*¹⁹² ir draugiją!
Urėdai, laipsniai žeidžia mat jo švelnią ausį.
Palauk, tuoj nuo manęs per auselės tas gausi!
Tuoju prie ribos! Man ginklą! Nepakęsiu šito!“

Čia poną Pakamorę jo draugai apspito,
Pirmiausia pats Teisėjas: „Ak, sustoki, pone!
Tai mano reikalas. Suteik man tą malonę.
Jis įžeidė mane, užgavo mano vardą.
Aš jį pamokysiu! Paduok, Protazai, kardą!
Aš jį tuoj sutvarkysiu. Ir tegul jis žino,
Kad man jis šokinės kaip tas lokys per lyną“.
Jį Tadas pertarė: „Bet, dėde, kam jums reikia?
Čia mes, jaunieji, viską sutvarkysim veikiai.

Geriausia, dėde, jeigu man jį atiduosi,
Tą reikalą aš pats atlikt mielai imuosi.
O tu, dabita Grove, atkaklus dviveidi,
Kurs senelius garbingus užgauliot sau leidi,
Ar tu turi ir ranką, ne vien širdį kieta?
Ryt rinksimės ginklus ir numatysim vietą.
Dabar gi sveikas traukis!"

Geras patarimas!

Prie kito galo stalo augo sumišimas.
Ten daug balsų klegėjo, ginčijosi, rėkė,
Į Grovą ir Gervazą buteliai jau lėkė.
Ir išsigandę ėmė moterys raudoti,
O Telimena, vos pajėgus atsistoti,
Akis viršun pakėlė, kažką tart mėgino,
Bet čia apalpus Grovo kaklą apkabino
Ir krūtimis prisiglaudė prie jo krūtinės.
Tad Grovas, savo sieloj kerštą numalšinęs,
Pradėjo ją gaivinti.

O Gervazas, vienas

Tuo tarpu užpuolikų priremtas prie sienos,
Jau mato, kad ilgiau ištverti nebegali.
Tarnai jau puola kumščiais, laimei, dar Zoselė,
Pasigailėjęs senio, jį savim užstojo
Ir taip užpuolikus atstūmė kiek nuo jojo.
Gervazas tuo metu nežymiai pasitraukė
Pradingdamas kažkur, ko niekas jau nelaukė.
Bet štai anapus vėl išniro prie kolonų,
Nutvėrė suolą ir, iškėlęs jį, iš šono,
Jis kaip malūnas greitai menėj apsisuko
Ir savo priešus veikia į kampus subruko.
Tad, suolu apsigynęs ir pridengęs Grovą,
Galvojo, ar toliau dar tęst nelygią kovą,
Ar pasitraukt, ar naują ginklą išmėginti
Ir šlovę pergalėj galutinai apginti.
Jis pasirinko antra. Jau pačiupo suolą,
Iškėlė, užsimojo, jau, atrodo, puola,
Jėgas įtempęs ir pirmyn atstatęs koją,—
Staiga pamato Voiskį ir suabejoja.

O Voiskis, nors aplink balsai ir triukšmas gaudė,
Kažką sau vienas mąstė ir, atrodo, snaudė.
Tik kuomet Pakamorė, Grovas ir Teisėjas
Pradėjo piktą barnį, Voiskis pagyvėjęs
Akis pratrėnė ir pauostė dar tabokos.
Teisėjas giminaitis buvo jo tolokas,
Tačiau labai dosnus ir palankus, svetingas,
Tad ir seniokas jam neliko abejingas.
Smarkėjant menėj kovai, smalsiai ją stebėjo,
Lyg nejučiom ant stalo plaštaką padėjo
Ir, peilį smagaliu nukreipęs į alkūnę,
Atrėmęs kotą jo į plaštakos galūnę,
Nuleido dešinę ir ją lėtai vadžiojo
Ir Grovą įdėmiai aštriu žvilgsniu sekiojo.

Smogimas peiliais, taip kadaisė pagarsėjęs,
Pas mus tada jau buvo iš mados išėjęs.
Gervazas smuklėse jį kartais praktikavo,
Bet tiktai Voiskis juo garsėjo ir pirmavo.
Štai ir dabar iš to, kaip dešinę jis laiko,
Matyt, kad smarkiai kirs ir kad į Grovą taiko.
(Horeškų paskutinį jis pavojun stato!)
Jaunimas Voiskio kėslo greitai nesuprato,
Tačiau Gervazas bėga, suolu Grovą dengia,
Ir atbuli abudu linkui durų žengia.
„Laikykite, neleiskit!“ — priešai menėj šaukia,
Tačiau Gervazas ginasi ir pasitraukia.

Medžioklėj kartais vilkas užkluptas taip daro,
Kai jį įniršę šunes skalindami varo.
Jis atsigrįžta, urzgia, dantimis kalena,
Bet, už šunų medžioklį pastebėjęs seną,
Kurs rankoj šautuvą gražiai atstatęs laiko
Ir, akį merkdamas, į jį šauti taiko,
Atgal atšoka, ima vėl piktai urzgėti,
Ir šunes nusigandę bijo priartėti.
Ir veltui vilką jie tada nutvert mėgina.
Taip ir Gervazas traukias ir kartu grasina,

Kol pagaliau su suolu mikliai apsisuko
Ir su Grovu kartu į tamsią nišą spruko.

„Laikykite!“ — kažkas dar įkandin sušuko.
Tuo tarpu Raktininkas jau viršuj kolonų
Netrukus pasirodė prie senų vargonų.
Alavines dūdas iš jųjų ėmė lupti
Norėdamas, matyt, juos iš viršaus užklupti,
Tačiau jau ir anie iš menės išgarmėjo.
Net ir tarnai ilgiau ten liktis nenorėjo.
Netvarkę nė stalų, pačiupe dalį indų,
Jie, sekdami ponus, laukan pasieniais lindo.

Tik nebailus Protazas mūšio galo laukė
Ir paskutinis iš pavojaus pasitraukė.
Jis likosi pats vienas bestovįs už stalo
Ir teismui pareiškimą skaitė ligi galo.
Pabaigęs ir jisai paliko mūšio vietą,
Stiklų skeveldromis ir šukėmis nusėta.

Žmonių aukų nebuvo. Tik suolai krypavo
Su kojom nulaūžtom, ir stalas svirduliavo,
Be staltiesės, vynu raudonai nušlakstytas,
Belaikąs tik taures ir lėkštes sudaužytas.
Tarp jų višta, žąsis, paršiukas, čia vėl drūtas,
Su įsmeigtom šakutėm keptas kalakutas.

Netrukus apmirė visai Horeškų rūmas,
Jį apglobė tamsus gilios nakties ramumas.
Tamsa tirštėjo. Į apleistą ponų puotą
Gal tik vaiduoklių renkas govėda sparnuota,
Gal tik numirėlių šiurpus pasklinda juokas,
Jau iš palėpės triskart nusuokė apuokas.
Jisai it vaidila pasveikina mėnulį,
Kurio blanki pašvaistė menėj ruožais guli.
Ir, iš olų išlindę, laksto žiurkės, pelės
Ir graužia likučius kaip pasmerktos dūšėlės.
Iš šalto rūšio tostams atgabento seno
Vaiduokliams saliotuoja buteliai šampano.

Bet aukšto antrojo patalpoj veidrodinėj
(Joj veidrodžių nebuvo, ją tik taip vadino)
Stovėjo balkone vienplaukis ponas Grovas.
Jis, ranką į rankovę lig peties įmovęs,
Skvernus ir antrąją rankovę sukvoidavo,
Ir taip lyg apsiaustas krūtinę drapiravo.
Gervazas išdidžiai po salę vaikštinėjo,
Ir taip kiekvienas sau kartu abu kalbėjo.
„Kardai ar pistoletai“, — narsiai tarė Grovas.
Gervazas gi: „Pilies ir kaimo jūs valdovas“.
„Sūnėn, dėdė, — tarė Grovas, — tuoj iššauki!“
Gervazas rėkė: „Viso turto reikalauki!
Ir jei ramybę norit pagaliau turėti,
Tai niekad nesiaiškint, nesibylinėti!
Juk mūsų reikalas gi aiškus taip kaip reta.
Pilis priklauso jums ketvirtas šimtas metų.
Dalis to turto vien tik smurtu Targovicos
Tebuvo priskirta valdyt dvarams Soplicos.
Ne vien tiktai tą dalį, viską reik grąžinti,
Mums padarytą žalą reikia jiems priminti.
Aš vis sakydavau: nereik su jais juokauti,
Iš jų reik savo teisių ginklu reikalauti.
Seniau taip būdavo: jei ginklu nugalėsi,
Tai ir teisme bylos tada nepralaimėsi.
Mums ginčų su Soplicom niekados netrūko,
Tad reikia pagaliau man imtis šio Peiliuko.
O jeigu dar Motiejus savo duos Rykštelę,
Tai jau be reikalo Soplicos galvas kelia“.

„Puiku! — sušuko Grovas. — Planas vertas gotų!¹⁹³
Kas čia dabar teisybės teismuose ieškotų!
Nevystanti šlovė bus Lietuvoj laimėta,
Jei mes suruošim šitą žygį negirdėtą.
Ir mums bus pramoga. Nes šitai kiek jau laiko,
O man nebent chlopus apmušti pasitaiko.
Čionai gal net patirsim kraujo praliejimą.
Kadais išgyvenau tokį atsitikimą.
Sicilijoje pas prinčą vis tai atsitiko.
Jo žentą pagrobė kažkur kalnuos plėšikai.

Reik duoti išpirkimas — didelis be galo.
Tada surinkom būrį mes tarnų, vasalų,
Užpuolėm, aš patsai du priešus nudaigojau
Ir pirmas princo žentą kalnuos suieškojau.
Ak, koks šlovingas buvo tas pasisekimas,
Koks karžygiškas buvo mūsų sugrįžimas!
Apmėtė mus gėlėm, visi džiaugsmu nušvito,
Su ašarom princesė mano glėbin krito.
Palerme manimi taip pat visi žavėjos,
O moterys, mane pamačiusios, gėrėjos.
Net apie tai romansas buvo išspausdintas¹⁹⁴,
Kur pavarde vardu esu aš pavadintas,
Romansas šitoks: „Grovas — karžygys taurusis
Birbante-rokos pilyje“.¹⁹⁵ Ar turim rūsį
Šioje pily? — „Yra, — Gervazas pripažino, —
Ten laikė statines brangaus geriausio vyno.
Puikus tai buvo vynas, aš žinau jo vertę,
Tačiau Soplicos šiandien baigė jį išgerti...“
„Žokėjus, — tarė Grovas, — kieme apginkluoti!“
Gervazas priešinos: „Liokajams ginklų duoti?
Gink dieve! Nemačiau tokio atsitikimo,
Kad kas su chlopais būtų ruošęs užpuolimą.
Jūs, mano pone, kaip matau, nenusivokiat,
Kaip ruošti užpuolimus. Ne kaimuose ieškokit,
Bet šlėktų kiemuose dar esama ūsočių,
Kurių narsioj širdy dar plaka kraujas bočių.
Rombankai, Žezikavas¹⁹⁶, pagaliau Dobrynė!
Tai šlėktos tėviškė, buveinė šimtmetinė.
Jie su Horeškomis taikingai sugyveno,
O tų Soplicų nebeapkenčia iš seno.
Iš jų tikrai gal trejetą šimtų sušauksiu
Ir jūs įsakymo, kada pradėti, lauksiu.
Dabar gi laikas grįžti jums į savo rūmus,
Jums reikalingas poilsis, tyła, ramumas —
Jūs mėgstat pamiegot, antri gaidžiai pragydo.
O aš čionai budėsiu lig ankstyvo ryto.
Rytoj anksti su saule leisiusi į kelią“.

Tad Grovas nuo balkono leidžiasi į salę,
Bet dar nueidams link Soplicų pažiūrėjo,
O ten languos daugybė žiburių spindėjo.
„Iliuminuokit,— tarė,— ryt dar pažiūrėsime —
Pas jus ten bus tamsa, mes čia šviesom spindėsime!“

Gervazas sėdasi, atsirėmė į sieną
Ir čia apie rytojaus susimąstė dieną.
Jis mėnesienos pošvaistėj pirštu vadžiojo
Ir apie užpuolimą vienas sau galvojo.
Tą sunkų karo žygį atkakliai planavo.
Bet jau galva į šonus linko, svirduliavo,
Akims kaskart sunkiau vis miegą nugalėti.
Dar buvo bepradėjęs poterį kalbėti,
Bet tarpe „Tėve mūsų“ ir „Sveika Marija“
Štai kažkokie vaiduokliai prietemoj atgyja:
Antai tenai Horeškos, jo senieji ponai —
Jų rankose kardai, kitų gi buzdigonai¹⁹⁷,
Štai vienas raito ūsą, kitas susiraukia,
O trečias kalaviją iš makštų ištraukia.
Bet štai ir Stalininką pagaliau pažino —
Jis su žaizda krūtinėj jam pasivaidino.
Jau čia Gervazas ėmė kryžiaus ženklą gintis,
Kad tik tos šiurpios šmėklos liautųsi vaidintis.
Litaniją pradėjo už dūšias kalbėti —
Vis viena neįstengė nieko nugalėti.
Dabar jau šlėktų atlekia minia ginkluota —
Ją šauniai veda Rimša į Soplicų puotą.
O štai pamato pats save ant balto žirgo.
Didžiulis kardas kaip ugnis jo rankoj mirga.
Jis lekia; vėjyje plasnoja taratatkė,
Į kairį šoną smunka jo konfederatkė¹⁹⁸.
Jis puola priešus, pirmas Soplicas prijoja
Ir padega jų dvarą, daržinės liepsnoja.
Čia šauniame sapne galva žemyn nulinko
Horeškų paskutinio rūmų Raktininko.

Šešta knyga

ŠLĖKTŲ KAIMAS

TURINYS. PIRMIEJI KARINIO UŽPUOLIMO ŽENKLAI.— PROTAZO ŽYGIS.— ROBAKAS TARIASI DĖL VIEŠUJŲ REIKALŲ.— PROTAZO ŽYGIO TOLESNIS, NESĖKMINGAS TĘSINYS.— APIE KANAPES.— ŠLĖKTŲ KAIMAS DOBRYNĖ.— DOBRINSKIŲ MOTIEJAUS NAMŲ ŪKIO IR ASMENS APRAŠYMAS.

Tingi ir neryški iš pat ankstyvo ryto
 Pro drėgnas ūkanas diena iš lėto švito.
 Jau gan vėlu, tačiau tą pilką žemės plotą
 Vos įžvelgi it pirkią po dangčiu miglotu.
 Tik rytus ūkanos ne taip tirštai apsėmę —
 Tenai gali įžvelgt danguj baltesnę dėmę.
 Matyt, kad saulė šviesti žemei jau nevengia,
 Tačiau dar nelinksma, mieguista skliautan žengia.

Kaip danguje, taip žemėj viskas pavėlavo.
 Vėliau galvijų bandai skerdžius užraliavo.
 Ir kiškiai pusryčiaut tą rytmetį užtruko
 Ir švintant neskubėjo slėptis dėlei rūko.
 Tie kramto pagiry žolytę drėgną, gausią,
 Kiti gi duobutes poromis žemėj rausia.
 Jie nori dar ilgiau laisvai pašokinėti,
 Tačiau, artėjant bandai, reik miškan skubėti.

Miškuos tyla. Nečiulba dar linksmai paukštytis,
 Rasotam maloniau prie medžio jam glaustytis.
 Įtraukęs galvą, saulės laukia. Bet prie klando,
 Aukštyl pakėlęs snapą, gandras suklekeno.
 Štai ima kranksėt varnos, ant gubų nutūpę.
 Jos pranašauja lietu, o kaimiečiui rūpi
 Greičiau sulaukt giedros. Nepaisydamas oro,
 Ir šiandien jis anksti į darbą stot panoro.

Štai įprastą dainelę jau pjovėjos traukia.
 Tą ūkanotą rytą nelinksmai ji plaukia,

Be aido nuskambėjo padirviu miglotu.
Antai ir dalgiai žvanga lygiu pievos plotu,
Ir šienpjūviai tolyn su pradalgiais jau eina,
Dalgius sustoję pusto, vėl užtraukia dainą,—
Ir taip vien dalgiai, dainos, pjautuvai girdėti¹⁹⁹,
O tirštame rūke žmonių dar neregėti.

Toliau kiek Ekonomas tarpłysy ant pėdo
Iš nuobodulio vienas tingiai atsisėdo,
Bet greitai vieškelis sukėlė jo smalsumą,
Nes pastebėjo ten neįprastą judrumą.

Dar ryto metą saulė patekėt nespėjo,
Jau vieškeliu kaimiečio ratai nugirgzdėjo;
Netrukus vėl tranki bajoriška bričkelė —
Viena, antra, trečia dulkėtą daužo kelią;
Iš kairės kurjeris ūmai praskrido šuoliu,
Iš dešinės arklių keliolika įpuolė,—
Visi tik lekia, skuba lyg į kokią šventę.
Nuo pėdo Ekonomas kelias neiškentęs.
Kas čia per sujudimas, nori sužinoti,
Tačiau jo nieks nepaiso ir nenor sustoti.
Štai lekia miglose niūrus būrys it vėlės,
Tik nykų dundesį plačiam kely sukėlęs.
Kas dar keisčiau: girdėt, lyg žvanga kalavijai.
Dėl šito Ekonomas džiaugiasi ir bijo,
Nes Lietuvoj seniai gandai neramūs plito,
Ir jis girdėjo apie tai nuo vieno kito.
Narsaus Napoleono ir Dombrovskio žygiai
Džiugių vilčių seniai visiems čia kėlė lygiai.
Tad Ekonomas ryžos bėgti pas Teisėją,
Kuris, be abejo, daugiau žinių turėjo.

Namiškiams ir svečiams Soplicų iš pat ryto
Po barnio su Grovu niūriai diena prašvito.
Voiskienė veltui damoms mest kortas ketina,
Prie marijošiaus²⁰⁰ veltui ir ponus sodina,—
Nenori niekas žaisti, vyrai pypkes rūko,

O ponios sėdi tylomis prie mezginukų.
Net musės miega.

Voiskis jaučiasi nejaukiai.
Jisai, visus palikęs, į virtuvę traukia.
Jam įdomiau stebėt, ką akmistrinė daro
Ir kaip virėjas tarniukus prie krosnies bara;
Kol pagaliau įsisvajojo ir nurimo
Nuo mašinėlės, tešlą sukančios, urzgimo.

Teisėjas nuo pat ryto niekam nesirodo.
Protazui jojo laukti jau net nusibodo,
Kol pagaliau pakvietęs jam skaityti ima
Į teismą stoti Grovui skundą ir šaukimą:
Dėl įžeistos garbės, pretenzijų į turtą,
Gervazui — dėl jo grubių veiksmų ir smurto,
Abiem — dėl teismo išlaidų, kurios vis kyla.
Paskui į takto rejestrą įtraukia bylą²⁰¹
Ir paveda Protazui šiandien dar prieš naktį
Pačiam į Grovo rūmus su raštu nukakti
Ir ten akivaizdžiai šaukimą paskaityti²⁰².
Protazas su džiaugsmu tai imas padaryti.
Išgirdęs apie bylą, tarsi pajaunėjo:
Seniau jis su šaukimais nuolat vaikštinėjo,
Nors jam dėl to ne kartą teko ir suklupti
Ir vietoj uždarbio jis gavo skaudžiai lupti.
Tačiau dabar džiaugsmu jam akys spinduliavo.
Taip ir kareivis, kurs ilgus metus kariavo,
Senatvėje paliegęs, lovon paguldytas,
Vos tik sudunda būgnas, sugauzdžia trimitas,
Iš miego šokęs, rėkia: „Muški, kirs maskolių!“²⁰³
Su koja medine taip veržiasi į tolį,
Kad, rodos, ir jauni nespėtų jo pavyti.

Protazas skubinas kaip reik apsitaisyti:
Žipono ir kontušo šįkart imt nereikia —
Tas rūbas teismo salėj pagarbiai nuteikia;
Kelionės plačias kelnės, švarką ims ilgoką,
Kurio skvernus nuleisti ir pakelti moka,

Kepurę su ausinėm, kad, ištikus lietui,
Lauke nuo šalto vėjo apsigint galėtų.
Ir šiaip, ko reikia žygiui, viską apskaičiavo
Ir, ėmęs rankon lazda, veikia iškeliaavo.
Bylų šauklis kaip šnipas, priešą kol apžiūri,
Gudrumais įvairiais nuo jojo slėptis turi.

Gera Protazas darė kiek anksčiau išėjęs,
Nes reikalus kitaip tuos pakreipė Teisėjas.
Čia netikėtai visą žygį sugadino
Nauji pasiruošimai tėvo Bernardino.
„Teisėjau,— jis prabilo,— kas čia reik daryti,
Kaip tą kometę Telimeną sutvarkyti?
Anuomet Zosę be globos ir be skatiko
Auginti Telimenai Jacekas paliko
Manydamas, kad ji daug žinanti, protinga,
O ydų ir kvailysčių jai išties nestinga.
Aš ją seniai seku. Ji Tada įtriguoja
Ir Grovą, ir abu tuo pat metu vilioja.
Visokios paskalos iš to čia kilti gali:
Kur nors išsiųsti ją mums būtų ne pro šalį.
Jaunuoliai vienas kito ims dėl to nekęsti,
Ir ginčą dėl pilies sunku bus taikiai spręsti“.
„Išspręsti taikiai? Baigta! — Soplica sušuko.—
Derybos su Grovu galutinai nutrūko“.
„Nutrūko?! Kaip tai! — pertarė jį Bernardinas.—
Ką jūs čia šnekat? Tai nauja grėsmė, vadinas?!“
„Ne mano šičia kaltė. Aš teisme ieškovas,
O kaltininkas tas jaunuolis paikšas, Grovas.
Abiem su Gervazu bausmės pareikalauti!
Nebuvot, Kunige, pily vakarienianti,
Maniau, kad liudininku jus teisme turėsiu“.
„O ko jūs landžiojat tarp tų bjaurių griuvėsių? —
Sušuko Bernardinas.— Niekad mano koja
Tenai neatsistos! Tad barnis vėl liepsnoja?
Sakykit, kaip ten buvo. Reikia dar mėginti
Nuo tų visų kvailysčių darsyk jus apginti.
Nors nusibodo, bet mėginsiu jus sutaikyt“.
„Sutaikyt? Eikite jūs sau, kur norit, eikite!

Tai šitoks jūs vienuolis! — šaukė jam Teisėjas,
Supykęs ne juokais ir kojom sutrepsėjęs.—
Jei aš jam mandagus, jis nor vedžiot už nosies.
Žinokit, kad visur Soplicoms puikiai klosis,
Kad jie visur laimės; jei rimtas ginčas kyla,
Tai lig šeštos kartos jie gali tęsti bylą.
Kvailai dariau, kad jūs klausiau dar patarimo
Ir laukiau Pakamorės teismo nusprendimo.
Kas skelbia taiką, nieko, nieko neišmano!
(Taip šaukdamas jis garsiai kojomis trepseno.)
Be to, kad vakar taip ižėist mane išdrijo,
Tai vien tik dvikova belieka po to viso!“
„Tačiau kas būt, jei Jackus apie tai patirtų?
Juk iš nusiminimo jis tiesiog numirtų.
Čia dėl Soplicų kaltės daug skriaudų įvyko —
O vieno nė nereik minėt baisaus dalyko.
Žinai, kad pilį su žeme tik Targovica
Horeškoms atėmė, o pavedė Soplicai.
Už šitas nuodėmes tad Jackus atgailojo
Ir tas skriaudas išpirkti įsipareigojo.
Pirmiausia Zosę išaugint gražiai norėjo —
Už jos išlaikymą jis brangiai sumokėjo.
Ilgainiui sugalvojo Tadui ją išpiršti,
Kad pyktis tarp šeimų galėtų užsimiršti,
Ir įpėdinių turtą be skriaudos atgauti“.
„O ko gi iš manęs jūs norit reikalauti?
Kuo aš čia kaltas? — pertarė jis Bernardiną.—
Turiu aš sąžinę dėl viso šito gryną.
Man Jackaus nei pažinti, nei matyt neteko²⁰⁴.
Girdėjau vien, kad būdą turi haidamako²⁰⁵;
Tada dar jėzuitų suole aš sėdėjau,
Paskui Vaivados rūmuos patarnaut turėjau.
Vėliau pasiūlė turtą ir augint mergytę.
Argi galėjau aš nuo to atsisakyti?
Tie bobų reikalai gana jau man įgriso!
Ir ko čia ėmė lįst dar Grovas, be to viso?
Kokias į pilį teises ir kada įgijo?
Ryšiai jo su Horeškom šiandien tolimi jau,
Mane jis plūsta, man gi nusileist jam reikia?!“

„Brolau,— atsakė Kvestorius,— čia, rodos, veikia
Soplicos Jackaus dar sumanymai kitoki:
Sūnus jam vis rūpėjo. Vis dėlto žinoki,
Kad jis į kariškius norėjo leisti Tada,
Bet Lietuvoj paliko. Mat apsvarstęs rado,
Kad tėviškėje likt esą jam reikalinga.
Žinai, kad iš visur gerų žinių nestinga.
Ir aš tai jums kartočiau jau ne vieną sykį —
Dabar atėjo laikas, taigi paklausyki.
Tuoju bus karas! Taip, tai reikalas nemenkas!
Dėl lenkų laisvės karas. Broli, būki lenkas!
Man grįžtant čia slapta su pranešimais, teko
Ties Nemunu matyt forpostus. Žmonės sako,
Didžiulę armiją renkąs Napoleonas,
Kokios dar niekad neturėjęs joks valdonas.
Greta prancūzų traukia mūs pulkai narsieji —
Dombrovskis, Juzefas²⁰⁶ ir jų arai baltieji!
Greit Bonapartas kils į kovą žūtbūtinę,
Tuoį peržengs Nemuną ir vėl prikels Tėvynę“.

Teisėjas įsiklausęs akinius sudėjo,
Giliai į tolį žvelgė, mąstė ir tylėjo.
Staiga su ašarom sučiupo Bernardiną
Ir iš visos jėgos jo kaklą apkabino.
„O mano Robake,— jis šaukė,— ar teisybė? —
Ir vėl tą patį pakartojo: — Ar teisybė?
Juk tiek jau kartų mūs žinovai šitai šaukė,
Ir mes kiekvienąkart Napoleono laukėm.
Jau Lenkuos matė jį, jau prūsokus išvaikė,
O jis gi su caru štai Tilžėj susitaikė²⁰⁷.
Tai ir dabar ar tik ne tuščios tai svajonės?“
„Tiesa, kaip dievą myliu! Jokios abejonės!“
„Palaimintas tasai, kurs neša tokią žinią,
Nereiks tau jos gailėtis, tėve Bernardine,—
Pakeldamas rankas, atsakė jam Teisėjas,—
Už tai tu būsi du šimtu avių laimėjęs.
Jas duodu vienuolynui. Vakar dar patyriau,
Kad sarti ir bėruką tu labai išgyrei.
Tad šiandien prisirišk prie savo juos vežimo,

Ko nori, to prašyki, duosiu sutikimą.
Tačiau byloj su Grovu nēr man kas daryti.
Jis įžeidė mane ir turi atsakyti.
Jau pašaukiau“.

Rankas užlaužė Bernardinas
Ir rūščiai žvelgė į Teisėją: „Tai, vadinasi,
Kuomet Napoleonas skelbia didžią kovą
Ir dreba tautos, tu keli bylas prieš Grovą!
Ir po to viso, ką esi čionai girdėjęs,
Toliau sėdėsi sau rankas ramiai sudėjęs,
Kai veikti reikia!“ — „Veikti? Ką?“ — Teisėjas klausė.
„Juk aš,— atsakė Robakas,— sakiau tikriausiai,
O tau širdis nesako nieko? Ak broleli,
Juk tu turi Soplicų kraujo bent lašelį!
Prancūzai taigi pult rusus iš priekio žada,
O jei ir mes sukiltum pasirinkę vadą?
Jei Vytis dar kovon sukeltų Žemaitiją²⁰⁸,
Jei tūkstantis bent rankų stvertų kalaviją,—
Tegu bent pusė to staiga prieš Maskvą stotų,
Kaip gaisras sukilimas tuoj įsiliepsnotų.
Ir štai, paėmę priešo ginklų ir trofėjų,
Mūsiškiai pasitikt vaduotojų išėjo.
Tad pats Napoleonas ima klausinėti:
„Kas tie kariai, kurie atėjo mums padėti?“
O mes atsakom: „Lietuvos tai savanoriai,
Sukilėliai, už laisvę kraują liet panorę“.
„O kas jų vadas?“ — klaus. „Teisėjas neša Vytį!“
Ir Targovicos nieks tau neprimins, brolyti!
Užtat, kol Nemunas čia nesustos tekėjęs,
Soplicos džiaugsis, kad buvai jų pranokėjas.
Ir tavo ainiai šlovins tavo atminimą:
Kad jie iš tų, kurie pradėjo sukilimą“.

Teisėjas jam atsakė: „Aš nepaisau šito,
Ką žmonės apie mano darbus pasakytų.
Aš niekuomet minios netroškau pagyrimų.
Tačiau neatsakau už brolio paklydimą.
Politikai aš patraukimo neturėjau,

Tik savo pareigų giminėje žiūrėjau.
Bet tą šeimos mūs dėmę noriu nuvalyti
Ir kaipo lenkas kraštui gera padaryti.
Už jį aš nebijočiau mūšyje numirti.
Nesu karys, tačiau ir mano kardo kirtį
Kai kas laikais seimelių skaudžiai paragavo.
Abu Buzvikai nuo manęs po žaizdą gavo.
Bet tiek jau to... O ar ilgai dar reiktų laukti,
Ar gal turėtume tuojau į lauką traukti?
Šaulius surinkti lengva, parako pakanka,
O pas kleboną yr viena kita patranka²⁰⁹.
Atsimenu, kadaise Jankelis minėjo,
Kad ietims smagalių jis gana daug turėjo,—
Slapta iš Karaliaučiaus juos parsigabeno.
Pritaikyt kotus jiems nereik kažkokio meno.
Kardų pakaks, o šlėktos žirgai pabalnoti,
Aš pats ir Tadas nors ir šiandien galim joti“.

„O lenkų kraujas! — švietė akys Bernardino,
Ir jis karštai Teisėjo kaklą apkabino.—
Gerai, kad dievas įkvėpė tau didžią mintį
Klajūno tavo brolio nuodėmės nutrinti.
Labai tave gerbiau ir vertinau nuo seno,
Dabar myliu, lyg būtum tikras brolis mano.
Tad ruoškimės, tačiau kova dar nepradėta.
Kai reiks, nurodysiu aš pats jums laiką, vietą.
Matai, lig šiolei vis nepaskelbtas dar karas.
Prašyti vėl taikos sumanė rusų caras²¹⁰
Ir pasiuntinius siunčia pas Napoleoną.
Tačiau yra žinių iš pono Binijono²¹¹,
Prancūzo, kurs prie ciesoriaus tarnauja dvaro,
Kad neišeis iš tų derybų nieko gero.
Kai kunigaikštis Juzefas tatai patyrė,
Mane atvykti čion ir susitart paskyrė,
Kad reikia lietuvių dėl viso to įspėti,
Kad jie Napoleonui keltųsi padėti,
Kad laisvą Lenkiją prašytų atstatyti
Ir prie Karūnos vėl prijungt lietuvių Vytį²¹².
Tačiau dabar, brolau, pirmų pirmiausia reikia

Su Grovu dėl pilies tą bylą baigti taikiai.
Tiesa, jisai keistuolis, nėra abejonės,
Bet geras lenkas, o tokie mums tinka žmonės.
Juk revoliucijoj net ir kvailiai padaro
Naudos, jei bus prižiūrimi vadovo gero.
Nemažas Grovas ponas, jaunas, bet juk doras,
Jei jis tiktai pritars, kiekvienas stos bajoras.
Matys, kad sukilimas — reikalas ne vaiko,
Jei net ir turtingieji jį ginklu palaiko.
Tuoju vykstu pas jį!“ — „Tegu jisai pirmiausia
Mane bent atsiprašo. Jam tai patogiausia,—
Teisėjas tarė,— bent čionai tegu atvyksta.
Jisai nei savo metais man juk neprilygsta,
Nei savo pareigom. O mūsų bylą spręsti
Arbitrų teismui aš pasiūlyčiau pavesti²¹³“.
Vienuolis trenkė durim. „Na, laimingo kelio!“ —
Sušuko jam Teisėjas.

Tas gi į brikelį
Išoko, arklius supliekė ir nudardėjo,
Vien dulkių debesys nusidriekė pavėju;
Vien protarpiais rudasis kapišonas jojo
Kaip vanagas virš rūko skriedamas plasnojo.

Protazas priartėjo jau prie Grovo rūmo.
Kaip lapė, suviliota lašinių skanumo,
Norėtų stvert, bet ir šaulių ji klastą žino,
Tad, uodegą prispaudus, atsargiai selina
Ir šnervėm gaudo orą, nes užuosti nori,
Ar maisto neapnuodijo šauliai nedori.
Protazas prie namų nuo kelio pasitraukė,
Sukiojo rankoj lazda, tartum kažko laukė,
Lyg tarsi gyvulius darže būt pastebėjęs
Ir taip nejučiomis prie pat tvoros priėjęs,
Pakniopstom susirietęs šoko žingsnį kitą —
Per tvorą metės ir į kanapes įkrito.

Žali kerai kanapių — aukšti, kvapnūs, tankūs,
Žmonėms ir gyvulėliams pasislėpt parankūs.

Išvytas iš kopūstų kiškis į jas lenda
Ir saugiai prisiglausti sau vietele randa.
Pikti medžioklės šunes atgalios tuoj sprunka,
Nes nuo kanapių kvapo jų uoslė atbunka.
Ir pikto pono tarnas, pasmerktas nuplakti,
Į kanapes įlindęs, tūno visą naktį.
Bėglys rekrūtas šoka slėptis kanapyne —
Čia jaučias jis saugiau nei miško tankumyne.
Ir užpuolimų mūšiuos priešai, kas tik gali,
Kanapių stengiasi tuojau užimt laukelį,
Kuris iš priekio liečiasi su siena dvaro,
O užpakaly vėl su apyniais sudaro
Patogią, saugią vietą užpuoliko laukti,
Pavojui gi ištikus, greitai pasitraukti.

Nors nebailus Protazas, būdo gana tvirto,
Tačiau kanapių kvapas drąsą jo pakirto.
Prisiminė, kaip jam ne kartą atsitiko,
Kad gelbėtis kanapių prieglobsty beliko.
Atvykus šaukt Telšių bajorą Džindoletą,
Tasai įsakė jam, įrėmęs pistoletą,
Šunies balsu šaukimo įsaką išloti,
Turėjo tad globos kanapėse ieškoti.
Dar Volotkovičius, tas įžūlus didikas*,
Pabaisa tribunolų, seimelių griovikas,
Į skutelius sudraskęs teismo tą šaukimą,
Ginkluotiems vyrams liepė saugot išėjimą,
O Tvarkdariui kardu, krūtinėn atstatytu,
Įsakė, kad bematant tuos skutus surytų.
Protazas neva ryti popierius pradėjo,
Tik liuokt į kanapes pro langą nugarmėjo.

Tais metais jau kitaip Lietuvoje galvota
Ir ginklo prieš teismų šaukimą nevartota,
Nebent piktu žodžiu dar Tvarkdarį keikсноjo,
Bet tų naujovių juk Protazas nežinojo,
Nes jau seniai tų savo pareigų jis nėjo,
Nors ir ne kartą buvo prašęsis Teisėjo.
Tačiau Teisėjas niekur jo nesiuntinėjo

Dėl jo senyvo amžiaus. Ir tiktai šiandieną
Jis davė jam paskelbti dar šaukimą vieną,
Ir dargi kuo skubiausiai.

Tvarkdarys netrunka,
Į kanapes, tvorą suradęs spragą, smunka.
Ir, rankom dagilius apačioje praskyręs,
Kaip naras gelmėje tolyn atsargiai irias:
Iškišęs galvą klauso, prie langų selina —
Visur gūdi tyla; įžvelgt vidun mėgina.
Prasiveria duris, bet rūmė viskas tyli,
Lyg būtumei įžengęs į užburimą pilį.
Tad išitraukęs skaito tučtuojau šaukimą.
Staiga prie gonkų girdi atbrazdant vežimą.
Norėjo sprukt kieman, tačiau čia pat išvydo
Vienuolį Robaką beeinantį į vidų.

Matyt, kad Grovas su žmonėm kažkur išvyko,
Ir tai skubiai, net atviras duris paliko.
Matyt, ginkluotasi. Kieme ant žemės mėtos
Atliekamų dvivamzdžių dalys sudėvėtos,
Čia įrankiai, čia parako dar pribarstyta —
Matyti, kad patronų šautuvams daryta.
Ar Grovas su dvaru išvyko vėl medžioti?
Bet kam seni kardai iš kažkur sunešioti?
Matyt, jog iš to laužo Grovo žmonės rinko,
Kas būta tinkamesnio ir vartoti tinka.
Vienuolis visa tai pavartė, apžiūrėjo,
Paskui į folvarką pasižvalgyt nuėjo.
Bet tuštuma ir čia, tik bobas dvi aptiko.
Jos sakė, jogei Grovas su žmonėm išvyko
Apsiginklavęs, su visa gausia šeimyna,
Keliu, kuris iš dvaroėjo į Dobrynę.

Plačiai Lietuvoje Dobrynės vardą žino —
Ten narsūs augo vyrai, gražios jos merginos.
Karaliaus Jono įsaką prie ginklo stoti²¹⁴
Išgirdus, šlėktija visam Dobrynės plote
Šešis šimtus surinkt narsių karių galėjo,—

Nūnai ta giminė sunyko, sumenkėjo.
Seniau seimeliuose arba prie ponų dvaro
Dobrynės šlėktai visad durys atsidaro.
Dabar kaip chlopai turi iš savęs maitintis,
Nors ir toliau bajorais nori dar vadintis
Ir užsivilkti kartais kaimišką sermėgą
Kad ir šiokiadieniais jie niekados nemėgo.
Tad per šventes kapotai — čia balti, dryžuoti,
Čia kontušai, senelių skrynioj suieškoti.
Taip pat ir pačios neturtingosios šlėktaitės
Drabužiais skiriasi nuo paprastos mergaitės.
Kasdien jos vaikšto pasipuošę perkeliukais
Ir gano bandą ne su vyžom, o batukais,
Ir, pavydą sukelt norėdamos chlopaitėm,
Jos sėda verpti pakulų su pirštinaitėm.

Dobrynės šlėkta skyrės Lietuvoj iš seno,
Kad lenkų kraujas josios gyslomis sruveno —
Juos skyrė ir kalba, ir povyzos aukštumas,
Ir stambios, kumpos nosys, ir plaukų juodumas.
Bus metų keturi šimtai, kai čion atvyko,
Tačiau lig šios dienos mozūrais pasiliko.
Ir papročius senuosius ištikimai laiko,
Tik koroniažo²¹⁵ patronu jie krikštys vaiką:
Tad švento Baltramiejaus arba dar Motiejaus.
Sūnus Motiejaus visados bus Baltramiejus,
O Baltramiejaus vaikas vėlgi bus Motiejus.
Bet moterys dažniausiai rinkos Kachną, Marę,
Tad painiavos dėl to nemaža pasidarė.
Kiti aiškumo dėlei pravardes turėjo —
Atseit kokiom savybėm kas pasižymėjo.
Ir būdavo dažnai, kad vienas koks kaimynas
Vienur vienaip, o jau kitur kitaip vadinos.
Patraukė p r a v a r d e s ir vietinę šlėktiją* —
Dobrynės pavyzdžiu didžiavos jas įgiję.
Dabar beveik visi jau pravardes turėjo,
Nors iš tikrųjų jos Dobrynėj prasidėjo.
Tiktai Dobrynėje jos buvo reikalingos,
Kitur atrodė gi ir kvailos, ir juokingos.

Taip Dobrinskių Motiejų, kas tik jį pažino,
 Nuo seno jau B a ž n y č i o s g a i d e l i u vadino.
 Vėliau U ž u š o n i o gan keistą vardą gavo,
 Nes mat politikoj jisai nedalyvavo²¹⁶.
 O patys Dobrinskiai vadino jį T r i u š i u k a s²¹⁷,
 Lietuviams buvo jis M o t i e j ū M o t i e j u k a s.

Kaip jis tarp Dobrinskių, taip ir jo namas šičia^{1*},
 Iškilęs tarp kitų, žiūrėjo į bažnyčią.
 Apleistas jis, matyt, mažai ko buvo vertas —
 Net vartai išversti ir daržas neaptvertas,
 Ant lysvių neartų berželiai jau šlamėjo.
 Kaimelio sostine dvarelis būt galėjo:
 Jo namas, erdvumu pranokęs kaimo gryčią,
 Turėjo iš dešnės dar mūrinę seklyčią.
 Bet pastatai kiti tai spietėsi į krūvą
 Kieme, kurs paprastai Dobrynėj mažas būva.
 Apirę trobesiai, apgriuvę, susenėję,
 Lyg kad žalia skarda stogai žole apėję
 Žaliavo iš toli, lyg pieva kur prie šilo.
 Kaip kabančiam sode²¹⁸ ant kluono stogo kilo
 Marga augmenija: ir dilgėlės, ir gėlės,
 Aguonos, dobilai, geltonos ramunėlės.
 Pastogėj gūžtos ir lizdai įvairiarūšiai
 Balandžių ir kregždžių, o po atšlaimą triušiai
 Žolelę skainiojo aplink namus pasklidę.
 Žodžiu, dvarelis tas jau priminė triušidę.

O buvo kitados!.. Dar pėdsakų čia liko
 Ne vieno — ir smarkaus kadaise užpuoliko.
 Patrankos sviedinys — kiek laiko jau praėjo! —
 Kaip vaikiška galva prie vartų dar gulėjo
 Nuo švedmečio²¹⁹, su juo, kad atkelti laikytųs,
 Paremdavo vartus, plačiai atidarytus.
 Atšlaimo pakrasty tarp kiečių ir dilgynių
 Gunksojo keletas kryželių ažuolinių,—
 Nešventinti kapai po tais kryželiais buvo,

^{1*} Nuo šios eilutės — Justino Marcinkevičiaus vertimas. (Red.)

Kur laidojo visus, kas netikėtai žuvo.
Pažvelgęs iš arčiau į tuos namus, kiekvienas
Tikriausiai pamatys išmargintas jų sienas,
Lyg širšių nutūptas, o ten, kur jų įkasta,
Įlindusi kulka kaip kinvarpa į rąstą.

Net durų rankenos ir vinys parudavę
Jau nukirstos arba šiaip plieno paragavę:
Žygimanto turbūt čia kardus bus mėginę²²⁰,
Nes nukerta lengvai jie vinį geležinę,
O ant jų ašmenų nė ženkle nematyti.
Štai herbai Dobrinskių virš durų išlipdyti,
Bet slepia juos dabar jau sūriams džiaut lentynos,
Ir sukasi ant jų lizdus kregždžių šeimynos.

O pačiame name, pašiūrėje ir klėty
Dar ginklų įvairių galėtumei regėti.
Pastogėj keturi seni šalmai kabėjo:
Veneros paukščiai ten dabar vaikus perėjo,
Maitino, globstė juos, burkuodami maloniai.
Arklidėje šarvai gulėjo plačiašoniai,
Į sieną atremti kaip koks lovys iš plieno,
Kur pusbernis arkliams įverčia plaką šieno.
Virtuvėj rapyras paėmusi virėja
Pasmeigia kepsnį jom ar ugnį taisinėja,
O Vienos buncuku²²¹ ji girnas pasišluoja.
Žodžiu, ne Marsas čia, o Cerera rikiuoja²²²,
Ir Flora, Pomona²²³ jai stengiasi padėti
Dobrinskio namuose, jo kūtėse ir klėty.
Bet šiandien vėl reikės dievaitėms pasitraukti,
Nes Marsas grįžta jau.

Štai švintant ėmė šaukti
Dobrynėje kvieslys. Iš gryčios į trobelę
Bėgiodamas, šlėktas lyg baudžiavon eit kelia.
Dobrynės šlėktija sujudo ir atgijo:
Karčemoje šauksmai ir šviesos klebonijoje.
Kas atsitiko, kur? Nieks nieko nežinojo.
Jaunimas tuo metu sau arklius pabalnojo

Ir baudėsi išjot, bet moterys apspito.
Kovot? Su kuo? Už ką — teiraujasi viens kito.
Klebono namuose pasitarimas vyko,
Kur šlėktos ginčijos, įrodinėjo, pyko,
Kol nutarė galėp tuščių kalbų netęsti,
Motiejų pasikviest ir klausimą išspręsti.

Aštuntą dešimtį Motiejus jau pradėjęs,
Konfederacijoj prie Baro pagarsėjęs²²⁴,
Atsimena visi jo narsą ir jo vardą.
O ypač išlenktą Damasko plieno kardą²²⁵,
Kuriuo nukirsdavo ir durtuvus, ir ietis —
Vadino R y k š t e l e tą kardą Dobrynietis.
Jis prie karaliaus vėl po Baro prisidėjo,
Jo pusėje išvien su Tyzenhauzu²²⁶ ėjo.
Kai Targovicon pats karalius atvažiavo²²⁷,
Motiejus pykdamas paliko poną savo.
Užtat, kad taip lengvai tarp partijų gyveno,
B a ž n y č i o s g a i d e l i u vadino jį nuo seno,
Nes kaip gaidelis tas sukiojosi pavėjais.
Tų permainų dažnų nebūtų nieks atspėjęs:
Gal iš tiesų jisai per daug mylėjo kovą
Ir, pralaimėjęs čia, ten rinkosi vadovą?
Gal, kaip politikas, jis buvo išmintingas
Ir stengėsi visur tėvynei būt naudingas?
Kas žino! Užtatai visi gerai žinojo,
Kad pelno ir šlovės Motiejus neieškojo,
Maskviškės partijos jis niekad nesilaikė,
Išvydęs maskolius, apsiputojęs keikė.
Kad nesutikus jų, Motiejus niekur nėjo
Ir kaip lokys tankmėj dabar namie sėdėjo.

O paskutinįkart jis, vedamas Oginskio²²⁸,
Kariavo Vilniuje po vėliavom Jasinskio,
Ir ten su Rykštele parodė, ką mokėjo.
Nuo Pragos pylimų jis vienas nuskubėjo
Pociejaus gint*, kursai parkritęs vos alsavo —
Per dvidešimt žaizdų jisai tą dieną gavo.
Ilgai Lietuvoje galvojo, kad jie žuvo,—

Sugrįžo, bet abu tarytum rėčiai buvo.
Pociejus atsiteist po karo pamėginęs
Ir palivarką jam pasiūlęs prie Dobrynės
Iš penketo kiemų, su žemėm art ir sėti,
Ir auksiniais kasmet po tūkstantį pridėti.
Dobrinskis atvertė: „Tegu geriau Pociejus
Motiejui dėkavos, nei jam dėkos Motiejus“.
Nepriėmė jisai nė trupinio iš kito.
Sugrįžęs į namus, iš savo rankų mito:
Gamino avilius, galvijams vaistus virė,
Medžiojo kurapkas ir žvėrelius po girią,
Parduodamas šį tą.

Dobrynėj atsirastų

Senų žmonių, kurie lotyniškai įkastų,
Nes mat palestroje iš pat jaunystės trynės.
Turtingesnių — taip pat. Bet visoje Dobrynėj
Motiejui nei šlovės, nei pagarbos netrūko,
Ne vien dėl to, kad jis smagiai Rykštelę suko,
Bet užtatai, kad jam dorybių nestokojo,
Kad krašto ir šeimos istorijas žinojo,
Kad buvo apsukrus medžioklėj, ūky, teisėj.
Aplinkiniams ir sau visokius vaistus taisė,
Kalbėjo, nors, beje, nepritariant klebonui,
Kad senio išmintis pilna akeivų, monų.
Teisybė buvo tai, kad jis visokį orą
Nuspėdavo geriau už kalendorių storą²²⁹,
Tad nieko nuostabaus, kad ir javų sėjimas,
Baidokų plukdymas, šienavimas, mėžimas,
Ir teismo reikalai — ar taikytis, ar bartis —
Šiais klausimais su juo daugumas ėjo tartis.
Motiejus tos šlovės visai nepageidavo,
Jos vengdamas, dažnai jis ir klientui savo
Užtrenkdavo duris, pats pasislėpt skubėjo.
Retai ir ne bet kam jisai patarinėjo:
Kai klausimas svarbus, kai reik teisybę ginti,
Paklaustas jis trumpai išdėstydamas mintį.
Tikėtasi užtat, kad, reikalą išklausęs,
Jis užsidegsiąs ir patsai jam vadovausiąs,

Nes mėgo muštynes, be to, kaip jau sakyta,
Maskviškės padermės neapkentė.

Tą rytą
Senukas vienas sau po kiemą vaikštinėjo
Niūniuodamas: „Aušros žvaigždė jau patekėjo“²³⁰
Ir džiaugė, kad rūkai nekyla į padangę
Kaip paprastai, kada dar debesys ją dengia,
O leidžiasi žemyn. Čia lengvas ryto vėjas
Juos tvaiskė, gainiojo nuo miško atskubėjęs.
Saulutės spinduliai pro rūką prasigavo,
Paausinę rausvai, gelsvai jį sidabravo.
Taip Slucko meisteriai garsiąsias juostas audžia:
Mergaitė pagrindą išlygina, suglaudžia,
Audėjas iš viršaus tarp metmenu šilkinį
Nuleidžia ataudų auksinių, sidabrinių
Ir juostą sukuria gėlėtą, išrašytą,
Kaip saulės spinduliai iš ūkanų šį rytą.

Pabaigęs poterius, Motiejus atsiduso;
Patraukė kaip kasdien prie įprastinio triūso.
Palaužęs lapų, jis tik švilptelėjo tyliai —
Ir triušiai iš visų landynių pasipylė.
Atrodė, kad veja narcizais pražydėjo:
Baltavo ausys jų, o tarp žolių spindėjo
Tarytum ant žalios aksominės suknelės
Rubiniais kruviniais raudonos jų akelės.
Pakėlę galveles, jie klausosi ir žiūri.
Patraukė pagaliau baltkailių triušių būrį
Kopūstlapiai švieži; prie senio nukurnėjo,
Kabinos ant pečių, ant kelių jam tupėjo.
Kaip triušis baltas pats, gražiai su jais draugauja,
Globoja, glosto juos. Pasėmęs sorų saują,
Jis žvirbliams paberia; tie govėda triukšminga
Nuo stogo į žoles prie senio kojų sminga.

Kol jis taip džiaugėsi jų vaišėm, netikėtai
Pradingo triušiai ir tarytum pamėtėta
Šeimyna žvirblių vėl ant stogo nupurpsėjo:

Nauji svečiai tiesiog iš klebonijos ėjo.
Jie buvo pasiūsti ankstyvo suėjimo
Ir skubinos paklaust Motiejaus patarimo.
Nusilenkė žemai ir vartelius uždarė.
„Tegul pagarbintas bus Jėzus Kristus“, — tarė.
„Per amžių amžius...“ — taip atsakė jiems Motiejus.
Išgirdęs su svarbiom naujienom juos atėjus,
Į vidų pakvietė, visus paprašė sėstis,
Ir vienas iš svečių dalyką ėmė dėstyti.

Į kiemą tuo metu šlėktijos daug prigriuvo.
Pirmiausia Dobrinskiai; kaimynų irgi buvo —
Brička, kalamaška, kas raitas, kas važiuotas,
Kas traukė tuščiomis, o kas gerai ginkluotas.
Pririšę arklius prie tvorelės ar beržiuko,
Smalsumo vedami, visi prie gryčios suko:
Troba ir priemenė šlėktijos prigužėjo,
Kiti net prie langų klausydami stovėjo.

Septinta knyga
PASITARIMAS

T U R I N Y S. IŠGANINGI BARTKAUS, PRAMINTO PRŪSU, PATARIMAI.—
KARINGAS MOTIEJAUS KRAPYLOS BALSAS.— POLITIŠKAS PONO BUCH-
MANO BALSAS.— JANKELIS PATARIA TAIKINTIS, BET PEILIUKAS JAM
ATKERTA.— GERVAZO KALBA, RODANTI DIDELĘ SEIMELIŲ DALYVIO
IŠKALBĄ.— SENIO MOTIEJAUS PROTESTAS.— NETIKĖTAS KARINĖS PA-
SPIRTIES PASIRODYMAS NUTRAUKIA PASITARIMĄ.— PULT SOPLICAS!

Štai Bartkus jau eilės pasisakyt sulaukė.
Baidokais jis dažnai į Karaliaučių plaukė.
Vadino Prūsu jį apylinkėse mūsų,—
Nors pats jisai labai neapkentė tų prūsų,
Bet savo kalbose dažnokai juos minėjo.
Keliaudamas toli, pasaulio daug regėjo,
Daug skaitė laikraščių, politikas aistringas,
Tad patarimas jo galėjo būt naudingas.
Jis baigė kalbą taip:

„Oi ne, brolau Motiejau,
Čia susirinkusių Tėveli geradėjau:
Pagalba nemenka. Tikiu aš tais prancūzais
Kaip lošiant keturiais gautais iš karto tūzais:
Karingi! Juk lig šiol po mūs Kosciuškos Tado
Dar tokio genijaus smarkaus neatsirado
Kaip Imperatorius, didysis Bonapartas.
Atsimenu gerai jį keliantis per Vartą²³¹.
Su Gdansku prekiauvau, per sieną važinėjau;
Nemaža giminių aš Poznanėj turėjau —
Kaip sykis tuo metu pas juos aš ir viešėjau;
Svetingai priėmė mane tada Juzefas
Grabovskis, kurs dabar kareivių pulko šefas²³².
Prie Obezežo²³³ jis tą vasarą gyveno.
Medžiojom tad abu, geri draugai nuo seno.
Kaip Lietuvoj dabar, taika ten viešpatavo.
Staiga pasiuntinys su laišku atšuoliavo
Nuo pono Todveno²³⁴ (atsimenu tą dieną!).
Grabovskis perskaitęs sušuko garsiai: „Jena!

Jau prūsai sumušti, didi kova laimėta!“
Ant kelių puoliau ir už žinią netikėtą
Dėkojau viešpačiui.

Į Poznanę nujojom —
Lyg ir su reikalais, lyg nieko nežinojom —
Ir matome: visi hofratai ir landratai,
Jų komisarai²³⁵ ir į juos panašūs latrai
Mums lenkiasi žemai drebėdami, laidokai,
Kaip karštu vandeniu apipilti prūsokai.
Mes klausiam juokdamies: tai kokios gi naujienos,
Kaip, sakom, reikalai, kaip klojasi prie Jenos?
Suprato vokiečiai, kad galas čia jų šlovei,
Iš baimės ėmė rėkt: „Achary Got!“ ir „O vej!“²³⁶
Tuoju puolė į namus, o iš namų — į kojas!
Kaip skruzdėlės visur tik šliaužia, tik vyniojas,—
Pilni visi keliai jų vagenų, fornalkų²³⁷.
Vežimuos ant daiktų, rakandų, indų, malkų
Vaikai ir moterys. Tik bėga, kaip kas gali,
Palieka Lenkiją, palieka mūsų šalį!
O mes gi patylom pasitarėm suėję,
Sušokom ant arklių — ir kad sukėlėm vėją!
Įpylėme gerai hofratams ir landratams,
Išgaudėm už kasų karininkus bematant²³⁸!
Dombrovskis atnešė į Poznanę mums viltį —
Nuo imperatoriaus įsakymą: sukilti²³⁹!
Ir per šešias dienas — lyg būtų kas iššlavęs —
Net vaistui vokiečio nebūtum niekur gavęs!
O jeigu mums visiems dabar taip susibūrus
Ir Maskvai pirtį čia, Lietuvoje, užkūrus?
Motiejau, kaip manai? Juk jei su Bonapartu
Besiderėdama Maskva nesusitartų,
Tai žinome gerai, koks jis narsus, galingas!
Sakyk, kaip tu manai, Motiejau išmintingas?“

Nutilo. Ir visi belaukdami tylėjo.
Motiejaus nei galva, nei akys nejudėjo,
Tik keliskart ranka lyg kardo grabinėjo,
Kurio jisai dabar, po krašto užgrobimo,

Nesinešiojo, bet ranka iš įpratimo
Pašonėn siekdavo maskolių paminėjus:
Atsimena ranka Rykštelę ten kabėjus,—
Visi jį užtatai Užušoniu vadino.
Pakėlė galvą jis, šlėkta nusiramino
Ir laukė jo kalbos, bet vėlgi apsigavo —
Motiejus pamažu nuleido galvą savo.
Prabilo pagaliau, piktai suraukęs kaktą,
Pabrėždamas žodžius, linguodamas į taktą:

„Kas, klausiu, atnešė jums šitą žinią naują?
Kur tie prancūzai? Kas pulkams jų vadovauja?
Ar su Maskva tikrai jau karas prasidėjo?
Kuria kryptim ir kiek kareivių pajudėjo?
Ar daug pėsčių? Raitų? Kas žino — tepaskelbia!“

Visi tylėjo tik žemyn akis nudelbę.
O Prūsas patarė: „Palaukim Bernardino:
Jis žinią atnešė, jis, taigi, viską žino.
Nedelsdami žvalgus pasiųskime prie sienos,
O patys patylom ginkluokimės kaip vienas!
Tiktai, sakau, kol kas atsargūs būkim, broliai,
Kad neužuostų mūs ketinimų maskoliai“.

„Atidėlioti? Laukt? — Motiejus antras tarė,
Vadintas Krapyla — už tai, kad pasidarė
Sau buožę jis, kurią Krapylėlė vadino²⁴⁰;
Pasirėmė ant jos ir barzdą nukabino.—
Atidėliot ir laukt! — jis ėmė garsiai rėkti.—
Seimeliuose plepėt, paskui — į krūmus bėgti!
Aš Prūsos nebuvau, ir išmintis tų Prūsų
Netinka man! Turiu bajoriškąją, mūsų:
Jei muštis nori, tai čiupk Krapylą ir kaukis,
Jei mirti ketini, tai kunigėlio šaukis!
Aš muštis ir gyvent, gyvent ir muštis noriu!
O Bernardinas — che! jis tinka prie altorių.
Privalom Maskvą graužt! O jūs — šnipai, žvalgyba...
Pasenote visi, ir jūsų galvos kliba!
Skalikui pridera sekt pėdsakais, lakstyti,

Vienuoliui — kalėdot, o man — šlakstyt, šlakstyti!“
Ir trenkė į grindis, iškėlęs Krapylėlę.
„Šlakstyt, šlakstyt!“ — visi suriko lyg pašėlę.

Krapylą parėmė ir Bartkus — Skustuvėlis
Su plonu kardu, ir Motiejus — Ąsotėlis
(Mat iš jo šautuvo, jo tūtos plačias skylės,
Kulipkos tuzinais kaip iš ąsočio pylės):
„Valio tad Krapyla, valio jo Krapylėlė!“
Dar Prūsas ginčijos, bet juoką tik sukėlė.
„Šalin! — pradėjo šaukt. — Bailiai tik tiek ir žino,
Kad slepias po gaubtu vienuolio Bernardino“.

Pakėlė galvą vėl Motiejus Dobrynietis,
Ir liovės šlėktija tarpusavyje rietis.
„Iš Robako, sakau, nėra ko juoktis, broliai:
Ne vieną riešutą pragraužė jis lig šiolei²⁴¹!
Tik sykį jį mačiau. Iš stoto ir iš veido
Tą paukštį pažinau. Jisai akis nuleido
Bijodamas, kad tik neimčiau klausinėti.
Koks mano reikalas? Kam apie tai kalbėti?
Jis neateis čionai. Kam šauktis Bernardino?
Jei tie gandai iš jo, tai niekas dar nežino,
Ko siekia Kunigas²⁴²: galbūt jis suklaidino!
Ir jeigu, be gandų, jūs nieko negirdėjot,
Tai ko gi norite? Ko pas mane atėjot?“

„Kariaut!“ — atsakė jam. — „Su kuo kariauti, broliai?“
„Su maskoliu kariaut! Šalin visi maskoliai!“

O Prūsas vis garsiau sau balso reikalavo,
Kol išmeldė tylos jis linkčiojimais savo,
Kol, rėkdamas plonai, nutildė visą minią.
„Ir aš geidžiu kariaut! — jis mušės į krūtinę. —
Nors Krapylėlės dar lig šiol nesinešiojau,
Bet prūsų ketvertą vairairkliu paklojau,
Kai sykį Priegliuje skandint mane norėjo“.
„Puiku! Šlakstyt! Šlakstyt!“ — taip Krapyla kalbėjo.
„Bet, viešpatie brangus, pirmiausia reik matyti,

Su kuo kariaut, už ką? Ir liaudžiai pasakyti! —
 Atkirto Prūsas jam. — Kaip žmonės ruošis kovai,
 Jei kur, kada, prieš ką nežinom mes, vadovai!
 Tvarkos mums, ponai, reik! Reik išminties ir proto!
 Ir nutarimo reik, brolyčiai, apgalvoto!
 Konfederaciją sušaukime²⁴³, kaip dera:
 Nutarsim, kur pradėt, išrinksim vadą gerą.
 Taip buvo Lenkijoje: pamatėm, kad jau ima
 Bėgt vokiečiai, tai ką? Mes tuoj — pasitarimą!
 Apsiginklavome ir parengėm puolimą,
 Ir vos Dombrovskio tik įsakymo sulaukėm,
 Tuoj puolėm prie žirgų! Sušokom ir patraukėm!“

„Prašyčiau žodžio aš!“ — tai Buchmanas, urėdas
 Iš Klecko²⁴⁴, ėmė šaukt. Nors vokiškais parėdais
 Puikavosi jisai, bet buvo lenkas doras.
 Neaišku buvo tik, ar iš kilmės bajoras,
 Bet, žmogų gerbdami, kilmės nesiteiravo, —
 Užteko, kad jisai garsiam dvare tarnavo
 Ir kad mokslingumu ne vieną ką pranoko.
 Iš knygų svetimų ūkininkaut išmoko.
 Administravo tad gerai, dorai, tvarkingai,
 Politikavo jis taipogi išmintingai,
 Gražiai rašyt, o dar gražiau kalbėt mokėjo.
 Nutilo tad visi, vos jis tik prakalbėjo.
 „Prašyčiau žodžio aš!“ — dar sykį pakartojo,
 Nusilenkė ir taip skambiu balsu bylojo:

„Oratoriai, kurie jau prieš mane šnekėjo,
 Daug klausimų svarbių galvotai nagrinėjo,
 Iškelė daug minčių dėl svarstomo dalyko;
 Surinkti jas krūvon — tik tiek man ir teliko.
 Viliuos išryškinti diskusijas protingas,
 O taipgi nuomones sutaikinti skirtingas.
 Dvi klausimo puses čia susirinkę kelia,
 Tad leidžiuosi ir aš į jau pramintą kelią.
 Pirmiausia, tai kodėl reik imtis sukilimo?
 Ir koks jo turinys²⁴⁵? Kur semtis patyrimo?
 O antra — tai valdžia. Prašyčiau man atleisti:

Šiuos klausimus, manau, reik vietomis sukeisti
Ir nuo valdžios pradėt, o 'kai jau ją suprasim,
Tai tikslą, turinį ir sukilimui rasim.
Dabar kas link valdžios. Jei mes tik pavartysim
Žmonių istoriją, tai patys pamatysim,
Kaip jie, laukiniai dar, tačiau pavojų junta
Ir ginasi kartu, sueidami į tuntą, —
Taip žmonės pradeda žmonių bendrijos kelią,
Iš savo laisvės taip aukoja po dalelę
Visų gerovei ir pagal susitarimą:
Iš čia įstatymai ir teisė pradžia ima.
Kaip matom, ir valdžia iš sutarties išplaukia²⁴⁶,
O ne iš dievo, kaip ne vienas garsiai šaukia.
Kontraktas toks yra visų valdžių šaltinis,
Jos padalijimas — tai tikslas galutinis...“

„Kontraktai, sandėriai! Ar Kijevo, ar Minsko!²⁴⁷ —
Motiejus tarė.— Štai Respublika Babinskio!²⁴⁸
Kas carą siuntė mums — ar dievas, ar šėtonas —
Aš nesiginčysiu; žinau, kad jis — tironas.
Tad kaip nuversti jį — paaiškinkit man, ponas!“

„O! — šaukė Krapyla. — Kad taip prie caro sosto
Pripulčiau — tai tikrai užtektų vieno mosto!
Nebepadėtų jam nei Kijevo joks traktas,
Nei Minsko, žinoma, nei Buchmano kontraktas.
Nei viešpaties galia daugiau jo neprikeltų,
Nei Belzebubo — o, kad kas jam taip įgeltų!
Jūs, ponas Buchmanai, kalbėjot kuo gražiausiai,
Bet kalbos kalbomis, šlakstyti — tai svarbiausia!“

„Teisybė!“ — suspiegė ir Bartkus Skustuvėlis.
Ir nuo Krapylos prie Motiejaus jo šešėlis
Bėgiojo troboje kaip staklėse šeivelė.
„Motiejau, buožė kur? Motiejau, kur Rykštelė?
Susitariam — ir marš maskolių lupt per sprandą,
Motiejau, vadovauk, Rykšte, duok komandą!“

O Krapyla į tai: „Komanda — tik paradui.
Pas mus kauniškėje sukilėlių brigadoj²⁴⁹
Ji būdavo trumpa: baidyk, bet nebijoki!
Nepasiduok ir mušk! Tiktai į priekį joki!
Viens, du!“ — „Aš pritariu,— Skustuvas tęsė mintį.—
Kam čia aktus rašyt, kam rašalą gadinti?
Konfederacija, — o kam ji? Kas ją siulė?
Motiejus veda mus! Rykštelė — jo krivulė“.
O Krapyla: „Valio Gaideliui ant bažnyčios!“
„Krapylai mūs — valio!“ — suriko pusė gryčios.

Bet čia jau šurmulys vienam kampe pakilo, —
Matyt, kad sueiga į dvi dalis suskilo.
„Nemėgstu santarvės!“²⁵⁰ — pabrėždamas iš reto
Kalbėjo Buchmanas. Kažkas jau šaukė: „*Veto!*“
Jam pritarė kiti. Galop prabilo storas
Ir aukštas Skoluba — atvykėlis bajoras:

„Jei reikalai tokie, tai, ponai, aš išėsiu.
Ar čia, be Dobrinskių, kiti neturi teisių?
Mums Raktininkas, taip, Rembaila, davė žinią,
Kad taip ir taip, girdi, skubėkit į Dobrynę,
Ne vien tik Dobrinskių, girdi, naujienos laukia,
O apskrities visos, ir Robakas mus šaukia,
Kaip visados kažką neaiškiai sumurmėjęs.
Kad reikalas svarbus, bet taip ir nesuspėjęs
Paišškinti dorai; mes sukvietėm kaimynus
Ir suvažiavome. Pats laikas būt priminus,
Kad čia, be Dobrinskių, atvyko savo noru
Dar apie du šimtus aplinkinių bajorų;
Tai tarkimės visi. Jei rinkt maršalką reikia —
Balsuokime visi, draugingai nusiteikę,
Lygybės vedami!“

„Lygybės!“ — šaukti ėmė
Du Terajevičiai, Stupulkovskiai juos rėmė
Ir trys Mickevičiai valiuodami: „Lygybė!“
Kartojo Buchmanas: „Mus pražudys vienybė!“
Suriko Krapyla: „Jei taip — nereikia jūsų!“

Užušoniui valio! Valio maršalkai mūsų!“
 Palaikė Dobrinskiai Motiejų — vadą savo,
 Aplinkinė šlėkta jiems priešinos, vetavo²⁵¹.
 Bajorų minioje didžiausias triukšmas kilo,
 Ir sueiga visa į dvi dalis suskilo,
 Iš vieno kampo „taip“, iš kito „ne“ aidėjo.

Motiejus vienas tik tylėdamas sėdėjo
 Nei balso, nei galvos nė sykio nepakėlęs.
 O priešais Krapyla, ant savo Krapylėlės
 Parėmęs galvą lyg moliūgą — ant jos koto,
 Stovėjo laukdamas sprendimo apgalvoto
 Ir į abi puses moliūgu tuo lingavo,
 Tik atkakliai „Šlaksty!“ kartojo šūkį savo.
 Tarp šaukiančių judrus Skustuvas bėginėjo,
 Jis nuo Krapylos prie Motiejaus puldinėjo.
 Ąsotis lakstė nuo kaimyno prie kaimyno,
 Lyg taikint bajorus su Dobrinskiais mėgino.
 Jei vienas rėkė „Skust!“, tai kitas „Laistyt!“ šaukė.
 Motiejus ėmė pykt, nors vis dar kantriai laukė.

Visuotiniam triukšme nieks nesiklausė kito.
 Čia virš visų galvų lyg spindulys sušvito
 Ir ilgas, ir platus dvipusis kalavijas,
 Nuskudrintas gerai, nė kiek nesurūdijęs:
 Teutonų kardas tai, ir Niurnbergo tai plienas²⁵²!
 Išvydę jį, visi nuščiuvo tuoj kaip vienas —
 Iš kalavijo mat ir žmogų jie atspėjo.
 „Peiliukas! Ei, valio Peiliukui! — nuaidėjo. —
 Rembailų herbui ir jo spindinčiam Teutonui!“
 „Valio mūs „Pusožiui“, mūs Rumbui, mūsų Ponui!“

Gervazas (nes tai jis) pro minią prasigavo
 Į gryčios vidurį ir kardų sušvytravo,
 Išklė jį aukštyn ir, prie Motiejaus žengęs,
 „Peiliukas, — tarė jis, — žemai Rykštei lenkias.
 Bajorai Dobrinskiai! Paaiškinsiu pirmiausia,
 Kam sukviečiau jus čia, o jūs, manęs išklausę,
 Nutarsit, kas ir ką ir kaip daryti gali.

Girdėjote gandas, besklindančius po šalį?
Pasauly dideli dalykai prasidėjo.
Tą patį jums turbūt ir Robakas kalbėjo?“
„Tą patį!“ — „Tai gerai. O jei galva protinga,
Iš pusės žodžio ji supras, kas reikalinga,
Ar ne tiesa?“ — „Tiesa!“ — „Vadinasi, bręsta karas:
Ten — imperatorius, o ščia — rusų caras.
Kaip paprastai kare, karaliai su karaliais
Surems kaktas. O mums ką veikti, po paraliais?
Kada du dideli pradės viens kitą smaugti,
Mes pulkim mažesnius ir smaukim — ko gi laukti?
Didieji — didelius, maži — mažus sukibę
Kaposime, pakol nuversim tą bjaurybę,
Kol saulė vėl pakils virš laisvo mūsų krašto.
Ar ne tiesa?“ — „Tiesa! Kalbėjai kaip iš rašto“.
O Krapyla: „Šlakstyti!“ — pakėlė buožę vėl jis.
„Aš pasiruošęs skust“, — kartojo Skustuvėlis.
„Tik susitaikinkit, — maldavo Ašotėlis, —
Išrinkit vadą sau, paskui nebus tam laiko“.
Nutraukė Buchmanas: „Kvailiai sau tesitaiko!
Diskusija vieša teisybę tik palaiko.
Prašau tylos! Dabar tiesa laimėt privalo,
Nes Raktininkas ją iš kito ima galo“.

Gervazas pertarė: „Aš noriu tik pratęsti:
Didžiuosius reikalus didieji turi spręsti, —
Bus imperatorius, karalius ir senatas,
Ir Krokuvoje bus aukštų tarėjų ratas.
O kur mes sutartis rašysim čia, Dobrynėj?
Kreida ant krosnies gal, nuo suodžių ją nutrynę?
Ar dar prisimenat senovinę gadynę?
Kas rašė? Raštvedžiai. Kam rašė? Visai šaliai.
Dabar jų Lenkijoj ir Lietuvoj lig valiai.
Mums lieka Peiliuku rašyti“. — „Ir šlakstyti“, —
Pridūrė Krapyla. „Ir Ylele badyti“, —
Mojuodamas špaga, suriko Bartkus Yla.

„Paliudysit visi, — Gervazas tęsė bylą, —
Juk sakė Robakas, kad, laukiant Bonaparto,

Reik apsišluot gerai, išpilt šiukšles už tvarto.
 Šių žodžių jūs, matyt, neperkandot iš karto:
 Tai kas tos šiukšlės, a? Kas apvogė, aš klausiu,
 Ir lenką užmušė, geriausią iš geriausių?
 Jo įpėdinį koks išvijo niekadėjas?
 Ar pasakyti, kas jis?“ — „Suprantama, Teisėjas! —
 Ašotis pertraukė. — Daug pikto jis pridarė!“
 „Šlakstyt, vadinasi, jį!“ — taip Krapyla čia tarė.
 „Pakarti išgamą!“ — ir Buchmanas pridėjo.
 „Pult Soplicas! Pirmyn!“ — pikti šauksmai aidėjo.

Bet Prūsas ryžosi Teisėjo dorą ginti.
 Jis ištiesė rankas: „Prašau nusiraminti!
 Bajorai, broliai! Ak, dėl viešpaties malonės!
 Ai Raktininke, ai! Ar jau pamišot, žmonės?
 Jei brolis — niekdarys ir jeigu jis išvytas,
 Tai ar už jo kaltes dabar atsako kitas?
 Tai nekrikščioniška! Jus Grovas prikalbėjo.
 Ar kokio blogo mes patyrėm iš Teisėjo?
 Užkabinėjate jį patys visą laiką
 Ir bylinėjatės, o jis gi siūlo taiką,
 Jo žodžiai, jo darbai ir poelgiai taikingi.
 Kad riejas su Grovu? Jų reikalas — turtingi:
 Te ponas su ponu pešiojas, kiek netingi.
 Engėjas Soplica? Kam čia toli dairytis:
 Jis pirmas uždraudė žemai prieš jį lankstytis²⁵³.
 Ne sykį pats mačiau jo namuose užėjęs
 Prie stalo muzikus, jų vidury — Teisėjas²⁵⁴.
 Valstiečių mokesčius apmoka jis iš dvaro.
 Kaip, ponas Buchmane, ar Klecke šitaip daro?
 Teisėjas išgama? Iš mažumės pažįstu!
 Kas metė šiuos žodžius, prašyčiau, kad pagrįstų.
 Jis myli Lenkiją ir papročius jos saugo,
 Maskvietiškam madom jisai dar neapaugo.
 Sugrižęs į namus, nuplauti Prūsų raugo
 Aš visados skubu tikrai į Soplicynę:
 Alsuoji ir geri tenai žmogus tėvynę!
 Aš, ponai Dobrinskiai, jūs brolis, bet Teisėjo
 Neleisiu skriaust! Galbūt mums prisimint vertėjo,

Kad Lenkija kaip tik ir ėjo į didybę
Per meilę, santarvę, vienybę ir brolybę,
Kai su kvailystėm nieks viešai nedrįso lįsti!“
Gervazas šaukė: „Kart niekšus — tai ne kvailystė!“

Ant suolo Jankelis pašoko, apsidairė,
Iškilo virš visų barzda jo tartum gairė.
Nuščiuvo šurmuly. Tada, nužvelgęs minią,
Kepurę nuo galvos nusiėmė lapinę,
Jarmulką²⁵⁵ pasmaukė ir juostą susirišo,
Kairiosios plaštaką už juostos užsikišo,
Nusilenkė žemai ir tokią kalbą varė.

„Aš, ponai Dobrinskiai, esu žydelis, — tarė, —
Teisėjas Soplica nei brolis man, nei svotas,
Tačiau aš jį gerbiu, nes geraš ir galvotas.
Gerbiu ir Dobrinskius, visus ponus šviesiausius:
Kaimynai jūs dori, geriausi iš geriausių!
Bet pasakysiu taip: užpulsite Teisėją,
Užmušite ką nors, tas rietenas pradėję...
O kur ispravnikas²⁵⁶? Kalėjimas? Kareiviai?
Jų Soplicynėj daug... Tik pagalvokit blaiviai:
Asesorius tenai. Tik švilptelėt užtenka,
Ir jėgeriai²⁵⁷ kaipmat iš viso kaimo slenka.
O kas iš to išeis? Jei laukiat Bonaparto,
Tai jis kol kas toli ir neatbėgs iš karto.
Daug žydų sutikau Belicoje²⁵⁸ prie sienos,
Išklausinėjau juos. Ten šitokios naujienos:
Prie Lososnos²⁵⁹, girdėt, prancūzas apsistojęs
Ir lig pavasario vargu ar judins kojas.
Juk Soplicynė — tai ne kromas koks! Teisėjas
Jos niekur neišveš ant ratų susidėjęs.
Pats ponas Soplica — ne nuomininkas žydas:
Jis niekur nepabėgs, nes dvaras — tai jo skydas.
Ligi pavasario puolimą atidėkit:
Prancūzas pajudės — ir jūs tada pradėkit.
O aš dabar kviečiu visus šviesiausius ponus
Užėti pas mane, jei būsit tiek malonūs:
Pagimdė Sorė man, nu, Jankelį mažytį!

Jau būgnas su dūda²⁶⁰, du smuikai užprašyti.
O liepinio midaus²⁶¹, Motiejau geradėjau,
Mazurkų ir dainų seniai aš jums žadėjau!
Prašau tad prie stalų ir prie naujos mazurkos:
Jums fein ją padainuos maniškės fein bachurkos²⁶²“.

Tą kalbą Jankelio, kurį visi mylėjo,
Pritardami šauksmais, džiaugsmingai palydėjo:
Ir gryčioj, ir kieme daugumas jį palaikė.
Gervazas Peiliuku į Jankelį jau taikė:
Tas dingo minioje. O Raktininkas pyko:
„Kam, žyde, kišt nagus prie svetimo dalyko!
Jums, Prūse, baržas dvi Teisėjas patikėjo²⁶³ —
Tai už tas geldas jūs taip šokat gint Teisėjo?
O juk iš Horeškų kadaise tėvas jūsų
Tų baržų dvidešimt plukdydavo link Prūsų!
Iš jų ir turtą sau nemažą susikrovė.
Ar ne iš Horeškų ir Dobrinskių gerovė?
Kas neatsimena — tikriausiai bus girdėjęs,
Kad Stalininkas jums — tai tikras geradėjas:
Kas valdė jo dvarus ir jo žemes prie Pinsko?
Urėdais buvo kas? Dobrinskis po Dobrinskio!
Kas prievaizdais pas jį ir ūkvedžiais tarnavo?
Vis ponai Dobrinskiai! Užmiršot tėvą savo.
O jūsų reikalus kas tribunoluos gynė,
Kieno malonėmis naudojosi Dobrynė?
Kas leido jūs vaikus į mokyklas? O galgi
Kas kitas duodavo jiems drapanas ir valgi?
O kiek paaukštino ir sušelpė vaikinių?
Taip elgės tik dėl to, kad buvo jums kaimynas!
Nūn drasko jūs ežias jau Soplicų noragas.
Ką gero davė jis?“

„Sulauksi! Tikras nagas, —
Ąsotis pertraukė. — Mat šunbajorio vaikas!
Užtat kaip nešasi, kaip išdidžiai jis laikos!
Atsimenat, kviečiau į vestuves. Atkako.
Tad girdžiau kaip visus. „Aš negeriu, — jis sako, —
Jūs, šlėktos, maukiate, kiek jums kas beįpiltų“.

Magnatas, matote, iš Marimonto miltų²⁶⁴!
Į gerklę pylėme, pagirdėm Jo Malone.
Dabar įpilsiu jums iš Ašotėlio, pone“.

Pridėjo Krapyla: „Šlakstysiu jį už sūnų,
Kurs buvo apsukrus ir jau sumitęs kūnu;
Dabar pakvaišo taip, kad jį Maišu vadina,
O kaltas Soplica, nors čia kai kas jį gina.
Sakiau juk sūnui aš: „Nelįsk į Soplicynę!
Užklupsiu ten tave — išmarginsiu sėdyne!“
Tas iš kanapių vėl, žiūriu, prie Zosės kyla.
Nutvėriau už ausų ir surengiau jam pylą,
Parsivariau namo kaip kokį nebrendilą —
Nors žliumbia, bet vis tiek prieš tėvą nosį kelia:
Jis eisias, nors užmušk, mylįs, girdi, Zoselę,
Regėti ją norįs... Matau — visai pakvaišo.
Teisėjui ir sakau: „Leisk ją už mano Maišo!“
O tas — girdi, jauna, palauk dar metų porą!
Ir perša ją kitam. Taip suvedžiot bajorą!
Užtat per vestuves Soplicą aplankysiu,
Jauniesiems iš peties lovelę pašlakstysiu“.

Gervazas šaukė: „Taip! Ir toks žmogus be vardo
Kilmingesnių už jį turtus ir garbę ardo!
Net žodį „Horeška“ iš jūs širdžių ištrynė!
Kur dėkingumas, a? Jo nebėra Dobrynėj.
Bajorai! Norite kariaut prieš rusų carą,
O šiandien bijotės užpult Soplicos dvarą?
Baisu kalėjimo! Ne plėšti ir naikinti
Aš jus kviečiu — o, ne! Šaukiu jus teisių ginti:
Juk Grovas bylą šią laimėjo²⁶⁵, taigi, broliai,
Mes vykdom nuosprendį! Taip būdavo lig šiolei —
Dekretų vykdymą bajorai prižiūrėjo,
Dažniausiai Dobrinskiai; dėl to ir pagarsėjo
Jie Lietuvoj! Beje, juk Dobrinskiai jau syki
Prie Mišių buvo, rods, su rusais susitikę,
Kai Voinilovičius²⁶⁶ maskoliams vadovavo,
Iš Logomovičių dar Vilkas atžygiavo.
Atsimenat, kaip mes, sugavę Vilką, tvarte

Po balkiu niekšą tą ketinome pakarti²⁶⁷,
 Kad skriaudė valstiečius ir kad su rusais dėjos.
 Paleidom, nes kvaili muzikai jo gailėjos!
 (Aš ant Peiliuko jį pasmeigsiu dar prie progos.)
 Visų tų antpuolių ir pasekmės neblogos,
 Nes grįžome iš jų, kaip kad bajorams dera,
 Su nauda ir garbe, apgynę vardą gerą!
 Bet kam tai prisimint? Juk šiandien veltui Grovas
 Su teismo sprendimu jus prašo kaip ieškovas
 Apginti teises jo, našlaičio ir kaimyno!
 Taip. Stalininkas — tas, kuris visus maitino,
 Ir ainis jo draugų neturi jau Dobrynėj!
 Tik aš su Peiliuku jį ginsime kaip gynę!“

Pridėjo Krapyla: „Ir mano Krapylėlė
 Šalia Peiliuko stos! Daug mūsų ji pakėlė.
 Bet, dievaži, viens du! Kur du, tai vis ne vienas!
 Kur Krapyla nesieks, ten sieks Gervazo plienas.
 O jie tesiplepa, kaip ligi šiol plepėję!“

Skustuvas pritarė: „Aš irgi prieš Teisėją!
 Kur jūs išmuilinsit, nuskus ten Skustuvėlis“.
 „Aš irgi su jumis, — pridūrė Ašotėlis, —
 Maršalkos jau, matyt, rinkimų nesulauksiu,
 Todėl kitus „balsus“ aš iš kišenės trauksiu
 (Ir iš kišenės jis pasėmė kulų saują):
 Teisėjui tie „balsai“, kol jis čia teisėjauja!“
 Sušuko Skoluba: „Mes dedamės prie jūsų!“
 Bajorai ėmė šaukt: „Kur jūs, ten reikia mūsų!
 Valio tad „Pusožiui“! Horeškos tegyvuojal!
 Valio Rembailai! Ei, prieš Soplicas žygiuojam!“

Ir taip kone visus Gervazas įkalbėjo —
 Mat šlėktos ir be to jau širdo ant Teisėjo:
 Kaimynai, kaip žinia, nesutaria dėl ežių,
 Dėl pievų ir kelių, dėl miško ir dėl medžių.
 Ar daug čia reikia, kad pavydulys dėl turtų
 Ir neapykanta visus krūvon suburtų?

Už Raktininką tad visi dabar kilnojo
Kas kardus, kas lazdas...

Motiejus atsistojo

Iš užstalės niūrus ir mintyse paskendęs,
Į gryčios vidurį išėjo. Įsisprendęs
Į šonus rankomis, jis galvą palingavo.
Pabrėždamas piktai kiekvieną žodį savo,
Jis tarė taip: „Kvailiai! Kvailiai sutiko kvailį!
Gal kas ir pariebės, o jūs — įkišit kailį.
Kol buvo svarstoma Respublikos gerovė,
Nesantaika, vaidai tarp jūsų nesiliovė:
Nei pasitart rimtai, anei susikalbėti,
Nei vadą išsirinkt! Kvailiai jūs neregėti!
Vos apie nuoskriaudą išgirdot asmeninę,
Tuoj puolėte krūvon, viens kitą apkabinę!
Šalin iš čia, kvailiai! Šalin, sakau, šėtonai!
Tegriebia jus velnių triskart trys milijonai
Į pragarą!!!“

Visi lyg pritrenkti nutilo.

Tačiau dabar kieme didžiausias triukšmas kilo:
„Valio mūs Grovui!“ Mat jis keliuku vingiuotų
Atjojo su būriu žokėjų apginkluotų.
Ristūnas jo puikus vis trypė ir nerimo,
Apsiaustas plaikstėsi itališko kirpimo —
Plati pelerina iš juodo aksamito,
Prie kaklo susegta, laisvai lig juostos krito,
Su plunksna skrybėlė. Įjojęs į Dobrynę,
Iškėlė špagą jis, pasveikindamas minią.

„Valio! Neleisime skriaust mūsų Geradėjo!“
Iš gryčios šlėktija pro langus jau žiūrėjo,
Paskui su Gervazu prie durų nuskubėjo
Ir, šaukdama „valio“, kieman išsidangino.
Motiejus iš paskos duris užsirakino,
Pro langą pažvelgė, „kvailiai!“ — piktai pridūrė.

Tuo tarpu šlėktija prie Grovo susibūrė,
Patraukė smuklėn. Čia Gervazas, atsiminęs
Senus gerus laikus, tris juostas sukabinęs,
Iš rūsio tris bačkas su gėrimais ištraukė.
Midus, degtinė ir alus iš bačkų žliaukė
Trim čiurkšlėmis: viena balta, kita raudona,
Trečia gi liejosi kaip auksas koks geltona,
Ir lyg vaivorykštė virš viso rankų miško
Trys spalvos į taures, aukštai pakeltas, tryško.
Užsidegė šlėkta. Ir, gerdama už Grovą,
„Ei, pulti Soplicas!“ — jau veržėsi į kovą.

O Jankelis tylom ant arklio — ir nurūko²⁶⁸.
Ir Prūsas, pagaliau užšokęs ant bėruko,
Ketino bėgt — šlėkta jį vytis pasileido.
Mickevičius kieme stovėjo²⁶⁹ — iš jo veido
Pajuto, kad kažką negero jis galvojo,
Tad — už kardų, pirmyn! Tas traukės ir kovojo.
Prispaudę prie tvoros, jį sužeidė. Vienmintį
Trys smarkūs Čėčotai ir Zanas puolė ginti²⁷⁰.
Išskyrė greit šlėktas: kas sužeistas kraujavo,
Kam pamušta akis, kas šiaip per ausį gavo.
Nuėjo prie arklių.

Čia jau ginklus dalino
Gervazas su Grovu ir į balnus sodino.
Galiausiai kariauna į vieškelį pasuko
Ir šaukdama: „Pirmyn! Mušt Soplicas!“ — nurūko.

Aštunta knyga

ANTPUOLIS

TURINYS. VOISKIO ASTRONOMIJA.— PAKAMORĖS PASTABOS APIE KOMETAS.— PASLAPTINGA SCENA TEISĖJO KAMBARYJE.— TADAS, NORĖDAMAS GUDRIAI IŠSISUKTI, PAKLIŪVA Į DAR DIDESNĘ BĖDĄ.— NAUJOJI DIDONĖ.— ANTPUOLIS.— PASKUTINIS TVARKDARIO PROTESTAS.— GROVAS PAIMA SOPLICYNĘ.— ATAKA IR SKERDYNĖS.— GERVAZAS VYNININKAS.— UŽPUOLIKŲ PUOTA.

Prieš audrą paprastai visa gamta nutyla,
Tik debesys juodi aukštyn grėsmingai kyla,
Pakimba kaip kalnai, sulaukę gaivų vėją,
Ir žemę iš viršaus žaibais apžiūrinėja,
Lyg vietą rinkdami, kur čia perkūnui smogus:
Tokia tylą nūnai ir po Teisėjo stogu.
Gal įvykių didžių artumą jautė žmonės
Ir traukėsi nuo jų prie nebylios svajonės?

Po vakarienės jau. Ramybė gaubė kaimą.
Teisėjas su svečiais išėjo į atšlaimą,
Apsėdę priemūrį po atdarytu langu,
Jie žvelgė tylomis į vakarinį dangų,
Kurs, rodėsi, arčiau prie žemės nusileido,
Lyg kad norėdamas priglusti prie jos veido,
Kol po tamsos skraiste abu jie suartėja
Ir kuždasi karštai kaip du įsimylėję,
Išreikšdami jausmus atodūsiais aistringais,
Visokiais šnaresiais ir šnabždesiais vylingais —
Vakarė muzika iš jų ir susidėjo.

Apuokas pirmas ją pastogėje pradėjo.
Šikšnosparniai sparnų vėduoklėmis sušmėžavo
Prie namo, kur tamsoj žmonių veidai bolavo.
Arčiau prie moterų pulkai nakties drugelių
Sukiojos kibdami prie jų baltų suknelių.
Prie Zosės ypač jie kabinos kaip paklaikę,
Jos akeles šviesias žvakelėmis palaikę.

O tumulas vabzdžių į ratą susipynė
Ir grojo kaip kokia armonika stiklinė²⁷¹.
Atskyrė Zosė iš to tūkstančio balselių
Ir pustonius uodų, ir sąskambius muselių.

Koncertas laukuose dar vos teprasidėjo,
Nes derinos ilgai griežėjas prie griežėjo.
Jau tris kartus griežlė patraukė savo smičių,
Atsiliepė baublys bosu jai iš žilvičių,
Lyg būgną mušdami, bekasai²⁷² du mekeno
Iš pelkių pamiškėj, kur jie, matyt, gyvena.

Kai paukščiai ir vabzdžiai kiekvienas traukė savo,
Dvi kūdros prie namų dviem chorais uždainavo,
Kaip tie du ežerai, kurie sau tyvuliuoja
Kaukazo kalnuose, o vakarais dainuoja²⁷³.
Viena jų, su dugnu ir pakraščiais smiltingais,
Giedojo tyliai, bet maloniai, iškilmingai.
Antroji, dumblina ir plūdenom užėjus,
Jausmingai ir liūdnei užtraukė patylėjus.
Ir liejosi plačiai varlių daina vakarė,
Du chorai atskirai kiekvienas savo varė.
Jei viens *fortissimo*, tai antras traukė *piano*;
Kai vienas dūsavo, tai kits plonai skardeno;
Ir taip tie tvenkiniai tarpusavy kalbėjo,
Tarytum arfos dvi, skambėdamos nuo vėjo.

Sutemo jau. Vilkai miškely palei upę
Žioruojančiom akim spoksojo atsitūpę,
O dar toliau — tenai, kur horizonto ribos,
Tai šen, tai ten laužai naktigonių sužibo.
Mėnulis, pagaliau išlindęs iš už miško,
Sidabrine šviesa dangun ir žemėn tiško
Ir antklodę tamsos nuo jų pusiau nuklojo, —
Kaip du jaunavedžiai laimingi jie miegojo:
Ilsėjosi dangus, žemelę apkabinęs,
O žemė glaudėsi prie jo šviesios krūtinės.

Viena kita žvaigždė padangėje pakibo;
 Šimtai ir tūkstančiai bematant jų sužibo.
 Jau matėsi D v y n i a i — žvaigždelė prie žvaigždelės,
 O slavų kraštuose tai — Lelė prie Polelės²⁷⁴, —
 Dabar tuos šviesulius, kaimyną prie kaimyno,
 Kaimiečiai Lietuva ir Lenkija vadino.

S v a r s t y k l i ū lėkštės dvi kiek tolėliau spindėjo²⁷⁵.
 Ant jų, kaip sakoma, pasverti dievas dėjo
 Žvaigždes ir planetas, ir žemę, ir mėnulį,
 Paleisdamas juos ten, kur jie ir šiandien guli.
 O savo svarstyklės padangėj pakabino:
 Žmogus pamatė jas ir sau pasigamino.

S i e t y n a s matėsi toliau nuo Paukščių Tako.
 Sijojo dievas juo Adomui grūdus, sako,
 Gailėdamasis jo, iš rojaus išvaryto, —
 Siojami grūdai tiesiog į žemę krito.

Štai R a t a i D o v y d o. Apvirtę ir sukleipę*,
 Jie savo gražulą į Šiaurės žvaigždę kreipia²⁷⁶.
 Kalbėjo Lietuvoj, o ypačiai senimas,
 Kad Ratai tie — visai ne Dovydo vežimas,
 O angelų, kad jais Liuciferis važiaavęs²⁷⁷,
 Kai amžių pradžioje jis su dievu kariavęs
 Ir veržęsis dangun per Paukščių Kelią platų,
 Bet Mykolas tada išvertęs jį iš Ratų.
 O Ratai pakelėj apvirto sudaužyti, —
 Arkangelas lig šiol neleidžia jų taisyti.

Kalbėjo Lietuvoj, vis senesni daugiausia
 (Turbūt iš rabinų jie buvo prisiklausę),
 Kad zodiakinį galybišką D r a k o n ą²⁷⁸,
 Nusėjusį žvaigždėm dangaus šiaurinį šoną,
 Ne Žalčiu reik vadint, o Žuvimi. Kai tvanas
 Pasibaigė, Žuvis (jos vardas Leviatanas)²⁷⁹
 Išgaišo, nes vanduo nuseko vandenyne.
 Jos griaučius angelai padangėj pakabinę,
 Kad atsimintumėm tą žuvį — baisenybę,

Malonę viešpaties ir jo baismės rūstybę.
Bažnyčioj Miro taip iškarstyta ant sienų
Ir kaulai milžinų, ir daug kitų senienų.*

Tai tiek apie žvaigždes, ką skaitęs, ką girdėjęs,
Paporino visiems pats Voiskis geradėjas.
Nors vakarais mažai ką matė jau senukas,
Nors rodėsi dangus pro akinius kaip rūkas,
Bet jis iš atminties surasdavo žvaigždėlę,
Nubrėždamas pirštu jos vietą ir jos kelią.

Mažai kas tarp svečių, namiškių ir kaimynų
Domėjosi Ž u v i m, S v a r s t y k l ė m i s, S i e t y n u.
Dabar visų akis, visų mintis patraukė
Naujasis šviesulys, kuris per dangų plaukė:
Tai buvo k o m e t a. Kiekvienas ją regėjo*,
Kaip ji iš vakarų tiesiog į šiaurę ėjo
Žiūrėdama šnairom į Dovydo karietą,
Lyg kad Liuciferio užimt norėtų vietą.
Per trečdalį dangaus jos uodega nutįso
Ir, daugelį žvaigždžių uždengusi iš viso,
Kitas lyg su tinklu, atrodė, paskui traukė
Ir išdidžiai tiesiog į Šiaurės žvaigždę plaukė²⁸⁰.

Su nerimu tyliu tad liaudis prietaringa
Stebėdavo naktim kometą stebuklingą
Tikėdama, kad ji atsiųsianti nelaimę.
Grėsmingai klykiančius paukščius girdėjo kaime,
Kurie dykynėje pulkavos — pasak gando,
Lavonų laukdami, jie jau snapus galando.
Regėjo ir šunis berausiant juodą žemę
Ir staugiant pratisai — tai irgi bloga lemia.
Kalbėjo eiguliai, kad kapuose už dvaro
Jie matę vaikščiojant mergelę juodo maro²⁸¹:
Bolavus jos kakta aukščiau už medžių guotą,
Ir mosikavusi ji skarele kraujuota.

Tijūnas, kurs dabar atsiskaityt atėjo,
Per tvorą apie tai su raštvedžiu kalbėjo,
O Ekonomas net per langą išsikorė.

Tačiau ant priemūrio sukrenkštęs Pakamorė
Nutraukė tas kalbas. Nutilo viens po kito.
Jo rankose brangi tabakinė sušvito
(Galėjai pamatyt ir brangakmenį retą,
Ir net karaliaus ten Stanislovo portretą).
Pabarškinęs į ją, prabilo: „Geradėjai!
Ką, ponas Tada, mums apie žvaigždes kalbėjai²⁸²,
Yra tik aidas to, ko jus mokykloj moko.
Apie stebuklą aš mieliau klausaus prasčioko²⁸³.
Aš Vilniuj mokiausi taipogi metų porą.
Tada Puzinina²⁸⁴ išreiškė kilnų norą
Iš dvaro pajamų nupirkti ir paskirti
Ar du teleskopus žvaigždėms ir dangui tirti.
Observatoriją Počobutas rikiavo*,
Kurs Akademijoj tais metais rektoriavo;
Į amžiaus pabaigą jis metė mokslo kelią,
Sugrįždamas ir vėl į vienuolyno celę.
Sniadeckij²⁸⁵ aš taip pat pažįstu nuo to laiko —
Galva, kokių retai dabar bepasitaiko.
Tai astronomai tie ir žiūri į kometą
Kaip miestelėnai į karietą kokią retą:
Štai pas karalių ji į sostinę užsuko,
Paskui vėl pro vartus į užsienį nurūko.
Bet kas toksai ir ko užsuko jis į dvarą?
Ką veža jis toliau? Gal taiką? O gal karą?
Tai jiems neįdomu. O kai karietoj savo
Branickis kitados į Jasus išvažiavo²⁸⁶.
Tai tartum uodega iš po karietos ratų
Jį sekė iš paskos pulkai konfederatų.
Ir žmonės paprasti tada pasakė aiškiai,
Jog toji uodega tai išdavystę reiškia.
Kometą šią, girdėt, vadina žmonės šluota,
O kiek jinai nušluos — tai dar nepaskaičiuota“.

Čia Voiskis pertarė: „Bet, gerbiamasis pone,
Kometos gali reikšt ir viešpaties malonę!
Atsimenu gerai, ką vaikas dar girdėjau,
Nors aš tada, manding, nė dešimt neturėjau,
Kai mūsų namuose dar lankėsi velionis

Senasis Sapiega²⁸⁷, kurį mylėjo žmonės.
 Karalius iš pradžių maršalka jį paskyrė,
 Po to jau Lietuvos jis kancleriu ir mirė
 Per šimtą perkopęs. Jis grūmėsi prie Vienos
 Draug su Jablonovskiu, jo etmonu, iš vieno²⁸⁸.
 Tad pasakojo taip kadaise šitas ponas:
 Kai sėdosi, girdi, balnan karalius Jonas,
 Kai Romos nuncijus jį laimino, o kojas
 Bučiavo Austrijos pasiuntinys, pristojęs
 Jam kilpos palaikyt²⁸⁹, — karalius jiems iš balno
 „Pažvelkite aukštyn!“ — sušuko kaip nuo kalno.
 Visi viršum galvų kometą pastebėjo²⁹⁰:
 Kaip turkų armija, į vakarus ji ėjo, —
 Pats Bartochovskis ją aprašė ir parodė²⁹¹
 Karaliaus pergalei skirtoį didingoj odėj
 „Orientis Fulmen“. Yra ir knygos kitos,
 Sakysim, „Janina“, kur smulkiai aprašytos²⁹²
 Karaliaus pergalės ir visos jo karionės.
 Tad faktai nekelia mažiausios abejonės,
 Nes turkų vėliava „Janinoj“ nupaišyta
 Ir toji kometa, taip panaši į šitą!“

Teisėjas pritarė: „Galbūt karalių naują
 Ši kometa šviesi nūnai mums pranašauja?
 Juk šiandien vakaruos yra toksai galiūnas:
 Gal, dievas duos, pas mus atves jį dangaus kūnas!“

Bet Voiskis iš tamsos atsiliepė kaip aidas:
 „Kometos — tai karai ar šiaip koksai nors vaidas!
 Blogai, kad lekia ji per Soplicynės žemę:
 Gal tai, sakau, namams nelaimę kokią lemia?
 Ką reiškia rietenos ir barniai tie be galo
 Medžioklėj, o paskui, jau vakare, prie stalo?
 Asesorius ilgai su Rejentu tęs kovą,
 O Tadas dvikovon yra iššaukęs Grovą.
 Tas lokio kailis — tai nesantaikų nešėjas!
 Jei būtų leidęs tik man gerbiamas Teisėjas,
 Tai aš prie stalo juos sutaikint būčiau spėjęs.
 Norėjau apsakyti atsitikimą vieną,

Kurs primena labai man vakarykštę dieną,
Kaip du geri šauliai medžioklėj susipyko:
Su Reitanu ir su Denasu tai įvyko.
O buvo viskas taip.

Podolės generolo

Mes laukėme tada atvykstančio iš tolo²⁹³ —
Į Varšuvą, manding, į seimą jis važiavo
Ir lankė šlėktą dėl populiarumo savo.
Pas Tadaį Reitaną taipogi jis užsuko,
Kurs buvo kiek vėliau atstovas Naugarduko.
(Aš, galima sakyti, užaugau ant jo rankų,
Kaip tėvas buvo man. Duok, viešpatie, jam dangų!)

Tai ponas Reitanas jo atvykimo proga
Susikvietė svečių kompaniją neblogą,
Parodydamas jiems šį tą ir iš teatro,
Įtaisė fejerverką Kašicas iš Jatros²⁹⁴,
Pats Tyzenhauzas atsiuntė šokėjų trupę,
Oginskis, Soltanas — orkestro gerą grupę²⁹⁵.
Žodžiu, daug pramogų čia kunigaikščio laukė,
O dieną į miškus visi medžioti traukė.

Tačiau Čartoriskiai, kaip žinote nuo seno,
Medžiot nemėgdavo, nors gyslose sroveno
Karališkas, kilmingas Jogailaičių kraujas²⁹⁶.
Matyt, iš užsienio čia paprotys koks naujas:
Mieliau vartyt knygas, nei prižiūrėt šunidę,
Verčiau lankyt ponias, nei sekti lokio brydę.
Pašiepdavo šlėkta šią generolo „drąsą“.
Lydėjo Čartoriskį vokietis Denasas*,
Apie kurį tada labai plačiai kalbėjo,
Kaip Libioj jisai su ietimi nudėjo
Didžiulį tigrą ir, jo kailį nusidyręs,
Visiems ta medžiokle be perstojimo gyrės.
Išsirengė svečiai šernų medžiot tą dieną;
Ir ponas Reitanas kaip tik nupylė vieną,
Prileidęs prie savęs per šautuvo atstumą.
Tad gyrėme visi jo drąsą ir taiklumą,
Tik vienas vokietis prie mūsų nesidėjo
Ir vaikščiodamas sau po nosimi bumbėjo,

Kad šūvis — tai tiktai taikli akis, o ietis —
Narsi, stipri ranka. Ir vėl pradėjo lietus
Jo pasakojimas apie tą plėšrų tigrą
Ir dvikovą su juo — ar tikrą, ar netikrą.
Čia ponas Reitanas užsiplieskė iš karto
Ir, kaip ūmus žmogus, tuoj griebėsi už kardo:
„Kieno akis taikli, tasai ir narsiai kertas,
Šernai verti tigrų, o kardas — ieties vertas“.
Ir kad įsižiebė čia rietenos ir aikštys!
Gera, kad ginčą tą nutraukė kunigaikštis,
Prancūziškai abu sutaikęs, apraminęs.
Tačiau tokia taika — kaip žarija skiedryne,
Nes ponas Reitanas, palaukęs trupučiuką,
Ištaisė vokiečiui tikrai neblogą triuką,
Nors rizikavo pats, nevengdamas pavojaus,
Bet triuką tą vis tiek ištaisė ant rytojaus...”

Čia Voiskis, dešinę ištiesęs Pakamorei,
Iš jo tabakinės pasivaišino noriai,
Ir, uosdamas ilgai, jis porint neskubėjo —
Gal dėmesį visų patraukti tuo norėjo.
Jau bandė pasakot, tačiau ir vėl nutraukė
Istoriją, kurios visi nekantriai laukė:
Pakilo pašauktas nuo priemūrio Teisėjas —
Mat reikalais svarbiais kažkas pas jį atėjęs.
Tad atsisveikinęs patraukė jis į vidų;
Netrukus draugija taip pat miegot pasklido:
Vieni kambariuose, kiti ant šviežio šieno.
Teisėjo laukė dar jo menėje naujienos.

Sumigo jau visi, tik Tadas dar budėjo:
Prie dėdės durų jis kaip sargas vaikštinėjo
Norėdamas prašyt dar šiandien patarimo —
Nedrįso pasibelst, tad laukė ir nerimo.
Kalbėjos su kažkuo Teisėjas paslaptinai,
O Tadas priemenėj jų klausės dėmesingai.

Išgirdo verkiančius ir pasilenkęs tyliai
Į vidų pažvelgė pro mažą rakto skylę.
Pamatė klūpantį Teisėją prisimerkęs,

Šalia jo Robaką, abudu apsiverkę.
Teisėjui Robakas karštai rankas bučiavo,
Tas ašarodamas Vienuolį glėbesčiavo,
Kol vis dar pro verksmus, palinkęs prie Teisėjo,
Vienuolis Robakas galiausiai prakalbėjo:

„Kaip dievui, tau, brolau, aš pasakysiu štai ką:
Tą paslaptį šventai aš saugau visą laiką!
Pasišvenčiau kovot už dievą ir tėvynę,
Paniekinęs turtus ir buitį kasdieninę,
Norėjau vienuoliu numirti vienuolyne,
Tos priesaikos šventos prieš nieką nepažeidęs
Ir paslapties net tau ir sūnui neatskleidęs!
Tačiau prioras man paliko galimybę
*In articulo mortis*²⁹⁷ pasakyt teisybę:
Ar gyvas grįšiu aš? Kas dedasi Dobrynėj?
Tenai, brolau, dabar didžiausia maišatynė!
Prancūzai dar toli — pavasario teks laukti,
Dar per anksti šlėktas į sukilimą šaukti.
Jie viską sugadins! Tiek dirbta ir galvota!
Tas Raktininkas jiems tikrai sumaišė protą!
Ir Grovas, kiek žinau, pas Dobrinskius išvyko.
Nespėjau perspėti jo dėl šitokio dalyko:
Pažino ten mane Motiejus geradėjas!
Aš galvą jau beveik po Peiliuku padėjęs —
Gervazas gyvo jau manęs nebepaleistų,
Tačiau su manimi ir sąmokslą atskleistų.

Reik šlėktą sulaikyt! Aš privalau ten būti,
Nors jei mane išduos, ir pats turėčiau žūti!
Lik sveikas tad, brolau, lik sveikas, mano mielas!
Jei žūčiau, pasimelsk už vargšę mano sielą.
Būk tikras Soplica! Tau viską patikėjau:
Jei kultų karas — tu pabaik, ko aš nespėjau!“

Nubraukęs ašaras, susagstęs ašutinę,
Atvėrė patylom išklibusią langinę,
Pro langą į daržus iššokęs, nuskubėjo.
Teisėjas verkdamas galustalėj sėdėjo.

Pabeldė į duris. Teisėjas atidarė.
Įėjęs Tadas jam nusilenkė ir tarė:
„Tos kelios dienos čia, pas jus, garbus dėdule,
Liks mano atminty, brangiais vaizdais sugulę.
Nespėjau nė jumis, nė rūmais atsidžiaugti,
O jau turiu išvykt, turiu į kelią traukti,
Skubėti privalau — ilga kelionė laukia:
Mes esam Grovą juk į dvikovą iššaukę.
Aš kausiuos — ant manęs atsakomybė krinta,
Nes dvikovo pas mus, Lietuvoje, užginta.
Vyktu prie Varšuvos kunigaikštystės sienų,
Iš Grovo pusės ten palauksime naujienų —
Nors pasipūtėlis, tačiau atvykt turėtų,—
Tad susiremtumėm, ir jei dangus padėtų,
Nubausčiau jį. Paskui aš, perplaukęs Lososną,
Istočiau Lenkijos kariuomenės gretosna.
Girdėjau, tėvas man testamentu parėdė
Kariuomenėj tarnaut — kur testamentas, dėde?“

„Tadeli, kas yra? Kodėl taip netikėtai?
Kas vejasi! Kodėl kaip lapė pėdas mėtai
Ketindamas šunis ir medžioklius apgauti?
Mes Grovą iššaukėm, ko gero, teks ir kautis.
Tačiau išvykt? Dabar? Koks bimbaldas įkando?
Prieš dvikovą draugai sutaikint priešus bando:
Gal Grovas panorės ištiesti pirmas ranką?
Vadinas, reikia laukt, ir laiko dar pakanka.
Jei kitos priežastys tave išvykti spiria,
Tai tiesiai pasakyk — neklaidžiosim po girią.
Nors senas jau esu, bet suprantu jaunimą,—
Kaip tėvas ir dabar tau duočiau patarimą.
Aš lyg ir nujaučiu, kodėl toks nusiminęs:
Ar tik su damomis nebūsi susipynęs?
Jaunimas per anksti dabar prie damų sukas?
Ar neįklimpęs bus, ko gero, ir Tadukas?“

Murmėjo Tadas: „Taip, gal kaltas aš, gal kitos
Įvairios priežastys, deja, nenumatytos!
Nelaimė ar klaida? Dabar sunku pakeisti!

Dėdule, negaliu toliau čia laiko leisti!
Neklausinėk daugiau! Jaunystė apsigavo...
Palikti privalau tave ir dvarą tavo“.

„Tikriausiai kaltas bus aikštingas meilės ūpas!
Mačiau, kaip vakar pats kramtei, tamstele, lūpas,
Į vieną asmenį iš padilbų pažvelgęs.
Mačiau, jog tas asmuo taip pat keistokai elgias.
Žinau tas kvailystes: du myli vienas kitą!
Jiems dažnas menkniekis — nelaimė nematyta.
Tai džiaugiasi abu, tai jau, žiūrėk, nuliūdo,
Tai nežinia dėl ko vėl vienas kitą žudo;
Čia tyli kampuose, lyg žado nebetekę,
O kartais į laukus nuo vienas kito lekia.
Tad jeigu šia liga susirgote ir judu,
Tai neskubėkite, o aš jau rasiu būdų,
Kaip jus sutaikinti. Jūs laimės nieks negriauna!
Žinau tas kvailystes — ir pats buvau aš jaunas.
Tad pasipasakok kaip dievui prieš altorių,—
Galbūt ir aš kai ką papasakot tau noriu“.

„Dėdule,— Tadas jam į ranką pabučiavo
Išraudęs kaip vėžys,— įsimylėjau tavo
Augintinę, dėduk, Zoselę... Nors regėjau
Tik porą kartų, bet karštai įsimylėjau.
Girdėjau ir kalbas, jog tu perši turtingą
Pakamoraitę man. Tai būtų negarbinga:
Aš negaliu dabar panelės Rožės vesti,
Nes Zosę pamilau... ir negaliu jos mesti!
Nemylimą paimt, o mylimą palikti?
Gal laikas man padės... tad nutariau išvykti“.

Jį dėdė pertraukė: „Keistuolis iš tikrųjų:
Mylėdamas leki nuo savo mylimųjų.
Gerai, kad pasakei: kvailystę padarytum
Išvykdamas. O ką, tamstele, pasakytum,
Jei pirščiau Zosę tau? Numirtum iš linksnumo?“

Atsakė Tadas jam: „Dėl šitokio gerumo
Stebiuosi aš! Tačiau malonė Geradėjo

Čia nieko nepadės! Anksčiau kalbėt reikėjo:
Neleis Telimena jau už manęs Zoselės!“
„Prašysim,— pertraukė Teisėjas,— jos rankelės“.

O Tadas jam: „Neduos! Ne, negaliu čia likti!
Rytoj, dėdule, taip, rytoj turiu išvykti.
Palaiminkit mane, suteikit tą malonę!
Jau viskas paruošta, aš leidžiuos į kelionę“.

Teisėjas perpykęs nutraukė Tadaį spėriai:
„Tai šitaip tu kalbi? Taip širdį man atvėrei?
Pirmiausia dvikova, dabar jau meilė spiria
Tave išvykt! Slepi kažką negero, vyre!
Ne veltui patarė tave stebėt man! Kągis,
Pats — vėjavaikis, taip! Pats — paprastas melagis!
Kur slėpdamasis pats anądien slampinėjai?
Ko kaip šuva tamsoj pasieniais šniukštinėjai?
Tadeli, jeigu tu Zoselę suviliojai
Ir kaip koks pienburnis pabėgti sugalvojai,
Tai aš tau pasakau: neleisiu jos pamesti!
Myli tu ją ar ne, tačiau turėsi vesti.
Jei ne, tai su rimbu nutempsiu į bažnyčią.
O dar apie jausmus plepi čia man lyg tyčia!
Melagis pats esi! Ištyręs šitą bylą,
Nulupsiu tau ausis! Aš tau surengsiu pylą!
Nuo rūpesčių ir taip galva įsiskaudėjo,
O čia dar tas plepys kamuot mane atėjo!
Marš gulti!“ Pro duris išvarė jis jaunuolį,
Protazą pašaukė ir liepė ruošti guolį.

Išėjo jis tylus, sugėdintas, išbartas
Ir visą pokalbį prisiminė dar kartą.
Suprato — dėdė jam teisingai priekaištavo.
Išbartas taip, dabar sūnėnas raudonavo.
Bet ką daryti, a? Gal Zosei pasipiršti?
O kaip Telimena? Pradės tikriausiai niršti.
Išvykti kuo greičiau! Išvykti ir užmiršti.

Kai, susimąstęs taip, jis žengė žingsnį kitą,
Išvydo prieš save pamėklę nematytą:

Koridoriaus tamsoj bolavo rūbai šviesūs,
Prie Tado puolė ji, abi rankas ištiesus,
Mėnulio atspindžiai ant pirštų mirguliavo.
„O nedėkingasis! — ji tyliai sudejavo. —
Norėdavai sutikt, norėdavai regėti,
Dabar nenori jau matyti ir girdėti,
Tarytum iš manęs nuodai bjauriausi sklistų!
Tačiau pati kalta, jei vyrų nepažįstu!
Nekankinau tavęs, nes koketuot nemoku,
Pasidaviau — dabar už tai aš brangiai moku!
Po pergalės greitos širdis tau užkietėjo
Ir ima niekinti, ką taip lengvai laimėjo!
Tebus man pamoka nedėkingumas šitas:
Aš niekinu save daugiau negu kas kitas!“

„Neniekinu tavęs — kam šitos abejonės? —
Nutraukė Tadas ją. — Tačiau aplinkui žmonės:
Žinai juk ir pati, kad stebi mus ir seka —
Išvydę viešumoj, tuoj paistys nežinia ką.
Juk tai nepadoru, kris nuodėmės šešėlis“.
„Ak, nuodėmės! Cha, cha! Nekaltas avinėlis!
Aš, moteris, ir tai iš meilės nežiūrėčiau
Šmeižtų ir plepalų, o elgčiaus, kaip norėčiau.
O tu gi vyras, taip? Jūs galite turėti
Meilužių dešimtį, visas kartu mylėti —
Ir jūsų nieks dėl to nedrįs viešai pasmerkti.
Tu nori mest mane, tiesa?“ — Ir ėmė verkti.
„O ką aplinkiniai sakytų, Telimena,
Pamatę, kad žmogus — toksai kaip aš, gyvena
Ramus, patenkintas, laimingas savo kaime,
Tuo tarpu kai kiti šeimas, vaikus ir laimę
Palieka trokšdami kovot už laisvę šventą?
Aš negaliu kitaip, nes pagal testamentą
Man tėvas Lenkijos pulkuos tarnaut parėdė, —
Dabar tą priesaką dar pakartojo dėdė²⁹⁸.
Jau viskas sutarta, vykstu rytoj iš ryto,
Ir, dievas duos, nereiks mainyt sprendimo šito“.
„Aš ir neketinu, suprantama savaime,
Pastoti kelio tau į šlovę ir į laimę!“

Juk vyras tu esi, surasi ir mielesnę
Sau mylimąją ten — gražesnę, turtingesnę!
Tik prieš išsiskiriant išgirst norėčiau aiškiai,
Ar tavo dėmesys iš tikro meilę reiškė,
Ar buvo tuščias tik ir nereikšmingas pokštas.
Ar tu myli mane — išgirsti, Tada, trokštu!
Jei nuoširdų „myliu“ aš iš tavęs girdėčiau,
Širdin ir atmintin tą žodį įsidėčiau,
Lengviau atleisčiau tam, kuris mane mylėjo,
Nors pametė, deja...“ Ir ji verkšlent pradėjo.

Matydamas, kad ji taip verkia, sielvartauja
Ir tokio menkniekio iš jo tepageidauja —
Pats Tadas gailestį ir gaudulį pajuto,
Ir jei savon širdin jisai pažvelgęs būtų,
Tai šią akimirką ir pats nebūt žinojęs,
Ar myli ją, ar ne. Atsakė negalvojęs:
„Perkūnas tenutrenks mane, mieloji, šičia,
Jei nemylėdamas tave viliojau tyčia!
Tikrai mylėjau aš! Tos trumpos valandėlės,
Praleistos su tavim, — kaip ryškios, kvapnios gėlės:
Jos mano širdyje kaip atminimas lieka.
Tavęs aš, dievaži, jau neužmiršiu niekad“.

Telimena karštai jo kaklą apkabino:
„O, tavo meilė man gyvenimą gražino,
Nes ketinau pati nutraukti jį šiandieną!
Brangusis, jei myli, tai kaip paliksi vieną?
Ir širdį, ir turtus — aš viską tau aukoju
Ir eisiu su tavim, nevengdama pavojų.
Tikėk, ir dykumą, ir atšiauriausią šalį
Mūs meilė žydinčiu sodu paversti gali“.

Čia Tadas pagaliau iš glėbio jos ištrūko:
„Kur eisi? Su manim? Galva tau apsisuko!
Aš — paprastas karys, tu — markitantė²⁹⁹ mano?“
„Tai susituokime!“ — „Na, ką tu, Telimena! —
Atsakė Tadas jai. — Nei tuoktis, nei mylėtis
Aš negaliu dabar — nėra ko ir tikėtis!“

Prašau mane palikt ramybėje, mielioji!
Tik pasvarstyk pati: niekus išsigalvoji!
Dėkingas tau esu, bet vesti nežadėjau,
Iš tolo aš tave mylėsiu, kaip mylėjau.
Deja, nebegaliu ilgiau čia pasilikti!
Sudie, nes rytoj jau privalau išvykti“.

Pasakęs tuos žodžius, nueiti jau norėjo.
Tačiau Telimena žvilgsniu jį suturėjo.
Tarytum Medūza akim jo nepaleido³⁰⁰,
O ir pati nūnai pasikeitė iš veido,
Lyg kad praradusi ir gyvastį, ir žadą!
Kaip kardą ištiesė ji dešinę į Tadą,
Ir žodžiai piktumu jį trenkė tartum šūvis:
„To ir tikėjaisi! Ha, slibino liežuvis,
O driežo sąžinė! Mat veržiasi į kovą!
Atstūmiau dėl tavęs Asesorių ir Grovą,
Dabar tu palieki našlaitę dievo valiai!
Pažįstu vyriškius, žinau aš jų moralę:
Sulaužyt galite tikėjimą bet kokį,
Tik nežinojau, kad meluoti šitaip moki!
Prie dėdės durų aš girdėjau, ką kalbėjai:
Vadinas, tuo vaiku — Zose susižavėjai?
Jau vieną apgavai žadėdamas jai daug ką,
Dabar prie jos akių renkiesi naują auką!
Tai bėk, bet seks tave ir mano prakeikimas,
O liksi — išaiškės šlykštus pasielgimas.
Kitų taip kaip manęs nesuvedžiosi! Ką gi,
Aš niekinu tave, bjauryste ir melagi!“

Užgautas mirtinai, jaunuolis sudrebėjo,
Nes žodžių dar tokių Soplicos negirdėjo,
Išbalė visas jis, paskui, ranka numojęs,
Teištare: „Kvaila!“ ir treptelėjo koja.

Nuėjo širdyje girdėdamas: „Bjaurybė“,
Suprasdamas ir pats, jog tai, deja, teisybė.
Jis jautė, kad labai užgavo Telimeną,
Kad ši jam pagrįstai iškėlė tokią sceną,

Ir, niekindamas ją, bjaurėjos ja iš viso,
O apie Zosę, ak, net pagalvot nedrįso.
Kokia jinai graži, koks mielas balso tonas!
Jam dėdė piršo ją! Ak, jeigu ne šėtonas,
Kursai į melą jį ir nuodėmes įtraukė
Ir kurs dabar šalia šaipydamasis laukė!
Sugėdintas visų, išbartas, jis jau žino,
Kad savo ateitį per dieną sugadino.

Taip priešingi jausmai jį draskė viens po kito,
Kol apie dvikovą mintis ūmai sušvito.
„Užmušti Grovą! Taip, užmušti!“ — pakartojo,
Tačiau kodėl? Už ką? Ir pats nebežinojo!
Tulžingas nirtulys akimirksniu išnyko,
Ir vėl jo širdyje vien gailestis teliko.
Galvojo: jei tikrai teisingai pastebėjo,
Tai Grovas su Zose suprast viens kitą spėjo, —
Gal Grovas iš tiesų ją myli meile tyra,
Gal Zosė myli jį ir skiria sau už vyrą!
Kas davė teisę jam šią santuoką trukdyti
Ir persekiot kitus, ir laimę jų ardyti?

Juodžiausia neviltis užgniaužė Tadui kvapą.
Pabėgti kuo greičiau! O kur? Nebent į kapą!

Prispaudęs prie kaktos kaip ledas šaltą ranką,
Tiesiog prie tvenkinių nubėgo jis per lanką,
Į žalsvą vandenį jo žvilgsnis pasinėrė,
Krūtinė svaigdama dumblynės kvapą gėrė:
Savižudybė mat, nors ir išsigalvota,
Piktu nedorumu pamaišo žmogui protą,
Ir Tadas nelauktai pajuto svaigią mintį
Dumblingam tvenkiny tuoj pat nusiskandinti.

Tačiau Telimena jo neviltį atspėjo.
Pamačius, kad jisai prie kūdrų nuskubėjo,
Nors ir supykusi ant lengvabūdžio Tado,
Ji savo širdyje jam gailesčio surado.
Kad kitą myli — taip, ji niršo ant vaikino,

Bet ne prapuldyti, o tik nubaust ketino,
 Tad puolė vytis jį, kad nenusižudytų:
 „Mylėk sau kitą! Vesk! Tiktai sustok, kvaily tu!
 Kur nori, sau keliauk!“ Jis tik ranka numojo.
 Pralenkęs ją toli, prie tvenkinio sustojo.

Keistu sutapimu būry žokėjų savo
 Ir Grovas tuo metu pro tvenkinį šuoliavo.
 Tačiau, sujaudintas šviesios nakties žavumo,
 Vandens orkestrų tų nepaprasto skambumo,
 Kurie lyg arfomis viens kitą atkartoja
 (Nes varlės taip gražiai tik Lenkijoje groja),
 Sulaikęs žirgą, jis prie tvenkinio dumblingo
 Gėrėjosi garsais grojimo stebuklingo
 Ir žvalgėsi aplink, vaizdais susižavėjęs,
 Lyg būtų mintyse peizažą piešt pradėjęs.

Apylinkė tikrai vaizdi neapsakytai!
 Šalia du tvenkiniai veizėjo viens į kitą:
 Iš dešinės — skaidrus vanduo palaimą skleidė
 Nelyginant jauna mergaitė skaisčiaveidė,
 O iš kairės — šiek tiek tamsesnis, kaip vaikinas,
 Kuriam jau pasmakrė pirmais pūkais dabinas.
 Dešnysis — prie krantų pliuškėno gelsvą smėlį
 Lyg auksines kasas, kairysis gi šešėly
 Krūmokšnių ir karklų slypėjo lyg po juodu
 Kuodu, o žaluma kaip rūbais dengė juodu.

Iš jų upokšniai du, lyg rankos susipynę,
 Čiurleno tarp žolių, pakol susikabinę
 Apžėlusiam griovy susiplakė į vieną,
 Per pievą nešdami auksinę mėnesieną
 Bangelė po bangos, o į bangelę srauja
 Mėnulis spindulių vis įpila po saują,
 Kurie, vandenyje žemčiūgais pabyrėję,
 Nusirita tolyn, o iš aukštai kaip vėją
 Mėnulis šviesą vėl pilnom rieškučiom sėja.
 Lyg svitezietė ten prie tvenkinio sėdėtų³⁰¹
 Ir piltų vandenį su ąsočiu skylėtu,

O jau kita ranka iš lobių nematytų
Užkeiktą auksą vis į bangeles barstytų.

Iš griovio pagaliau ištrūkęs upeliukas
Per lygumą tolyn vingiuoja, raitos, sukas,
Mirgėdamas žvitriai patraukia per pievelę,
Mėnulio atspindžiais paženklindamas kelią.
Atrodė, jog matai žemaičių žaltį ilgą³⁰²,
Viržynėj snaudžiantį, tačiau, žiūrėk, jau žvilga
Jo nugara toliau tarp samanų, kemsynų,
Kol dingsta nelauktai tarp tankių papartynų,—
Ir upeliūkštis taip raitydamasis dingo
Juoduojančiam glėby alksnyno paslaptingo,
Kur didesnius medžius lig pusei rūkas dengė,
Tad rodės, lyg toli per lauką dvasios žengė.

Malūnas dauboje tarp tvenkinių stovėjo
Ir kaip globėjas koks du meilužius stebėjo,
Ir klausės jų kalbos; išgirdęs neišgirdęs
Jis purtė galvą ir grasino jiems iširdęs:
Grūmodamas jauniems, triukšmingai sušnopavo
Ir ėmė sukt ūmai krumpliųotą kumštį savo,
Sutarškinęs piktai žandikaulį dantingą,
Nutraukė tvenkinių šnabzdėjimą meilingą
Ir Grovo svajones.

O šis, atgavęs žadą,
Išvydo netolies bestoviniuojant Tadą,
„Už ginklų!“ — ėmė šaukt. Žokėjai tuoj prišoko,
Apsupo jį būriu. Kol Tadas atitoko,
Sučiupo jį. Paskui įsiveržė į dvarą —
Ten triukšmas ir šunų lojimas lyg per karą.
Iššoko pro duris dar pusplikis Teisėjas —
Plėšikai čia, ar kas? Bet, Grovą pastebėjęs,
Paklausė: „Kas yra?“ O tas špaga jau taikė.
Tačiau beginklį pult? Ir Grovas susilaikė.
„Tu mano giminės seniausias priešas, — tarė. —
Soplicos daug skriaudų visokių mums pridarė.

Atlyginsiu dabar už turto pagrobimą,
Svarbiausia, už garbės ir vardo įžeidimą!“

Besižegnodamas Teisėjas šaukė: „Grove!
Dėl dievo! Tfiu! Jūs pats... pats plėšiat savo šlovę!
Ar jūsų kilmei ir išauklėjimui dera
Toks elgesys? O ne, tai neatves į gera!
Neleisiu skriaust savęs!“ Dvariškiai prie Teisėjo
Su šautuvais, lazdom jo ginti atskubėjo,
O Voiskis, iš toliau piktai nužvelgęs Grovą,
Suspaudė peilį ir ketino pult į kovą.

Teisėjas sudraudė — kam veltui lieti kraują,
Be to, jau veržėsi į durį priešas naujas:
Alksnyno pakrašty du šūviai nuaidėjo,
Tiltelis po arklių kanopom subildėjo.
„Ei, mušti Soplicas!“ — suriko iš alksnyno —
Iš šūkio to visi Gervazą atpažino.
O Grovas ragino: „Soplica, ar girdėjai?
Soplica, pasiduok — tai mano padėjėjai“.

Asesorius prie jo prišoko: „Areštuoju
Jus imperatoriaus įsakymu aukštuoju!
Pašauksiu kareivius! Kaip drįstate kaimyną
Užpult vidur nakties! Įstatymas jį gina:
Iš straipsnio tūkstantis penki šimtai ketvirto
Aiškėja...“ Grovas jam špaga per veidą kirto.
Asesorius tiesiog į dilgėles parkrito, —
Atrodė, nepakils daugiau po smūgio šito.

Teisėjas tarė: „Taip, darbai, verti plėšiko“.
Pripuolus prie savų, Zoselė šaukt įniko
Nustelbdama visus, net akys jos paklaiko
Lyg žydų badomo su adatomis vaiko³⁰³.

Staiga Telimena pro žmones prasigavo
Ir, tiesdama rankas į Grovą, sudejavo:
„Į tavo garbę aš kreipiuosi, našlaitėlė! —
Ji galvą užvertė, rankas aukštyr iškėlė. —

Štai viešpaties vardu maldaujame suklaupę —
 Pasigailėk ponių šią valandėlę kraupią
 Ir nužudyki mus pirmiausia!“ Čia gražuolė
 Parkrito alpdama. Padėt jai Grovas puolė,
 Nuo žirgo ligi šiol stebėjęs gaudžią sceną.
 „Panele Zofija, — jis tarė, — Telimena!
 Beginklių ši špaga dar niekad neužgavo,
 Laikysiu Soplicas verčiau belaisviais savo.
 Italijoje esu taip daręs — apsimoka.
 Užpuolęs plėšikus palei Birbante-roką,
 Ginkluotus nužudžiau, o beginklius, po porą
 Surišęs, iš paskos vedžiausi ilgą vorą:
 Tai buvo iš tiesų triumfas nematytas!
 Beje, prie Etnos juos paskui pakorė kitas“.

Teisėjui sekėsi, nes Grovo žirgas širmas,
 Geresnis nei kitų, jį atnešė čia pirmas,
 Tuo tarpu kai būrys ginkluotos bajorijos
 Ant blogesnių arklių per mylią Grovą vijos, —
 Žokėjai, kaip kasdien palydą jo sudarę,
 Tarytum priminė raitiją reguliarią;
 O jeigu šlėktija būt pirma jų įpuolus,
 Tai būtų šokus kart, nes šlėktos — karti uolūs.

O Grovo įtūžis ir nirtulys praėjo,
 Dabar jis kovą šią be kraujo baigt norėjo,
 Tad liepė Soplicas į rūmus nuvaryti,
 Sargybą pastatyt, belaisviais juos laikyti.

Tuo tarpu šlėktija, triukšmingai atidūmus,
 Be vargo užėmė atslaimą, klėtis, rūmus
 Ir veržėsi kovot, tačiau su kuo — nerado,
 Nes priešai visiškai pasimetė be vado.
 Po palivarką tad kaip skruzdėlės pasklido,
 Virtuvę užėmė. Vos puodus tik išvydo,
 Užudė mitalą, virtuvėn įsilaužę,
 Vos tik išgirdo jie, kaip šunes kaulus graužia, —
 Atvėso įtūžis, ir po karingo ūpo
 Visiems dabar gerai pavalgyti parūpo.

Ilgai seimelyje ir žygyje užtruko,
 Tad „Valgyt! Valgyti!“ — jie tris kartus sušuko.
 „Gert! Gert!“ — atsiliepė kieme kiti bajorai.
 Taip „gert“ ir „valgyti“ kartojo tie du chorai,
 Kol noras valgyti iš tikro atsirado,
 Pakol visų pilvai pradėjo urgzt iš bado.
 Ir armija, kaipmat paklususi tam šūkiui,
 Pasklido pašaro ieškoti savo ūkiui.

Gervazas vis dėlto nuo kambarių Teisėjo,
 Sargybos varomas, pats pasitraukt turėjo,
 Bet, negalėdamas atkeršyt, neatlyžo
 Ir aukštesnių tikslų pasiekti pasiryžo.
 Kaip formalumų ir įstatymų žinovas,
 Jis troško, kad dvare įsigalėtų Grovas
 Teisėtai, legaliai, todėl ieškot įniko
 Jis Tvarkdario, pakol už krosnies jį aptiko.
 Į kiemą ištempė, kietai už sprando laikė
 Ir savo Peiliuku jam į krūtinę taikė:
 „Pats Grovas prašo jus paskelbti, kaip ir dera,
 Jo intromisiją³⁰⁴ į pilį ir į dvarą,
 Į Soplicų žemes, pasėlius ir dirvonus,
 Į kaimus ir miškus, į muzikus ir ponus,
 Žodžiu, *cum gais, boris et graniciebus,*
Kmetonibus, scultetis et omnibus rebus
*Et quibusdam aliis*³⁰⁵. Kaip moki, taip loki,
 Tik nieko nepraleisk!“ — „Įstatymai kitoki! —
 Protazas atvertė į šonus įsirėmęs. —
 Galėčiau paskaityt tą popierių paėmęs,
 Bet perspėju: nebus teisėtas aktas šitas,
 Nes prievarta, be to, dar naktį parašytas“.
 „Kokia čia prievarta? Juk aš prašau maloniai! —
 Gervazas tarė. — Bet jei per tamsu jums, pone,
 Tai Peiliuku galiu įžiebt šviesos, kiek noriu:
 Bematant pašviesės tarytum prieš altorių“.

„Gervazai, kaipgi tau liežuvis bepakyla!
 Esu tik tvarkdarys — ar man tad spręsti bylą?
 Juk žinoma yra: kai tvarkdarį paprašo

Ką nors paskelbt, tai jam diktuoja, o jis rašo.
Esu neliečiamas valdžios teismų atstovas —
Nesuprantu, už ką mane sulaikė Grovas?
Kai žiburį atneš, tuoj aktą surašysiu,
O kolei kas visus nurimti paprašysiu!“

Pamatęs patvory sukrautą krūvą rąstų
Ir lyg norėdamas, kad jį geriau suprastų,
Užsiropštė ant jų; čia, lyg pagautas vėjo,
Į daržą vertėsi, per lysves nukurnėjo,
Tik tarp kanapių dar boluojant pasimatė,
Lyg balandėlis koks, balta konfederatė.
Ašotis šovė, bet pro šali, pasirodo —
Protazas skverbėsi per apynius už sodo.
„Aš protestuoju!“ — jau nutoldamas sušuko:
Mat buvo tikras, kad iš jų nagų paspruko.

Lyg paskutinį kart tuo protestu iššovė
Dabar galutinai jau įveikta tvirtovė, —
Nieks nesipriešino, dvare visi tylėjo.
Bajorai alkani išgrabstė, ką galėjo.
Įpuolęs į kūtes, pats Krapyla nudėjo
Du jaunos veršiukus ir treigį palšą jautį —
Skustuvą gerkles jiems prišokęs ėmė pjauti.
Ylėlė su špaga kiaulidėj atsidūrė,
Kur šauniai du kuilius ir tris paršus nudūrė.
Netrukus ir žąsims jau pasidarė riesta.
Nuo galų kitados apgynę šventą miestą,
Ne Manlijų dabar išvydo prie tvartuko³⁰⁶,
Bet Ašotėlį — šis smagiai joms galvas suko,
O dar kitas tiesiog už juostos gyvas bruko.
Ir veltui gynėsi gagendamos baltuolės,
Ir veltui žąsinai Ašočio žnaibyt puolė.
Išbėgo jis galop plunksnuotas ir pūkuotas,
Lyg nešamas žąsų, lyg baltas krūmų guotas,
Lyg nelaba dvasia ar aitvaras sparnuotas.

Vištidėje taip pat jau siautėjo pjovynės.
Čia vištos ir gaidžiai nuo Maišo veltui gynės:

Jis pirštais kaip grėbliais paukščius nuo laktų graibė.
Neteko jau galvų Kanapė, Kuodė, Raibė,
Pasmaugė gaidžiukus jis rankom geležinėm.
O Zosė kruopomis juos lesino perlinėm!
Karštuoli Maiše! O, dabar, be abejonės,
Iš Zosės nēr ko laukt nei meilės, nei malonės.

Gervazui tuo metu prisiminė senovė:
Nuo šlėktų kontuų paėmęs juostų, movė
Į rūšį, ėmė traukt bačkas degtinės, vyno
Ir liepinio midaus, tarytum auksas gryno.
Kaip miško skruzdėlės, sukibę viens prie kito,
Bajorai tas bačkas į pilį tempė, rito, —
Tenai dabar visi nakvoti susibūrė,
Ten Grovo stovykla, jo štabas įsikūrė.

Netrukus pilyje kepsnių išaugo krūvos,
Net ėmė linkt stalai, gėrimas upėm sruvo.
Per visą naktį užt bajorija norėjo,
Bet greitai žiovauti ir snūduriuot pradėjo.
Kinkuodami galvom, narsuoliai viens po kito,
Kur kas sėdėjo, ten užmigęs ir nukrito:
Jau valgyti ir gert nebenorėjo niekas,
Nes įveikė visus mirties brolelis — miegas³⁰⁷.

Devinta knyga

MŪŠIS

TURINYS. APIE PAVOJUS, KYLANČIUS STOVYKLOJE DĖL NETVAR-
KOS.— NETIKĖTA PAGALBA.— LIŪDNA BAJORŲ PADĖTIS.— KVESTO-
RIAUS ATsilankymas PRANAŠAUJA IŠSIGELBĖJIMĄ.— MAJORAS PLU-
TAS PER DIDELĮ SAVO MEILUMĄ UŽSITRAUKIA AUDRĄ.— PISTOLETO
ŠŪVIS — ŽENKLAS MŪŠIUI.— KRAPYLOS ŽYGLIAI, MOTIEJAUS ŽYGLIAI IR
PAVOJAI.— AŠOTĖLIO PASALOS IŠGELBSTI SOPLICYNĘ.— RAITELIŲ PA-
GALBA, PĖSTININKŲ ATAKA.— TADO ŽYGLIAI.— VADŲ DVIKOVĖ, KURIĄ
NUTRAUKIA IŠDAVYSTĖ.— VOISKIS PUIKIU MANEVRU IŠSPRENDŽIA
MŪŠIO LIKIMĄ.— KRUVINI GERVAZO ŽYGLIAI.— KILNUS NUGALĖTOJAS
PAKAMORĖ.

Taip, miego pakirsti, po sočios vakaronės
Nejuto, kad kiti aplinkui vaikšto žmonės,
Užpuolę nelauktai girtų bajorų būstą
Lyg dideli vorai muselę dar miegūstą:
Vos tik ji pajuda, tuoj čiumpa ją nelaukę,
Galingam glėbyje suspaudžia ją ir smaugia.
Bajorai dar kiekiau ir už musės miegojo,
Nors tvirtos rankos juos ir vartė, ir kilnojo, —
Gulėjo sau toliau, ničnieko nepajutę,
Lyg surišti pėdai lauke per rugiapjūtę.

Tik Ašotėlis — tas, kurs paprastai per puotą
Išgerdavo daugiau, nei būdavo paduota,
Kuris išmaukdavo du su puse antalo³⁰⁸
Ir dar galėdavo toliau sėdėt prie stalo, —
Tas, nors užsitęsė jų pobūvis vėlyvas,
Pramerkęs akį, bent parodė, kad jis gyvas,
Ir išsigando pats, suspėjęs pastebėti,
Kaip lenkiasi prie jo du snukiai neregėti:
Keisti ūsoriai du, prie miegančio pristoję,
Jie rankom lyg sparnais po šonais grabalioja.
Jau persižegnoti iš baimės jis norėjo,
Bet dešinė ranka — o, siaubas! — nejudėjo,

Kairė ranka — taip pat! Suprato Ašotėlis,
Kad jis suvystytas tarytum kūdikėlis.
Tad užsimerkė vėl, gulėjo lyg pastiręs,
Iš baimės didelės nei gyvas, anei miręs.

Sukruto Krapyla — deja, jau pavėlavo,
Nes buvo surištas gražiai su juosta savo,
Todėl susirietė ir įsitempęs spyrės —
Nukritęs ant kitų, per galvas kojom yrės
Ir blaškės kaip lydys, užkibęs ant kabliuko,
Riaumojo kaip lokys, kol pagaliau sušuko:
„Mes išduoti!“ Šlėkta, grindim pasivoliojus,
Atsiliepė chorų: „Mes išduoti! Pavojus!“

Jų šauksmas pasiekė ir salę veidrodinę.
Gervazas, per miegus išgirdęs baisią žinią,
Pabandė atsikelt, deja, nebegalėjo,
Nes prie Peiliuko jis priraišiotas gulėjo;
Pamatė prie langų ginkluotus stovint vyrus
Juodais kašketais ir žolės spalvos mundyrais.
O vienas, su špaga, matyt, visus rikiavo
Įsakinėdamas žaliasermėgiams savo,
Šnibždėdamas: „Rišk! Rišk!“ Šalia kaip avinėliai
Žokėjai surišti, o Grovas tylutėliai,
Nors laisvas, sėdi — mat jį saugojo tie gvėros.
Suprato pagaliau Gervazas ir nustėro:
Maskoliai!!!

Surištas už rankų ir už kojų
Ne sykį buvo jis, bet iš visų pavojų
Ištrūkdavo lig šiol — mokėdavo išlaukti,
Atnarplioti mazgus arba virves nutraukti.
Tad užsimerkė vėl, tylėdamas gulėjo,
Tačiau išsitiesė į ilgį, kiek galėjo,
Paskui susirietė išpūsdamas krūtinę,
Įtempęs pilvą lyg spyruoklę geležinę,—
Tarytumei žaltys į mazgą susivijo
Gervazas, pūkšdamas prie savo kalavijo:
Girgždėjo tempiami, bet nesutrūko pančiai!

Ir liovės priešintis Gervazas savo kančiai
Ir savo gėdai; tad gulėjo sau ant šono
Kaip medgalys koksai viduryje dirvono.

Tuo tarpu už langų jau būgnai sutratėjo,
Ritmingas dundesys vis augo ir smarkėjo.
Žokėjai su Grovu paliko uždaryti
Didžiojo salėje, o šlėktos išvaryti
Į kiemą, kur būrys kareivių jau jų laukė.
Nors blaškės Krapyla, bet juostos nenutraukė.

O paskui kareivius vaduot ir gint Teisėjo
Birgėlos, Podhaiskiai, Hrečechos atskubėjo —
Visi jo giminės, bičiuliai jo suėjo:
Jie mat su Dobrinskiais nesutarė ir pykos³⁰⁹,
Tad gelbėt Soplicų visi kaipmat atvyko.

Bet kas gi atvedė tuos maskolius į pilį?
Kas šlėktoms pranešė? Istorija nutyli.
Galbūt Asesorius? Gal Jankelis? Kas žino!
Tada, o ir vėliau, visaip spėliot mėgino³¹⁰.

Tekėjo saulė jau ir kruvinai raudoną
Virš miško tulumoj parodė vieną šoną,
O kitą debesis kaip kardu jai nuskėlė —
Atrodė, pasaga įkaitus pasikėlė.
Ir debesys dangum viens kitą ėmė vytis
Lyg plaukiančios upe didžiulės ledo lytys.
Kiekvienas debesis nulydavo užėjęs,
Džiovindavo balas atlėkęs šaltas vėjas,
Taip vėjas ir lietus vis mainės viens po kito:
Šalta, drėgna diena jau buvo iš pat ryto.

Majoras paliepė atvilkt kieman sienojus
Ir, pusapskritimius sienojuos iškapojus,
Belaisvius atvaryt ir kojas jų įsprausti
Į iškirstas skyles, kitu rąstu prispausti
Ir perkalt vinimis — tokiu būdu jų kojas
Sienojai suėmė, lyg būtų šuo apžiojęs.

Surišo jiems rankas už nugarų su pančiais;
 Majoras paliepė, didesnei šlėktų kančiai,
 Nuvilkti kontušus, taratalkes, žiponus
 Ir tik su marškiniais palikt šviesiausius ponus.
 Taip, rąstais sukalti, bajorai ir sėdėjo
 Kalendami dantim nuo šalčio ir nuo vėjo,—
 Lietus kaskart smarkiau vėjuotais šuorais šliaukė.
 Nors blaškės Krapyla, bet juostos nenutraukė.

Teisėjas baudėsi užtart kaimynus savo,
 Telimena taip pat, o Zosė aimanavo
 Maldaudama rusus belaisvių nekankinti.
 Nikitą Rykovą pavyko sugraudinti,
 Bet buvo jis, deja, tik kuopos kapitonas —
 Majoras Plutas čia vyriausias buvo ponas.

Tas Plutas — lenkas iš Dzerovičių, bajoras
 Plutovičius anksčiau, bet perkrikštas nedoras³¹¹
 Ir kaip žmogus visų nemėgiamas ir menkas,—
 Taip būna visuomet, kai surusėja lenkas³¹².
 Su pypke dantyse, dabar jis visas švietė
 Ir, kai jam lenkėsi, aukščiau dar nosį rietė,
 O vietoj atsako nusiviepe pro dūmus
 Ir neskubėdamas nustypčiojo į rūmus.

Tuo tarpu Rykovą malonino Teisėjas,
 Asesorių anksčiau jau perprašyt suspėjęs.
 Galvojo viską baigt be kraujo praliejimo
 Ir, kas svarbiausia, be valdžios įsikišimo.
 Ir kapitonas taip majorui Plutui tarė:

„Kam tie belaisviai mums? Jie nieko nepadarė.
 Taip, už savivalę teisme bajorams kliūtų,
 Tačiau kokia nauda iš to majorui būtų?
 Verčiau jau įsakyk, kad bajorus paleistų,
 O ponas Soplica majorui atsiteistų.
 Belaisviai paleisti dėkingi mums šypsotųs:
 Ir avys sveikos liks, ir vilkas būtų sotus.
 Kaip rusų sakoma: kur tepasi — reik tepti,

O caro rūmuose ir savo blyną kepti;
Pats šunį papenėk, kad jis tavęs nekastų;
Rišk mazgą, bet žiūrėk, kad nieks galų nerastų.
Jei nutylėtume, tai viskas greit nurimtų.
O rankos duotos tam, kad kai tik gali, imtų“.

Išgirdęs tas kalbas, pradėjo šaukt majoras:
„Tu pasiutai, ar ką? Aš — caro tarnas doras!
Tarnyba, Rykovai, tai ir yra tarnyba!
Paleist belaisvius! Cha, ar tau galvelėj kliba?
Toku metu, kada žvangėt jau ginklai ima!
Aš jiems parodysiu, tiems lenkams, sukilimą!
Tegul juos atvėsins dabar lietus ir vėjas!
(Ir jis nusijuokė pro langą pažiūrėjęs.)
Dobrinskis su švarku? Nuvilkti, po paralių!
Ehe, juk tai tas pats, kurs prieš metus per balių
Man ėmė šaukt: „Vagie!“ Parodė irgi drąsą!
Mat apvogė kažkas tada mūs pulko kasą,
Tad pakliuvau ir aš į didžią nemalonę,
Net tardomas buvau. O kas jums darbo, pone?
Mazurką šoku sau, o jis „Vagie!“ man šaukia,
Bajorai paskui jį „Valio Dobrinskiui!“ kaukia.
Palaukite, sakau, aš jums nuplėšiu kaukę!
Kas bus, o kas nebus — ateis ožka prie šieno.
Ir ką gi? Dobrinskiai atėjo ligi vieno“.

Paskui pasilenkė majoras prie Teisėjo.
„Jei nori tyliai baigt,— į ausį sušnibždėjo,—
Tai klok po tūkstantį rubliukų už bajorą,
Ir aš patenkinsiu tada šį tavo norą“.

Teisėjas bandė dar derėtis ir po rūmus
Majorą vaikėsi, kurs leido pypkės dūmus
Tarytum raketa³¹³, laikydamasis savo,
Nors moterys taip pat jo prašė ir maldavo.
„O ką gi teismas duos? — vėl aiškino iš naujo
Majorui Soplica.— Jie nepraliejo kraujo.
O už kelias vištas ant vakarienės stalo
Pagal Statutą man atlyginti privalo³¹⁴“.

Aš pats atsisakau į teismą traukti Grovą,
Ir tamsta privalai patenkinti ieškovą“.

Majoras atrėmė: „Norėčiau perspėti poną,
Kad išleista yra tokia knyga geltona*:
Į Sibirą, pakart, nuplakti... Jūsų žiniai,
Jau veikia Lietuvoj įstatymai kariniai³¹⁵,
Ir, aišku, griežtesni už jūsišką Statutą.
Dar paminėsite visi majorą Plutą!
Čia jūsų nuomonės, Teisėjau, nieks neklausia:
Už tokius darbelius į Sibirą — mažiausia!“
„Aš gubernatoriui apskūsiu!“ — „Nors ir carui,—
Majoras atvertė.— Valstybė ruošias karui,
Ir imperatorius parodys tau malonę:
Jisai padvigubins jiems bausmę, mielas pone!
Tad skūskis, tik žiūrėk, kad neišeitų striuka,
Nes aš jau suradau ir prieš tave kabliuką.
Juk šnipas Jankelis, jau sekamas nuo seno,
Teisėjo smuklėje, kaip žinoma, gyvena.
Galėčiau areštuot ir tamstą panorėjęs“.
„Be įsako? Mane?“ — pradėjo šaukt Teisėjas³¹⁶.
Ir ėmė ginčytis, įrodinėti savo,
Kol pro vartus kažkas į kiemą įvažiavo.

Pripuolę prie langų, sužiuro jie — ir, ką gi,
Pirmiausia aviną pamatė keturragi³¹⁷:
Du dideli ragai ausis apsivyniojo,
Varpeliai prišti ant tų ragų karojo,
Dar du ilgi ragai iš šonų patyliukais
Taipogi skimbčiojo visokiais skambaliukais.
O paskui aviną banda galvijų ėjo.
Vežimai keturi jiems iš paskos girgždėjo.

Tai būta Kvestoriaus. Užmiršęs savo pyktį,
Teisėjas puolė jo į kiemą pasitikti.
Pirmajam vežime pats Bernardinas buvo,
Žiūrėjo smalsiai jis iš po sunkaus gobtuvo.
Matydamas kieme tiek šlėktų nugalėtų,
Jis davė ženklą jiems, kad kolei kas tylėtų.

Antruojų vežimu kaip paprastas kaimietis
 Važiavo piktas dar Motiejus Dobrynietis.
 Nors persirengusių, bajorai jį pažino,
 Jis metė jiems: „Kvailiai!“ — tylėti prigrasino.
 Lydėjo Prūsas jį su vežimu trečiuoju,
 Galop Mickevičius ir Zanas — ketvirtuoju.

Tuo tarpu Podhaiskiai, Birgėlos ir Hrečechos
 Suėjo atšlaime. Ir prasidėjo šnekos —
 Pamatę Dobrinskius nelaisvėj surakintus,
 Gailėtis ėmė jų: kad šlėktos taip kankintųs?
 Mat lenkų šlėktija, nors ir labai aikštinga,
 Nors muštis ir greita, tačiau nėra kerštinga.
 Nubėgo pasiklaust Motiejaus patarimo.
 O šitas, juos visus surinkęs prie vežimo,
 Įsakė palūkėt.

Vienuolio Bernardino

Teisėjas, net ir tas, beveik neatpažino:
 Jis paprastai niūrus ir susimąstęs buvo,
 O šiandien juokėsi smagus iš po gobtuvo,
 Iškėlęs galvą ir tarytum pašviesėjęs,
 Kvatojosi: „Cha! cha!“ — žvaliai vidun įėjęs.
 „Lenkiuos visiems! Cha, cha! Tai bent girdžiu naujieną:
 Lig šiolei paprastai medžiodavome dieną,
 O jūs, matau, nakčia! Regėjau grobį jūsų —
 Oi, lupkite šlėktas, oi, čiupkit juos už ūsų!
 Įsprauskit žąslus jiems, tai nesiverš į kovą!
 Majore, sveikinu sugavus patį Grovą!
 Turtuolis, o be to, ir kilęs iš magnatų —
 Iš narvo neišleisk be trišimčio dukatų;
 Iš jų bent tris grašius numesk ir vienuolynui,
 Na, žinoma, ir man, vienuoliui Bernardinui,
 Kad melsčiaus, kaip meldžiuos lig šiol už tavo sielą,
 Ir karininkai juk mirtingi, mano mielas!
 Gerai ir atvirai yra parašęs Baka³¹⁸.
 Mirtis — bendra pirtis, visus vienodai plaka —
 Ir jaunus, ir senus, ir vargšą, ir turtuolį,
 Kareivį lygiai taip, kaip ir mane, vienuolį.

Mirtis — motulė, ji, kaip tas svogūnas, graudžią
Paglosčius ašarą mums iš akių išspaudžia,
Lopšely gulinčius jau prie savęs mus glaudžia!
Majore, šiandien čia, ryt kapuose gulėsime!
Todėl nedelsdami galbūt prie stalo sėsim?
Teisėjau, kaip manai, ar pusryčiaut ne metas?
Majoras vis dėlto, sakyčiau, svečias retas —
Tad jeigu zrazų taip? Ak mielas kapitone,
Jei vazą punšo³¹⁹, a? Kaip jūs galvojat, pone?“

„Teisybė, Kunige,— abu kariai pridėjo,—
Reik pergalę atšvęst — ir mūsų, ir Teisėjo!“

Regėdami tatai, namiškiai net suglumo —
Iš kur Vienuoliui tiek linksmumo, apsuksimo?
Teisėjo paliepti, virėjai negaišavo:
Jau zrazai gatavi, ir punšas jau garavo.
Ir karininkai jau prie stalo pasitraukė,
Ir šveitė iš peties, neraginami maukė:
Sukirto kaip matai per dvidešimtį zrazų
Ir punšo išsriaubė taipogi porą vazų.

Majoras pagaliau išgėrė paskutinę
Ir pypkę uždegė ištraukęs penkrublinę³²⁰,
Atsilošė kėdėj, patenkintas be galo,
Ir dairėsi smagus į moteris nuo stalo.
„Gražias ponias myliu,— jis tarė,— kaip desertą!
Majorui iš tiesų papusryčiavus verta
Su damom paplepėt, nes kas gi, mano ponios,
Mieliau už jus, kai jūs ir lipšnios, ir malonios?
Suloškim kortomis! Gal velbą cvelbą? Vistą?³²¹
O gal pašokime? Pulke mane pažįsta
Ir su mazurka nieks man lygintis nedrįsta!“
Ir, tartum svaigdamas mazurkos malonumais,
Jis leido dar tirščiau komplimentus su dūmais.

„Šokt! — šaukė Robakas.— Kai išgeriu taurelę,
Skvernus pasikaišau — tai kojos pačios skelia
Mazurką! Bet mes čia apsėdę vaišių stalą,

Tuo tarpu jėgeriai lauke, vargšeliai, šala!
Teisėjau, liepk ir jiems išritinti statinę!
Majoras leis — tegu išmaukia po stiklinę!“
Majoras pritarė: „Ir aš prašau Teisėjo“.
„Liepk spirito jiems duot“, — Vienuolis pašnibždėjo.
Tad štabas viduje toliau sau tęsė puotą,
O armija lauke ragavo, kas paduota.

Tylėdamas toliau sau Rykovas gurkšnojo,
Majoras gėrė, bet nuo damų neatstojo —
Parodyt geisdamas garsaus šokėjo meną,
Jis metė pypkę ir pačiupo Telimeną,
Bet ši išsiveržė; prie Zosės nukrypavo
Ir, lenkdamasis jai, jau girtas, švebeldžiavo:
„Mesk pypkę, Rykovai! Ei Rykovai, žinai ką —
Juk, rodos, neblogai tu groji balalaika:
Tad štai tau gitara! Mazurką pilk! Majorą
Prašau su jo dama užleisti į pirmą porą“.
Kol Rykovas kampe gitarą dar mėgino,
Prie Telimenos jis ir vėl prisikabino.

„Majoro žodis, taip! Panele, šokti laikas!
Ne rusas būčiau aš, o tikras kalės vaikas,
Jei pameluočiau, taip! Paliudys karininkai.
Ir armija visa patvirtins iškilmingai:
Antroji armija, jos korpusas devintas,
Antra divizija, pulkas penkiasdešimtas —
Ten su mazurka aš visus pranokstu vyrus.
Panele, eikime! Nebūkit užsispyrus!
O tai nubausime kareiviškai panelę...“

Ir, taip kalbėdamas, nutvėrė jos rankelę,
Į baltą petį ją pritraukęs pabučiavo;
Prišokęs Tadas jam per veidą užvažiavo.
Tad bučkis su smūgiu iš karto nuaidėjo,
Tarytum žodžiai du viens kitą palydėjo.

Iš pykčio perbalęs Majoras garsiai šaukė:
„Tai maištas! Šamokslas!“ — ir špagą išsitraukė.

Vienuolis Robakas, pripuolęs prie Taduko,
„Šauk, Tada!“ — į rankas jam pistoletą bruko.
Tas šovė iš akies tiesiog į pilvą storą,
Bet tik apsvilino, apkurtino Majorą.
Pašoko Rykovas, lig šiol ramiai sėdėjęs,
Bet Voiskis peilį švyst, plačiai atsivėdėjęs,—
Lyg žaibas tarp galvų nematomas nuskrido,
O kai įsmigo jau, tai blizgantį išvydo:
Gitarą pervėrė, būt kliudęs kapitoną,
Bet Rykovas vikriai pasilenkė į šoną.
„Jei bogu! Jegry! Bunt!“³²² — išgąsdintas suriko
Ir traukės durų link nuo savo užpuoliko.

Bajorai tuo metu pagalbon atskubėjo,
Pro langus veržėsi, Rykštelė pirmas ėjo.
Majoras priemenėję „Prie ginklų!“ garsiai rėkė,
Ir trys kareiviai jau į namo pusę lėkė,
Trys plieno durtuvai tarpduryje sušvito,
Juodi kašketai trys įvirto viens po kito.
Motiejus, virš galvos iškėlęs jau Rykštelę,
Žiūrėjo į tuos tris kaip katinas į pelę —
Ir vožė! Galvas tris nuskynęs būt iš karto,
Bet — ar paskubino, ar nesuvaldė kardo —
Užkliudė kaškletus, nubraukęs juos kaip vieną,
Išmušęs durtuvus ir trenkdamas į sieną.
Maskoliai šoko bėgt, Motiejus puolė vytis
Į kiemą.

O tenai tiktai suspėk dairytis!
Ten Soplicų šalis dobrynėčius vadavo
Iš rąstų lupdama kaimynus — priešus savo.
Kareiviai gindamies prie ginklų susibūrė;
Seržantas durtuvu Podhaiskį jau nudūrė,
Du sužeidė lengvai, prašaudamas pro šalį,
Bet čia jau Krapyla parodė jam, ką gali.
Jo rankos atrištos jau buvo: kaip pašėlęs
Pašoko, kumščius du viršum galvos iškėlęs,
Ir per pakaušį jais seržantui jau kad tvojo —
Prie šautuvo spynos tam veidas prisiplojo.

Nuo kraujo parakas sudrėko ir nešovė;
Seržantas netolies susmuko kaip rankovė.
Nutvėrė Krapyla už vamzdžio jo šaudyklę
Ir ėmė sukt aplink tarytumei šlakstyklę,
Nutrėkšdamas iškart du eilinius į balą
Ir buožės drūtgaliu parmušdamas kapralą.
Kareiviai traukėsi mėlynių įsigiję,—
Kaip stogu šlakstykle jis pridengė šlėktią.

Jau rąstai nuimti, bajorai viens po kito
Vienuolio vežimus neraginti apspito —
Kiekvienas nugriebė kuo šaudyt ir kapotis;
Net du plačiavamzdžius³²³ užčiupo ir Ąsotis,
Pats vieną paėmė, įbruko Maišui kitą,
Iš anksto paraku ir kulkom užtaisyta.

Kareivių vis daugiau į kiemą ėmė virsti,
Bajorams ankšta jau — kryžmai negali kirsti³²⁴,—
Didžiausioj kamšaty kovojo viens prieš vieną,
Bandydami jėgas ir vienas kito plieną,
Kardai — prieš durtuvus, o dalgis — prieš rapyrą,
Prieš kirvį — šautuvus ir vyras — priešais vyrą.

Tuo tarpu Rykovas prie kluono pasitraukė,
Nuo diendaržio tvoros jisai kareiviams šaukė,
Kad kumščiais pagaliau jie liautųsi kovoję,
Kad mūšį laimi tas, kas ginklą panaudoja.
Tačiau ir pats, deja, nebegalėjo šaudyt:
Kur priešai, kur savi — kaip ščia susigaudyt?
Sušuko „Strojsia!“ jiems (rikiuokitės, vadinasi),
Tačiau kovos triukšme toks šauksmas — juokas grynas.

Motiejus mūšyje nemėgo maišatynės,
Todėl aplink save Rykštelei erdvę skyns:
Kairėn ir dešinėn valydamasis kelią,
Čia plieno durtuvą nukirto kaip žvakelę,
Čia, trenkęs iš peties, pats antpuolio išvengė.
Ir taip jis atsargiai per mūšio lauką žengė.

Bet čia Jefreitorius — ant jo iš paskutinių!
Jis mokė kareivius visam pulke durtynių,
Tad kovės meistriškai: pašokdamas į priekį,
Ant rankų šautuvą išmesdamas, kiek siekė,
Staiga pritūpdamas ir puldamas iš šono,
Striksėjo kaip koksai tilvikas ant dirvono;
Čia dešine ranka jis durtuvą atstatė,
Iškišdamas toli, kaip geluonį gyvatė,
Į kelį atrėmė — taip pagal meną savo
Dabar jis ne juokais Motiejų atakavo.

O tas įvertino — tai rimtas užpuolėjas.
Ir, akinius kaire ant nosies užsidėjęs,
Rykstelės rankeną prispaudė prie krūtinės,
Stebėjo puolantį ir traukdamasis gynės
Pasvirduliuodamas — atrodė, būta girta.
Jau tikras pergale Jefreitorius ir kirta!
Į priekį šokdamas, pagautas mūšio ūpo,
Jis smeigė durtuvu, tačiau vos neparklupo:
Mat siekė per toli — pusiausvyrą praradęs,
Susvirduliavo pats, lyg jį kas būtų badęs.
Motiejus tuo metu parodė, ką jis gali:
Su kardu durtuvą nukreipdamas į šalį,
Sudrožė per rankas, paskui atsivėdėjęs
Per veidą perliejo Motiejus geradėjas.
Taip kardas įveikė durtynių meistrą seną,
Kryžius tris pelniusį už šitą savo meną.

Kairiajame sparne jau pergalė šypsojos,—
Ten siautė Krapyla, Skustuvas ten kapojos.
Maskolių būryje darbavos ši dvejukė —
Viens kirta per pilvus, o kits per galvas plūkę
Primindami kažkuo tą vokišką mašiną³²⁵
(Ją kuliama čia, Lietuvoje, vadina),
Kuri su spragilais gražiai išglaudo grūdą,
O peiliais šiaudelius susmulkina, sugrūda,—
Taip dirbo Krapyla su Skustuvu kaip vienas:
Čia — buožė ant galvos, ten — per pusiaują plienas.

Bet Krapyla ūmai į dešinę nukūrė,
Nes ten pavojuje Motiejus atsidūrė:
Mat už Jefreitorių atkeršyt panorėjo
Jam Praporščikas, kurs su alebarda ėjo
(Su ja jisai kartu ir durty, ir kirst galėjo;
Dabar šį ginklą jau naudoja tik jūreiviai,
Seniau juo grūmėsi ir sausumos kareiviai).
Motiejus jau nesyk, iškėlęs sunkų kardą,
Į šoną nukreipė siaubingą alebardą,
Bet, Praporščiko nepasiekdamas krūtinės,
Jis negalėjo pulti, o puolamas tik gynės.
Jau sužeistas lengvai Užušonis kraujavo,
Jau priešas virš galvos iškėlė kirvį savo,
Jau Krapyla nespės — tad, smarkiai užsimojęs,
Paleido buožę jis tam, puolančiam, į kojas,
Sutrupindamas jas, — ir Praporščikas virto.
Bajorai šia kryptim iš kairio sparno kirto,
Maskoliai — paskui juos. Vėl grūmės kaip pašėlę
Aplinkui gulinčią ant žemės Krapylėlę.

Motiejų gindamas nuo jauno užpuoliko,
Beginklis Krapyla ir pats vos gyvas liko:
Iš užnugario jį du jėgeriai užklupo,
Nutvėrė už plaukų ir įsirežę lupo,
Ir tempė jį atgal, ant sprando užsikvempę,
Kaip stiebą baržoje plieniniai lynai tempia,
Jau būtų jį tie du ant žemės ir patiesę,
Tačiau pamatė jis Gervazą netoliese.
„O Jergutėliau! Ei! Peiliuk, čionai!“ — sušuko.

Išgirdęs šauksmą tą, Gervazas atsisuko
Ir tiesiai per rankas, iškėlęs kardą, tvojo:
Nežmoniškais balsais maskoliai suvaitojo,
Atšoko atgalios, lyg su virve patraukus,
Tačiau viena ranka, kietai sugniaužus plaukus,
Ir liko kadaruot įkibus į čiupryną.
Taip, kiškį griebdamas, nagais įsikabina
Už žvairio nugaros ir už pušies erelis;
Pašokęs perplėšia per pusę jį kiškelis,

Palikdamas pušy plėšrūno gniaužtą vieną,
O kitą nešdamas į krūmus per bulvieną.

Jau laisvas Krapyla aplinkui ginklo žvalgės —
Kad būtų po ranka koks kirvis, kuoka, dalgis!
Tuo tarpu kumščiais jis pašėlusiai mojavo
Gervazo dengiamas, beginklis, bet kariavo.
Išvydo netolies jis Maišą, sūnų savo,
Kurs laikė šautuvą, o paskui, it gremėzdą,
Dar vilko didelį, kone sieksninį vėzdą,
Šakotą, titnago skeveldrų privarytą*
(Tik vienas Krapyla pakėlė ginklą šitą!).
Pamatęs, jog tai jo mieloji Krapylėlė,
Jis pabučiavo ją, viršum galvos iškėlė
Ir, sukdamas aplink, vanojo, talžė, skėlė.

Kiek buvo parmuštų, žaizdotų, nugalėtų —
Neverta nė dainuot, nieks Mūza netikėtų,
Kaip nieks ta vilniete tikėti nenorėjo,
Kur Aušros Vartuose savom akim regėjo,
Kaip, puolant Dejevui tuščias jau miesto sienas,
Išėjo vartų gint tik Čarnobackis vienas*,
Kaip miestelėnas šis, paleidęs taiklią kulką,
Nukovė Dejevą, išvaikė rusų pulką.

Įvyko viskas taip, kaip Rykovas ir laukė:
Kovoję sumaišty kareiviai pasitraukė.
Net dvidešimt trijų jie užmuštais nustojo,
O trisdešimt keli kraujuodami vaitojo,
Daug slėpėsi sode, kanapėse ir krūmuos,
Keli su moterim giliai lindėjo rūmuos.

Šlėkta jau džiūgavo, valiavo nugalėjus,
Kas ritino bačkas, kas puolė rinkt trofėjų,
Tik vienas Robakas džiaugsmu nesidalino.
Jis nesigrūmė pats (kanonai Bernardino
Kovoti draudė), tad kovojančius narsino
Patarinėdamas, kur pulti, kur apsupti,
Kur pasitraukt, o kur tiesiog į kaktą lupti.

Jis liepė ir dabar surinkt į būrį žmones,
Užpulti Rykovą ir tuo užbaigt karionę,
Pasiūlydamas jam prieš tai alternatyvą:
Jei patys pasiduos, tada paliks juos gyvus,
O jeigu dar mėgins toliau bergždžiai kovoti,
Tai Robakas palieps apsupt ir iškapoti.

Bet neišgąsdino tie žodžiai kapitono:
Surinkęs likučius šaunaus bataliono,
„Prie ginklų!“ — paliepė, ir šautuvai pakilo;
Komandos laukdami, dabar visi nutilo.
Įsakė „Taikykis!“ — ir vamzdžiai sublizgėjo.
Sušuko jiems: „Ugnis!“ — ir šūviai nuaidėjo.
Kareiviai iš eilės pradėjo šviną sėti,
Ir ėmė kulkos švilpt, ir užraktai tarškėti.
Visa eilė žeme kaip šliužas koks vyniojos,
Ir spjaudė ugnimi jo tūkstantinės kojos.

Teisybė, jėgeriai, išgėrę savo dalį,
Dabar dažniausiai vis papildavo pro šalį,
Bet kulkos sužeidė lengvai Motiejų porą
Ir Bartkų užmušė, godotiną bajorą.
Iš šautuvų kelių ir šlėktos atsišaudė,
Norėjo pult kardais, tačiau senimas draudė:
Per daug tiršta ugnis aplinkui mirtį sėjo,
Ir dvaro kiemas tad bematant ištuštėjo.
O kulkos ėmė jau į langines kapoti.

Čia Tadas, paliktas viduj ponių daboti,
Išgirdęs, kad kieme vėl priešas atitoko,
Išbėgo. Įkandin ir Pakamorė šoko,
Nes Tomas kardą jam galų gale surado.
Atkuto šlėktija, sulaukus tokio vado;
Pakilo paskui jį atakon Soplicynė,
Kareiviai puolančius vidur atšlaimo skynė.
Skustuvas, Vilbikas, dar vienas kitas krito.
Grażino bajorus atgal po viso šito
Vienuolis Robakas, Motiejus jam padėjo.
Atsitraukimą tuoj maskoliai pastebėjo;

Nusprendė Rykovas dabar pridėti garo
Ir bajorus išmušt iš kiemo ir iš dvaro.

„Atakon! Durtuvais! Pirmyn!“ — sukomandavo.
Atstatę šautuvus, kareiviai jau žygiavo,
Palenkę galvas kiek, jie sekė kapitoną.
Mėgino sulaikyt iš priekio ir iš šono
Ataką šlėktija — bet veltui. Pasitraukė.
O Rykovas, špaga grūmodamas, jau šaukė:
„Teisėjau, pasiduok, kitaip uždegsiu rūmus!“
Teisėjas jam: „Uždek! Pats rysi gaisro dūmus“.

O dvare Soplicų! O, tos lemtingos dienos!
Jei šviečia ligi šiol po liepom tavo sienos,
Jei renkas kaip anksčiau ten prie vaišingo stalo
Kaimynai ir svečiai, tai jie išgert privalo
Už Ašotėlį — taip, išgert po taurę gerą
Už tą, kurs nuo ugnies apgynė visą dvarą!

Jis neparodė dar lig šiol narsumo savo,
Nors iš nelaisvės jį ir pirmą išvadavo,
Nors vežime tuoj pat ir šautuvą užčiuopo,
Bet muštis kažkodėl jis neturėjo ūpo.
Pasakė sau: tuščiom grumtynės — ne grumtynės!
Patraukė tad tiesiog prie spirito statinės.
Supylęs paskubom sau vieną kitą saują,
Pajuto daug smarkiau pradėjus vaikščiot kraują,
Kepurę pakreipė ir, šautuvą paėmęs,
Užtaisė kulkom jį, į sąsparą atrėmęs,
Ir, apsidairęs pats, pamatė, kaip iš dvaro,
Atstatę durtuvus, kareiviai šlėktą varo.
Susilenkė jisai ir, kiek tik įkabina,
Nuskuodė atšlaimu tiesiog į dilgėlyną,
Atsitūpė tenai, laimingai nušuoliavęs,
Ir Maišą pašaukė, ranka jam pamojavęs.

Su šautuvu tasai stypsojo ties palange,
Nusprendęs vienas gint Zoselę savo brangią,
Nors ir atstumtas jos, mylėjo kaip mylėjęs
Ir su džiaugsmu už ją numirti būt galėjęs.

Kareiviai grandine pro dilgėles žygiavo,
Ašotis trenkė jiems iš plačiagerklio savo,
Kulipkų tuziną paleisdamas kaip spiečių,
O Maišas — antra tiek, lindėdamas tarp kiečių.
Taip staigiai užklupti, maskoliai išsilakstė
Palikę sužeistus,— juos Krapyla jau šlakstė.

O savo jėgerius po šito užpuolimo
Sustabdė Rykovas tiktai šalia klojimo —
Beliko jų dabar koks trečdalis šimtinės,—
Rikiavo trikampiui tad vietoje grandinės,
Į kiemą smagali nukreipdamas šį kartą,
Kampus atremdamas į tvorą ir į tvartą,
Nes raitelių būrys jį iš pilies užgriuvo.

Mat saugomas pily lig šiolei Grovas buvo.
Išlaksčius jo sargams, dvariškiai paskui Grovą
Sušoko ant arklių ir metėsi į kovą;
Mojuodamas špaga, pats priekyje šuoliavo.
Tuo tarpu Rykovas „Ugnis!“ sukomandavo —
Ir trenkė papliūpa iš geležinių tūtų,
Tarytum kulkomis pradėję lyti būtų.
Trys krito sužeisti, ketvirtąjį nukovė.
Nuvirto Grovas jau, nes arklių jam pašovė.
Gervazas metėsi į mūšį žūtbūtinį,
Norėdamas užstot Horešką paskutinį.
Bet Robakas anksčiau prie Grovo nuskubėjo —
Nors patį sužeidė, bet jį pridengt suspėjo,
Bajorams liepė jis dvare išsisklaidyti
Ir taikytis geriau, ir šovinius taupyti,
Ir slėptis už tvorų, už šulinio lindėti,
O Grovo raiteliams — puolimą atidėti.

Neteko antrąkart Vienuoliui ragint Tado —
Jisai už šulinio slėptuvę susirado
Ir, būdamas blaivus, be to, taiklus kaip reta
(Pataikydavo jis į išmestą monetą),
Tarp rusų vyresnius su dvivamzdžiu medžiojo:
Iš pirmo šūvio jis feldfelį paklojo.

Paskui seržantus du — vis rinkos galionuotą³²⁶
Ir taikėsi tenai, kur štabo stoviniuota.
Įtūžo Rykovas — tai būta priešo rimto —
Ir špagos rankeną dantim iš pykčio krimto.
„Majore,— šaukė jis,— kaip reiks toliau kariauti,
Jei greitai nebeliks, kas gali vadovauti!“

Tad Plutas ėmė šaukt prie žemės pasilenkęs:
„Ir kaip ne gėda tau slapstytis, ponas lenke?
Nebūk bailys, išeik ir susirem k padoriai,
Garbingai kaip karys!“ O Tadas jam: „Majore!
Jei toks drąsus esi, tai pasakyk man štai ką:
Kodėl už jėgerių slapstaisi visą laiką?
Per veidą jau gavai, o tūnai prisidengęs!
Aš nebijau tavęs ir kautis pasirengęs.
Kam veltui kraują liet? Kivirčą baigti metas:
Tegul išsprendžia jį špaga ar pistoletas.
Aš leidžiu pasirinkt tau ginklą pagal norą,
Jei ne, tai kaip vilkus iššaudysiu per tvorą“.
Taip tardamas, jisai vėl prisitaikęs šovė
Ir prie pat Rykovo poručiką nukovė.

Šnibždėjo Rykovas: „Priimk šį iškvietimą,
Kad atsikeršytum už piktą įžeidimą.
Nes jei ponaitį tą dabar kas nors nukautų,
Tai gėdos niekados Majoras nenuplautų.
Į kiemo vidurį mums išviliot jį reiktų —
Jei neima kulka, tai gal špaga įveiktų.
Kulka yra kvaila, ot, durtuvas — kas kita! —
Suvorovo seniai tai buvo pasakyta.
Iššaudys mus visus — štai kiek lavonų guli!“
Majoras atvertė: „Ak Rykovai, bičiuli!
Tu už mane geriau valdyti špagą moki.
O gal poručiką pasiųskime jam kokį?
Deja, aš negaliu palikt bataliono.
Man reik žiūrėt karių, ne užgaidų to pono“.
Pašokęs Rykovas nutraukt įsakė karą,
Ant špagos smaigalio iškėlė baltą skarą,
Dėl ginklų dvikovai pradėdamas teirautis;

Galop susitarė abudu špagom kautis.
Kol Tadas atnešant iš rūmų špagos laukė,
Atbėgęs Grovas tą jų sandėrį nutraukė.

„Soplica! — šaukė jis. — Aš persiprašau poną!
Pats Plutą iššaukei, man perleisk Kapitoną:
Į mano pilį jis, atvedęs kuopą rusų
(Protazas pertraukė: „Ne tavo pilį — mūsų!“)...
Jis, — Grovas užbaigė, — vagių atvedęs būrį,
Surišo žokėjus... Jis atsakyti turi.
Nubausiu jį už tai — tegul krauju užmoka,
Kaip kad plėšikai tie palei Birbante-roką“.

Nutilo šaudymas, kariuomenės nurimo
Nekantriai laukdamos vadų susirėmimo:
Užėmę atšlaiime kiekvienas vietą savo,
Du priešai — Rykovas ir Grovas — skersakiavo,
Nukėlę kepures, pasveikino viens kitą³²⁷
(Mat papročiais garbės taip buvo nustatyta:
Prieš nuduriant pirma pasveikinti reikėjo).
Jau špagos suremtos piktai žaibuot pradėjo;
Abu, priklupdami su dešiniąja koja,
Tai traukėsi atgal, tai puolė užsimoję.

O Plutas tuo metu, apžvelgęs visą frontą,
Pasišaukė arčiau savęs grandinį Gontą,
Kurs šaudė kuopoje užu visus taikliausiai,
Parodė Tadą jam. „Matai tą vyrą? — klausia. —
Jei tu pataikai jam po šonkauliu penktuoju³²⁸,
Tai keturis rublius iš karto atskaičiuoju“.
Pakėlęs šautuvą, į priekį Gontas žengė —
Draugai milinėmis taikliausią šaulį dengė, —
Į galvą taikėsi iš savo karabino,
Tačiau tik skrybėlę kulka jo užkabino.
Pašoko Krapyla, šlėkta tik to ir laukė —
Užpuolė Rykovą. „Tai išdavystė!“ — šaukė.
Užstojo Tadas jį, tad šiaip ne taip ištrūko
Ir nesvarstydamas greit prie saviškių spruko.

Vėl Dobrinskiai išvien su Lietuva kovojo,
Užmiršę rietenas tarpusavio, vėl stojo
Kaip broliai ir draugai, laikydamies viens kito.
Pamatę, kaip smagiai Podhaiskio smūgiai krito,
Kaip jėgerius jisai tarytum šluota šluoja,
Sušuko Dobrinskiai: „Podhaiskis tegyvuoja!
Į priekį, Lietuva! Pirmyn, lietuviai broliai!“
Išvydę sužeistą Skustuvą, kurs lig šiolei
Kaip liūtas grūmėsi, Skolubos jam valiaavo:
„Valio Motiejus! Ei, mozūrai, bravo, bravo!“
Taip pasiakinę bendrai rusus užspaudė;
Motiejus veltui dar su Robaku juos draudė.

Iš priekio užpulta, kareivių kuopa gynės,
O Voiskis tuo metu į sodą taką skynės.
Protazas atsargus taip pat šalia jo ėjo,
Ir Voiskis jam tylom kažką nurodinėjo.

Sode, šalia tvoros, kur plačiašakė tuopa,
Kur grūmėsi dabar visa kareivių kuopa,
Stovėjo sūrinė aukštai viršum agrastų,
Kaip narvas didelis iš netašytų rąstų.
Ten sūriai baltavo prieš saulę ant lentynų
Ir džiūvo surišti pėdeliai žalumynų:
Pelynai, trūkžolės, čiobreliai, ramunėlės —
Mat būta dar tenai naminės vaistinėlės.
Ta sūrinė plati (gal sieksnio pusketvirto)
Ant stulpo laikėsi, nors nelabai betvirto,
Kaip koks gandalizdis. O stulpas jau papuvo,
Pasviręs grasė griūt, nors ažuolinis buvo.
Palaikę sūrinę seniai nugriaut reikėjo,
Bet vis nesisėkė prikalbinti Teisėjo,
Kurs atsakydavo, kad jau verčiau taisyti,
Negu ką nors nugriaut arba naujai statyti.
Įsakė tad paremt dviem kartim, jeigu kliba,
Nukeldamas toliau tos sūrinės statybą.
Sutvirtintas šiaip taip, tas statinys kabojo
Tiesiog viršum galvų, kur jėgeriai kovojo.

Su Voiskiu ten dabar Protazas prasigavo,
Lyg ietimis abu žalgom apsiginklavo.
Tiesiog per kanapes atbėgo akmistrinė
Ir tvirtas paauglys, kurs prie virtuvės trynės.
Atrėmę žalgomis į sūrinę, suskato
Į vieną pusę stumt ją iš visos sveikatos:
Ir sielininkai taip, ant seklumos užplaukę,
Žalgas užguldami, į srovę sielius traukia.

Susenus sūrinė dabar lyg bokštas griuvo
Maskoliams ant galvų, kur jų tirščiausia buvo:
Daug vietoj užmušė, daug sužeidė, sutrynė,—
Rąstigalių, žmonių ir sūrių maišalynė
Gulėjo patvory. Nemaža išsilakstė,
Skustuvas, Krapyla juos vijosi ir šlakstė,
Kieme tarp jėgerių Rykštelė skynė taką,
O Grovas raitelius paleido į ataką.

Tik aštuoni šauliai jau su seržantu liko,
Gervazas puolė juos; šie laukė užpuoliko,
Atstatę šautuvus; jis lėkė lyg pašėlęs,
Peiliuką virš galvos kaip spindulį iškėlęs.
Akimirksnį anksčiau, kol jėgeriai iššovė,
Vienuolis metė jam po kojų ir pargriovė.
Parkrito tuo metu, kai salvė nuaidėjo,
O dūmams sklaidantis, Gervazas vėl stovėjo —
Dvi galvas jėgeriams jis nubraukė iš karto.
Kiti pašoko bėgt nuo Raktininko kardo.
Per kiemą skuosdami, pralenkdami viens kitą,
Susimetė visi į kluoną atdarytą.
Gervazas iš paskos ant jų sprandų įjojo,
Prapuolė tamsoje, tačiau ir ten kovojo:
Girdėjos aimanos ir smūgiai iš klojimo.
Netrukus ir tenai arši kova nurimo,
Su kardu pro duris Gervazas vėl išvirto.

Bajorai atšlaime kapojo, badė, kirto.
Tik vienas Rykovas dar gynės įnirtingai.
Tad Pakamorė jam ir tarė iškilmingai,

Pakėlęs virš galvos grėsmingą kardą: „Pone!
Nenusižeminsi priimdamas malonę:
Kaip tikras riteris, tu grūmeisi be baimės,
Parodei pavyzdį, bet neturėjai laimės.
Pats ginklą atiduok, pakol nenuginklavo.
Turiu garbės tave paskelbt belaisviu savo!“

Tų žodžių paveiktas, nors ir labai nenoriai,
Jis špagą kruviną atkišo Pakamorei.
„Ak broliai! — tarė jis. — Todėl ir pralaimėjau,
Kad šiandien nė vienos patrankos neturėjau!
Suvorovas gerai man sakė: „Be patrankos
Prieš lenkus, Rykovai, nekelki niekad rankos!“
O jėgerių girtų lyg tyčia šiandien būta —
Majoras leido gert! Aš kaltinu tik Plutą!
Už viską su caru atsiskaityk, Majore!
Aš būsiu draugas jums, garbusis Pakamore!
Kaip rusų sakoma: kas myli, tas pešioja,
Bet užanty akmens, beje, nesinešioja.
Jūs mokate išgert, jūs mokate kovoti.
Tiktai prašau karių daugiau man nekapoti“.

Tad Pakamorė, tuo užbaigdamas karionę,
Įsakė Tvarkdariui visiems paskelbt malonę,
Aprišti sužeistus, atšlaimą apvalyti,
O gyvus jėgerius nelaisvėn nuvaryti.
Ieškojęs šen ir ten, galiausiai Plutą rado:
Dilgynėse jisai gulėjo lyg be žado.
Išlindo po visam raudonas it batvinis.

Taip baigęs antpuolis, kurs buvo paskutinis.*

Dešimta knyga

EMIGRACIJA. JACKUS

TURINYS. PASITARIMAS DĖL TOLESNIO NUGALĖTOJŲ LIKIMO.—
DERYBOS SU RYKOVU.— ATISISVEIKINIMAS.— SVARBUS PRISIPAŽINI-
MAS.— VILTIS.

Rytiniai debesys kaip juodvarniai per dieną,
Aukštyn bekildami, susimetė į vieną.
Vos saulė iš pietų į vakarus palinko,
Didžiulis debesis padangėj susirinko
Ir, varomas toliau kaskart smarkesnio vėjo,
Jis leidosi žemyn, tamsėjo ir tirštėjo,
Pakol, viena puse atplyšęs nuo padangės,
Nukrito dar žemiau ir plėsdamasis rangės
Lyg burė didelė, kuri grėsmingai plaukė
Ir iš pietų dabar į vakarus patraukė.

Užgriuvo tyluma. Išgąsdinti, bebalsiai
Ir žemė, ir dangus kvėpavo sunkiai, alsiai.
Gelsvi rugių laukai, prieš kokią valandėlę
Lyg jūra varpomis bangavę, siautę, šėlę,
Dabar susikaupė, nurimo ir sustingo
Akuotais gindamies nuo kažin ko grėsmingo.
O gluosniai ir beržai, plačiai išsikeroję
Ir lyg raudotojos pakelėmis sustoję,
Paleidę vėjyje kasas pasidabruotas,
Per dieną blaškėsi; dabartės medžių guotas
Nebylų sielvartą lyg skarą apsigobė
Suakmenėdamas it kenčianti Niobė³²⁹.
Viena tik drebulė šnarėjo kaip šnarėjus.

Galvijų keltuva, namo nenoriai ėjus,
Nūnai be piemenų, skubėdama prie tvartų,
Paliko ganyklas ir būrėsi prie vartų,

Kur bulius trypė jau, įtempęs tvirtą sprandą,
Ir, baubdamas piktai, baugino visą bandą.
Žalmargės dairėsi į dangų ir nustėrę
Tik dūsavo giliai, plačius snukius pravėrę.
O iš paskos kuilyš nespėdamas šnopavo —
Mat žliaubdamas jisai dar vilko pėdą javo.

Pasislėpė miškuos paukšteliai viens po kito,
Tik varnos sulėkė ir tvenkinius apspito,
Ir staipės išdidžiai arba, būriais sustoję,
Į dangų žvalgėsi nekantriai išsižioję,
Iškišę liežuvių — net raudonavo ryklės,
Ilgėjosi lietaus ir būsimos maudyklės,
Bet, audrai kaupiantis, ir varnos tuoj pakilo
Kaip juodas debesis patraukdamos link šilo.
Vienintelė kregždė tarp juodo debesyno
Dar nardė kaip strėlė, kol dingo už beržyno,
Nušvilpus it kulka.

Tą valandėlę niauria
Bajorai, su Maskva pabaigę kovą žiauria,
Skubėjo pasislėpt visi bendrai po stogu:
Kur neseniai žmogus dar grūmėsi prieš žmogų,
Greit grumsis stichijos.

Vakaruose raudonai
Užsiplieskė laukų gelsvai auksiniai tonai.
Netrukus debesis, į tankų tinklą savo
Sugraibęs spindulius, prie saulės nulingavo,
Lyg kad pagauti ją prieš naktį būt norėjęs.
Atūžęs pažeme, pakėlė dulkes vėjas,
Ir dideli lašai it žirniai viens po kito
Į žemę kaip kruša pupsėdami nukrito.

Staiga ir viesulas, nuo miško pasikėlęs,
Pradėjo došytis ir siausti kaip pašėlęs:
Lig dugno vandenį tvenkiniuose susuko,
Lankstydamas žoles, po plačią lanką dūko,
Nulaužtas šakeles ir šieno gniūžtes svaidė,

Lyg išrautais plaukais po visą pievą žaidė;
Per lauką nulėkė, užuoganom nutįso
Ir švilpdamas dirvas pureno, rausė, kniso,
Kol žemių sūkurį susukęs išaugino
Iškeldamas aukštai viršum dirvono plyno;
Lyg piramidę jį vijurkas nusitvėrė
Ir, smiltis rausdamas, žvaigždėms į veidą bėrė.
Kaskart platėdamas, vis kilo stulpas šitas
Ir audrą triūbijo kaip didelis trimitas,
Pakol chaosas šis iš vandenio ir dulkių,
Iš lapų ir šiaudų, žolių, šakelių smulkių
Į girią trenkėsi, tankynėje sustaugė
Kaip sužeistas lokys.

Lietus tuo tarpu žliaugė
Stambiais, sodriais lašais, griaustinis nenustygo,
Lietus jau čiurkšlėmis išsitempė kaip stygos —
Atrodė, kad aukštai dangus prakiuręs tvyro
Ir liejasi vanduo tarytum iš kibiro.
Ir žemė, ir dangus, vienodai apsiblausę,
Užsidengė audra kaip naktimi juodžiausia.
Tik retkarčiais dangus atsiveria virš sodo,
Ir angelas audros kaip saulė pasirodo,
Nušvinta jis trumpam, rūstybės prisitvenkęs,
Ir dingsta su griausmu dangaus duris užtrenkęs.
Audra stiprėja vėl, lietus ir vėjas niršta,
Sakytum, kad gali užčiuopti tamsą tirštą.
Štai lyja jau rečiau, tyliau griaustinis dunda,
Vėl su nauja jėga perkūnija prabunda.
Bet viskas pagaliau nurimo, nugrumėjo,
Tik medžiai prie namų dar ošė ir šlamėjo.

Pats dievas atsiuntė tą audrą ir tą lietų:
Tvonavo tamsuma dabar virš mūsų vietų,
Vanduo visus kelius ir tiltelius paplovė,
Tad dvaras po audros atrodė kaip tvirtovė.
Ir gandas apie tai, kas dėjosi čia nuo ryto,
Apylinkėj visoį tuo tarpu nepaplito,—
O juk žmonių lemtis priklausė ir nuo šito.

Teisėjo kambary pasitarimas vyko.
 Vienuolis sužeistas gulėjo ir iš tyko
 Nurodinėjo vis, ramiai rankas sudėjęs;
 Išpildė jo visus paliepimus Teisėjas.
 Pašaukė Rykovą, Gervazą, Pakamorę
 Ir langus marškomis dėl visa ko užkorę,
 Jau gerą valandą ir šiaip, ir taip bylojo.
 Galiausiai Rykovas iš kampo atsistojo
 Ir, kapšį pinigų numetęs³³⁰, sududeno:
 „Pažįstu, lenkai, jus: galvojate nuo seno,
 Kad jei maskolius tik — tai ir vagis. Na ką gi,
 Galėsit pasakyti, jog matėte ne vagį
 Nikitą Rykovą — nors rusą, bet herojų:
 Aštuonis medalius ir tris kryžius nešioju!
 Už Izmailą šis, o tas už Očiakovą,
 Tasai už Eilavą*, o šis už narsią kovą
 Prie Ciuricho; štai šis prie Novio iškovotas³³¹.
 Už drąsą aš esu špaga apdovanotas,
 Tris padėkas už tai Feldmaršalas³³² man skyrė,
 Pats caras du kartus dėkodamas pagyrė —
 Ir visa tai raštu!“

„Garbusis Kapitone,—
 Nutraukė Robakas,— ką mums daryti, pone,
 Jei tu atsisakai? Juk tu mums pasisiūlei
 Šį reikalą užtrinti...“

„Taip, gerbiami bičiuliai,—
 Atsakė Rykovas.— Aš žodžio jau nekeisiu!
 Aš, lenkai, jus myliu ir žūti jums neleisiu.
 Jūs esate linksmi: jei gerti, tai jau gerti,
 Jūs drąsūs esate: jei perti, tai jau perti.
 Kaip rusų sakoma: ne sykį ir važiuotas
 Iš ratų iškrenta, o kas nūnai batutas,
 Rytoj gal basas bus; pagal taisyklę seną
 „Šiandieną — tu, ryt — aš“ kareiviai ir gyvena.
 Kodėl turėčiau pykt už pralaimėtą kovą?
 Kiek vyrų netekau, kai ėmėm Očiakovą!
 Prie Ciuricho taip pat pėstijos daug nustojau,

Prie Austerlico vėl net kuopą aš paklojau;
O jūsų Kosciūška prie Raclavių dalgėm³³³
Iškirto būrį man — kur gėrėm, o kur valgėm!
Macejovicuose³³⁴ po šito atsidūriau.
Ir ką gi — ten aš pats du bajorus nudūriau.
Su dalgėmis tada jie ėjo prieš patranką,
Nušniorijo senam artileristui ranką.
Tėvynė! Suprantu: dėl to ir vyksta karas.
Bet aš tik Rykovas. Įsakinėja caras.
Maskoliai Maskvoje tegul šeimininkauja,
O lenkai — Lenkijoje³³⁵. Bet caras lieja kraują!“

Teisėjas atvertė: „Kad, Rykovai, tu doras,
Kiekvienas su džiaugsmu patvirtintų bajoras.
Su savo kuopa tu čia stovi metų daugel,
Tad už tuos pinigus nepyk, brangusis drauge,
Nenorime įžeist! Po grašį tau sudėjom.
Kad neturtingas tu — tą mes taip pat girdėjom“.

„Ak,— šaukė Rykovas,— o kuopos — kaip nebūta!
Dėl to aš kaltinu tiktai majorą Plutą.
Pirmiausia caras jo paklaus, kaip mūsų vado.
Grašius palikit sau — nemirštu aš iš bado!
Man mokama alga šiokia tokia — kaip sako,
Aš ir išgert galiu, ir nusipirkt tabako.
O jus myliu dėl to, kad su jumis man gera
Pavalgyti, išgert, pasikalbėt, kaip dera.
Kai prasidės byla, aš jūsų neapleisiu
Ir stosių liudyti, ir ginti jūsų teisių.
Sakysiu, kad pas jus su vizitu atvykom
Ir kad begerdami truputį susipykom,
Kad Plutas nelauktai „Ugnis!“ sukomandavo
Tuo pražudydamas batalioną savo.
Jei patepta gerai kvota bus ir kvotėjas,
Tai viskas taip ir eis. Bet aš esu kalbėjęs
Vienam jūsiškiui — tam su kardu ilgėliausiu,
Kad Plutas, o ne aš, čia laikomas vyriausiu:
Jis gali jus visus įstumt į baisią bėdą,
Nes suktas vilkas tai, bet pinigus jis ėda;

Tad reikia pinigais užpilti jo malonę.
Ar jau buvai pas jį tu, ilgakardi pone?
Ar jau susitarėt, jei buvot susitikę?“

Gervazas dairėsi ir, glostydamas plikę,
Į šitą klausimą tikrai ranka numojo —
Girdi, susitarta. Bet Rykovas kartojo:
„Tai kaip, ar jis tylės? Kaip esat sukalbėję?“
Gervazas pykdamas, kad jį kamantinėja,
Į žemę su pirštu parodė ir, reikšmingai
Numodamas ranka, pasakė iškilmingai:
„Prisiekiu Peiliuku, kad viskas sutvarkyta,
Kad Plutas jau tylės! Ir baikim kalbą šitą!“
Sugniaužė kumščius jis, net pirštai sutraškėjo,
Tarytum paslaptis visa iš jų išėjo.

Supratę gestą šį, klausytojai pašoko
Ir dairėsi aplink, ir tol neatitoko,
Kol Rykovas galop nutraukė tylą ilgą:
„Vilkelis — avelės, dabar avelės — vilką!“
„Tai amžinatilsį!“ — pridūrė Pakamorė.
Teisėjas užbaigė: „Matyt, dangus taip nori!
Bet aš dėl jo mirties nekaltas“. Ir nutilo.

Vienuolis pataluos sujaudintas pakilo,
Gervazą nužvelgė ir ėmė jam sakyti:
„Didžiulė nuodėmė belaisvį nužudyti!
Net priešams keršyti mums Jėzus Kristus draudžia!
Nubaus tave dangus už šitą klaidą skaudžią.
Atleista bus tik tam, kursai praliejo kraują
*Pro bono publico*³³⁶ — ne tam, kuris kerštauja“.
Gervazui net kakta beklausant išrasojo.
„*Pro bono publico!*“ — jis atkakliai kartojo.

Ir neminėjo nieks daugiau majoro Pluto,
Ir veltui kitądien ieškoti jo sukruto —
Net buvo premiją paskyrę už jo kūną,
Bet nesurado nieks — prasmego kaip į liūną.

Apylinkėj visaip šnekėta dėl majoro,
Tačiau iš tų šnekų, kaip sako, nieko doro.
O iš Gervazo gi, kiek jo beklausinėta,
„*Pro bono publico*“ — tik tiek ir tegirdėta.
Atskleisti paslaptį dar Voiskis būt galėjęs,
Bet, žodžio saistomas, tylėjo kaip tylėjęs.

Taip ruso asmeny bičiulį įsigiję,
Išleido Rykovą, susišaukė šlėktiją,
Ir Pakamorė taip sujaudintas prašneko:
„Šiandieną pergalė mums, broliai, atiteko!
Bet, ponai, kiekvienam, kas šiandien liko gyvas,
Atneš daug rūpesčių šis mūsų per ankstyvas.
Suklydome visi, kalti visi kaip vienas.
Vienuolis, per plačiai išgarsinęs naujienas,
Bajorai, sumaišty nesvarstę, ką jie daro.
Su Rusija negreit sulauksime dar karo;
Tad, kas parodė nūn drąsumą ypatingą,
Tam Lietuvoj toliau gyventi pavojinga —
Kunigaikštystėje teks prieglobsčio ieškotis.
Motiejus Krapyla, Skustuvai ir Ašotis
Ir Tadas Soplica — už Nemuno tetraukia,
Tenai, kur jų visų pulkai mūsiškių laukia.
Suvertę bėdą jiems, apkaltinę majorą,
Ne vieną tuo būdu išgelbėsime bajorą.
Išvykstat neilgam, nes viltys vėl nušvito,
Kad šį pavasarį sulauksim laisvės ryto.
Ir Lietuva, dabar išleidus jus klajonei,
Kaip išvaduotojus greit vėl sutiks maloniai.
Teisėjas jus suruoš, duos mitalo į kelią,
Aš irgi sukrapščiau jums pinigų mašnelę“.

Suprato šlėktija teisingą senio bylą,
Nes jei tau su caru nesutarimai kyla,
Tai nebelauk taikos, lindėdamas kamputy:
Tu privalai kovot ar Sibire supūti³³⁷,
Todėl dabar visi, kalbėt nenusiteikę,
Linksėjo galvomis pritardami: taip reikia.

Nors lenkas pagarbą sau pelnė išskirtinę,
 Už gyvastį labiau mylėdamas gimtinę,—
 Jis gali ją palikt, išbėgt į kitą kraštą,
 Nepriteklius kentėt ir nešti vargo našta,
 Su likimu kovot, svetur pralieti kraują,
 Jei šviečia jam viltis, kad Lenkijai tarnauja.

Bajorai tuo metu susiruošė keliauti.
 Tik ponas Buchmanas dar bandė prieštarauti;
 Jis, kaip gudrus žmogus, kovoje nedalyvavo³³⁸,
 Bet pasitarime pridėjo balsą savo.
 Jis planui pritarė, tačiau pareikalavo
 Kai ką visai pakeist, kai ką dar pasvarstyti,
 Komisiją sukurt ir aiškiai nustatyti,
 Koks emigracijos svarbiausias tikslas būtų,
 Ar tikslui šiam pasiekt nėra kitokių būdų,
 Tačiau, deja, visi skubėjo viens per kitą,
 Ir Buchmano kalba paliko nesvarstyta.
 Bėgliai jau pro vartus į kelią pajudėjo.

Teisėjas Tada dar seklyčioj suturėjo
 Ir tarė Kunigui: „Kam veltui gaišti laiką?
 Turiu tau pasakyt, kad sužinojau štai ką:
 Tadukas negalįs gyventi be Zoselės!
 Tad prieš išvykdamas teprašo jos rankelės.
 Telimena, žinau, neprieštarauti žada,
 O Zosė, kiek jaučiu, taipogi myli Tada.
 Deja, nėra kada sujungt dvi jaunas sielas,
 Bet sužieduoti juos galėtum, broli mielas!
 Jauna širdis, be to, kelionė — tad pagunda,
 Žinai gerai ir pats, nežadinta pabunda,
 Ir Tadi kelyje žiedelis bus kaip sykis:
 Pažvelgs ir atsimins, kad jis yra jaunikis,
 O atsiminęs vys pagundas tas į šalį.
 Tikėk, brolau, manim — žiedelis daug ką gali.

Prieš kokį trisdešimt buvau susižadėjęs
 Su Voiskio Morta aš,— prisiminė Teisėjas.—

Nepritarė dangus, deja, mūs meilei švelniai,
Palikdamas mane šioj ašarų pakalnėj,
Voiskytę nelauktai savęs pi pasišaukęs
Ir mūsų sąjungą jos mirtimi nutraukęs.
Man primena dabar jos grožį ir jos gėrį
Žiedelis, kurs lig šiol ant mano piršto žėri:
Žiūrėdamas į jį, aš, mielas geradėjau,
Regiu ją ir dabar, kaip kitados regėjau.
Aš ištikimas jai — liūdžiu ir sielvartauju.
Taip, vedęs nebuvau, bet, kaip matai, našlauju,
Nors Voiskis turi dar ir dukterį jaunesnę,
Kaip du vandens lašai panašią į vyresnę“.

Nubraukęs ašarą, į žiedą pažiūrėjęs,
Jau baigė kiek linksmiau sujaudintas Teisėjas:
„Gal sužieduokim juos? Kaip tu, brolau, galvoji?
Jaunasis myli ją, sutinka ir jaunoji“.

Prišokęs Tadas jam į ranką pabučiavo:
„Kaip man atsidėkot gerajam dėdei savo,
Kurs galvinas manim kaip tėvas rūpestingas!
Aš būčiau iš tiesų nežemiškai laimingas,
Jei Zosė su manim dabar susižieduotų,
Kaip būsimą žmoną jau šiandien žodį duotų.
Tačiau, paskubomis šias apeigas surėdę,
Mes galim apsirikt... Kam taip skubėti, dėde?
Jei Zosė lauks manęs ir jeigu aš nežūsiu,
Tai gal, sugrįžęs greit, labiau jos vertas būsiu,
Galbūt pastovumu jos dėmesį pelnysiu,
Gal truputį šlovės prie vardo įsigysiu,
Gal greit giminėję vėl visus aš apkabinsiu,—
Tada šį pokalbį aš, dėde, tau priminsiu,
Tada ant kelių aš suklupsiu prie Zoselės
Ir, jei tik bus laisva, maldausiu jos rankelės.
Dabar man Lietuvą ir Zosę reik palikti,
Tuo tarpu gali jai ir kitas kas patikti —
Nenoriu jos varžyt dabar susižiedavęs
Ir dėmesio prašyt jo neužsitarnavęs“.

Kai tarė šiuos žodžius, dvi ašaros sužibo
Ir ant blakstienų jam virpėdamos pakibo,
Lyg perlai akyse žvilgėdamos sušvito,
Paskui per skruostus jo kaip uogos nusirito.

Nors savo kambary Zoselė buvo dingus,
Girdėjo ir tenai žodžius jo iškilmingus,
Kaip apie meilę jis taip atvirai kalbėjo,
Taip drąsiai, paprastai... Širdis jai suvirpėjo...
Išvydo ašaras. Pagailo jai vaikino,
Nors ir nepermanė, kas jį dabar kankino.
Kodėl pamilo ją? Kodėl išvykt privalo?
Tas išvykimas ją nuliūdino be galo.
Išgirdo pirmąsyk taip didelę naujieną,
Kad mylima jinai... Tai kas, kad ir per sieną.
Nubėgo paskubom prie mažo altorėlio
Paimt relikvijų ir švento paveikslėlio:
Mat Genovaitės tas mažytis paveikslukas
Ir švento Juozapo apsiausto gabaliukas
Jaunuosius sergėti, globot ir gint turėjo;
Su šventenybėm tom ji pro duris įėjo.

„Išvykstate? Taip greit? Norėčiau į kelionę
Mažytę dovaną įteikt jums, mielas pone:
Štai šias relikvijas paimkite į kelią,
Nešiokitės... tegul jos primena Zoselę.
Tegul aukščiausias jus globoja, saugo, gina
Ir kuo greičiau namo laimingai sugrąžina“.
Nutilo akeles iš gaudulio nuleidus,
Ir skaidrios ašaros tekėjo jai per veidus,
Iš nekaltos širdies kaip iš šaltinio tyro
Jos nesulaikomai lyg brilantai biro.

Priėmęs dovaną, sujaudintas kaip vaikas,
„Panele, išvykstu,— jis tarė.— Man jau laikas.
Tad likite sveika ir, kartais prisiminię,
Sumeskit už mane maldele vakarinę...”

Tuo tarpu Grovas, su Telimena įėjęs,
Atsiskyrimą tą ir matęs, ir girdėjęs,

Sušuko sukrėstas: „Pažvelkit į šią sceną:
 Kiek grožio prakilnaus, panele Telimena,
 Kai piemenaitė ši ir didvyris patyręs³³⁹
 Lyg luotas su laivu audringoj jūroj skiriam!
 Taip, sieloje ir vėl jausmai liepsnoti ima,
 Kada regi dviejų širdžių išsiskyrimą.
 Joms laikas — tai audra: ji žvakę užgesina,
 Bet gaisrą dar labiau įpūtus išaugina³⁴⁰.
 Išvykdamas ir aš įpūsiu jausmą šventą.
 Soplica, palaikiau tave už konkurentą —
 Per klaidą elgėmės lyg priešai kuo pikčiausi,
 Per klaidą prieš tave net špagos aš griebiausi.
 Dabar matau, jog tu mylėjai piemenėlę,
 O aš gi — nimfą šią. Tad liaukimės bešėlę
 Ir priešo kraujuose kivirčą paskandinkim,
 O savo širdyse piktumą užgesinkim.
 Kovokime jausmais: palikę savo šalį,
 Varžykimės, kuris karščiau mylėti gali!
 Su savo mylimom skausmingai išsiskyrę,
 Skubėkime tenai, kur kardas vyrą giria.
 Kovokim kantrumu, viltim, ištikimybę,
 O priešą triuškindim jėga ir tobulybe“.
 Į Telimeną jis, taip taręs, pažiūrėjo,
 Bet ši nustebusi tik klausės ir tylėjo.

Teisėjas pertarė: „Ko gi baudies išvykti,
 Jei savo namuose gali ramiausiai likti?
 Prispaudusi šlėktas, valdžia nukirps jiems vilną,
 O tavo namuose, kaip sako, visko pilna.
 Žinai, kokia valdžia: ir nepasėjęs pjausi,
 Jei pusę pajamų į delną jai įsprausi“.

„Su mano prigimtim tokie dalykai kertas!
 Herojum noriu būt, jei meilės jau nevertas.
 Tenuramins šlovė tą ilgesį ugningą!
 Kas menkas širdimi, to bent ranka galinga“.

„Kas trukdo jums mylėt,— Telimena jam tarė,—
 Ir savo laimę kurt?“ — „Lemtis negeradarė,—

Atsakė Grovas jai,— tas amžinas troškimas,
Nepaprastų darbų ir žygių nujautimas.
Panele, su jumis dar šiandien aš tikėjau
Žvakes uždegti prie altorių Himenėjo³⁴¹.
Tačiau jaunuolio šio man pavyzdys patiko:
Jis pats atsižada vestuvinio vainiko,
Jis savo širdį pats panoro išmėginti
Ir, meilės vedamas, tėvynę veržias ginti.
Ir aš nūn pradedu herojišką epochą!
Te ginklų žvangesys palei Birbante-roką
Po visą Lenkiją dabar pasklinda garsiai!“
Ir špagos rankeną suspaudė Grovas narsiai.

Vienuolis pritarė: „Jei taip veržies į šlovę,
Keliauk ir sudaryk ten savo kuopą, Grove!
Nustebino visus Potockis³⁴², davęs toną
Ir šitam reikalui paklojęs milijoną,
Taipogi Radvila³⁴³, dvarus išlicitavęs,
Du raitelių pulkus aprenkęs, apginklavęs.
Keliauk, tik pinigų paimk kiek reikalinga:
Kunigaikštystėje dabar jų baisiai stinga³⁴⁴“.

Telimena liūdnei nusigręžė į šalį:
„Matau, kad nieks tavęs čia sulaikyt negali!
Kai stosi, riteri, į kovą žūtbutinę,
Tai mylimos spalva tešildo tau krūtinę! —
Iš suknios kaspino sumezgusi kokardą,
Ją Grovui prisegė ištarus savo vardą.—
Tegul tad ši spalva tave į mūšį šaukia,
Kur blykčioja kardai, kur kraujo upės plaukia.
Kai pagarsėsi tu, kai žygdarbiai šlovingi
Tau pergalę atneš, kai laurai nemirtingi
Ir tavo šalną puoš, ir skydą sulankstyta,—
Pažvelk tada, kary, į kaspiną štai šitą
Ir prisimink mane!“

Taip tarus, ranką savo
Ji Grovui ištiesė. Priklaupęs pabučiavo
Sujaudintas giliai herojus tą rankelę.

Prispaudus prie akių iškvėpintą skarelę,
Telimena vogčiom į Grovą pažiūrėjo
Ir gūžčiojo pečiais — tikėt juo nenorėjo.

Teisėjas akino: „Jau laikas į kelionę!“
Vienuolis pritarė: „Gana jau šito, pone!
Skubėti privalai!“ Taip, aišku, prieš jos norą
Likimas perskyrė dar vieną meilią porą.

O Tadas tuo metu Teisėją apkabino,
Paskui atsiklaupė prie tėvo Bernardino.
Vienuolis, patale pusiau gulom sėdėjęs
Ir kryžiumi rankas jam ant galvos sudėjęs,
„Sūneli, su dievu!“ — raudodamas jam tarė.
Ir Tadas išlėkė. Ir durys užsidarė.
Teisėjas jaudinos: „Nejaugi neatskleisi
Vaikinui paslapties? Nepasisakęs leisi
Išvykti sūnui?“ — „Taip! — Vienuolis užsimerkė,
Užsidengė akis ir kūkčiodamas verkė.—
Kokia nauda iš to, jei sužinos vaikiną,
Kad tėvas — žmogžudys, kad slapstos ir kankinas?
Tylėjimo kančias prie visagalio kojų
Kaip atgailą dabar už nuodėmes aukoju“.

„Galvok apie save,— Teisėjas pagraudeno.—
Juk sužeisto žmogaus ir, kas be ko, jau seno,
Aš negaliu išleisti draug su kitais į kelią.
Sakeisi pasislėpt kažkur turįs pirkelę?
Brikelis paruoštas, tad vykstame netrukus.
O gal verčiau miškan pas eigulį pasukus?“

Vienuolis nukreipė liūdnas akis į šoną:
„Palauksim, kol prašvis. Dabar pakviesk kleboną —
Tegul nedelsdamas man atneša švenčiausią.
O tu su Gervazu prieik arčiau. Pirmiausia
Užsklėskite duris“.

Nurodymus Vienuolio
Išpildęs, sėdosi Teisėjas prie jo guolio.

Gervazas netolies stovėjo kaip stovėjęs,
Ant kardo rankenos sunkias rankas sudėjęs.

Vienuolis jaudinos ir žvilgsnio nenuleido
Nuo susimąščiusio, niūraus Gervazo veido.
Kaip kad chirurgas koks, kursai paglosto meiliai
Tą vietą, kur jau greit darbuosis aštrūs peiliai,
Taip lygiai jis dabar žiūrėjo maloningai
Gervazui į akis, kol pagaliau ryžtingai,
Lyg smūgį smogdamas, nuo priegalvio pakilo,
Užsidengė akis ir šitaipos prabilo:

„Aš — Jackus Soplica...“

Gervazas susiūbavo,

Išbalo kaip kreida; kaulėtu kūnu savo
Lyg puldamas pirmyn, išsitempė, sustingo
It medis, svirdamas nuo skardžio pražūtingo.
Prasiviepė burna, ir dantys sugrikšėjo,
Ir ūsai pašiaušti kaip šepečiai styrėjo,
O kardą krintantį jis kojomis sugaudė
Ir suturėdamas tarp kelių jį suspaudė,—
Tad užpakalyje tirtėdamas lingavo
Į šonus kardas tas galu ilguoju savo.
Atrodė, jog matai miškų tankynėj lūšį,
Nors sužeistą, tačiau pakilusią į mūšį,
Kuri, pritūpusi prieš lemiamą ataką,
Rainuota uodega piktai į žemę plaka.

Vienuolis pratarė: „Man jau nebaisūs žmonės³⁴⁵,
Nes priklausau dabar tik nuo dangaus malonės.
Gervazai, dėlei to, kursai nuo kryžiaus savo
Atleido net ir tiems, kurie jį nukryžiavo,
Kurs priėmė maldas ir atgailą plėšiko,—
Maldauju, išklausk! Man jau nedaug beliko
Gyventi ir kentėti nuo sąžinės graužimo;
Prisipažindamas prašau ir atleidimo.
Tad išklausk pirma, ką išpažinti noriu,
O jau po to — nuteisk!“ Rankas lyg prieš altorių

Sudėjo Kunigas. Gervazas atsitraukė,
Sugūžčiojo pečiais ir, pats nusteбęs, laukė.

Tuo tarpu Kunigas jau pasakot pradėjo,
Kaip Horeškaitę jis kadais įsimylėjo
Ir kaip su Horeška dėl šito susipyko.
Kalbėjo be tvarkos — čia greitai, čia iš tyko,
Dažnai nutraukdamas, lyg baigti būt ketinęs,
Bylojo vėlekos, jaunystę prisiminęs.

Gervazas Horeškų istoriją žinojo,
Tad savo atmintim papildė, pakartojo,
Ką pasakotojas ne taip tvarkingai audė.
Teisėjas neretai visai nesusigaudė.
Nuleidę galvas, jie abudu klausės godžiai,
Kaip liejos vis laisviau pro Jackaus lūpas žodžiai,
Dažnai nutrūkdami.

*

„Žinai, Gervazai, pats, kaip Stalininkas mėgo
Kalbėtis su manim! Kaip šauniai laikas bėgo,
Kai, būdavo, svečiams jisai išgert pasiūlys
Už Jackų, kurs, girdi, geriausias jo bičiulis!
Kai apkabindavo, galėjai pamanyti,
Jog trokšta su tavim širdim pasidalyti.
O, draugas! Argi jis nematė, nesuprato,
Kas dėjosi many!

*

Tuo tarpu jau kai kas šnibždėjo man į ausį,
Kad su didžiūnais aš be reikalo varžausi
Ir kad prie Horeškų ne pagal nosį šokas —
Taurininkaičiui, man, jų slenkstis mat aukštokas.
Juokiaus nuduodamas, kad niekis man magnatai,
Jų dukros ir visi kiti aristokratai;
Tarytum aš tik šiaip lankau šį aukštą poną,
O vesti ketinu tiktai sau lygią žmoną.

Juokiausi su visais, bet mano širdį jauną
Tos kalbos ir juokai vis, būdavo, užgauna —
Tikėjau, jog pas mus kilnus bajoras gali
Karaliaus sosto siekt ir net valdyti šalį!
Tenčinskis piršos juk karaliaus dukrai syki³⁴⁶,
Ir pats karalius net palaimino jaunikį.
Soplicos ne mažiau už Tenčinskius kilmingi,
Jų nuopelnai, manau, taip pat gana reikšmingi.

*

Taip nesunku sugriaut tą mūsų laimę menką,
O atstatyti jai ir amžiaus neužtenka!
Jei būtų Horeška ištaraęs žodį vieną —
Kas žino, gal visi gyventumėm šiandieną,
Gal prie dukters Ievos jis pats laimingai sentų,
Neatsidžiaugdamas dėkingu savo žentu,
Sūpuotų anūkus! Dabartės tuščiabūdė
Garbėtroška ir jį, ir mus abu pražudė...
Ta žmogžudystė... Taip, tarytum palikimą
Jos pasekmes kenčiu prakeikdamas likimą!..
Aš jo nekaltinu — žudikas jo, kartoju,
Aš jo nekaltinu — aš viską dovanoju!
Tačiau ir jis...

*

Žinojo mūs jausmus, galėjo atsakyti
Trumpai ir atvirai, uždraust man ją lankyti.
Kas žino, gal tada, nors ir labai supykęs,
Užmiršt galėjau ją, kur nors toliau išvykęs?
Bet jis gi prieš mane gudriai vaidint pradėjo:
Girdi, jam niekados į galvą neatėjo,
Kad Jackus jo pily rimtų tikslų turėjo.
Buvau populiarus, todėl jam reikalingas,
Nes linko prie manęs ir vargšas, ir turtingas.
Tad, apsimesdamas, kad jis, girdi, nežino,
Ko aš pas jį lankaus, vis kvietė ir vaišino.
Kiek sykių, būdavo, kai likdavome dveja,

Pamatęs, kad akis man ašaros užlieja,
Kad meilė prasiveržt pro lūpas žodžiais gali,
Jis kalbą gudrumu nukreipdavo į šalį
Apie seimus, teismus, medžioklę...

*

Kai šitaip, būdavo, pripildytą taurelę,
Mane apglėbdamas, jis už draugystę kelia,
Kai pažadėdavo seime jo pusę ginti
Ir kai turėdavo jį taipgi apkabinti —
Toks pyktis kildavo, kad aš, nurijęs seilę,
Jau siekdavau špaga užbaigti šitą meilę
Ir už draugystę jam ginklu ištarti „ačiū“.
Tačiau, neaišku kaip — atspėjus ar pamačius,
Kas dedas manyje, Ieva žvilgsniu maldavo
Ir mano nirtulį ramino meile savo,—
Veizėjo nuolankiai tarytum balandėlė,
Ir draugiškus jausmus širdy jos žvilgsnis kėlė,
Švelnus kaip angelo, ir aš jau negalėjau
Supykint jos, nuskriaust, ir tik todėl — tylėjau.
Ir aš, kurs Lietuvoj garsėdavo muštynėm
(Net ir didžiūnams mes ne sykį kailį tynėm!),
Kurs įžeistas ne tik Horeškai atsiteistų,
Bet net karaliui, taip! nuskriaust savęs neleistų,
Kurs kardo, kaip žinia, nekėlė tik prieš dievą —
Kaip avinėlis koks nurimdavo prieš Ievą,
Lyg prieš *Sanctissimum*³⁴⁷!

*

Kiek sykių ketinau jam viską pasakyti,
Ant kelių pult prieš jį, maldauti ir prašyti,
Bet, šaltą žvilgsnį jo kaip ledą susitikęs,
Aš užsičiaupdavau pats ant savęs supykęs;
Skubėdavau tad vėl savitvardą atgauti
Apie seimus, teismus bandydamas juokauti.
Elgiausi taip dėl to, kad rausti nereikėtų,
Kad Soplicų garbė tuščiai nenukentėtų,

Nes jei žodelis „ne!“ pro lūpas jo išlėktų,
Pasklistų tuoj gandai ir paskalos tarp šlėktų,
Kad Jackui, man...

*

Kad Jackus, ar girdi, atstumtas, išvarytas!
Kad Jackui viralas paduota nedarytas!

*

Jau nežinodamas, ką veikt ir kur bedingti,
Galiausiai sumaniau bajorų pulką rinkti,
Palikti Lietuvą ir pasiduot į karą³⁴⁸
Arba prieš totorius, arba prieš rusų carą.
Nutaręs iškeliaut, aš atsisveikint joju
Pas Stalininką. Bet kai pamatys, galvoju,
Staiga išvykstantį svetur ieškot pavoju
Bičiulį, su kuriuo tiek gerta ir kariauta, —
Gal senio širdyje, sakau, nubus pajauta,
Gal apkabindamas susigraudins truputį
Ir savo sielos man parodys bent kamputį,
Kaip sraigė ragučius!

Ak, jei giliai širdy draugystė bent ruseno,
Tai švystelės jinai netenkant draugo seno,
Atsiskiriant su juo sublykčiodama vėlei,
Kaip mirštančio veide gyvybės spindulėliai!
Juk paskutinįkart bičiulio prisilietus,
Skausmingom ašarom širdis kiečiausia lietuš!

*

Ieva, išgirdusi, kad išvykstu, pabalo
Ir krito alpdama čia pat prie vaišių stalo,
Paplūdus ašarom... Tik verkė ir tylėjo.
Vargšėlė! Supratau, kaip ji mane mylėjo!

*

Ir ašaros tada man pirmą kartą bėgo
Iš džiaugsmo, gailesio, iš nirtulio bejėgio.
Norėjau krist prieš jį ir paskutinį sykį
Sušukt: „Pasigailėk arba mus nužudyki!“
Bet ponas Horeška, rūstus ir iškilmingas,
Kaip stulpas ašaroms ir skausmui abejingas,
Prakalbo — apie ką? Apie dukters vedybas!
Gervazai, tuo metu... ir man — apie piršlybas!
Suprask, juk tu — žmogus!

Jis tarė: „Kaštelionas

Nūn atsiuntė piršlius. Iš Vitebsko tas ponas,
Ką atsakyti jam? Patark, brangus bičiuli!
Ieva — graži, jauna ir kraitį gaus didžiulį.
O kaštelionas? Taip, tai vis dėlto senate
Šiokia tokia kėdė...“ Kad būtumėte matę
Tą valandą mane! Jau nežinau ką taręs,
Išbėgau iš pilies, sunkius vartus uždaręs!“

*

„Visokių priežasčių, — Gervazas šaukė, — ieškai,
Bet nesumažins jos tavos kaltės Horeškai!
Juk būdavo anksčiau, kad irgi įsimyli
Kilmingą dukrą kas — tai braunasi į pilį,
Jėga pagrobti ją arba pavogt mėgina.
O tu veikei klasta! Prieš lenką, prieš kaimyną
Su rusais dėjaisi, parsidavei jiems bailiai!“

„Aš neparsidaviau! — atsakė Jackus gailiai. —
Jėga pagrobti ją? Galėjau įsibrauti,
Sutrupint užraktus ir pilį jo sugriauti —
Turėjau aš draugų, su manimi dar skaitės!
Jei būtų buvus ji kaip mūsų bajoraitės —
Sveika, stipri! O taip, jei būt nepabijojus
Pabėgt su manimi, įveikt visus pavojus!
Betgi vargšėlė ji! Lepus tėvų žiedelis,

Silpna ir nedrąši, pavasario drugelis!
Jėga pagrobti ją, paslėpti ją už kardo —
Tai reikštų, kad geriau ją nužudyt iš karto.
Aš negalėjau! Ne.

Užpulti atvirai, padegt Horeškos rūmus —
Apkaltintų kerštu: girdi, Ieva atstūmus...
Gervazai, nežinai, koks pragaras pasiunta,
Kai užgauta žmogaus puikybė pasijunta!

Puikybės velnias man padėjo suplanuoti,
Kaip keršto priežastį paslėpti, užmaskuoti:
Nesilankyt pily ir mylimą užmiršti,
Išraut ją iš širdies ir kitai pasipiršti,
O jau paskui... paskui surast bet kokią kliautį
Ir atsikeršyti.

Atrodė man tada, kad širdį nugalėjau,
Ir kitą aš vedžiau, nors jos ir nemylėjau.
Tai buvo paprasta, gera, kukli mergaitė.
Už ją su manimi apvaizda atsiskaitė!
Ak, Tado motina! Vargšėlė nelaiminga,
Ištikima širdis ir siela dorovinga!
Aš veltui stengiausi pasmaugti meilę seną,
Gyventi, kaip visi aplinkiniai gyvena:
Net ūkiu užsiimt — ir tai man nepavyko,
Nes širdyje vis vien tas keršto velnias liko.
Irzlus ir uvėrus, nerasdamas paguodos,
Į nuodėmes klimpau. Ir slinko dienos juodos...

Pradėjau gert.

Greit numirė žmona, palikusi man vaiką³⁴⁹
Ir sielvartą, kurį nešiojuos visą laiką!

*

Tuo tarpu kaip karštai mylėjau aš tą kitą!
Lig šiolei ją regiu tarytum nupaišytą.

Tiek daug bastytasi, tiek visko iškentėta,
O prieš akis tik ji, skausmingai numylėta!
Nepajėgiau vynu nuplaut atsiminimo,
Nesuradau svetur tylaus užsimiršimo.
Štai ir dabar Ieva man, sužeistam, vaidenas,
Tik apie ją kalbu aš, dievo tarnas senas,
Šią valandą! Tačiau atskleisti jums turėjau
Tą gėlą, tas kančias, kurias aš iškentėjau,
Kai nusidėjau...

Įvyko tai po to, kai ji susižiedavo,
Kada visiems ausis tiktai gandai skalavo:
Girdi, kai Vaivada žiedelį jai užmovė,
Ji kritus alpdama... paskui kaip negerovė
Paguldžius ją džiova. Kalbėta ir manyta,
Kad slapčiomis Ieva karštai mylėjus kitą...
O Horeška smagus — jo pilyje ik valiai
Bičiulių ir draugų, kasdien linksmybės, baliai.
Manęs jau nekviatė — ir kam gi reikalingas
Nevykęs vargeta, girtuoklis nelaimingas,
Pajuokiamas visų! Tiktai užimčiau vietą...
Aš, kurs galėdavau sudrebinti paviatį;
Kurį pats Radvila³⁵⁰ vadindavo Mieluoju!
Kai, būdavo, kur nors iš dvaro išvažiuoju,
Tai mano palyda žavėjos kunigaikščiai!
Prieš tūkstančius kardų tada drebėjo baikščiai
Ir pilys, ir dvarai... Kaip greitai viskas dingo!
Ir šaipėsi vaikai iš Jackaus pagėringo.
Aš niekas jau buvau! Dangau, tai kur teisybė,
Kad Jackus Soplica... O, įžeista puikybė!“

Nusilpęs Kunigas ant prieglavio nukrito.
Gervazas ištare: „Dangus norėjo šito!
Bet ar tai tu? Ar tu, kurs Soplica vadinas?
Kaip elgeta koksai! Benamis bernardinas!
Atsimenu tave sveikutį ir raudoną,
Gražuolį giriamą ir liaupsinamą poną
Ir moterų visų taip mylimą ūsorių!
O, kaip tu susenai! Net ir tikėt nenoriu.

Ir kaip nepažinau, kai tu nudėjai lokį?
Juk Lietuvoj visoj tiktai tu vienas moki
Taip taikliai šaudyti! O ir su kardu rasi
Tu po Užšonio taip pat buvai pirmasis!
Juk tai apie tave dainavo bajoraitės:
„Prieš Jackų, jo ūsus iš baimės ponai raitės!
O jei užmegztų jis mazgelį sau ant ūsų³⁵¹,
Tai net pats Radvila bijotų Jackaus mūsų“.
Prieš mano poną tu užsirišai mazgelį!
Ak vargeta! Ir pats velki dabar kryželį.
Ūsorius — kunigas! O Jėzau atpirkėjau!
Tačiau lig šiolei tau aš dar neatmokėjau
Už kraują Horeškų, kurį esi praliejęs...”

Vienuolis baigė taip, pagalvės atsišliejęs:
„Lyg varomas velnių, vis prie pilies sukausi,
O jie piktais balsais kuždėjo man į ausį:
Štai baigia Horeška nukaivint dukrą savo, —
Tave jau priveikė, nužudė, nugalavo.
Kaip linksminasi, žiū, kaip geria ir ulioja,
Kaip apšviesta pilis, kaip muzikantai groja!
Užpult, sugriaut, padegt — kokia saldi paguoda!
Kai kerštas galvoje, tai velnias ginklą duoda,
Vos pagalvojau taip, žiūriu — užpuolė pilį
Maskolių pulkas. O, šėtonas kerštą myli...”

*

Bet aš tai nebuvau su rusais susidėjęs!

*

Tikrai, aš atokiau stovėjau kaip stovėjęs,
Žiūrėjau ir džiaugiaus tuo įvykiu it vaikas.
Atsimenu, širdy pašoko džiaugsmas paikas,
Kad viskas grius, sudegs... Net puoselėjau mintį
Į jūsų pusę stot ir jus nuo rusų ginti,
Horešką gelbėti...

Jūs puikiai gynėtės, kaip didvyriai kovojot.
 Stebėjau — kiek daug maskolių jūs paklojot!
 Ir šaudė jie blogai, o puolė tai kaip meškos!
 Pakilo nirtulys: vėl nugalės Horeškos!
 Nejaugi iš tiesų tam seniui šitaip klojas,
 Kad iš visų bėdų sveikas ištraukia kojas?
 Bet susigėdau aš ir pasukau į šoną.
 Žiūriu — ogi jisai išėjo į balkoną:
 Sublizgo saulėje jo sagė deimantinė;
 Jis dairės išdidžiai — mat šauniai apsigynė,
 Ir pasimatė man, kad jis mane pažino,
 Parodė su ranka ir netgi pagrasino.
 Maskoliui šautuvą iš rankų aš išroviau.
 Pasisukau tiktai ir nesitaikęs — šoviau!
 Žinai ir pats!

Prakeiktas šautuvas! Kai rankoj kalavijas,
 Gali ir pult, ir bėgt, ir smogti prisivijęs,
 Ir priešą nuginkluot įbrėžęs žaizdą menką.
 O šautuvas? Deja, tik spustelėt užtenka —
 Akimirka, ugnis...

Kai taikėsi į mane, aš net nesujudėjau
 Ir lyg sukaustytas į šautuvą žiūrėjau.
 Gervazai, o kodėl, kodėl tu nepataikei,
 Kam palikai mane kančioms ir gėlai klaikiai?
 Gal kad už nuodėmės kentėčiau ligi kapo
 Vis atgailaudamas..."

Gervazui trūko kvapo:

„O, kaip tave užmušt norėjau aš kadaise!
 Praliejai tuo šūviu tu kraujo upę baisią³⁵²,
 Tiek sopulio kraupaus abiem šeimom užtraukei!
 Dėl visko kaltas tu! Ir atpildo sulaukei.

Bet šiandien, puldamas į mūšį žūtbutinį,
Nuo kulų uždengei Horešką paskutinį,
Išgelbėjai mane, bekylantį į kovą, —
Apgynei nuo mirties tad ir mane, ir Grovą.
Deja, susitikau tave jau bernardiną,
Kurį jo abitas nuo mano kardo gina³⁵³.
Lik sveikas! Ir verčiau daugiau nesusitikim,
O ko neužbaigėm — tą viešpačiui palikim“.

Vienuolis ištiesė Gervazui ranką savo.
„Aš negaliu priimt, — Gervazas protestavo, —
Tai žmogžudžio ranka: ji kraują mano pono
Praliejo, kaip sakei, ne *pro publico bono*“.

Išbalęs mirtinai, teiravosi Teisėjo
Vienuolis: „Kaip, brolau, ar vis dar neatėjo,
Ar dar lig šiol nėra klebono su švenčiausiu? —
Gervazui šaukė jis: — Kol atleidimą gausiu,
Maldauju, neišeik! Ir viską išklausyk!
Aš mirštu... kalbamės jau paskutinį sykį!“

Teisėjas guodė jį: „Sutvarsčiau tavo žaizdą,
Ji, rodos, negili. Tikėkime apvaizda!
O gal prie daktaro? Nedidelis čia daiktas...“
Vienuolis pertraukė: „Brolau, dalykas baigtas:
Žaizda, kurią gavau dar kitados prie Jenos,
Vėl atsivėrė — taip, aš mirsiu nuo gangrenos —
Iš karto supratau pamatęs kraują juodą.
Ką daktaras čia duos? Yra viena paguoda:
Ne šiandien, tai rytoj — kiekvienas mirt privalo...
Atleisk, Gervazai, man ir išklausk lig galo!

*

Turiu ir nuopelnų: nors ir vadino žmonės
Išdaviku mane, tačiau, be abejonės,
Juo niekad nebuvau, to niekas neįrodys!

*

Prilipo prie manęs kaip maras šitas žodis.
Piliečiai gerbiami nerodė savo veido,
Bičiuliai ir draugai — visi mane apleido,
Iš tolo sveikinos ir sprukdavo į šoną,
Kaimiečiai, žydai — tie dar lenkėsi prieš poną,
Tačiau už nugaros jau šaipės ir muzikas!
Skambėjo man visur tas žodis „išdavikas“ —
Namie ir laukuose, nuo vakaro lig ryto
Jis kaip kokia liga po visą kūną plito.
Tačiau tėvynės aš nesu išdavęs.

Nors stengėsi Maskva patraukt mane, kiek gali,
Soplicoms skirdama Horeškos turtų dalį³⁵⁴.
Konfederatai man pasiūlė vietą gerą*,
Jei surusėčiau tik ir elgčiausi, kaip dera!
Šėtonas gundė jau, o aš visaip rangiausi:
O ką? — malonintų magnatai galingiausi,
Bajorų brolija ir šlėktos vargingiausi,
Kurie saviškį greit užgauna ir įžeidžia,
O tam, kurs su Maskva, — žiūrėk, lengvai atleidžia!
Žinojau visa tai, bet — negalėjau.

*

Pabėgau iš tėvynės!
Kiek aš klajojau! Kiek aš išskentėjau!

*

Kol dievas man galop nurodė vaistą vieną:
Ką vakar suardei, tą ištaisyk šiandieną,
Kiek tai įmanoma...

*

Į Sibirą drauge su vyru išgabenta
Greit numirė Ieva. Jos atminimą šventą

Lig šiolei saugau aš ir Zosę, jos dukrele,
Liečiau globot ir auklėt.

*

Ne tiek dėl meilės gal, kiek dėl tuščios didybės
Horešką nužudžiau... Atsisakiau puikybės
Ir galvą nulenčiau: aš, išdidus šaunuolis,
Įsišvenčiau. Ir štai — aš Kirminas — vienuolis³⁵⁵,
Kaip žemės kirminas...

Aš blogu pavyzdžiu tėvynei nusidėjau,
Tad ir kaltes prieš ją atpirkti privalėjau
Krauju, pasiaukojimu...

Kovojau. Kur ir kaip³⁵⁶ — savęs nenoriu girti:
Juk aš ne dėl šlovės nesykėjau į mirtį.
Mieliau prisimenu ne žygį ypatingą,
O veiklą paprastą ir tylią, bet naudingą,
Kančias, kurių dar nieks...

Ne sykį gabenau slapta aš į tėvynę
Vadų įsakymus ar kokią svarbią žinią...
Todėl Galicijoje ir Lenkijoje jau žino,
Ką slepia abitas vienuolio bernardino!
Aš prūsų katorgoj metus tampiau karutį³⁵⁷,
Maskolių nuplaktas, jau Sibire supūti
Turėjau... Špilberge³⁵⁸, grandinėm surakintas
Ir austrų karcery giliausiam pasodintas,
Aš badavau... Tačiau apvaizda išvadavo
Ir leido man dabar tarp artimųjų savo
Su sakramentais mirt.

Kas žino, gal nūnai ir vėl aš nusidėjau,
Gal sukilimą šį per daug anksti pradėjau?
Maniau, kad bus garbė Soplicoms ir gimtinei,
Jei Vytį Lietuvoj iškelsim pirmutiniai...
Mintis ta... rods, tyra...

Norėjai keršto? Štai — per tavo kardą, pone,
Dangus nužudė man ir viltį, ir svajonę —
Šį samokslą, kuriam tiek metų paaukojau,
Tą tikslą, už kurį aukštesnio nežinojau,
Tą jausmą didelį, kurį aš visą laiką
Ugdžiau ir popinau kaip mylimiausią vaiką,
Tu nužudei dabar kaip priešas koks pikčiausias!
Atleidžiu tau...”

„Tegul atleidžia mums aukščiausias! —
Gervazas pertraukė. — Jau greit ateis klebonas.
Aš ne schizmatikas, o ir ne liuteronas —
Žinau, kad mirštančiam palengvint kančią dera,
Todėl apreikšiu tau dabar naujieną gerą.
Kai ponas Horeška nuo tavo šūvio krito,
Kai aš prisiečiau jam nedovanoti šito
Ir kardą pašlaksčiau krauju iš jo krūtinės, —
Papurtė galvą jis, paskui iš paskutinės,
Pakėlęs dešinę — mačiau — tave žegnojo,
Lyg ženklą duodamas, kad Jackui dovanojo, —
Aš taip ir supratau, tačiau lig šiol tylėjau,
Iš pykčio apie tą žegnonę nekalbėjau!“

Vėl skausmo priepuolis ilgam kalbas nutraukė.
Dabar tylėdami visi atvykstant laukė
Klebono.

Po langais kanopos subildėjo,
Uždusęs Jankelis į kambarį įėjo
Su laišku Kunigui — šis atsiduso alsiai
Ir broliui perdavė jį perskaityti balsiai.
Tai rašė Fišeris³⁵⁹ iš Poniatovskio štabo
Prie lenkų armijos. Linkėjo viso labo,
Drauge pranešdamas lietuviams, kad prieš carą
Napoleonas jau galop paskelbęs karą³⁶⁰,
Kad seimas Varšuvoj³⁶¹ praėjęs iškilmingai,
Konfederacija nutarusi vieningai
Prijungt ir Lietuvą — Karūnos perlą brangų.

O Jackus meldėsi veizėdamas į dangų,
Suspaudęs rankose pašventintą grabnyčią.
Ir didelė viltis vėl nušvietė seklyčią.
Jo akys ašarom ir laime spinduliavo.
„O dieve,— tarė jis,— priimki tarną savol!“

Visi atsiklaupė; varpelis suskambėjo:
Tai su švenčiausiuoju klebonas atskubėjo.

Naktis jau baigėsi, ir sklaidėsi šešėliai,
Jau bėgo dangumi pirmieji spindulėliai,
Pro langą krisdami lyg strėlės deimantinės
Vienuoliui ant galvos ir gęstančios krūtinės,—
Iš aukso spindulių karūną jam uždėjo,
Ir mirštančio kakta kaip šventojo spindėjo.

Vienuolikta knyga

1812 METAI

TURINYS. PAVASARIO PRANAŠYSTĖS*.— KARIUOMENĖS ĮŽENGIMAS.— PAMALDOS.— A. A. JACKAUS SOPLICOS OFICIALI REABILITACIJA.— IŠ GERVAZO IR PROTAZO POKALBIO GALIMA SPRĘSTI APIE NETOLIMĄ BYLOS PABAIGĄ.— ULONO MEILINIMASIS MARGINAI.— GINČAS DĖL STRIUKIO IR SAKALO IŠSISPRENDŽIA.— SVEČIAI RENKASI Į VAIŠES.— SUSIŽIEDAVUSIŲ PORŲ PRISTATYMAS KARVEDŽIAMS.

O, neužmirštami tie metai! Ypatingais
Vadino liaudis juos — vaisingais ir derlingais³⁶².
Kareiviams ir vadams tai buvo karo metai,
Juos mini dainose senimas ir poetai.
Pirmiausia kometa padangėj pasireiškę,
Pasėję nuojautą miglotą ir neaiškia,
Lietuvių širdis jie pripildė keisto geismo,
Ir laukė jos kažko, lyg paskutinio teismo,
Džiaugsmingam ilgesiui plačiai atidarytos.

Žalmargės, pirmąsyk į lauką išvartytos,
Nors buvo po žiemos išalkę, suliesėję,
Nepuolė želmenų*, iš laidaro išėję,
Bet atrajodamos atsigulė ir mūkė,
Nors šventintom žolėm dar tvarte jas aprūkė.

Pasklidę po laukus pavasarinei orei,
Kaimiečiai varė ją ir tingiai, ir nenoriai,
Be juoko ir dainų kleivojo dirvų plotais,
Tarytum ir sėja, ir derlius jiems nė motais.
Sustabdę jautelius, užmiršdami arimą,
Į vakarus visi žiūrėjo sunerimę,
Tarytum iš tenai stebuklo būtų laukę
Stebėdami paukščius, kaip jie dangum partraukia.
Sugrįžo gandras jau į pušį ištekinę
Ir išskleidė sparnus lyg vėliavą šilkinę,
O gandrui iš paskos ir žvitrios, ir triukšmingos
Pulkavos prie vandens parskridusios blezdingos,

Lizdeliams rinkdamos dumblingą balų šlyną,
Knibždėjo vakarais jau slankos po nendryną.
Sukritę pailsėt į ežerą prie šilo,
Laukinės žąsys vėl išsirikiavę kilo,
Juodam nakties danguj vaitojo gervės gailiai.
Klausydamiesi jų, net panaktiniai bailiai
Stebėjosi: iš kur traukimas toks ankstyvas,
Kas veja tuos paukščius — audra ar šiaip koks dyvas?

Bet štai nauji pulkai³⁶³ — tarytum dagiliukų,
Strazdų ar sniegenų — pabiro nuo kalniukų,
Į slėnį leidosi keleliais išraitytais, —
Tai kavalerija su ginklais nematytais!
Lyg sniegas tirpstantis, ją įklonėse vijos
Patrankos ir pulkai šarvuotosios raitijos.
Bruzdėjo pamiškėm ginkluotė ir kepurės —
Ten tartum skruzdėlės jau pėstininkai būrės.

Į šiaurę tie pulkai tarytum paukščiai plaukė.
Atrodė, kad ir juos į mūsų kraštą traukė
Nesuprasti lig šiol instinktai ar stebuklai.

Kareiviai ir arkliai, gurguolės ir pabūklai!
Padangėj plaikstėsi ilgi gaisrų liežuviai,
Ir žemę drebino patrankų sunkūs šūviai.

Neliko Lietuvoj užudingsnio, kampelio,
Kur karas šiaip ar taip nebūtų radęs kelio.
Ir tie, kurių tėvai, tarp girių arę, sėję,
Taip ir numirdavo iš jų nė neišėję,
Kurie klausydavos tik viesulų švilpimo
Ir alkanų žvėrių maurojimo, staugimo, —
Dabar jau net ir jie išgirdo apie karą,
Išvydę danguje raudoną gaisro žarą,
Pamatę nelauktai, kaip vidury tankynės
Patrankos sviedinys atklydęs taką skynės
Kapodamas šakas. Tarp samanų miegojęs
Prabudo stumbras ir, ištiesęs priekin kojas,
Pasirėmė ant jų ir žilą barzdą kratė,

Nustebęs dairėsi, nes pirmą kartą matė,
Kaip atlėkė kažkas ir trenkėsi po krūmais,
Užpildamas akis žeme, ugnim ir dūmais.
Ir stumbras, lūžtvėje prikeltas to griaustinio,
Nuliumpino giliau ieškot saugesnio kinio.

Į mūšį veržėsi jaunimas, pilnas ūpo,
Prie kryžių moterys su maldomis parklupo,
Kad, įtikėjusios į pergalę, ištartų:
„Aukščiausias su mumis, o mes su Bonapartu!“

O, tas pavasaris! Ankstyvas, ypatingas,
Pavasaris šviesus, kovingas ir derlingas!
Pavasari, kaip tu žydėjai ir kvėpėjai
Javais ir žolėmis, o žmonėmis spindėjai
Paskleidęs mumyse ir viltį, ir malonę!
Lig šiol regiu tave kaip tolimą svajonę
Aš, vargšas tremtinys, vergijoje pagimdytas!
Tik vienas buvo toks pavasaris kaip šitas.

Nuo Nemuno krantų tiesiog link Soplicynės
Narsus Jeronimas dabar sau kelią skynės
Drauge su Juzefu: nuo Gardino žygiavę³⁶⁴
Ir dalį Lietuvos sėkmingai išvadavę,
Įsakė trim dienom sustot ir pailsėti,
Nors Lenkijos pulkai ir veržėsi judėti,
Ir skundėsi, kad žygiuot Jeronimas neleidžia,
O jie gi kuo greičiau rusus pavyti geidžia.

Tad štabas kūrėsi prie pačio Naugarduko,
O visas korpusas link Soplicų pasuko,
Kur įrengė štabus Dombrovskis, Malachovskis,
Kniazevičius, taip pat Giedraitis ir Grabovskis³⁶⁵.

Kareiviai, su tamsa pasiekę Soplicynę,
Kas rūmuos, kas pily užsiėmė nakvynę.
Įsakymai duoti, sargyba išstatyta,
Sumigo armija, nuo kojų nuvaryta.
Ir apgaubė tylą namus, laukus, atšlaimą,

Tik patruliuojantys bevaikščiojo po kaimą.
Nuo degančių laužų kur ne kur švietė toliai,
Girdėjos paeiliui ištariami paroliai.

Ilsėjosi vadai, kareiviai ir Teisėjas,
Tik Voiskis, dar lig šiol nė bluosto nesudėjęs,
Užsiėmė rytoj iškelti tokį balių,
Kuris išgarsintų Soplicą kaip karalių,
Kuris parodytų svečiams jo vaišingumą,
Be to, paženklintų dienos iškilmingumą:
Rytoj mat atlaidai, susižada trys poros —
Tad šventė šeimoje, o ir vadai panoro
(Pirmiausia, žinoma, Dombrovskiui panorėjus)
Pietauti lenkiškai.

Kaimyninius virėjus

Sušaukęs, Voiskis jiems virtuvėj vadovavo.
O tie gi — net penki — tik triūsė, tik šarpavo.
Jis pats su prikyšte ir balta kepuraite
Sukiojosi tarp jų, rankoves pasiraityęs,
Mojuodamas šmaikšte virš taisomų skanėstų,
Kad musė ar vabzdys atzvimbęs nenusėstų,
Greituoju akiniais sau nosį pabalnojęs,
Į knygą kibo jis, kepsnius pavartaliojęs.

Knyga vadinosi: „Nepaprastas virėjas“*,
Receptų ten visokių rastum pažiūrėjęs,
Vis lenkiškų, senų. Dar Grovas iš Tenčino³⁶⁶
Pagal šiuos receptus net popiežių vaišino:
Nustebino stalu jis Urboną Aštuntą*.
Beje, kai Radvila, svečių sukvietęs tuntą,
Nesvyžiuj priėmė Stanislovą karalių³⁶⁷,
Tai pagal knygą šią ištaisė tokį balių,
Kad apie jį ilgai dar Lietuvoj kalbėjo.

Ką Voiskis perskaitęs paskelbia iš „Virėjo“,
Išpildo tą bemat jo pameistriai apsukrūs.
Ir ėjo per rankas druska, pipirai, cukrus;
Gizeliai sukosi — keliese ir po vieną

Jie tempė kiaušinius, grietinę, vyną, pieną
Į puodus, keptuves — tik pylė, maišė, trynė.
Dar du be paliovos prie krosnies duple mynė,
O kad liepsna greičiau pakilus išsitiestų,
Palaistė pakuras jie ištirpintu sviestu
(Turtingesniam dvare to šlako negailėjo).
Taip kurstoma ugnis it pragare tvatėjo,
Vieni mėsos kepsnius ant iešmų spėriai movė,
Šernieną, jautieną, elnieną krosnin šovė,
Kiti kalakutus, vištas ir antis pešė —
Vėjelis jų pūkus net per atslaimą nešė.
Vištelės tai, beje, per antpuolį pragaišo:
Mat, baisiai nusiaubtos tada Dobrinskio Maišo,
Žiauraus ir kruvino vištidės užpuoliko,
Kurs Zosei net vaistams vištelės nepaliko, —
Iš naujo užveistos, lig šiol neatsigavo,
Tad stigo jų kol kas Teisėjas stalui savo.
Užtat kitos mėsos — nemirtų nieks iš bado!
Ko trūko namuose, skerdyklose surado,
Kaimynų podėlius aplakstė ligi vieno,
Ir jei negavo ko, tai gal tik paukščių pieno.
Galėjo pavydėt ne vienas tokio dvaro,
Kur gausūs ištekliai ir menas puotą daro.

Jau aušo Žolinės gražus ankstyvas rytas³⁶⁸.
Skaidrus, vaiskus dangus, tarytum nuvalytas,
Lyg jūra kabanti virš žemės mėlynavo
Palaimą skleisdamas gilia ramybe savo.
Žvaigždelės jo dugne lyg brangūs perlai švietė.
Lengvai plasnodamas, jas debesėlis lietė
Panerdamas sparnus į mėlyną žydrynę,
Lyg dievo angelas, nunešęs gerą žinią,
Tačiau, žmonių maldų lig šiolei užlaikytas,
Dabar skubėjo grįžt, kol neprašvito rytas.

Žvaigždžių perlus danguj tarytum kas susėmė,
Jau skliautas virš galvos šviesėt ir balti ėmė,
Tik jei dešinėje dar tvenkėsi šešėliai,
Tai kairę rausvino pirmieji spindulėliai —

Lyg atsimerkęs būt akies didžiulis vokas,
Kur slėpėsi lig šiol ir jos vyzdys rausvokas:
Štai pirmas spindulys susitvenkė, ištryško
Išlinkdamas skaisčia vaivorykste virš miško,
Ir debesėlis juo lyg purpuru aptiško.
O paskui ženklą šį lyg iš šaltinio tyro
Daug tūkstančių šviesų padangėje pabiro,
Ir saulė pažvelgė. Šiek tiek užsimiegojus,
Ji markstės dar, paskui, blakstienas pakilnojus,
Iš karto septyniom spalvom jina sušvito:
Safyrai, deimantai, topazai viens po kito
Dvazgėjo beriami. Tai vėl lyg krištolinė
Atrodė kildama, o pagaliau ugninė,
Kaip mėnuo didelė, ji kaip žvaigždė mirgėjo, —
Taip vieniša dangum rytinė saulėėjo.

Lietuviai kaimuose su saule šiandien kėlės
Ir suplaukė anksti pulkais prie koplytėlės,
Lyg kad tikėdamies išvyst stebuklą naują.
Žinia, juk, be maldų, žmoneliai žingeidauja
Sutikt ir pamatyt ne vieną garsų vadą,
Kurie į pamaldas atvykti šiandien žada.
Girdėdami dvare apsinakvojus juosius,
Minėjo jų vardus ir gerbė kaip šventuosius,
Jų žygiais ir darbais žavėtis nenustojo —
Kaip Evangeliją juos Lietuvoj kartojo.

Apspitus kareivius ir karininkų būrį,
Minia jais žavisi ir iš arčiau apžiūri
Jų aprangą, ginklus — net ašaros riedėjo,
Kai šnekant lenkiškai kariuomenę girdėjo.

Tiek daug žmonių drauge netilpo į koplyčią.
Kas liko po dangum, tas poteriavo šičia.
Ir suklaupė minia, šventų mišių sulaukus,
Vėjelis judino šviesius lietuvių plaukus.
Kaip nokstantys javai, palinko vyrų galvos,
Tarp jų tai šen, tai ten merginų puošnios spalvos:

Šviežiais laukų žiedais plaukai jų apkaišyti,
Spalvoti kaspiniai vaivorykštėmis švyti
Tarp vyrų — kaip rugiuos įvairiaspalvės gėlės.
Suklupo pievoje visi prie koplytėlės.
Pro atviras duris varpelis ataidėjęs
Jų galvas lenkdavo lyg varpas lauko vėjas.

Kaimietės sunešė Marijai nekalčiausiai
Žolynų ir žiedų ant jos altoriaus gausiai:
Vainikais, puokštėmis koplyčią išdabinę,
Apkaišė gėlėmis net varpinę medinę.
Vėjelis draskė jas, atlėkdamas nuo šilo,
Virš klūpančių galvų gėlių pūga pakilo
Ir paskleidė kvapus tarytum iš kodylo.

Vos baigės pamaldos, ir Pakamorė šitai
Išėjo prieš visus orus neapsakytai —
Mat išrinktas dabar maršalka bajorijos*,
Jis užsivilkio ir mundyrą vaivadijos³⁶⁹:
Aukšniais apvadais apsiūtas švarkas ilgas,
Atlaso kontušas ir diržas, saulėj žvilgąs;
Jo kardo rankena aptraukta driežo oda;
Dvazgėjo deimantas pakaklėje; be to, dar
Virš spindinčios baltai aukštos konfederatės
Iš plunksnų prašmatnių sudėtas kuodas matės
(Tik švenčių iškilmėm ir sega tokį kuodą,
Už vieną plunksną jo net po dukatą duoda).
Taip apsirengęs, jis aukščiau pasilypėjo,
Karius ir kaimiečius apžvelgęs, prakalbėjo:

„Ką tik girdėjote iš šios sakyklos, broliai,
Kad Lenkija laisva, kad Lietuva nuo šiolei
Taip pat laisva — sveiki, liuosybės vėl sulaukę!
Girdėjot potvarkį, kurs priespaudą nubraukia,
Kursai visuotinį ir bendrą seimą šaukia.
Aš noriu tik paskirt Soplicai porą žodžių,
Kad sklistų, siekdama kuo tolimiausią sodžių,
Teisybė apie jį.

Atsimenate, — tarė, —
Kiek Jackus Soplica čia visa ko pridarė.
Bet jeigu nuodėmes jo žino net ir vaikas,
Tai mums jo nuopelnus pagarsinti jau laikas.
Ir mūsų karvedžiai čia taipgi dalyvauja —
Iš jų aš išgirdau ne vieną faktą naują.
Jis Romoj nemirė (kaip ligi šiol manyta),
Tik luomą, vardą sau jis pasirinko kitą
Ir jau tik Lietuvai ir dievui tetarnavo
Šventu gyvenimu išpirkęs kaltę savo.

Prie Hohenlindeno*, kai Rišpansas³⁷⁰ norėjo
Iš mūšio trauktis jau, nors jam pagalbon ėjo
Kniazevičiaus pulkai, pro užkardą plieninę
Jis, Jackus—Robakas, prasmukęs davė žinią,
Kad lenkai austrus jau iš užnugario lupa:
Naujiena ši kaipmat visiems pakėlė ūpą.
Po to Ispanijoje prie Samosieros kovės³⁷¹
Draug su ulonais jis dėl laisvės ir gerovės;
Nors buvo sužeistas — lig pergalės kovojo!
Slaptus įsakymus paskui jisai nešiojo,
Piliečių nuotaikas, taip pat jų dvasią tyrė
Ir slaptas draugijas jis jungė arba skyrė.
Galop čia, tėviškėj, jis sukilimą rengė,
Deja, per antpuolį mirties nebeišvengė.
O imperatorių žinia apie jo mirtį
Užklupo Varšuvoj, kai šis jau teikės skirti
Jam kryžių, liepdamas vadint legionierium
Ir Garbės ordino kariu bei kavalierium³⁷².

Aš, atstovaudamas čia mūsų vaivadijai,
Kreipiuos į kaimiečius, taip pat į bajoriją,
Pranešdamas visiems, kad už tarnybą savo
Nuo imperatoriaus malonę Jackus gavo:
Išpirkęs nuodėmes, aukštai apdovanotas,
Godotinas dabar kaip tikras patriotas.
O kas jo giminėms toliau išmetinėtų
Ar buvusias skriaudas grasindamas minėtų,
Tasai bus baudžiamas griežtai pagal Statutą

Ir už šmeižtus tokiam teks krimsti kieta pluta,
Ar būtų *miles* jis, ar dar tik skartabela³⁷³ —
Prieš teismą atsakys už apkalbas ir melą.
O kad lygybė jau³⁷⁴, tai trečias straipsnis liestų
Taipogi piliečius iš kaimų ir iš miestų.
Šią mūsų ištarmę į aktą įrašysim,
O Tvarkdarį visiems pagarsint paprašysim.

Štai kryžius, kurs, deja, šiandieną pavėluotas,
Velionio nuopelnams pagerbt jis buvo duotas,
Paminklas jau dabar jo atminimui tapo;
Tad užkabinkim jį ant pono Jackaus kapo,
Ir tris dienas tegu tas kryžius kabo šičia,
Paskui jis kaip auka tepuošia mūs koplyčia“.

Taip taręs, ordiną jis didvyriui grąžino —
Ant kryžiaus jo kuklaus priėjęs užkabino
Kryželį spindintį su karūna prie šono,
Dviem kilpom parištą ant kaspino raudono,—
Sužibo saulėje tas ordinas auksinis
Kaip žemiškos šlovės jau blyksnis paskutinis.
Ir „Dievo angelą“ giedoti ėmė žmonės,
Velioniui meldami ramybės ir malonės.
Tuo tarpu prie visų begiedančių priėjęs
Širdingai pakvietė užsukt pietų Teisėjas.

O ten ant priemūrio du seniai pasirėmę,
Po pusgorčių midaus abudu pasiėmę,
Į sodą žvalgėsi, kur staipės aukštas, plonas,
Lyg kad saulėgrąža³⁷⁵, dvazgiu šalmu ulonas
Ir pirmus ūselius vis kartkartėmis raitė;
Šalimais kaip rūta žalia suknia mergaitė,
Pakėlus akeles, vis žiūri į vaikiną.
O tolėliau sode gėles panelės skina
Ir tyčia stengiasi žiūrėt kažkur per tvorą,
Lyg ir palikdamos ramybę jauną porą.

O seniai, pamažu gurkšnodami midutį,
Vaišinas tabaku ir kalbas po truputį.

„Tai taip, Protazai, taip“, — suvogravo Gervazas.
„Tai taip, Gervazai, taip“, — atsiliepė Protazas.
„Taip!“ — suniūkė abu ir galvas palingavo.
Galiausiai Tvardkarys išdėstė mintį savo:
„Kad baigsis mūs byla — tai nieks nė nesapnavo.
O pavyzdžių yra. Atsimenu procesų,
Kur būta baisesnių negu pas mus ekscesų,
Tačiau vestuvėmis jie baigdavosi. Taigi
Taip bylą Lopotas—Borzdobohatas baigė,
Kupsčiai ir Krepštuliai, Putramentas—Pikturna,
Kaip žinoma gerai, ir Kvileckiai prieš Turną.
Arba, paimkime, lietuvis štai ir lenkas:
Tarp jų vis būdavo piktumas. Ir nemenkas,
O kai pasisekė prikalbinti Jadvygą³⁷⁶ —
Ji užbaigė gražiai, be teismo tą intrigą.
Gerai, kada yra duktė — tai kompromisas,
Kaip sakoma teisme, iš karto aiškus visas.
Ilgiausiai tęsiasi procesai su dvasiškiais
Arba su giminėm ir artimais saviškiais,
Nes čia vestuvėmis nėra kaip baigti bylą.
Tarp lenko su rusu todėl tiek ginčų kyla,
Kad broliai jie tikri, o viens į kitą pila!
Lietuviai, pažiūrėk, prieš kryžiuočius kiek ėjo,
Pakol tam procese Jogaila nugalėjo³⁷⁷.
Kiek tęsės, remiantis visokiais aktų monais,
Procesas Rimšų su tėvais dominikonais³⁷⁸,
Pakolei išlošė jį kunigėlis Dimša!
Dievulis, sakoma, stipresnis negu Rimša.
O ir midus geriau už kardą šį didžiulį“.
Taip taręs, pusgorčių pakėlė už bičiulį.

„Teisybė! — pritarė Gervazas. — Visko būna.
Paimkim Lietuvą ir Lenkijos Karūną:
Tai du jaunavedžiai, jauni ir nepatyrę!
Sujungė dievas juos, o velnias mat vis skiria³⁷⁹!
Protazai, ak, nejau ir vėl mūs akys regi
Lietuvoje karius iš Lenkijos? Na ką gi,
Kadaise tarnavau su jais (kaip lekia metal!) —
Tai buvo iš tiesų geri konfederatai!

Kad ponas Horeška būt šios dienos sulaukęs!
Nebeprikelsi jo vis viena — kauk nekaukęs.
Bet jeigu Lietuva ir vėl Karūną glaudžia,
Jos pavyzdžiu ir mes užmirškim žaizdą skaudžią“.

„Kaip keista,— ištara Protazas patylėjęs,—
Kad Zosė, prie kurios Tadukas sukinėjas,
Dar pernai davė mums lyg ženklą stebuklingą“.
„Dabar ją Sofija vadinti reikalinga,—
Gervazas pertraukė,— nes jau nebe mažiukė,
Be to, aukštos kilmės — dignitoriaus anūkė“.
„Lemtingą ženklą tą, kurs pildosi lyg tyčia,—
Protazas tęsė vėl,— aš pats mačiau štai šičia.
Sėdėjom, taigi, čia ir midų sau gurkšnojom.
Staiga nuo stogo — šlept du žvirbliai mums po kojom:
Pagurklis vieno jų šviesus, o kito — juodas.
Abudu patinai. Kad pešasi, kad duodas!
Sukibę ne juokais — kaip sako, vyrs į vyrą,
Vanojasi kieme, kad net plunksnelės byra.
Ir nutarė tarnai, kad Soplica — pilkesnis,
O juodas — Horeška; jis truputį vyresnis.
Kai pilkas viršuje — jie šaukdami valiavo:
„Fe, Horeška — bails! Valio Soplicai, bravo!“
Juodkakliui nugalint, jie kitą šūkį meta:
„Soplica, pulk! Pirmyn! Bajore, lupk magnatą!“
Sėdėjom juokdamies iš paukščių mūsų kvailo,
Kol Zosei pagaliau žvirblelių tų pagailo:
Pribėgus uždengė tuos didvyrius su sauja,
O jie vis mušasi, viens kito plunksnas rauja
Nebežinodami, kur iš piktumo dėtis.
Čia moterys, žinia, pradėjo tuoj šnibždėtis,
Kad jau pati lemtis mergaitei bus nuskyrus
Sutaikint dvi šeimas — kaip žvirblius, taip ir vyrus.
Dabar jau žodžiai tie ir pildosi kaip sykis.
Tiesa, galvojome, kad Grovas bus jaunikis,
Ne Tadas Soplica“.

Gervazas samprotavo:

„Daug visko pamatai per ilgą amžių savo!

Protazai, gal ir man papasakot bus leista,
 Nors ne stebuklą, bet istoriją gan keistą.
 Jei šaukšte Soplicas prigirdyti galėjau,
 Tai pono Tado — ne! Be galo jį mylėjau.
 Mylėjau iš mažens. Ir pasakyti reikia,
 Kad, būdavo, kitus vaikus jisai įveikia.
 O kai atbėgęs jis manęs ko nors paklausia,
 Aš vis užduodavau jam darbą kuo sunkiausia:
 Iš bokšto karvelius iškraustyti — iškrausto,
 Nupjaustyt amalą nuo ažuolo³⁸⁰ — nupjausto.
 Mokėjo viską jis, drąsus ir išmoningas.
 Galvojau: iš tiesų tas vaikas bus laimingas,
 Tik gaila — Soplica! Ir štai kas atsitinka:
 Aš jį turiu priimt pily kaip šeimininką,
 Su panele Zose drauge pakviest į vidų!“

Nutilo, ir abu toliau sriubčiojo midų,
 Atodūsiais trumpais palengvindami sielas:
 „Štai taip, Gervazai, taip!“ — „Tai taip, Protazai mielas!“

Pro atdarą virš jų virtuvės langą rūko
 Ir dūmai, ir garai, kurių tenai netrūko,
 O dūmų kamuoliuos balta lyg balandėlė
 Sušvysčiojo aukšta virėjo kepurėlė.
 Tai Voiskis, pokalbį išklaęs dėmesingai,
 Atsidėkodamas pro langą jiems vaišingai
 Iškišo ant lėkštės sausainių po truputį:
 „Užkąskite kol kas sausainiais tą midutį.
 O aš norėčiau jums istoriją pratęsti,
 Kur ginčas dvikova turėjo išsispręsti,
 Kai ponas Reitanas medžioklėj, kaip ir dera,
 Užgautas iškrėtė Denasui pokštą gerą,
 Kurs jam pačiam vos vos neatėmė sveikatos.
 Sutaikiau juos. O kaip — iš mano žodžių matos...“
 Bet Voiskį pašaukė nespėjus nė pradėti:
 Reikėjo pasakyti, kur, kaip servizą dėti.

O seniai tylomis godojo savo godą
 Ir, midų siurbdami, vėl dairėsi į sodą,

Ten, kur ulonas tas limenos prie mergelės.
Kaire ranka jisai ją laikė už rankelės
(Dešnioji sužeista³⁸¹ ant tvarsčio dar kabėjo)
Ir, meiliai žvelgdamas, panelei taip kalbėjo:

„Zosele, privalai tikrai man pasakyti,
Kol prieš altorių dar žiedai nesumainyti.
Jau pernai tu buvai sutikus žodį duoti,
Bet buvo per anksti tada susižieduoti —
Galbūt per prievartą tas žodis buvo tartas?
Viešėjau čia tada labai trumpai kaip kartas
Ir nedrįsau todėl nei viltis, nei tikėti,
Kad vos išvydusi ėmei mane mylėti.
Ne fanfaronas³⁸² aš, neketinau apgauti
Ir tavo dėmesį siekiau užsitarnauti.
Prašau tavęs: dabar tą žodį pakartoki!
Ir kuo nusipelniau aš prielankumą tokį?
Gal tu renkies mane, kad viską taip surėdė
Garbingoji teta ir mano mielas dėdė?
Bet, Zose, santuoka — dalykas baisiai rimtas.
Klausk tikrai širdies, nors patarėjų šimtas —
Ir dėdžių, ir tetų — norėtų paklusnumo.
Jei tu man prielanki tik iš širdies gerumo,
Tai galim jungtuves dar atidėt truputį:
Verčiau palaukt, negu nemylimu tau būti.
Neverta mums skubėt dar ir dėl to dalyko,
Kad Lietuvoj mane instruktorium paliko³⁸³ —
Čia, vietiniam pulke, užgydyt žaizdą savo.
Tai kaip, Zosele, a?“

O ši paraudonavo,
Nedrąsiai pažvelgė ir tylomis kalbėjo:
„Jau neatsimenu, kas ten iš tikro dėjos.
Man sakė, jog turiu už tamstos ištekėti —
Aš, pratus ir dangum, ir vyresniais tikėti,
Jiems neprieštaravau. — Pridūrė patylėjus: —
Tą naktį, pameni, kai, audrai nugrumėjus,
Ruošėsi su kitais už Nemuno išvykti,
Aš supratau: sunku tau buvo mus palikti.

Mačiau, kaip akyse net ašaros sušvito.
Tos tamstos ašaros į širdį man įkrito,
Ir tamstos meile aš tikiu po viso šito.
Kiek sykių poteries už tamstą aš kalbėjau,
Tiek sykių prieš akis tas ašaras regėjau.
Pakamorienės aš buvau kviesta į Vilnių.
Ilgėjausi tenai miškų mūs žaliavilnių
Ir savo kambario, kur prieš tą naktį baisią
Aš tamstą pirmąsyk ir pamačiau kadaise,
Kur atsiskyrėme. Kaip žiemkenčiai, sulaukę
Pavasario skaistaus, pakyla ir išplaukia,—
Taip ir jausmai širdy per žiemą neiššalo:
Juk Vilniuj, kaip sakiau, ilgėjausi be galo
To savo kambario — viltis, kuri vis šildė,
Kad tamstą vėl čionai sutiksiu, išsipildė.
Matyt, mintim dažnai aš jau skrajojau šičia,
Nes tamstos vardą vis ištardavau netyčia.
Man draugės tvirtino, kad aš įsimylėjau:
O ką, be tamstos, dar pamilti aš galėjau?“

Nudžiugino labai tie žodžiai ir jų tonas,
Ir už parankės ją nusivedė ulonas
Į kambarį, gerai pažįstamą nuo seno,
Nes Tadas pats jame vaikystėje gyveno.

Ten ponas Rejentas, jau pasipuošęs, savo
Aikštingai nuotakai, kaip sako, asistavo
Paduodamas laiku indelių ir miltelių,
Žiedelių, auskarų, prilipdomų muselių,
Veizėdamas į ją kaip į stebuklą retą.
O ši prie veidrodžio, užbaigus tualetą,
Su grožio deivėmis dar pasitart prisėdo;
Čia kambarinės ją toliau apspitę rėdo:
Štai garbanas viena su žnyplėm suka, velia,
Priklaupę kitos dar vis taiso jai suknelę.

Į langą tuo metu pabeldė, ir dvariškis
Sušuko Rejentui, kad pastebėtas kiškis.
Atbėgęs pievele, į daržą jis išsoko

Ir daigus triuškina kopūsto ar buroko.
Jį būtų galima į lauką išbaidyti,
O ten jau šunimis kaip reikiant užpjudyti.
Štai savo Sakalą Asesorius jau traukia,
Atbėgęs Rejentas Striukutį savo šaukia.
Bet Voiskis prie tvoros abu juos suturėjo,
O pats gi išbaidyt to kiškio nuskubėjo,
Pradėjo šaukt ir švilpt, ir kojom žemę trypti,
Medžiotojai šunims tuo tarpu rodė kryptį,
Kur kiškis į laukus turėjo nert pro tvorą.
Karpydami ausim, skalikai uodė orą,
Nekantariai laukdami lemtingos valandėlės,
Kaip įtemptam lanke virpėdamos dvi strėlės.
Čia Voiskis „Tulia! Griebk!“ suriko. Ir per lauką
Skalikai kaip ugnis abudu puolė auką.
Vienu akimirksniu pavijo ties dirvonu,
Tarytum du sparnai prilipdami prie šonų,
Į kaklą dantimis įsikabino skaudžiai.
Naujagimio balsu sukliko kiškis gaudžiai.
Medžiotojai prie jo per vienas kitą bėga,
O šunys drasko jo apšiurusią sėrmėgą.

Paglostė skalikus varžovai. Užsimojęs
Pats Voiskis su peiliu nupjovė kiškiui kojas
Ir numetė šunims: „Abiem po lygią dalį
Priklauso, nes abu didžiutis lygiai gali
Parodę lygiomis darbštumo ir vikrumo.
Kaip rūmas — Paco, taip ir Pacas vertas rūmo³⁸⁴,—
Verti šauliai šunų, šaulių verti skalikai —
Ir ginčas užbaigtas. Tokie tatai dalykai.
Išrinkote mane kadaise už teisėją,
Tad skelbiu, jog abu jūs esate laimėję,
Paimkit užstatus, kuriuos paskyrėt judu —
Tik susitaikykite!“

Apsidžiaugė abudu,
Išgirdę nuosprendį, kuris po tiekos laiko
Du besipykstančius taip sumaniai sutaiko.

Prabilo Rejentas: „Aš žirgą pabalnotą,
Kaip žinot, užstačiau, o žiedą dovanotą
Kaipo *salarium* jums, Voiski, pažadėjau,—
Tie užstatai sugrįžt negali, pons teisėjau.
Todėl prašau priimt šį žiedą kaip malonę.
Gali išgraviruot čia savo vardą, pone,
Ar herbą Hrečechų įspaust į žiedą platų —
Auksinis vis dėlto, vienuolikos karatų³⁸⁵.
Na, arklį, kaip žinia, ulonai rekvizavo,
Dabar aš teturiu tik garsų balną savo.
Jis patogus, gražus — nė apsakyti nemoku,
Nes primena balnus ir turkų, ir kazokų:
Brangiais akmenimis jo priekis nusagstytas,
Pasėdas rubrontu raudonu aptaisytas³⁸⁶.
Kai, šokdamas balnan, minkštai ant jo nupuoli,
Tai iš tiesų jauties tarytum savo guoly;
Kai leidi zovada (čia rejentas Bolesta,
Kuris, kaip žinoma, be galo mėgo gestą,
Pritūpęs lyg balne, plačiau pražergęs kojas,
Kinkavo pamažu, tarytum būtų jojęs),
Kai leidi zovada, tai pabalnė tik mirga,
Lyg būtų auksu kas aptaškęs tavo žirgą —
Mat šilko mitukas, kutai jo garbiniuoti
Ir platūs kilpsaičiai taipogi paausuoti;
Žaboklių pasaitai ir kamanos šikšninės,
Bet puošia sagos jas nepaprastos — perlinės,
Ant piršių supasi Lelivos pusmėnulis³⁸⁷,
Kaip Soplicų herbe. Ne balnas, o bičiulis!
Legendos tikina, kad mūšy prie Podhajaus³⁸⁸
Jis buvo atimtas iš aukšto turkų bjaus.
Asesoriau, nuo šiol priklauso tau šis balnas!“

Žinia, Asesorius nepasiliko skalnas:
„Aš, ponai, užstačiau Sanguškos dovanotą
Šuns antkaklį³⁸⁹, beje, beveik nepranešiotą,
Ir kilpom, ir žiedais auksiniais padabintą,
Ir pavadėlį dar, iš šilko siūlų pintą,
Kuriam brangus akmuo žėruoja kaip užburtas.
Norėjau, kad vaikams paliktų šitas turtas —

Vaikų tikriausiai bus, nes juk ruošiuosi vesti.
Tačiau šio antkaklio prašyčiau neatmesti:
Priimki jį mainais už brangų balną savo
Šiam ginčui prisimint, kursai mus tiek kamavo,
Kol baigės pagaliau. Pradėkim dieną naują,
Ir santarvė tegul tarp mūsų viešpatauja!“

Pasuko į namus apreikšt visiems prie stalo,
Kad baigtas ginčas jau, kur tęsėsi be galo.

Kalbėta, kad, girdi, tą kiškį išaugino
Pats Voiskis ir darže patupdė jį (kas žino,—
Sutaikint priešus juk senuko baisiai trokšta),
Kad Voiskis taip slaptai parengęs savo pokštą,
Jog su tuo kiškeliu visus gražiai apgavo.
Ir nors dvariškis tas mėgino dėstyti savo
Po metų ar kitų — tačiau nutilti gavo,
Nes šie pikti gandai toliau ir nenuėjo:
Mat, Voiskiui ginantis, jais niekas netikėjo.

Tuo tarpu pilyje svečiai jau susirinko
Ir šnekučiuodamiesi telaukė šeimininko.
Garbiai vilkėdamas mundyrą vaivadijos,
Teisėjas atvedė jaunuosius prie draugijos.
Štai Tadas, su kaire kepurę palytėjęs,
Kareiviškai vadus pasveikino įėjęs.
Panelė Sofija, įžengusi į salę,
Išraudus pritūpė nulenkdama galvelę
(Mat reveransui šiam Telimena ją ruošė).
Kaip sužadėtinę, ją vainikėlis puošė.
Nunešusi gėlių šį rytą į koplyčią,
Drabužiais tais pačiais atėjo ji ir ščia
Ir, žalumynų vėl priskynusi glėbelį,
Kareiviams ir svečiams dalino po žiedelį;
Kaip mėnuo, pjautuvas virš jos vainiko švietė³⁹⁰.
Vadai priklaupdami jos ranką lūpom lietė,
O Zosė lenkėsi, kaip ją teta mokino.

Kniazevičius ją čia lyg tėvas apkabino,
Susižavėjęs tuo paprastumu be galo,

Jis pabučiavo ir užkėlė ją ant stalo.
Katučių plodami, svečiai sušuko: „Bravo!“
Nes Zosė pavergė visus grožybe savo.
Lietuvišku rūbu gėrėjosi apstoję³⁹¹
Tie narsūs karvedžiai, tiek matę, tiek klajoję.
Dabar, į Lietuvą ir vėl įkėlę koją,
Jie liaudies drabužiu grožėjos prisiminę
Jaunystę tolimą ir meilę, ir gimtinę.
Nubraukę ašaras, visi prie stalo spietės
Žavėdamies gražna ir apdaru sodietės,
Vieni prašydami šiek tiek pakreipti galvą,
Kiti — pakelt akis, parodyti jų spalvą.
Jinai sukiojosi, tačiau nuo savo veido,
Iš gėdos rausdama, rankelių nenuleido.
O Tadas džiaugėsi, kad ji visų gražiausia.

Ar jai kas patarė taip apsirengt? Greičiausia
Instinktas (nes retai mergaitė apsirinka
Sau rinkdamasi tai, kas jai prie veido tinka).
Kaip tik dėl drapanų šį rytą pirmą kartą
Teta išvarė ją už durų apibartą,
Kai gynės verkdamą nuo apdaro madingo
Ir, apsitaisiusi kuo paprasčiausiai, dingo.

Ją puošė paprastas baltutis jos sijonas,
Žalia, trumpa suknia su apvais raudonais
Ir žalias kiklikas, šiek tiek rausvai dygsniuotas
Ir stangriai nuo juosmens lig kaklo sušniūruotas —
It lapas pumpurą, jis apgaubė krūtinę.
Rankovės baltavo drabužių margumyne
Lyg drugio du sparnai, nuskristi pasiruošę;
Ant riešo paraukti rankogaliai jas puošia.
Prie kaklo marškinių apykaklė prigulus
Pabrėžia baltumu raudonus raiščių siūlus.
Dobrinskio Maišas jai du auskarus sukūrė
(Jis vyšnių kaulelius išraižė ir pradūrė
Taip, kad lyg širdys dvi, jau pervertos, liepsnojo)
Ir meilindamasis juos Zosei dovanojo.
Du siūlai gintaro, vainikas rozmarino

Panelę Sofiją ir puošė, ir dabino.
Spalvingi kaspiniai jai per pečius karėjo,
O lenktą pjautuvą ji kaip tikra pjovėja
Uždėjo ant galvos — ir ne vienam vaidenos
Mėnulis, spindintis viršum kaktos Dianos³⁹².

Gėrėjos ja visi. O vienas karininkas,
Ištraukęs popieriaus ir pieštukus parinkęs,
Pasilenkė paišyt į Zosę pažiūrėjęs.
Pamatęs pieštukus ir popierių, Teisėjas
Pažino piešiantį, užkalbint pasiryžo,
Nors tas dabar, beje, jau pulkininku grįžo:
Aukšiniai antpečiai, brangi špaga prie šono,
Ispaniška barzda, laikysena ulono.
„Kaip laikotės, brangus šviesiausias pone Grove?
Jūs ir dabar, matau, pieštukais apsikrovę?“
Nors Grovas žygį šį ir eiliniu pradėjo,
Tačiau jis pajamų pakankamai turėjo
Ir pulką raitelių surinkęs apginklavo
Apmundiruodamas juos taipgi lėšom savo —
Iš imperatoriaus už tai ir laipsnį gavo.
Teisėjas sveikino ir džiaugėsi jį sutikęs,
Bet šis neklausė jo į piešinį įnikęs.

Tuo tarpu įžengė su nuotaka prie šono
Dar vakar caro, o nūnai — Napoleono
Tarnautojas uolus — Asesorius³⁹³, šį rytą
Suspėjęs apsivilkt ir uniformą kitą,
Dabar jau lenkišką, ir pasipūtęs ėjo,
Pentinams skimbčiojant, jis kardą pritūrėjo.
Išsidabinusi Tekliutė Hrečechaitė,
Rimta ir išdidi, žingsnius šalia jo skaitė,
Nes mat Asesorius, pamatęs Telimeną
Ir trokšdamas surengt koketei gerą sceną,
Į Teklę nukreipė galingą jausmo meną.
Panelė nejauna, amželį įpusėjus,
Tvarka ir darbštumu pelnytai pagarsėjus,
Be to, ir neplika, nes, be kaimelio savo,
Kapšelių pinigų dar iš Teisėjo gavo.

Trečios poros vis nēr, nors jau pabodo laukti.
Teisėjas pasiuntė trečios poros pašaukti.
Jam pranešė tarnai, kad Rejentas pražudęs
Nuo rankos žiedą sau³⁹⁴, kai pievoj kiškį pjudęs,
Vis ieško jo lig šiol, o nuotaka vis rengias.
Nors skuba ir pati, ir kambarinės stengias,
Ir dvaro moterys joms padeda subėgę,
Bet tualetu baigt ji niekaip nepajėgia:
Lig keturių užtruks — dėl to, kad ypatingas.

Dvylikta knyga

MYLĖKIMĖS!

TURINYS. PASKUTINĖ SENOVINĖ LENKŲ PUOTA.— NUOSTABUS
SERVIZAS.— JO FIGŪRŲ AIŠKINIMAS.— JO KITĖJIMAS.— DOMBROVSKIO
APDOVANOJIMAS.— DAR SYKĮ APIE PEILIUKĄ.— KNIAZEVIČIAUS APDO-
VANOJIMAS.— PIRMASIS OFICIALUS TADO AKTAS, PERIMANT PALIKI-
MĄ.— GERVAZO PASTABOS.— KONCERTŲ KONCERTAS.— POLONEZAS.—
MYLĖKIMĖS!

Į salę pagaliau, kaip baliaus šeimininkas,
Pats Voiskis įžengė, orus ir iškilmingas.
Nepasisveikino, prie stalo nesisėdo —
Mat, kaip maršalka³⁹⁵, jis čia šiandien viską rėdo:
Iškėlęs rankoje maršalkos lazda kietą,
Su ta lazda svečiams nurodinėjo vietą,
Sodindamas visų pirmiausia Pakamorę
Į kėdę užstalėj, garbingą ir padorią,
Kurią aksamitu aptraukė garsūs baldžiai,
Ir priderėjo skirt ją vaivadijos valdžiai.
Prie jo dešinėje sodino jis Dombrovskį,
Kairėj Kniazevičių, Giedraitį, Malachovskį.
Tarp jų, kaip pridera, Pakamorienė švietė.
Toliau karininkus, šlėktas prie stalo kvietė
Rikiuodamas porom moteriškes ir vyrus,—
Tad sėdosi svečiai tik Voiskiui vietą skyrus.

Teisėjas tuo metu išėjo į atšlaimą,
Kur papročiu senu vaišino visą kaimą,
Ir atsisėdo čia prie ilgo vaišių stalo,
Klebonas — draug su juo, bet jau iš kito galo.
Tik Tadas su Zose prie stalo nesėdėjo —
Jie šiandien kaimiečius vaišinti privalėjo:
Labiau mylės ir gerbs jie šeimininką naują³⁹⁶,
Kurs pirmam baliuj jiems prie stalo patarnauja.

Tuo tarpu salėje sveteliai, kaip girdėtis,
Didžiuoju servizu³⁹⁷ vis nebaigė stebėtis,
Kurs stalo vidury pūpsojo kaip dievaitis.

Senimas tvirtina, kad Radvila Našlaitis*
Venecijoje jį užsakęs pagaminti
Ir pagal jo planus išpuošti, išdabinti.
Pagrobtas buvo jis kadais per švedų karą,
Bet kažkokiais keliais pakliuvo į šį dvarą.
Ir šiandien dvazgino iš garbingiausios vietos³⁹⁸,
Tarytum ratas koks, nusmukęs nuo karietos.

Pripildė lig kraštų virėjai jį apsukrūs:
Čia kremas, o tenai kaip sniegas baltas cukrus —
Žiemos kraštovaizdis, kur iš uogienės kilo
Vingiuota linija plataus ir tankaus šilo;
Pašilėje namai, kaimeliai sustatyti
Ir cukrum kaip sniegu stogai jų pabarstyti.
Servizo pakraščiais pulkavosi kaip lėlės
Jau porcelianinės spalvotos figūrėlės,
Tarytum aktoriai būt vaikščioję po sceną,
Vaidindami smagiai atsitikimą seną,
Nes judesių kalba be galo išraiškinga.
Sakytum kaip gyvi, tik tiek, kad balso stinga.

Kas čia vaizduojama? — svečiai pasiteiravo.
Ir Voiskis aiškino pakėlęs lazda savo
(Tuo tarpu padavė prieš valgymą degtinę):
„Jums leidus, atsakau šviesiausių ponų žiniai:
Figūromis, kuriom servizas dekoruotas,
Kaip matote visi, seimelis pavaizduotas³⁹⁹ —
Tarybos, sandėriai, kova dėl savo teisių...
Ką pats iššifravau, tą jums dabar atskleisiu.

Dešinėje būrys bajorų, kaip matyti,
Prieš seimą kažkieno į vaišes užprašyti:
Štai stalas padengtas, bet šlėktos stoviniuoja,
Dar tarias tarp savęs, viens kitą agituoja.
Pažvelkit, kiekvienam būrelyje kaip sykis
Jūs matot kalbantį, kurio tiktai klausykis:
Iš lūpų pravirų, iš mimikos ir gestų
Matyt, kad jo kalba ilgai dar užsitęstų,

Nes stengiasi jisai dėl savo kandidato.
Bajorai įvairiai jį priima, kaip matot.

Tikrai, šiame būry jo klauso atsidėję:
Štai kai kurie rankas net prie ausų pridėję;
Šis, ūsą sukdamas, kiekvieną žodį girdi
Ir stengias kuo giliau jį įsidėti į širdį.
Kalbėtojiui smagu: matyt iš rankos mosto,
Kad jis kišenėje balsus, kaip sako, glosto⁴⁰⁰.

Tačiau trečiam būry kitaip dalykai klojas:
Čia prieš kalbėtoją piestu bajorai stoja;
Viens bėga kuo toliau, o kitas pasišiaušęs
Grasina kumščiais jam it priešas kuo aršiausias.
O šis kalbėtoją tiesiog į kampą spiria —
Už tai, jog tas, matyt, jo priešininką giria.
O šis kaip bulius koks — tiktai laikykis, vyre! —
Palenkęs galvą, rods, tuoj pervarys sermėgą.
Tie griebias už kardų, o šitie, matot, bėga.

Štai stovi nuošaly pats vienas sau bajoras,—
Matyt, jog tai žmogus bešališkas ir doras,
Tačiau už ką balsuot, deja, nesusigaušo,
Tad užsimerkęs jis, kaip sako, pirštais šaušo
Pasitikėdamas ne kalbomis, o burtu:
Jei vienas su kitu du smiliai susidurtų,
Tai savo balsą „už“ derėtų atiduoti,
O jeigu ne — tada jau tektų „prieš“ balsuoti.

Čionai kita scena: jūs matot vienuolyne
Suėjusių balsuot bajorų margą minią.
Senimas ant suolų pasieniais sėdinėja,
O tie, kur jaunesni, tie stebi atsidėję
Maršalką, kurs antai balsus iš vazos traukia,
Skaičiuoja, kiek už ką: visi nekantriai laukia.
Prie šono tvarkdarys, iškėlęs lenktą kardą,
Netrukus jau paskelbs laimėjusiojo vardą.

Bet štai šlėktelė — jis, nutaręs nesutikti,
Kaip matot, atvirai parodo savo pyktį:
Išvertęs veizolus, jis reiškia savo valią,
O išsižiojęs — rods, prarytų visą salę!
Atspėti nesunku, kad jis sušuko „Veto!“
Po šūkio, tais laikais, deja, ne taip jau reto,
Keli štai su kardais jau puola šitą žmogų:
Greit kraujas pasilies po vienuolyno stogu.

Betgi koridorium (ar matote, aš klausiu)
Senelis kunigas ateina su švenčiausiu⁴⁰¹:
Tai iš altoriaus čia jį atneša prioras.
Ir klaupiasi prieš jį įpykintas bajoras,
Ir, ginklą slėpdamas, jau pamaldžiai žegnojas.
Prioras eina ten, kur dar kardais vanojas;
Netrukus nugalės taika ir sutarimas.

Ak, argi visa tai atsimena jaunimas?
Nors buvo šlėktija ginkluota ir triukšminga,
Bet jai policija nebuvo reikalinga⁴⁰² —
Pakol tikėjimas su teisėmis žydėjo,
Tol laisve ir tvarka valstybė mūs garsėjo!
Svetur, kiek aš žinau, kitaip tą viską daro —
Ten šaukias, jei tik kas, konsteblio ar žandaro.
Bet, ponai, kur kardai — tiktai ramybei ginti,
Tai apie laisvę ten nēr ko nē užsiminti!“

Čia Pakamorė į tabakinę pabeldė.
„Jau atidėkime istorijas tas! — meldė. —
Seimelis įdomus, bet mes išalkę. Galgi
Palieptum pagaliau paduot į stalą valgi?“

Žemai nusilenkė ir tarė Voiskis: „Pone,
Maldauju, nenutrauk, parodyk man malonę,
Leisk paskutiniąją paaiškinti scenelę:
Maršalką naują čia ant rankų, matot, kelia
Ir neša pro duris; čia, kepures nusmaukę,
Į viršų mēto jas ir „tegyvuoja!“ šaukia.
Čia stovi rinkimus, kaip sako, pralaimėjęs,
Iš pykčio ant kaktos kepurę užsidėjęs.

Čia laukia jo žmona: nelaimės sugraudinta,
Ant rankų alpdama ji kambarinei krinta,
Ir vėl jai titulo Šviesiausios Didenybės⁴⁰³
Teks laukt trejus metus... Vargšėlė, iš teisybės!“

Pabaigęs aiškinti, jisai lazda pamojo,
Liokajai poromis tuoj pat prie darbo stojo
Karališkus barščius paduodami, prie šono
Dar pastatydami ir lenkiško buljono,
Kur Voiskis, vienas pats žinodamas sekretą,
Perliukų įmetė ir išvirė monetą⁴⁰⁴
(Buljonas duodamas mat kraujui pravalyti).
O jau toliau... toliau sunku ir apsaityti!
Nes kas dabar supras tuos dubenis arkasų,
Kontuzos puodelius ir lėkšteles blemasų
Su priedais įvairiais — cibetų, figatelių,
Dragantų, pomuchlių, pinelių ir brunelių!⁴⁰⁵
Dunaico lašiša (tai patiekalas retas),
O ikrai turkiški, Venecijos eršketas,
Lydekos, įvairaus ilgumo ir didumo,
Ir karpiai pagaliau, bajoriško storumo,
Stebuklas pabaigoj: žuvis neišdaryta⁴⁰⁶,
Galva pakepinta, per vidurį — rūkyta,
O uodega — virta ir svieste išmirkyta.

Svečiai nei tos žuvies, deja, nepastebėjo,
Anei patiekalų vardais pasidomėjo —
Kareiviškai, smagiai jie srėbė ir kabino
Pakeldami taures karališko vengrino.

Servizas pakeitė tuo tarpu spalvą savo*:
Žiema jau baigėsi, jis visas sužaliavo —
Mat salės šiluma ištirpdė cukraus putą,
Ji dingo pamažu, ir sniego kaip nebūta.
O prieš visų akis, lig šiolei nematytas,
Atsiskleidė svečiams dabar peizažas kitas:
Po taip ilgos žiemos, pavasario sulaukę,
Tarytum ant mielių rugiai pakilę plaukia,
Vilioja gaivumu galulaukėje gojus,
Sidabrine spalva išbėgo vasarojus,

Grikučiai pamiškėj iš rausvo šokolado,
Ir sodai žydintys, ir gėlės atsirado.

Svečiai dar vasara nespėjo atsidžiaugti,
Dar prašo Voiskį jie su rudeniu palaukti,
Tačiau lyg planeta ratu servizas skrieja,
Ir štai — gelsvi kviečiai, kaip auksas pasilieję,
Ištirpo pamažu, lyg būtų nuvalyti.
Pagelto žolės jau, atrodo, ėmė lyti,
Pradėjo lapai krist, lyg pūstelėjo vėjas;
Gojelis, neseniai visus gražna žavėjęs,
Dabar, nušiukę toks, styrijo ant dirvono,—
Tai buvo iš tiesų lazdelės cinamono,
O laurų šakeles, apibarstytas kmynais,
Palaikėme visi žaliuojančiais pušynais.

Svečiai tas šakeles ragaudami aplaužė
Ir, vyną siurbdami, dabar jau kelmus graužė.
O Voiskis išdidus — suprantama savaimė! —
Tik vaikščiojo aplink ir visas švietė laime.

Dombrovskis jį čia pat sulaikė valandėlei
Paklausdamas: „Ar tai ne kiniški šešėliai?“⁴⁰⁷
Gal tamsta pats ėmeis Pinečio meną tęsti? *
Ar Lietuvoj lig šiol tokių servizų esti,
Ar dar senovines čia žmonės mėgsta vaišes?
Aš, kaip žinai, svetur ilgai buvau užgaišęs⁴⁰⁸.

„Tai ne bedieviškas koks išmislas ar menas,—
Atsakė Voiskis jam,— o patyrimas senas,
Atsiminimas tik tų iškilmingų balių,
Kuriuos dar pats mačiau aš namuose dauggalių,
Kai buvo dar laisva tėvynė ir galinga!
O štai knygelėj šioj radau, kas reikalinga.
Ar Lietuvoj visur šiuos papročius dar gerbia?
Ak, naujos mados jau ir čia bus prisiskverbę.
Ne vieną poną jau surastum ir čionykštį,
Kuris, kaip žydas koks, prie stalo svečiui šykšti.
Retai kur vengriško jau bepila į taurę —
Šampaną kliunkina, tą velnio sunką bjaurią⁴⁰⁹.

Paskui per vakarą prie kortų tiek pralošia,
Kad šimtas valgytų ir gertų atsilošę.
Kai puotą sumaniau aš ištaisyt padoria
(Prašau neužsigaut, garbusis Pakamore)
Ir kai servizą šį iš užmaršties ištraukiau,
Tai net iš tamstos, taip, tik šypsno susilaukiau:
Girdi, pasenęs jau, atbuvęs savo laiką,
Prie stalo jis, girdi, sudomintų tik vaiką,
Netinka jis, girdi, svečiai bus garsūs žmonės.
Teisėjau, ir tave kankino abejonės!
Dabar, kada matau, jog ponai sužavėti,
Tikiu, kad jis tikrai dar vertas pažiūrėti!
Nebežinau, ar bus aukščiausiojo man duota
Tokiems aukštiems svečiams dar sykį kelti puotą.
Jūs, generole, dar suprantat vaišių meną,
Todėl priimkite ir šitą knygą seną:
Naudinga bus jinai, kai teks kokiam nors ponui
Iškelti pokylį — kad ir Napoleonui.
Tik prieš įteikdamas norėčiau pasakyti,
Kokiais keliais, iš kur ją teko įsigyti“.

Bet kilo šurmulys, už durų suvaliavo:
„Užušoniui valio! Valio Rykštelei! Bravo!“
Ir, šlėktų lydimas, į salę įžygiavo
Motiejus. Soplica prie stalo pavadino
Ir jį tarp karvedžių garbingai pasodino
Išmetinėdamas: „Blogai elgies, kaimyne,
Atvykdamas pietų, kai geriam paskutinę“.
Dobrinskis atvertė: „Ne valgyt, geradėjau,
Aš atėjau čionai, o kad labai norėjau
Tą mūsų armiją, taip lauktą, pamatyti.
Ir pasakysiu tau — nei šis, nei tas, brolyti!
Į salę, kaip matei, jėga mane įgrūdo;
Kaimyne, ačiū tau, bet nesodink prie bliūdo“.
Ir lėkštę apvertė tuo duodamas suprasti,
Kad jis pasižmonėt atėjo, ne užkąsti.

Dombrovskis palietė Motiejų už rankovės:
„Tai čia Dobrinskis tas, kurs prie Kosciuškos kovės

Su savo Rykštele? Kapotojas šlovingas?
Ir prašom — vis toks pat smarkus ir gyvybingas!
O aš? Pasižiūrėk, plaukų beveik neliko,
Kniazievičius taip pat pražilo ir prapliko,
O tu dar su jaunais galėtum žengt į koją.
Rykštelė, kiek žinau, taipogi dar kapoja —
Girdėjau, neseniai maskoliams kailį tynei.
O tavo broliai kur? Kur šitie paskutiniai
Senosios Lietuvos jau nykstantys šešėliai?
Kur Skustuvėliai tie, Peiliukai, Ašotėliai?“

„Po antpuolio ano,— įsiterpė Teisėjas,—
Ne vienas Dobrinskių prie jūsų bus išėjęs
Ieškot už Nemuno saviškių legiono“.
„Tikrai,— patvirtino viens vadas eskadrono,—
Dobrinskis, vachmistras — pažįstu baubą tokį,—
Vadinas Krapyla, o panašus į lokį.
Jį Lietuvos lokiu mozūrai pravardžiuoja.
Galėčiau ir pašaukt — mačiau, kieme šmėžuoja“.
„Skustuvus dar yra,— poručikas pridėjo,—
Ir antras — kiek žinau, Ašotis pravardė jo,
Tarnauja būryje raitų karabinierių;
Žinau šaulių pulke aš porą grenadierių,
Taipogi Dobrinskių...“

„O jų kunigaikštukas,—
Dombrovskis pertraukė,— tasai garsus Peiliukas,
Apie kurį esu tiek visko prisiklausęs,
Kad jis atrodo man kaip milžinas didžiausias“.
„Jis,— Voiskis atvertė,— nebėgo iš tėvynės,
Bet slėpė nuo Maskvos, miškuos per žiemą trynės,
Išlindo tik dabar — suvargęs, bet laimingas,—
Dar ir šiame kare jis gali būt naudingas,
Nes tai narsus žmogus, su kardu puikiai kaunas,
Tik gaila, kad jisai jau vis dėlto ne jaunas.
Bet šitai ir jis pats!“ Priemenėje, kur būrės
Kaimiečių ir tarnų skarelės bei kepurės,
Sušvito virš visų balta galva vienplaukė:
Lyg pilnatis danguj, Gervazo plikė plaukė,
Čia dingdama, čia vėl sublykčiodama, yrės —

Taip sveikindamasis į salę taką skyrės
Ir tarė:

„Etmone ar ponas generole⁴¹⁰,
Ne titulai svarbu, o tai, kad esam broliai!
Rembaila aš esu, nesiskiriu lig šiolei
Su savo Peiliuku, kuris plačiai garsėja
Ne dailumu, o tuo, kad mūšy mirtį sėja —
Net poną pasiekė gandai apie Peiliuką!
Jei prakalbėtų jis, tai gal nors trupučiuką
Pagirtų, kas be ko, ir šitą ranką seną,
Kuri tik Lietuvai tarnaudama gyvena,
Taipogi Horeškų godotiną šeimyną,
Pridengus Peiliuku, globoja, sergsti, gina.
Kits dvaro raštvedys tiek plunksnų nēr padrožęs⁴¹¹,
Kiek aš su kardu šiuo esu galvų nuvožęs,
O nosių ir ausų — neverta nė skaityti!
Ir prašom — ašmenys nė kiek neišvartyti,
Lig šiol nesutepti plėšikiškom žudynėm,
O garsūs dvikovom ir atvirom kautynėm.
Tik vienąsyk, deja, beginklį jis nukovė⁴¹²,
Kai reikalavo to rūsti kovos tikrovė:
Pro bono publico — visuomenės gerovė“.

Dombrovskis juokėsi: „Už tai pagirt jį verta!
Su tokiu budelis tikriausiai galvas kerta!“
Pavartęs rankose ir leisdamas aplinkui,
Jis kardą perdavė kaimynui karininkui.
Stebėdamies visi jį iš eilės kilnojo,
Bet tik nedaugelis juo užsimot valiojo.
Minėjo užstalėj visi Dembinskio⁴¹³ vardą —
Jisai, girdi, lengvai pakeltų sunkų kardą.
Tik šefas raitelių jėngasai Dvernicks⁴¹⁴
Ir būrininkas viens — poručnikas Ružickis⁴¹⁵
Tuo plieniniu basliu atsivėdėt galėjo,—
Ir taip mėginamas aplinkui kardas ėjo.

Tačiau Kniazevičius, kurs buvo pats aukščiausias,
Parodė nelauktai, kad jis visų tvirčiausias:

Kaip lengvute špaga jis kardu sušvytravo,
Kad virš galvų žmonėms tarytum sužaubavo.
Fechtavimo menu jisai galėjo girtis:
Štai smūgis kryžmiškas, malūnas, vogtas
kirtis,
Po to eilė staigių kontrapunktų ir tercetų⁴¹⁶,
Kurių išmoko dar mokykloje kadetų⁴¹⁷.

Kai taip juokaudamas fechtavos atsistojęs,
Rembaila priklaupė ir apglėbė jo kojas,
Su džiaugsmo ašarom kartodamas: „Mielasis!
Puiku! Nepaprasta! Konfederatas rasi?
Štai smūgis Pulavskių! O šitas kirtis — Savos⁴¹⁸!
Šis Dzeržanovskio⁴¹⁹! Taip, gal poną treniravo
Motiejus Dobrinskių? Šis kardo patraukimas —
Tai mano, dievaži, tai mano išradimas!
Tą smūgį nuo peties tikrai Rembailos žino
Ir mano garbei jį „mopanku“ pavadino.
Tai mano smūgis tas! Kur būsite išmokęs
Taip kirst?“

Apglėbė jis Kniazevičių pašokęs:
„Ramiai numirsiu aš, nes suradau galiausia,
Kam savo kūdikį galiu palikt brangiausia.
Rūpėjo dienąnakt man šitas kalavijas,
Kad neriogsotų kur, man mirus, surūdijęs.
Matau, kad neriogsos! Tikrai jau mesk į šalį
Tą špagą vokišką — ar daug lazdelė gali?
Argi žaisliukas šis tikram bajorui dera?
Bajoriška ranka tespaudžia kardą gerą!
Peiliuką dėdamas prie tavo, pone, kojų,
Brangiausia, ką turiu pasauly, tau aukoju.
Žmonos ir vaiko aš kaip gyvas neturėjau —
Kaip žmoną jį gerbiau, kaip vaiką jį mylėjau.
Nesu praleidęs aš be jo nė valandėlės,
Kartu su manimi jis gulėsi ir kėlės.
Dabar, kai pasenau ir artinuos prie grabo,
Virš mano gulito jis tarytum kryžius kabo!
Maniau jau, kapuose jis šildys man pašonę,
Dabar matau, kad jis dar patarnaus tau, pone!“

Didžiai sujaudintas, Kniazevičius juokavo:
„Jei žmoną perleisi, o dar ir vaiką savo,
Tai vienišas žmogus senatvėj pasijusi,
Našlaitis ir našlys per visą amžių būsi!
Kuo už šią dovaną ir tavo bičiulystę
Galėčiau atsiteist, pasaldinti našlystę?“
„Ar aš Cibulskis koks,— pakėlė senis toną,—
Kurs kortom pralošė maskoliui savo žmoną*,
Kaip sakoma dainoj? Man jau ir to pakanka,
Kad mano kardas vėl surado vertą ranką,
Kad jis dar sublizgės! Norėčiau tik priminti,
Kad reik ant pasaito ilgesnio jį kabinti
Ir kirsti iš viršaus tiesiog pro kairę ausį —
Tai, perskelti pusiau, galiūnai grius didžiausi“.

Kniazevičius nešiot Peiliuko negalėjo,
Tad perdavė tarnams, tie vežime padėjo.
Kur dingo jis po to — gandai įvairūs plito,
Nei tasyk, nei vėliau — nieks nežinojo šito.

Dombrovskis kreipėsi vėl į Motiejų: „Rodos,
Atėjus mums, tave apniko liūdnos godos?
Kodėl nesidžiaugi, kai laisvę mūs gimtinei
Ereliai atnešė — auksiniai, sidabriniai⁴²⁰,
Kada trimitai vėl Kosciuškos maršą groja?
Seni kariai kitaip apie tave galvoja:
Jei kardo į rankas iš karto ir nestversi,
Tai su kolegomis, manau, smagus išgersi
Už imperatorių ir atgimimo viltį!“

Motiejus tarė: „Ha, aukštai panorot kilti!
Ereliai du vienam lizde neišsitenka!
Gyvent iš svetimos malonės — būtų menka!
Taip, tikras didvyris tas jūsų Bonapartas,
Bet Pulavskių žodžius atsiminiau kaip kartas:
Jie, poną Diumurjė⁴²¹ nei gyrę, nei nupeikę,
Pasakė: Lenkijai herojaus savo reikia,
O ne prancūzų ar italų kokio pono,
Bet Piasto — Juozapo, Motiejaus arba Jono⁴²².
O ir kariuomenė! Iš kur tie fuzilieriai,

Tie grenadieriai, tie visokie kanonieriai^{423?}
 Daugiau jau vokiškų nei lenkiškų girdėtis
 Vardų bei titulų! Tai kaip tada kalbėtis?
 Turbūt yra tarp jūs ir turkų, ir totorių,
 Gal ir schizmatikų be dievo ir altorių!
 Mačiau, kaip moteris jie vaikosi po sodžių,
 Bažnyčias apvagia — baisu ir trūksta žodžių^{424!}
 Napoleonas juk į Maskvą išsirengęs —
 Ilgėja kelias tam, kuris be dievo žengia!
 Jau, sako, vyskupai už tai prakeikt jį skuba⁴²⁵.
 Jei visa tai tiesa...“ Jis prisitraukė sriubą,
 Padažė duoną ir kramtyti ją įniko.

Mat Pakamorei ta kalba jo nepatiko;
 Jaunimas šurmuliuot ir piktintis pradėjo,
 Bet, laimė, tuo metu trečia pora įėjo.

Tai buvo Rejentas. Gerai, kad prisistatė,
 Nes šitaip aprengtą jį pirmą sykį matė:
 Telimena, matyt, prispyrė jį, kaip sako,
 Net savo kontušo atsisakyt dėl frako*,
 Aprengus Rejentą pagal Paryžiaus madą,
 Ir ta mada dabar visiems užčiaupė žadą.
 Pats Rejentas taip pat, lyg būt prarijęs mietaį,
 Kaip gervė stypčiojo dabar į savo vietą.
 Iš veido matėsi, kad jam sunku judėti —
 Ir nusilenkt baisu, ir rankų nėr kur dėti.
 Jis mėgdavo pirštus pakišt po juostos klostėm,
 Dabar tos juostos nėr — tad rankos pilvą glostė.
 Susigriebė tačiau, paraudo ir sumišo,
 Vienon kišenėn greit abi rankas sukišo,
 Nes jautė, kad visi jį salėj žvilgsniais ėda —
 Lyg nusikaltėliui dėl frako buvo gėda,
 O čia pamatė dar jį stebintį Motiejų.

Lig šiolei juos abu graži draugystė siejo.
 Dabar Motiejus taip jį nužvelgė nuo stalo,
 Jog vargšas Rejentas išgąsdintas pabalo —
 Atrodė, kad žvilgsniu jis fraką nuo jo lupo!

Teištārė: „Kvailys!“ O pats, netekęs ūpo,
Supykintas labai apsirengimo tokio,
Neatsisveikinęs iš užstalės pašoko,
Išbėgo pro duris ir į namus išjojo.

Jaunoji tuo metu visiems nusišypsojo
Spindėdama grožiu, manierom ypatingom
Ir savo gražmenom, nepaprastai madingom.
Šukuosena nauja, parėdai nematyti —
Nei žodžiais apsakyti, nei plunksna aprašyti!
Nebent tik nutapyt galėtum tą lengvumą
Šilkų ir muslinų, tų vėrinių brangumą,
Akelių spindesį, rausvų veidų skaistumą!

Pamatė Grovas ją — ir nebeteko žado:
Gera, kad po ranka jis špagos nesurado.
Sušuko: „Ar tai tu? Verčiau jau man apžlibus,
Negu matyt tave į kitą įsikibus...
Ištikimybė! Štai kokiais ji rūbais rėdos!
Ir kaip tu į žemes neprasmengi iš gėdos?
Prisiekus užmiršai — girdi, kam kvaršint galvą,
O aš, kvailys, lig šiol nešioju tavo spalvą!
Bet vargas Rejentui, kurį aš perspėt noriu,
Kad tik per kardą jis galbūt pasieks altorių!“

Sumišo Rejentas, svečiai taip pat sujudo,
O ponas Hrečecha sutaikint juos panūdo.
Telimena, toliau pasivedėjus Grovą,
„Dar,— tarė,— nevėlu! Ir nėr ko pult į kovą,
Jei ponas man trukdai, tai malonėk bent syki
Vienu žodžiu trumpai ir aiškiai atsakyti:
Ar dar myli mane? Ar pasiruošęs vesti
Ir mūsų jungtuves čia šiandien pat atšvęsti?
Jei taip, tai Rejentą nustumsime į šalį“.
„O moterie, ir kas tave suprasti gali!“⁴²⁶
Vaidenos tau anksčiau poetiškiausi sodai,
Bet šiandien tu, deja, taip proziškai atrodai.
Tą jūsų santuoką derėtų pavadinti
Grandinėm ne širdims, o rankoms surakinti!
Svarbu tikėt jausmais, viešai jų neišklojus,

Ir jausti pareigą neįsipareigojus!
Dvi širdys, mylinčios per tolumą beribę,
Kaip žvaigždės spinduliais susikalba sužibę.
Gal žemę tik todėl prie saulės šitaip traukia,
O mėnuo tik todėl aplinkui žemę plaukia,
Kad jie, vis verždamies iš amžinojo rato,
Negali suartėti, nors vienas kitą mato!“
„Užtenka,— pertraukė.— Sugrįžkim į tikrovę:
Esu ne planeta, o moteriškė, Grove!
Verčiau jau liautumeis nesąmones plepėti.
Jei pabandysi bent žodelį dar pridėti
Ir mano santuoką tokiu būdu sugriauti,
Tai, perspėju, tau teks su šiais nagais kariauti...“
„Nenoriu kliuvinys aš tavo laimei būti!“ —
Atsakė Grovas jai, nuliūsdamas truputį,
Ir, tartum geisdamas atkeršyt meilei savo,
Pakamoraitei jis ugningai asistavo.

O Voiskis jaunuolius sutaikinti norėjo
Protingais pavyzdžiais, tad pasakot pradėjo,
Kaip šernas kitados toj girioj Nalibokų
Ant pono Reitano ir ant Denaso šoko*.
Bet, baigdami ledus, svečiai nuo stalo kėlės
Ir iš pilies kieman pabiro tartum gėlės.

Ten, puotą baigdami, kaimiečiai gėrė midų,
Jau šaukė muzika visus į kiemo vidų.
Nebuvo Tado tik, kurs būsimąją žmoną,
Šnibždėdamas kažką, pasivedė į šoną.

„Norėjau, Sofija, prašyti patarimo!
Iš dėdės jau, beje, sulaukiau pritarimo.
Mat kaimų didžiuma, kuriuos man teks valdyti,
Pagal teisėtvarką tau turi priklausyti,
Tad ir baudžiauninkų likimą, buitį, dalią
Galėsiu spręst tiktai išgirdęs tavo valią.
Dabar, kada ir vėl laisva brangi tėvynė,
Ką iš tos laisvės sau kaimietis nusiskynė?
Tik naują dvarponį vėl gavo Soplicynė!
Tiesa, su žmonėmis nespėjau susipykti,

Bet dievas žino, kam turėsiu juos palikti:
Kareivis aš esu, abudu mes mirtingi,
Ir valdo mus, deja, kaprizai įnoringi.
Ar ne geriausia bus, mieloji, po teisybei
Paleist baudžiauninkus toliau globot valstybei?
Atgavę laisvę, ją ir tarp žmonių paskleiskim⁴²⁷
Ir su žeme visus iš baudžios paleiskim⁴²⁸,
Su tais laukais, kur jų nuo amžių įsikurta,
Kur darbu kruvinu jie mums sukrovė turtą.
Bet perspėti turiu, kad, žemių tų nustojus,
Mūs lobiai sumažės, kuklesnis bus rytojus.
Aš tai pripratęs jau, galiu gyvent saikingai,
Bet ką daryti tau, dar jaunai ir kilmingai?
Gyvenus sostinėj, tai ar gebėsi kaime,
Toli nuo didmiesčių, surasti savo laimę
Kaip sodžiaus moterys?“

Atsakė Zosė: „Esti
Dalykų, kur ne man, kaip moteriškai, spręsti.
Aš per jauna patart: tu būsi man už vyrą,
Aš tavo nuosprendžiui širdim pritarsiu tyra!
Jei liksi iš tiesų šiek tiek neturtingesnis,
Tai, mano mielas, toks tu būsi dar brangesnis.
Mažai ką nežinau aš apie kilmę savo:
Soplicos auklėti mane našlaitę gavo,
Čia kaip duktė radau ir meilę, ir paguodą,
Ir čia dabar mane už vyro atiduoda.
Nors gyvenau mieste, bet pasakysiu štai ką:
Aš kaimo nebijau, myliu jį visą laiką.
Tu patikėk manim, kad vištos, karvės, pienas
Man iš tiesų mieliau už Peterburgo sienas.
Ir jei vaikystėje viliojo miestai, žmonės,
Dabar pabosta greit tas triukšmas, tos kelionės.
Šią žiemą Vilniuje esu pati patyrus,
Kad man lemtis gyvent, matyt, bus kaime skyrus,
Nes mintys, būdavo, vis čia, po dvarą, skraido.
Esu jauna, sveika — darbai manęs nebaido.
Tvarkytis moku aš po dvarą ir ant lauko,
O begyvendama juk dar išmoksiu daug ko!“

Kai Tadas su Zose taip savo kalbą varė,
Gervazas rūškanas priėjęs jiedviem tarė:
„Aš apie laisvę tą girdėjau iš Teisėjo,
Tiktai nesuprantu, ar kaimui jos reikėjo!
Ar tai ne vokiečių koks prievylis nedoras?
Juk laisvas vis dėlto yra tiktai bajoras!
Adomą laikome visi mes tėvu savo,
Tačiau muzikai juk iš Chamo pradžia gavo,
Iš Semo — mes, šlėkta, o žydai — iš Jafeto⁴²⁹,
Tad mes, kaip vyresni, juos valdom nuo to meto.
Klebonas kiek kitaip mus moko žodžio švento:
Girdi, tie žodžiai — tai iš Seno Testamento,
Nes Kristus, būdamas karališkai kilmingas,
O kūtėj gimdamas kaip vargšas nelaimingas,
Sulygino visus per dangišką karūną.
Negalima kitaip — tegul jau taip ir būna!
O ypač, kai girdžiu, kad poniai neužkliūna,
Kad Sofija mielai sutinka tvarką naują;
Man lieka tik klausyt — jinai šeimininkauja!
Tik noriu perspėti, kad šitos laisvės jūsų
Neliktų vien šnekom, kaip buvo jau prie rusų:
Vos ponas Karpis tik paleist muziką spėjo*,
Maskolius mokesčiais jį trigubais apdėjo!
Todėl aš patariu kaimietį išvaduoti
Bajoro teisėmis, jam savo herbą duoti.
Vieniems jūs „Pusožį“ suteiksit, mano poniai,
„Leliva“ Soplicų kitiems atneš malonę.
Muziką su herbu iš bajorystės knygų,
Patvirtintu seime, laikysiu sau už lygų⁴³⁰.

O jūsų vyrui, kurs muzikams žemės duoda,
Neteks kentėt ir krimst, kaip sako, plutą juodą.
Neduok tu, viešpatie, dignitoriaus anūkę
Sutikti plušančią kad ir po savo ūkė!
Žinau aš skrynią — čia, pily, brangus bičiuli,
Kur Horeškų šeimos visokie turtai guli:
Žiedai, apyrankės, karoliai nematyti,
Ir sagės, ir kardai, rubiniais nusagstyti.
Tas lobis, paslėptas nuo priešo ir plėšiko,

Panelei Sofijai, kaip įpėdinei, liko.
Kaip savo akį aš jį saugojau lig šiolei,
Kad nepagrobūtų jo Soplicos ar maskoliai.
Maišelį talerių turiu ir aš prikrautą —
Kas gauta dovanų, kas darbu užtarnauta.
Galvojau, kai grąžins mums pilį, atiduoti
Savąsias santaupas šiems rūmams restauruoti,
Bet pradžiai, kaip matau, ir jums auksinių stinga —
Tad imk, Soplica, juos ir senį nelaimingą,
Jam karšint skirdamas duonelę maloningą!
Galėsiu Horeškų jau trečią gentį supti
Ir mokyt Peiliuku kam reikia kailį lupti —
Nes turi būt sūnus! Juk žmonija patyrus
Per karą paprastai daugiausia gimdo vyrus!“

Vos spėjo tuos žodžius tiktai ištart Gervazas,
Tuoį prisiartino labai orus Protazas
Ir ėmėsi skaityt dar neatgavęs kvapo
Jiems panegiriką per pusketvirtą lapo,
Išprašęs ją ką tik iš jauno karininko,
Kurs sostinėį tikrai odes rašyti linko —
Net ir kariaudamas nepametė šio meno.
Jau gal per tris šimtus eilučių pralemeno
Protazas — Tvarkdarys: „O tu, kurios meilumas —
Tai džiaugsmo sopulys ir skausmo džiaugsmingumas!
Gražuole, tu, kuri, pažvelgus į Beloną⁴³¹,
Sulaužai jos ginklus, ją nustumi į šoną!
Su Himenėju nūn drauge įveikit Marsą⁴³²!
Nesantaikos hidra bejėgė prieš jūs narsą!“
Jaunieji plodami lyg džiaugėsi, kaip rodės, —
Iš tikro jie klausyt nebenorėjo odės.
Kaimiečiams tuo metu paskelbė pats klebonas,
Kad laisvę duoda jiems naujasis dvaro ponas.

Išgirdę žinią šią, žmoneliai viens po kito
Prie pono veržėsi, po kojų poniai krito.
„Sveikatos linkime!“ — taip šaukė jiems kaimiečiai.
O Tadas šaukė jiems: „Sveikatos jums, piliečiai,

Ir lygūs, ir laisvi!“ Dombrovskis suskandavo:
„Valio, laisva tauta!“ — „Vadams, kareiviams — bravo!“ —
Atsiliepė minia. „Valio, visų lygybė!“ —
Džiaugsmingai liejosi žmonių balsų daugybė.

Tik ponas Buchmanas prie džiaugsmo nesidėjo,
Projektą girdamas, pakeisti jį norėjo —
Komisiją, girdi, pirma sukurti reikėjo,
Kuri... Tačiau kalboms jau laiko nebeliko,
Ir niekas kiek rimčiau nesvarstė to dalyko.

Nes jau pilies kieme stovėjo karininkai
Porom su poniomis — svečiai ir šeimininkai,
Iš vieno šaukdami, kad polonezą groty.
Orkestrą atvedė po ąžuolu šakotu.
Teisėjas spėjo dar Dombrovskiui sušnibždėti:
„Liepk savo muzikai kol kas dar nepradėti!
Mat sužadėtuovės šiandieną brolio vaiko,
O mūsų giminė tradiciją išlaiko
Su kaimo muzika pradėti šitą puotą —
Ir šiandien jų visų kaip vieno atžygiuota:
Štai smuikininkas jau pasiruošė iš anksto,
Dūdorius nuolankiai į mūsų pusę lankstos.
Jei išvaryčiau juos, tikrai susigraudintų,
O muzika kita kaimiečių nešokdintų.
Tegul jie pradeda, tepasidžiaugia liaudis,
Po to jau mūs ausis orkestras tavo jaudins“.

Ir smuikininkas, tik Teisėjo ženkle laukęs,
Suspaudė smuiką ir, rankovę pasismaukęs,
Kaip žirgą per stygas paleido smičių šuoliais.
Dūdoriai šalia jo įniko pūsti uoliai,
Lyg plakdami sparnais, alkūnėm dummies spaudė
Ir išpūstais žandais į taktą orą gaudė.
Galėjai pagalvot, jog tai vaikai Borėjo⁴³³
Pakilti ir nuskrist pas tėvą panorėjo.

Nors cimbolistų daug, bet jie nė viens nedrįso
Prie senio Jankelio cimbolų liest iš viso
(Šią žiemą Jankelis kažkur ilgam išnyko —

Su armijos štabu jis tik dabar parvyko),
Nes buvo žinoma: prie šito instrumento
Neturi niekas tiek gabumų ir talento.
Bematant cimbolus paduoti jam suskubo —
Nenori žydas grot: girdi, nagai atgrubo,
Ir ponų varžosi... Užmiršo, ką išmoko.
Čia Zosė nelauktai prie Jankelio prišoko,
Dvi plonas lazdeles ant delno jam atkišo,
Kuriom jis skambina — ir Jankelis sumišo;
Kita ranka jinaį jo barzdą palytėjo.
„Labai prašau — sugrok, jei galima, — kalbėjo. —
Kur dingsi, Jankeli, teks prie cimbolų stoti:
Juk tu per vestuves žadėjai man sugroti!“

Mylėjo Zosę jis — tatai kiekvienas matė —
Sutiko jai pagrot. Tuoj kėdę jam pastatė,
Padėjo cimbolus, o senis iškilmingai
Žiūrėjo į stygas — ilgai ir dėmesingai,
Kaip veteranas koks, kuriam jo karabiną
Anūkai su vargu nuo sienos nukabina,
O senis tuo metu iš džiaugsmo visas švyti,
Nes jaučia, kad pajėgs dar ginklą išlaikyti.

Prie Jankelio kėdės du mokiniai priklaupę
Suderino stygas, išbandė susikaupe.
Atrodė, kad jis pats, akis primerkęs, snaudė,
Tik pirštais lazdeles iš įpratimo spaudė.

Nuleido jas kartu — ir tartum smarkūs lietūs
Prapliupo muzika, vos tik stygas palietus.
Tai buvo bandymo trumputė valandėlė —
Nustojęs skambinti, jis lazdeles pakėlė.

Bet greit užgrojo vėl: lazdelės suplazdeno,
Lyg musė netolies sparneliais sudūzgeno —
Vos girdimi garsai lėtai ir tyliai plaukė.
Jis, žvelgdamas dangun, vis įkvėpimo laukė,
Paskui į cimbolus mįslingai pažiūrėjo,
Abidvi lazdeles pakėlė ir — pradėjo:
Visi nustebo...

Taip atrodė, kad maestro
Užgavęs būt visus instrumentus orkestro!
Pradėjo styginiai, įsiterpė trombonai —
Trečiosios Gegužės tai polonezas, ponai!
Gaivindamos ausis, džiaugsmu jas girdė stygos,
Jaunimas veržės šokt, ant vietos nenustygo,
O seniams muzika vėl priminė tą datą,
Ir Trečią Gegužės, ir seimą, ir senatą,
Kur šlovino po to per iškilmingą balių
Jau susitaikiusį su liaudimi karalių,
Kai šaukė šokdami „valio“ karaliui savo,
Kai seimui, Lenkijai ir luomams jie valiavo!

Bet ritmas keitėsi, garsai tarytum širdo,
Tarytum šnypščianti gyvatė pasigirdo,
Lyg stiklo, braukomo geležimi, džeržgimas —
Linksmybę sudrumstė negeras nujautimas.
Senos melodijos jau nieks neatpažįsta:
Cimbolai netvarkoj? Ar muzikantas klysta?
Bet ne — jis ir toliau džeržgeno sąmoningai
Tą stygą, skambančią atžagariai, grėsmingai,
Tiktai dabar prie jos niaurus akordas kūrės,
Prieš tonų santarvę jis augo, kilo, būrės.
Gervazas pagaliau sušuko: „Gėda! Ponai,
Pažįstu tuos balsus — tai T a r g o v i c o s tonai!“
Su švilpesiu ūmai pikta styga nutrūko.
Dabar kitoniškai garsai vis drumstės, dūko, —
Užgriuvo muzikas stygas visų storiausias.
Pakilo šurmulys ir sąmyšis baisiausias,
Štai maršas, ataka ir mūšis atkakliausias,
Vaikų dejavimas ir motinų verkimas —
Iš kur tiek muzikoj spalvų visokių imas,
Kad su aštriu skausmu prisiminė ne vienas
Ir P r a g o s s k e r d y n e s, ir kruvinas jos sienas,
Pakol visom stygom atodūsis pakilęs
Nutildė aimanas, lyg žemėm jas užpylęs.

Nespėjo atsigaut klausytojai — ir vėlei
Kitokia muzika sroveno tylutėliai:
Lyg iš voratinklio ištrūkusios musytės,

Dvi stygos suzvimbė — vos girdimos, plonytės.
Bet jų kaskart daugiau, ir ne pavieniai tonai,
O sujungti draugėn akordų legionai,
Į taktą kildami, susipina ir audžia
Dainelę žinomą, ir mylimą, ir graudžią⁴³⁴
Apie klajojantį tarp girių kareivėlį
Ir apie draugą jo — žirgelį juodbėrėlį,
Kaip krinta pagaliau karys į šaltą rasą,
O žirgas kojele kareiviui kapą kasa.
Kareiviai dainą šią ir myli, ir supranta!
Išgirdę ją, kaipmat apspito muzikantą,
Prisiminė visi tą valandą siaubingą,
Kada, palaidoję tėvynę nelaimingą,
Išeidami svetur, niūniavo šią dainelę.
Prisiminė ilgų, sunkių klajonių kelią
Žeme ir jūromis, per lietų, šaltį, vėją,
Kai jie tarp svetimų, gurguolėj susiėję,
Šia liaudies dainele ir šildės, ir raminos.
Tad klausės jos liūdnei kareiviai ir merginos.

Bet nelauktai ir vėl gaida ir tonas mainos,
Ir taktas keičiasi, girdėt kitokios dainos.
Maestro į stygas iš aukšto pažiūrėjo,
Rankas sujungdamas, abiem kartu pradėjo,
Ir smūgis buvo toks staigus, stiprus, kad šitai
Cimbolai sugaudė galingai kaip trimitai,
Ir žinoma gaida tiesiog į dangų sruvo:
Tai maršas ir daina: „Dar Lenkija nežuvo!“
„Marš, marš, Dombrovski, marš!“ — visi katučių plojo.
„Marš, marš, Dombrovski, marš!“ — visi choru giedojo.

Matyt, tikrai didi tai buvo valandėlė,
Kad muzikantas pats dangun rankas iškėlė,
Kepurė nuo galvos nuslinko, o ant vėjo
Ilga žila barzda kaip vėliava plazdėjo,
Raudonis skruostus jo išbalusius apsėmė,
Jaunystės ugnimi liepsnoti akys ėmė,
Ir, rankom ašaras besrūvančias pridengęs,
Prabilo Jankelis, Dombrovskio pusėn žengęs:
„O, kaip ilgai tavęs lietuviai laukti gavo,

Kaip žydai kitados Mesijo laukė savo!
 Tu dainių jau seniai buvai išpranašautas,
 Ir buvo iš dangaus lemtingas ženklas gautas —
 Gyvuok tad ir kovok!..” Ir abejot netenka:
 Tėvynę ne mažiau mylėjo jis už lenką!
 Padavęs dešinę, Dombrovskis jam dėkojo,
 O žydas verkdamas bučiavo ranką jojo.

Štai polonezas jau! Visi sukruto noriai,
 Vos pajudėjus tik garbiajam Pakamorei:
 Jis Zosei lenkiasi, ūsus į viršų riečia
 Ir damą mandagiai į pirmą porą kviečia.
 Jiems iš paskos porų ilga eilė stovėjo:
 Jis davė ženklą joms — ir šokis prasidėjo.

Prieš saulę iš toli spindėjo kardas kietas,
 Raudoni batai jo ir diržas, auksu lietas.
 Atsainiai žengė jis vejose žaliuoju plotu,
 Tačiau iš judesių, iš žingsnių apgalvotų
 Žiūrovas jo mintis ir jo jausmus įmintų:
 Štai stabtelėjo kiek, lyg kad paklaust ketintų,
 Prie damos lenkiasi, lyg bando jai šnibždėti,
 Bet ši nususuka, nenori nė girdėti,
 Jis lenkiasi žemai, kepurę prieš ją kloja
 Ir džiaugias jos žvilgsniu; štai, treptelėjęs koja,
 Jis eina kiek lėčiau ir damos žvilgsnį seka,
 Nušvinta: pagaliau ji pažvelgė — prašneko!
 Nužiūri varžovus — ar tie jo džiaugsmą matė,
 Nerimsta ant galvos šauni konfederatė,
 Bet kai atsiliepė meiliu žvilgsniu mergaitė,
 Ją šonan pakreipė ir dar ūsus paraitė.
 Šokėjus iš paskos aštrus pavydas veja,
 Jie persekioja jį po žalią kiemo veją.
 Jis tarpais stabteli ir dešinę ištiesia —
 Girdi, praeikite, mes norim likti dviese,
 O tarpais nutaria ūmai šalin pasukti,
 Lyg ir ketindamas nuo šokančių pasprukti,
 Tačiau, atspėjus tą sumanymą, netrukus
 Šokėjų virtinė jį vejas apsisukus;
 Tad pykdamas jisai jau siekia kalavijo,

Lyg pasakydamas, kad nieko nesibijo,
Su iššūkiu veide staiga atgal jis žengia,
Varžovai traukiasi — kaktomušos išvengę,
Užleidžia kelią jam ir vėl susikabinę
Nusiveja toliau...

Girdėjai šaukiant minią:
„Žiūrėkite, jauni! Kiek judesių ir gestų!
Ir kas gi dar be jo taip polonezą vestų!“
Ir sukosi smagiai spalvingos šokio gijos,
Nespėję išsitiest, vėl į ratelį vijos,
Lyg didelis žaltys per kiemą vinguriavo,
Mainydamas spalvas, drabužiais mirguliavo —
Čia damų ir karių, o ten ponių ir ponų;
Saulutė auksino juos atspalviu geltonu
Ir atmušė vejus vešlus, sodrus žalumas.
Tai buvo muzikos ir šokio pats linksnumas!

Tik Maišo Dobrinskių, dabar šaunaus kapralo,
Nematėm šokančio — tai rauda jis, tai balo
Sustojęs nuošaly ir mintyse minėjo,
Kaip kitados jis pats pas Zosę vaikštinėjo:
Kaip nešė jai gėles, kaip krepšelius jai pynė,
Kaip pjaustė auskarus... Nors tėvas ir užgynė!
O, nedėkingoji! Taip, dovanas ji mėgo,
Bet šiaip jau, netolies pamačiusi jį, bėgo.
Kiek sykių teko jam ir ant tvoros sėdėti
Arba kanapėse per pusdienį lindėti,
Kad pamatytų bent, kaip agurkus ji skina,
Kaip ravi lysveles ar lesina paukštinę.
O, nedėkingoji! Jis piktas nusispjovė,
Mazurką ėmė švilpt, kepurę užsimovė,
Patraukė prie namų, kur buvo jų gurguolė;
Ten sėdo kortom lošt ir gert, su kuo papuolė,
Norėdamas nuplaut liūdnumą nuo krūtinės,
Gailėdamas savęs ir meilės begalinės.

O Zosė sukosi po kiemo veją žaliają
Lyg po apžėlusią ir plačią šokių salę:
Suknelė jos žalia, gėlių vainikas margas —

Nuo kiemo žalumos atskirti tikras vargas;
Beveik nematoma tarp tų gėlių visokių,
Kaip angelas žvaigždėms, ji vadovavo šokiui⁴³⁵.
Tad Zosę susirast tik pagal tai galėjai,
Kaip sekė ją akim, kaip vijos ją šokėjai.
Ir teko pagaliau garbiajam Pakamorei
Ją perleisti kitam, nors vangiai ir nenoriai.
Dombrovskis dar greičiau (o koks garbingas svečias!)
Atidavė kitam, o ten jau laukė trečias;
Ir šitas ją kaipmat bešokdamas prarado.
Taip ėjo iš eilės, kol susitiko Tada,
Ir, jau negeisdama sau partnerio kitokio,
Ji nutarė verčiau išeit su juo iš šokio.
Nuėjo prie stalų svečiams įpilti vyno.

Jau saulė leidosi iš lėto už beržyno,
Ir pro debesėlius padangės vienas šonas
Dar buvo mėlynas, o kitas jau raudonas.
Prieš gerą orą taip: lengvučiai debesėliai
Atrodė kaip žolėj sukritę avinėliai,
Kiti dar yrėsi tarytum ančių guotas.
O vienas priminė užuolaidas raštuotas,
Gražiai suklostytas, su apvadais auksiniais
Ir prasišviečiančias pazarais purpuriniais.
Saulėlydžio gaisais jisai ilgai žėrėjo,
Pakolei pamažu pagelto, papilkėjo;
Dar sykį šiluma saulutė sualsavo
Ir po tuo debesiu pakišo galvą savo.

O šlėktos gėrė vis: už armiją, už vada,
Už imperatorių, už Zosę ir už Tada,
Išgėrė iš eilės už tris jaunųjų poras,
Po to jau už svečius išgerti kilo noras,
Paskui už bičiulius, už dieną nugyventą,
Už mirusius draugus, jų atminimą šventą!

Ir aš tenai buvau, tą midų, vyną gėriau,
O ką girdėjau — tą į šias knygas sudėjau.

[EPILOGAS]

Ką dar gali Paryžių prisiminti,
Kur miesto triukšmas baigia nukankinti
Draug su keiksmiais, melu, tuščiom svajonėm,
Vėlyvu gailesčiu, vaidais, dejonėm!

O, vargas mums, tą valandą siaubingą
Palikusiems tėvynę nelaimingą⁴³⁶!
Nes kur tik einam, sėjam piktą gandą,
Kaimyno vietoj priešas atsiranda.
Grandinėm apkalti, palenkę sprandą⁴³⁷,
Privalom atiduot ir savo širdį!

O mūsų skausmo nieks, deja, negirdi,
Nors jis kaip varpas šaukiasi kaimyno
Iš Lenkijos — iš juodo kapinyno.
Kai mūs sargai neklauso mūsų skundo,
O priešai juos kaip duobkasiai dar gundo,
Kai mes be vilties guldomi į karstą —
Nenuostabu, kad viskas taip apkarsta,
Jog žmonės protą pameta ir gėdą,
Save apspjaudo ir viens kitą ėda!

*

Norėjau aš perkūnijų išvengti,
Paukštelis mažas, vėtrų išsilenkti,
Ieškot giedros, paunksnės ir ramybės,
Vaikystės metų, tų dienų linksmybės...

Laimingas, kurs prie židinio dar gali
Surinkt draugų ir bendraminčių dalį,
Užmiršt Europą, būvį jos triukšmingą,
Mintim ištrūkt į praeitį laimingą,
Godas godoti apie savo šalį...

Bet apie kraują, kurs iš naujo sruvo,
Tas ašaras, kurios dar nenudžiūvo,
Apie tą šlovę, kur dar nepražuvo —
Nedrįsom pagalvot susigraudinę...
Nes kai ant kryžiaus prikala tėvynę,
Kai prieš akis tautos kančių baisumas —
Rankas užlaužia net ir Vyriškumas.

Ten gedulas — kaip šarvas juodas, storas,
Nuo praeiksmų ten pasunkėjo oras,
Net ir mintis nedrįsta ten pasukti,
Arai, ir tie į šalį stengias sprukti.

O Lenkija! Nėra jėgų kalbėti,
Kada tave į karstą ruošias dėti!

Ak, betgi kas galėtų pažadėti,
Kad šiandien ras tą žodį stebuklingą,
Kuris sutrupins neviltį siaubingą,
Kurs nuo širdžių nuris tą uolą sunkią,
Kad ašaros, pro ją neprasisunkę,
Mūs akyse ir vėlek pasirodys?
Kiek metų reiks, pakol užgims toks žodis!

Teisingo keršto liūtams suriaumojus,
Kovos trimitams pergalę sugrojus,
Kai mūsų priešų klyksmas priešmirtinis
Bus mūsų laisvės šauksmas pirmutinis,
Kai mūs arai sparnais galingais savo
Pridengs senąsias sienas Boleslavo⁴³⁸,
Kada, išgėrę priešų kraujo upę,
Jie poilsui suglaus sparnus nutūpę —
Tada ir mūsų karžygiai, ginkluoti

Ir ąžuolų vainikais vainikuoti,
Susės dainų klausytis ir dainuoti,
Kada pasaulis ims jiems pavydėti —
Bus laikas apie praeitį kalbėti!
Tada tai jie apverks tėvų likimą
Ir ašarom pagerbs jų atminimą.

O šiandien mums šioj žemėj nesvetingo,
Ir praeity, ir ateity vargingoj
Teliko vienas prieglobstėlis menkas,
Kur dar šiek tiek suranda laimės lenkas:
Vaikystės kraštas! Nieks iš mūs krūtinės
Jo neišplėš kaip meilės pirmutinės,
Nesuterštos klaidų prisiminimais,
Nesudrumstos iliuzijų žlugimais,
Negailėstingais laiko sugriovimais.
Ten ašarų nei pykčio nepažinęs,
Iš tolo jam lenkiuosi prisiminęs:
Ten per pasaulį bėgta lyg per lanką,
Ten grožio gėlės skainiota į ranką,
Neliečiant nors spalvingų, bet nuodingų
Ir vaikiškai nepastebint naudingų.

Tas laimės kraštas, niekad nesugriautas,
Priklausė mums, kaip dievui — šitas skliautas!
Kaip visa buvo sava ten ir miela,
Kad ligi šiol tebjaudina man sielą:
Štai liepa ta viduryje atšlaimo,
Po ja vaikai iš viso mūsų kaimo,
Akmuo, tvora, varteliai ir šaltinis —
Pažįstamas pasaulis įprastinis,
Toks mažas, o atrodė begalinis.

O tos šalies gyventojai — geriausi
Bičiuliai mūs, draugai ištikimiausi
Ir mūsų sąjungininkai lig šiolei:
Tai motinos, kaimynai, gentys, broliai.
Ten bet kurį, kapuosna palydėję,
Ilgai po to minėdavo suėję,

Ilgai gedėdavo, kaip ir pritinka,
Nes ten tarnai mylėjo šeimininką
Labiau, nei šičia žmonos vyrus savo;
Karys ten kardo kaip sūnaus gailavo;
Netekę šuns, gaudžiau ten ašaroja,
Nei šičia savo didvyrio nustoję.

Prie židinio draugai man prisimint padėjo
Ir po žodelį vis į dainą pamėtėjo⁴³⁹,
Kaip gervės pasakoj, kurios pasigailėjo⁴⁴⁰
Užkeiktoje pily vaitojančio vaikino:
Išgirdę, koks baisus jį ilgesys kankino,
Tos gervės numetė vaikinui po plunksnelę —
Pasiuvęs sau sparnus, jis leidosi į kelią...

O, kad dangus man duotų tokią laimę
Išvysti šias knygas pasklindant kaime,
Kur moterys, bemindamos ratelį,
Užtraukia dar jų mėgstamą posmelį:
Kaip, smuikeliu begrodama, piemenė
Per savo muziką žąsis praganė;
Kaip lyg aušra skaisti, graži našlaitė
Kas vakarą žąsis prie upės skaitė, —
Kad lygiai taip sulauktų kaimo meilės
Šios paprastos — kaip jų dainelės — eilės.

Juk, būdavo, po liepa ta suėję,
Apie Justiną skaitėm atsidėję⁴⁴¹
Ar klausėmės istorijos Veslavo⁴⁴².
Ir galvą senas ūkvedys kinkavo,
Ir šeimininkas nedraudė skaityti,
Nes mėgo pats tų knygų paklausyti
Kai ką ir mums padėdamas suprasti, —
Mat ne klaidas, o grožį mokė rasti.

Ir mes pradėjom pavydėti dainiams,
Kurių šlovė per kaimus nuskardeno,
Kuriems už laurus Kapitolio seno⁴⁴³
Kur kas brangesnis ir mielesnis būtų
Vainikas rugiagėlių arba rūtų.

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAI

[LYRIKA]

FILARETŲ DAINA

Pirmoji strofa yra vokiečių buršų¹ dainos sekimas.

SONETA I

XXII. EKSKUZA

Griebiu Alkajo lyrq.

Alkajo lyra pavadinta pagal garsų graikų lyriką Alkają, kuris gimė Mitilenėje, gyveno apie 604 m. prieš Kristų.

... su Ursinu kartu.

U r s i n a s — Julijono Nemcevičiaus pravardė.

Sudaužęs lyrq, aš į Letą ją metu.

L e t a — užmiršimo upė Eliziejuje², iš kurios gėrė mirusiųjų vėlės, kad užmirštų patirtas žemėje kančias, o kai, praėjus keliems amžiams, jos grįždavo į kitus kūnus, vėl turėjo iš jos gerti, kad išdildytų iš atminties ano pasaulio paslaptis. (Mitologija.)

¹ Buršų draugijos (*Burschenschaften*) — vokiečių studentų organizacijos, susikūrusios XIX a. pradžioje ir skelbusios patriotinius bei liberalius idealus (vėliau jos virto vokiečių šovinizmo ir reakcijos židiniais). — *Išnašose pateikiamos redakcijos pastabos.*

² Eliziejus čia reiškia požeminę mirusiųjų karalystę.

K R Y M O S O N E T A I

I. AKERMANO STEPĖS

Iriuosi pro salas raudonojo bužano.

Ukrainoje ir Poberežėje³ bužanais vadina didelius žolynų krūmus; vasarą pražydę, jie maloniu įvairumu puošia lygumas.

V. KALNŲ VAIZDAS IŠ KOZLOVO STEPIŲ

Ar Divai suvertė ketvirtą žemyno.

Pagal senovinę persų mitologiją Divai esą piktieji genijai, kurie kadaise viešpatavę žemėje. Ilgainiui angelų ištremti, dabar jie gyveną pasaulio pakrašty, už Kafo kalno.

Kokie gaisrai viršūnėj! Caregrado ugnys!

Čatyrdahe viršūnės, saulei nusileidus, nuo atspindžių kiek laiko atrodo kaip ugnys.

Ar gal Alachas pro juodos nakties chilatą.

Chilatas — garbės drabužis, kurį sultonas dovanoja aukštiesiems valstybės pareigūnams.

Tai Čatyrdahas!

Aukščiausias Krymo pietų pakraščio kalnas, iš tolo, beveik už 200 varstų, iš visų pusių matomas kaip didžiulis melsvas debesis.

VI. BACHČISARAJUS

Iš visų pusių kalnų apsuptame slėnyje yra Bachčisarajaus miestas, kadaise Girėjų, Krymo chanų⁴, sostinė.

Kur Baltazaras raidės įbrėžė: „G r i u v ė s i a i“.

„Tą gi valandą pasirodė žmogaus rankos pirštai, kurie rašė karaliaus rūmų sienoje priešais žvakidę, o karalius (Baltazaras) matė dalį rankos, kuri rašė“. Danieliaus pranašystės V 5, 25, 26, 27, 28.

³ Senovinis pavadinimas žemių tarp Dnestro ir Bugo.

⁴ Girėjų dinastija viešpatavo Kryme XV—XVIII a.

VII. BACHČISARAJUS NAKTĮ

Pamaldūs iš džamidų skirstos maldininkai.

M e s d ž i d, arba d ž i a m i, yra paprastos mečetės. Iš lauko, šventovės kampuose, kyla į viršų laibi, išlakūs bokštai, vadinami minaretais, m e n a r é; per vidurį juos supa galerija, š u r f é, iš kurios m u e z i n a i, arba skelbėjai, šaukia žmones melstis. Tas iš galerijos giedamas šauksmas vadinasi i z a n a s. Penkis kartus per dieną paskirtomis valandomis girdėti izanas nuo visų minaretų, o grynas ir skardus muezinų balsas maloniai sklinda musulmonų miestų erdvėje, kur, nesant vežimų su ratais, viešpatauja ypatinga tylą. (Senkovskis. Collectanea. T. I, p. 66)⁵.

Kaip demonai, susėdę divane Ebliso.

E b l i s a s, arba Iblisas, arba Garazelis, — šitaip mahometonai vadina Liuciperį.

Viršūnėse žaibai ir lyg greitai farisai.

F a r i s a s — arabų beduinų riteris.

VIII. POTOCKOS KAPAS

Netoli chanų rūmų dunkso Rytų stiliaus antkapis su apskritu kupolu. Krymo liaudyje yra likęs padavimas, kad tą paminklą pastatydino Kerim Girėjus⁶ vergėi, kurią labai mylėjo. Ta vergė buvusi lenkė iš Potockių giminės. Gražiai ir moksliškai parašytos „Kelionės po Krymą“ autorius Muravjovas-Apostolas tvirtina, kad tas padavimas esąs nepagrįstas ir kad po tuo antkapiu gulį kažkokios gruzinės palaikai. Nežinome, kuo jis remia savo nuomonę, nes priekaištas, kad totoriai XVIII a. vidury negalėję taip lengvai pagrobti vergių iš Potockių giminės, nėra pakankamas. Yra žinomi paskutiniai kazokų maištai Ukrainoje⁷, iš kur nemaža žmonių buvo išvaryta ir parduota kaimynams totoriams. Lenkijoje yra daug bajorų šeimų, turinčių Potockių pavardę, tad minima vergė nebūtinai turėjo būti iš garsiosios Humaniaus valdytojų giminės, kuri sunkiai buvo pasiekama totorių užpuolimams ir kazokų maištams. Iš liaudies padavimo apie Bachčisarajaus kapą rusų poetas Aleksandras Puškinas su būdingu jam talentu parašė „Bachčisarajaus fontano“ poemą.

⁵ J. Senkovskio veikalo, kuriuo poetas remiasi, pilnas pavadinimas — Collectanea z dziejopisów tureckich Rzeczy do historii polskiej służących. 2 tomai. Warszawa, 1824—1825. (Cituojamas t. 2, p. 65—68.)

⁶ Vienas paskutiniųjų Krymo chanų, valdęs XVIII a. antrojoje pusėje.

⁷ XVIII a. antrojoje pusėje.

IX. HAREMO KAPAI

Puikiame sode, tarp ištekinų topolių ir marvos medžių, stovi chanų ir sultonų, jų žmonių ir giminaičių balto marmuro antkapiniai statiniai; dviejuose gretimuose be tvarkos suversti karstai. Kitados jų būta turtingai išpuoštų, o šiandien kyšo vien plikos lentos ir juodo šydro skiautės.

Ties jom, sode, vien blykčioja viršus turbano.

Ant vyrų ir moterų kapų musulmonai stato akmeninius turbanus, kiekvienai lyčiai skirtingus.

Tuos antkapius vardais jų giauras padabino.

G i a u r a s reiškia netikėlį. Taip musulmonai vadina krikščionis.

X. BAIDARAI

Gražus slėnys, kuriuo paprastai įvažiuojama į Krymo pietinį pakraštį.

XI. ALUŠTA DIENA

Viena iš puikiausių Krymo vietovių; ten žiemų vėjai niekad neįsiskverbia, ir keleivis lapkričio mėnesį dažnai ieško vėsos didžiulių, dar žalių itališkųjų lazdynų pauksmėje.

Sušnaro namazu auksinis dirvų plotas.

N a m a z a s — musulmonų malda, kurią jie kalba sėdėdami ir nusilenk-dami.

Lyg chano poterius...

Musulmonai melddamiesi vartoja rožančių, kuris žymesniųjų žmonių esti padarytas iš brangakmenių.

...rubinų ir granatų.

Granatų ir marvos medžių, raudonuojančių puikiais vaisiais, yra visame Krymo pietiniame pakrašty.

XIII. ČATYRDAHAS

Pasaulio minarete, kalnų padišache!

P a d i š a c h a s — turkų sultono titulas.

Kaip Gabrielis gint Edeno aukštą dvarą.

Palieku Gabrielio vardą, kaip visur žinomą. Betgi tikrasis dangaus sargas pagal Rytų mitologiją yra Ramekas (Arkturo žvaigždynas), viena iš dviejų didžiųjų žvaigždžių, vadinamų a s s e m e k e i n.

XIV. PILIGRIMAS

Už lakštutes Baidaruos, mergeles Salhyre.

S a l h y r a s — Krymo upė, prasidedanti Čatyrdahe papėdėje.

XV. KELIAS TIES ČUFUT KALE PRARAJA

Miestelis ant aukštos uolos; namai pakriaušyje atrodo kaip kregždžių lizdai: labai nepatogus į kalną takas kybo viršum prarajos. Pačiame miestelyje namų sienos beveik susilieja su uolomis: pasižiūrėjus pro langą, žvilgsnis nyksta neišmatuojamoje gelmėje.

Čia arklio kojoms paveda jojikas protą.

Sunkiose ir pavojingose pereiti vietose Krymo arklys atrodo turįs ypatingą atsargumo bei tikrumo instinktą. Prieš žengdamas jis, pakėlęs ore koją, ieško akmens ir bando, ar saugu žengti ir ar bus galima išsilaikyti.

XVI. KIKINEISO KALNAS

Paukštakalnis išskleidė plunksnas neregėtas.

P a u k š t a k a l n i s, paukštis-kalnas, žinomas iš „Tūkstančio ir vienos nakties“. Tai persų mitologijoje išgarsėjęs, daug kartų Rytų poetų aprašinėtas paukštis Simurgas. „Jis didelis kaip kalnas (sako Firdousi „Šachname“) ir stiprus kaip tvirtovė, savo nagais jis nusineša dramblių“, ir toliau: „Išvydęs karžygius, (Simurgas) tartum debesis puolė nuo uolos, kur gyveno, ir lėkė oru kaip uraganas, dengdamas šešėliu raitelių kariuomenę“. Žiūrėk Hamerį, Geschichte der Redekunste Persiens. Wien 1818, p. 65.

Sala — tai debesis, bedugnėn atplukdinta!

Jei nuo kalnų viršūnių aukščiau debesų pažvelgtum į plaukiančius viršum jūros debesis, tai jie atrodytų tartum gulį ant vandens kaip didelės baltos salos. Šį įdomų reiškinį aš stebėjau nuo Čatyrdahe.

XVII. BALAKLAVOS PILIES GRIUVĖSIAI

Ant to paties vardo įlankos kranto stūkso griuvėsiai pilies, kurią kadaise buvo pastatę graikų išeiviai iš Mileto. Paskui čia genujiečiai buvo pasistatę Cembalo tvirtovę⁸.

⁸ XIV a. čia įsitvirtino venecijiečiai, paskui genujiečiai, XV a. tvirtovę užėmė totoriai.

[BALADĖS IR ROMANSAI]

SNIEGUOLĖ

Primula veris.

SVITEZIETĖ

Žinoma, kad Svitezio krantuose pasirodo undinių, arba vandens nimfų, kurias liaudis vadina svitezietėmis⁹.

PATINKA

Ši baladė yra liaudies dainos vertimas. Nors ji teigia klaidingą ir neatitinkančią mokymo apie skaistykla mintį, tačiau nedrįsime nieko keisti, kad juo aiškiau išlaikytume liaudišką pobūdį ir leistume pažinti mūsų žmonių prietaringas pažiūras.

BĖGIMAS

Ta sakmė žinoma visų krikščioniškų šalių tautoms. Poetai ją įvairiai perdirbinėjo. Biurgeris iš jos sukūrė garsiąją „Leonorą“. Nežinant vokiečių liaudies dainos, neaišku, kiek Biurgeris pakeitė turinį ir stilių. Šią baladę sudėjau pagal dainą, kurią kažkada girdėjau lenkiškai dainuojant Lietuvoje. Turinį ir manierą išlaikiau tiksliai, bet liaudiškų eilučių vos kelios beišliko atmintyje, ir jos man buvo stiliaus pavyzdys.

...Mindaugo kalne.

Mindaugo kalnas prie Naugarduko paverstas kapinėmis, užtat šiame Lietuvos krašte — eiti į Mindaugo kalną — reiškia „mirti“.

[POEMOS]

KONRADAS VALENRODAS

I

Marienburgio bokšte varpas gaudžia.

Marienburgas, lenkiškai Malborg, miestas tvirtovė, kadaise kryžiuočių sostinė, Kazimierui Jogailaičiui valdant prijungtas prie Žečpospolitos, paskui atiduotas kaip užstatas Brandenburgo markgrafams, pagaliau atiteko Prūsijos

⁹ Šis vardas sukurtas paties poeto.

karaliams. Pilies rūsiuose buvo laikomi didžiųjų magistrų grabai; kai kurie išliko ligi šiol. Karaliaučiaus profesorius Foigtas¹⁰ prieš keletą metų išleido „Marienburgo istoriją“, reikšmingą veikalą Prūsų ir Lietuvos istorijai.

...didysis kryžius...

...didįjį kardą.

Didžiųjų magistrų insignijos.

Ir nemirtingos sielos talismanu

Laukinę galią surakinęs laiko.

Žmogaus žvilgsnis, sako Kuperis¹¹, švytis drąsa ir protu, daro didelį įspūdį net laukiniams žvėrimis. Ta proga papasakosime, kas ištiko amerikietį šaulį, kuris sėlindamas prie ančių, užgirdo šlamesį, pasikėlė ir išsigandęs pamatė didžiulį, prie pat jo gulintį liūtą. Žvėris atrodė taip pat nustebęs, matydamas tvirto stoto žmogų. Šaulys nedrįso šauti, nes jo šautuvas buvo užtaisytas tik šratais. Stovėjo tad nejudėdamas, akimis grasindamas priešui. Liūtas savo ruožtu gulėjo ramiai, nenuleisdamas akių nuo šaulio; po valandėlės nasisuko ir buvo pamažu benueinas, bet, paėjęs vos keliolika žingsnių, sustojo ir vėl sugrįžo. Radęs toj pat vietoj tebestovintį nejudrų šaulį, liūtas vėl susidūrė su juo akis į akį ir, tartum pripažinęs žmogaus viršų, pagaliau nuleido akis ir pasitraukė. Bibliothèque Universelle, 1827 février, „Voyage du capitaine Head“¹².

II

Arkikomturas.

Grosskomthur, pirmasis pareigūnas po didžiojo magistro.

Kažkokia moteris pilin atvyko.

Anų laikų kronikos mini kaimietę merginą, kuri, atvykusi į Marienburgą, pareikalavo užmūryti ją atskiroje celėje ir ten baigė savo gyvenimą. Jos grabas buvęs garsus stebuklais¹³.

Klausykim balso, kuris mums prašneko...

Juk Konradas — tai vardas Valenrodo...

Jis mūsų mistras!

¹⁰ Johanas Foigtas (Voigt, 1786—1863) — Karaliaučiaus universiteto istorijos profesorius, parašęs nemaža veikalų apie prūsus ir Kryžiuočių ordiną, tarp jų „Geschichte Marienburgs“ (1824).

¹¹ Fenimoras Kuperis (Cooper, 1789—1851) — žinomas amerikiečių rašytojas.

¹² Mickevičius remiasi Kuperio apysaka „Kapitono Hedo kelionė“.

¹³ Mickevičius remiasi A. Kocebiu, aprašančiu panašų atsitikimą.

Per rinkimus, jei nuomonės išsiskirdavo arba svyrudavo, panašūs atsitikimai, laikomi pranašyste, darydavo įtaką kapitulos pasitarimams. Taip Vinrichas Kniprodė laimėjo visus balsus, nes keletas brolių neva girdėję magistrų grabuose triskart šaukiant: „Vinrice! Ordo laborat!“ („Vinrichai! Ordinas pavojuje!“)

III

Šventaragio pakalnė.

Čia kalbama apie Vilniaus pilį, kur buvusi laikoma amžinoji ugnis.

IV

„Mūs džiaugsmas dievui!“

Anų laikų Ordino puotų šūkis.

Vaidilos daina.

Žr. „Gražinos“ 19 paaišk[inimą], kur aprašytas panašus įvykis, valdant magistrui Duzeneriui fon Arfbergui¹⁴.

Mirties mergelė sutemoj regėti.

Lietuvos liaudis marą vaizduoja si mergelės pavidalu; jos pasirodymas, kaip čia, sekant liaudies pasakojimu, aprašyta, reiškia, kad užeis toji baisi liga. Duosiu bent turinį girdėtos kadaise Lietuvoje baladės: „Kaime pasirodė maro mergelė ir kaip įprasta, pro duris ar langą įkišusi ranką ir raudona skara plevésuodama, skleidė namuose mirtį. Žmonės aklinau užsidarinėjo, tačiau alkis ir kiti reikalai greitai privertė nebesilaikyti tokių atsargumo priemonių, visi tad laukė mirties. Vianas bajoras, nors pakankamai apsirūpinęs maistu ir galėjęs kuo ilgiausiai tą keistą apsiaustį išlaikyti, pasiryžo pasiaukoti artimųjų labui, pasiėmė Žygimanto kalaviją¹⁵, ant kurio buvo užrašas „vardan Jėzaus, vardan Marijos“, ir taip apsiginklavęs atidarė namų langą. Bajoras vienu smūgiu nukirto šmėklai ranką ir atėmė skarą. Jis, tiesa, numirė, ir visa jo šeima išmirė, bet nuo to laiko kaime niekas neatsiminė, kad būtų siautęs maras“. Ta skara buvusi saugojama bažnyčioje, neatsimenu, kuriame miestelyje. Rytuose prieš užeinant marui pasirodydavęs vaiduoklis su šikšnosparnio sparnais ir pirštu baksnodavęs tuos, kuriems buvo lemta mirti. Atrodo, kad liaudies vaizduotė tokiais pasakojimais perteikia tą paslaptingą nuojautą ir keistą baimę, kuri esti prieš didelę nelaimę arba mirtį ir kurią jaučia ne tik paskiri asmenys,

¹⁴ Autoriaus klaida: nurodant „Gražinos“ paaiškinime kalbama apie Vinrichą fon Kniprodę.

¹⁵ Nukaltą Žygimanto III laikais su jo atvaizdu geležtėje.

bet dažnai ir ištisos tautos. Taip Graikijoje žmonės nujautė, kad ilgai truks ir atneš baisių padarinių Peloponeso karas¹⁶, Romoje — kad žlugs monarchija, Amerikoje — ispanų atvykimą¹⁷ ir kt.

Valteris aš vadinausi.

Valteris fon Štadionas, vokiečių riteris, paimtas lietuvių nelaisvėn, vedė Kęstučio dukterį ir su ja slapta išvyko iš Lietuvos¹⁸. Dažnai atsitikdavo, kad prūsai ir lietuviai, dar vaikai pagrobti ir išauklėti tarp vokiečių, grįždavo į tėvynę ir būdavo atkakliausi vokiečių priešai. Toks buvo žinomas Ordino istorijoje prūsas Herkus Montė.

V

Karas.

Šio karo vaizdas nupieštas pagal istoriją.¹⁹

Tribunolas... rūstusis.

Viduriniais amžiais, kai galingieji kunigaikščiai bei baronai dažnai padarydavo visokių nusikaltimų, kai paprastų teismo tribunolų galia būdavo per silpna jiems sutramdyti, susidarė slapta brolija, kurios nariai, vieni kitų nepažindami, priesaika įsipareigodavo bausti kaltuosius, neišskirdami savo bičiulių nei giminių. Kai tik slaptieji teisėjai priimdavo mirties sprendimą, pasmerktajam būdavo apie tai pranešama, šaukiant po jo langais arba kur nors jam girdint: „Weh!“ („Vargas!“ „Žūtis!“). Tas triskart sušuktas žodis būdavo įspėjimas; kas jį išgirdavo, ruošdavosi mirčiai, kuri neišvengiamai ir netikėtai nuo nežinomos rankos turėjo jį užklupti. Slaptasis teismas dar buvo vadinamas Femgericht, arba Vestfalijos tribunolu²⁰. Nežinia, kada jis atsirado; kai kas tvirtina, kad buvęs įsteigtas Karolio Didžiojo. Iš pradžių buvęs reikalingas, vėliau pats tapo įvairių nusikaltimų priežastimi, ir valdžia dažnai šiaušdavosi prieš pačius teisėjus, kol ši institucija buvo visai panaikinta.

Šią savo sakmę pavadiname istorine, nes veikiančiųjų asmenų charakteriai ir visi svarbesnieji joje suminėti įvykiai yra atvaizduoti pagal istoriją. Ano

¹⁶ Peloponeso karas vyko tarp Atėnų ir Spartos V a. pr. m. e.

¹⁷ Amerikos atradimas atnešė pražūtį seniesiems jos gyventojams.

¹⁸ Valteris fon Štadionas 1359 m. pagrobė Kęstučio dukterį. Ji buvo prievarta apkrikštyta ir uždaryta Moguncijos (Mainco) vienuolyne. Valteris jos nevedė (J. Becker. Versuch einer Geschichte der Hochmeister in Preussen. Berlin, 1798).

¹⁹ Mickevičius rėmėsi Kocebiu veikalu.

²⁰ Labiausiai buvo paplitęs Vestfalijoje. Tribunolo vaizdas sukurtas paties poeto ir labiau primena masonų apeigas negu panašių viduramžių teismų posėdžius.

meto kronikos, kurių mus tepasiekė tik nuorašų dalys, ne kartą turi būti papildytos spėjimais, kad iš jų galėtų būti sudaryta bent kokia istorinė visuma.

Nors, atkurdamas Valenrodo istoriją, leidau sau šiokių tokių prasimanymų, tačiau tikiuosi pateisinsias juos panašumu į tiesą. Pasak kronikų, Konradas Valenrodas nebuvo kilęs iš įžymios Vokietijos Valenrodų giminės, nors dėjosios esąs jos narys. Jis buvęs pavainikis. „Karaliaučiaus kronika“ (Valenrodo biblioteka) sako: „Er war ein Pfaffenkind“ [„Jis buvo kunigo vaikas“]. Apie to keisto žmogaus būdą skaitome įvairių ir prieštaringų nuomonių. Didesnioji kronikininkų dalis prikašioja jam puikybę, žiaurumą, girtavimą, atšiaurų elgesį su valdiniais, menką tikėjimo uolumą ir net neapykantą dvasininkams: „Er war ein rechter Leuteschinder“ [„Jis buvo tikras žmonių ėdikas“] (Valenrodo bibliotekos kronika). „Nach Krieg, Zank und Hader hat sein Herz immer gestanden; und ob er gleich ein Gott ergebener Mensch von wegen seines Ordens seyn sollte, doch ist er allen frommen geistlichen Menschen Grauel gewesen“ [„Jo širdis visada ilgėjosi karo, nesantaikos ir vaidų; ir nors, atsižvelgdamas į savo priklausomybę Ordinui, jis turėjo būti dievui atsidavęs žmogus, tačiau kėlė visų tikrai pamaldžių dvasininkų pasibjaurėjimą“] (Davi-das Lukas). „Er regierte nicht lang, denn Gott plagte ihn inwendig mit dem laufenden Feuer“ [„Jis valdė neilgai, nes dievas jį kankino vidine ugnimi“]. Antra vertus, ano meto rašytojai pripažįsta jam didelį protą, narsą, taurumą ir tvirtą būdą; iš tiesų be tokių retų savumų nebūtų galėjęs išlaikyti valdžios dėl visuotinės neapykantos ir pralaimėjimų, kuriuos Ordinas patyrė jo dėka.

Dabar prisiminkime Valenrodo elgesį. Kai jis paėmė į savo rankas Ordino valdžią, buvo gera proga kariauti su Lietuva, nes Vytautas žadėjo pats vesti vokiečius į Vilnių ir dosniai už jų pagalbą atsilyginti. Bet Valenrodas delsė pradėti karą ir, dar blogiau, atgrasino Vytautą ir taip neapdairiai juo pasitikėjo, kad tas kunigaikštis, slapta susitaikęs su Jogaila, ne tik pasitraukė iš Prūsų, bet pakeliui, lankydamasis kaip bičiulis, vokiečių pilis degino, o įgulas naikino. Taip nepalankiai susidėjus aplinkybėms, reikėjo atsakyti karo arba jį pradėti labai atsargiai. Didysis magistras skelbia kryžiaus žygį, švaisto Ordino iždą pasiruošimams (5 000 000 markių²¹, apie milijoną vengrų auksinių,— anais laikais didžiulė suma) ir traukia į Lietuvą. Būtų galėjęs paimti Vilnių, jei nebūtų sugaišęs laiko puotaudamas ir laukdamas naujų pastiprinimų. Atėjo ruduo; Valenrodas, palikęs stovyklą be maisto ir didžiausioj sumaišty, traukėsi į Prūsus. Kronikininkai ir vėlesnieji istorikai negali atspėti tokio staigaus išvykimo priežasties ir neranda pagal ano meto aplinkybes jokio pateisinimo. Kai kurie Valenrodo pabėgimo priežastimi laikė pamišimą. Visi čia suminėtieji mūsų herojaus charakterio ir elgesio prieštaraivimai gali būti suderinti, jeigu spėsime, jog jis buvo lietuvis ir įstojo į Ordiną, norėdamas jam atkeršyti. Iš tiesų jo valdymas sudavė kryžiuočių galybei didžiausią smūgį. Sakysime, kad Valenrodas buvo tas pats Valteris Štadionas, sutrumpindami tik keliolika

²¹ Klaida: Kocebiu nurodo 500 000.

metų laiką, trukusį tarp Valterio išvažiavimo iš Lietuvos ir Konrado pasirodymo Marienburge. Valenrodas mirė 1394 m.²² staigia mirtimi; keisti įvykiai sekė jo gyvenimo pabaigą. „Er starb,— pasakoja kronika,— in Raserey, ohne letzte Öhlung, ohne Priestersegen. Kurz vor seinem Tode wütheten Stürme, Regengüsse, Wasserfluthen; die Weichsel und die Nogat durchbrachen ihre Dämme... hingegen wühlten die Gewässer sich eine neue Tiefe da, wo jetzt Pillau steht“ [„Mirė pamišęs, be paskutiniojo patepimo, be kunigo palaiminimo. Prieš pat jo mirtį siautė audros, liūtys, potvyniai: Vysla ir Nogatas sulaužė savo užtvankas, o vandenys prasigraužė sau naują vagą tenai, kur dabar Piluva“].

Albanas, arba, kaip jį kronikininkai vadina, daktaras Leanderis fon Albanus, vienuolis, vienintelis ir neatskiriamas Valenrodo draugas, nors dėjosi esąs pamaldus, pasak kronikininkų, buvo eretikas, stabmeldys, o gal net burtininkas. Apie Albano mirtį nėra tikrų žinių. Vieni rašo, kad jis paskendo, kiti — kad slapta pasitraukė arba tapo šėtono nuneštas.

Kronikas citavome daugiausia iš Kocebiu veikalo „Preussens Geschichte“, „Belege und Erläuterungen“. Hartknochas²³, vadindamas Valenrodą „unsinnig“ [bepročiu], labai mažai apie jį teduoda žinių.

[Toliau — autoriaus pastabos apie „Vaidilos sakmės“ eilėdarą.]

[V Ė L I N Ė S]

Žodžiai r a n g a s, v a l d i n i n k a s [czyn, czynownik] čia dažnai vartojami rusiškąja prasme, lietuviams tiktai suprantama. Rusijoje, nenorint būti valstiečiu arba pirkliu, kitaip sakant, norint turėti privilegijų, apsaugojančių nuo rimbo, reikia stoti į valstybinę tarnybą ir įsigyti vadinamąją k l a s ę arba r a n g ą. Tarnyba skirstoma į keturiolika klasių; norint pereiti iš vienos klasės į kitą, reikia tarnauti kelerius metus. Valdininkai turi laikyti įvairius egzaminus, kurie primena mandarinų hierarchijos formalumus Kinijoje, iš kur, atrodo, ir tą žodį mongolai bus atnešę į Rusiją, o Petras Pirmasis įspėjo šio žodžio prasmę ir visiškai kaip Kinijoje įsteigė ištisą laipsnių instituciją. Valdininkas dažnai nėra pareigūnas, o tiktai laukia pareigybės ir turi teisę jos siekti. Kiekviena klasė arba rangas atitinka tam tikrą karinį laipsnį, taip, pavyzdžiui, filosofijos ar medicinos daktaras yra aštuntos klasės ir turi majoro arba kolegijos asesoriaus laipsnį; kapitono laipsnį turi freilina, arba imperatoriaus rūmų dama; vyskupas arba archijerejus yra generolas. Aukštesniųjų ir žemesniųjų valdininkų pavaldumo ir paklusnumo santykiai yra lygiai tokie pat kaip kariuomenėje.

²² Iš tikrųjų 1393 m.

²³ Kristupas Hartknochas (1644—1687) — Prūsijos istorikas.

1. *Palaikę garsą tą žandaro varpeliu.*

Feldjėgeriai, arba imperatoriaus „laukų medžiotojai“, yra tam tikri žandariai: jie daugiausia medžioja valdžios įtariamus žmones ir paprastai važinėja k i b i t k o m i s; tai yra mediniai vežimai be lingių ir geležinių dalių, siauri, plokšti, priekyje aukštesni negu užpakalyje. Baironas mini tuos vežimus savo „Don Žuane“²⁴. Feldjėgeris paprastai atvyksta naktį ir sučiumpa įtariamą asmenį, niekad nesakydamas, kur jį išveža. Prie kibitkos yra pašto varpelis. Kas nėra buvęs Lietuvoje, tam sunku įsivaizduoti, kaip išsigąsta žmonės tuose namuose, prie kurių vartų pasigirsta pašto varpelis.

2. *Pinčiuką sykį taip užkalbinęs lietuvis.*

Lietuvoje žmonės vadina pinčiukais Pinsko pelkių gyventojus.

3. *Nes pasigers jisai nuo gurkšnio oro gryno.*

Kaliniai, ilgą laiką buvę uždaryti, išėję į gryną orą, pajunta savotišką svai gulį.

4. *Negeras ženklas verkt jo įkurtuvių dieną.*

Įkurtuvėmis vadinamos iškilmės, kurias šeimininkas švenčia persikėlęs į naują butą.

5. *Aiškiau negu visus įsakymus senato.*

Rusijoje senato įsakymų painumas virto priežodžiu. Paprastai teismo nurodymai, arba nuosprendžiai, sąmoningai taip sudaromi, kad juos galima būtų įvairiai aiškinti ir po to kelti naujas bylas. Tuo suinteresuotos senato kanceliarijos, gaunančios iš teismo procesų didžiulius pelnus.

6. *Kolegijos registratorius (Tarėjui).*

Kolegijos registratorius yra vienas žemiausių valdininkų rangų. Tarėjų yra įvairių rūšių ir kategorijų, kaip antai: garbės tarėjai, kolegijos tarėjai, slaptieji, tikrieji tarėjai. Vienas sąmojingas rusas yra pasakęs, kad tikrasis slapstasis tarėjas — tai trigubas melas, nes jis nieko nepataria, nežino jokios slapties ir dažnai yra baisiai nenuovoki būtybė. Kartą buvo kalbama apie kažkokį valdininką, ir jis buvo pavadintas geru žmogumi. „Geriau sakyk — geras vyras, — pasakė tasai aštrialiežuvis. — Kaipgi valdininkas gali būti žmogus, kol jis yra tik registratorius? Norint būti Rusijoje žmogumi, reikia turėti bent valstybės tarėjo rangą“.

²⁴ Poemos herojus Don Žuanas važiuoja kibitka į Peterburgą (IX giesm., 30 p.).

7. *Mus varo prie stalų.*

Vyriausybiniis kvietimas į balių Rusijoje yra įsakymas, ypač jeigu balius keliamas imperatoriaus, jo šeimos narių arba kokio aukšto valdininko gimimo dienos, vardinių ar sužadėtuvių proga. Tokiu atveju žmogus, kuo nors įtariamasis arba esąs valdžios nemalonėje, neidamas į balių, užsitraukia didelį pavojų. Rusijoje buvo atsitikimų, kad suimtųjų ar pakarti pasmerktųjų giminės eidavo į rūmų balius. Lietuvoje Dibičius²⁵, kariaudamas prieš lenkus, o Chrapovickis²⁶, mesdamas į kalėjimus ir žudydamas sukilėlius, kvietė Lenkijos visuomenę į pergalės iškilmes ir balius. Paskui laikraščiuose buvo rašoma, kad tokie baliai rodą beribę valdinių meilę geriausiajam ir maloningiausiajam iš monarchų.

8. *Gal patį Jermolovą jau areštavo?*

Rusijoje manoma, kad caras gali bet kurios šalies valdovą įsodinti į kibitką. Ir iš tikrųjų nežinia, kokį gautų atsakymą kai kuriose šalyse tokiu tikslu atvažiuojęs feldjėgeris. Beje, Novosilcevas dažnai kartodavo: „Tol nebus taikos, kol neįvesime Europoje tokios tvarkos, kad mūsų feldjėgeris galėtų vienodai lengvai įvykdyti tuos pačius įsakymus Vilniuje, Paryžiuje ir Stambule“. Generolo Jermolovo — jo vardas Rusijoje buvo labai populiarus — nušalinimas iš valdžios Gruzijoje²⁷ buvo laikoma svarbesniu dalyku negu pergalė prieš kokį nors Europos karalių. Tokia rusų galvosena nereikia stebėtis. Atsiminkime, kad jo karališkoji didenybė Viurtembergo kunigaikštis, apsiausdamas su sąjungine kariuomene Dancigą²⁸, rašė generolui Rapui²⁹, jog rusų generolas esąs lygus karaliui ir galįs turėti karaliaus titulą, jei tik būtų tokia imperatoriaus valia. Žr. generolo Rapo atsiminimus.

9. *...auksas upeliais [...] tekėjo.*

Šiuos žodžius pasakė gotų karalius, pirmą kartą pamatęs Romos Koliziejų³⁰.

²⁵ Ivanas Dibičius (1785—1831) — grafas, feldmaršalas, vadovavęs 1830—1831 m. sukilimo malšinimui.

²⁶ Generolas Matvejus Chrapovickis pirmaisiais sukilimo mėnesiais buvo Lietuvos generalgubernatoriumi.

²⁷ Gruzija buvo prijungta prie Rusijos 1801 m.

²⁸ Viurtembergo kunigaikštis Aleksandras Fridrichas (1771—1833) — imperatorienės Marijos Fiodorovnos brolis, rusų armijos generolas, 1813 m. vadovavęs kariuomenei ir paėmęs prancūzų įgulos ginamą Dancigą.

²⁹ Žanas Rapas (1772—1821) — prancūzų generolas, 1813 m. vadovavęs Dancigo įgulai. Jo memuarai buvo išleisti 1823 m.

³⁰ Tai — Teodorikas, ostrogotų karalius, kuris, užkariavęs Italiją, aplankė Romą (500 m.) ir pasakė tuos žodžius, žiūrėdamas į Tito amfiteatrą.

10. *Vidudienis. Laikrodžiai muša dvylikę,
O saulė pakrypus į vakarus jau.*

Žiemą Peterburge apie trečią valandą jau ima temti.

11. *Iš tolo vilioja keleivį — tačiau
Neleidžia jam niekad prieiti arčiau.*

Šiaurės miestuose dūmai speigo metu kyla į dangų fantastiškais pavidalais, sudarydami reginį, panašų į miražą, kuris apgaudinėja jūreivius mariose ir keleivius Arabijos smėlynuose. Kartais pasirodo miestas, kartais kaimas, kartais ežeras arba oazė; visi daiktai matyti labai aiškiai, bet priartėti prie jų neįmanoma: jie visada yra vienodai nutolę nuo keleivio ir pagaliau visai pranyksta.

12. *Ir čuchnų, gyvenusių vakar čionai.*

Suomiai, rusiškai vadinami čuchoncais, arba čuchnais, gyveno pelkėtose Nevos pakrantėse, kur paskui buvo įkurtas Peterburgas.

13. *Iš savo valstybės ir žemių svečių.*

Daugelio istorikų darbuose galima rasti Peterburgo įkūrimo ir statybos aprašymų. Yra žinoma, kad gyventojai buvo varu varomi į šią sostinę ir kad daugiau kaip šimtas tūkstančių jų mirė statybos laikotarpiu. Granitas ir marmuras buvo gabenami jūra iš tolimų kraštų.

14. *Taipogi mums liepia laikytis būry.*

Nuo katalikų bažnyčios atskilusios tikybos Rusijoje yra ypatingai glėbiamos, pirmiausia dėl to, kad jų išpažinėjai, sekdami vokiečių kunigaikščių ir kunigaikščių pavyzdžiu, lengvai priima graikų tikėjimą; paskui dėl to, kad pastoriai yra geriausias despotizmo ramstis, jie moko žmones akiai klausyti pasaulietiškos valdžios, netgi sąžinės dalykuose, dėl kurių katalikai atsiklausia bažnyčios. Juk žinome, kad Augsburgio ir Ženevos tikybos Prūsijos karaliaus įsakymu susijungė į vieną bažnyčią³¹.

15. *Kad krosnys berūkstančios vaikščioja šičia.*

Per speigus oras iš burnos dažnai eina kelių uolekčių ilgumo stulpais.

16. *Paminklą pastatė carienė kita.*

Paminkle Petrui yra įrašas: *Petro primo Catharina secunda*³².

³¹ Čia kalbama apie mėginimą sujungti abi reformuotos bažnyčios šakas Vokietijoje 1817 m.

³² Petrui Pirmajam Jekaterina Antroji. (Lot.)

17. *Atbėga į miestą ir lenkiasi jai.*

Šis eilėraštis verstas iš vieno rusų poeto³³, kurio pavardės neatmenu.

18. *Į nemirtingumą jie kelio neklausia!*

Kolosalus Petro paminklas, sukurtas Falkonė, ir Marko Aurelijaus statula, stovinti dabar Romoje Kapitolijuje, čia tiksliai aprašyti.

19. *...tris kareivius geras žirgas atstoja.*

Rusų kavalerijos žirgai yra gražūs ir brangiai kainuoja. Už kariuomenės gvardijos žirgą dažnai mokama keletas tūkstančių frankų. Suaugusį normalaus ūgio žmogų galima nupirkti už tūkstantį frankų. Bado metais Baltarusijoje moteris būdavo parduodama Peterburge už du šimtus frankų. Tenka gėdingai prisipažinti, kad kai kurie lenkų ponai iš Baltarusijos atgabendavo šių prekių.

20. *It koks tarantulas neišsimiegojęs.*

Tarantulas — didelių nuodingų vorų rūšis, randama pietinės Rusijos ir Lenkijos stepėse.

21. *Kaip spindi iš tolo mundurai, galionai
Tarytum kokių arlekinų.*

Įvairių klasių ordinų, tarp jų imperatoriaus monogramų ir vadinamųjų sagčių su tarnybos metais, Rusijoje yra apie šešiasdešimt. Pasitaiko, kad ant vieno munduro blizga dvidešimt garbės ženklų.

22. *Nemiršta ir neserga taip kaip anksčiau.*

Ne taip seniai vienas rūmų valdininkas pasiplovė dėl to, kad kažkokiose iškilmėse jam buvo paskirta žemesnė vieta, negu priklausė pagal hierarchiją. Tai buvo valdininkijos Vatelis³⁴.

23. *Kai su guvernamentais mokosi šokti.*

Sosto įpėdinio caraičio³⁵ portretą galima pamatyti Peterburgo paveikslų galerijoje — Ermitaže. Anglų dailininko Dou³⁶ paveiksle jis — mažas berniukas husarų munduru, su rimbu rankose.

³³ Manoma, kad tai — perdirbtas poeto V. Rubano (1742—1795) eilėraštis, šlovinantis Petro Didžiojo paminklą.

³⁴ Vatelis — princo Konde rūmų maršalas, nusižudęs dėl to, kad į Liudviko XIV puotą nebuvo laiku pristatytos žuvys, kurias jis užsakė.

³⁵ Aleksandro II.

³⁶ Džordžas Dou (Dave, 1781—1829) — garsus anglų portretistas, 1819—1828 m. dirbo Peterburge kaip rūmų dailininkas.

[A n t r a š t ė]

24. *Oleškevičius.*

Oleškevičius — dailininkas, žinomas Peterburge dorybingumu, dideliu išsimokslinimu ir mistiniais pranašavimais. Žr. jo nekrologą 1830 m. Peterburgo laikraščiuose³⁷.

[P O N A S T A D A S]

[K ū r i n i o a n t r a š t ė]

PASKUTINIS ANTPUOLIS LIETUVOJE

Respublikos laikais buvo labai sunku vykdyti teismo nutartis krašte, kur vykdomoji valdžia bemaž neturėjo jokios sau pavaldžios policijos, o dvarininkai laikė rūmų kariuomenę; kurie ne kurie iš jų, kaip kunigaikščiai Radvilos, — net po keliolika tūkstančių. Todėl ieškovas, gavęs sprendimą, turėdavo dėl vykdymo kreiptis į riterių luomą, tai yra į šlėktą, kuriai priklausė ir vykdomoji valdžia. Ginkluoti giminaičiai, bičiuliai ir kaimynai su sprendimu rankose patraukdavo į žygį ir tribunolo tvarkdario akivaizdoje atsiimdavo, dažnai ne be kraujo praliejimo, ieškovui priteistą dvarą, kurį tvarkdarys teisiškai perduodavo ieškovui laikinam arba nuolatiniam naudojimuisi. Toks ginkluotas teismo sprendimo vykdymas buvo vadinamas *a n t p u o l i u*.

Senovėje, kol dar buvo gerbiami įstatymai, galingiausi magnatai nedrįsdavo priešintis teismo nutarimams, retai pasitaikydavo ginkluotų užpuolimų, o smurtas bemaž niekad nelikdavo nenubaustas. Iš istorijos žinome liūdną galą kunigaikščio Vasyliaus Sanguškos³⁸ ir Stadnickio³⁹, gavusio Velnio vardą.

Dėl Respublikos visuomeniškų papročių sugedimo pagausėjo antpuolių, kurie nuolat drumstė Lietuvos ramybę.

[I k n y g a]

*Šventoji motina, Čenstakavos gynėja,
Tavim ir Aušros Vartai Vilniuje garsėja.*

Lenkijoje visi yra girdėję apie stebuklingą švenčiausiosios mergelės paveikslą Jasna Guros vienuolyne Čenstakavoje. Lietuvoje garsus stebuklais

³⁷ Tas nekrologas, rašytas P. Malevskio, buvo išspausdintas „Tygodnik Petersburski“ („Peterburgo savaitraštys“) 1830 m. spalio 15 d.

³⁸ Poetas apsiriko: ne Vasylius, bet Dimitras Sanguška XVI a. viduryje pagrobė Halšką iš Ostrogo ir prievarta ją vedė. Ištremtas į Čekiją, 1554 m. ten ir žuvo.

³⁹ Stanislovas Stadnickis — garsus avantiūristas, žuvęs 1610 m.

Aušros Vartų švenčiausiosios mergelės paveikslas Vilniuje, Pilies⁴⁰ — Naugarduke, taip pat Žirovicų⁴¹ ir Barūnų⁴².

*Tarnai, tiesa, pasveikint svečio neišėjo,
Bet ne dėl to, kad snaustų namuose Teisėjo.*

Rusų valdžia niekad užimtuose kraštuose iš karto nenaikina civilinės teisėtvarkos ir jos institucijų, bet pamažėle įsaka jas griauina ir ardo. Mažajoje Rusijoje⁴³, pavyzdžiui, iki pat šių laikų leista veikti įsaka pertvarkytam Lietuvos Statutui. Lietuvai buvo palikta visa senoji civilinių ir baudžiamųjų teismų organizacija. Taigi po senovei čia renkami žemės ir pilies teisėjai apskrityse bei vyriausieji teisėjai gubernijose. Tačiau vos šešėlis beliko iš vietinių teismų buvusios tradicinės reikšmės, nes apeliacijos keliauja į Peterburgą, į visokiausias įvairių pakopų instancijas.

*...Voiskis, gausią vakarienę ruošęs,
Lig šiol neapsidirbęs, rengiasi ir puošias.*

Voiskis (*tribunus*) eidavo kadaise bajorų žmonių ir vaikų globėjo pareigas visuotinio šaukimo metu. Jau nuo seno ši pareigybė — be pareigų — tapo titulinė. Lietuvoje yra paprotys gerbtiniems žmonėms suteikti iš mandagumo kokį senąjį titulą, kurį įteisina dažnas vartojimas. Pavyzdžiui, kaimynai ima ir pavadina savo bičiulį Stovyklininku, Stalininku ar Taurininku, iš pradžių tik pokalbiuose ir laiškuose, o paskui net ir oficialiuose dokumentuose. Rusų valdžia draudė šitokius titulus, trokšdama juos išjuokti ir jų vietoje įvesti titulavimą pagal rangus savo hierarchijos, kuria lietuviai po šiai dienai šlykštisi.

Ir Pakamorė su visa šeima prisėjo.

Pakamorės, kadaise žymaus ir garbingo pareigūno, *Princeps Nobilitatis*, vardas Rusijos valdymo metais tapo tik titulinis. Kartkartėmis jis dar sprendavo bylas dėl žemės ribų, tačiau ilgainiui ir šios jurisdikcijos neteko. Dabar jis kartais pavaduoja maršalką ir paskiria kamarninkus, arba apskrities matininkus.

*O Voiskis su žvake į priebutį išėjo
Ir tvarkdariui Protazui ten išmetinėjo...*

Tvarkdarys, arba generolas, tribunolo ar teismo nutarimu paskirtas iš sėslųjų šlėktų, išnešiodavo šaukimus, skelbdavo intromisijas⁴⁴, darydavo vizi-

⁴⁰ Manoma, kad poetas čia kalba apie buvusią ant Naugarduko pilies kalno unitų bažnyčią.

⁴¹ Žirovicai — miestelis buv. Slonimo apskrityje.

⁴² Barūnai — miestelis buv. Ašmenos apskrityje.

⁴³ Mažąją Rusiją poetas vadina žemes, atitekusias Rusijai po pirmojo Lietuvos–Lenkijos valstybės padalijimo (Mogiliovas, Polockas, Vitebskas).

⁴⁴ Intromisija (iš lot. *intromissio*) — juridinis aktas, kuriuo ieškovui perduodamas priteistas turtas.

jas⁴⁵, iškviisdavo atsakovus ir t. t. Paprastai šias pareigas eidavo smulkieji šlėktos.

...Bonapartas burtais mus apdumt mėgino...

Tarp paprastų rusų žmonių paplitę daugybė pasakojimų apie Bonaparto ir Suvorovo kerus.

*Asesorius aistringai ginčytis įniko
Dėl šunio Striukio, pono Rejento skaliko.*

Iš asesorių susideda apskrities žemės policija. Pagal įsakus kartais jie yra dvarininkų renkami, kartais — vyriausybės skiriami; pastarieji vadinami karališkaisiais. Apeliaciniai teisėjai⁴⁶ irgi vadinami asesoriais, bet ne apie juos čia eina kalba.

Aktų rejentai tvarko kanceliariją, dekretų rejentai rašo nutartis — ir vienus, ir kitus skiria teismo raštininkai.

Ką vaivada senasis, Nesiolovskis, tartų?

Grafas Juozapas Nesiolovskis, paskutinis Naugarduko vaivada, Jasinskio sukilimo metu buvo revoliucinės vyriausybės pirmininku.

Bialopetrovičiui pačiam...

Jurgis Bialopetrovičius, paskutinis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininkas, veikliai prisidėjo prie Jasinskio vadovaujamo Lietuvos sukilimo. Teisė Vilniuje valstybės kalinius⁴⁷. Šis vyras už dorą ir patriotiškumą labai Lietuvoje gerbiamas.

Protazas jam atrišo mazgą Slucko juostos...

Slucke buvo garsi visoje Lenkijoje brokato ir auksu siūtų juostų dirbtuvė, Tyzenhauzo rūpesčiu patobulinta⁴⁸.

Tai buvo Tribunolo teisminė vokanda.

Vokanda — siaura, pailga knygutė, į kurią būdavo įrašomos besibylinėjančių pusių pavardės bylų nagrinėjimo tvarka. Tokią knygutę privalėjo turėti kiekvienas advokatas ir tvarkdarys.

⁴⁵ Vizija — bylos aplinkybių ištirimas vietoje: nukentėjusiojo žaizdų ar mėlynių, žemių, dėl kurių bylinėjamasi, ir t. t. apžiūra.

⁴⁶ Apeliaciniai teisėjai — nariai Lietuvos vyriausiojo teismo, įkurto 1802 m. apeliacinėms žemėms ir pilių teismų byloms.

⁴⁷ Kalbama apie Simoną Kasakauską (1742—1794), Targovicos konfederacijos dalyvį, etmoną apsišaukėlį, parsiadavusį Rusijai, sukilėlių pakartą Vilniuje, Rotušės aikštėje.

⁴⁸ Autorius klysta: Slucko manufaktūrinė dirbtuvėlė priklausė Radviloms, ją įsteigė 1750 m. Jeronimas Florijonas Radvila, o patobulino Karolis Radvila. Tyzenhauzas analogiškas manufaktūras steigė Gardine.

Bent šimtą vėliavų sukruvintų paklojo...

Generolas Kniazevičius, prancūzų armijos pasiūstas, įteikė Direktorijai laimėtąsias vėliavas⁴⁹.

*Taip pat, kad Jablonovskis kažkur nusibastė,
Ten, kur pipirai auga...*

Kunigaikštis Jablonovskis, vadovavęs Dunojaus legionui, mirė San Dominge, ir bemaž visas legionas ten žuvo. Emigracijoje yra keli veteranai, likę gyvi po tos nelemtos ekspedicijos, be kitų — generolas Malachovskis⁵⁰.

[II knyga]

Vargonais, būdavo, ir instrumentais groja...

Senų pilių choro galerijose būdavo įtaisomi vargonai.

Be uždaro sriuba ant stalo jam padėta.

Be uždaro sriuba⁵¹, paduota į stalą ponaičiui, pretenduojančiam į panaitės ranką, reiškė neigiamą atsakymą.

Man kunigaikštis Radvila, kai čia medžiojo...

Kunigaikštis Dominykas Radvila, didelis medžioklės mėgėjas, emigravo į Varšuvos kunigaikštystę ir savo lėšomis suformavo raitelių pulką, kuriam pats ir vadovavo. Mirė Prancūzijoje. Juo ir baigėsi vyriškoji linija Olikos ir Nesvyžiaus kunigaikščių, stambiausių magnatų Lenkijoje ir tikriausiai Europoje⁵².

...generolu

Mejenu...

Mejenas pasižymėjo tautos kare Kosciuškos metais. Dar ir šiandien rodomi prie Vilniaus Mejeno apkasai.⁵³

⁴⁹ Pagerbiant lenkų legionierių narsumą, Kniazevičiui buvo leista nuvežti į Paryžių 35 mūšiuose laimėtas „cezarių palikuonių“ vėliavas (1799).

⁵⁰ Apie 4500 lenkų legionierių buvo išsiųsta į San Domingą (dabar — Haitis) kovoti prieš sukilusius negrus, kuriuos rėmė Anglija. Ekspedicija baigėsi pralaimėjimu (1803). Ekspedicinėje kariuomenėje V. Jablonovskis vadovavo prancūzų daliniui, lenkų legionieriams vadovavo K. Malachovskis.

⁵¹ „Be uždaro sriuba“ atsirado vertime. Originalė: *czarna polewka*, t. y. kraujienė, „juka“, „jušnikas“. Plg. L. A. Jucevičius. Raštai. Vilnius, 1955, p. 333.

⁵² Dominykas Radvila (1786—1813), 1809 m. pabėgęs iš Lietuvos, įstojo į Varšuvos kunigaikštystės armiją. Mūšiuose rodė nepaprastą narsumą. Mirė nuo žaizdų. Po 1812 m. karo carinė valdžia konfiskavo Radvilų dvarus.

⁵³ Jonas Jokūbas Mejenas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės pulkininkas, 1794 m. gynė Vilnių. Poeto minimi pylimai buvo į rytus nuo Vilniaus, prie Ašmenos trakto.

[III knyga]

*Na, o panaitės uoliai ieško baravyko,
Kurį daina vadina „grybų pulkaunyku“.*

Lietuvoje žinoma liaudies daina apie grybus, kurie, baravyko vedami, eina į karą. Toje dainoje pavaizduotos valgomųjų grybų savybės⁵⁴.

Taip pat ir mūs Orlovskis...

Žinomas buitinių scenų tapytojas; porą metų prieš mirtį ėmė tapyti peizažus. Neseniai mirė Peterburge.

*Sunidėje ten dviejų kurtų pasiklausė:
Strapčinė, Spravnikas — jie iš visų geriausi.*

Anglišių šunų, mažų ir stiprių, „dėlėmis“ vadinamų, veislė tinka medžioti stambų žvėrį, ypač lokį.

Spravnikas, arba kapitonas spravnikas,— žemės policijos viršininkas. Strapčis — tam tikras valdžios prokuroras. Šie pareigūnai, turėdami dažną progą piktam naudoti savo valdžią, kelia piliečiams didelį pasidorybę.

[IV knyga]

Čia geležinį vilką jis sapne regėjo.

Pasak padavimų, didysis kunigaikštis Gediminas susapnavęs ant Panerių kalno geležinį vilką ir, vaidilos Lizdeikos patariamą, įkūręs Vilniaus miestą.

*...karalius tas medžiojo,
Kurs paskutinis šalną Vytauto nešiojo...*

Žygimantas Augustas, senovišku papročiu pakeltas į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostą, prisijusė kalaviją ir vainikavosi kalpoku⁵⁵. Jis labai mėgo medžioklę.

Ar gyvas dar Baublys...

Raseinių apskrityje, žemės teismo raštininko Paškevičiaus dvare, augo ąžuolas, žinomas Baublio vardu, kadaise, pagonybės laikais, garbintas kaip

⁵⁴ Daina apie grybų karą žinoma ir Lietuvoje („Eisim, grybai, vainon“), tačiau poetas čia turbūt kalba apie baltarusių dainą „Грыб баравік, над грыбамі палкоўнік“.

⁵⁵ Kalpoku poetas vadina ceremonialinį Lietuvos didikų kunigaikščių galvos apdangalą — karūną, vainiką.

šventenybė. To išpuvusio milžino viduje Paškevičius įrengė lietuviškų senienų kabinetą⁵⁶.

O gojus, kur prie Mindaugo pilies žydėjo?

Netoli Naugarduko parapiinės bažnyčios⁵⁷ augo liepos senuolės, kurių daugelis iškirsta apie 1812 m.

*Kazokų dainius mums pro qžuolo ošimą
Jo ūksmėje dainas dainavo stebuklingas!*

Žr. Goščinskio poemą „Kaniovo pilis“⁵⁸.

...į kerčių pasodino...

Garbinga vieta, kur senovėje statė namų dievus, kur rusai po šiai dienai kabina paveikslus. Ten lietuvių valstietis sodina svečią, kurį nori pagerbti.

*Erelis, kuomet snapas taip jam užsilenkia,
Kad, maisto nesugrobęs, vien sveikatai kenkia...*

Ilgainiui stambių plėšriųjų paukščių snapai vis labiau užsilenkia, ir galop viršutinis smaigalys užsirietęs užveria snapą, ir paukštis turi mirti badu. Šiai liaudies nuomonei pritaria kurie ne kurie ornitologai.

*Dėl to arti tų vietų, pagal liaudies gandą,
Žvėrių lavonų kaulų niekas nesuranda.*

Iš tiesų nėra buvę atvejo, kad būtų kada rasti nugaišusio žvėries griaučiai.

O ką? Tegu visai nedidelis paukštytis...

Paukštyčiai — tai mažo kalibro šautuvai, užtaisomi smulkiomis kulkomis. Geri šauliai pataiko iš tokio šautuvo į skrendantį paukštį.

*Sau žemės gabalą iš jų išsiderėjo,
Kurį pridengti jaučio oda sugebėjo.*

Karalienė Didonė liepė suražyti diržais jaučio odą ir tuo būdu aptvėrė vienu kailiu didelį lauką, kur pastatė Kartaginą. Voiskis to įvykio aprašymą skaitė tikriausiai ne „Eneidoje“, bet scholiastų⁵⁹ komentaruose.

⁵⁶ Apie Baublį 1823 m. rašė „Dziennik Wileński“, vėliau — kiti laikraščiai.

⁵⁷ Bažnyčia pastatyta ant kalnelio, šalia pilies griuvėsių. Pasak padavimo, ji pastatyta toje vietoje, kur buvusi Perkūno šventykla.

⁵⁸ Severinas Goščinskis (1801–1876) — lenkų poetas romantikas. „Kaniovo pilyje“ vaizduojamas 1768 metų kazokų sukilimas.

⁵⁹ Scholiastai (iš gr. *scholiastēs*) — antikos ar viduramžių laikais tekstų parašėse surašytų komentarų autoriai.

[VI knyga]

[Antraštė]

ŠLĖKTŲ KAIMAS

Šlėktų gyvenvietę vadina Lietuvoje *a k a l i c a*⁶⁰, tuo pažymėdami skirtumą tarp jos ir tikrojo kaimo, arba sodžiaus, — valstiečių gyvenvietės.

Dar Volotkovičius, tas išžūlus didikas...

Dėl daugybės piktadarysčių pagautas Minske ir tribunolo nutarimu sušaudytas⁶¹.

Patraukė pravardės ir vietinę šlėktiją...

Pravardės — tai iš esmės sobriketai⁶².

Pociejaus gint...

Grafas Aleksandras Pociėjus⁶³, grįžęs po karo į Lietuvą, rėmė tėvynainius, vykstančius į užsienį, ir didelius pinigus persiuntė į legionų kasą.

[VIII knyga]

Štai Ratai Dovydo. Apvirtę ir sukleipę...

Dovydo Ratai — konsteliacija, kurią astronomai vadina *Ursa maior*⁶⁴.

*Bažnyčioj Miro taip iškarstyta ant sienų
Ir kaulai milžinų, ir daug kitų senienų.*

Buvo paprotys pakabinti bažnyčiose iškastus senoviškus kaulus, kuriuos liaudis laiko milžinų kaulais⁶⁵.

Tai buvo kometa. Kiekvienas ją regėjo...

Atmintina 1811 metų kometa.

⁶⁰ Originalė: *okolicą lub zaściankiem*. Dvejopas šlėktų gyvenvietės pavadinimas lietuvių kalboje neturi adekvataus pakaitalo. Lenkų kalboje *okolica* — kaimas, kur gyvena įvairios kilmės, skirtingų pavardžių šlėktos; *zaścianek* — tos pačios kilmės šlėktų gyvenvietė.

⁶¹ Mykolas Volotkovičius — garsus Lietuvoje avantiūristas, girtas užpuolęs teismo narius, sukapojęs juos ir „kryžių ant maršalkos stalo“ (I. Chodźka. Pamiętnik kwestarza, p. 43—109 ir 227—252). Sušaudytas 1760 m.

⁶² Sobriketas (iš pranc. *sobriquet*) — pašaipei pravardė.

⁶³ Aleksandras Pociėjus, Lietuvos stovyklininkas, buvo sunkiai sužeistas 1794 m. Pragoje.

⁶⁴ *Ursa maior* (lot.) — Didžioji Lokė, t. y. Didieji Grįžulo Ratai.

⁶⁵ Miras — miestelis į pietryčius nuo Naugarduko.

Observatoriją Počobutas rikiavo...

Kunigas Počobutas, eksjėzuitas, garsus astronomas, išleido veikalą apie Denderos⁶⁶ zodiaką ir savo stebėjimais padėjo Lalandui⁶⁷ apskaičiuoti mėnulio judėjimą. Žr. „Gyvenimą“, parašytą Jono Sniadeckio⁶⁸.

Lydėjo Čartoriskį vokietis Denasas...

Po teisybei tai kunigaikštis de Nasau-Zygenas. Garsus anuo metu kariau-ninkas ir avantiūristas. Buvo Maskvos admiralu ir sumušė turkus prie limanų⁶⁹, paskui jį patį švedai į miltus sumalė⁷⁰. Kurį laiką gyveno Lenkijoje, kur gavo indigenatą⁷¹. Kunigaikščio de Nasau dvikovą su tigrų garsino anuo metu visi Europos laikraščiai.

[IX knyga]

*Majoras atrėmė: „Norėčiau perspėti poną,
Kad išleista yra tokia knyga geltona...“*

„Geltonoji knyga“ (pavadinta taip dėl viršelių) — rusų karo teisių barbariška knyga. Ne kartą taikos metu vyriausybė ištisose provincijose paskelbdavo karo stovį ir, remdamasi „Geltonąja knyga“, suteikdavo karo viršininkui visišką valdžią ant piliečių turto ir gyvybės. Žinoma, kad nuo 1821 m. iki pat revoliucijos⁷² visa Lietuva buvo pavaldi „Geltonajai knygai“, kurios vykdytoju buvo didysis kunigaikštis carevičius⁷³.

*Dar vilko didelį, kone sieksnių vėzdą,
Šakotą, titnago skeveldrų privarytą...*

Lietuviškas vėzdas padaromas tuo būdu: surandamas jaunas ažuolaitis ir iš apačios į viršų tiek įkertamas, kad, žievę ir brazdą perpjovus, medis būtų truputį sužeistas. Į tuos randus prismaigstoma aštrių titnagų, kurie ilgainiui

⁶⁶ Dendera — senovės Egipto miestas į šiaurę nuo Luksoro; deivės Hathoros šventykloje prancūzų mokslininkai čia rado senovišką zodiako piešinį.

⁶⁷ Žozefas Lalandas (1732—1807) — Paryžiaus observatorijos direktorius. Počobutas jam padėjo patikslinti Merkurijaus trajektoriją.

⁶⁸ Sniadeckis skaitė paskaitą apie Počobuto gyvenimą ir darbus.

⁶⁹ T. y. prie Očiakovo 1788 m. De Nasau (de Nassau-Siegen) tada vadovavo rusų laivynui.

⁷⁰ 1790 m. prie Svensksundo (netoli Vyborgo).

⁷¹ Indigenatas — svetimšaliui suteiktos lenkų bajorų teisės.

⁷² T. y. iki 1831 m. sukilimo.

⁷³ Kalbama apie Aleksandro I brolių didįjį kunigaikštį Konstantiną (1779—1831), imperatoriaus vietininką Lenkijos karalystėje ir lietuviškose bei baltarusiškose buv. Lietuvos—Lenkijos valstybės žemėse.

jauga į medį, padarydami kietus gumbus. Pagonybės laikais vėzdai buvo pagrindinis lietuvių pėstininkų ginklas; kartkartėmis vartojami ir šiuo metu, vadinami jie titnaginėmis kuokomis.

*Kaip, puolant Dejevui tuščias jau miesto sienas,
Išėjo vartų gint tik Čarnobackis vienas...*

Po Jasinskio sukilimo, kai lietuvių kariuomenė traukėsi link Varšuvos, maskoliai prisiartinio prie palikto Vilniaus. Generolas Dejevas štabo priekyje jojo pro Aušros Vartus. Gatvės buvo tuščios, gyventojai užsidarė namuose. Vienas miestietis, pamatęs skersgatvyje paliktą patranką, karteče užtaisyta, nutaikė ją į Aušros Vartus ir uždegė dagtį. Tas vienas šūvis išgelbėjo tada Vilnių: generolas Dejevas su keliais karininkais žuvo, kiti, bijodami pasalos, pasitraukė nuo miesto. Nežinau, kokia iš tikrųjų to miestiečio pavardė⁷⁴.

Taip baigės antpuolis, kurs buvo paskutinis.

Buvo dar ir vėliau antpuolių, nors ir ne tokių žymių, tačiau gana garsių ir kruvinių. Apie 1817 metus dvarininkas U... Naugarduko vaivadijoje antpuolio metu sumušė visą Naugarduko garnizoną, o vadus paėmė į nelaisvę⁷⁵.

[X knyga]

Tasai už Eilavą...

Turbūt Preussisch-Eylau.

Konfederatai man pasiūlė vietą gerą...

Atrodo, kad Stalininkas buvo užmuštas apie 1791 metus, pirmojo karo laikais⁷⁶.

[XI knyga]

[Turinys]

Pavasario pranašystės.

Vienas rusų istorikas panašiai aprašo maskvėnų liaudies pranašystes ir nuojauntas prieš 1812 m. karą.

⁷⁴ 1794.VII.20, šturmuojant Vilnių, žuvo pulkininkas (ne generolas) Michailas Dejevas, tačiau kas buvo tas miestietis — išties neaišku.

⁷⁵ Iš tiesų tai buvo nedidelis susirėmimas. Dvarininkas U.— Ignatas Uzlovskis.

⁷⁶ „Pirmasis karas“ vyko 1792 m.

Nepuolė želmenų...

Želmenys — tai žaliuojantys žiemkenčiai.

Knyga vadinosi: „Nepaprastas virėjas“...

Šiuo metu labai reta knyga, Stanislovo Černeckio išleista prieš šimtą ir dar keliasdešimt metų⁷⁷.

Nustebino stalu jis Urboną Aštuntą.

Toji legacija į Romą buvo daug sykių aprašyta ir pavaizduota⁷⁸. Žr. „Nepaprasto virėjo“ pratarinę: „Ši legacija, kuria didžiai stebėjosi visos Vakarų valstybės, parodė neapsakomo sumanumo poną, lygiai kaip ir namų puošnumą bei stalo apstatymą... kad vienas Romos kunigaikštis tarė: „Laiminga šiandien Roma, turėdama tokį pasiuntinį“.

Nb. Černeckis pats buvo Osolinskio virėju⁷⁹.

Mat išrinktas dabar maršalka bajorijos...

Lietuvoje, įžengus prancūzų ir lenkų kariuomenėms, vaivadijose buvo steigiamos konfederacijos ir renkami seimo atstovai⁸⁰.

Prie Hohenlindeno...

Yra žinoma, kad prie Hohenlindeno lenkų korpusas, generolo Kniazevičiaus vadovaujamas, nulėmė pergalę⁸¹.

[XII knyga]

Senimas tvirtina, kad Radvila Našlaitis...

Radvila Našlaitis keliavo tolimas keliones ir išleido savo piligrimystės į šventąją žemę aprašymą⁸².

⁷⁷ Knygos „Kucharz doskonały“ autorius — V. Velondekas (Vilnius, 1800). Ją poetas vežiojosi po visą Europą, bet, rodos, be titulinio puslapio, todėl laikė S. Černeckio knyga „Compendium ferculorum“, išleista Krokuvoje 1682 m.

⁷⁸ Jurgio Osolinskio įvažiavimą į Romą 1633 m. pavaizdavo italų dailininkas S. Dolabelis.

⁷⁹ Černeckis buvo Osolinskio dukters Elenos Teklės Liubomirskos virėju.

⁸⁰ Autorius turi galvoje pastangas atgaivinti nepriklausomą valstybę.

⁸¹ Hohenlindenas — vietovė Bavarijoje. 1800.XII.3 Napoleono armija čia įveikė austrus.

⁸² Mikalojus Kristupas Radvila — Lietuvos maršalka, perėjęs iš kalvinizmo į katalikybę. 1582—1584 m. jis keliavo į Palestiną ir kitas šalis. Kelionės dienoraštis išleistas 1601 m.

Servizas pakeitė tuo tarpu spalvą savo...

Šešioliktame amžiuje ir septyniolikto pradžioje, meno žydėjimo epochoje, net puotos būdavo tvarkomos dailininkų, kupinos simbolių ir teatrinų scenų. Garsioje puotoje, iškeltaje Romoje Leonui X⁸³, buvo visus keturis metų laikus vaizduojantis servizas, kurio pavyzdžiu Radvila tikriausiai pasidirbdino savąjį. Stalo papročiai pakito Europoje apie aštuoniolikto amžiaus vidurį: Lenkijoje jie išsilaikė ilgiausiai.

Gal tamsta pats ėmeis Pinečio meną tęsti?

Pinetis — garsus visoje Lenkijoje fokusininkas. Kada jis pas mus viešėjo, nežinome⁸⁴.

*„Ar aš Cibulskis koks,— pakėlė senis toną,—
Kurs kortom pralošė maskoliui savo žmoną...“*

Lietuvoje yra žinoma liūdna daina apie ponį Cibulskienę, kurią vyras pralošė kortomis maskoliams⁸⁵.

Net savo kontušo atsisakyt dėl frako...

Mada rengtis prancūziškais apdaraais buvo paplitusi provincijose nuo 1800 iki 1812 m. Daugiausia jaunuoliai keisdavo drabužius prieš vestuves, sužadėtinėms pageidaujant.

Ant pono Reitano ir ant Denaso šoko.

Reitano ginčo su kunigaikščiu de Nasau istorija, Voiskio nebaigta, žinoma iš pasakojimų. Smalsiam skaitytojui dedame jos galą.

Išerzintas kunigaikščio de Nasau gyrimosi, Reitanas atsistojo greta jo žvėrių take; kaip tik tuo metu į taką bėgo didžiulis šernas, šūvių ir šunų lojimo įsiutintas. Reitanas išplėšia kunigaikščiui iš rankų šautuvą, numeta savąjį žemėn ir, imdamas ietį, o kitą duodamas vokiečiui, pasako: „Dabar pamatysime, kas geriau darbuojasi dzida“. Jau šernas puolė, bet toliau stovintis Voiskis Hrečecha taikliu šūviu paklojo žvėrį. Ponai iš pradžių pykosi, paskui susitaikė ir dosniai atsilygino Hrečechai.

Vos ponas Karpis tik paleist mužiką spėjo...

Be šlėktų, rusų valdžia nepripažįsta kitų laisvų žmonių. Savininko paleisti nuo dvaro valstiečiai bemat įrašomi į ciesaoriškojo sosto dvarų sąrašus ir, užuot

⁸³ Leonas X (1475—1521) — popiežius nuo 1513 m., humanizmo šalininkas, meno ir mokslo mecenatas, Romos universiteto įkūrėjas, globojęs dailininkus Rafaelį ir Mikelandželą.

⁸⁴ Pinetis 1796 m. lankėsi Gardine, XIX a. pradžioje — Vilniuje.

⁸⁵ Su Lietuva ši daina neturi nieko bendra — tai lenkų liaudies baladė.

ējē lažā, privalo mokėti padidintus mokesčius. Yra žinoma, kad 1818 metais Vilniaus gubernijos dvarininkai seimelyje priėmė visų valstiečių paleidimo projektą ir paskyrė tuo reikalu delegaciją pas ciesorių, tačiau vyriausybė įsakė projektą numarinti ir niekad daugiau jo neminėti. Vienas tėra būdas rusams valdant paleisti žmogų — priimti jį į savo familiją⁸⁶. Tad daug šituo būdu ir nobilituota iš malonės arba už pinigus.

⁸⁶ T. y. suteikti savo pavardę ir herbą.

ADOMO MICKEVIČIAUS POETINIS PASAULIS

[vairiaspalvėje Adomo Mickevičiaus kūryboje, originaliai įprasminančioje bendražmogiškas vertybes, itin ryškūs ir epochos, laiko žymėmis paženklinyti paveikslai. Konkretūs, neretai faktografija pagrįsti dalykai čia siejasi su sunkiai nusakomų, bet visiems pažįstamų jausmų sfera. Asmeniniai potyriai, netgi subjektyvūs individualistiniai vaizdiniai didžiojo poeto kūrinuose įgauna visuotinę reikšmę: gili tėvynės meilė ir sukrečianti kančia, prieš įvairiausius suvaržymus maištaujanti dvasia ir skausmingas troškimas įžvelgti ateitį, nuolatinis gėrio ir grožio siekimas, nostalgija, viltis — pamatiniai A. Mickevičiaus lyrikos ir poemų motyvai. Glaudžiai suaugusi su savo laiku lenkų romantiko kūryba akivaizdžiai liudija, kaip talentingas menas, nugalėjęs metų inerciją, įgyja universalų skambesį.

A. Mickevičiaus kelias į didžiąją literatūrą nebuvo išskirtinis, nulemtas netikėtų lūžių ar asmeninio gyvenimo sukrėtimų. Maždaug iki 1822 m. pavasario, kada buvo išspausdintas pirmasis jo „Poezijos“ tomas, poeto gyvenimas bėgo palyginti nuoseklia, kylančia linkme, rodančia bręstantį talentą. Tiek iš to meto laiškų bičiuliams, tiek iš pačių kūrinių matyti intensyvus intelekto, vaizduotės darbas, vis augantis nepasitenkinimas esama padėtim, neramus ateities kelių ieškojimas.

Adomas Mickevičius gimė 1798 m. gruodžio 24 d. Zaosėje, netoli Naugarduko (dabar Baltarusijos TSR). Sena lietuviška Rimvydų-Mickevičių giminė čia apie XVII a. pabaigą atsikėlė iš istorinės Lietuvos pakraščių. Vaikystės ir mokslo gimnazijoje metai, praleisti provincialiaame Naugarduke, be abejonės, padėjo pamatą jaunuolio charakteriui: čia Adomas išmoko pajauti didingą kraštovaizdžio grožį, patyrė pirmuosius sąlyčius su garbinga krašto (buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės) praeitimi, jautriai išgyveno nuolat skambančių liaudies dainų, padavimų, legendų žavesį. Būsimojo poeto tėvas, smulkus bajoras, dirbantis Naugarduko teisme valdininku, mėgo poeziją, pats kartkartėmis šį tą sueiliuodavo. Be to, tėvo, buvusio 1794 m. T. Kosciuškos sukilimo dalyvio, asmenį gaubė patriotizmo aureolė. Tad nuo vaiko dienų A. Mickevičiaus sąmonėje tvirtai užsimezgė pagarba tėvynės istorijai, menui, mokslui. Keturiolikmečio paauglio atminty ilgam

įstrigo ir Napoleono armijos žygis, su juo puoselėtos lenkų viltys ir apgailėtinas jų žlugimas.

Šiuos asmenybės daigus bei ryškėjantį polinkį į literatūrą išpuoselėjo ir sutvirtino studijos Vilniaus universitete, į kurį A. Mickevičius įstojo 1815 m. rudenį. Dar Naugarduko dominikonų mokykloje jaunuolis susipažino su graikų, romėnų literatūra, pramoko antikinių kalbų. Universitete tas žinias pagilino ir išplėtojo puikaus filologo G. E. Grodeko paskaitos, ne tik atskleidusios antikinės literatūros dvasines vertybes, intelektualų turinį, bet ir parodžiusios jos dinamiškumą, gyvastingumą. Anksčiau A. Mickevičiaus vaizduotėje suformuotą statišką tolimos kultūros paveikslą ilgainiui keitė dialektiška istorinio vyksmo samprata. Pirmuosiuose poetiniuose bandymuose, skaitytuose filomatų susiejimų metu, kaip kilnumo pavyzdys iškeliamas antikinio herojaus tipas¹. Jauną kūrėją žavi ir patraukia personazų moralinė ištvermė, pasiaukojanti tėvynės meilė. Patriotinę savimonę ypač skatino kitas Vilniaus universiteto dėstytojas, garsusis Joakimas Lelevelis. Per populiarias jo paskaitas A. Mickevičius pajuto revoliucinių idėjų trauką, mokėsi vertinti istoriją, kaip permanentinę liaudies, demokratinų jėgų kovą su patvaldyste, tironija. Istorikas J. Lelevelis, aukštinęs liaudies vaidmenį, tapo revoliucingiausiai nusiteikusių studentų, filomatų ir filaretų, dvasiniu vadovu. Studijų metais A. Mickevičius nuodugniau susipažino su Lietuvos istorija. Ir J. Lelevelis, ir I. Onacevičius, ir I. Danilavičius, ir kiti Universiteto dėstytojai itin gyvai domėjosi lietuvių tautos kilme, praeitimi, skelbė studijas, diskutavo spaudoje. Apskritai tuo metu pakilęs Vilniaus intelektualinis, kultūrinis gyvenimas, aktyvi įvairių draugijų (tarp jų išsiskyrė „Šubravcai“) veikla turėjo lemiamą įtaką A. Mickevičiaus idėjiniam brendimui. Beje, ir visai jo kartai, kurios idealus geriausiai išreiškė 1817 m. rudenį įsikūrusi slapta Filomatų draugija.

Šis Vilniaus studentų sambūris, kurio organizatoriai buvo T. Zanas, A. Mickevičius, J. Čečotas, P. Malevskis, J. Ježovskis ir A. Petraškevičius, visų pirma turėjo savišvietos tikslus: jaunuoliai rašydavo referatus įvairiomis temomis, diskutuodavo, skaitydavo ir aptardavo savo kūrybą. Draugija greitai išaugo (kartu su filaretais ir kitomis žemutinėmis draugijomis jai priklausė per du šimtus Vilniaus universiteto studentų), buvo užsibrėžusi aiškius politinius tikslus — Žečpospolitos atkūrimą, baudžiavos panaikinimą, demokratinį laisvių išplėtimą ir pan. A. Mickevičiui dalyvavimas pažangiaame studentų judėjime turėjo didelę reikšmę: visoje jo kūryboje (pirmiausia „Vėlinių“ III dalyje) įvairiausiom progom, įvairiausiomis formomis atgydavo šios veiklos patirtis, iškildavo jaunystės bičiulių siluetai.

Miklindamas plunksną proginiais eilėraščiais ir Voltero filosofinių apysakų vertimais, jaunas poetas dar sekė klasicistiniais pavyzdžiais, kurie

¹ Žr. *Zgorzelski Cz. O sztuce poetyckiej Mickiewicza. Warszawa, 1976, s. 108—109.*

padėjo šlifuoti poetinę techniką. Įmantrūs ornamentai, poetizmai ir alegoriški antikiniai įvaizdžiai stebė individualųjį pradą, neleido pasireikšti subjektyviajai tikrovės traktuotei. Tačiau jau poetinėje saktmėje „Živilė“ (ją poetas perskaitė 1819 m. sausio mėnesį per filomatų susirinkimą), kituose studijų laikotarpiu parašytuose kūriniuose ryškėjo naujo tipo literatūros bruožai. Amžių glūdumose skendinti praeitis, kurios dar neapibūdino istorikų darbai, gamtos ir aplinkos reiškiniai, individo emocijos tampa asmeninių įspūdžių šaltiniais. Poetas kratosi objektyvaus žiūrovo, aplinkos fiksuotojo vaidmens, jis formuoja meninį pasaulį pagal savo emocijų ir vaizdinių orientyrus. Kūriniuose iškyla vertinantis požiūris: lyrinis subjektas poetizuoja iškilią herojišką asmenybę, žavisi nekasdieniškais, pasiaukojamais poelgiais, drąsiau išreiškia savo intymius jausmus.

1819 m. A. Mickevičius, baigęs Vilniaus universitetą, paskiriamas mokytojauti į Kauno apskrities mokyklą. Dvidešimt vienerių metų jaunuolis gana sunkiai pakelia išsiskyrimą su artimais draugais, jį slegia Vilniui toli gražu neprilygstanti provincionali aplinka. Širdį aitrina ir pažintis su Marile Vereščakaite, — meilė šiai moteriai, atnešusi poetui tiek širdgėlos ir skausmingų išgyvenimų, dar viena stipri jo lyrikos versmė.

Vadinamasis Vilniaus—Kauno laikotarpis (1817—1823) A. Mickevičiaus kūryboje turi ypatingą vietą. Kaip tik šiuo metu susiformuoja pagrindinės „Vėlinių“ autoriaus estetinės nuostatos, išryškėja esminės jo meninio mąstymo koordinatės. Kaune kinta poeto lektūra: mėgstamiausi jo autoriai — J. V. Gėtė, F. Šileris, o ypač — Dž. G. Baironas. Maždaug po 1820 m. klasicizmo, sentimentalizmo įtakoje susikurtą poetikos sistemą bei herojaus sampratą išstumia individualistinė meno koncepcija, adekvačiau išreiškianti tuometinį poeto požiūrį į pasaulį. Dabar A. Mickevičius jau nebesitenkina epigoniškais poetiniais modeliais, literatūriniais įvaizdžiais, dažniau atsigręžia į folklorą, remiasi asmeniniais vaizdiniais ir išgyvenimais. Studijų metais pasiektas aukštas profesinis eiliavimo lygis, geras retorikos ir stilistikos priemonių išmanymas sudaro tvirtą pamatą originaliems ieškojimams. Šią sparčią raidą neabejotinai sąlygojo didelis ir veržlus talentas, — jau studijų pobūviuose ir filomatų susijėimuose (neblogai eiliavo ir daugumas A. Mickevičiaus bičiulių) atsiskleidė poeto sugebėjimas akimoku pagauti netikėtą asociaciją, naujai nušviesti detalę, reiškinį. Kita vertus, stiprų poezijos protrūkį sąlygojo asmeniniai išgyvenimai — nuolatinis vienvėsis jausmas, netikrumas dėl ateities, nelaiminga meilė (1821 m. Marilė ištekdėjo už grafo L. Putkammerio).

1822 m. pavasarį žymus Vilniaus spaustuvininkas J. Zavadzakis išleido pirmąjį A. Mickevičiaus poezijos rinkinį, davusį pradžią lenkų romantizmui. Šalia kitų eilėraščių čia buvo paskelbtas garsusis ciklas „Baladės ir romansai“. Knygos pradžioje išspausdintame straipsnyje „Apie romantinę poeziją“ poetas sąmoningai, remdamasis dar antikoje susiklosčiusiomis tradi-

cijomis, formuoja naujus poetinio meno idealus. Šiuo atžvilgiu ypač būdingas liaudies kūrybos išaukštinimas (ją A. Mickevičius laiko romantinės poezijos atmaina, o baladės ir romanso žanrus taip pat sieja su folkloru). To laikotarpio lenkų literatūroje labiausiai buvo vertinama klasicizmo normomis besiremianti „mokyta“ poezija, tad jaunojo romantiko straipsnis buvo ne tik drąsus novatoriškas žingsnis, bet ir savotiškas iššūkis tradiciniam meno supratimui bei vyravusiam saloniniam skoniui.

„Baladėse ir romansuose“ A. Mickevičius be užuolankų skelbė vaizduotės, laisvos fantazijos triumfą, atsisakė bejausmio racionalizmo, stebėtojo nuostatos. Programiniame kūrinyje „Romantika“ ryškus „poleminis susikirtimas su siauru mokslininkų racionalizmu (senio portretas paprastai identifikuojamas su astronomu Jonu Sniadeckiu), kvestijonuojančiu reiškinius, kurių negalime įrodyti moksliskai“². Fantastiškų, „keistų“ dalykų gausybė, intuicijos, vidinio išgyvenimo poetizacija ir sąmoningas folklorinio pasaulio stilizavimas — ypatumai, liudijantys, jog ir A. Mickevičiaus kūryboje pasireiškė romantizmas. „Svitezyje“, „Svitezietėje“, „Marilės kalnelyje“, „Ponioje Tvardovskoje“ ar „Lelijose“ antgamtiški dalykai supinami su tikroviškais detalėmis. Kūrinių veiksmas dažniausiai plėtojamas slėpiningoje prieblandoje, gūdžioje girioje, miglotose pakrantėse. Pamėklės, vaiduokliai, skenduoliai, šmėklos — nuolatiniai „Baladžių ir romansų“ meninio pasaulio veikėjai.

Kurdamas šiurpoką kūrinių atmosferą, poetas pirmiausia siekė vaizdo ekspresijos, meninio įspūdžio:

*Kartais ugnelė ten slankioja tyliai,
O kartais griaudžia perkūnas.
Karstai sutrešę paviršiun iškyla,
Klajoja šmėklos bekūnės.*

*Priešais begalvis lavonas voliojas,
Arba vien galvą sutiksi —
Akys išsprogę, burna prasižiojus
Raudonom žarijom tvyksti.*

(„P a t i n k a“)

Pažymėtina tai, kaip lyrinis subjektas motyvuoja fantastiškus nutikimus, antgamtiškus herojų veiksmus: slaptingi dalykai dažniausiai iškyla kaip nelaimingos meilės (čia svarbus ir paties poeto patyrimas), pažeistos liaudies etikos ar tiesiog nusikaltimo padariniai. Tokią baladžių meninio pasaulio sąrangą lėmė mitinių folkloro siužetų panaudojimas, baladės žanro konvencija, taip pat — literatūrinės pamokos. A. Mickevičiaus kūrinių personažams būdingas dramatiškumas, vienišumas, emocinė įtampa.

² Witkowska A. Wielcy romantycy polscy. Warszawa, 1980, s. 41—42.

Antras „Poezijos“ tomas (1823), į kurį poetas įdėjo istorinę poemą „Gražina“ bei „Vėlinių“ II ir IV dalis, toliau gilino jau išryškėjusias kūrybos tendencijas. „Lietuvių sakmėje“ aukštinami patriotiniai jausmai, kuriamas ryškus herojiškosios asmenybės poveikslas, gražiausiai reprezentuojamas Naugarduko kunigaikštienės Gražinos, kuriai būdingas klasikinius antikos herojus primenantis pasiaukojimas. Kitokią literatūrinio herojaus sampratą skaitytojas randa abiejose „Vėlinių“ dalyse. Autorius čia kuria ne epinį siužetą, padedantį atskleisti personažo portretą (kaip „Gražinoje“), o emocinių būsenų, nuotaikų ir išgyvenimų kaleidoskopą. Romantiškas individualisto tipas, kurio bruožai atsiskleidė kai kuriuose pirmojo rinkinio eilėraščiuose, įsitvirtino „Vėlinių“ II ir IV dalyse. Čia jis — amžinoms klajonėms pasmerktas nelaimingas jaunuolis. Jau įvadiniame eilėraštyje „Vaiduoklis“ skambantys savižudybės ir pasmerktumo tonai pranašauja šio mįslingo personažo efemerškumą, jo veiksmų neapibrėžtumą. Iš atskirų, menkai susijusių scenų ir epizodų supintame šių „Vėlinių“ dalių siužete herojus rodosi tai vienokiu, tai kitokiu pavidalu, vienur jis sutapatinamas su šmėkla, kitur su Gustavu, sielvartingai išgyvenančiu nelaimingą meilę. Toks daugialypis herojus (nemaža epizodų dalis siejasi su konkrečiu autoriaus asmeniu) suteikė galimybę itin laisvai, neatsižvelgiant į priežastingumo logiką, komponuoti įvairią ir gausią medžiagą. „Vėlinių“ II dalyje, kurios veiksmas vyksta mažoje kaimo koplytėlėje, per mistiškas apeigas iššauktos mirusiųjų vėlės tarsi išreiškia įvairiausius „žemiškuosius“ konfliktus. Antai kraupioje scenografijoje vyksta atpildo ritualas — savotiškas moralinis teismas:

*Piktas, pone, mums buvai!
 Tai ir mes negailestingi!
 Plėškim maistą gabalais,
 Kai pabaigsime tą maistą,
 Plėškim kūną gabalais,
 Kaulus vilkime į raistą.*

Tačiau „Vėlinių“ leitmotyvas pirmiausia remiasi individo emocijų, įspūdžių išraiška. „Vėlinių“ IV dalyje Gustavas-Atsiskyrėlis, kunigo kambaryje pasakodamas savo gyvenimą, išpažindamas lūkesčių ir kančių priežastis, deklaruoja savo dvasinę nepriklausomybę. Jis karštai atakuoja kunigą, nes perpranta aprioriškų dogmų padiktuatą jo požiūrį į tikrovę. Tai buvo baladėje „Romantika“ pradėtos polemikos tęsia, — „Vėlinių“ scenose nuolat akcentuojama liaudiško panteizmo, emocinio kontempliavimo, intuicijos pirmenybė, sugebėjimai pažinti tikrąją žmogaus būtį. Gustavas, „kenčiantis įsimylėjęlis“, yra kartu romantiško spiritualizmo gynėjas³. Daugiareikšmę kūrinio sandarą, teikiančią tam tikrą interpretacijos laisvę, atitinka romantiško herojaus kon-

³ Witkowska A. Min. veik., p. 47.

cepcija. Gustavas yra ir šio, ir ano pasaulio gyventojas, jam pavaldūs antgamtiški veiksmai, jis sugeba pajauti tai, ko negali patirti eilinis mirtin-gasis. „Vėlinių“ herojus labai ekspresyviai išreiškė autoriaus įsitikinimus, santykį su pasauliu, įkūnijo daug asmeninių poeto išgyvenimų. Skirtumai tarp lyrinio subjekto ir kūrėjo čia beveik išnyksta, — tai irgi vienas iš principinių romantizmo estetikos požymių.

Vilniaus—Kauno laikotarpis A. Mickevičiaus kūryboje ypatingas tuo, kad šiuo metu išaugęs literatūrinis jo meistriškumas, suklestėjęs talentas plėtojosi įvairiomis linkmėmis, neužsisklendė vienos temos, vienos meninės konvencijos rate. Aistringos naujų idėjų deklaracijos (garsioji „Odė jaunys-tei“), gilūs lyriniai atsivėrimai, dramatismas ir folkloro dvasia alsuojančios baladės, nesilpnėjantis dėmesys istorinei tematikai, individualistinis blašky-masis dėl konfliktų tarp idealo ir realybės — visa tai iš esmės lėmė ir vė-lesnės kūrybos meninį pasaulį. Filomatiška jaunystė, kurią ypač skaudžiai pa-lietė 1823 m. gale prasidėjęs teismo procesas, poeto įkalinimas, artimas sąlytis su Lietuvos praeitimi, gamta, žmonėmis išugdė nemarius poezijos šedevrus.

1824 m. pabaigoje A. Mickevičius atsisveikino su Vilniumi visam laikui. Tremties Rusijoje metai (1824—1829) poetui, patyrusiam caro valdininkų nuožumą, skaudžiai išgyvenusiam represijas prieš pažangiąją Lietuvos jaunomenę, buvo savotiško išbandymo, dvasios grūdinimo laikotarpis. Kartu, bendraudamas su revoliucingai nusiteikusių rusų jaunimu, dažnai susitik-damas su rusų literatais (ypač reikšminga pažintis su A. Puškinu), „Vėlinių“ autorius mokėsi mąstyti platesnėmis kategorijomis, praplėtė savo idėjų akiratį. Peterburgo, Odesos, Maskvos literatūriniuose salonuose A. Mickevičius išgarsėjo įkvėptomis improvizacijomis, puikiu poezijos pažinimu. Nors tėviškės ilgesys, neblėstantis, kaskart atsinaujinantis apvilto meilės skausmas aižė dva-sią, didino tremtinio naštą, tačiau sukaupta vidinė energija pranašavo naują kūrybinį pakilimą.

Į „Krymo sonetų“ (1826) ciklą įėjo kūriniai, pagrįsti kelionės po Juo-dosios jūros pakrantes įspūdžiais, taip pat — anksčiau sukurti meilės sonetai. Gamtinės lyrikos ornamentai čia spalvinami skaidria melancholija, akvare-liniais ilgesio potėpiaais. Retkarčiais pastebimi drąsūs erotiniai motyvai, atvira meilės jausmo raiška išplečia emocinį rinkinio diapazoną. Sonetų lyrinis sub-jektas — dažnai vienišas keleivis, piligrimas, išgyvenantis egzotiškos gamtos grožį, kuris jam kelia refleksijas, žadina laikinumo pojūtį. Amžinybės ir akimirkos jautimas darosi pagrindinis kūrybos impulsas („Bachčisarajus“, „Potockos kapas“, „Kikineiso kalnas“, „Piligrimas“), suponuoją efemeriškos nuotaikos, dvasingumo įspūdį:

*Palaukim!.. Kaip tylu... Girdėt, kaip gervės traukia.
Nė sakalo akis jų ten neįžiūrėtų.
Girdžiu, kaip žiogas smilgoj supasi iš lėto,*

*Kaip krūtine slidžia žaltys per žolę braukia.
Įsiklausau tyloj... Išgirst ausis galėtų
Balsus iš Lietuvos. Važiukim, nieks nešaukia.*

(„A k e r m a n o s t e p ė s“)

Orientaliniai įvaizdžiai, prieštarų nuotaikų šuorai bei atviri erotiniai vaizdai smarkiai šokiravo tuometinę lenkų literatūrinę publiką: straipsniuose Varšuvos spaudoje A. Mickevičius buvo kaltinamas nepagarba nacionalinėms tradicijoms, „gero skonio“ reikalavimams. Išpuolių ir pagrįsto carinės cenzūros įtarumo susilaukė „Istorinė lietuvių ir prūsų žygių saktė“ — „Konradas Valenrodas“ (1828).

Ši istorinė poema — reikšmingas idėjinis poeto manifestas (amžininkai kūrinį skaitė kaip lenkų politinės kovos programą) ir, antra vertus, dar vienas svarbus lietuviškos tematikos puslapis A. Mickevičiaus kūryboje. Pagrįstas Lietuvos metraščiais ir poetinę laisvę teikiančiais faktų kontūrais „Konrado Valenrodo“ veiksmas yra daugiasluoksnis. Tiesioginė intriga, kurią užmezga mįslingas mistro Konrado elgesys, įrašoma į meilės (Aldonos portretas), vaidilos — tautos dvasios žadintojo (Albanas) ir emocingų lyrinių motyvų foną. Potekstėje glūdi aiškiai suformuluota kovos su pavergėjais taktika: „Betaig tu esi vergas, vergo ginklas — tai klastos“. Iš italo N. Makiavelio paimtas principas (šio autoriaus citata yra ir poemos moto) negali, deja, teikti dvasios ramybės, asmeninės laimės, tad Konrado paveikslas yra atastaus skaudžiomis tragizmo spalvomis. Herojus jaučiasi atlikęs pareigą tėvynei, tačiau dėl jos paaukojęs mylimosios laimę. Aldonos siužetine gija tarsi iliustruojamas ir naujai įprasminamas klausimas, nuolat kamuojantis A. Mickevičių: kaip suderinti pareigą tautai su individualia žmogaus būtimi. „Vėlinių“ III dalyje (1832) pateikiamas ryškiausias šios problemos meninio sprendimo variantas.

Lenkų romantizmo šėdėvras „Vėlinės“ išaugo iš itin turtingo estetinio, etinio, filosofinio idėjų klojo, kuris apskritai lėmė visos literatūrinės srovės savitą nacionalinį skambesį. Sukrečiantys nepavykusių lenkų sukilimų pavyzdžiai, po visą Europą klaidžiojančios politinių emigrantų minios, aristokratiškos puikybės ir naujoviško demokratizmo antagonizmas ir nuolat gyvos tautos mesianizmo idėjos vienaip ar kitaip veikė A. Mickevičiaus, J. Slovackio, Z. Krasinskio ir kitų romantikų kūrybą. Buvo teigiama, kad romantizmas kaip niekur kitur išreiškia tautos dvasią, nacionalinį lenkų charakterį.

1829 m. emigravęs į užsienį A. Mickevičius pasijuto esąs žmogus be tėvynės. Įspūdingi Alpių vaizdai, didybė alsuojantys Romos paminklai (vėliau poetas sakys, jog per savo gyvenimą pamilęs tik tris miestus — Naugarduką, Vilnių ir Romą), įdomios pažintys negalėjo užgožti netekties jausmo. Emigracijos laikotarpio (1829—1855) kūryboje kaip niekad anksčiau išryškėjo A. Mickevičiaus — tautos tribūno, pranašo, aistringo patrioto — vaidmuo.

Ši romantiškai suvokta poeto misija atitinkamai orientavo jo poeziją, veiklą, gyvenimą ir itin sugestyviai atsiskleidė „Vėlinėse“.

Sužinojęs apie 1831 m. Lapkričio sukilimą, A. Mickevičius tuoju nuskubėjo prie Lenkijos sienų, tačiau įvairios aplinkybės, grėsmingos, neabejotiną pralaimėjimą pranašaujančios žinios sustabdė jį Poznanės apylinkėse. Kartu su išblaškytais žlugusio sukilimo dalyviais vėliau apsistojo Drezdene. Regėdamas iškankintus maištininkų veidus (tarp jų buvo ir gerai A. Mickevičiui pažįstamų žmonių), girdėdamas nusivylimo, nere realizuotų vilčių kupinus pasakojimus, poetas patiria svaiginantį įkvėpimą: „Vėlinių“ III dalis buvo sukurta maždaug per mėnesį, o vadinamoji „Didžioji Improvizacija“ — per vieną naktį. Legenda virtęs A. Mickevičiaus sugebėjimas milžiniškomis dvasios pastangomis sukurti vizijas, improvizatoriaus talentas, tobulai įvaldyta poetinė technika leido sukurti plačią kūrinio erdvę, savitišką meninį universumą, kur konkrečios, faktografiškai tiksliai apibrėžtos vietos įgauna kosminio neapibrėžtumo, kur realūs asmenys virsta nerealiomis antgamtiškomis būtybėmis, reprezentuojančiomis filosofines idėjas ar visą pasaulio tvarką sąlygojančias jėgas. Vadinamąsias „drezdeniškasias“ „Vėlines“ persmelkia individo ir visuotinio sankirtos linija. Dviejų meninių konvencijų — fantastinės ir istorinės, realistinės — principai neatskiriamai susipynę, o tai nulemia kūrinio sugestyvumą ir originalumą.

Sąsukos su „Vėlinių“ II ir IV dalimis nėra ryškios, jų nesieja siužeto bei kompozicijos ryšiai; III dalis, išskyrus pagrindinius meninio pasaulio sąrangos principus (pagoniškų apeigų ritualas, herojaus metamorfozės, laisva epizodų — scenų grandinė, konfliktuojančių jėgų priešprieša ir pan.), pakankamai autonomiškas kūrinys, turintis savitą plėtotės logiką. Tam tikrą atstumą tarp atskirų kūrinių žymi III dalies pradžia — simboliškas herojaus statuso pasikeitimas. Ant bazilijonų kalėjimo sienos (kur filomatų-filaretų proceso metu kalėjo A. Mickevičius) veikėjas užrašo: „Gustavas mirė. [...] Čia gimė Konradas“. Tai nėra vien išorinė metamorfozė, — romantiško įsimylėlio, dėl asmeninių kančių besiblaškančio jaunuolio vietą užima patriotas, kovojantis ir „kenčiantis už milijonus“. Individualizmo apoteozė, kurią Konradas išreiškia „Improvizacijoje“, nėra savitikslių: jausdamas dvasios galią valdyti kosmoso tvarką („Aš groju himnus dausose./Suku žvaigždes sava dvasia“), herojus trokšta pasiimti ant savo pečių ir visos tautos kentėjimus. Romantiškas fantazijos skrydis — tai kartu ir meno išaukštinimas, „gigantiškas poezijos, kaip kuriančios jėgos, vaizdas“⁴. Poezija gali atstoti dievą, perimti iš jo „sielų valdžią“, kuri leistų surikiuoti gyvenimą žemėje pagal kilnumo, gėrio idealus. Konrado iššūkyje dievybei jaučiamas mistiškas tikėjimas kūrybos galia. Metafizinį „Vėlinių“ klodą papildė mesianizmo idėjų kupinas kunigo Petro „Regėjimas“.

Antra vertus, poeto amžininkams didelį įspūdį darė vaizdai, tiesiogiai

⁴ Krzyżanowski J. Dzieje literatury polskiej. Warszawa, 1972, s. 245.

atspindintys kovą su carizmo priespauda, nesenus Vilniaus proceso įvykius. „Vėlinių“ III dalyje jiems skirta labai daug vietos: pradedant kūrinio dedikacija Vilniaus universiteto studentams, „tautos kankiniams“, konkrečiais autoriaus komentarais ir baigiant nesunkiai atpažįstamomis A. Mickevičiaus biografijos detalėmis, ši dramatinė poema yra kupina maišto, kovos jausmų, neapykantos carizmui. Joje įtaigiai reiškiamas pasibjaurėjimas vilniškių studentų tardytojais, piešiamas karikatūriškas Novosilcevo bei kitų caro parankinių, pataikūnų paveikslas. Drauge kuriami šviesūs progresyviai nusiteikusių demokratinio rusų jaunimo portretai. Tokiai kontrastingai emocinių akcentų, atskirų veikėjų išdėstymo tvarkai, be abejo, turėjo įtaką autoriaus įsitikinimai, dvasinė būseną. Ji atitiko ir visos demokratinės lenkų visuomenės nuotaikas.

„Vėlinių“ III dalis — revoliucingiausias A. Mickevičiaus kūrinys, atvirai kviečiantis įsijungti į kovą prieš carizmą ir pranašaujantis jo žlugimą (fantastiniai regėjimai, pabaigoje įdėta poemėlė „Oleškevičius“). Jame ryškus humanistinis patosas, filosofiniai apmąstymai, šaiži satyra ir giedri lyriniai monologai. Kūrinys įprasmino ir naujo tipo herojų, kuriam individualus romantiškas maištas prieš dvasios tironiją nuosekliai perauga į kovą prieš konkrečią priespaudą, nacionalinį engimą. „Vėlinės“ buvo A. Mickevičiaus romantizmo viršūnė ir reikšmingiausios teminės linijos pabaiga. Kitas neilgai trukus parašytas kūrinys, pagal Biblijos paraboles ir retoriką stilizuotos „Lenkų tautos ir piligrimystės knygos“ (1832) iškelia „antiindividualistinę etiką, tolimą atskiros žmogaus heroizmui“⁵.

Persikėlęs į Paryžių, A. Mickevičius aktyviai įsijungė į emigrantų politinę veiklą, brandino naujus sumanymus. Susitikimai ir pokalbiai su tėvynainiais (tarp jų buvo poeto brolis Pranciškus ir studijų bičiulis filaretas I. Domeika) žadino vaikystės ir jaunystės dienų prisiminimus, kėlė atmintyje išlikusius tėviškos gamtos, žmonių atvaizdus. Tebesitęsė ir Drezdene prasidėjęs naujas kūrybinis pakilimas, išsiplėtojęs, tiesa, kitokia negu „Vėlinės“ linkme. 1833 m. pavasarį laiške bičiuliui A. E. Odinecui poetas taip nusako „Pono Tado“ kūrimo aplinkybes: „Daug dirbu, be įvairaus pašalinio ir atsitiktinio rašymo, varau savo poemą, kurios šiandien baigiu ketvirtą giesmę. Gyvenu tada Lietuvoje, giriose, smuklėse, su šlėkta, su žydais etc.“⁶. Kūrinys sparčiai ėjo į priekį ir 1834 m. vasario mėnesį buvo jau užbaigtas. O įžanginėje strofoje buvo inkrustuotas dažnai minimas gimtosios žemės vardas:

*Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą!
Kaip reik tave branginti, vien tik tas pamato,
Kas jau tavęs neteko. Nūn tave vaizduoju
Aš, ilgesy grožiu sujaudintas tavuoju.*

⁵ Witkowska A. Wielcy romantycy polscy, s. 87.

⁶ Mickiewicz A. Dzieła. T. XV, cz. 2. Warszawa, 1955, s. 77.

Epinės poemos žanras reikalavo kito meninio registro, ne mažiau įtaigaus ir skambaus, — tad A. Mickevičius, tarsi atidavęs duoklę ekspresyviajam romantikų tonui, „Pone Tade“ siekė harmoningos pusiausvyros tarp objektyvumo ir subjektyvaus lyriškumo. Klasikine rimtimi alsuojančios strofos, tikslūs rimai, ritmingas eilučių bangavimas adekvačiai perteikia prasminį poemos turinį — idiliškas nuotaikas, santūrius personažų veiksmus, aiškius poelgių motyvus. Raiškiai nutapytoje siužeto panoramoje (čia ypatingas vaidmuo tenka gamtos vaizdams) įsikomponuoja miniatiūriškas bajorijos gyvenimo paveikslas, pakankamai autonomiškas, turintis savo egzistavimo principus, bet taip pat daugybe gijų susisiekiantis su realia istorine tikrove. A. Mickevičius dar „Gražinoje“ ir „Konrade Valenrode“ pasireiškė kaip epinio pasakojimo meistras — išradingai pynė fabulos, intrigos gijas, kūrė reljefiškus peizažus, personažų santykių paveikslus. Išoriškas reiškinių vaizdas, ryškūs portreto kontūrai „Pone Tade“ derinami su įtaigiai atskleistais herojų charakterio, dvasios bruožais.

Pradžioje poetas buvo sumanęs parašyti idilišką dviejų jaunuolių meilės istoriją, vykstančią sename lenkų dvarelyje, — kūrinys, anot paties autoriaus, galėjo panėšėti į J. V. Gėtės idilę „Hermanas ir Dorotėja“. Ilgainiui poema rutuliojosi įvairiomis linkmėmis (iš pirminio sumanymo liko centrinis motyvas — Tado ir Zosės meilė), autorius panaudojo gausią etnografinę medžiagą, kuri savo ruožtu sąlygojo naujus tipus, charakterius. Tiek gana tiksliai lokalizuotas veiksmas (Naugarduko apylinkės), tiek aiškos chronologinės kraštinės (įvykiai klostosi 1811—1812 m.) smarkiai didina tikrovės iliuziją, kaip, beje, ir daugybė autentiškų pavardžių, realiųjų detalių. Ramiai, bet turiningai ir kryptingai tekantis siužetas tarsi įtraukia vis platesnius istorinius reiškinius: nuo pagrindinio intrigos mazgo (Soplicų ir Horeškų šeimų nesantaikos) einama prie Jackaus Soplicos mįslingo likimo, santykių su rusų valdžios atstovais ir Napoleono armijos įžengimo. „Pono Tado“ veiksmo erdvė smarkiai išsiplečia — kūrinį galima laikyti visos tautos gyvenimo, lūkesčių modeliu. Gana tipiškas ir ankstesnio avantiūristo Jackaus — vienuolio Robako — likimas, kuriame rado atgarsį svarbios ano meto lenkų nacijos problemos. A. Mickevičius šiuo portretu siekė parodyti susiskaidžiusiems į priešiškas stovyklas, nuolat besivaidijantiems Paryžiaus emigrantams kelią į vienybę. Jackus, ankstesnis vaidininkas ir smurtininkas, pabėga į užsienį, kartu su lenkų legionais kaunasi įvairiuose mūšiuose už Žečpospolitos atkūrimą, o vėliau tapęs konspiratoriumi, agituoja šlėktą į naują sukilimą. Tokiu būdu vėl išryškėja naujais akcentais pažymėta pagrindinė A. Mickevičiaus tema. Dėl nuolatinio dėmesio tautos likimui, jautraus ir įkvėpto tėvynės gamtos, papročių (poemoje iškeltas platus kodeksas etinių, elgesio normų, kurių puoselėtojai — visų pirma Teisėjas, Pakamorė, Voiskis), buities vaizdavimo „Poną Tadą“ literatūros tyrinėtojai neretai vadina „terapeutiniu“ kūriniu. Poetas stiprino praradusių tėvynę žmonių dvasią, sukūrė gražų poetinį pasaulį, kuriame vyrauja tradicinės vertybės, pastovumas, aiškūs

ir suprantami žmonių santykiai. Poema — tai atsiveikininimas su idealizuotu vaikystės kraštu, pagarbos ir meilės tėviškei išraiška. Kartėlio, pesimistinių nuotaikų kupinas „Pono Tado“ epilogas dar kartą išryškino itin skaudžiai romantikų išgyvenamą prarają tarp idealaus pasaulio ir tikrovės.

Įkvėptomis „Pono Tado“ strofomis trisdešimt šešerių metų poetas dar kartą patvirtino, jog jis yra talentingiausias lenkų rašytojas. Poema epopėja buvo jo gulgės giesmė: vėlesni metai, kupini gyvenimo permainų, visuomeninio aktyvumo, atnešė nedaug ryškių kūrinių. Iš jų išsiskiria meditacinė filosofinė lyrika, parašyta dirbant Lozanos Akademijoje (1839—1840). Kūrybinio išsekimo, nenoro grįžti prie poezijos priežasčių buvo daug — tai ir šeimos gyvenimo nesklandumai, pragaistingi santykiai su sektantu „mesiju“ A. Tovianskiu, dažni lenkų emigrantų kivirčiai, ir didelio darbo reikalaujančios paskaitos Paryžiaus Kolež de Frans katedroje. Ypač daug poeto energijos atėmė nenusisekę bandymai suorganizuoti lenkų emigrantų legionus. Tarsi pratęsdamas nuolat kūryboje skambančius kovos už laisvę motyvus, poetas ir publicistikos straipsniuose, skelbtuose jo paties redaguojamame laikraštyje *La Tribune de Peuples* („Tautų tribūna“), ir asmeniniu pavyzdžiu siekė įkvėpti drąsą ir viltį pavergtų tautų atstovų širdyse. A. Mickevičiaus aistringai pasisakė prieš bet kokią tironiją, aukštino internacionalistinę Europos tautų vienybę, — tai atsispindėjo ir revoliucinio judėjimo lozunge „Už mūsų ir jūsų laisvę“, ypač populiariame tarp lenkų emigrantų. 1855 m. Konstantinopolyje, burdamas lenkų karius į žygį prieš Rusiją, poetas susirgo ir mirė.

A. Mickevičiaus ryšiai su Lietuva labai platūs ir įvairūs. Tai ir gausūs lietuviški motyvai (visuose žymiausiuose poeto kūriniuose vienaip ar kitaip iškyla Lietuva), ir bičiuliai, pažįstami, ir studijos Vilniaus universitete. Antra vertus, A. Mickevičius pats įvairiomis progomis dažnai pareikšdavo, jog yra lietuvis. Todėl natūralu, kad jo kūryba buvo ypač dažnai verčiama į lietuvių kalbą, parafrazuojama, perdirbinėjama. Antai garsi „Konrado Valenrodo“ daina apie Viliją buvo verčiama net 13 kartų, o apskritai A. Mickevičiaus kūrinius lietuviškai perteikė daugiau kaip 50 vertėjų. Pirmieji vertimai (K. Nezabitauskio-Zabičio, L. Jucevičiaus, V. Zagurskio-Ažukalnio) pasirodė dar autoriui esant gyvam. Vėliau A. Mickevičiaus poeziją vertė tokie rašytojai, kaip J. Žilius-Jonila, A. Fromas-Gužutis, S. Dagilis, V. Kudirka, M. Gustaitis. Itin daug, populiarinant ir verčiant didžiojo romantiko kūrinius, nusipelnė įžymūs mūsų poetai V. Mykolaitis-Putinas, Just. Marcinkevičius, E. Mieželaitis ir kt.

A. Mickevičiaus kūryba turėjo didelę įtaką lietuvių literatūros raidai. Studijoje „Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra“, išsamiai nušvietęs „Konrado Valenrodo“ autoriaus santykius su Lietuva, V. Mykolaitis-Putinas rašo: „Jau vien iš „Vilijos“ vertimų, išbarstytų viso šimtmečio mūsų literatū-

rinio gyvenimo kely, galėtume susidaryti lietuvių literatūrinės kalbos posūkių ir svyravimų vaizdą⁷. Ypač didelę reikšmę didžiojo romantiko kūriniai turėjo XIX a. pabaigoje, atgimstant lietuviškam žodžiui. „Istorinis pasakojimas, A. Mickevičiaus naudotas lyrikoje ir poemoje, plačiai pasklido lietuvių eilėraščiuose nacionalinio judėjimo pakilimo metais kaip viena iš jo tematinių ir siužetinių dominančių“, — teigia V. Kubilius⁸. Sunku surasti žymesnį lietuvių rašytoją, kuriam būtų svetimas A. Mickevičiaus vardas, jo paties menas. Lietuviškų poeto kūrybos atgarsių bibliografija⁹ sudaro per šimtą teksto puslapių. Lietuvių skaitytoją domina taip pat klausimas, ar didysis poetas mokėjęs lietuviškai, — nuodugni A. Mickevičiaus užrašytų lietuvių liaudies dainų ištraukų filologinė analizė liudija, jog lietuviškas žodis jam buvo suprantamas. Tai patvirtina ir jo paties žodžiai, pasakyti 1827 m. Maskvoje per filareto K. Daškevičiaus vardines: „*Będę tłumaczyć myśli Daszkusa /i jego litewskie słowa*“ („Versiu Daškaus mintis/ ir jo lietuviškus žodžius“)¹⁰.

Sugestypi ir universali meninių vaizdų kalba, įstabus poetinio pasaulio rūmas, iškylantis A. Mickevičiaus kūryboje, neblėstanti taurios asmenybės šviesa užtikrina romantiko poezijos nemirtingumą, skaitytojų dėmesį ir pagarbą.

ALGIS KALĖDA

⁷ Mykolaitis-Putinas V. Raštai. T. VII. V., 1962, p. 556.

⁸ Kubilius V. Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas. V., 1983, p. 60—61.

⁹ Žr. Adomas Mickevičius. [Parengė Šiaudininė K., Riškus J.] V., 1982.

¹⁰ Žr. Archiwum filomatów. T. 1. Na zesłaniu. Wrocław, 1974, s. 213.

P A A I Š K I N I M A I

Tomą sudaro trys skyriai: lyrika (be lyrinių eilėraščių, čia dedami „Sonetai“ bei „Krymo sonetai“), baladės ir romansai, poemos („Konradas Valenrodas“, „Vėlinės“ ir „Ponas Tadas“). Skirstymas, aišku, sąlygiškas, nes lyrikos elementų randame ir A. Mickevičiaus baladėse bei romansuose, tačiau, leidėjų nuomone, šitokia klasifikacija geriau padės skaitytojams suprasti A. Mickevičiaus poetinių formų įvairovę, pagaliau — ir jo kūrybinę evoliuciją.

Išdėstant kūrinius skyriuose ir poskyriuose, pateikiant poezijos bei kitus tekstus ir juos datuojant, vadovautasi naujausiu mums prieinamu lenkišku A. Mickevičiaus raštų leidimu: Adam Mickiewicz. *Dzieła poetyckie*. T. 1—3. Warszawa, „Czytelnik“, 1979, taip pat Adam Mickiewicz. *Pan Tadeusz*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich [1971].

Tuo tarpu dar ne visų A. Mickevičiaus kūrinių datos tiksliai nustatytos. Šioje knygoje prie tekstų žymimos senuoju stiliumi paties autoriaus, nekeliančios abejonių datos ir abejotinos ar spėjamos datos (taip pat senuoju stiliumi), pateikiamos laužtiniuose skliaustuose. Laužtiniuose skliaustuose, kaip ir originale, kuriuo remiamasi, spausdinamos poeto eilėraščių leidėjų pridėtos antraštės.

Spausdinamų lietuviškų tekstų pagrindą sudaro A. Mickevičiaus kūrinių serijos tritomis: *Lyrika*. Baladės. Poemos. Vilnius, 1975; *Vėlinės*. Vilnius, 1976; *Ponas Tadas*. Vilnius, 1978, tačiau nemaža dalis kūrinių vertėjų dar taisyta ir redaguota.

Tekstuose autoriaus paaiškinimai nurodomi žvaigždute, redakcijos — skaičiumi (ši numeracija ribojasi vienu skyriumi, o poemų skyriuje — vienu kūriniu), išnašose prie tekstų pateikiami redakcijos paaiškinimai — skaičiumi su žvaigždute.

LYRIKA

Miesto žiema

Eilėraštis pirmą kartą išspausdintas savaitraštyje „Tygodnik Wileński“ 1818 m. Poetas jį skaitė viename filomatų susirinkime.

¹ *Driadės, faunai šypsosi...*— Driadė — graikų deivė, medžių globėja. Faunas — romėnų dievas, miškų ir laukų globėjas.

² *Ar ilsisi ant Vilijos krantų.*— T. y. Neries. Yra pagrindo manyti, kad Vilija — irgi baltiškas Neries pavadinimas, plg. jos intako Vilnios vardą.

³ *Cererą greit už Plutą atiduoda...*— T. y. parduoda grūdus, derlių. Cerera — romėnų žemdirbystės, derlingumo deivė. Plutas — graikų turtingumo įsmeninimas. Apie Lietuvos ir Baltarusijos dvarininkų paprotį leisti žiemos mėnesius (ir pinigų) Vilniuje rašo daugelis ano meto memuaristų.

⁴ *...rytiečių balzamu...*— T. y. kvapniu, iš Rytų (gal Turkijos) atvežamu skysčiu plaukams tepti.

⁵ *...svaiginas dūmų kartumu.*— Rūkymas tuo metu dar buvo šiokia tokia naujovė. A. E. Odinecas prisiminimuose rašo, kad filomatų subuvimuose „vienas Adomas... turėjęs privilegiją pypkiuoti“ (Wspomnienia z przeszłości. Warszawa, 1884, p. 158).

⁶ *Iš karto į roges...*— Sniegas ano meto Vilniaus gatvėse nebuvo valomas.

⁷ *...vengriną šimtametį.*— Vengrinas (lenk. *węgrzyn*) — senas vengrų vynas.

⁸ *punšas* — alkoholinis gėrimas iš vyno, romo, citrinos rūgšties ir prieskonių, patiekiamas karštas vazose.

⁹ *muskatas* — saldus desertinis malonaus aromato vynas.

¹⁰ *...„faraono“ lošikus...*— Faraonas — anuo metu azartinis kortų lošimas.

¹¹ *...varinės... / ...nutekintus drambliaus.*— Kalbama apie biliardo žaidimą. Biliardo kamuoliai buvo daromi iš dramblio kaulo, iš čia — drambliai.

„Mes įžvelgėm seniai į praeities gelmes...“

Tai — nebaigtos poemos „Bulvė“ fragmentas (309—328 eilutės). Ją A. Mickevičius rašė 1819 m., grįžo prie jos 1821 m. pradžioje, bet nebaigė nė II giesmės. 1819.II.16 ji buvo skaitoma filomatų susirinkime. Poeto sumanymą atskleidė A. E. Odinecas: „Herojinę [poemos] dalį turėjo sudaryti Amerikos, kur pirmiausia buvo aptiktos bulvės, atradimas, antrą dalį — jų auginimas ir vartojimas pas mus, arba veikiau juokaujama forma turėjo būti pavaizduotas mūsų kaimo gyvenimas ir papročiai“ (Listy z podróży, 1884).

¹² *...laužai kraujuoti dega.*— Turima galvoje inkvizicijos laužai. Čia ir aukščiau viduramžiai vertinami Švietimo epochos požiūriu.

¹³ *...nauja žvaigždė padangėj sušvytės...*— Originale: *nad Światem Nowym swobód gwiazda błyśnie* (viršum Naujojo Pasaulio sušvytės laisvių žvaigždė). Kalbama apie anglų kolonijų Šiaurės Amerikoje išsivaduojamąjį karą 1775—1783 m.

¹⁴ *...Kapitolio bonios...*— Kapitolijus — JAV kongreso rūmai. Senovės Romoje ant Kapitolijaus kalvos buvo Jupiterio šventykla.

¹⁵ *...liaudis didvyrė... / Europą išvaduos...*— Čia ir toliau kalbama apie amerikiečių išsivaduosiosios kovos poveikį Didžiajai prancūzų buržuazinei revoliucijai.

Prisiminimas

Spėjama, kad sonetas parašytas 1818 m. pavasarį. Jį poetas du kartus skaitęs filomatų susirinkimuose: 1818.V.19 ir 1819.VI.1. Vargu ar soneto adresatė — Marilė Vereščakaitė, nes ši išgarsėjusi meilė suliepsnojo 1820 m. vasarą, kurią poetas leido Vereščakų dvare.

¹⁶ *O Laura...*— Petrarkos pavyzdžiu, šiuo vardu daugelis poetų kreipdavosi į savo poetinės meilės adresatę.

Daina („Vainikais galvas vainikuokim...“)

Šią dainą draugams filomatams Mickevičius atsiuntė iš Kauno. Ji turėjo būti dai-

nuojama Pranciškaus Malevskio vardinėse 1819.XI.1. Daina netrukus paplito tarp filomatų ir filaretų, nors kurie ne kurie poeto draugai (Ježovskis) piktinosi, kad programiniiais šūkiais pagrįstas tekstas „valkiojamas“ gegužinėse.

¹⁷ ...atsimint Statutą.— T. y. filomatų organizacijos nuostatus.

¹⁸ Tėvynė, mokslas ir dorovė.— Filomatų programinis šūkis.

¹⁹ Narsumas, darbas ir vienybė.— Kitas programinis filomatų šūkis.

O d ė j a u n y s t e i

Odė parašyta Kaune 1820 m. gruodžio pabaigoje. Jaunatviškas entuziazmas, veiklos troškimas, išreikštas kokybiškai naujomis stilistinėmis priemonėmis (metrinės darnos nepaisymas, loginių ryšių sugriovimas) iš pradžių buvo nesuprantamas vilniškiams poetų bičiuliams, tik P. Malevskis, gerai susipažinęs su F. Šilerio kūryba, sugebėjo jiems atskleisti „Odės“ poetinį naujumą ir grožį.

²⁰ Jūreivis, vairas, laivas — viskas jis.— Tradicinis antikos poetų posakis, kuriuo apibūdinamas vienas jūrų moliuskas, plaukiojantis savo kiaute.

²¹ ...kapos hidras... — Kalbama apie antikinės mitologijos didžiausią didvyrį Heraklį, nukapojusį daugiagalvią slibinui — hidrai galvas. Šį žygdarbį Heraklis atliko ne „būdamas vaiku“, bet vėliau.

²² kentaurai — mitologinės būtybės, pusiau žmonės, pusiau žirgai.

²³ Iš pragaro... / Ir parsineš iš rojaus laurus.— Heraklis išvadavo požemio karalystėje kalinamą Tesėją, Atėnų herojų, nušokusį į Poseidono rūmus įmesto žiedo ieškoti. Vėliau Dzeusas nusinešė Heraklį į dangų. Ten jis tapo nemirtingas ir gavo į žmonas Hebė (Jaunystę), Dzeuso ir Heros dukterį.

²⁴ Pasistūmėk... planeta! / Naujus parinkom tau kelius.— Vaizdo pamatas — viduramžiškas pasaulio supratimas: viduryje — nejudanti žemė, aplinkui — sferomis skriejančios kitos planetos.

²⁵ ...stichijos grumėjo... / ...siautėjo chaoso gaivalai...— Čia ir toliau antikos laikų pažiūros apie pasaulio sukūrimą (iš pirmąpradžio chaoso) suplakamos su bibliniais vaizdiniais (dievo „Tebūnie!“).

²⁶ Išganyto greit saulė patekės.— Išganytas čia turi ne teologinę, bet politinę prasmę, ši sąvoka sietina su Didžiosios prancūzų buržuazinės revoliucijos šalininkų skelbiama visuomenės gelbėjimo idėja.

F i l a r e t ų d a i n a

Spėjama, kad dainą poetas atsivežė į Vilnių 1820 m. pabaigoje. Čia — tarp filomatų, filaretų ir šiaip studentų — ji netrukus labai išpopuliarėjo. Vėliau tapo vienas svarbiausių įkalčių filomatų proceso metu, nors tardymo komisijai nepavyko nustatyti dainos kūrėjo, galbūt todėl, kad tardomieji nurodinėjo vis kitokius jos autorius: Emeriką Stanevičių, Tomą Paulavičių ir kt. (St. Pigoń. Głosy sprzed wieku. 1924, p. 122).

²⁷ Tarp manuskriptų dulkų... — T. y. prie senų rankraščių. Daina poetas kreipiasi į įvairius filaretų poskyrius: čia — į filologus, toliau — į teisininkus, chemikus, pagaliau į fizikus ir matematikus.

²⁸ Bakchas — romėnų vyno ir linksmybių dievas.

²⁹ ...pėdai / Pritrūko atspirties.— Archimedui (apie 287—212 pr. m. e.), garsiajam graikų mokslininkui, sverto išradėjui, priskiriami žodžiai: „Suraskite man tokią vietą, kur galėčiau atsistoti, ir aš pajudinsiu Žemę“. Lietuvos mokyklose šis posakis fizikos mokytojų šitaip perfrazuojamas: „Duokite man atramos tašką, ir aš pajudinsiu Žemę“.

³⁰ *Pajudint žemę bando / Niutono išmintis...*— Izaokas Niutonas (1642—1727) atskleidė traukos dėsnį. Čia kalbama apie Tomą Zaną (1796—1855), matematikos studentą, norintį patraukti per draugijos narius moraliniais filaretų principais visą jaunimą — „pajudint žemę“.

³¹ *Akis užspaus tau Felę...*— Šiuo metu neįmanoma pasakyti, apie kokią Felę čia kalbama. Pasak A. E. Odineco, tai Felicija Micevičiūtė, T. Zano mylimoji.

Skiriamas K... fon D...

Spėjama, kad eilėraštis parašytas 1821 m. pabaigoje. Buvo manoma, kad K... fon D...— tai Jonas Kristoforas Damelis (1780—1840), tapytojas, Smuglevičiaus ir Rustemų mokinys, tačiau ilgainiui paaiškėjo, kad 1821 m. antroje pusėje jis jau buvo Sibire (išsiųstas į Tobolską 1820 m., paleistas laisvėn 1822 m.). L. Podhorskis-Okolovas mano, kad Marilės miniatiūrą galėjo nutapyti Karolis Dikas. Meno istorikas Vladas Drėma knygoje „Pranciškus Smuglevičius“ (Vilnius, 1973) kalba apie du brolius Damelius: Joną, žinomą portretistą ir istorinių kompozicijų autorių, ir Kristupą, miniatiūristą, P. Smuglevičiaus mokinį Vyriausiojoje Lietuvos mokykloje ir Vilniaus universitete 1803—1807 m. (p. 347). V. Drėma, maloniai sutikęs pakonsultuoti šiuo klausimu, mano, kad kriptonimas K... fon D... neabejotinai reiškias Kristupą Damelį.

³² *Tą laimę, kur lemtis užtemdė man seniai...*— Eilėraštyje itin ryškus nelaimingos meilės Marilei Vereščakaitė motyvas.

³³ *Minervos riteris...*— T. y. išminties gerbėjas, mokslo riteris, mokytojas. Čia ir toliau poetas kalba apie mokytojavimo metus Kaune.

Improvizacija, skirta E. Sledzejevskai

Spėjama, kad eilėraštis parašytas prie Baltijos jūros. Tikrai nežinoma, kur poetas išsėjos — Palangoje ar Krance (dab. Zelenogradskas). Eleonora Sledzejevskai-Nelavickienė — Kauno mokyklos mokytojo Juozapo Nelavickio žmona. Su Nelavickių šeima poetas palaikė draugiškus santykius.

Skiriamas M.

Eilėraščio poetinė adresatė — Marilė Vereščakaitė.

³⁴ *Tenai, kur mes liūdėjom, kur skardeno...*— Marilė Vereščakaitė išteikė už Lauryno Putkamerio 1821.II.14. Baltininkuose, Putkamerio dvare netoli Beniakinų, lankydavosi ir Mickevičius (A. E. Odyniec. Wspomnienia z przeszłości, p. 252—256).

Skiriamas... į albumą

Eilėraščio adresatas neaiškus, manoma, kad tai Karolina Kovalskienė, Kauno gydytojo žmona. Parašytas prieš 1824.VII.14. Kūrinio mintis paremta anuo metu populiaria gamtos mokslų teorija, kad skirtingos dalelytės viena kitą traukia, o giminingos stumia.

[I Liudvikos Mackevičaitės albumą]

Eilėraštis įrašytas 1824.X.22 į Liudvikos Mackevičaitės, Igno Chodzko sužadėtinės, albumą. Mackevičių namai buvo Didžiosios (dabar Gorkio) ir Savičiaus gatvių kampe. Eilėraštininkas Mickevičius sukūrė gavęs įsakymą važiuoti iš Vilniaus į Rusiją (vyko per Kauną ir Rygą į Peterburgą).

Į S. B. albumą

Eilėraštis parašytas 1824.X.22 Salomėjai Bekiu — profesoriaus Augusto Bekiu žmonai, literatūros ir muzikos gerbėjai. Jos sūnus (iš pirmos santuokos) — antras didysis lenkų romantikas Julius Slovackis. Šis eilėraštis — paskutinis Mickevičiaus Vilniuje parašytas kūrinys.

Keleiviai

Eilėraštis parašytas 1825.II.10 Holovinskių dvare Steblove (Ukrainoje), kur poetas sustojo keliaudamas į Odesą. Holovinskio „rūmai“ prie Rosės upės minimi „Pono Tado“ IV knygoje.

Jūreivis

Atrodo, eilėraštis buvo įrašytas į Joanos Zaleskos, gimusios Ribickos, albumą. Su Zaleskiais poetas susipažino keliaudamas iš Peterburgo į Odesą, vėliau lankėsi jų namuose Odesoje.

Pasipiršimas

³⁵ *Reik sodžių, sielų...*— T. y. baudžiauninkų, plg. N. Gogolio kūrinio „Mirusios sielos“ pavadinimą.

Skiriama D. D. Elegija

Kriptonimas D. D. tuo tarpu neišaiškintas. Nežinoma, ar tuo kriptonimu užšifruota viena moteris, ar kelios.

³⁶ *...kaip sirena...*— Pasak graikų mitų, sirenos gyveno ant pakrantės uolų ir gražių dainavimu viliojo jūreivius į pradžūtį.

Mano draugei

Manoma, kad eilėraštis parašytas Maskvoje 1827 m.

Mano bičiulės nepažįstamai sėsei

Eilėraštis skirtas Paulinai Maševskai, gimusiai Ribickai, Joanos Zaleskos seseriai (plg. eil. „Jūreivis“ paaiškinimus).

[Kai paukščiai išskrenda...]

Eilėraštis parašytas Maskvoje 1829.IV.6 į Karolinos Jeniš (1807—1893) albumą. Ją poetas mokė lenkų kalbos, „galimas daiktas, iš visų moterų, mylėjusių Mickevičių, ji mylėjo labiausiai ir suprato jį geriausiai“ (J. Kleiner. *Zarys dziejów literatury polskiej*, 1972). Vėliau, ištėkėjusi už rusų literato N. Pavlovo, jinai išgarsėjo kaip poetė.

Skiriama...

Tai paskutinis poeto eilėraštis, skirtas Marilei.

Šplūgenas (Splügenpass) — kalnų perėja tarp Šveicarijos ir Italijos.

[Ak, tie medžiai jau pražydo...]

³⁷ *...klajūnai minestreliai...*— Viduramžių poetai klajūnai — meilės dainiai, trubadūrai ir truverių kūrybos atlikėjai (iš senosios prancūzų k. *menestrel*).

Pulkininko mirtis

Eilėraščio siužetas pagrįstas 1831 m. sukilimo įvykiais — čia vaizduojama sukilėlių būrio vado Emilijos Pliaterytės (1806—1831) mirtis. Į lietuvių kalbą šį eilėraštį buvo išvertęs ir JAV „Tėvynėje“ 1909 m. paskelbęs K. Vairas-Račkauskas („Vado mirtis“).

³⁸ ...*kaip Čarneckis prieš mirtį*... — Steponas Čarneckis (1599—1665) — garsus lenkų karvedys, mirė nuo žaizdų po žygio prieš sukilusius kazokus. Prieš mirtį jis liepė įvesti į valstiečio trobą, kur gulėjo, savo kovos žirgą ir su juo atsisveikino.

³⁹ *Tadas Kosciuška* (1746—1817) — 1794 m. sukilimo vadas, kilęs iš istorinės Lietuvos.

Ordonas fortas

Eilėraštis išspausdintas Stepono Garčinskio (1805—1833) „Poezijos“ II tomo (Paryžius, 1833) pabaigoje (kaip generolo J. Uminskio kūrinys) su priedu: „Šį eilėraštį, rašytą Garčinskio pasakojimų įtakoje, dedu tarp bičiulio kūrinių kaip mūsų bendrą nuosavybę. Skiriu jį paskutiniajam lenkų vadui, nesielvartavusiam dėl mūsų reikalo ir norėjusiam iki pat galo kovoti“.

S. Garčinskis, 1830—1831 m. sukilimo dalyvis, buvo generolo J. Uminskio, vadovavusio Varšuvos gynybai pietuose ir pietvakariuose, adjutantas. Čia, tarp Volios ir Ščenslivicų, buvęs ir poeto vaizduojamas 54 fortas (redutas), kurio artilerijai vadovavo Julijonas Konstantas Ordonas (1805—1886). Kai carinė kariuomenė pirmąją apgulos dieną pralaužė pirmąjį Varšuvos gynybos žiedą, užimtame forte sprogo šaudmenų sandėliai. Manyta, kad sandėlius išsprogdino ir pats juose susisprogdino Ordonas. Tačiau Ordonas liko gyvas, emigravo į Škotiją, 1848 m. dalyvavo Vengrijos revoliucijoje, Krymo karo metais vadovavo artilerijos baterijai, vėliau Dž. Garibaldžio pulkuose kovojo už Italijos laisvę. 1886 m. Florencijoje baigė gyvenimą savižudybe.

⁴⁰ *Adjutantas* — S. Garčinskis.

⁴¹ *Atūžia sviedinys ir... / ...velėną rausia*... — Negraižtvinės, pro vamzdžio galą užtaisomos patrankos sviedinys sprogdavo ne nuo detonatoriaus, bet nuo padegamojo įtaiso (dagties), šūvio metu užsidegančio vamzdyje. Pasiekę žemę, tokie sviediniai sprogdavo ne iš karto, dėl apvalios formos šokinėdavo, rikošetuodavo.

⁴² *Kibitkos tremtinių*... — Žr. „Vėlinių“ paaiškinimus, 156.

⁴³ ...*lig Chivos*. — Chivos chanatas XVI—XIX a. — feodalinė valstybė į pietus nuo Aralo, tarp Kaspijos ir Sirdarjos žemupio (dabar Turkmėnijos TSR ir Uzbekijos TSR teritorija). XVIII a. pradžioje bandyta primesti chanatui Rusijos valdinybę. Poeto gyvenamuoju metu Rusijos imperijai priklausė Chivos šiaurės kaimynai — dalis buv. Kazachų chanato žemių (žužų).

⁴⁴ ...*tvirtovės turkų aižo*... — Rusijos ir Turkijos karas prasidėjo 1828 m. pavasarį Balkanų pusiasalyje ir Užkaukazėje. 1829 m. I. Dibičiaus vadovaujama rusų armija įžengė į Adrianopolį. Turkija buvo priversta pasirašyti taikos sutartį.

⁴⁵ ...*Paryžius jam padus iš baimės laižo*... — Po 1831 m. Liepos revoliucijos stambiosios buržuazijos statytinis Lujis Pilypas siuntė savo pasiuntinius į Peterburgą pas Nikolajų I. Lujis Pilypai rūpėjo visų stambiųjų Europos monarchijų pripažinimas.

⁴⁶ ...*Kazimieraičių ir Boleslovų*... — Rusijos carai buvo tituluojami ir Lenkijos karaliais.

⁴⁷ *Kaukazo vadas*... — Feldmaršalas I. Paskevičius, caro numylėtinis, pagarsėjęs pergalemis Užkaukazėje, 1831 m. birželio mėn. perėmė iš I. Dibičiaus vadovavimą carinei

armijai, kovojančiai prieš Lenkijos kariuomenę. Jis ir užėmė Varšuvą 1831 m. rugsėjo 6—8 d.

- ⁴⁸ ...*peržiūrų metu prie kunigaikščio rūmų*.— Aleksandro I ir Nikolajaus I brolis ir caro vietininkas Lenkijoje didysis kunigaikštis Konstantinas ėjo Lenkijos karalystės vyriausiojo kariuomenės vado pareigas. Jis labai mėgo kariuomenės paradus ir peržiūras.

Exegi munimentum aere perennius...

Po eilėraščių poeto prierašas: „Šias eiles įkvėpė Pran. Gžimalos vizitas“. Pranciškus Gžimala (apie 1790—1871) — Varšuvos publicistas, vėliau — emigrantas. Paskelbęs Varšuvoje pirmąją Mickevičiaus „Eilėraščių“ recenziją, Gžimala ir emigracijoje dėjosį esąs jo užtarėjas. Poetas į tai žiūrėjo su geraširdiška pašaipa.

- ⁴⁹ *Exegi munimentum aere perennius*.— „Pasistačiau už bronzą tvirtesnę tvirtovę“ (*lot.*), garsios Horacijaus odės „Exegi monumentum...“ (III 30) pirmos eilutės parafrazė.

- ⁵⁰ ...*Vavelio ir Pacų rūmų šlovę*...— Vavelis — lenkų karalių rūmai Krokuvoje, šiuo metu — muziejus. Jo požemiuose palaidoti T. Kosciūška ir A. Mickevičius (palaikai perkelti vėliau). Antanas Pacas (mirė 1774), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininkas, buvo pasistatęs Jiezne puošnius rūmus, kurie sudegė 1837 m. (plg. S. Morawski. Kilka lat młodości mojej w Wilnie. Warszawa, 1924, p. 391—399). Originalas: „Paców w Wilnie gmach“, bet čia turbūt *poetica licentia*.

- ⁵¹ *Nuo Virtembergo rankos*...— Adomas Virtembergas, vokiečių kunigaikščio ir Marijos Čartoriskos sūnus, tarnavo karininku caro armijoje ir 1831 m. sukilimo metu vadovavo Čartoriskų rūmų Pulavuose (prie Varšuvos) artileriniam apšaudymui.

- ⁵² ...*Lietuvon... / Gabena žydas mano tomelius slaptai*.— Po 1831 m. sukilimo Rusijos valdomoje buv. Lietuvos—Lenkijos valstybės dalyje poeto kūriniai buvo uždrausti, jie čia pakliūdavo kontrabandos keliu.

[Sargybinių lydimą grabą eglinį...]

1833 m. pradžioje Mickevičius rūpinosi džiova mirusio bičiulio S. Garčinskio „Eilėraščių“ išleidimu, kuriuos ne kuriuos taisė, vieną kitą net papildė. Šiuo eilėraščių buvo papildytas Garčinskio kūrinys „Išdavikas“.

SONETAI

1826 m. Maskvoje buvo išleistas A. Mickevičiaus „Sonetų“ tomelis. Prieš „Krymo sonetų“ ciklą poetas išspausdino daugiau nei dvidešimt sonetų meilės tema. Vienuose — aiškūs meilės Marilei atgarsiai, kituose veikiau atsispindi saloniniai nuotykių, poeto patirti Odesoje. Justino Marcinkevičiaus išversti, lietuvių kalba jie buvo išleisti 1961 m., pavadinti „Meilės sonetais“ (pakartotinai — 1969 m., leid. „Lyrika. Baladės. Poemos“ 1975 m.).

- ⁵³ [*Moto*]. *Quando era in parte altr'uom da quel, ch'io sono*.— Kai buvau iš dalies kitu žmogumi, nei esu (*it.*). Petrarkos (1304—1374) įžanginio soneto frazė, kuria šis italų Renesanso poetas apibūdino skaitytojams savo sonetus kaip jaunystės metų kūrybą.

V

- ⁵⁴ *Baugina grandines ant rankų tau uždėjęs.*— Kalbama apie poeto mylimosios santuoką su kitu.

VI. Rytas ir vakaras

- ⁵⁵ *O Laura pažvelgė...*— Pirmojoje soneto redakcijoje buvo Marija. Laura — čia ir kitur — supoetintas mylimosios įvaizdis, pasiskolintas iš Petrarkos.

VII. Iš Petrarkos

- ⁵⁶ [*Moto*]. *Sennuccio i'vo'che sappi.*— Senuči, ar nori žinoti (*it.*). Tai vieno Petrarkos soneto pradžia. Mickevičiaus sonetas — minėto Petrarkos kūrinio laisvas vertimas.

IX. Medžiotojas

- ⁵⁷ *Diana* — romėnų medžioklės deivė. Pasak A. E. Odineco, Mickevičius Baltininkuose dažnai jodavęs medžioti su L. Putkameriu ir Marile („Wspomnienia z przeszłości“, p. 256).
⁵⁸ *Kainas* — biblinių pirmųjų žmonių Adomo ir Ievos sūnus, nužudęs savo brolių Abelį.

X. Palaiminimas

- ⁵⁹ *Iš Petrarkos.*— Autografe minimas Petrarkos sonetas „Benedetto il giorno“ („Palaiminta diena“). Mickevičiaus sonetas — Petrarkos kūrinio laisvas vertimas.
⁶⁰ *...išdykėlis Amūras...*— Romėnų meilės dievaitis Amūras būdavo vaizduojamas kaip padauža berniukas su lanku ir strėlėmis.

XI. Rezignacija

- ⁶¹ *Ir žemiška dukra, ir dangiška šventoji...*— Čia žemiškoji meilė priešpastatoma dangiskajam, sudvasintam jausmui.

XII. Skiriama...

- ⁶² *Erškėtis liks kapuos beliūdinčiai kolonai.*— T. y. tam, kas miršta, kas pasmerkta užmiršimui, nykimui.

XVIII. Skiriama D. D. Vizitas

- ⁶³ *Skiriama D. D.*— Plg. elegijos „Skiriama D. D.“ paaiškinimus.

XIX. Vizituojantiems

- ⁶⁴ *...kad Graikijoj maištai.*— Kalbama apie 1821—1829 m. graikų nacionalinio išsivadavimo kovą, kurią įdėmiai sekė visa Europa.

XX. Atsisveikinimas

- ⁶⁵ *Kai laurų vainiku tave papuošt norėjau...*— Čia — pagerbti, apdainuoti.
⁶⁶ *Vos vardą ištariau...*— Matyt, Lauros vardą, plg. 12 šio soneto eilutę. Lauros ir laurų sugretinimą mėgo Petrarka.

XXI. Danaidės

- ⁶⁷ *...amžius tas, auksinis...*— Antikos požiūriu — pirmykštė, laiminga visuomenė.
⁶⁸ *...balandis buvo reikalingas.*— Turbūt pašto balandis, kuriais būdavo siunčiami laišakai.

- ⁶⁹ *danaidės* — graikų mitologijoje legendinio karaliaus Danajo dukterys, vestuvių dieną išžudžiusios savo vyrus. Buvo už tai pasmerktos požemio karalystėje amžinai nešioti kiaurais rėčiais vandenį į bedugnę statinę. Čia *danaidės* — godumo, besotybės simbolis.

XXII. E k s k u z a

- ⁷⁰ *ekskuza* — pasiteisinimas, atsiprašymas (iš pranc. *excuse*).

KRYMO SONETAI

A. Mickevičius viešėjo Kryme 1825 m. rugsėjo—spalio mėn. Jo bendrakeleiviai buvo generolas I. Vitas, Pietų Rusijos karinių gyvenviečių viršininkas (tuo metu vadovavęs dekabristų sekimui), Karolina Sobanska bei jos persenęs vyras, Karolinos brolis Henrikas Ževuskis (Rzewuski, 1791—1866, vėliau — žinomas lenkų rašytojas, istorinių romanų autorius) ir Vito agentas Bošniakas, kelionės metu dėjėsis esąs gamtininkas. Manoma, kad šitokią kompaniją poetas pasirinko norėdamas valdžios akyse pasirodyti patikimas žmogus ir tuo būdu apsaugoti nuo tolesnio persekiojimo.

1825 m. viešnagė Kryme — sudėtinė ilgos kelionės po Rusiją dalis. Jos maršrutas: Peterburgas—Vitebskas—Kijevas—Odesa—Akermanas—Odesa—Eupatorija. Iš čia jūra — į Simferopolį, po to Bachčisarajus—Balaklava—Jalta—Alušta—Eupatorija—Odesa—Charkovas—Maskva.

„Krymo sonetai“ buvo išleisti Maskvoje 1826 m. (su „Sonetais“). Autoriaus paaiškinimai šiems sonetams atsirado pirmą kartą 1836 m., kai Poznanėje buvo išleista jo „Poezijos“ knyga. Juos surašė, atrodė, „Poezijos“ leidėjas Mučkovskis. Nežymiai pataisyti, jie buvo įtraukti į 1844 m. Mickevičiaus poezijos Paryžiaus leidimą.

Į lietuvių kalbą „Krymo sonetus“ pradėta versti gerokai vėliau nei kitus poeto kūrinius. M. Brenšteino teigimu, Krokuvos universiteto bibliotekoje buvo J. A. Višteiliausko 1880 m. verstų sonetų „Klonis Akermano“ ir „Krymo varpelis“ rankraščiai (M. Brensztejn. Bibliografia utworów Mickiewicza, przełożonych na język litewski.— „Źródła mocy“, 1927, Nr. 1). Abu vertimai niekur nespausdinti, antra vertus, visai neaišku, ką reiškia pavadinimas „Krymo varpelis“. Pirmas visus „Krymo sonetus“ išvertė Motiejus Gustaitis, išleidęs 1909 m. Vilniuje leidinėlių „A. Mickevičiaus Krymo sonetai. Lietuvių ir lenkų kalbom. Vertė ir išaiškino M. Gustaitis“. Vertimą palankiai priėmė ano meto kritika. A. Jakštas „Draugijoje“ (1910, Nr. 38) rašė: „Žodžių apstybė tiesiog nuostabi. Mūsų jauniems poetams patartumėm kasdien skaityti tuos sulietuvinčius „Krymo sonetus“, kad geriau suprastų lietuvių kalbos turtingumą, plastiškumą ir elastiškumą“.

Taikliausiai M. Gustaičio darbą įvertino 1955 m. V. Mykolaitis-Putinas: „Vertėjas, atrodė, buvo gerai šiam darbui pasiruošęs, nes, studijuodamas užsienyje, parašė disertaciją apie orientalinis elementus Mickevičiaus kūryboje, ypač „Krymo sonetuose“. Vis dėlto, išskyrus pirmąjį sonetą ir vieną kitą posmą tolimesniuose, negalima šio vertimo laikyti pavykusių. Gustaitis apskritai menkai valdė eiliavimo techniką ir neturėjo gyvos kalbos bei žodžio pajautimo. Ieškodamas lietuvių kalboje tinkamų priemonių išreikšti labai sudėtingiems „Krymo sonetų“ vaizdams, jų prasmei ir tobulai meniškai formai, vertėjas nutolsta nuo gyvosios lietuvių kalbos, griebiasi retų žodžių, kala naujadarus, lipdo gremėzdiskus, sunkiai suprantamus posakius“ (V. Mykolaitis-Putinas. Raštai. T. 8, p. 572).

V. Mykolaičio-Putino versti „Krymo sonetai“ pasirodė 1948 m. Vėliau jie buvo pakartoti A. Mickevičiaus „Rinktinėje“ 1955 m., o po vertėjo mirties — V. Mykolaičio-Putino „Raštuose“ (t. 9, 1968, p. 7–24), leid. „Lyrika. Baladės. Poemos“.

„Krymo sonetai“ versti ir J. Graičiūno. Vertimai paskelbti jo eil. knygoje „Po žaibo sparnu“ (1983).

- ⁷¹ [Moto]. *Wer den Dichter will verstehen / Muss in Dichter's Lande gehen.* — Kas nori poetą suprasti, turi keliauti į poeto šalį (vok.). — Dvieilis iš J. V. Gėtės eil. ciklo persų poezijos motyvais „West-östlicher Divan“. Cituojama ne iš „Rojaus knygos“ (Chuld Nameh. Buch des Paradiesen), kaip nurodo A. Mickevičius, bet iš „Papildymų“ („Aus dem Nachlass“).

I. Akermano stepės

- ⁷² *Akermano stepės.* — Akermanas (nuo 1944 m. — Dnestro Belgorodas) — uostamiestis prie Dnestro limanų į pietvakarius nuo Odesos. XIX a. pradžioje neapgyvendintos žemės į šiaurės vakarus nuo Akermano buvo vadinamos Akermano stepėmis. Poetas šiose vietose lankėsi prieš kelionę į Krymą.

- ⁷³ *kurhanas* (iš tiurkų *kurgan* — miestas) — pilkapis Ukrainos stepėse.

- ⁷⁴ *...ugnys Akermano.* — Originalė: *lampa Akermanu* — jūrų švyturio šviesos.

II. Jūros tyla

- ⁷⁵ *Tarkankuto aukštumoje.* — Tarchankutas — kyšulys vakarinėje Krymo pusiasalio dalyje.

- ⁷⁶ *...slėpi polipų...* — Polipų čia vadinamas aštuonkojis, galvakojų klasės (*Octopoda*) jūros gyvūnas.

III. Plaukimas

- ⁷⁷ *...tinkle ištįso...* — Poetas tinklu vadina takelą — burlaivio lynus ir virves (viršum denio). Prieš audrą burės nuleidžiamos, tada takeląs gali atrodyti kaip tinklas.

V. Kalnų vaizdas iš Kozlovo stepių

- ⁷⁸ *...iš Kozlovo stepių.* — Kozlovas — rusiškas turkų tvirtovės ir miesto Gjozzlevo pavadinimas. Prijungus Krymą prie Rusijos (1783), Gjozlevui buvo grąžintas senasis graikų kolonistų pavadinimas Eupatorija.

- ⁷⁹ *Mirza* (iš persų *mirza*, sutrumpinta *amir-zadā* forma) — emyro (kunigaikščio) sūnus. Čia — greičiausiai mokytas žmogus, Korano žinovas.

- ⁸⁰ *Divas, devas* (iš sanskrito *devás*, plg. liet. *dievas*) — indoiraniškas (ir indoeuropietiškas) dievo pavadinimas, Zaratustros mokymo įtakoje gavęs *demono*, *velnio* prasmę. Šiuo vardu demonus vadina daugelis tiurkiškų tautų, tarp jų ir Krymo totoriai. Plg., be to, autoriaus paaiškinimus.

- ⁸¹ *Caregradu* (rus. Царьград) rytų slavai vadino Bizantijos imperijos sostinę Konstantinopolį (dabar — Stambulas).

VI. Bachčisarajus

- ⁸² *...bašų kaktomis lytėti...* — Turkų imperijoje baša (teisingiau — paša) — aukštų karinių ir civilinių pareigūnų titulas, išlikęs kai kuriose arabų šalyse iki mūsų dienų. Valdovo sveikinimas kakta lytint žemę būdingas daugeliui feodalinų Rytų valstybių.

- ⁸³ *Haremo tai fontanas...* — Haremas (iš arabų *haram* — tai, kas uždrausta, šventa)

musulmonų šalyse: a) namo dalis, kur gyvena moterys, b) visos musulmono žmonos ir sugulovės, gyvenančios hareme.

VII. B a c h č i s a r a j u s n a k t į

- ⁸⁴ *Spindįs nakties karalius...* — T. y. mėnulis (įvaizdis, artimas Rytų poezijai).
⁸⁵ *divanas* (iš tiurkų *dīvān*) — valstybės taryba senovės Turkijoje arba turkų aukščiausiasis teismas. Plg., be to, autoriaus paaiškinimus.

IX. H a r e m o k a p a i

- ⁸⁶ *...giltinės bunčukas.* — Bunčukas (iš turkų *bundžuk*) — turkų ir totorių karinio dalinio ženklas, medinis kotas, kurio viršuje — pusmėnulis ir arklio uodegos plaukai. Čia — vėliava.
⁸⁷ *Edenas* (iš šumerų *edin* — derlingas ir drėkinamas laukas; Babilonijos tekstuose — lyguma tarp Tigro ir Eufrato) — biblinis rojus. Čia — laimės šalis, vieta.
⁸⁸ *Netikėlio akis...* — T. y. kito tikėjimo žmogaus, ne musulmono.
⁸⁹ *...atleisk man, pranaše!* — Pranašu musulmonų šalyse vadinamas Mahometas (apie 570—632), islamo įkūrėjas.

XII. A l u š t a n a k t į

- ⁹⁰ *odaliska* (pranc. *odalisque*, iš tiurkų *odafyk* — kambarinė, sugulovė) senojoje Turkijoje — baltoji vergė sultono hareme (iš jų sultonas rinkdavosi žmonas).

XIII. Č a t y r d a h a s

- ⁹¹ *jančarai*, arba *janičarai* (iš tiurkų *jeni čeri* — nauja kariuomenė) — reguliarios turkų armijos rinktiniai pėstininkai. Iš pradžių šie daliniai būdavo komplektuojami iš nelaisvėn paimtų ir prievarta „sumusulmonintų“ jaunų krikščionių, vėliau — iš ne turkų kilmės Osmanų imperijos valdinių, paprastai — Balkanų slavų, pagaliau — iš pačių turkų.
⁹² *giauras* (iš persų *gāur*, *gābr*) — ugnies garbintojas. Iš pradžių musulmonai šiuo vardu vadino Zaratustros mokymo šalininkus, kurie, nenorėdami mirusių palaikais teršti šventųjų gaivalų — ugnies, oro, žemės, vandens, — atiduodavo lavonus plėšriesiems paukščiams — kondorams. Ilgainiui giauras islamo šalyse tapo niekinamu kitatikio pavadinimu.
⁹³ *...kaip drogmanas be jausmo...* — Drogmanas (tikslesnė forma *dragomanas*, iš arabų *tarkumān*) — Rytų šalyse: a) vertėjas ambasadoje ar konsulatuose, b) turistų vadovas, mokantis svetimų kalbų.
⁹⁴ *Po kojomis laikas...* — Originalas: *podestawszy pod nogi* — pasitiesęs po kojomis. Įvaizdžiu parodomas rytietiškas (turkiškas) sėdėjimo būdas.

XIV. P i l i g r i m a s

- ⁹⁵ *mārva* (*Morus alba*) — šilkmedis, vertinamas dėl valgomų vaisių, medienos ir lapų, kuriais maitinami šilkaverpiai.

XV. K e l i a s t i e s Č u f u t K a l e p r a r a j a

- ⁹⁶ *...Al Kahirol šulinių...* — Al Kahiras (el-Qahira) — arabiškas Egipto sostinės Kairo pavadinimas. Čia kalbama apie garsų Kairo šulinį, iškastą XII a. (gylis — 88 metrai).

XVI. Kikineiso kalnas

⁹⁷ *Kikineisas* — vietovė tarp Baidaro perėjos ir Krymo pietinės pakrantės.

XVII. Balaklavos pilies griuvėsiai

⁹⁸ *Čia graikas kaldavo Atėnų ornamentą...*— Graikai, išeiviai iš Mažosios Azijos miestų,— pirmieji Krymo kolonizatoriai. Apie 480 m. pr.m.e. Kryme įsikūrė Bosforo imperija.

⁹⁹ *Iš ten italas veržėsi pavergt mongolų...*— Naujaisiais laikais Pietų Krymo pakrantėse buvo italų miestų Venecijos ir Genujos kolonijų. Balaklavos mieste (nuo 1957 m. sudėtinė Sevastopolio dalis) XIV a. įsikūrė venecijiečiai, vėliau — genujiečiai. Su Aukso Orda ir Krymo chanatu jie ne tik kariavo, bet ir prekiaavo.

¹⁰⁰ *mekietis* — ateivis iš Mekos, šventojo musulmonų miesto. Musulmonizmas Aukso Ordos užkariautose žemėse ypač plito chano Berkės laikais (XIII a. antroji pusė).

XVIII. Ajudahas

¹⁰¹ *Ajudahas* — „Lokio kalnas“, kalnuotas kyšulys pietinėje Krymo pakrantėje į vakarus nuo Aluštos.

¹⁰² *...jaunasai poete...*— Kalbama turbūt apie Gustavą Olizarą (1798—1865), lenkų poetą, gyvenusį tuo metu Kryme ir susitikinėjusį su Mickevičiumi. Olizaras palaikė ryšius su slaptomis anticarinėmis organizacijomis.

BALADĖS IR ROMANSAI

1822 m. birželio mėn. Vilniuje pasirodo Mickevičiaus „Eilėraščių“ I tomelis, kuriame buvo paskelbtos 1819—1821 m. parašytos „Baladės ir romansai“. Šis ciklas — visai naujas reiškinys lenkų poezijos istorijoje, su juo siejama romantizmo pradžia. Sąvokas „baladė“ ir „romansas“ poetas, rodos, griežtai skyrė. Romansas — tai emocionalesnės tonacijos ir lyriškesnės struktūros kūrinys („Marilės kalnelis“, „Snieguolė“), šiek tiek artimas klasicizmo epochoje populiariai „seliankai“ (pastoralei). Tuo tarpu baladės — daugiau epinio pobūdžio eilėraščiai, turintys ryškesnį siužetą.

Bemaž visi šio ciklo kūriniai paremti folkloru. Tautinė jo kilmė, deja, nelabai aiški, nes poeto kartkartėmis vartojamas terminas „lietuviška“ čia reiškia „ne tautinę, bet regionalinę kategoriją, apimančią ir lietuvių, ir baltarusių, ir lenkų tautybės reiškinius istorinės Lietuvos teritorijoje“ (V. Mykolaitis-Putinas. Raštai. T. 8, p. 521). Antra vertus, matome čia „Lietuvos senovės ir gamtovaizdžio“ motyvų (ten pat). Šis momentas, matyt, paskatino lietuvių literatus palyginti anksti imtis versti balades į lietuvių kalbą: 1837 m. L. Jucevičius išspausdino balades „Switezine“ ir „Trins Budrisaj“, apie 1848 m. V. Zagurskis-Ažukalnis vertė baladę „Sugrįžimas tewo“, vėliau S. Dagilis, M. Davainis-Silvestraitis, P. Arminas ir kt.

Snieguolė

Manoma, kad romansas parašytas 1820 m. antrojoje pusėje Kaune. Kūrinio antraštę (lenk. *Pierwiosnek*) autorius aiškina — *Primula veris* (pavasarinė raktažolė).

¹ *...Marile...*— Čia matome paslėptą, bet lengvai iššifruojamą tomo dedikaciją Marilei Vereščakaitei.

R o m a n t i k a

Pirmas „Romantikos“ variantas parašytas 1821.I.10 ar keliom dienom anksčiau. Tai programinis romantinės poezijos kūrinys, pripažįstantis neaprepiamas galimybes moksliskai tirti materialųjį pasaulį ir kartu skatinantis pasikliauti intuicija, tikėjimu.

² [Moto].— Citata iš Šekspyro „Hamleto“ I veiksmo II scenos. Hamletas kalba apie nužudytą savo tėvą. „O kame?“ — Horacijaus klausimas. Netrukus pasirodys tėvo dvasia.

³ ...patikėjot vargšės ligonės / Kliedenisu...— 1819 m. „Dziennik Wileński“ išspausdino Jono Sniadeckio, 1807—1815 m. Vilniaus universiteto rektoriaus, o tuo metu — profesorius, straipsnį „Apie klasikinius ir romantinius raštus“. Strofoje parafrazuojama šio straipsnio fragmentas: „Įveda šiuo metu į sceną raganų sambūrius, jų žavėjimus ir ateities aiškinimus, vaikstančias dvasias ir pamėkles, velnių ir angelų pokalbius ir t.t. Kas čia nauja ir išmoninga? Visos bobos senų seniausiai žino apie tas grožybes ir kalba apie jas, su panieka juokdamosi. Negi šie negrbumai ir pramanai, paimti iš storžieviškumo, lengvapėdiškumo ir prietaringumo epochos, gali linksmiti ir mokyti aštuonioliktame bei devynioliktame amžiuje neišsprusią prastuomenę, nekalbant jau apie gerai išauklėtus žmones?“

S v i t e z i s

Baladė dedikuota Marilės broliui Mykolui Vereščakai, kurio palivarke Plužinuose poetas kartais lankydavosi. Už penkių kilometrų į vakarus nuo Plužinų, girioje, buvęs Svitezio ežeras. Baladės siužetas paimtas iš Volynės kronikininko rankraštyje paminėto kažin kokio lietuvių miesto moterų žygio. Moterys, „vyrams išėjus į karą, pačios gynė miestą, bet, negalėdamos priešams atsispirti, meliausiai pasirinko savo noru mirtį negu nelaisvę“ (iš autoriaus paaiškinimų „Gražinai“).

⁴ *Cirinas* — miestelis netoli Plužinų.

⁵ ...protėvių žemė, / Vienu susiję krauju mes.— T. y. dabartiniai šių žemių savininkai yra tolimi buvusių valdovų Tuhanų giminaičiai, palikuonys.

⁶ ...garsiųjų Tuhanų.— Vereščakų tėvonija — Tuhanovičiai, už penkiolikos kilometrų į rytus nuo Svitezio; ten iki santuokos su L. Putkameriu gyveno ir Marilė. Mickevičiaus gimtoji Zaosė — už trylikos kilometrų į pietus nuo Tuhanovičių.

⁷ *Sostinė gražią lietuvių*.— Daugelis senųjų kronikų rašo, kad Naugardukas buvęs Mindaugo sostinė (plg. Lietuvos metraštis. Vilnius, 1971, p. 53—56).

⁸ ...*Rusijos caras*...— Mindaugo laikais (XII a. viduryje) caro (plg. vok. *Kaiser*, lot. *caesar*) titulas Rusioje nebuvo žinomas.

⁹ *taranas* (iš it. *taranto*) — apkaustytu galu rąstas apsuptų tvirtovių sienoms griauti (antikos laikais ir viduramžiais).

¹⁰ ...*meta į laužą*...— Čia ir toliau lietuvių skaitytojas nesunkiai atpažins padavimą apie Pilėnų gynėjus.

¹¹ *Caro gėlė čia vadinama*.— Vertėjas čia tiksliai perteikia originalą: *kwiaty nazywa cary*. Baltarusijoje šiuo vardu vadinami keli augalai. Iš gėlės aprašymo sprendžiama, kad poetas turėjęs galvoje vandens lobeliją (*Lobelia*), būdingą Svitezio ežero augalą. Kai kurios lobelijos yra nuodingos.

S v i t e z i e t ė

Baladė parašyta „Plužinuose prie Svitezio 1821 m. rugpjūčio 12 d.“ („Dziennik Wileński“, 1822, Nr. 3). Vienoje iš pirmųjų publikacijų buvo paantrašė: „Žinoma, kad

Svitezio pakrantėse pasirodo undinių, arba vandens nimfų, kurias prastuomenė vadina svitezietėmis“. Mickevičiaus sudarytas žodis svitezietė (lenk. *switezianka*) įėjo į lenkų kalbos žodyną kaip bendrinis žodis, undinės sinonimas.

Marilės kalnelis

Romansas parašytas Kaune 1820 m. lapkričio mėn. Siųsdamas jį bičiuliams, poetas pažymėjo, kad tai vertimas iš lietuvių kalbos. 1820.XI.28 J. Čečotas kūriny skaitė Bičiulių sąjungos susirinkime kartu su savo recenzija „Pastabos apie selianką, verstą iš lietuvių kalbos, pavadintą „Marilės kalneliu“. Čia, be kita ko, rašė: „Nepažindamas originalo, nelyginau lietuviškų žodžių su lenkiškais, bet negalima norėti, kad vertimas būtų natūralus ir skambesnis. Netgi nemanau, kad autorius laisvai sekė, jis turėjo visai nenutolti nuo originalo“. Ten pat Čečotas siūlo Mickevičiui pateikti visuomenei kūrinio originalą, „kad būtų išsaugota ši puiki selianka, kaip lietuvių poezijos ir lietuvių kalbos paminklas“ (J. Trečiak. Adam Mickiewicz w świetle nowych źródeł, 1917).

Romanso paantraštėje autoriaus pažymėta: „Sumanymas paimtas iš lietuviškos giesmės“. S. Zdziarskis, tyrinėjęs liaudies kūrybos pradus Mickevičiaus poezijoje, randa čia lietuvių raudos atgarsių. Kitų nuomone, ji artimesnė baltarusių raudoms. Aiškiai lietuviškas romanso scenovaizdis.

Bičiuliams. Siunčiant baladę „Patinka“

Nors autoriaus nurodyta: Kaunas, 1819 m. gruodžio 27 d., tačiau tą dieną (naujuoju stiliumi — 1820.I.8) poetas skaitė „Bičiuliams“ ir „Patinka“ Bičiulių sąjungos posėdyje. Manoma, kad kūrinys parašytas 1819.XI.20.

¹² ...vienuolyno mūruose... — Kaune poetas gyveno buvusio jėzuitų vienuolyno rūmuose.

Patinka

Ankstyvosios publikacijos turi paantraštę: „Ši baladė — tai kaimiečių giesmės vertimas“. Baladės siužetas, galimas daiktas, paskolintas iš tautosakos: tie, kurie paniekina meilę, turi kentėti po mirties.

¹³ Į Rūtą važiuojant... — Rūta — palivarkas į rytus nuo Naugarduko, poetas po tėvo mirties ten lankydavosi ir gyveno (1813—1815) pas savo globėją Medardą Rostockį.

Ponia Tvardovska

Baladės siužetas paimtas iš lenkų tautosakos, kur Tvardovskis — žmogus, sudaręs su velniu sutartį (kaip Faustas vokiečių viduramžių sakmėse).

¹⁴ *Mefistofelis* — piktoji dvasia, velnias.

¹⁵ ...ant Pliko kalno... — Plikasis kalnas (*Łysa góra*, netoli Kelcų) — pasak tautosakos, velnių ir raganų sambūrių vieta.

¹⁶ *dictum acerbum* — nemaloni kalba, kartus žodis (*lot.*).

¹⁷ *nobile verbum* — bjoro žodis, garbės žodis (*lot.*).

Pasala

Baladę į rusų kalbą vertė A. Puškinas.

¹⁸ ...už pečių švyst rankoves... — T. y. perpjautas kontušo rankoves, kurios buvo užmetamos ant pečių.

- ¹⁹ ...*janičarų Saudyklei*...— Kalbama apie ilgą turkišką šautuvą, vartotą janičarų.
²⁰ ...*šovinius traukia*. / *Dantimis ėkšt nukanda*...— Gatavų šovinių seniau nebudavo. Saulys paraką laikydavo popieriaus vamzdeliuose (patronuose). Nukandęs ar nupjovęs jo galą, supildavo paraką į vamzdį, įdėdavo pakulų kaitį, sugrūdavo jį strumpliui, įdėdavo kulką, po to — vėl kaitį.

Trys Budriai

Baladės paantraštėje pažymėta: „Lietuvių baladė“, turbūt todėl, kad siužeto pagrindas — Lietuvos istorija bei senovė. Vilniaus universitete poetas draugavo su dviem broliais Budrevičiais, kuriuos bičiuliai vadino Budriais. Vincas Budrevičius, filomatas, buvo kartu su poetu ištremtas į Rusiją. Baladėje poetas ir įamžino savo bičiulių pavardę. Baladę į rusų kalbą vertė A. Puškinas.

- ²¹ *Rusas Algirdui tenka, o Skirgaila puls lenką*...— Algirdas (apie 1296—1377) tvarkė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rytų politiką, kuria buvo siekiama pajungti rusų žemes. Skirgaila (1353—1396), Algirdo sūnus, rėmė Jogailą kovoje prieš Kęstutį ir Vytautą, buvo nuvykęs pas Lenkijos ir Vengrijos karalių Liudviką.
²² ...*Naugardo sienas / Palei Ilmenio ežerą platų*...— T. y. Novgorodo miestą (prie Ilmenio ežero).
²³ *Ten gintaro kaip smėlio*...— Kryžiuočiai tuo metu valdė beveik visą pietinį ir rytinį Baltijos pajūrį, turtingiausią gintaro teritoriją visoje Europoje.

Bėgimas

Baladė parašyta emigracijoje. Poetas sakėsi jai panaudojęs visoms krikščionių tautos žinomą pasakojimą ir Lietuvoje girdėtą lenkų liaudies dainą. Panašių motyvų yra ir „musų [lietuvių] tautosakoje: miręs mylimasis ar jaunikis, su burtais pašauktas jaunosios, vidurnaktį sodina ją į balną, skrenda į savo laidojimo ar žuvimo vietą ir, jaunajai liepęs pakeliui numesti turimus šventus daiktus, dingsta kartu su ja kape“ (V. Mykolaitis-Putinas. Raštai. T. 8, p. 526).

POEMOS

KONRADAS VALENRODAS

„Konradą Valenrodą“ poetas pradėjo rašyti 1825 m. Odesoje ar Odesos apylinkėse. Nutraukęs kuriam laikui darbą, grįžo prie jo 1827 m. ir tais pat metais poemą baigė. Atskira knyga ji buvo išleista 1828 m. Peterburge. Po metų ten pat pasirodė pataisytas leidimas.

„Poetas, kaip tik Rusijoje suvokęs savo kūrybinę galią, kartu jautė siaubingą savo paties ir savo tautos bejėgiškumą prieš akivaizdoje“ (J. Kleiner. Zarys dziejów literatury polskiej, p. 215). Peterburge Mickevičius buvo dekabristų — kovotojų prieš carizmą ir savo bičiulių (K. Rylejevo, A. Bestuževo) — tragedijos liudytojas. Tuo metu jis skaitė N. Makiavelio veikalą „Kunigaikštis“. Šis karštas Italijos patriotas rašė: „Kai kalba eina apie buvimą ar nebuvimą, tėvynės gyvybę ar mirtį, reikia griebtis bet kokių

priemonių tėvynės laisvei ir egzistencijai gelbėti“. Citatą iš N. Makiavelio „Kunigaikščio“ poetas pasirinko „Konrado Valenrodo“ moto.

Poemos herojumi Mickevičius daro priešų šalyje gyvenantį savo krašto patriotą lietuvį, vaikystėje pakliuvusį Ordino nelaisvėn ir ilgainiui tapusį Kryžiuočių ordino magistru. Tai bene tragiškiausia asmenybė visoje romantizmo epochos literatūroje, artima Šilerio Karlui Morui ir Bairono herojams, tačiau už juos nepalyginamai didingesnė, nes Konradas laisva valia, sąmoningai sutrypė savo asmeninę laimę, kurios jis pagaliau nė neieškojo, — „jos nebuvo tėvynė“. Šis paveikslas — tai himnas pasiaukojimui tėvynės meilei.

Poemos siužetas paimtas iš lietuvių kovų su Kryžiuočių ordinu (plačiau žr. autoriaus paaiškinimus). Tačiau „turinio aptemdymas“ carinių cenzorių neapgavo. Pats filaretų bylos organizatorius senatorius Novosilcevas, matyt, neišleides iš akių Mickevičiaus nė ištremimo metu, savo raporte caro broliui Konstantinui taip rašė: „Pasirodžius Peterburge lenkiškai poemai, antrašte „Konradas Valenrodas“, parašytai Mickevičiaus, buvusio slaptoji patriotinės lenkų „Filaretų“ draugijos nario, laikau savo pareigą atkreipti jo imperatoriškos didenybės cesoraičio dėmesį į šios knygos įtartinę turinį. Yra žinoma ir jau ne kartą buvo pastebėta, kad lenkų rašytojai kelia protėvių darbus, pasakoja apie tautos šlovę, apie didžius lenkų karvedžių ir valdovų žygius ir tuo stengiasi gaivinti lenkiškąjį patriotizmą... Jei tokie veikalai yra kenksmingi ir net nusikalstami, tai kaip pavadinti tuos, kurie, apvilkti viliojančiu poezijos grožiu, moko puoselėti paslėptą priešškumą, apsimetėlišką ištikimumą ir ruošti laikomiems svetimšaliais tėvynainiams, kadangi jie ne tautiečiai, pačią klastingiausią išdavystę? Prie tos rūšies veikalų priklauso ir Mickevičiaus poema „Konradas Valenrodas“ (cit. iš V. Mykolaičio-Putino „Raštų“. T. 8, p. 518—519).

XIX a. „Konradą Valenrodą“ labai mėgo lietuvių kultūros veikėjai. Anksti pradėta jį versti: amžiaus viduryje „Dainą“ („Viliją“) ir kitas ištraukas vertė V. Zagurskis-Ažukalnis ir E. Daukša, apie 1860 m. M. Godlevskis išvertė beveik visą poemą (vertimas liko neišspausdintas), pagaliau 1891 ir 1910 m. pasirodo (dviem leidimais) pilnas S. Dagilio vertimas. Be to, „Konradą Valenrodą“ vertė K. Bukavietis ir J. Žilius-Jonila (plačiau žr. V. Mykolaitis-Putinas. Raštai. T. 8, p. 549—553). Labai šiltai buvo priimtas S. Dagilio vertimas (jo fragmentai paskelbti kn. Stanislovas Dagilis. Lietuviškas šiuipyns. 1973, p. 82—106): „Už „Konradą Valenrodą“ patsai autorius Mickevičius, jei tebebūtų gyvas, pabučiuotų mūsų senelį Dagilį. O jei aš būčiau Mickevičius, tai visai nesidrovėdamas padėčiau savo parašą po vertimu ir pasakyčiau: jis — kone tikras brolis originalui“ (J. Tumas. Lietuvių literatūros paskaitos. Aušrininkų grupė. Kaunas, 1924, p. 238). „Dainą“, be kitų vertėjų, vertė V. Kudirka (1896 m.), Maironis (1891 m.), J. Mačys-Kėkštas (1910 m.). Ilgainiui ji virto liaudies daina.

Pokario metais (1948 m.) pasirodo V. Mykolaičio-Putino verstas „Konradas Valenrodas“, pakartotas 1955 m. A. Mickevičiaus „Rinktinėje“, 1968 m. V. Mykolaičio-Putino „Raštų“ 9 tome, išėjo keli „Mokinio bibliotekos“ serijos leidimai, 1975 m. leid. „Lyrika. Baladės. Poemos“.

¹ [Moto].— Citata iš Renesanso italų valstybės teoretiko N. Makiavelio (Nicolo Machiavelli, 1469—1527) kūrinio „Kunigaikštis“: „Privalote žinoti, kad kovoti galima dvejopai... reikia būti lape ir liūtu“. Ilgainiui makiavelizmą imta interpretuoti kaip cinišką, su priemonėmis nesiskaitantį politinį mokymą.

² [Dedikacija].— Bonaventūra Zaleskis ir jo žmona Joana — Ukrainos dvarininkai. Būdamas Rusijoje, poetas su jais draugavo.

P r a t a r m ė

- ¹ *Lietuvių tauta...*— Šią sąvoką Mickevičius taiko visoms baltų gentims: lietuviams, prūsams ir latviams (letams).
- ⁴ *...apie tryliką amžių kaimynų užpuolimų buvo pažadinta...*— Vokiečių feodalų intervencija į baltų žemes prasidėjo XIII a. pradžioje: 1202 m. įkuriamas Kalavijuočių ordinas, 1226 m. Mazovijos kunigaikštis Konradas atkviečia į Kulmo žemę Kryžiuočių ordiną.
- ⁵ *...Teutonų ginklui...*— Lotyniškas Kryžiuočių ordino pavadinimas — *Ordo Equitum Teutonicorum* (Vokiečių riterių ordinas).
- ⁶ *...iš Didžiojo Naugardo...*— T. y. iš Novgorodo, XI—XV a. turtingo prekybos miesto.
- ⁷ *...Algirdo ir Vytauto laikais...*— Algirdas valdė 1344—1377 m., Vytautas — 1392—1430 m.
- ⁸ *...kaip kinai totorius grobikus...*— Kinų VI a. istoriniuose šaltiniuose totoriais (ta-ta) vadinta mongolų gentis, klajojusi tarp Buyr Nūro ežero ir Chingano kalnų. Ilgainiui totoriais kinai vadino visus mongolus.
- ⁹ *Jogailaičiai...*— Lenkų istoriografijoje Jogailaičiais vadinami Jogailos (Lietuvos didysis kunigaikštis 1377—1392 m. ir Lenkijos karalius 1386—1434 m.) palikuonys. Jogailaičių dinastija viešpatavo Lenkijoje 1386—1572 m. Paskutinis Jogailaitis — Žygimantas II Augustas (1548—1572).
- ¹⁰ *Lietuva — tai įdomus pavyzdys tautos, kuri po didžiulių savo laimėjimų išnyko...*— Mickevičius čia kalba ne apie tautos, o tautinės valstybės išnykimą.
- ¹¹ *Lietuva jau yra visiškai praėityje...*— 1843 m. poetas šios minties atsisakė: „Ta tauta yra viena iš tų, kuri tūno ir kažko laukia“ („Slavų literatūra, III kursas, XV paskaita“, — cit. iš leid. Lietuvių literatūros chrestomatija. XIX a. pirmoji pusė. Vilnius, 1986, p. 273).
- ¹² *„Was unsterblich im Gesang soll leben, / Muss im Leben untergehn“.*— F. Šilerio eilėraščio „Graikijos dievai“ baigiamasis dvielis. Šiuo fragmentu Mickevičius parbrėžė, kad poemoje tevaizduojama praėitis.

Į ž a n g a

- ¹³ *Jau šimtmetis baigė praėti...*— Kryžiuočiai prūsų užkariavimą pradėjo 1231 m., 1283 m. prūsai buvo galutinai pavergti. Poemos veiksmas pradedamas tuo metu, kai Konradas Valenrodas buvo renkamas magistru, 1391 m.
- ¹⁴ *...dievų paslaptingos šventovės / Viršūnėmis blizga...*— Sprendžiant iš turimų duomenų, senovės lietuviai nėra turėję šitokių didingų kulto pastatų.
- ¹⁵ *Palemonas* — legendinis lietuvių kunigaikščių protėvis ir Lietuvos valstybės įkūrėjas. Mickevičius šią legendą veikiausiai buvo skaitęs M. Strijkovskio „Kronikoje“. Tai rodo „Gražinos“ autoriniai paaiškinimai.
- ¹⁶ *...grūda muškietą.*— Muškietą (pranc. *mousquet*) — didelio kalibro šaunamasis ginklas, kurį vartojo pėstininkai XVI—XVII a., tad kryžiuočiai negalėjo būti jomis ginkluoti. Čia — vertėjo *poetica licentia*, originale — *strzelba* (šaudyklė).
- ¹⁷ *...tiek broliškos santarvės rasta...*— Abiejuose Nemuno pusėse gyveno giminingos baltų gentys — prūsai ir lietuviai.
- ¹⁸ *vaidila* — senovės baltų kulto ir administracijos pareigūnas: apylinkės vyresnysis arba krivio pasiuntinys, šaukęs gyventojų susirinkimus, vadovavęs kulto apeigoms. Šio žodžio istoriškumą liudija vietovardžiai ir pavardės.

I. Išrinkimas

- ¹⁹ *komturas* — Kryžiuočių ordino pareigūnas, karinis bei administracinis apygardos (komturijos, komandorijos) viršininkas.
- ²⁰ *Kapituloj...* — Kapitula čia — kryžiuočių komturų ir šiaip vyresnybės susirinkimas.
- ²¹ *Kastilijos kalnais jis maurus ginęs...* — Maurais viduramžiais buvo vadinami musulmonai (arabai, berberai ir kt.), kurie iš šiaurės vakarų Afrikos, Magribo, arba Mauritanijos, persikėlė 710–711 m. į Pirėnų pusiasalį. Kastilija — Ispanijos provincija.
- ²² *...Otomano...* — Čia — turką (turima galvoje kryžiaus karai).
- ²³ *...laivus pagonių...* — Matyt, turkų laivus. Viduramžių krikščionybės supratimu musulmonai — irgi pagonys.
- ²⁴ *Kuklumas, neturtas ir vientulystė.* — Šių vienuoliškų dorybių paisyti pasižadėdavo kiekvienas Kryžiuočių ordino narys, nors pažadai likdavo pažadais.
- ²⁵ *Jis siekia kanklių.* — Originalas: *lutni*; liutnė — chordinis instrumentas, į Europą pakliuvęs iš arabų šalių ankstyvaisiais viduramžiais.

II

- ²⁶ *...mišparų išklausti...* — Mišparai (iš viduramžių lot. *vesperae*) — vakarinės mišios, laikomos sekmadieniais ir šventadieniais.
- ²⁷ *Karveli Siono.* — Sionas — kalnas Jeruzalėje, ant kurio buvo garsi Saliamono bažnyčia. Siono karvelis — šventosios dvasios sinonimas.
- ²⁸ *Paežery...* — Marienburge (dabar Malborgas) nėra ežero, tik Vyslos atšaka Nogatas. Spėjama, kad poetas, Marienburgo vaizdą tematęs knygoje, Nogatą ir palaikė ežeru.
- ²⁹ *...kardininkam.* — Žodis atsirado vertime. Vertėjas jį, matyt, suprato kaip riterio sinonimą.

III

- ³⁰ *...kryžius suspindės ant Vilniaus sienų.* — Lietuva oficialiai priėmė krikščionybę 1387 m., vadinasi, tuo metu, kai Konradas Valenrodas buvo išrinktas magistru (1391 m.), Vilnius jau buvo krikščioniškas miestas.
- ³¹ *Dabar stoka lietuviams sutarimo.* — 1380–1396 m. Lietuvoje vyko tarpusavio karai.
- ³² *Galingi chanai...* — Tuo metu — Aukso Ordos valdovai, kuriems priklausė ne tik Krymas, bet ir didžiuliai plotai į šiaurę bei rytus nuo Krymo.
- ³³ *...Vytautas... / Atvykęs Ordino globos ieškoti.* — Vytautas į Marienburgą buvo atvykęs 1390 m., prieš Valenrodą išrenkant magistru. Kryžiuočių ordinas, norėdamas susilpninti Lietuvos jėgas, kurstė nesantaiką tarp Vytauto ir jo pusbrolio Jogailos.
- ³⁴ *...Mindaugo kalne...* — Šitaip vadinama kalva prie Naugarduko.
- ³⁵ *Man iš sparnų numestų po plunksnelę...* — Prašančios paukščio plunksnos mergaitės motyvas žinomas ir lietuvių tautosakoje.
- ³⁶ *...Kaino mirtimi...* — Pasak padavimo, Kainas — brolio Abelio žudikas — gyvenimą baigė savižudybe.
- ³⁷ *...į Marijos pilį...* — Vokiškai Marienburgas (Marienburg) reiškia Marijos pilį.

IV. Puota

- ³⁸ *...šventė Ordino globėjo.* — T. y. šv. Jurgis, balandžio 23 d.

- ³⁹ ...*žemėj fino*...— Čia turbūt kalbama apie Estiją, kur XIII a. vyko kovos tarp įsibrovusių vokiečių riterių ir estų.
- ⁴⁰ *Surast mums bardo*...— Čia — dainininko, poeto. Bardai — senovės keltų tautų dainiai (poetai, giesmių atlikėjai). Velse ir Airijoje šis vardas išliko iki viduramžių, o Škotijoje — net iki XVIII a.
- ⁴¹ ...*trubadūras nuo krantų Garonos*...— T. y. viduramžių poetas iš Provanso, pietryčių Prancūzijos, kur teka Garona.
- ⁴² ...*senas kankles*...— Originalė: prūsišką liutnę.
- ⁴³ ...*mane, vaidilą*...— Vaidilos sąvoką poetas išplečia, paverčia jį lietuviškuoju bardu.
- ⁴⁴ ...*stygą ašutinę*...— Ašutinė styga atsirado vertime. Antra vertus, stygos chordiniams instrumentams daromos ne tik iš metalo ar gyvulių žarnų, bet ir iš ašutų.
- ⁴⁵ ...*vasalai*...— Čia — pavaldžios šalys.
- ⁴⁶ ...*sandoros lobyne*...— Sandoros lobynas (sandoros skrynja), pasak Biblijos, — paaukuota dėžė, kur buvo laikomas dekalogas (dešimt dievo įsakymų). Čia ir žemiau liaudies kūryba vertinama romantinės estetikos požiūriu.
- ⁴⁷ ...*teismo dieną*...— Paskutiniojo teismo, biblinės pasaulio pabaigos, dieną.
- ⁴⁸ *Iš bočių kaulų mūžinas pakilo*...— Vaizdas artimas pranašo Ezechielio vizijai (Ezechielis 38, 1—11).
- ⁴⁹ ...*kodring šičion*...— T. y. kodėl. Čia ir toliau „Vaidilos saktėje“ vertėjas sąmoningai naudoja morfologinius ir leksikinius archaizmus.
- ⁵⁰ *Vinrichas*...— Vinrichas fon Kniprode, didysis Ordino magistras 1351—1382 m.
- ⁵¹ *Tulko jis amatu vertės*...— T. y. vertėjo, plg. latvių *tulkot* (versti).
- ⁵² ...*iš Klaipėdos uosto*...— Klaipėdoje kryžiuočiai įsikūrė 1252 m.
- ⁵³ ...*plečia tyrų mirties karalystę*...— Poetas čia, galimas daiktas, vaizdavo ne Palangą, o Kuršių neriją.
- ⁵⁴ *Į slėnį*...— Kalbama apie vadinamąjį Mickevičiaus slėnį Kaune. Poetas jį dar mini „Gražinos“ ir „Pono Tado“ poemose.
- ⁵⁵ *Kaunas virto griuvėsiais*...— Kryžiuočiai puolė Kauną 1362, 1364 ir 1369 m.
- ⁵⁶ *Virto griuvėsiais Kėdainiai*...— XIV a. Kėdainiai tebuvo maža žvejų gyvenvietė, 1372 m. jie paminėti Vartbergės kronikoje.
- ⁵⁷ ...*Rūdavos žiaurus mūšis*...— 1370 m. prie Rūdavos upės (netoli Karaliaučiaus) kryžiuočiai nugalėjo Algirdo ir Kęstučio kariuomenę, tačiau šiose kautynėse Ordino kariuomenė patyrė sunkių nuostolių.
- ⁵⁸ ...*Grenados ginas tvirtovės*...— Grenada (Granada) — pietų Ispanijos provincija ir to pat pavadinimo miestas, paskutinė maurų valstybė Pirėnų pusiasalyje, ispanų užkariauta 1492 m., vadinasi, praėjus šimtui metų po „Konrade Valenrode“ vaizduojamų įvykių.
- ⁵⁹ ...*Alpuharos kuore*...— Alpuhara (Alpuharas) — kalnuotos pietų Grenados vietos, kur, kritus sostinei, pasislėpė maurai. Tokio miesto nėra buvę.
- ⁶⁰ ...*Almanzoras*...— Alpuharos gynėjo Almanzoro nėra buvę. Tuo vardu (iš arabų *Al-Mansur* — dievo apdovanotas pergale) X a. buvo vadinamas kitas garsus maurų karvedys.
- ⁶¹ ...*minaretuos*...— Minaretai (iš arabų *manāra* — vieta, kur esti ugnies ar šviesos) — mečetės bokštai.

V. K a r a s

- ⁶² *Išėjo bulė*...— Bulės — popiežių raštai, kuriais Vakarų Europos riteriai būdavo šaukiami į karo žygius prieš pagoniškąsias Pabaltijo tautas.

- ⁶³ *Raudonais kryžiais...*— Raudonas kryžius — kryžiaus žygio dalyvio ženklas.
⁶⁴ *O Vytautas, surinkt pulkus suspėjęs...*— 1392—1393 m. karas pasibaigė visišku kryžiuočių sutriuškinimu.
⁶⁵ *Kaip kometa, kuri karais grasina...*— Kometos — karo pranašautojos — įvaizdį matome ir poemoje „Ponas Tadas“.
⁶⁶ *...Palestinon ėjo...*— T. y. dalyvavo kryžiaus kare (prieš musulmonus).

VI. A t s i s v e i k i n i m a s

- ⁶⁷ *Meni tą statų akmenį didžiulį...*— Akmuo ir šiuo metu yra Mickevičiaus slėnyje (Kaune).
⁶⁸ *Iš tos dainos... / Išaug už mūsų kaulus keršto žygis.*— Didonės žodžių iš Vergilijaus „Eneidos“ parafrazė. Didonė sako: „O, kad iš kaulų manų tu, didvyri, kiltum atkeršyt“ (IV, 625).
⁶⁹ *Samsonas* — biblinis herojus, izraelitų vadas. Klasta paimtas nelaisvėn ir apakintas, sugriovė filistinų šventyklos kolonas ir pačią šventyklą. Po griuvėsiais žuvo pats kartu su savo priešais.

V Ė L I N Ė S

Pirmos „Vėlinių“ dalies, rašytos Kaune, A. Mickevičius nebaigė. Pirmą kartą „Vėlinių“ II ir IV dalys išleistos 1823 m. (Poezijoje Adama Mickiewicza, tom drugi. Wilno, 1823) knygoje, kur kas revoliucingesnėje nei pirmas jo poezijos tomelis (1822). A. Mickevičius, pasak J. Kleinerio, šia knyga „puolė pseudoklasikus dviejose svarbiausiose srityse — herojinėje epikoje ir dramoje“ (Zarys dziejów literatury polskiej. 1972, p. 200). Poetas, G. E. Grodeko (1762—1825) paskaitose buvo gerai susipažinęs su teorija, kad antikinė graikų tragedija kilo iš religinių apeigų, ir, kurdamas „Vėlines“, ieškojo naujų kelių lenkų nacionalinei dramai. Jis drąsiai remiasi „liaudies vaizdiniais, kurie susideda iš pagonišųjų tradicijų liekanų, perpintų krikščioniškojo tikėjimo elementais“ (A. Mickevičius. Lyrika. Baladės. Poemos, p. 360). Pseudoklasikai griežtai paisė žanrų grynumo, tuo tarpu A. Mickevičius „Vėlines“ pavadino poema, terminu, leidžiančiu naudotis ir epo, ir lyrikos, ir dramos elementais.

VAIDUOKLIS

Leisdamas II ir IV „Vėlinių“ dalis, pradžioje A. Mickevičius deda įžanginį eilėraštį „Vaiduoklis“. Eilėraščio poetinis adresatas — Mairilė, kurią lyrinis herojus prarado ir dėl kurios pavirto ramybės aname pasaulyje nerandančia vėle, vis grįžtančia į jaunystės šalį.

- ¹ *Vaiduoklis.*— Vaiduoklio įvaizdis paprastai kildinamas iš senųjų religinių sistemų, kurių reliktų aptinkama Lietuvoje ir Baltarusijoje, ko gero, iki XX a. (žavai ir kt.). A. Mickevičiaus vaiduoklis — savižudžio vėlė („pats nusižudęs“), paprastai grįždavusi tam tikru metu ten, kur gyveno. Etiologija kol kas, rodos, negali aiškiai pasakyti, kaip baltai ir slavai traktavo savižudybę prieš krikščionybę įvedimą. A. Mickevičiaus vaiduoklis, šiaip sietinas su animistinėmis pažiūromis, gerokai modifikuotas krikščioniškosios pasaulėžiūros.

- ² *Suteikia viltis jam gyvybės... / Žvaigždė... nenusileido.*— T. y. Vakarinė žvaigždė (Venera), pasirodanti po saulėlydžio. Pasak Biblijos, ji švietusi virš Betliejaus prakarėlės, kur gimė Kristus, pranašaudama išganyką, todėl buvo vadinama vilties žvaigžde. Su viltimi ji siejama ir čia: tamsoje nušvitusi, ji pranašauja šviesos pergalę.
- ³ *...ketvirtai savaitei prabėgus, / Kai varpas advento...*— Vėlinės (XI.2) švenčiamos po Visų šventųjų dienos (XI.1). Adventas pagal katalikų liturgiją — keturių savaitių laikotarpis prieš kalėdas. Adventui prasidėjus, vėlės, liaudies įsitikinimu, jau nebeklaidžiojusios.
- ⁴ *Krūtinė kraujuoja...*— Plačiau apie savižudybę žr. IV dalyje.
- ⁵ *[rytmečio žvaigždė...*— T. y. į tą pačią Venerą. Scenovaizdis nepasikeitęs, veiksmas ir šiuo atveju vyksta naktį. Gaidžiams sugiedojus, vaiduoklis turėsiąs dingti.
- ⁶ *Kai kam...*— Turbūt Laurynui Putkameriui, Marilės vyrui.
- ⁷ *...egzorcizmais kaip rykštėmis plaka...*— Plg. lot. *exorcismus*, t. y. žodiniais užkeikimais varys iš jo piktąją dvasią.

[P r a t a r m ė]

- ⁸ *...Lietuvos, Prūsijos ir Kuršo apskričių...*— Lietuva — buv. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lietuvių ir baltarusių gyvenamos žemės. Kuršas — buv. Kuršo hercogystės žemės, t. y. vakarinė Latvija tarp Baltijos jūros ir Dauguvos. Prūsija — buv. Rytprūsiai.

Vėlinių apeigos Lietuvoje ir Baltarusijoje XIX a. pradžioje išsaugojo nemaža senosios animistinės pasaulėžiūros elementų: „Senieji istoriniai šaltiniai rudeninę mirusiųjų paminėjimo šventę vadina *ilgėmis*. Jos metu šalia kitų apeigų buvę ruošiamos vaišės vėlėms kapinėse arba namie. Apie tai kalba visi XVI—XVIII a. šaltiniai. Ilgės, L. Jucevičiaus teigimu, Žemaitijoje buvo švenčiamos ir XIX a. pradžioje. Rytų Lietuvoje ši šventė buvo žinoma *vėlinių*, arba *dziadų* (baltarusių *dziady*) vardu (Lietuvių etnografijos bruožai. Vilnius, 1964, p. 525).

- ⁹ *...vadinosi kadaise „ožio švente“...*— „Ožio šventė“ minima „Gražinos“ autoriniuose paaiškinimuose. Poetas rėmėsi Simonu Grunau, apie 1510—1530 m. rašytos „Prūsų kronikos“ autoriumi, kuris „gerai supratęs lietuvių kalbą“ ir „XVI a. netyčia Prūsijoje patekęs į ožio puotą“ (Žr. A. Mickevičius. Lyrika. Baladės. Poemos, p. 383). S. Grunau liudijimas vis dėlto abejotinas: lietuvių kalbos jis greičiausiai nemokėjo, pats sakėsi šiek tiek temokėjęs prūsiškai (plg. V. Mažiulis. Prūsų kalbos paminklai. Vilnius, 1966, p. 31).
- ¹⁰ *...Kožlarz...*— Čia — ožio šventės žynys, plg. lenkų *koza*, *koziot* (ožka, ožys).
- ¹¹ *...Huslar, Gušlarz...* (*gešlarz*).— Vienašakniai slaviški žodžiai, sietini su guslėmis (plg. rusų *гусли*), styginiu instrumentu, senovėje paplitusiu daugelyje slavų šalių. Toliau *gušlarz* verčiamas žodžiu *burtininkas*.
- ¹² *...Naujojo pasaulio salose.*— Kalbama apie Karibų jūros salas: Haitį, Kubą ir t. t.
- ¹³ *inkantacijos* — burtažodžiai, čia — vėlių užkeikimai (iš lot. *incantatio*).

II DALIS

- ¹⁴ [*Moto*].— Hamleto žodžiai iš to paties pavadinimo Šekspyro tragedijos I veiksmo 5 scenos. Pažodžiui: „Danguje ir žemėje yra kur kas daugiau daiktų, nei mano jūsų filosofija“.

- ¹⁵ ...*rauda, / Kai ugnis apninka ją, / Kai ne medžiui — vėlei skauda...*— Čia ir aukščiau — ikikrikščioniški ir krikščioniški pomirtinio vėlių gyvenimo vaizdiniai. Viena vertus, vėlės po mirties gyvena šiame pasaulyje, viename iš keturių pagrindinių gaivalų — ore, vandenyje, ugnyje ar žemėje, joms, kaip ir gyviesiems, reikia valgyti bei gerti. Antra vertus, minima čia skaistykla vargu ar pirmą kartą baltų ir slavų religinėms sistemoms žinomas vaizdinys.
- ¹⁶ *Rojuj mums geriau su ja...*— Čia rojus — ne biblinis Edenas, bet vieta, kur po mirties gyvena sunkių nuodėmių neslegiamos vėlės.
- ¹⁷ *Ašarų pakalnėj šitoj. / ...kenčia kūno kančią / Sielos jūs...*— Manoma, kad čia rado atgarsį senieji liaudies religiniai vaizdiniai: mirus žmogui, lieka žemėje atgailauti pusiau materialio jo vėlės, žmogaus šešėlio.
- ¹⁸ *Paukščiai lesa mano kūną.*— Paukščiai — tai greičiausiai pono mirti pasmerktų ar nukankintų baudžiauninkų vėlės.
- ¹⁹ ...*su dvasiomis lakstyti...*— T. y. su dvarponio įsakymu nužudytų baudžiauninkų vėlėmis; jos pasmerktos, nes baudžiauninkai mirė be išpažinties.
- ²⁰ *Haidukais* (iš vengrų *hajduk* — kareivis) Lietuvos ir Lenkijos valstybėje (nuo Stepono Batoro laikų) vadinta samdytus pėstininkus, vėliau — didikų asmens sargybą, paprastai vilkinčią vengrų drabužiais.
- ²¹ *Čia kadais graži piemenė, / ...Lia lia lia lia.*— Tai J. V. Gėtės eilėraščio „Nepasiekiamoji“ („Die Spröde“, 1796) laisvas vertimas.
- ²² *Lyg raudoni kaspiniai...*— Vaizdas paaikšėja IV dalyje — tai savižudybės žymė.
- ²³ *Tyli. Nieko neatsako.*— Šmėklos tylėjimą vėliau poetas bandė paaikškinti III dalies IX scenoje: per vėlines būdavo galima išsukti ne tik mirusiųjų vėles, bet ir gyvųjų sielas, kurios skirdavosi nuo mirusiųjų tuo, jog netardavo gyviesiems nė žodžio. Tačiau IV dalyje Gustavas, miręs „žemei šitai“, kalba. Matyt, II ir IV dalių šmėklos esmė poetas sąmoningai stengėsi užmaskuoti.
- ²⁴ *Kur buvai, ten ir pranyki...*— Frazė paimta iš egzorcizmo.
- ²⁵ *Eik miškan...*— Piktos dvasios varomos ten, kur jos negali pakenkti žmogui.
- ²⁶ *stula* — dalis liturginės katalikų kunigo aprangos: ant kaklo kabinama juosta su išsiuvinėtais kryžiais.

IV DALIS

- ²⁷ [*Moto*].— „Aš pakėliau visas sudulėjusias drobulės, kuriomis karstuose dangstomi palaikai, aš išsižadėjau paguodos, kurią teikia taurus nuolankumas, vien tam, kad galėčiau nuolatos kartoti: „Ak, taip juk nėra buvę! Tūkstančiai džiaugsmų amžių amžiams sumesta į kapų duobes, o tu stovi čia vienui vienas ir juos skaičiuoji!“ Besotiti! Besotiti! Neatversk iki galo sudrįskusios praeities knygos!.. Ar tau dar neužtenka sielvarto?“

Citata iš vokiečių rašytojo Žano Polio (Jean Paul, tikroji pavardė — Žanas Polis Fridrichas Richteris, 1763—1825) knygos „Biografinės pramogos po vienos milžinės kiaušio. Pasakojimas apie vėles“ („Biographische Belustigungen unter der Gehirnschale einer Riesin. Eine Geistergeschichte“).

- ²⁸ ...*mūs bažnyčia švenčia / Melsdamasi už vėles...*— T. y. švenčia vėlines. Poetas čia lyg prieštaraui II dalies pratarnei („...apsišvietę dvasininkai ir valdžia stengiasi išgyvendinti šį paprotį... žmonės švenčia Vėlines slapta koplyčiose arba tuščiuose namuose, netoli kapinių“). Nors II dalyje ir remiamasi baltarusių nacionalinėmis

vėlių pagerbimo tradicijomis, tačiau apskritai šios apeigos „Vėlinėse“ — A. Mickėvičiaus poetinė konstrukcija.

- ²⁹ „Anuo metu...“ — Šiais žodžiais pradedami kurie ne kurie Evangelijos skyriai.
- ³⁰ *Einu... į šalį tą...* — T. y. į mirusiųjų šalį, šitaip jį, matyt, suprato Kunigas, prabilęs apie „mirties kelią“.
- ³¹ *Tu sėdi su vaikais...* — Su savo vaikais. II dalyje vaizduojamas ne katalikų, bet unitų dvasininkas. Kaip stačiatikių popai, taip ir unitų parochai (t. y. klebonai) turėjo teisę vesti.
- ³² *Ką aplenkia meilė... / ...dienos ilgesingos.* — Kaip nurodo autorius, posmas iš tikrųjų žinomas kai kuriose lenkų liaudies dainose.
- ³³ *Atsiskyrėlio bakūžės.* — Tai F. Šilerio eilėraščio „Jaunuolis prie upelio“ („Der Jüngling am Bache“) aštuonios baigiamosios eilutės.
- ³⁴ *Dar per anksti... Sakyti negaliu.* — T. y. dar toli vidurnaktis. II dalyje Šmėkla vėlinių apeigose pasirodo po vidurnakčio, IV dalyje Atsiskyrėlis įeina į Kunigo namus vakare prieš devynias. Galima būtų manyti, kad IV dalies veiksmas vyksta tą pačią dieną kaip ir II-os, tik truputį anksčiau, arba ne tais pačiais metais. Antra vertus, „Vėlinių“ tyrinėtojai mano, kad poetas sąmoningai nepaiso įvykių chronologijos, kad jis, realizuodamas „Vėlinėse“ savo „Romantikos“ tezes (plg. „Aš prabylu — jie negirdi, / Aš štai regiu — jie nemato“), tyčia įveda romantinio paslaptinumų, neaiškumo momentus.
- ³⁵ *Su juo, matyti, bus susikalbėt sunku.* — Čia ir toliau Kunigo mąstysenoje ryškus polinkis į racionalizmą, jis atstovauja tiems, kurie „Romantikoje“ tvirtina, jog „Dvasios — gryniausia pasaka...“
- ³⁶ *...suprast ir Eloizos jausmą.* — Turbūt kalbama apie Žano Žako Ruso (Rousseau, 1712—1778) anuo metu labai populiarus romano „Julija, arba naujoji Eloiza“ („Julie ou la Nouvelle Héloïse“, 1761) pagrindinę heroję.
- ³⁷ *Pažiūsti Verterį, jo ašaras ir skausmą.* — Verteris — J. V. Gėtės romano „Jaunojo Verterio kančios“ („Die Leiden des jungen Werthers“, 1774) pagrindinis herojus, XIX a. pradžioje tapęs nelaimingos meilės simboliu.
- ³⁸ *Tai nuplausiu skriaudą tą krauju.* — Nors autorius nurodė, kad eilėraštinis „Iš Gėtės“, iš tikrųjų tai ne J. V. Gėtės, bet trečiaeilio vokiečių poeto K. E. Reizenšteino (Reitzenstein) eilėraščio „Lota prie Verterio kapo“ („Lotte bei Werthers Grabe“) vertimas. Eilėraštinis anuo metu Vokietijoje išpopuliarėjo kaip daina.
- ³⁹ *Krikščionis juk esi.* — Krikščioniškoji etika prilygina savižudybę žmogžudystei.
- ⁴⁰ *...trys žvakės dega čia.* — Inscenizacinėje nuorodoje teksto pradžioje kalbama apie dvi žvakes ir lempelę prie Marijos paveikslą, vadinasi, kambaryje dega trys šviesuliai. Jie ges kas valandą, padalydami Gustavo išpažintį į tris skirtingas įtampas atkarpos.
- ⁴¹ *...tarp lapų tų nuodai.* — Tos knygos — sentimentalūs meilės romanai.
- ⁴² *Aš nuo įgrisusios buities kažkur vis bėgau...* — Bodėjimasis gyvenimu, bėgimas nuo kasdienybės — būdingas XVIII a. pabaigos bei XIX a. pradžios dekadentiškosios jaunuomenės pasaulėjautos momentas, madinga epochos liga. Ją vadino įvairiai — Anglijoje splinu (*spleen* — tam tikros stuburuočių liaukos), Vokietijoje — veltšmercu (*Weltschmerz* — pasaulio sielvartas), pagaliau verterizmu (pagal J. V. Gėtės romano herojų). Gustavo splino ištakos veikiau literatūrinės, vargu ar jas galėjo nuolėmti ano meto Lietuvos istorinė tikrovė. Antra vertus, bėgimas „nuo įgrisusios buities“ charakterizuoja ir patį Gustavą, ir jo meilę.
- ⁴³ *...į aukso amžių...* — T. y. į legendinę laimės epochą.

- ⁴⁴ ...*mirtom galvą sau dabino*...— Ištisis metus žaliuojanti mirta senovės Graikijoje buvo siejama su meilės kultu ir meilės deive Afrodite. Lenkijoje mirta — nekaltumo simbolis, nuotakos mirtų vainikais puošdavusios galvas (kaip Lietuvoje — rūtų).
- ⁴⁵ ...*jos rankom nulaužta, šaka*...— Kalbama apie kipariso šaką; Italijoje ir kitur pietuose — gedulą simbolizuojantis medis, mėgstamas sodinti kapinėse.
- ⁴⁶ *Pasodinau... /Ir laisčiau ašarom*...— Motyvas žinomas tautosakoje: lenkų liaudies legendoje plėšikas Madėjus ašaromis tol laistė savo vėzdą, kol iš jo išaugo obelis.
- ⁴⁷ ...*ir dangų, ir jo pyktį*...— Aliuzija į Atsiskyrėlio savižudišką mirtį.
- ⁴⁸ *Tai mylimos plaukai*...— Dažna sentimentalizmo epochoje mylimosios dovana mylimajam.
- ⁴⁹ *Tarytum ašutai... Originale włosiennica*, t. y. ašutinė, marškiniai iš storo, šiurkštaus ašutais atausto audinio. Tokius marškinius senovėje atgailautojai ir atsiskyrėliai vilkėdavo ant pliko kūno.
- ⁵⁰ *Ar meilė nekalta taip baisiai reikia bausti*...— Papročių revoliucija XVIII—XIX a. sąvartyje iškėlė jausmo teises. Tikra ir gili meilė, ano meto požiūriu, niekad negalinti būti nusikalstama (meilė ištekejusiai moteriai, net pamotei ar seseriai).
- ⁵¹ *Anksčiau, nei kūnai buvo sutverti, /Jau jungė mus ryšiai*...— Gustavas dėsto romantinę meilės sampratą: dievo lėmimu dvi sielos, dar neturinčios žemiškojo įsikūnijimo, surišamos amžiams.
- ⁵² *Kas surišta dangaus, neatrisha to žmonės*...— Naują Gustavo meilės sampratą Kunigas bando suderinti su Evangelija: „Ką [...] dievas sujungė, žmogus teneperskiria“ (Mt 19, 6).
- ⁵³ *Iš visų mergelių ji gražiausia*...— F. Šilerio eilėraščio „Amalija“ vertimas.
- ⁵⁴ *Tu lūpų mylimos nebučiavai*...— Neaiški eilutė, nes ja kreipiamasi ne į katalikų kunigą, bet į unitų parochą.
- ⁵⁵ *Ten, tarp žaliųjų lankų*...— A. Mickevičiaus romano „Marilės kalnelis“ pradžia.
- ⁵⁶ *Lyg puvėsiai blykčioja nakties laiku*...— Kurių ne kurių medžių puvėsiai naktį fosforizuoja.
- ⁵⁷ *Jau Marilės neturi*...— „Marilės kalnelio“ refrenas. E. Matuzevičius verčia: „Nėra, nebėr Marilės“ (žr. šios knygos p. 94—95).
- ⁵⁸ ...*amžina, kaip Raštas sako*...— T. y. Šventasis raštas, Biblija. Amžina mirtis — amžinas pasmerkimas.
- ⁵⁹ ...*man... /Turbūt mirtis ši paskirta*...— Klaidžiojanti vėlė negali žinoti, koks likimas jos laukia.
- ⁶⁰ ...*anksti į karstą virsta*...— T. y. nusižudo. Krikščioniškosios religinės sistemos savižudybę laiko mirštamąja nuodėme.
- ⁶¹ ...*Tėvynė ir šlovė, ir mokslas, ir draugai*...— Filomatų programinio šūkio „Tėvynė, mokslas ir dorovė“ parafrazė.
- ⁶² *Jaunyste, kilk be atvangos*...— Ketureilis iš „Odės jaunystei“. E. Matuzevičiaus vertimą žr. šios knygos p. 12.
- ⁶³ ...*Atlantui ant pečių*...— Graikų mituose Atlantas — titanas, kuris ant savo pečių laiko dangaus skliautą.
- ⁶⁴ *Minerva* — Romėnų išminties deivė, mokslo globėja.
- ⁶⁵ ...*žvaigždė Platono*...— Čia — išminties, filosofijos žvaigždė. Platonas (428—347 prieš m. e.) — žymus antikos laikų graikų filosofas.
- ⁶⁶ ...*siektų purpuro*...— T. y. siektų valdžios. Purpuro spalvos drabužius feodalizmo epochoje vilkėdavo valdovai.
- ⁶⁷ ...*lempa prie romėno karsto*...— Šviesa buvo visuomet laikoma gyvybės simboliu.

Senovės Romoje prie palaikų rūsiuose statydavo degančias lempas. Šį paprotį perėmė ir krikščionybė („grabnyčių“ deginimas).

68 ...*astronomiškai apžiūrinėja dangų*.— Parafrazuojama „Romantikos“ mintis: „Jausmas pasako žymiai daugiau čia /Nei akiniai arba akys“.

69 ...*dar senis šitas*.— Turbūt tas pats senis kaip ir „Romantikoje“, plg. šios knygos p. 77.

70 *Litaniją kalbi*.— Gustavas minėjo Marijos vardą, motina savaip išsiaiškino sūnaus žodžius.

71 ...*švento Jono vabalėlis*.— Jonvabalis (*Lampyris*).

72 *Baisus lupikas, plėšęs su krauju*.— Gustavas čia remiasi metempsichoze, sielų klajonių teorija, būdinga kai kurioms religijoms (ypač indų) ir filosofinėms sistemoms. Pagal šią teoriją po mirties siela įsikūnijanti kitame gyvame organizme.

73 ...*piktadarys sparnuotas*.— T. y. meilės dievaitis Amūras, kurį ir senovėje, ir naujaisiais amžiais vaizduodavo sparnuotą.

74 *Homėrą aplankyti*.— Turbūt aplankyti vietas, kur su vaikystės draugais žaisdavo Trojos karą, aprašytą Homero „Iliadoje“.

75 ...*su Tasu pakalbėti*.— Torkvato Taso (Torquato Tasso, 1544—1595) „Išvaduo-tojoje Jeruzalėje“ pavaizduota kryžininkų kovos su mahometonais. Matyt, čia irgi kalbama apie vaikystės žaidimus.

76 ...*Jono pergalė prie Vienos*.— Jono III Sobieskio pergalė prieš turkus prie Vienos 1683 m.

77 ...*vokiečių kariuomenės*.— T. y. Habsburgų valdomų kraštų (Austrijos ir kt.) kariuomenė, lenkų sąjungininkė, Vienos mūšio metu.

78 *Gotfridas* — „Išvaduosios Jeruzalės“ pagrindinis herojus, krikščionių kariuo-menės vadas, vėliau — Jeruzalės karalystės karalius.

79 ...*užuojaautos, jautrumo*.— Užuojauta žmonėms, jautrumas — dvasinės vertybės, išaukštintos Ž. Ž. Ruso ir visų sentimentalizmo epochos rašytojų. Kunigas čia operuoja XVIII a. pabaigos sąvokomis.

80 ...*dainą šią*.— Tai lenkų liaudies daina, žinoma Mazovijoje ir Liublino apylinkėse, galimas daiktas, šiek tiek poeto parafrazuota.

81 ...*tūkstančiai šviesų*.— Iškilmių proga dvaro rūmuose degdavo galybė žvakių.

82 ...*vardą jo*.— Tai buvo vestuvių puota.

83 *Aš angelo mirties iš rojaus išvartytas*.— Šitokia metafora poetas kalba apie Gustavo savižudybę.

84 *Viena žvaigždė mums gimstant švietė*.— Abudu buvo gimę „po ta pačia žvaigž-de“, vadinasi, vienmečiai, plg. žemiau: „ir amžius mūs vienodas“.

85 ...*auksas tau akis užgožia*.— Gustavo mylimoji ištekJė už turtingo ir kilmingo vyro.

86 ...*viskas, ką lieti, tegu pavirsta auksu*.— Šitai, pasak graikų mitologijos, dievai nubaudė karalių Midą už godumą.

87 ...*auksas Tacho upės*.— Tachas — upė Pirėnų pusiasalyje, įtekanti į Atlanto vandenyną. Senovėje jos vagoje buvo randama aukso smilčių.

88 *Tu nužudei mane*.— Plg. ankstesnius šios dalies paaiškinimus (83).

89 *Grandinės žvanga jau*.— Kai kurių sieninių laikrodžių mechanizmai ir po šiai dienai varomi svorelių, pakabinų ant ilgokų grandinėlių. Senovėje, mušant valandas, svoreliai trąkšėdami leisdavosi žemyn.

90 *Prabėgs kaip valanda gyvenimas tuojau*.— Ant senovės laikrodžių dažnai būdavo išrašyta visokių maksimų ir sentencijų, dažniausiai apie laiko nepastovumą ir

neišvengiamą mirtį. Gustavas čia parafrazuoja lotynišką sentenciją „*Hora perit, mors aderit*“ (Valanda praeina, mirtis ateina).

⁹¹ *Tegu sau makštyse šis durklas surūdija.*— Vadinasi, durklas daugiau nebus vartojamas, savižudybės scena nepasikartos, Gustavo šmėkla, kasmet grįžtanti į žemę iš naujo perkentėti, ką iškentėjo, jau atliko savo priedermę. Antra vertus, šitai prieštarauja „Vaiduokliui“: „Kas metai kentėti iškęstą jau kančią, /Numirusiam dar sykį mirti“.

⁹² *Kam vėlinės draudi...*— Iki XVIII a. pabaigos ir katalikų, ir unitų dvasininkai nedraudė vėlinių, atvirkščiai, patys kunigai dalyvaudavo mirusiųjų pagerbimo iškilmėse. Vėliau Šviečiamajo laikotarpio idėjų įtakoje į vėlines imta žiūrėti kaip į prietarus, pradėta su šiomis apeigomis kovoti.

⁹³ *...medaus ir pieno qsoťėl...*— Medus ir pienas — ritualiniai valgiai, paliekami ant mirusiųjų kapų per vėlines.

⁹⁴ *...kaip laikrodīs koksai...*— Šiuo įvaizdžiu XVIII a. naudojosi kai kurie filosofai, teigę, jog dievas sukūrė pasaulį kaip laikrodininkas laikrodį: padarė, paleido ir daugiau į jo reikalus nesikiša; po sukūrimo pasaulis pavaldus ne dieviškajai jėgai, bet fizikos dėsniams, jame nėra ir negali būti jokių stebuklingų reiškinių. Romantinei Gustavo pasaulėjautai šitoks pasaulio aiškinimas nepriimtinas.

⁹⁵ *altarista* — parapijos išlaikomas persenės kunigas.

⁹⁶ *...žodis tapo kūnu.*— Evangelijos (Jn 1, 14) žodžiai, apibūdinantys Kristaus gimimo paslaptį. Posakis ilgainiui tapo užkeikimo formule, vartojama prieš visokias slėpiningas jėgas.

⁹⁷ *Jie neķentė šviesos, gesino, draudė ją...*— Kalbama apie carinius cenzorius, galimas daiktas, apie Andrių Benediktą Klungevičių, tuo metu Vilniaus universiteto teologijos profesorių ir cenzorių, ketinusį neleisti spausdinti baladžių, nes jos, girdi, prieštaraujančios bažnyčios mokymui.

⁹⁸ *...šešėlis... / ...atšliauš prie visagalio kojų.*— Iš to galima daryti prielaidą, kad nors Gustavas ir savižudys, jo siela nepasmerkta amžinoms kančioms.

REGINYS

Ši „Vėlinių“ dalis nebaigta, išspausdinta po poeto mirties 1860 m. A. Chodzkos nuomone, tai „Vėlinių“ I dalis, rašyta Kaune. 1824 m. išvažiuodamas į Rusiją, poetas pasiėmė ir jos rankraštį, tačiau prie jo nebegrižo.

Ir „Reginį“ A. Mickevičius skiria savo poetiškosios meilės istorijai. Čia jis norėjo pavaizduoti, kaip bunda šis jausmas Merginos ir Gustavo širdyje, pagaliau herojus — kaip J. V. Gėtės „Faustas“ — turėjo būti viliojamas piktosios dvasios.

Ne visuomet aiškūs „Reginio“ scenų tarpusavio ryšiai.

⁹⁹ „*Valerija*“ — garsus anuo metu baronienės B. J. Kriudener (Krüdener) romanas (Valérie, 1803), pasakojantis apie dievo lėmimu viena kitai skirtas įsimylėlių sielas. Romano herojaus vardas — Gustavas.

¹⁰⁰ *Medūza* — graikų mituose — pabaisa mergaitės veidu. Vietoje plaukų ji turėjusi gyvates. Nuo jos žvilgsnio žmonės suakmenėdavo.

¹⁰¹ *Keleivis išmestas...*— Turbūt Robinzonas Kruzas, D. Defo romano (1719) herojus.

¹⁰² *...vaistų, aukso ir nuodų vienatvėj rasti.*— Kalbama apie viduramžių alchemikus.

¹⁰³ *...artimų sau ras čia tvarinys kiekvienas...*— Gamta Merginai — materialaus ir

dvasinio prado sintezė, vienybė; čia viešpatauja meilė ir harmonija, skirtingos lyties būtybės dėl to visuomet poruojasi, jos viena kitai gamtos skirtos. Šiam dėsniui pavaldūs ir žmonės.

¹⁰⁴ [Paastraštė]. ...žr. „Romantiką“. — Šis įrašas rodo, jog tarp „Reginio“ Merginos ir „Romantikos“ Karusės esama ryšio.

¹⁰⁵ *Pora balandžių skrenda nuo šilo...* — Čia ir toliau ukrainiečių liaudies dainoms būdingo balandėlių ir erelio motyvo parafravimas.

¹⁰⁶ ...*pavertusi į uolą*. — Padavimų apie akmenimis paverstus žmones randame įvairių tautų folklore.

¹⁰⁷ ...*Tvardovskis*... — Tvardovskio motyvą poetas panaudojo baladėje „Ponia Tvardovska“. Tvardovskis iš tradicijos laikomas tautosakine būtybe, tačiau kurie ne kurie praeities tyrinėtojai bando įrodyti jo istoriškumą: esą tai buvęs Žygimanto Augusto dvaro magas Laurynas (Lorencas) Duras (Dhur), arba Duranas (Duran), vokiečių, kilęs iš Niurnbergo ir Vitenberge studijavęs mediciną. Padėjo surengti didžiausią to meto Lenkijoje mistifikaciją: senstelėjusiam karaliui parodė Barbaros Radvilaitės „dvasią“ (iš tikrųjų tai buvo Varšuvos miestietė Barbora Gižanka, vėliau pagimdžiusi karaliui dukterį ir už tai nobilituota). Pats magas po to buvo nužudytas (žr. R. Bugaj. *Nauki tajemne w Polsce w wieku Odrodzenia*. Wrocław, 1976).

¹⁰⁸ ...*Algirdas*... — Žr. paaiškinimus „Konradui Valenrodui“, 7.

¹⁰⁹ ...*mongolų vejama*... — Kalbama apie Algirdo kariuomenės kovas su Aukso Orda (plg. R. Batūra. *Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą*. V., 1975, p. 291—300).

¹¹⁰ ...*Jogaila / Priešus nugali piktus*. — Poetas čia kalba ne apie Algirdo sūnų Jogailą (apie 1351—1434), bet apie jo proanūkį (ne anūką — kaip originale), po 200 metų Lietuvos—Lenkijos valstybę valdžiusį Jogailaitį karalių Žygimantą Senąjį (1467—1548), kovojusį su Rusų valstybe.

¹¹¹ *prie Svitezio*... — Žr. baladės „Svitezis“ paaiškinimus.

¹¹² *Kur Parojus*... — Parojus — Mickevičių giminės herbas, čia — tos giminės atstovas.

¹¹³ *Virto akmeniu įsai*. — Magiškas veidrodīs, paverčiantis žmones akmenimis, žinomas ir lenkų tautosakoje.

¹¹⁴ *Medžiotojo daina*. — Tekstas paimtas iš K. M. Vėberio (1786—1826) operos „Laisvasis šaulys“ („Der Freischütz“), pirmosios romantinės operos, kurios premjera įvyko Berlyne 1821 m. (libreto autorius — F. Kindas). Vėliau A. Mickevičius šią dainą perdirbo ir paskelbė kaip savarankišką kūrinį („Šaulių choras“).

¹¹⁵ *Juodasis medžiotojas*. — Čia — piktoji dvasia. Įvaizdis paimtas iš K. M. Vėberio operos „Laisvasis šaulys“.

III DALIS

¹¹⁶ [Dedikacija]. *Jonas Sobolevskis*. — Gimė Baltstogėje. Baigęs Vilniaus universitetą, mokytojavo Kražiuose. Kartu su A. Mickevičiumi ir kitais buvo kalinamas (1823) kalėjimu paverstame bazilijonų vienuolyne (Gorkio g. 76, dabar VISI rūmai). 1824 m. carinės valdžios nuosprendžiu atiduotas į inžinerinį korpusą, mirė 1829 m. rudenį Astrachanėje.

Kiprijonas Daškevičius (1803—1829). — Mokėsi Baltstogėje ir Vilniaus universitete, teisininkas ir istorikas, filaretas. Po jaunimo draugijų bylos išsiųstas į Rusiją, gyveno 1826—1829 m. Maskvoje, kur ir mirė. Maskvoje susidraugavo su Mickevičiumi.

Feliksas Kulakovskis (1798—1831) — gimė Mozyriuje, Vilniaus universitete studijavo filologiją, filaretas ir turbūt filomatas. Garsėjo poetiniu talentu. Caro valdžios išsiųstas į Rusiją, Kazanėje atsidėjo orientalistikai. Mirė Peterburge.

[P r a t a r m ė]

- ¹¹⁷ ...*karaliai kaip Erodas nujaučia*... — Evangelijose (Mt 2, 16) sakoma, kad Erodas jautęs ateisiant išganytoją. Žiauriai persekiojimais jis bandęs užkirsti tam kelią.
- ¹¹⁸ ...*iš imperatoriaus Aleksandro*... — Aleksandras I viešpatavo Rusijoje 1801—1825 m., nuo 1815 m. jis ir Lenkijos karalystės valdovas. Apie 1820 m. jo politika buv. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse pasidarė itin antilenkiška.
- ¹¹⁹ ...*Novosilcevas*. — Nikolajus Novosilcevas (1768—1838) 1815 m. paskirtas imperatoriaus įgaliotu atstovu prie Lenkijos karalystės vyriausybės. Jo rankose, be kita ko, buvo karalystės policija ir finansai. Pasižymėjo kraštutiniu reakingumu ir despotizmu. 1823 m. Vilniuje pradėjo didelį politinį procesą prieš slaptas jaunimo draugijas (filomatus, filaretus, Kražių „Juoduosius brolius“ ir kt.).
- ¹²⁰ *Prosna* — kairysis Vartos (įteka į Oderį) intakas.
- ¹²¹ *Galicija* — pietinė Lenkija, po Lietuvos—Lenkijos valstybės padalijimo atitekusi Austrijai.
- ¹²² ...*caraitis Konstantinas*... — Žr. „Lyrikos“ paaiškinimus, 48.
- ¹²³ ...*Vilniuje, lietuvių—rusų provincijų mokslo centre*. — Vilnius nuo 1803 m. — Švietimo apygardos centras. Apygardai priklausė didžioji dalis lietuvių (išskyrus Užnemunę), baltarusių bei ukrainiečių gyvenamų žemių (Vilniaus, Gardino, Minsko, Podolės, Volynės, Kijevo, Mogiliovo ir Vitebsko gubernijos, pastarosios trys 1818 ir 1824 m. perduotos kitoms apygardoms). Apygardos kuratoriaus pareigas 1803—1824 m. ėjo kunigaikštis Adomas Jurgis Čartoriskis.
- ¹²⁴ ...*įvairios literatų draugijos*... — T. y. slaptos ne tik Vilniaus universiteto, bet ir kurių ne kurių provincijos gimnazijų draugijos. Vilniuje — filomatai, Spindulingųjų bei Mokslo bičiulių draugijos, vėliau — filaretai; Kražiuose — „Juodieji broliai“, Svisločėje — Dorovingųjų draugija ir kt.
- ¹²⁵ ...*Vienos kongresas*... — Vienos kongreso (1814 m. spalio—1815 m. birželis) pagrindiniai tikslai: atstatyti Europoje feodalinę tvarką ir sugrąžinti į sostus senąsias dinastijas; neleisti Prancūzijoje kilti naujai bonapartizmo bangai; patenkinti karą prieš Napoleoną laimėjusių šalių teritorines pretenzijas, t. y. iš naujo padalyti Europą ir kolonijas. Dalyje lenkų žemių buvo sudaryta Rusijai priklausanti Lenkijos karalystė, turėjusi iš pradžių šokią tokią autonomiją (jai ilgą laiką priklausė ir lietuviškoji Užnemunė).
- ¹²⁶ ...*Novosilcevas... sumelavo imperatoriui*... — Novosilcevas imperatoriui bei didžiajam kunigaikščiui Konstantinui siunčiamuose raportuose iš tiesų gana juodomis spalvomis piešė padėtį Vilniaus švietimo apygardos mokyklose: „...turint omenyje, jog visų trijų draugijų vadovai ir organizatoriai [...] tie patys žmonės, nereikėtų, rodos, nė abejojti dėl to, kad visos šios draugijos vieningai siekė vieno tikslo [...], o iš šio galima būtų padaryti pakankamai pagrįstą išvadą, jog tie patys žmonės, kurie organizavo visas šias draugijas ir joms vadovavo, kelia didžiausią įtarimą dėl platinimo žalingų ir rusų valdymui priešingų nuotaikų, kurios jau šitaip stipriai apėmė čionykštę jaunomėnę (cit. pagal H. Mościcki. Wilno i Warszawa w „Dziadach“ Mickiewicza. Warszawa, 1908, p. 175—176).

- ¹²⁷ ...*karinius tribunolus*...— Vilniaus tardymo komisijos veikla rėmėsi ypatingos padėties statusu.
- ¹²⁸ ...*uždarė Lietuvoje keletą mokyklų*...— 1824 m. buvo uždaryta Kėdainių mokykla. Jos mokiniai negalėjo būti priimami į jokiais kitas mokyklas. Uždarymo akte dalyvavo pats Novosilcevas.
- ¹²⁹ ...*nuteista į Sibiro rūdynus, prie karučių, į Azijos garnizonus*...— Katorgos darbams į Nerčinsko kasyklas (dabar Čitos sritis) carinė valdžia nuteisė Kėdainių mokyklos mokinius J. Tyrą (valstiečių kilmės) ir J. Molesoną. Į kareivius buvo atiduoti Kražių mokyklos mokiniai K. Jančevskis, A. Piesliakas, V. Ivaškevičius, J. Vitkevičius, J. Michalovskis. Tvirtovės kalėjimu ir tremtimi buvo nubausti T. Zanas, J. Čečotas ir A. Suzinas. Apie dvidešimt filomatų ir filaretų buvo ištremta.
- ¹³⁰ ...*įtariamų lenkišku patriotizmu*...— Nuosprendyje šitaip buvo kvalifikuojama filomatų, filaretų ir kt. kaltė: „Šviesdami žmones, ketino skleisti neišmintingą lenkų tautiškumą“.
- ¹³¹ ...*tiktai vienam pavyko ištrūkti iš Rusijos*...— Čia poetas, matyt, kalba apie save.
- ¹³² *Visi, kurie rašė*...— Juos poetas išvardija išnašoje. L. Chodzko veikalo pavadinimas — „Senosios ir naujosios Lenkijos vaizdai“; J. Straševičiaus — „Lenkai ir lenkės per 1830 metų lapkričio 29 dienos revoliuciją“; mažos brošiūrėlės „Novosilcevas Vilniuje“ autorius — J. Lelevelis; biografinis žodynas — tai „Biographie universelle... des contemporains“. Paryžius, 1826—1830. Apie T. Zaną šiame žodyne rašė L. Chodzka.
- ¹³³ ...*dievo bausmė*...— Poetas turi galvoje Vilniaus universiteto profesoriaus Augusto Bekiu, 1824.VIII.26 nutrenkto perkūno, gubernijos tarėjo Vincento Laurinavičiaus, valstybės tarėjo Leono Baikovo staigias mirtis.
- ¹³⁴ ...*lenkų tauta kenčia dabar*...— T. y. po 1830—1831 m. sukilimo.
- ¹³⁵ ...*Jeruzalės moterys*...— Evangelijos posakio parafrazė: „Jeruzalės dukros! Verkite ne manęs, bet verčiau savęs ir savo vaikų“ (Lk 23, 28).

L i e t u v a . P r o l o g a s

- ¹³⁶ ...*smulkalo kruopelių / Skruzdėlyno vidury*...— Kartais dideliuose skruzdėlynuose randama eglių ar pušų sakų.
- ¹³⁷ ...*pasiverčiu tada / Juodo pragaro bjaurybė*...— Angelo sargo pasivertimas „juodo pragaro bjaurybė“, t. y. šėtonu, nesuderinamas su katalikiškąja angelo samprata.
- ¹³⁸ ...*šaltiny užmaršties*...— T. y. Letos upėje, kuri, pasak antikinės mitologijos, teka požemiuose ir kurios vandenių paragavusios mirusiųjų vėlės užmiršta buvusią gyvenimą.
- ¹³⁹ ...*kur tada svaja, o kur atsiminimas*...— Kalinio pasaulėjautoje svaja — savarankiška kūrybinė galia, neturinti nieko bendra su atmintimi (atsiminimais) ir vaizduote, kurias sąlygoja pojūčiai. Šitokį svajonės suvokimą matysime ir Didžiojoje improvizacijoje (II scena).
- ¹⁴⁰ ...*Nėr atilsio sapne*...— Sapnas, be to, jam giminingos būsenos — įkvėpimas, ekstazė, vizija — tai sąsaja tarp konkrečios realybės — skaitytojams gerai žinomų žmonių bei įvykių — ir dvasių pasaulio.
- ¹⁴¹ ...*Nakties dvasios*...— T. y. piktosios dvasios.
- ¹⁴² ...*Dvasia iš kairės pusės*...— Taip pat piktoji dvasia, šėtonas.
- ¹⁴³ ...*Tartum pranašas mąstyk*...— Turima galvoje ankstyvojo krikščionybės periodo

asketai, kurie, ieškodami vienetvės, keliaudavo į dykumas ir ten mąstydavo bei meldavosi.

¹⁴⁴ *Tu... / Kurs artimą baudi, žudai...*— Kalbama apie senatorių Novosilceva.

¹⁴⁵ *Aš — dainius...*— Autobiografinis momentas ryškus visose „Vėlinių“ dalyse, tačiau ypatingai — trečioje.

¹⁴⁶ *D[eo] O[ptimo] M[aximo] Gustavus obiit...*— Gustavas rašo lotyniškai: „Dievui geriausiam, didžiausiam. Gustavas mirė 1823 lapkričio 1. Čia gimė Konradas 1823 lapkričio 1“. Šitaip nelaimingas įsimylėjęs Gustavas (plg. IV dalį) pavirsta kovotoju už savo tautos reikalus, pasivadinusiu „Konrado Valenrodo“ pagrindinio herojaus vardu. Įrašo trys pirmi žodžiai (D. O. M.) paimti iš ano meto antkapių. Lapkričio 1 dieną poetas pasirinko dėl to, kad tai vėlinių išvakarės.

¹⁴⁷ *Dvasia.*— Poetas nenurodė kokias: geroji ar piktoji, ar ji sako tiesą, ar tik gundo. „Vėlinių“ III dalies idėjinis sumanymas vis dėlto rodo, kad tai — gėrio dvasia. Poetas tuo metu tikėjo žmogaus valios magiškąja, kuriamąja galia, kuriai, jo supratimu, paklūsta ir gamtinės, ir antgamtinės jėgos, todėl mintis ir galinti „sostą griaut ir pastatyti kitą“. Šitai, žinoma, išplaukia iš romantinio pasaulio, žmogaus bei meno suvokimo (plg. Didžiąją improvizaciją).

I s c e n a

Pirmos scenos veikėjai — istoriškai tikri asmenys, poeto draugai, kartu su juo įkalinti buv. bazilijonų vienuolyne. A. Mickevičius, atrodo, buvo įkalintas (1824.X.23) IV celėje („Jo celė nuošali ir prie bažnyčios šliejas...“), III celėje kalėjo A. Frejendas, II celėje — Karsnickis. Dalį šios scenos veikėjų poetas vadina tikrais vardais ir pavardėmis, kurių ne kurių pavardės pakeistos, nors kūrinio autografe dar išliko jų autentiškos formos. Poeto aprašytame kūčių vakare galėjo dalyvauti Jokūbas Jogėla (Jokūbas), I. Domeika (Žegota), Antanas Frejendas, Adomas Suzinas, Jonas Sobolevskis, kun. Kalasantas Lvovičius. Tik 1824 m. birželio mėn. iš pranciškonų vienuolyno čia buvo perkeltas Jonas Čečotas, o iš sunkaus režimo kalėjimo — Tomas Zanas. Poetas, įvedęs į kūrinį kelis mažiau žinomus filaretus (pvz., Jogėlą), nekalba apie Juozapą Ježovskį, Anuprą Petraškevičių, Pranciškų Malevskį, Teodorą Lozinskį ir kt.

¹⁴⁸ *Jokūbas.*— Jokūbas Jogėla, filaretas, buvo kalinamas tardymo metu. Vėliau — Slucko gimnazijos mokytojas.

¹⁴⁹ *Adolfas.*— Adolfas Januškevičius, Vilniaus universiteto studentas. 1823—1824 m. nebuvo kalinamas ir persekiojamas. Už dalyvavimą 1830—1831 m. sukilime carinės valdžios ištremtas į Sibirą. Poetas su juo susibičiuliavo 1829 m. Romoje.

¹⁵⁰ *Žegota.*— Ignatas Domeika (1801—1889), filomatas. Bausmės jam pavyko išvengti. Vėliau gyveno savo dvarelyje Lydos apskrityje. Dalyvavo 1830—1831 m. sukilime, po to gyveno emigracijoje, kur vėl suartėjo su poetu (tuo metu, kai šis rašė „Vėlinių“ III dalį). Po kelerių metų išvažiavo į Čilę. Jo nuopelnai šiam kraštui didžiuliai: organizavo čia aukštąją mokyklą, tvarkė šalies pramonę.

¹⁵¹ *Kun. Lvovičius.*— Kunigas Kalasantas Lvovičius, pijoras, filaretas, matematikos mokytojas Polocke, o vėliau Ščučine (dab. Gardino sritis).

¹⁵² *Frejendas.*— Antanas Frejendas, kilęs iš Telšių apskrities, vienas iš veiklesnių filaretų, rašė eilėraščius. Manoma, kad žuvo per 1831 m. sukilimą.

¹⁵³ *Jo celė nuošali ir prie bažnyčios šliejas...*— Bazilijonų vienuolyno rūmai pastatyti XVI a. pradžioje, po 1748 m. gaisro perstatyti. XIX a. antrojoje pusėje už cerkvės

esanti rūmų dalis buvo rekonstruota. Kalėjimas buv. vienuolyne įrengtas XIX a. pradžioje. Atrodo, kad Konrado celė buvusi kairiosios rūmų dalies gale.

- 154 *...ar kapralas leis.*— Kapralas — žemiausias puskarininkio laipsnis kai kuriose armijose. Šis veikėjas, manoma, irgi turėjęs savo prototipą — tai kapitonas Panevskis, buvęs lenkų legionierius (Napoleono armijoje), o vaizduojamuoju metu kalėjimo prižiūrėtojas, gana palankus suimtiems filaretams.
- 155 *...kaip žemdirbys jau pasigirt galiu.*— I. Domeika ūkininkavo savo dėdės Juozapo dvare Zapolėje, Lydos apskrityje. Tardymo komisijai jis 1824.IV.19 raštu pareiškė: „Kartais vaizduotės sparnų pakelti, mintyse matėme krašto nuostabią gerovę. Ši krašto gerovė visuomet mūsų buvo siejama su žemdirbystės gerinimu, pramonės kėlimu bei krašto švietimo sistemos taisymu“ (cit. pagal H. Mościcki. Wilno i Warszawa w „Dziadach“ Mickiewicza, p. 5). Šitokiomis idėjomis ir grindė iš pradžių savo veiklą jaunuolių būrelis, pasivadinęs Filomatų draugija.
- 156 *...kibitkas belakstančias regėjau...*— Kibitka (iš rusų k.) — dengtas vežimas, kuriuo carinėje Rusijoje būdavo vežiojami kaliniai. Be to, žr. autoriaus paaiškinimus, 1.
- 157 *Tomas.*— Tomas Zanas (1796—1858), kilęs nuo Molodečno, fizikos-matematikos fakulteto studentas, vėliau mokytojas Vilniuje. Vienas iš Filomatų draugijos steigėjų, vadovavo Spindulingųjų (Promieniści) ir jos pagrindu vėliau sudarytai Filaretų (dorovingųjų) draugijoms. 1823 m. suimtas, iš pradžių buvo kalinamas sunkaus režimo kalėjime. Nuteistas metus kalėti, po to buvo ištremtas į Orenburgą, kur gyveno 13 metų. 1837 m. amnestuotas už mineraloginius tyrinėjimus, kurį laiką gyveno Peterburge, vėliau — Kochačine, Vitebsko gubernijoje.
- 158 *...mano įkurta jūsiškė draugija...*— Išlikę tardymo komisijos protokolai rodo, kad T. Zanas tikrai prisiėmė visą atsakomybę dėl slapto draugijų organizavimo.
- 159 *Pažvelk į Jackų...*— „Vėlinių“ autografe čia minimas Anupras Petraškevičius (1793—1863), Filomatų draugijos sekretorius, gamtininkas. Jis nebuvo suimtas (nebuvo ir vedęs), tačiau tribunolo nuosprendžiu buvo ištremtas į Rusiją. Keliolika metų gyveno Sibire, vėliau — europinėje Rusijos dalyje, į tėvynę grįžo tik senatvėje.
- 160 *Suzinas.*— Adomas Suzinas (1800—1874), buvęs Svisločės gimnazijos mokinys, filaretas, carinės valdžios nubaustas tvirtovės kalėjimu ir ištremtas į Ufą, vėliau — į Orenburgą. Bausmės sunkumą lėmė Suzino laikysena per tardymą — jis atsisakė duoti bet kokius parodymus.
- 161 *...jis sučiuptas vogčia.*— T. Zaną suėmė naktį iš spalio 23 į 24 (1823 m.). Jo broliui Steponui, norėjusiam perduoti Tomui patalynę ir maisto, policmeisteris Šilkovas atsakė nežinąs, „kur yra Tomas Zanas, gal netgi jau išvežtas“.
- 162 *...gydosi jis čia pagal metodą naują, / ...badauja.*— XIX a. pradžioje gydymą badu Europoje išpopuliarino prancūzų gydytojas Fransua Bruse (Broussais, 1772—1838).
- 163 *Pinčiuką sykį taip užkalbinęs lietuvius...*— Autoriniuose paaiškinimuose poetas sako, kad pinčiukais Lietuvoje žmonės vadina Pinsko (t.y. Polesės) pelkių gyventojus. Galimas dalykas, tai bus bene patikimiausia šito, ko gero, nelietuviškos kilmės, bet lietuvių kalboje sutinkamo daugiareikšmio (žr. Lietuvių kalbos žodynas. T. 9. V., 1973, s.v.) žodžio etimologija.
- 164 *Aštuntą mėnesį jau atsėdėt baigiau...*— Jaunimo byla prasidėjo 1823 m. gegužės mėn., tačiau universiteto studentus imta tardyti tik liepos viduryje, kai į Vilnių atvyko Novosilcevas, sudaręs naują tardymo komisiją (universiteto rektorius, kurio niekad nekviisdavo į komisijos posėdį, profesoriai Pelikanas, Polinskis,

- Danilavičius, policmeisteris Šilkovas, Vilniaus gubernijos prokuroras Botvinka ir atvykęs iš Varšuvos Novosilcevo bičiulis Baikovas).
- ¹⁶⁵ *Kurs apie ateitį kaip koks čigonas kalba.*— Paprastai spėliojo ateitį čigonės.
- ¹⁶⁶ *Į miestą tardymui nuvarę buvo...*— Tardė buvusiuose Vyskupų rūmuose (dabar šioje vietoje — Meno darbuotojų rūmai), kur gyveno Novosilcevas. Iš bazilijonų vienuolyno suimtieji ėjo per Rotušės aikštę. Rotušėje tuo metu buvo garnizono areštinė ir miesto kalėjimas.
- ¹⁶⁷ *Žemaičių mokinių.*— Kalbama apie Kražių apskrities mokyklos mokinius, slaptos „Juodųjų brolių“ draugijos narius, kuriuos išvežė 1824.III.8. Apie jų išvežimą pasakoja buvęs Kražių mokyklos mokytojas J. Sobolevskis.
- ¹⁶⁸ *Prie pat bažnyčios.*— Prie šv. Kazimiero bažnyčios (dabar ateizmo muziejus). Nuo bažnyčios laiptų buvo galima matyti, kas dedasi prie rotušės.
- ¹⁶⁹ *policmeisteris* — miesto policijos viršininkas.
- ¹⁷⁰ *Jančevskį išvedė...*— Aštuoniolikmetis Kiprijonas Jančevskis, vienas iš Kražių „Juodųjų brolių“ draugijos įkūrėjų, karinio tribunolo nuteistas (kartu su Jonu Vitkevičium) mirties bausme, kuri buvo pakeista tvirtovės kalėjimu Bobruiske. 1826 m. atiduotas į kareivius. Mirė 1853 m. Buvo kalinamas bazilijonų vienuolyne, kur paskutinį kartą susitiko su savo buvusiais mokytojais Mickevičium ir Sobolevskiu.
- ¹⁷¹ *...imperatorius, kurs ant plikos uolos...*— T. y. Napoleonas, po Vaterlo mūšio 1814 m. kalinamas Šv. Elenos saloje.
- ¹⁷² *„Dar Lenkija nežuvo!“* — Lenkų legionierių daina „Jeszcze Polska nie zginęła“ (J. Vibickio žodžiai), atsiradusi 1797 m. Italijoje. Daina paplito visoje Lenkijoje, ilgainiui tapo Lenkijos nacionaliniu himnu. Šiuo metu — Lenkijos LR valstybinis himnas.
- ¹⁷³ *...Vasilevskis...*— Išgalvota pavardė, „Vėlinių“ autografe tikra — Karsnickis, kalbėjęs kartu su filaretais, tačiau atsitiktinai įpainiotas į jų bylą.
- ¹⁷⁴ *Juozapas.*— Juozapas Kovalevskis (1800—1878), istorijos ir filosofijos studentas, filomatas. Po proceso ištremtas į Kazanę, kur atsidėjo orientalistikos studijoms. Vėliau — garsus mokslininkas orientalistas, Varšuvos vyriausiosios mokyklos (Szkola Główna) profesorius.
- ¹⁷⁵ *...už Ksaverą...*— „Vėlinių“ autografe tikra pavardė — Kajetonas Pšeciševskis, filaretas. Bijodamas suėmimo, jis nusišovė 1823.X.26 tėvo dvare Gruzdiškėse, Raseinių apskrityje (plg. L. Jucevičius. Mokyti žemaičiai. V., 1975, p. 119—121 ir 234).
- ¹⁷⁶ *Jankovskis.*— Jonas Jankovskis (g. 1804), kilęs iš Gardino gubernijos, popo sūnus, filaretas. Tardomas išdavė slaptų Svisločės gimnazijos ir Vilniaus universiteto draugijų narius — savo draugus. Po proceso tarnavo policijoje Vologdoje. Į bazilijonų vienuolyną perkeltas 1824 m. birželio mėn. iš buvusių Vyskupų rūmų, kur dirbo tardymo komisija.
- ¹⁷⁷ *...seimų bajoras...*— Po Lietuvos—Lenkijos valstybės padalijimo carinė vyriausybė paliko šokią tokią bajorų (šlėktijos) savivaldybę, be kita ko, ir bajorų seimelius.
- ¹⁷⁸ *Goreckis.*— Antanas Goreckis (1787—1861), poetas, pasakėčių kūrėjas. Žegota perpasakoja jo pasakėčių „Velnias ir grūdai“.
- ¹⁷⁹ *...kurie... ateinat tamsoje...*— Carizmas, carinė sistema.
- ¹⁸⁰ *...gaus mažiausia metelius.*— 1828 m. (vadinas, vėliau, nei vaizduojama „Vėlinė-

se“) A. Goreckis buvo kalinamas už politinę pasakėčią apie „vežikus“, t. y. apie didįjį kunigaikštį Konstantiną ir Novosilceva.

- ¹⁸¹ ...*skiriu dainelę savo naują*.— Vieni literatūros istorikai mano, kad A. Mickevičius šita šventvagiška dainelė poetiškai keršijo Jankovskiui už išdavystę. Kiti tvirtina, jog tai originali Jankovskio daina.

- ¹⁸² ...*tarnavau... Dombrovskui, o vėliau / Po Sobolevskio vėliavom ėjau*.— Jonas Henrikas Dombrovskis (1755—1818) — generolas, Kosciuškos sukilimo dalyvis, 1797 m. organizavo Italijoje lenkų legionus, vildamasis, kad Napoleonas padėsias atkurti nepriklausomą Lenkiją. Motiejus Sobolevskis (1781—1809), Jono brolis, žuvo Ispanijoje kautynėse prie Almansido.

- ¹⁸³ *Lamega* — miestelis Portugalijoje (ne Ispanijoje).

- ¹⁸⁴ ...*sodalisas aš... esu*.— T. y. narys Marijos sodalicijos (*Sodalis Marianus*), katalikiškos draugijos, propaguojančios Marijos kultą.

- ¹⁸⁵ *Tai šeimininkas bent — nuo šitiekos svečių*.— Prieš Napoleono armiją, bandžiusią pavergti Ispaniją, sukilo visa ispanų tauta. Poetas čia ir piešia vieną šio visaliaudinio karo momentą.

- ¹⁸⁶ ...*Palenas*.— Grafas Piotras Palenas (1746—1826), carinis ministras, organizavo sąmokslą prieš carą Pavlą I, nužudytą 1801 m.

- ¹⁸⁷ ...*virvę, / Kad pasmaugtų carą*.— Pavlas I buvo pasmaugtas jo paties munduro perpetine juosta.

- ¹⁸⁸ ...*Grok... / Jo seną gaidą*.— Autobiografinis momentas: jaunystėje A. Mickevičius galėjęs be jokio pasirengimo improvizuoti dainos tekstą čia pat grojamai melodijai. Sakoma, kad buvę keletas melodijų, skatinusių jį improvizuoti. Improvizacinio talento, rodančiu, „koks intensyvus, turtingas ir gaivališkas buvo jo vidaus gyvenimas“ (V. Mykolaitis-Putinas), poetas garsėjo ir vėliau. „Jo improvizuotos eilės,— rašė Viazemskis,— laisvai ir staigiai išsiverždavo iš jo lūpų skambia spindinčia srove. Jo improvizacijoje būdavo mintis, jausmas, vaizdai ir aukščiausio laipsnio poetinė išraiška. Buvo galima manyti, kad jis įkvėptai, atmintinai skaito savo jau parašytą poemą“ (cit. iš V. Mykolaitis-Putinas. Raštai. T. 8, p. 540).

- ¹⁸⁹ *Gal skaito iš žvaigždžių ji ateitį*.— Ilgą laiką manyta, kad žmogaus likimas priklauso nuo žvaigždės, po kuria jis gimė, o pasaulio ateitis — nuo žvaigždžių konsteliacijų judėjimo. Astrologai iš žvaigždžių sprendė apie atskirų individų ir tautų ateitį.

- ¹⁹⁰ *Kaip vampyras*.— Originale: *jak upiór* (kaip šmėkla), tačiau Mažosios improvizacijos turinys rodo, kad vertėjas čia surado taiklų ir adekvatų lietuvišką pakaitalą (iš serbų-chorvatų *vampir*, t. y. mirusio žmogaus vėlė, kuri minta žmogaus krauju). Manoma, kad Konrado dainos šmėkla, t. y. vampyras, kur kas artimesnė seniesiems slavų mitologiniams vaizdiniais nei šmėkla „Vėlinių“ II dalyje. Senovėje kai kurie slavai tikėjo, jog esama dviširdžių žmonių. Mirties valandą mirštant viena širdis, kita liekanti gyva. Ji kelianti naktį mirusįjį iš kapo, šis užpuolęs miegančius žmones ir išsiurbias kraują. Vampyro apkramtytas žmogus pats virstas šmėkla. Nenorint, kad tokie vaiduokliai keltųsi iš kapo, reikia, liaudies mąnymu, atkasti mirusįjį, nukirsti galvą ir padėti jam prie kojų, o palaikius persmeigti uosio smaigčiu, kad jie negalėtų atitrūkti nuo žemės. Galvos nukirtimas mirusiajam, kad nesivaidėtų, žinomas ir lietuvių sakmėse.

- ¹⁹¹ *Kylu, lekiu*.— Toliau — Mažoji improvizacija (šitaip literatūros istorikai vadina šį Konrado monologą).

- ¹⁹² *...garsiąją knygą Sibilės...*— Antikos laikų legendoje sakoma, kad Sibilė (*Oracula Sibyllina*) — pranašė ir Apolono žynė iš Kumų (Kampanijoje) — turėjusi knygas (*libri Sibyllini*), kuriose buvusi aprašyta pasaulio ateitis. Dalis tų knygų pakliuvę į Romą, jos buvę laikomos Kapitolijoje, Jupiterio šventykloje, į jas buvę kreipiamasi patarimo kritiškais valstybei laikais. Sibilės knygos sietinos su senovės Graikijos bei senovės Rytų religinėmis tradicijomis.
- ¹⁹³ *Tai varnas.*— Varno simbolika nėra aiški. Seniau buvo manoma, kad varnas simbolizuoja piktąją dvasią, šėtoną, puolantį Konradą ir Didžiojoje improvizacijoje. Kiti varną suvokia kaip gerąją dvasią, angelą, norintį atbaidyti Konradą nuo blogio, į kurį šis grimzta. Turbūt tai daugiaprasmiškas poetinis simbolis.
- ¹⁹⁴ *Aš — griausmavaldis.*— Aras (erelis) graikų mitologijoje — Dzeuso, griauštinių valdovo, paukštis.

II scena

- ¹⁹⁵ *...sparnais stikliniais skrisdama...*— T. y. žiūrėdama pro teleskopą.
- ¹⁹⁶ *...stikline armonika...*— Stiklinė armonika — idiofonų grupės instrumentas, pailga metalinė dėžutė, kurios viduje — keliolika įvairaus dydžio kristolinių lėkščių, koncentriškai suvėtų ant ašies. Grojama drėgnais pirštų galais liečiant vibruojančių lėkščių atkraščius. Instrumentas paplito XVIII a. Vokietijoje ir Austrijoje. Šį vaizdą poetas asocijuoja su antikos astronominėmis pažiūromis: žemę supa 7 kosminės sferos, nuolatos sukdamosi, jos formuoja melodiją — sferų harmoniją, kurią gali išgirsti tobulos, ramybės susiradusios sielos. Šias pažiūras priėmė ir viduramžių krikščionybė, tačiau šiek tiek jas modifikavo: čia sferas suka ir dangiškąją harmoniją kuria angelai. Konradas jaučiasi esąs toks angelas, kuriam paklūsta kosminė sferų harmonija.
- ¹⁹⁷ *Nemirtingumą aš... kuriu...*— Konradas, kaip poetas, nesitenkina prieinamais instrumentais — planetinių sferų „armonika“. Paversdamas mintis kuriančiais žodžiais, visa jausmo, proto ir valios galybė sviesdamas jas į Visatą, jis tarytum kuria naujas planetas — naujas muzikines sferas, naujas melodijas, nemirtingą grožį.
- ¹⁹⁸ *Tokia Samsono buvo valanda...*— Žr. „Konrado Valenrodo“ paaiškinimus, 69.
- ¹⁹⁹ *...lig dangaus — / Kur ribos tarp gamtos ir josios sutvėrėjo.*— Pagal Ptolomėjaus (apie 90—apie 168) geocentrinę sistemą už septynių sferų baigiasi žemiškasis pasaulis ir prasideda antžemiškasis, antgamtinis.
- ²⁰⁰ *...jausmą tą...*— Jausmas poetui — savaiminga kūrybinė galia, kas ją turi, prilygsta dievui, kaip kūrėjui.
- ²⁰¹ *Nuo rojaus medžio...*— Pasak Biblijos, pirmieji žmonės, paragavę rojaus pažinimo medžio draudžiamo vaisiaus, pažino blogį.
- ²⁰² *Galingą žvilgsnį...*— Tikėjimas magiškąja žvilgsnio galia būdingas daugeliui romantinių poetų: žvilgsniu esą galima tramdyti laukinius žvėris, matyti, kas dedasi už storų sienų, užmesti kam kokią ligą ir t. t. Plg. autoriaus paaiškinimus „Konrado Valenrodo“, p. 735. Šį liaudiškos pasaulėjautos momentą (plg. lietuvių „blogas akis turėti“) sustiprino XVIII a. pabaigoje šveicarų gydytojo F. A. Mesmerio (1734—1815) pseudomokslinė magnetizmo teorija: gyvajame organizme esanti paslaptinė jėga, galinti daryti įtakos kitam gyvam organizmui, jį hipnotizuoti.
- ²⁰³ *...laimės dainą...*— Joje nebūtų blogio, egzistuojančio dievo sukurtame pasaulyje.
- ²⁰⁴ *Kas Jis buvo...*— Ši vieta lyg ir leidžia daryti išvadą, kad Konradui dievas prieš pasaulio sukūrimą tėra buvęs „tiktaai kibirkštelė“. Šitokia išvada prieštarausja baž-

nytimei dievo sampratai, pagal kurią dievas — nekeitamas ir neaprepiamas. „Vėlinių“ autografe kitaip: „Kas buvo pasaulis, kol dar buvo Jo iščiose“ (versta pažodžiškai). Sunku pasakyti, kodėl poetas pakeitė tekstą.

205 *Balsas iš kairės.*— Piktosios dvasios balsas.

206 *Balsas iš dešinės.*— Angelo balsas.

207 *...kariavai su pragaru pačiu.*— Biblijoje prieš maištaujančių angelų vadą šetoną (Liuciferį) kovojo archangelas Mykolas. Dievas nedalyvavo kovoje.

208 *...kumščius sudrėkindavau savu krauju.*— Turbūt aliuzija į Gustavo kančias „Vėlinių“ IV dalyje.

209 *Paversiu žirgą / Aš į paukštį.*— Sparnuotas arklys paukščio (grifo, erelio) galva žinomas įvairių tautų mitologijoje (Graikijoje — hipogrifas).

210 *Į arką uždarei juos.*— Pasak Biblijos, pasaulinio tvano metu išlikę tik tie gyvūnai, kuriuos Nojus pasiėmęs į savo arką (laivą). Konradas ironiškai prie tokių būtybių priskiria ir jautrią širdį.

211 *...sudrebinsiu ją... / Išsausiu žodį — jį pasaulis pakartos.*— Maištingi Konrado žodžiai galėtų būti šitaip suprasti: dievui prieštaraujantis, su genialia įstanga pasakytas kuriamasis žodis pavirs sudėtine Visatos dalimi ir — kaip kenčiančios žmonijos maišto užuomazga — sudrums sferų harmoniją. To kuriamojo žodžio mintis tokia: pasaulį valdo ne gėris, bet blogis, ne meilės galybė, bet tironija.

212 *Turėt jį rankose — ir grįžti tuščiomis.*— Jeigu Konradas pats būtų pavadinęs dievą caru (to meto Lenkijos ir Lietuvos visuomenės supratimu — didžiausias dievo paniekinimas, šventvagiškiausias piktžodžiavimas), jis būtų žuvęs, jo siela būtų amžiams pasmerkta, atitektų šetonui. Dabar ji tik laikinai būsianti šetono galioje.

III scena

213 *Ramybė šiems namams.*— Evangelijos žodžiai („Ramybė teesie šitiems namams“, Mt 10, 12), kuriais Kristus liepęs apaštalams sveikinti žmones.

214 *Esu rekrūtuose.*— Kapralas prievarta paimtas į caro kariuomenę. Po Napoleono pralaimėjimo 1812 m. ir po Vaterlo mūšio 1814 m. iš kareivių, gimusių Lenkijoje, buvo sudaryta Lenkijos karalystės armija, o kareiviai, gimę Lietuvoje ar Baltarusijoje, rekrūtų teisėmis buvo įjungti į rusų armijos sudėtį.

215 *redutas* (iš pranc. *redoute*) — uždaras savarankiškas gynybinis įrenginys.

216 *Praga* — Varšuvos priemiestis dešiniajame Vyslos krante. 1794 m. ją užėmė Suverovo vedama carinė kariuomenė.

217 *...ant kuolų turkus.*— Galimas daiktas, kapralas dalyvavo Napoleono žygyje į Egiptą 1798 m.

218 *...neišlupo nieks... akių.*— Šetonas ketino šitai padaryti II scenoje: „...akis jam išdraskys“.

219 *...o Rolisonai.*— Autografe — Molisonas. Aštuoniolikmetis Kėdainių apskritinės mokyklos mokinys Jonas Molesonas planavo nužudyti didįjį kunigaikštį Konstantiną, kai šis važiuos per Kėdaines į Peterburgą. Filaretų proceso metu nuteistas mirti, mirties bausmė vėliau pakeista tremtimi iki gyvos galvos į Nerčinską, kur ir mirė. Kalinamas buvo ne bazilijonų, bet dominikonų vienuolyne. Jį matyti Konradui padeda „stiprios akys“, „galingas žvilgsnis“ (plg. paaiškinimus, 202).

220 *Tu į tuščius namus lendi.*— Iš Evangelijos įvaizdžių: netyroji dvasia, sugrįžusi į savo namus, t. y. į žmogų, kuriame gyvena, „randa juos iššluotus ir išpuoštus“ (Lk 11, 25).

- ²²¹ ...*liūtas nugalės iš Judo giminės*...— Šitaip apibūdinamas Kristus Apokalipsėje (Apreiškime Jonui): „Štai nugalėjo liūtas iš Dovydo giminės, Dovydo atžala“ (Apr 5, 5).
- ²²² *Titus Lukrecijus Karas* (Titus Lucretius Carus, 95—55 m. pr. m. e.) — romėnų poetas ir filosofas, knygoje „Apie daiktų prigimtį“ („De rerum natura“) aiškines pasaulio reiškinius materialistiškai.
- ²²³ *Leviatanas* — pasak Biblijos, legendinė jūrų žuvis. Šitaip buvo pavadinta garsi anglų filosofo T. Hobso (Thomas Hobbes, 1588—1679) filosofinė knyga apie valstybės prigimtį.
- ²²⁴ ...*Volteras*...— Volteras (1694—1778) čia pakliuvo kaip atkaklus katalikybės priešinys.
- ²²⁵ ...*alter Fritz esu*.— Kalbama apie Prūsijos karalių Fridrichą II, Lietuvos—Lenkijos valstybės padalijimo inspiratorių.
- ²²⁶ *Mačiau aš žvėrį*.— Kalbama apie apokalipsinį žvėrį (Apr 13).
- ²²⁷ *prioras* — vienuolyno viršininkas.
- ²²⁸ *Ką reiškia gyvulus Apokalipsėj*...— Katalikiškųjų Biblijos komentatorių nuomone, apokalipsinis slibinas (Apr 12, 3—4 ir toliau) — tai Roma — Romos imperijos sostinė. Kitatikiškai teigia, kad tai Roma — popiežiaus sostinė.
- ²²⁹ *Belzebubas* — čia aukštesniojo rango velnias, vyriausiasis velnias, velnių valdovas — Liuciferis.
- ²³⁰ ...*gubernatorius, kreishauptmanas, landratas*...— Gubernatorius — gubernijos viršininkas carinėje Rusijoje. Kreishauptmanas — austrų pareigūnas, apskrities viršininkas. Landratas — prūsų valdininkas, apskrities viršininkas. Velnias save lygina su visų trijų okupacinių valstybių pareigūnais.
- ²³¹ *Vis uodega braukiu sau ašaras liūdnei*.— Kaip ir II scenos pabaigoje, taip ir čia poetas nevengia groteskinių momentų, tarytum vadovaudamasis V. Hugo reikavimais šalia pakilių scenų piešti groteskines (taip darę viduramžiais Paryžiaus katedros kūrėjai).
- ²³² *Kaip Hamaną ryt muš tavo*...— Žydai per purimo šventę (vasario—kovo mėn.) mušdavo ir degindavo iškamšą, vaizduojančią Hamaną, žydų persekiotoją. Šėtonas čia pasako kun. Petru, kad jo laukia smūgiai į veidą (žr. VIII sceną).
- ²³³ ...*kūnu ir krauju tavuoju*...— T. y. komunijos sakramentu.
- ²³⁴ *Aš, niekindamas jus*...— Konradas suvokia savo kaltę: niekindamas žmones, norėjo juos valdyti.
- ²³⁵ ...*prastu rūbu*... / *Sau galvą pelenais pabarsčius*...— Viduramžiais atgailą atliekantys žemiškieji valdovai (karaliai), apsilvilkę elgetos drabužiais, pasibarstę galvą pelenais, turėjo klūpoti prie bažnyčios durų.
- ²³⁶ ...*pradeda giedoti kalėdų giesmes*.— Kalėdinės mišios (bernelių mišios) laikomos naktį.
- ²³⁷ *Judėja* — pietinė Palestinos dalis, kur yra Betliejus.
- ²³⁸ ...*su vilties / Žvaigžde*...— Su Betliejaus žvaigžde, pranašaujančia atpirkimą. Ji minima „Vaiduoklyje“, „Vėlinių“ II ir IV dalyse.

IV scena

- ²³⁹ [*Scenovaizdis*]. ...*Ieva... Marcelina*.— Abi šias veikėjas poetas pavadino savo pažįstamą — Henrietos Ievos Ankvičuvnos (Ankwiczówna) ir jos draugės Marcelinos

Lempickos (Lempicka) vardais. Su šiomis pamaldžiomis mergelėmis jis susipažino Romoje 1829 m. Henrietai jis paskyrė J. V. Gėtės „Minjonos“ („Kennst du das Land...“) sekimą ir eilėraščių „Mano čičeronei“, Marcelinai irgi dedikavo vieną eilėraščių. Ankvičuvnos šeima kilusi iš Galicijos, todėl IV scenos veiksmo vieta — netoli Lvovo.

²⁴⁰ ...už juos visus... — Už nuteistuosius filaretus.

²⁴¹ ...tą, kurs rašė šias dainas. — Autobiografinis momentas, kalbama, matyt, apie pirmąjį A. Mickevičiaus „Eilėraščių“ tomelį.

²⁴² Tarytum apaštalas... — T. y. šv. Jonas.

V s c e n a

²⁴³ Pakilo Erodas... — Čia Erodas — carizmas. Plg. paaiškinimus „Vėlinių“ III dalies pratarmei, 117.

²⁴⁴ Žiūrėk, tas vaikas... — Originalė: *Patrz! — ha! — to dziecię uszło* (Žiūrėk, tam vaikui pavyko išvengti [mirties]). „Vėlinių“ III dalies pratarmė (plg. pratarinės paaiškinimus, 131) leidžia daryti išvadą, kad čia kalbama apie patį poetą.

²⁴⁵ Tėvynės atpirkėjas. — Literatūros istorikai įvairiai ir prieštaringai aiškina, kas turėjęs būti tėvynės atpirkėjas, t. y. žadintojas, prikėlėjas (originalė — *wskrziesiciel*). Galima spręsti, kad poetas čia turi galvoje save (t. y. Konradą), kad jis pats „bus dievo pašauktas tokiam vaidmeniui po ilgo kankinimosi, atgailavimo ir aukojimosi“ (J. Kleiner. *Zarys dziejów literatury polskiej*, p. 257).

²⁴⁶ ...keturios dešimtys ir keturi. — Skaičiais užšifruota paslaptingojo tėvynės atpirkėjo (prikėlėjo) vardas ar pavardė, šitaip buvo daroma viduramžių mistiniuose raštuose, vadinamojoje kabalėje. J. Kleineris mano, kad skaičius 44 reiškia naująjį Adomą, žmonijos atstovą ir vadą (ten pat).

²⁴⁷ ...žmonės iškentės. — Poetas čia ir toliau daro analogiją tarp tėvynės kančių nuo Lietuvos — Lenkijos valstybės žlugimo iki 1830 — 1831 m. sukilimo ir Kristaus kančių bei mirties.

²⁴⁸ Ją galas teis. — T. y. prancūzas. Prancūzų vyriausybė nesuteikė jokios konkrečios paramos 1831 m. sukilėliams, pasitenkindama užuojautos lenkų tautai reiškimu, todėl poetas Prancūziją palygina su Pilotu („sau rankas... plauja“).

²⁴⁹ ...kraujas kris ant mūsų ir ant vaikų vaikų. — Remiamasi Evangelija: minia, reikalaujama iš Piloto mirties nuosprendžio Kristui, šaukė: „Jo kraujas tekrinta ant mūsų ir mūsų vaikų!“ (Mt 27, 25).

²⁵⁰ Išleisk Barabą... — Pasak Evangelijos, Barabas — žmogžudys. Piloto paklausta minia pasigailėjo Barabo ir pareikalavo nukryžiuoti Kristų.

²⁵¹ „Štai... tauta!“ — Pilotas, rodydamas žydams nuplakdintą Kristų, sakė: „Štai žmogus“ (Jn 19, 5).

²⁵² ...iš trijų šalių išdžiūvusių sukaltas. — T. y. iš trijų Žečpospolitą pasidalijusių valstybių: Rusijos, Prūsijos ir Austrijos.

²⁵³ ...Rakus ją actu, / O Borus tulžimi pagirdė... — Rakus (plg. čekų *rakušák*) — austras, Borus (plg. lot. *Borussia*) — prūsas. Girdymas tulžimi ir actu atsirado Evangelijos poveikyje.

²⁵⁴ Maskolius ietimi atvėrė... / Tėvynės širdį... — Nuo Evangelijos čia nutolta: ten Romos kareivis ietimi pervėrė nukryžiuotam Kristui šoną, čia nužudoma dar gyva tauta. Poetas, matyt, turi galvoje 1830 — 1831 m. sukilimo numalšinimą. Romos

kareivis vėliau apgailestavo šitaip pasielgęs, netgi tapo šventuoju. Matyt, poetas galvojo, jog rusų tauta, išsivadavusi iš carinės tironijos, irgi sugebės parodyti savo žmogiškąją vertę, plg. žemiau: „Bet jis pasitaisys“.

255 „Už ką dangus mane apleido!“ — Parafrazuojami paskutiniai Kristaus žodžiai: „Mano dieve, mano dieve, kodėl mane apleidai“ (Mt 27, 46).

256 *Ir numirė.*— 1830—1831 m. sukilimo pralaimėjimas poetui — Lenkijos mirtis, buvusios valstybinės ir visuomeninės santvarkos galas.

257 „...skraistė... / ...baltai / Pasauli... užkloja.“ — Neaiškus vaizdas. Kai kas mano, kad ši balta skraistė simbolizuoja laisvės, meilės ir brolybės idėjas skelbiančią tautą. Pasak poeto, lenkų tauta praeityje realizuodavusi šias idėjas. Kaip sektiną pavyzdį jas palikusi kitoms tautoms.

258 „...trys vyzdžiai...“ — Trys tautos vyzdžiai, trys žemės sūnaus veidai, trys kaktos ir kt. analogiški posakiai (žr. žemiau) — iš Apokalipsės paimti įvaizdžiai, kuriais Apreiškime Jonui apibūdinamas išganytojas. Iš ten pat ir Knyga paslapčių.

259 *Jis tvarko iš dangaus perkūnišku balsu...*— Evangelijoje „balsas iš debesio“ paliudijo Kristaus dieviškąją misiją (Mt 17, 5).

260 *Trečiajam danguje...*— Įvairios dangaus pakopos minimos Senajame testamente. Krikščionybė irgi priėmė tokį hierarchinį dangaus sutvarkymą. Apie „trečiąjį dangų“ kalbama šv. Pauliaus laiškuose: „...pažįstu žmogų Kristuje, kuris... buvo pagautas ir iškeltas iki trečiojo dangaus“, kur jis išgirdo „slaptinius žodžius, kurių nevalia žmogui ištarti“ (2 Kor 12, 2 ir 4).

VI scena

261 *Aguonom pabarstyk.*— Migdomą aguonų nuoviromis mini daugelis ano meto rašytojų, tarp jų Jonas Chodzka (1777—1851) apysakoje „Ponas Jonas iš Svisločės“ („Pan Jan ze Swisłoczy“), išverstoje į lietuvių kalbą (1823). Lietuvoje migdomosiomis aguonų savybėmis naudotasi ir XX a. pirmaisiais dešimtmėčiais.

262 *šambelionas* (iš pranc. *chambellan*) — caro rūmų dvariškio titulas.

263 *kamerjunkeris* (iš vok. *Kammerjunker*) — jaunesnysis šambelionas caro rūmuose.

VII scena

264 [*Scenovaiždis*]. *...inkognito geria arbatą...*— Čia inkognito (iš lot. *incognito* — slaptai, prisidengiant svetima pavarde) — privačiame susibūrime, neidami tarnybinių pareigų.

265 *Zenonas Nemojevskis.*— Varšuvos universiteto studentas, su kitais sąmokslininkais bei sukilusiais kariūnais 1830 m. lapkričio 29 d. šturmavo Belvederį — didžiojo kunigaikščio Konstantino rezidenciją.

266 *Adolfas.*— Įvesdamas Adolfą Januškevičių į Varšuvos saloną, poetas vėl prasilenkia su tikrove, plg. paaiškinimus I scenai, 149. Šioje scenoje jis autoriui buvo reikalingas kaip Lietuvos, t. y. Vilniaus patriotinio jaunimo, atstovas Varšuvoje.

267 *Kai Novosilcevas iš Varšuvos išvyko...*— Novosilcevas išvyko iš Varšuvos į Vilnių 1823 m. liepos viduryje. Veiksmo laikas — turbūt 1823 m. antroji pusė.

268 *Cichovskis laisvas.*— Adolfas Cichovskis (1794—1854) — Napoleono armijos kapitonas, priklausęs slaptai Patriotų draugijai. Įkalintas 1822 m., iš kalėjimo išėjo 1826 m. Po 1830—1831 m. sukilimo emigravo. 1832 m. gyveno Drezdene, kur suartėjo su A. Mickevičium. Galbūt artima pažintis su Cichovskiu ir šio pasakojimai apie kalėjime praleistas dienas paskatino poetą jį įvesti į šią sceną. Autografe

figūruoja Kazimiero Machnickio (1780—1844), vieno iš Patriotų draugijos kūrėjų, pavardė. K. Machnickis, suimtas 1826 m. vasario mėn., trejus metus praleido kalėjime, kur buvo žiauriai kankinamas, nes atkakliai atsisakinėjo duoti bet kokius parodymus.

- 269 *Generolas*.— Salono šeimininkas — grafas Vincentas Krasinskis, didžiojo lenkų poeto Zigmanto Krasinskio (Zygmunt Krasinski, 1812—1859) tėvas, atstovavęs reakcingiausiems, susitaikėliškiems Lenkijos karalystės visuomenės sluoksniams. Krasinskio rūmuose prieš 1830 m. ketvirtadieniais rinkdavosi literatai (klasicizmo šalininkai), žurnalistai, mokslininkai ir kiti Varšuvos „société“ atstovai.
- 270 *...rimais moko mus, kaip žirnius sėti reik*.— Matyt, šis literatas — tai Kajetonas Kozmianas (Kajetan Koźmian, 1771—1856), tuo metu rašęs poemą „Lenkų žemdirbiai“ („Ziemiaństwo polskie“, 1839), kurią A. Mickevičius ironiškai mini straipsnyje „Apie Varšuvos kritikus ir recenzentus“ (žr. Lyrika. Baladės. Poemos, p. 342).
- 271 *Ceremonmeisteris* — aukštas pareigūnas didžiojo kunigaikščio Konstantino dvare. Šio veikėjo prototipas — Jonas Žaboklickis, karjeristas ir prisitaikėlis.
- 272 *Kaimiečiai...*— T. y. provincijoje gyvenantys bajorai.
- 273 *Constitutionnel* (Konstitucionel) — tuo metu populiarius Paryžiaus laikraštis, nuosaikios liberalinės opozicijos organas.
- 274 *...iš seno vienuolyno...*— Centrinis politinių kalinių kalėjimas Varšuvoje buvo įrengtas buv. karmelitų vienuolyne.
- 275 *...kur tik tvirtovių esti*.— Tvirtovėmis (lenk. *twierdza*) čia vadinami sunkaus režimo kalėjimai, kuriais iš tikrųjų dažnai būdavo paverčiami buvę fortifikaciniai statiniai, kazematai, kaip, sakysim, Petropavlovsko tvirtovė Peterburge.
- 276 *Herkulanus* (Herculanum) — miestas netoli Neapolio, 79 m., išsiveržus Vezuvijui, jį užvertė pelenai ir užliejo lava (kartu su Pompėja). Atkastas XVIII a.
- 277 *Julijonas Ursinas Nemcevičius* (Julian Ursyn Niemcewicz, 1757—1841) — poetas ir istorikas, 1822 m. pradėjęs leisti „Rinktinius istoriškuosius atsiminimus apie senų laikų Lenkiją“ („Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce“).
- 278 *...pakeis mitus*.— Tos epochos klasicistiniai poetai ir įvaizdžius, ir posakius skolinosi iš antikinės mitologijos. A. Mickevičius kuriose ne kuriose šios scenos vietose tarytum toliau polemizuoja su Varšuvos klasicistiniais literatais (šią polemiką pradėjo 1829 m. straipsniu „Apie Varšuvos kritikus ir recenzentus“).
- 279 *...mums labai selianka artima*.— IV Literato mintys leidžia manyti, kad tai Kazimieras Brodzinskis (Kazimierz Brodziński, 1791—1835), poetas, vertėjas ir kritikas, propagavęs tiesą, naują — romantinę — poeziją, tačiau nemėgęs „istorijų kraupių“, jo manymu, prieštarausiančių slavo prigimčiai.
- 280 *Nėr Varšuvoje rūmų*.— I Literatas ilgisi paskutiniojo Lietuvos—Lenkijos valstybės karaliaus Stanislovo Augusto (1764—1795), globojusio literatus ir menininkus, rūmų.
- 281 *...keista iš tiesų...*— Ceremonmeisteris nesutinka su I Literato mintimi — juk Varšuvoje esą didžiojo kunigaikščio Konstantino rūmai.
- 282 *...vietininkui...*— T. y. generolui Juozapui Zajončekui (Józef Zajączek), labai nemėgstamam patriotiškai nusiteikusių lenkų dėl prisitaikėliškos politikos.
- 283 *...freilina...*— Carinėje Rusijoje freilina (iš vok. *Fräulein*) — rūmų damos titulas, suteikiamas paprastai didikų dukterims. Originalė: *Moja żona była by pierwszą pokojówką* (Mano žmona būtų pirmoji kambarinė).

- ²⁸⁴ *Ten mėgstama tikrai aristokratija.*— Iš pirmo žvilgsnio nelabai aiški replika, nes grafas, kaip rodo titulas, irgi aristokratas. Turbūt tai neseniai (po Lietuvos—Lenkijos valstybės padalijimo) grafo titulą gavęs bajoras. Seimo nutarimais titulai Lietuvos—Lenkijos valstybėje buvo uždrausti. Ir Rusijos, ir Austrijos, ir Prūsijos vyriausybės, norėdamos patraukti į savo pusę šlėktiją, jų negailėjo.
- ²⁸⁵ *A*** G***.*— Autografe — Adomas G., t. y. Adomas Gurovskis, sukilimo metais ir jam pralaimėjus dėjėsis prie demokratinų jėgų. Pasak J. Slovackio, „mašinos aristokratams karstyti išradėjas“ (plg. „Ant virvės — ir pakart“). 1834 m. grįžo į Lenkiją ir stojo tarnauti carui.
- ²⁸⁶ *N***.*— Autografe tikra pavardė — Liudvikas Nabeliakas (Ludwik Nabelak, 1804—1883), literatas, Belvederio šturmo dalyvis, vėliau — emigrantas.
- ²⁸⁷ *Petras Visockis* (Piotr Wysocki, 1799—1875) — 1824 m. dar puskarininkis, 1830 m.— Kariūnų mokyklos (*Szkola podchorążych*), kurios auklėtiniai šturmavo Belvederį, instruktorius, vienas 1830—1831 m. sukilimo organizatorių.

VIII scena

- ²⁸⁸ [*Scenovaizdis*]. ...*durys į tardymo komisijos salę*...— Scenos veiksmas vyksta buv. Vyskupų rūmuose, po karių su Napoleonu rekonstruotuose ir paverstuose gubernatoriaus rezidencija (dabar Meno darbuotojų rūmai Kutuzovo aikštėje).
- ²⁸⁹ [*Scenovaizdis*]. *Leonas Baikovas* — Novosilcevo patikėtinis, tikrasis valstybės tarėjas ir šambelionas. Jis vadinamas generolu, nes jo civilinis „rangas“ atitiko karinį generolo laipsnį. Jo dienoraščiai, išleisti lenkų kalba (Z kartek pamiętnika rękopiśmiennego. Kraków, 1913), rodo, kad tai buvo neapsakomai niekingas žmogus: cinikas, ištivirkėlis ir karjeristas. Staiga mirė gatvėje 1829 m. kovo mėn. prie pat Aušros vartų, važiuodamas pas sužadėtinę Z. Chlopicką.
- ²⁹⁰ [*Scenovaizdis*]. *Vaclovas Pelikanas* (1790—1873) — gimė Slonime. Baigė Vilniaus universiteto filosofijos fakultetą, po to — Peterburgo imperatoriškąją medicinos ir chirurgijos akademiją. Nuo 1817 m.— Vilniaus universiteto chirurgijos katedros profesorius. Po filaretų proceso, įsiteikęs Novosilceviui, tapo universiteto rektoriumi (1826—1832). Uždarius universitetą, gyveno Peterburge, Maskvoje, 1851 m. paskiriamas Medicinos ir chirurgijos akademijos prezidentu. Ėjo kalbos, kad 1838 m. nunuodijo Novosilcevą, susivaidijęs su juo dėl kažkokių tamsių reikalų.
- ²⁹¹ [*Scenovaizdis*]. ...*Daktaras*...— Iš kai kurių VIII scenos detalių galima manyti, kad Daktaras — tai Augustas Bekiu (Bécu, 1771—1824), Vilniaus universiteto medicinos profesorius, J. Slovackio patėvis. Jo vaidmuo filaretų procese nėra aiškus: galimas daiktas, A. Mickevičius jį piešia pernelyg juodomis spalvomis. Bekiu mėgo bendrauti su Novosilcevu. Jam, kosmopolitui, buvo visiškai svetimi jaunimo patriotiniai polėkiai, jis perdavė Pelikanui vieno įkalinto filareto raštelį, kuriuo buvo prašomas perspėti kalinio draugą, kad tas spruktų iš miesto. Žuvo nutrenktas perkūno savo namuose (dabar Gorkio g. 22).
- ²⁹² *La princesse, matyt, neatvažiuos*...— Kunigaikštienė — tai Teklė Zubova, gimusi Valentinavičiūtė. Kilusi iš smulkių dvarininkų daugiavaikės šeimos, ši, amžininkų liudijimu, reto gražumo mergina ištekėjo už buvusio Jekaterinos II favorito Platono Zubovo (1767—1822), padariusio stulbinančią karjerą — nuo paprasto imperatoriškosios gvardijos eilinio iki grafo (1793 m.) ir kunigaikščio (1796 m.), be kita ko, gavusio iš Jekaterinos II apie 30 000 sielų Lietuvoje (Joniškis, Šiauliai) ir Kurše. Zubovui mirus, Aleksandras I Novosilcevą paskyrė Zubovos globėju, iš

tikrųjų — didžiulių jos turtų administratorium. Kunigaikštienė Zubova tampa Novosilcevo meiluže. Suimtųjų filaretų ir kitų motinos ne kartą prašė Zubovos užtarimo ir pagalbos, tačiau ilgai neišsilaikė, kad kreiptis ne į žmogų, bet į „suomiškojo granito sieną“ (S. Morawski. Kilka lat młodości mojej w Wilnie, p. 281). 1826 m. Zubova ištekojo už grafo Piotro Šuvalovo; jos sūnus Piotras Šuvalovas — Aleksandro II ministras, žandarmerijos ir III skyriaus viršininkas. Zubova mirė 1872 m.

²⁹³ *Parašė monseigneur man...* — T. y. didysis kunigaikštis Konstantinas.

²⁹⁴ *...nuo pirklio Kanisyno...* — Turbūt išgalvotas herojus. Galimas daiktas, pavardė padaryta iš *Canis* — syn (*canis* lot.— šuo, *syn* lenk.— sūnus), plg. rusų *сукин сын*.

²⁹⁵ *Jis emisaras ten...* — T. y. slapčių politinių sąjungų kurjeris.

²⁹⁶ *Botvinka mušė jį.* — Jeronimas Botvinka — Vilniaus gubernijos prokuroras, kilęs iš smulkiosios ukrainiečių ar lenkų šlėktos (Mogiliovo gubernijos malūnininko sūnus), gerai susipažinęs su rusų teise. Dalyvavo visose tardymo komisijose (taip pat ir filaretų), veikusiose Lietuvoje 1823—1831 m. J. Lelevelio žodžiais — „niekšas ir sukčius“; susikrovė legaliomis ir nelegaliomis priemonėmis didžiulį turtą.

²⁹⁷ *...jakobiniška nugara.* — Jakobinai — Didžiosios prancūzų buržuazinės revoliucijos metais — radikalios politinės grupuotės šalininkai, kuriems vadovavo Robespjeras. Čia platesnė prasmė — revoliucionieriai.

²⁹⁸ *Medinį žmogų...* — T. y. nejautrų kankinimams žmogų.

²⁹⁹ *...mes mokome jaunimą, / ...istorijos.* — Istorijos kursas Vilniaus universitete skaitė Joakimas Lelevelis (1786—1861). Brošiūroje „Novosilcevas Vilniuje“ (žr. „Vėlinių“ III dalies pratarmės paaiškinimus, 132) jis ir priskiria A. Bekiu, t. y. Doktorui, šitokias pažiūras į istorijos dėstymą ir šitokios informacijos teikimą Novosilceviui.

³⁰⁰ *Tai Rolison.* — Autografe — Molison. Žr. III scenos paaiškinimus, 219.

³⁰¹ *Kmitova aš.* — Autografe — Gutova (Guttowa), Vilniaus vaistininko Ferdinando Guto žmona. Kai kurios Vilniaus ir kitų miestų damos rėmė kalinius: siuntė laiškų, maisto (žr. H. Mościcki. Wilno i Warszawa w „Dziadach“ Mickiewicza, p. 72).

³⁰² *...aš — našlė.* — Felicijona Molesonienė nebuvo našlė: jos vyras Jonas Molesonas liko be darbo, uždarius Kėdainių mokyklą „dėl tų aplinkybių, kad mokykloje atskleista esant [...] žalingiausio prado ir sutarimo dėl piktadariškų nusikaltimų [...], idant šis pragaištingas lizdas būtų sunaikintas“ (cit. iš H. Mościcki, ten pat, p. 188—189).

³⁰³ *„Don Žuanas“* — V. A. Mocarto opera (1787).

³⁰⁴ *...Herco koncertas.* — Anri Hercas (Henri Herz, 1803—1888) — anuo metu garsus austrų kompozitorius ir pianistas, gyvenęs Paryžiuje, vienas didžiausių XIX a. pradžios virtuozų. Jis sukūrė 8 koncertus fortepijonui.

³⁰⁵ *Didysis kunigaikštis Michailas...* — Tai jauniausias Aleksandro ir Konstantino brolis, tada iš tikrųjų lankęsis Vilniuje. Politiniame gyvenime jis didesnio vaidmens nevaikino.

³⁰⁶ *Religiją gerbiu...* — Pasak J. Lelevelio, Novosilcevas niršo ant Vilniaus universiteto studentų medikų už materialistines pažiūras. Religinė veidmainystė — autentiškas Novosilcevo būdo bruožas. Ypač jis rėmė stačiatikybę. Vilniaus universiteto rektorius J. Tvardovskis rašė A. Čartoriskiiui: „Kuriose ne kuriose vietose, kur nėra

- cerkvių, jis (t. y. Novosilcevas) siūlė pastatyti jas švietimo fondo pinigais. Tų vietų skaičiuje — ir Ukmergė, kur vos du mokiniai buvo to tikėjimo; vis dėlto, jo galva, ten turėtų būti vienas mokytojas bei etatinis kapelionas ir cerkvė, pamūryta [švietimo] fondo pinigais to tikėjimo vietos valdininkams naudotis“.
- 307 *Jaunikis...*— Baikovas buvo susižiedavęs su Zofija Chlopicka, Kauno pakamorės dukterimi. Susituokti nespėjo — sutrukdė staigi mirtis.
- 308 *Tiberijaus Kaprio saloje.*— Tiberijus — Romos imperatorius. Valdovu tapo būdamas penkiasdešimt penkerių metų. Svetonijus („De vita caesarum“) rašo, kad, į gyvenimo galą sugrįžęs į Kaprį, visai nesirūpino valstybės reikalais. Garsėjo ištvirkavimu ir žiaurumu.
- 309 *...kiekviena valdžia iš viešpaties...*— Pagrindinis viduramžių feodalizmo principas, despotinėse santvarkose juo buvo pateisinama bet kokia tironijos apraška.
- 310 *Adomas Jurgis Čartoriskis (1770—1861)* — jaunystėje — imperatoriaus Aleksandro I draugas, tuo metu — Vilniaus švietimo apygardos kuratorius. Pasak Lelevelio, Novosilcevas, pasinaudodamas filaretų procesu, stengėsi politiškai sukompromituoti Čartoriskį.
- 311 *Paskui seniūnija...*— T. y. senosios karališkosios žemės, Lietuvos—Lenkijos valstybės laikais valdomos seniūnų, carinės valdžios po padalijimo konfiskuotos ir išdalytos carizmui nusipelnusiems valdininkams ar karininkams.
- 312 *...siurprizas.*— Zubova sakėsi negalėsianti atvažiuoti į balių (plg. VIII scenos pradžią).
- 313 *Tarėjas.*— Jo prototipas — Vincentas Laurinavičius, 1805—1806 m. Raseinių teismo striapčis (t. y. „tam tikras valdžios prokuroras“, — taip rašo A. Mickevičius autoriniuose „Pono Tado“ paaiškinimuose), vėliau gubernijos tarėjas, kelių masonų ložių narys. Mirė staigia mirtimi 1824 m. lapkričio mėn. S. Moravskis ir A. E. Odinecas vėliau apie jį rašė kaip apie gerą ir dorą žmogų, tačiau Moravskiui Laurinavičius padėjo išvengti teismo, o Odinecas palaikė artimus santykius su tarėjo šeima.
- 314 *Gubernatorius.*— Tuo metu civiliniu Vilniaus gubernatoriumi buvo Piotras Gornas (Hornas), tikrasis valstybės tarėjas.
- 315 *Bestuževui.*— Turbūt tai Michailas Bestuževas-Riuminas (1803—1826), kuris revoliucinės rusų organizacijos Pietų sąjungos vardu tarėsi su lenkų slaptų organizacijų vadovais. Varšuvoje ir Vilniuje jis lankėsi 1823 ir 1824 m. Pakartas už dalyvavimą dekabristų sukilime.
- 316 *...Beranžė dainą.*— Pjeras Žanas Beranžė (Pierre-Jean Béranger, 1780—1857) — pažangus prancūzų poetas, populiarių politinių bei satyrinių dainų kūrėjas. Baikovas dainuoja Beranžė dainos „Senatorius“ („Le Sénateur“) refreną. Dainoje kvailas vyras džiaugias, kad senatorius meilinas jo žmonai ir jam rodo šokių tokį palankumą.
- 317 *...padaryčiau jus akademiku.*— Kalbama apie Prancūzų akademiją, į kurią renkami garsiausi mokslininkai ir rašytojai. Jos narių skaičius ribotas, pakliūti į ją nepaprastai sunku.
- 318 *Panelė.*— Tai Zofija Chlopicka, Baikovo sužadėtinė.
- 319 *Justinas Romualdas Polis (1802—1831)* — filaretas, teisės studentas, 1830—1831 m. sukilimo organizatorius Vilniuje ir Ašmenos apskrityje, sukilimo metu žuvo.
- 320 *...Komandoro ariją.*— V. A. Mocarto operos „Don Žuanas“ paskutinės scenos arija, kurioje Komandoro statula pranašauja dukters suvedžiotojui ir savo žudikui greitą žūtį.

- 321 *Pavasari...*— Vadinasi, VIII scenos veiksmas vyksta 1824 m. pavasarį (I scenos — 1823 m. kūčių vakarą).
- 322 *...prilyginimus du.*— Kun. Petro prilyginimų ištakos — viduramžių moralitė, pasakojimai apie keistus ir nesuvokiamus dieviškosios apvaizdos kelius. Jais kun. Petras nori įrodyti, kad nusikaltėlio sėkmė — laikina ir iliuzorinė, kad jo laukia neišvengiama bausmė.
- 323 *...rotmistrus visus...*— Anachronizmu pagrįsta meninė priemonė: romėnų kariuomenėje nebuvo rotmistrų. Lenkų kariuomenėje XVI—XVIII a. rotmistras — raitelių kuopos vadas.
- 324 *...dantų griežimas...*— Evangelinis įvaizdis, piešiantis pragaro kančias: „Ten bus verksmas ir dantų griežimas“ (Mt 13, 42).

IX scena

- 325 *Apsireiškė man kadaise.*— Plg. šmėklos pasirodymą „Vėlinių“ II dalies pabaigoje. Jeigu II dalies šmėkla — tas pats veikėjas kaip IV dalies atsiskyrėlis, tai II dalies kaimietis — jo mylimoji, IV dalyje vadinama vardu (Marija). Turint galvoje, jog IX scenos veiksmas vyksta 1824 m., galima daryti išvadą, kad II ir turbūt IV dalies veiksmo laikas — 1821 m. vėlinės.
- 326 *...pakolei turi kūną, / Nebyli, kurčia ji būna.*— Neaiški vieta. II dalies šmėkla — tai mirusio žmogaus vėlė (plg. paaiškinimus II daliai, 17).
- 327 *Lavoną šviežią.*— T. y. daktaro lavoną, plg. paaiškinimus VIII scenai, 291. Pomirtinės kančios atitinka kaltę: už pinigų tarnavusiajam tironijai dabar „svilina auksas rankas“.
- 328 *...juoda kakta.*— Žymė, kad žmogus nutrenktas perkūno.
- 329 *Kaip vestuvėms pasipuošęs.*— Vadinasi, tai Baikovo lavonas, nors Baikovas mirė tik 1829 m. (plg. paaiškinimus VIII scenai, 289).
- 330 *...gal kitą vardą gavo.*— Gustavas pasivadino Konradu „Prologe“. Tai ne tik vardo pakeitimas — tai kokybinis jaunosios ir mąstysenos perversmas.
- 331 *...Jė rytą, / Nuo pat miesto Gedimino, / ...Daug važiuotų bei raitų...*— Autobiografinis momentas: į Rusiją A. Mickevičius važiavo per Kauną ir Rygą, vadinasi, iš Vilniaus — į vakarus.
- 332 *Pats susižeidė, matyti.*— Šią žaizdą Konradas pasidarė išdidumu, piktžodžiaivimu (plg. paaiškinimus III scenai, 234).

III DALIES FRAGMENTAI

Kelias į Rusiją

- 333 *...palaikai / Mamuto — per tvaną jis bus čia prigėręs...*— Originalė: *...nierz mamut z tych ziem wstaje, / Żeglarz przybyły z falamy potopu* (kartkartėmis pakyla nuo tos žemės mamutas, pasaulinio tvano vilnimis atplaukęs keliautojas). A. Mickevičius, galimas daiktas, girdėjo ar skaitė, jog Rusijos šiaurėje dar pasitaiko mamutų bandų, — tą teigė kurie ne kurie XVIII a. keliautojai ir gamtininkai. Antra vertus, mamuto kaulai pirmiausia ir buvo rasti šiaurinėje Rusijos imperijos dalyje.
- 334 *Jėga kitados parnešta į šią šalį...*— Poetas čia kalba apie biblioteką bei meno kūrinių grobstymą carinės kariuomenės okupuotuose kraštuose.
- 335 *...Alpių kalnyne aptiksi...* / *Žymių, kad jų ordos buvojusios šičia.*— „Tautų kraus-

tymosi“ epochoje (IV a.—V ir VI a. sąvarta) iš rytų iki Alpių nužygiavo hunai (turkų giminės klajoklių tauta). Juos, matyt, ir turi poetas galvoje.

346 ...*Romos paminklai byloja*...— Tito triumfinėje arkoje pavaizduoti pergalingi romėnų mūšiai su barbarų tautomis.

337 *Euksinas* — senasis Juodosios jūros pavadinimas (*Pontus Euxinus*).

338 *samumas* (iš arabų *samūm* — nuodijantis) — sausas ir sūkuringas vėjas Šiaurės Afrikoje ir Arabų pusiasalyje, pakeliantis į orą debesis smėlio.

339 ...*į šiaurę keliais / Žygiuoja*...— Aleksandras I 1808 m. pradėjo karą su Švedija dėl Suomijos. 1809 m. Fredrikshamo taikos sutartimi Suomija atiteko Rusijai.

340 ...*kiti į Kaukazą išeis*...— Kaukazo tautų užkariavimas prasidėjo XVIII a. pabaigoje. Pirmojoje XIX a. pusėje sustiprėjo kalniečių pasipriešinimas carinei kariuomenei, radęs atgarsį rusų literatūroje (L. Tolstojaus „Hadži Muratas“ ir kt.).

341 *Kinkuoja mongolai*...— Turbūt poetas mongolais čia vadina kokius turkų giminės atstovus. Tik dvi mongolų tautos tuo metu priklausė Rusijos imperijai: kalmukai ir buriatai.

342 *Kalmukai*...— Reikia manyti, kad tuo vardu poetas vadina ne tik tikruosius kalmukus, bet ir kitas Volgos žemupyje gyvenančias tautas.

343 ...*prūsas*... / ...*Šilerio dainą niūniuoja*...— Aleksandro I armijoje iš tikrųjų tarnavo nemaža vokiečių kilmės karininkų. Šilerį minėdamas, poetas ironizuoja: jo poezijoje itin ryškūs tautų laisvės motyvai.

344 *Aleksejus Jermolovas* (1772—1861) — rusų armijos generolas, vadovavo imperatoriškosios kariuomenės Kaukazo gruputei, malšinusiai kalniečių sukilimą. Buvo laikomas demokratiškų pažiūrų žmogumi, įtariamas — ir ne be pagrindo — ryšiais su dekabristais, todėl 1827 m. išėjo į atsargą. Žr. autoriaus paaiškinimus, 8.

345 *Kaip klaikiai jis žiūr! Kiek žvilgsny jėgos!* — Kibitkos keleivis — Konradas.

Sostinės priemiesčiai

Fragmente aprašoma carų vasaros rezidencija netoli Peterburgo — Čarskoje Selo (nuo 1920 m. — Puškinas).

346 *Korinto kolonos*...— T. y. korintietiško stiliaus kolonos, pasižyminčios puošniais kapiteliais.

347 *Japoniški, kiniški kioskai*...— T. y. altanos.

348 ...*Jekaterinos laikais pastatyti / Griuvėsiai*...— Jekaterinos II laikais (1763—1796) architektūroje vyravo pseudoklasicistinis stilius. Kartais — norint sukelti senoviskumo efektą — būdavo „statomi griuvėsiai“.

349 ...*Babilonijos kabantys sodai*...— Babilono (dažniau Semiramidės) sodai — tai kabantys dekoratyviniai sodai, įrengti kelių pakopų terasose Babilono karaliaus rūmų teritorijoje. Jie buvo laikomi vienu iš septynių pasaulio stebuklų.

350 ...*marmuras baltas Kararos*...— T. y. marmuras iš Kararos (Carrara) marmuro laužyklų Italijoje (netoli Specijos).

Peterburgas

351 ...*gotikos amžiuį barono pilis*...— Gotikos amžiumi vienu metu buvo vadinami viduramžiai. Baronas čia — viduramžių feodalas.

352 ...*čuchnų*...— Peterburgas buvo pastatytas žemėse, kur anuo metu gyveno ir somiai bei kt. ugrofinams giminingos tautos (ižorai, vepsai). Peterburgo gyventojai juos vadino čuchna, čuchoncais (чухонцы), niekinama pravarde.

- 353 ...*caras parodė*...— T. y. Petras I Didysis (1672—1725), atkariavęs 1702—1703 m. tas žemes (vadinamąją Ingermanlandiją, arba Ingriją) iš švedų ir 1703 m. įkūręs Peterburgą — naują imperijos sostinę.
- 354 *sirena* — antikos ir viduramžių laikų legendinė būtybė — pusiau žuvis, pusiau moteris.
- 355 ...*Babelio bokšte*...— Babelio (t. y. Babilono) bokštas, pasak Biblijos, turėjęs siekti dangų, tačiau dievas nubaudė statytojus už „pasipūtėlišką išdidumą“ ir „sumaišė jų kalbas“. Negalėdami susisiekti, jie nebaigė bokšto.
- 356 ...*Chanas kirgizų*...— Kirgizais poetas vadina klajokles vakarinės Azijos tautas — kazachus, kirgizus ir kt.
- 357 ...*monsieur Žoko*...— Žoko (pranc. *jocko*) — orangutangas.
- 358 ...*Džokas Piačerė*...— Itališkas vardažodis (*Gioco Piacere*), sietinas su italų kalbos žodžiais *gioca* (džiaugsmas) ir *piacere* (malonumas).
- 359 ...*Pastorius Dineris*...— Vardažodis sietinas su vok. *Diener* (tarnas). Tuo metu ir vėliau caro Rusijos administraciniame aparate dirbo galybė vokiečių.
- 360 *socinijonai* — viena iš lenkų protestantų — arijonų („Lenkų brolių“) — atšakų. Pavadinimas sietinas su teologo Faustino Socino ar Socinio (1539—1604) pavarde.
- 361 *anabaptistai* — protestantų atšaka, nepripažįstanti kūdikio krikšto (krikštijami suaukę).
- 362 *alijantas* — sąjungininkas.
- 363 ...*panoramoje burtai*...— Čia panorama — tam tikras optinis prietaisas, leidžiantis matyti padidintus piešinius, šių dienų episkopo prototipas.
- 364 *Tarytum Borėjo vaikučiai*...— Antikos laikais borėjas (lot. *boreus*) — Šiaurės vėjas. Vaizdavo jį lydimą būrelio vaikų, pučiančių orą.
- 365 ...*svetimšaliai praėjo*...— T. y. ištremti Vilniaus filaretai, tarp jų ir Konradas (pats poetas).
- 366 *Paliko stovėti piligrimas*...— T. y. Konradas (pats poetas).
- 367 *Stovėjo ir kitas žmogus netolies*.— Tai dailininkas Juozapas Oleškevičius (1777—1830) (žr. fragmentą tuo pavadinimu), kilęs iš Žemaitijos, mokėsis Vilniuje, Drezdene ir Paryžiuje, 1810 m. apsigyvenęs Peterburge. Priklausė slaptoms masonų draugijoms. A. Mickevičius su juo susipažino Peterburge. Tam tikros įtakos poetui turėjo dailininko polinkis į misticizmą, be to, poetą žavėjo Oleškevičiaus dorumas ir labdaringumas.
- 368 ...*ilgai dar kentėti reikės*...— Svajotojiškai, į misticizmą linkusiai J. Oleškevičiaus prigimčiai būdinga išvada: laisvė pasiekama per kančias ir kovą, tačiau ją iškovoti bus galima po daugelio metų. Kitaip jis į šią problemą žiūri fragmente „Oleškevičius“ (žr. jo paaiškinimus, 394).
- 369 ...*priėjo ir tarė*...— Manoma, kad tai žmogus, apie kurį kalbėjo Konradui VIII scenos pabaigoje kun. Petras.
- 370 ...*kryžių ir vytį / Nešioju*.— Pasisako esąs krikščionis ir lietuvis.

Petro Didžiojo paminklas

Paminklo autorius — prancūzų skulptorius Etjenas Morisas Falkonė (Étienne Maurice Falconet, 1716—1791). D. Didro tarpininkaujama, Jekaterina II jį iškvietė į Peterburgą (1766), kur jis ir sukūrė garsiąją raito Petro I skulptūrą. Skulptūra vaizduoja carą vilkintį romėnų drabužiais.

371 ...*tai genijus rusų kilnus*...— Manoma, kad čia kalbama apie A. Puškiną, su kuriuo

A. Mickevičius Rusijoje susibičiuliavo, kurio politines pažiūras, nedviprasmišką palankumą dekabristams bei kūrybą jis labai vertino. Kitų literatūros tyrinėtojų nuomone, čia vaizduojamas dekabristas K. Rylejevas. A. Mickevičius su juo susipažino Peterburge 1825 m.

372 ...*ant bucefalo*...— Čia bucefalas — dailus ir nartus žirgas. Bucefalu vadinosi Aleksandro Didžiojo eržilas, kuriuo jis jojo į karo žygį prieš persus.

373 *Markas Aurelijus* (Marcus Aurelius Antoninus) — Romos imperatorius 161—180 m., be to, filosofas. Istorikų nuomone, tai visų tauriausias Romos imperijos valdovas. Jo statula (ant žirgo) stovi Romoje, Kapitoliuje.

374 ...*prie Paktolio ir Reino*...— Paktolis — upė Lidijoje, Mažajoje Azijoje. Reinas tuo metu skyrė romėnizuotą Galiją (dabar Prancūzija) nuo germanų (romėnų požiūriu — barbarų) gyvenamų žemių.

Kariuomenės peržiūra

375 ...*šitą aikštę*...— Marso aikštę, kur vykdavo kariuomenės pratybos.

376 ...*ir šachą pribaišs, ir sultoną*...— Rusijos carai nuo XVIII a. kariavo su Persija (šachas — persų valdovas) ir su Turkija (sultonas — turkų valdovas).

377 ...*sarmatui į šoną*...— Sarmatai — viena iš skitų giminių, tačiau Lenkijoje XVII ir XVIII a. tuo vardu vadinta lenkus.

378 ...*grenadieriai*...— Čia — pėstininkai.

379 *Ulonai, husarai, dragūnai*...— Ulonai (iš tiurkų *ohlan*) — lengvieji kavaleristai, apsiginklavę ietimis („pikėmis“) ir kardais. Husarai (iš vengrų *huszár*) rusų armijoje — taip pat lengvieji kavaleristai. Dragūnai (iš pranc. *dragon*) — lengvieji kavaleristai, taip apmokyti ir apginkluoti, kad gali kautis ir kaip pėstininkai.

380 *Visi apkalti kaip virtuvai variu*...— Sunkioji kavalerija, kirasyrai (iš pranc. *cuirassier*), turėję ant krūtinės ir nugaros varinius šarvus (kirasas).

381 *Anri Žomini* (Jomini, 1779—1869) — šveicarų karo teoretikas, nuo 1813 m. tarnavo rusų armijoje.

382 *intendantas* — intendantinės (ūkinės) tarnybos karininkas, tvarkantis kariuomenės aprūpinimą maistu, furažu ir t. t.

383 *Pirmi — kanonieriai, antri — bombardyrai*...— Kanonieriai (iš pranc. *canonier*) — eiliniai artileristai, bombardyrai (iš pranc. *bombardier*) — vyresnieji artileristai.

384 *Tarytum kokių arlekinų*...— Arlekinas (iš it. *arlecchino*) — tradicinis italų „*commedia dell'arte*“ personažas, paprastai apsilvilkęs margaspalviais drabužiais; čia — tas pat, kas ir pajacas.

385 *Ignotas Krasickis* (Ignacy Krasicki, 1735—1801) — žymus lenkų Šviečiamajo laikotarpio poetas. Cituojama eilutė — iš jo satyros „Karaliui“.

386 ...*caropediją*...— Poetas čia humoristiškai perdirba graikų rašytojo Ksenofonto (apie 430—354 m. pr. m. e.) kūrinio „Kiropedijos“ („Kiro auklėjimas“) pavadinimą. „Caropedija“ — caro auklėjimas.

387 *Lyg bomba nukrito*...— T. y. lyg artilerijos sviedinys.

388 *Tarytum Homeras*... / ...*užsnūdau*...— Pasak Horacijaus, ir Homeras kartais prisnūsta, t. y. kuria ne tokius tobulus epizodus.

Oleškevičius

389 ...*prieš Peterburgo apsėmimą*...— Neva išsiliejo iš krantų 1824 m. lapkričio 7 d.

A. Mickevičius, atvažiavęs, kai vanduo jau buvo nyslūgęs, matė potvynio padariusius.

³⁹⁰ *Stiksas* — senovės graikų mitologijoje požemio karalystės Hado upė, per kurią Charonas kelia mirusiuosius.

³⁹¹ *Tie patys jaunuoliai...* — Vienas jų — A. Mickevičius. Kas kitas — neaišku.

³⁹² *...asirų galybė...* — Turima galvoje senovės Artimųjų Rytų valstybė — Asirija. 722 m. pr. m. e. Asirija buvo užkariavusi Palestiną. Biblijoje ji (kaip ir Babilonija) — tironijos įsikūnijimas.

³⁹³ *O buvo žmogum juk ir caras...* — Aleksandras I jaunystėje buvo laikomas liberalių pažiūrų žmogumi, turėjo jis šalininkų net ir patriotiniuose lenkų sluoksniuose. Pažangiosios visuomenės atstovai tikėjosi, kad jis įves Rusijoje konstitucinį režimą. Aleksandro I reakcingumas išryškėjo apie 1820 m.

³⁹⁴ *Jau greitai sutraukys visus retežius...* — Šie žodžiai lyg ir prieštarauja tam, kas apie Oleškevičių sakoma fragmente „Peterburgas“, žr. fragmento paaiškinimus, 368. Čia jis nedviprasmiškai pranašauja greitą revoliucinį perversmą. Galimas daiktas, jis turi galvoje dekabristų sukilimą, tokiu būdu prieštaravimo čia nebūtų.

³⁹⁵ *...dingo nesuprastas — betgi baisus.* — Artėjančio tvano pranašavimas turi poemoje dvejopą prasmę: tiesioginę (pranašaujamas konkretus 1824 m. potvynis) ir perkeltinę — kalbama apie despotizmo rūmą sunaikinsiančią tautų įniršio bangą.

D r a u g a m s r u s a m s

³⁹⁶ *Kondratas Rylejevas* (1795—1826) — poetas ir dekabristas. A. Mickevičius su juo susipažino 1825 m. Peterburge, labai jį gerbė kaip poetą ir revoliucijos kankinį. Po nesėkmingo dekabristų sukilimo K. Rylejevas buvo pakartas 1826.VII.25. Plg. fragmento „Petro Didžiojo paminklas“ paaiškinimus, 371.

³⁹⁷ *...karia / Savuosius pranašus...* — Caro nuosprendžiu buvo pakarti penki pagrindiniai dekabristų sukilimo organizatoriai: K. Rylejevas, P. Pestelis, S. Muravjovas-Apostolas, M. Bestuževas-Riuminas ir P. Kachovskis.

³⁹⁸ *Aleksandras Bestuževas* (1797—1837) — rusų poetas ir romanistas (slapyvardis — Marlinskis), gvardijos karininkas ir dekabristų sukilimo dalyvis, nuteistas kalėti tvirtovėje, paskui — katorgos darbams į Sibiro rūdynus. Pagaliau išsiųstas kaip eilinis kareivis į Kaukazą, kur žuvo kautynėse su kalniečiais.

³⁹⁹ *Raičiausi kaip žaltys tirono naguose...* — Poetas čia paaiškina savo laikyseną Rusijoje, kur praleido daugiau nei ketverius metus. Tikrąją savo kūrinį prasmę (pvz., „Konrado Valenrodo“) jis dangstė ir maskavo painiudamas kompoziciją, rašydamas skaitytuos klaidinančią prakalbą. Nuoširdus jis būdavo tik su artimais bičiuliais, kuriems atskleisdavo „slaptus jausmus ir širdį“. Tarp tų bičiulių buvo nemaža rusų.

P O N A S T A D A S

„Poną Tadą“ A. Mickevičius rašė 1832—1834 m. emigracijoje. 1834 m. birželio mėnesį poema buvo išleista Paryžiuje dviem tomeliais. Neilgai trukus pasirodė ir pirmieji jos vertimai į kitas kalbas (vokiečių — 1836 m., prancūzų — 1844 m., italų — 1871 m., rusų — 1875 m., anglų — 1885 m., ispanų — 1885 m. ir kt.). „Ponas Tadas“ lig šiol išverstas bene į 25 kalbas.

Į lietuvių kalbą pirmasis poemą versti mėgino V. Ažukalnis-Zagurskis apie 1848 m., dar poetui gyvam esant,— rankraščiuose likęs „Pono Tado“ pradžios vertimas. 22 poemos pradžios eilutes išvertė ir savo „Lietuviškame šiupinyje“ 1884 m. paskelbė S. Dagilis. Tačiau pilnas „Pono Tado“ lietuviškas vertimas pasirodė tik 1924 m., tiesa, iš karto dviem leidimais — K. Šakenio ir A. Valaičio.

Nauro poemos vertimo ėmėsi V. Mykolaitis-Putinas. 1955 m. išleistoje A. Mickevičiaus „Rinktinėje“ jau randame pirmųjų trijų knygų ir ketvirtosios fragmentų vertimą. Tačiau baigti šio darbo poetas nespėjo — išvertė dar IV ir V knygas, VI liko nebaigta (neišverstos 189 eilutės). Taigi V. Mykolaitis-Putinas iš viso išvertė 4957 „Pono Tado“ eilutes. Toliau šį darbą tęsė Just. Marcinkevičius: jis išvertė dar 4883 eilutes ir suredavo visą poemos vertimą.

PIRMA KNYGA

- ¹ *Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą.*— Dėl šio kreipimosi į Lietuvą poetui priekaištavo kai kurie jo amžininkai — politiniai emigrantai, tačiau frazės jis nepakeitė. Vis dėlto Lietuva jam — ne etninė, bet istorinė kategorija, apimanti visas pounijinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemes: ir Lietuvą, ir Baltarusiją. Lietuvis jam reiškė „ne tiek tautinę, kiek istorinę ir regionalinę sąvoką“ (V. Mykolaitis-Putinas. Raštai. T. 8, p. 521).
- ² *Mieste pabaigęs mokslus...*— Tadas, matyt, mokėsi Vilniaus universitete, galbūt jį net ir baigė: anais laikais per dešimt metų galima buvo baigti ir apskritinę mokyklą (šešeri metai), ir universitetą (ketveri metai).
- ³ *Jis čia nuo kūdikystės žaisti buvo pratęs...*— Dvaras, kuriame gimė Tadas, tada priklausė jo seneliui, Taurininkui, vėliau atiteko tėvui, Jackui, šiuo metu jame šeiminkauja dėdė — Teisėjas.
- ⁴ *Čia Kosciuška, dangun akis pakėlęs, žiūri...*— Kosciuškos litografiniai portretai, atspausdinti Paryžiuje, buvo platinami Lietuvoje ir Lenkijoje propagandos tikslais dar prieš Kosciuškos priesaiką 1794.III.24. Čia aprašoma litografija, vaizduojanti Kosciuškos priesaiką, atspausdinta apie 1820 m.
- ⁵ *Toliau Reitanas liūdi...*— Tadas Reitanas (Tadeusz Rejtan, 1741—1790) — Baro konfederatas, pagarsėjęs dramatišku protestu seime prieš Lietuvos—Lenkijos padalijimą. Gyvenimą baigė savižudybe.
- ⁶ *...knyga — „Gyvenimas Katono“.*— Katonas Jaunesnysis (Marcus Porcius Cato Minor, arba Cato Uticensis, 95—46 m. pr. m. e.) — Romos didikas respublikonas, iki galo rėmęs Pompėjų kovoje prieš Cezarį, po pralaimėjimo nusizudęs. Jo gyvenimą pavaizdavo Plutarchas „Gyvenimo aprašymuose“.
- ⁷ *Jokūbas Jasinskis* (Jakub Jasiński, 1759—1794) — pulkininkas, 1794 m. sukilimo Lietuvoje organizatorius ir vadas, žuvo gindamas Varšuvos priemiestį Pragę. Degančios Pragos fone jis vaizduojamas Ž. Diurua (Duruy) portrete, nukopijuotame iš P. Smuglevičiaus paveikslo.
- ⁸ *Tadas Korsakas* (Tadeusz Korsak, 1741—1794) — Vilniaus žemės teisėjas, sukilimo metu vadovavęs Vilniaus žemių pašauktinei bajorų kariuomenei. Žuvo Pragoje. Įdomu, kad dvare matome portretus tų istorinių asmenų, kurie kilę iš istorinės Lietuvos.
- ⁹ *...tempė šniūrą, / ...Dombrovskio senąjį mozūrą.*— Patraukus „šniūrą“, senieji laikrodžiai mušdavo valandas, kartu grodami kokią melodiją. Dombrovskio mozū-

ras — lenkų legionierių daina „Jeszcze Polska nie zginęła“. Žr. „Vėlinių“ paaiškinimus, 172.

¹⁰ *akmistrinė* (lenk. *ochmistrzyni* iš vok. *Hofmeisterin*) — dvariškė, tvarkanti dvaro namų ūkį, skirstanti tarnams ir tarnaitėms darbą.

¹¹ *Suknelę griebusi, prie veidrodžio skubėjo...* — Zosė puošiasi vakarienei, matyt, jos metu turėjo susipažinti su Tadu. Vėliau autorius pakeitė sumanymą: per vakarienę supažindina Tadą su Telimena, įvesdamas į Tado meilės istoriją intriguojantį pailnavos momentą.

¹² *Teisėjas nešykštus, taip kaip kiti nedaro...* — Kai kuriuose dvaruose svečių arkliai būdavo siunčiami į specialiai tam reikalui pastatytą smuklę, kur už maistą ir pašarą imdavo nemažą mokestį. Ši iš Vakarų atėjusį paprotį smerkė tradiconalistiškai nusiteikę dvarininkai.

¹³ *...vardą gavo / Kosciuškos atminimui, kurs tada kariavo...* — Turima galvoje Targovicos konfederacijos sukeltas 1792 m. Lenkijos ir Rusijos karas. Kosciška, vadovavęs vienai trijų divizijų, sumušė tada Rusijos kariuomenę prie Dubenkos. Istorinėje Lietuvoje, kurioje Kosciška buvo gimęs, ši pergalė sukėlė didžiulį entuziazmą, karvedžio vardu buvo krikštijami vaikai.

¹⁴ *...ne kaip kam pakliuvo, / Bet savo vietoj ėjo, iš eilės, kaip reikia.* — Poetas čia, kaip ir daugelyje poemos vietų, pabrėžia vaizduojamojo luomo tradiconalizmą, reikalaujantį griežto žmonių grupavimosi pagal amžių, kilmę, padėtį ir t. t.

¹⁵ *Tirolio karvės...* — T. y. šveicarų veislės karvės, kurias anuo metu veisė kurie ne kurie geresni dvarai.

¹⁶ *Ligi pilies griuvėsių...* — Paslaptingos pilies griuvėsių motyvas galėjo būti paimtas iš V. Skoto romantinių tradicijų, o su konkrečia Naugarduko apylinkių geografija jis nedaug ką bendra turėjo: tenai anuomet nebuvo pilies, panašios į Horeškų pilį. Kai kas mano, kad poetas čia vaizduoja Raudondvario pilį Nevėžio ir Nemuno santakoje; šią pilį jis buvo matęs 1818 ar 1820 m. Niekuo nepagrįstas ir nuotolio tarp pilies ir dvaro nusakymas — „du tūkstančiai žingsnių“; X knygoje Jackus sakosi įdėjęs į pilį raitas.

¹⁷ *Dalis didžiulių turtų buvo sekvestruota...* — Sekvestruodavo, t. y. perduodavo valstybei, laimėjusios Targovicos konfederacijos vyriausybė, šiuo atveju, — Jekaterinos II politikos Lietuvoje vykdytojas etmonas S. Kasakauskas, 1794 m. Vilniuje sukilėlių pakartas. Konfiskuotos žemės būdavo atiduodamos konfederacijos šalininkams.

¹⁸ *Kai ką tolimesnieji giminės atgavo...* — T. y. Grovas, kurio giminystę su Stalininku paaiškina Gervazas II knygoje: „Juk Stalininko tavo motina vaikaitė“. Pagal Lietuvos Statutą, dar veikusių poemos įvykių metais, turtą galėjo paveldėti ir giminės iš motinos pusės. Tačiau buvo tikra paveldėtoja — Zosė, Stalininko anūkė, tad kodėl dvarą paveldėjo „motinos pusė“? Reikalas paaiškėja padarius prielaidą, kad Stalininko žemė buvusi vadinamoji ordinacija, arba tėvoniija, t. y. majorato teisėmis paveldimas turtas. Majorato teisė leido paveldėti palikimą vyriausiajam sūnui, o jei nebuvo sūnaus — vyriausiajam giminaičiui, bet joku būdu ne dukteriai ar giminaitei.

¹⁹ *...Vilniaus meisteris, ne gotas, pilį statęs.* — Gotai, senoji germanų gentis, išnyko ankstyvaisiais viduramžiais, tad gotų kilmės architektas, galėjęs statyti Horeškų pilį, — aiškus anachronizmas, kuriuo sukuriamas komizmo efektas.

²⁰ *...byla ir vėl į vietos teismą grįžo.* — Manoma, kad bylos eiga buvusi šitokia: pirmojoje instancijoje, pirmajame pakamario teisme (Naugarduke), ją laimėjo Teisėjas; vyriausiasis teismas (Gardine), anuliuojęs šį sprendimą, priteisė pilį Gro-

vui; Teisėjas apeliavo į Senatą (Peterburge), kuris, anuliavęs vyriausiojo teismo sprendimą, grąžino bylą pirmajai instancijai — pakamario teismui, priteisusiam pilį vėl Teisėjui. Grovui apeliavus į aukštesnę instanciją — žemės, arba gubernijos, teismą, šis pareikalavo iš pirmosios instancijos kažkokių papildomų duomenų. Tokiu būdu byla vėl atsidūrė pakamario teisme.

²¹ *Palestrą ir viešnagę sutalpinti...* — Čia palestra — pakamario teismo sudėtis, Pakamorės palydovai. Šiaip — kiekvieno teismo nariai.

²² *Čia pat ir Kvestorius...* — Kvestorius — paprastai vienuolyno novicas, kartais — įžadus davęs vienuolis, jo pareiga — rinkti vienuolynui išmaldą, vadinamąją kvestą. Kvestorius Robakas — kunigas: I knygos pabaigoje sakoma, kad jis laiką mišias. Kvestoriaus tipą literatūroje išpopuliarino Ignatas Chodzka knyga „Kvestoriaus atsiminimai“ („Pamiętniki kwestarza“, 1844), kuria sekdamas Mikalojus Akelaitis parašė ir išleido didaktinę apysaką „Kvestorius, po Lietuvą važinėdamas, žmones bemokinąs“ (1860).

²³ *...sostinėje mokės.* — T. y. Vilniuje. Tik du dvaro imbuviai — Telimena ir Asesorius — sostinė laiko Peterburgą.

²⁴ *Čia mandagiai ranka jo keli palytėjo.* — Lytint keli, būdavo reiškia liečiamam žmogui ypatinga pagarba. Ši šlektiško mandagumo forma labai stebino kitataučius.

²⁵ *Gracingai brūkštelt koja...* — Čia ir toliau Teisėjas, piktydamasis iš Vakarų atėjusiomis naujovėmis — elgesio manierizmu, mandagumo mechanizavimu, reiškia konservatyvias pažiūras į žmonių tarpusavio santykius. Ilgoku Teisėjo monologu poetas nori charakterizuoti jo pažiūras į visuomenę, atskleisti tokius veikėjo bruožus, kurių neišryškina poemos fabula. Plg. 28 paaiškinimą.

²⁶ *...kaip Vespasianas pinigų neuostė...* — Vespasianas (Titus Flavius Vespasianus) — Romos imperatorius (69—79), apdėjęs mokesčiais viešąsias išvietes. Iš čia patarlė: *Pecunia non olet* (Pinigai nedvokia).

²⁷ *nogajai* — totorių gentis, gyvenusi į rytus nuo Azovo jūros.

²⁸ *...naują teisę, pažiūras, net rūbą bruka.* — Šviečiamąjo laikotarpio racionalistų reformatoriški siekimai itin buvo ryškūs visuomenės teisėtvarkos reguliavimo srityje. Tų siekimų politinė išraiška Lietuvos—Lenkijos valstybėje — 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Mickevičius, ilgą laiką pritaręs Šviečiamąjo laikotarpio idėjoms, po 1831 m. sukilimo pradeda šlovinti nacionalinių tradicijų bei nacionalinio charakterio tyrumą ir kritiškiau žiūrėti į šią konstituciją, tad Pakamorės kalba išreiškia ir poeto pažiūras po 1831 m.

²⁹ *karijulė* — lengvas vieninkis dviratis vežimėlis (originale: *karyjulka*, iš pranc. *carriole*).

³⁰ *...ta jo „aukso vilna“...* — Mitologinio avino vilna, dėl kurios Tesalijos karalaitis Jasonas keliavo į Kolchidę.

³¹ *...priminė kaltūną, nešvarumo pilną.* — Čia kaltūnas — suveltai plaukai. Tuo žodžiu vadinama ir tam tikra plaukų liga (*plica polonica*).

³² *...prancūzų knygos / Įrodę atradimą, jogei žmonės lygūs.* — Didžioji prancūzų buržuazinė revoliucija vadovavosi politinės ir luominės lygybės šūkiais. Išėjus poemai iš spaudos, kai kurie demokratinio sparno literatai kritikavo poetą už šios revoliucijos idėjų menkinimą.

³³ *Markizas titulą jau gavo demokrato...* — Taurininko titulą evoliuciją lėmė istoriniai įvykiai: markizu Taurininkas save vadino Liudviko XVI laikais, po Didžiosios prancūzų buržuazinės revoliucijos jis pavirto demokratu, Napoleono imperijos metais tapo baronu.

- ³⁴ ...*pagal naują alternatą*...— T. y. naujomis aplinkybėmis (plg. lot. *alternatus* — pakaitomis einas, besikeičiantis).
- ³⁵ *Per Nemuną žinių tau, sako, atplukdinę*.— Nemunu nuo Gardino iki Rytprūsių ėjo Rusijos ir Varšuvos kunigaikštystės siena. Šiai kunigaikštystei priklausė ir lietuviškoji Užnemunė.
- ³⁶ *Bet be Suvorovo mes galim gauti guzą*.— Aleksandras Suvorovas (1729—1800) — carinės armijos feldmaršalas, vadovavo mūšiams Turkijoje, Lenkijoje ir Italijoje. Mickevičius jį mini savo „Prelekcijose“: poeto nuomone, jo asmenyje rado „pilniausią išraišką rusų karvedžio bruožai: suomių kilmės, bet suslavėjęs — žemas, liesas, turėjo didžią ir nepalaužiamą sielą“.
- ³⁷ ...*taip jom greitai mynė, tartum slyste slydo*...— Mūsų akimis žiūrint, metaforiškas damos eisenos aprašymas iš esmės turi realų pagrindą: anuo metu moterys vilkėdavo beklostėmis, apačioje labai siauromis suknelėmis. Vaikščioti jos tegalėdavo smulkučiais, greitais žingsniukais.
- ³⁸ *Kaip rarotinės žvakės*...— T. y. žvakės, deginamos advento metu per ankstyvasias mišias — raras. Žodis kilęs iš lotyniškos giesmės „*Rorate coeli*“ (Duok, dangau, rasą).
- ³⁹ *Ją domina spauda ir natos, ir teptukas*...— Į Telimenos intelektualinį universalizmą reikia žiūrėti skeptiškai — ji žinojo tiek, kiek reikalinga saloniniam pokalbiui.
- ⁴⁰ ...*dėk į kalendorių*.— Humoristinis pasakymas, charakterizuojantis aplinką, kurioje gyveno Asorius: čia kalendorius buvo pagrindinis literatūros kūrinys.
- ⁴¹ ...*domis medžiokle*... / *Su amžium*... *ateina patyrimas*.— Kandi replika, pasakanti Tadiui, kad Telimena — jo teta, kad ji nebejauna ir kad medžioja vyrą.
- ⁴² *Stanislovo karaliaus*...— T. y. Stanislovo Augusto Poniatovskio, paskutinio Lietuvos—Lenkijos valstybės karaliaus (1764—1795).
- ⁴³ *Aš žodžio replikoms daugiau šalims neduosiu*...— Čia Pakamorė pasitelkia teisminę terminologiją — šitaip poetas išryškina situacijos komizmą.
- ⁴⁴ ...*begales tinklų pily prie Vorončeno*.— Tinklais būdavo gaudomi paukščiai, kartais jais užtvėrėdavo dalį girios, kad nepabėgtų medžiojami žvėrys. Voronča — dvaras į pietryčius nuo Naugarduko.
- ⁴⁵ ...*nuo karaliaus Lecho*...— Legendinis lenkų tautos (lechitų) pradininkas, jo broliai Čechas ir Rusas davę pradžią čekų ir rusų tautoms. Legenda pirmą kartą užrašyta anoniminėje kronikoje Kazimiero III Didžiojo valdymo metais (1333—1370).
- ⁴⁶ ...*Radvlis Vereščaką*... / ...*Obuchavičius*...— Į vokandą, be kitų, poetas įtraukė, aišku, pokštadamas, artimų žmonių pavardes: mylimosios Marilės tėvo (Vereščaka), savo krikštėvio (Obuchavičius).
- ⁴⁷ *Su melsvu kontušu*...— Kontušas (iš vengr. *köntös*) — senoviškas lenkų vyrų viršutinis drabužis.
- ⁴⁸ ...*karo pusdievis*...— T. y. Napoleonas.
- ⁴⁹ *Sidabro erelius prijungęs prie auksinių*...— Auksinis erelis — prancūzų herbas, sidabrinis — lenkų.
- ⁵⁰ ...*Nuo Alpių lig Libijos dykynių, / Piramides ir Taborą*... / *Marengą, Austerlicą*...— Kalbama apie Napoleono karo žygius: maršą per Alpes 1796 m., žygį į Egiptą 1798—1799 m., pergalę Egipte 1798 m., pergalę prieš Turkiją prie Taboro kalno 1799 m., pergalę prieš Austriją prie Marengo 1800 m. ir Austriją bei Rusiją prie Austerlico 1805 m.

- ⁵¹ ...*esąs legionistas*...— T. y. lenkų legionų karys.
- ⁵² *Dombrovskio, sakė jis, ilgai neteksią laukti*...— Žr. „Vėlinių“ paaiškinimus, 182.
- ⁵³ *O Kapitolyje Kniazevičius diktuoja*...— Karolis Kniazevičius (1762—1842) — generolas, Kosciuškos sukilimo dalyvis, pirmojo legiono vadas, 1808 m. buvo Romos karo komendantu.
- ⁵⁴ ...*netrukus caro grobdavo žinybos*.— Aleksandro I 1809 m. dekretais būdavo konfiskuojamas turtas tų žmonių, kurie bėgdavo į lenkų legionus, o jie patys — baudžiami kaip dezertyrai.
- ⁵⁵ ...*su valstiečiais kaimuose bendravo*...— Valstiečiai tada politiniame gyvenime nevaicino didesnio vaidmens, poetas apie juos kalba turbūt gerų intencijų skatinamas.

ANTRA KNYGA

- ⁵⁶ *Žvirbliai jo nusigando kaip carai kometos*.— Kometa, pranašaujanti karus ir perversmus, žmonių manymu, pavojingiausia esanti valdovams.
- ⁵⁷ ...*pabaigti šią klajonę*...— T. y. grįžti iš emigracijos, iš Prancūzijos.
- ⁵⁸ ...*surge, puer*.— Kelkis, vaike (*lot.*). Robakas primena Taduį mokyklinę drausmę, cituodamas liepiamosios nuosakos pavyzdį iš ano meto lotynų kalbos vadovėlio: „*Surge, puer, summe librum, perlege*“ (Kelkis, vaike, imki knygą, perskaityk).
- ⁵⁹ *Pirštu jam įsakmiai panosėj pagrasino*.— Paslaptinę Robako elgesį paaiškina rankraštinė poemos redakcija — Kvestorius ten aiškiai nepritaria Tado meilinėms Telimenai.
- ⁶⁰ *Žavėjos Grovas tuo, kas... / Romantiška*...— XIX a. pradžioje žodžiu *romantiška* vadindavo visa, kas nepaprasta, gražu, fantastiška.
- ⁶¹ *liberija* — dvariškių uniforma didikų rūmuose.
- ⁶² ...*Mopanku*“ *mėgdavo kartoti*...— Mopanku (iš lenkų *mości panku* — gerbiamas pone) — forma, gimininga savo struktūra lietuvių tamstai (iš „tavo mylista“).
- ⁶³ ...*vadinosi Rembaila*...— Rembaila — poeto sugalvota hibridinė pavardė: pirmas sandas — iš lenkų veiksmazodžio *rabac* (kirsti, kapoti), antras galbūt iš tokių lietuviškų daiktavardžių, kaip *grabaila*, galinčių eiti pravedėmis ar pravardinėmis pavardėmis. Galimas dalykas, turėjo Mickevičiui įtakos ir lietuviškos pavardės, kaip Mingaila, Songaila, kurių daryboje jis turbūt nematė dviejų kamienų.
- ⁶⁴ ...*šviesusis pone Grove*...— Vertėjas pasirinko grovą, o ne grafą dėl to, kad šį titulą (galbūt už pinigus) Horeškų giminaitis gavo užsienyje. Lietuvos—Lenkijos valstybėje seimo nutarimais titulai buvo uždrausti. Plisti jie pradėjo po pirmojo padalijimo; svetimos valstybės, norėdamos patraukti į savo pusę šlėktiją, negailėjo titulų.
- ⁶⁵ *Primas* — Gnezno arkivyskupas, pirmasis po karaliaus valstybės didžiūnas.
- ⁶⁶ ...*sušukdavo*... / „*Mylėkimės*“ — Tuo puotos šūkiu buvo raginama užmiršti nesantaiką ir šiaip visokius nemalonius reikalus. Plg. XII knygos antraštę.
- ⁶⁷ ...*veidrodinės salės liekanos*...— T. y. salės su veidrodžiais sienose. Tokių salių tebūdavo didikų rūmuose.
- ⁶⁸ *Nors vien tik menką žemės sklypą teturėjo*...— Gervazas čia iškreipia tikrovę. Jackus Soplica, kaip paaiškėja vėliau, X knygoje, turėjo nemažą dvarą.
- ⁶⁹ *Šaunius ūsus*...— Ilgi ir vešlūs ūsai būdavo laikomi ypatingu veido papuošalu, juos prižiūrėdavo, jais didžiūdavo.
- ⁷⁰ ...*rėmė / Gegužio Trečiajį*...— T. y. 1791 m. konstituciją. Plg. 28 paaiškinimą.

- ⁷¹ *Konfederatams... su parama nukakti...*— Kalbama ne apie 1792 m. Targovicos konfederatus, nes jie rėmė Rusijos politiką. Gervazas konfederatais galėjo vadinti lenkų kariuomenę, nes nuo Baro konfederacijos (1768) tuo vardu būdavo vadinami visi prieš Rusiją kovojantys sukilėliai.
- ⁷² *Su juo Mickevičių bent du šimtu užgriuvo.*— Poeto prosenelis nusipirko 1770 m. Harbatovičių palivarką Vorončos parapijoje. Žinoma, du šimtai Mickevičių, atvykusių iš vieno palivarko,— aiški poetinė išmonė. Realus faktas — Mickevičių ir Soplicų bylinėjimasis dėl žemių.
- ⁷³ *...prisiekiau jį šipint ant Soplicų sprando...*— Gervazas keršija visai giminei, nors dėl Stalininko mirties kaltas tik Jackus Soplica.
- ⁷⁴ *...su Rimšais drauge Kareličius užpuoliau.*— Kareličiai — miestelis už 22 km į rytus nuo Naugarduko. Konkretesnių duomenų apie Rimšą neturime. Kažkoks Adomas Rimša buvo Vereščakų kaimynas.
- ⁷⁵ *...kaip savo joj burgrovą.*— T. y. pilies valdytoją (iš vok. *Burggraf*).
- ⁷⁶ *...gaila, kad sklandžiau tu pasakot nemoki.*— Gervazo pasakojimas labai sklandus ir išraiškingas, ir ši replika charakterizuoja patį Grovą — knygų auką, gyvenančią ne realia, bet literatūriniame pasaulyje, susikurtame pagal istorinius V. Skoto (Walter Scott, 1771—1832) ir A. Redklif (Ann Radcliffe, 1764—1823) siaubo romanus.
- ⁷⁷ *Ant saksų porceliano žėri...*— Kalbama apie Meisene, Saksonijos mieste, gaminamą porcelianą.
- ⁷⁸ *Mokos kvapnumo...*— Moka (Moka — Jemeno uostas, pro kur eksportuojama kava) — arabiškos kavos rūšis.
- ⁷⁹ *...ant ežios sulaikė.*— Atseit sulaikė neleisdamas trypti kaimo vasarojaus.
- ⁸⁰ *Odinę laikė šmaikštę...*— Čia — musmušį, t. y. odos galą, pritvirtintą prie lazdos.
- ⁸¹ *...šitaipos medžioti — tai barbariškumas...*— Ir anuomet buvo laikomasi tam tikrų medžiavimo taisyklių, pavyzdžiui, Lietuvoje buvo draudžiama medžioti nuo didžiojo šeštadienio iki javapjūtės pabaigos (kiškius — iki rugpjūčio mėn. 24 d.), tačiau niekas to nepaisė.
- ⁸² *...Grovas čia neklysta.*— Teigdamas, kad medžioklės ūkio tvarkymo srityje „civilizacija mus pralenkė maskoliai“, Grovas anaipol neliaupsina rusų papročių — Rusijoje jis, regis, nėra buvęs. Kas kita Telimena — ji aukština rusų kultūrą.
- ⁸³ *Jis kniaziaus Sukino...*— Pavardė pavartota komiško efekto stiprinimui (panašų atvejį matome „Vėlinėse“, žr. paaiškinimus, 294). 1825 m. Petropavlovsko tvirtovės viršininku buvo generolas Sukinas. Tvirtovėje tada kalėjo dekabristai.
- ⁸⁴ *Patyriau spazmų, smūgių ir širdies plakimo.*— Geras tonas XVIII a. reikalavo iš damų skūstis kaip tik šiomis negalėmis,— jos turėjusios rodyti organizmo subtilumą.
- ⁸⁵ *...Kozodusinas... / ...jėgermeisteris...*— Kozodusinas — išgalvota pavardė, pavartota komiško efekto stiprinimui. Poemos rankraštyje — Kozodavlevas. Poetui studijuojant Vilniaus universitete, tokia pavarde buvo carinis švietimo ministras. Jėgermeisteris — imperatoriaus dvaro medžioklės ūkio tvarkytojas.
- ⁸⁶ *...šunims virves užmauti...*— T. y. iškarstyti. Šunų tuo metu nešaudė, juos korė.
- ⁸⁷ *...kaip dviveidį Janų...*— Janas (Janusas) — senovės romėnų durų, vartų dievas (iš lot. *janua* — durys, vartai). Jam skirtas pirmas metų mėnuo — *januarius*. Vaizduojamas buvo dviem veidais: vienas veidas žiūrėjo į namo vidų, kitas — į lauką.
- ⁸⁸ *...Pax vobiscum...*— Ramybė su jumis (lot.).
- ⁸⁹ *Žegotą...*— Matyt, liko iš pirminio poemos sumanymo, kur Jackus Soplica turėjo

vadintis Ignotu Žegota. Plg. „Vėlinių“ paaiškinimus, 150.

⁹⁰ *Terajevičiai* — Mickevičių šeimos bičiuliai.

⁹¹ *Budrevičius...* — Žr. baladės „Trys Budriai“ paaiškinimus.

⁹² *Mykolas Kazimieras Oginskis* (1731—1803) — Lietuvos didikas, Vilniaus vaivada ir Lietuvos etmonas. 1764 m. pretendavo kartu su Stanislovu Poniatovskiu į Lietuvos—Lenkijos karūną; dalyvavo Baro konfederacijoje.

⁹³ ...*kaip salarium...* — T. y. atlyginimas, honoraras — lotyniškas teisinis terminas.

⁹⁴ *Su Sanguška maršalka...* — Sanguškos — žymi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų giminė, kunigaikščiai, kilę iš Algirdaičių. Sunku pasakyti, apie ką Sangušką čia kalbama. Lietuvos maršalkomis buvo Jonušas Aleksandras ir Juozapas Paulinas, tačiau abu mirė dar XVIII a.

⁹⁵ ...*netoli nuo Kupisko... balų*. — T. y. netoli Nemuno lankų į šiaurės rytus nuo Naugarduko, prie Kupisko miestelio.

⁹⁶ ...*Kašmyrinį šalį*. — T. y. skepetą, austą iš plonų vilnonių siūlų, pagamintų Kašmyre (Indijos šiaurės rytų valstija).

TRĘČIA KNYGA

⁹⁷ *Vištaitienei Jadvygai, pagal kilmę Gaiga- / laitytei...* — Žodžio dalies perkėlimas į kitą eilutę, žodžio dalies rimavimas su žodžiu — poetas pokštas, žinomas jau Horacijaus „Odėse“. Šitaip išryškinama komiška akmistrinės pavardė.

⁹⁸ *Kol kalendoriuje viešai jis pasirodė...* — Ano meto kalendoriuose buvo spausdinama daug visokių ūkinių patarimų analogiškais pavadinimais.

⁹⁹ *angliška žolė* — turbūt dekoratyvinis darželių augalas siaurais ir ilgais dryžuotais lapais, darželinis dryžutis (*Phalaris arundinacea* var. *picta*).

¹⁰⁰ ...*į ragą Amaltėjos*. — Graikų mitologijoje Amaltėja — ožka, maitinusi Dzeusą, kai šis, dar mažas būdamas, slapstėsi Kretos saloje. Iš vieno jos rago tryško nektaras, iš kito — ambrozija, o nulauztas jos ragas buvo vadinamas „gausybės ragu“.

¹⁰¹ ...*skruostai pablyškę*. — Pablyškę skruostai, ano meto supratimu, — kilnaus grožio ir dvasinio taurumo požymis. Skruostų rausvumas būdavo tapatinamas su fiziniu ir dvasiniu prastuoliškumu.

¹⁰² ...*nimfa ar mergaitė, / Ar apsireiškusi žaviam sapne dievaitė*. — Tokia pradžia būdinga klasikinei poezijai, plg. Odisejo kreipimąsi į Nausikają VI giesmėje.

¹⁰³ *cikorija* — paprastoji trūkažolė (*Cichorium intybus*).

¹⁰⁴ *Judėjo lyg keistam vaiduoklių dvasių šoky / Keisti pavidalai...* — Čia, kaip ir sutikęs Zosę, Grovas į tikrovę žiūri donkichotiškai, realybę paversdamas išmone. Donkichotizmas, kaip literatūrinis motyvas, paplito antrojoje XVIII a. pusėje. Kaip tam tikra gyvenimo poza jis egzistavo ir poeto jaunystės metais.

¹⁰⁵ ...*tartum būtų Eliziejaus jie šešėliai*. — Graikų mitologijoje Eliziejus — šalis ar salos, kur gyveno mirusių didvyrių vėlės. Romėnų poetai Eliziejų lokalizavo požemio karalystėje.

¹⁰⁶ ...*apkaišys aguonom, kad ramiai miegotų*. — Žr. „Vėlinių“ paaiškinimus, 261.

¹⁰⁷ ...*Mąstymo šventovė*. — Telimena elgiasi taip, kaip reikalavo XVIII a. pabaigos gero elgesio normos — ieško vienatvės nuošalioje vietoje, kur galima svajoti ir mąstyti (Ž. Ž. Ruso „Julijos, arba naujosios Eloizos“ įtaka).

¹⁰⁸ *sarafanas* (iš persų *sarapa*) — ilgas moteriškas ir vyriškas chalatas. Sarafanais vilkėdavo dvarininkai vasarą, per darbymetį.

- ¹⁰⁹ ...*sukaus prie tribunolo / Kaip palestrantas...*— Vadinasi, Teisėjas iš tikrųjų dirbo teisme, priklausė palestrai, teisėjo titulą jis gavo vėliau, apsigyvenęs dvare.
- ¹¹⁰ *favoras* — palankumas, malonė (iš lot. *favor*).
- ¹¹¹ ...*vojažeras*.— Vojažas — kelionė (pranc.— *voyage*), vojažeras — keliautojas (pranc. *voyageur*). Dvarininkai „vojažu“ vadino pramoginę kelionę, kurios tikslas ne tiek „pasaulį pamatyti“, kiek „prasivėdinti“, „žmonėse pasitrinti“.
- ¹¹² ...*jie dar jaunučiai, / O ypačiai Zoselė*.— Kitoje poemos vietoje, V knygoje, sakoma, kad Zosė tuo metu ėjo keturioliktus metus. Keturiolikmetės tada būdavo laikomos subrendusiomis, jos ištekdavo ir susilaukdavo vaikų.
- ¹¹³ ...*aš vienintelė esu jos giminaitė*.— Pirma, Telimenos, kaip Teisėjo pusseserės, giminystė su Zose labai abejotina. Ji kartu su Ieva, Zosės motina, augo Horeškų dvare ir galbūt buvo Horeškų įdukrinta. Ieva, 1795 m. ištremta su vyru į Sibirą, paliko dukrelę globoti Telimenai. Antra, pagal Lietuvos Statutą mergaitės globa baigdavosi, kai našlaitei sueidavo trylika metų, taigi vaizduojamu metu Telimena juridiškai jau nebegali spręsti Zosės likimo.
- ¹¹⁴ *lornetas* — žiūronėlis (iš pranc. *lorgnette*). Ano meto elegantiški puošėivos nešiodavosi lornetus ant krūtinės.
- ¹¹⁵ ...*Tiburo vandenys...* / ...*uolos Pauzilipo skliautų*.— T. y. kriokliai Teveronės upėje prie Tivolio miesto (romėnai vadino jį Tiburu), Lacijuje. Pauzilipo kalne (prie Neapolio) yra natūralus tunelis, poetas jį matė 1830 m.
- ¹¹⁶ ...*Lietuvos miškai aplinkui...*— Manoma, kad impulsą šiam miško vaizdui sukurti davė Kaunas. Remiamasi poeto laišku, rašytu bičiuliams J. Čechotui ir T. Zanui 1820 m. pavasarį iš Kauno (turbūt jame aprašomas Mickevičiaus slėnis): „Kalnus dengia puikiausias miškas, sakytum didžiulės klombos. Medžiai, ne vieną dešimtmetį augę arba — suapvalinus — šimtamečiai, tankiai susipynę, šermukšnis, balta ieva, tamsios eglės, skaroti beržai, kylantys kolonomis ir terasomis — nuostabiasias reginys“ (A. Mickiewicz. Listy. T. I. 1955, p. 92).
- ¹¹⁷ *menadės* (bakchantės) — graikų mitologijoje vaizduojamos kaip Dioniso, vyno ir vaisingumo dievo, palydovės. Per jo šventes jos nešdavusios vynuogienojais ir vijokliais papuoštus skeptrus.
- ¹¹⁸ *Lankiau botanikos aš Vilnių garsų sodą...*— Botanikos sodą Vilniuje įkūrė 1799 m. Stanislovas Bonifacas Jundzilas (1761—1847), Vilniaus universiteto profesorius, prie Vilnios, Pilies ir Trijų Kryžių kalno papėdėje.
- ¹¹⁹ *aloė* — alavijas, alijošius (*Aloë*).
- ¹²⁰ ...*jis ne liūdesį, tik nuobodį įvaro*.— Kiparisai Italijoje sodinami kapinėse. Mickevičiaus draugas A. E. Odinecas, lydėjęs poetą kelionėje po Italiją, rašė, kad jis iš tiesų nemėgo kiparisų.
- ¹²¹ *Be vieno Breigelio, be to, dar Reisdalio...*— Originale: ...*oprócz Brejgela, lecz nie Van der Helle, / Ale peizażysty (bo są dwaj Brejgele)* — be Breigelio, tačiau ne Van der Helės, bet peizažisto (nes yra du Breigeliai). Breigeliai (Bruegel, Brueghel) — olandų tapytojų šeima, bent penkių Breigelių pavardės minimos populiariose olandų tapybos istorijose. Grovas eliminuoja Pragaro Breigelį, t. y. Piterį Jaunesnį (apie 1565—1637 ar 1638), nepritardamas jo tapybai, vaizduojančiai šmėklas, vaiduklius ir plėšikus. Idealiu tapytoju Grovas laiko arba Piterio Jaunesniojo tėvą Piterį Vyresnį (apie 1525—1569), Valstiečių Breigelį, pagarsėjusį peizažais ir valstiečių gyvenimo scenomis, arba Piterio Jaunesniojo brolių Janą Vyresnį (1568—1625), Aksominį Breigelį, mažo formato peizažų bibline ar mito-

logine tematika kūrėjų. Jakobas van Reisdalis (Jacob Isaaksz Ruysdael, 1628 ar 1629—1682) — olandų peizažistas, pasižymėjęs rūstoka peizažo nuotaika, labai vertintas romantizmo laikais.

- ¹²² *...ir mūs Orlovskis...*— Aleksandras Orlovskis (Aleksander Orłowski, 1777—1832) — lenkų tapytojas, portretistas ir batalistas, nuo 1802 m. apsigyvenęs Peterburge, kur Mickevičius 1828—1829 m. su juo draugavo. Peizažus tapė tik į gyvenimo galą, plg. autoriaus paaiškinimus, p. 748.
- ¹²³ *...amžinai nutyla.*— Varpo skambėjimas Grovui asocijuojasi su mirtimi, populiariu romantinės poezijos motyvu.
- ¹²⁴ *Pažvelgė — raktelis...*— T. y. jos kambario raktas. Kad Tadas juo pasinaudojo, paaiškėja iš rankraštyje likusio III knygos fragmento ir kai kurių VIII knygos eilučių.
- ¹²⁵ *...ir žvirblio nepaleidžia.*— Iš žvirblių tuo metu būdavo verdamas sultinys.
- ¹²⁶ *Panemunės miškais...*— T. y. Nalibokų giria (į šiaurės rytus nuo Naugarduko, dešinėje Nemuno pusėje).
- ¹²⁷ *Po du šarvarku ir penkias dienas dar lažo.*— Šarvarkas (iš vok. *Schaarwerk*) — privalomas bendras darbas — kelių, tiltų taisymas, Vilniaus krašte išlikęs iki 1939 m. Lažas — kaimo gyventojų darbas dvare. Valstiečiai už teisę gyventi dvaro žemėje ir ja naudotis turėjo atidirbti tam tikrą dienų skaičių dvaro laukuose.
- ¹²⁸ *Aš formą čia turiu.*— Kulkas liedavosi patys medžiotojai tam tikrose formose. Neturėdami švino, kartais tam reikalui suldydavo alavinius indus.
- ¹²⁹ *...pamaldos į šventąjį Hubertą.*— Šventas Hubertas — legendinis medžiotojų ir medžioklės patronas.

KETVIRTA KNYGA

- ¹³⁰ *Baltvyžys...*— T. y. Belovežo girioje.
- ¹³¹ *...senojo Lizdeikos klausės padavimų...*— Lizdeika — lietuvių vyriausiasis žynys, Krivių Krivaitis, išaiškinęs Gediminui sapną apie geležinį vilką. Jo istoriškumu abejojama.
- ¹³² *...kaip Romos vilkė...*— T. y. vilkė, išmaitinusi legendinius Romos įkūrėjus Romulą ir Remą.
- ¹³³ *...prie Holovinskio rūmo...*— Holovinskių dvare Steblove prie Rosės upės Mickevičius viešėjo 1825 m. vasario mėn., važiuodamas į Odesą.
- ¹³⁴ *...liepa Kochanovskiui įkvėpė tiek rimų.*— Jonas Kochanovskis (Jan Kochanowski, 1530—1584) — didžiausias lenkų Renesanso poetas. Černolessėje, savo dvare, augusią liepą jis apdainavo keliuose eilėraščiuose.
- ¹³⁵ *...į gimtinę medį grįžtanti driada.*— Graikų mitologijoje driadėmis vadinamos miškų deivės, nimfos, gyvenančios medžių drevėse.
- ¹³⁶ *...Soplica pastatė tyčia kitą.*— Smuklės būdavo statomos dvaro spirito varyklų produkcijai realizuoti. Soplica (ne Teisėjas, bet jo tėvas) pastatė savo smuklę netoli Stalininko smuklės, turėdamas aiškų išskaičiavimą — patraukti Stalininko klientūrą mažesnėmis kainomis.
- ¹³⁷ *...iš tiriečių meno...*— Tiras — senovės Finikijos miestas prie Viduržemio jūros, stambus prekybos, kultūros ir meno centras.
- ¹³⁸ *...šventovę Saliamono.*— T. y. garsią Jeruzalės šventyklą, pastatytą ant Siono kalno.
- ¹³⁹ *Hiramo ant Siono statė ją dailidės...*— Hirasas (969—936 pr. m. e.) — Tiro karalius, draugavęs su Saliamonu (apie 1010—926 pr. m. e.), Izraelio karaliumi,

prašiusiu Hiramą, kad pastarojo dailidės prikirstų ir aptašytų kedro rąstų šventyklai ant Siono kalno.

140 ...*žvakidės šventėj šabo*...— Judaizmo išpažinėjai šeštadieniais švenčia šabą — šventą savaitės dieną (iš hebrajų *sabath*, plg. *subata*). Apeigos reikalauja tą dieną deginti žvakes.

141 ...*juos „icelisiais“ vadina*...— „Ciceliai“ (lenkų *cyces, cyceles*; hebrajų *zizith*) — ilgos baltos virvutės su kutais ant ortodoksinio judaisto liemenės priekio. Poetas tuo tarpu piešia juodą odinį keturkampį (barakatiną), kurio viduje — religinis tekstas. Melsdamiesi tikintieji tą keturkampį (tfiliną) prisitaisydavo prie kaktos.

142 ...*cimbolų mėgo instrumentą*...— Cimbolai — panašūs į kankles senoviškas styginis mušamasis muzikos instrumentas.

143 ...*parvežęs dainą*...— T. y. Dombrovskio mozūrą, plg. I knygos paaiškinimus, 9.

144 ...*žemėje Auzonų*...— Auzonija — poetinis Italijos pavadinimas, kilęs iš Odisejo ir deivės Kalipsės sūnaus Auzono vardo.

145 *Reverendissime*...— Lotyniškas kreipimasis į dvasininką (iš *reverendus* — gerbiamas).

146 ...*bernardinka*... iš Kauno, / *Midum ir taboka*...— Bernardinka — tabako rūšis, išvesta vienuolių bernardinų. Kaunas anuomet garsėjo midumi (pasak S. Moravskio, iki Gibraltarą). Manoma, kad Kaune buvo ir tabako fabrikas.

147 ...*Lietuva, deja, schizmatikams pateko*...— T. y. schizmos — stačiatikybės išpažinėjams, rusams.

148 *Dabar mieste prancūzai, sako, įsitaisę*...— Prancūzai užėmė Čenstakavą 1807 m. lapkričio mėn., tačiau netrukus civilinę ir karinę valdžią jie perdavė lenkams. Žodis *dabar* leidžia manyti, kad, rašydamas IV knygą, poetas turėjo galvoje kitus istorinius įvykius, galbūt 1807—1808 m. karą.

149 ...*„Lietuvių kurjerį“ taip rašoma*...— T. y. vieninteliame ano meto Vilniaus laikraštyje — „Lietuvos kurjerį“ („Kurjer Litewski“, 1761—1840). Apie Napoleono norus paimti lobius ir t. t. „Kurjeris“ nieko nerašė. Dalis Čenstakavos vienuolyno sidabro ir brangenybių buvo perduota Varšuvos kunigaikštystės iždui, bet jau 1812 m.

150 ...*šimtąkstantinę Lenkijos kariauną*...— Robakas perdeda: po Tilžės taikos sutarties lenkų armijoje buvo ne daugiau kaip 30 000 žmonių, o 1812 m. — 85 000.

151 ...*tiesk auksinių laisvių esame patyrę*...— Auksinės laisvės — populiarus posakis, kuriuo šlektą apibūdino savo privilegijas: teisę rinkti karalių (nuo 1572 m.) ir *liberum veto* teisę, leidžiančią be jokių motyvų protestuoti prieš bet koki seimo nutarimą.

152 *Ją reikisią dokumentais, popieriais pagrįsti*...— Sulyginusi šlektų teises su rusų bajorų teisėmis, carinė valdžia, norėdama išspausti iš prijungtų sričių daugiau mokesčių, jau 1795 m. iš šlektų pradėjo reikalauti kilmę įrodančių dokumentų, kurių paprastai smulkieji šlektos neturėdavo. Neįrodę kilmės, „akalicų“ ir „palivarkų“ bajorai netekdavo bajoriškųjų privilegijų, juos apdėdavo didesniais mokesčiais, juos, kaip ir valstiečius, galėdavo imti prievarta į kariuomenę ir t. t.

153 ...*ne vienos namuos atrasite karūną*...— T. y. ne vienos giminės herbe. Karūna viršum herbo reikšdavo kunigaikštiską kilmę.

154 ...*iš grovų, nors totorių*...— Tokių nėra buvę, nes grovų (grafų) titulas atėjo iš Vakarų Europos. Birbašiaus pavardė (Bir-baša iš Bir-paša) gali būti ir totoriška. Didžiojo kunigaikščio Vytauto valdymo laikais Lietuvos ir Baltarusijos žemėse buvo

apgyvendinta nemaža totorių. Kai kuriems iš jų buvo suteikta bajorystė, kai kurie ėjo aukštas pareigas.

- ¹⁵⁵ ...*kad bočiuos būta neofito.*— Neofitas (iš lot. *neofitus*) — žmogus, perėjęs į kitą tikėjimą, perkrikštas. XVIII a. pabaigoje seimas priėmė nutarimą, suteikiantį bajorystę žydams, priklausantiems Jokūbo Franko (1726—1791) sektai, vadinamiesiems frankistams. J. Frankas su savo šalininkais vėliau perėjo į krikščionybę.
- ¹⁵⁶ ...*jau Strikauskis mini.*— Motiejus Strijkovskis (apie 1547—apie 1582) — „Kronikos lenkų, lietuvių, žemaičių ir visos Rusios...“ (1582) autorius. „Kronikoje“ iš tiesų minima Mickevičių pavardė, tačiau nieko nesakoma apie Parojų — Mickevičių ir kunigaikščių Giedraičių šeimos herbą.
- ¹⁵⁷ *Dėl Gdansko jis kariavo...*— Gdanske prūsų įgula kapituliavo 1807.V.24. Kartu su prancūzais į Gdanską įžengė ir generolo Dombrovskio vadovaujami lenkų daliniai.
- ¹⁵⁸ ...*jų dainos...*— Aišku, Dombrovskio mozūro.
- ¹⁵⁹ *Tai taratatkė, ponai, ne čamarka buvo.*— Taratatkė — ilgas iki kelių lenkų viršutinis drabužis; čamarka — panašus į taratatkę Krokuvos krašto valstiečių viršutinis drabužis, kuriuo Kosciūška apsivilko po Radvilų mūšio (1794.IV.4), pagerbdamas valstiečių didvyriškumą.
- ¹⁶⁰ ...*švabams tris kartus gerokai kailį pėrė...*— Trejos Napoleono laimėtos kautynės su austrais — prie Marengo (1800), Ulmo (1805) ir Austerlico (1805).
- ¹⁶¹ *Prūsokas sutrempė, nuo jo ir anglai nėrė / Už jūros.*— Robakas kalba apie Napoleono laimėtas kautynes prie Jenos (1806), Aueršteto (1806) ir Fridlando (1807) bei apie Anglijos blokadą, pradėtą 1806 m.
- ¹⁶² *Namus nuo brudo reikia apvalyt prieš puotą...*— Robakas ragina sukilti prieš caro valdžią.
- ¹⁶³ *Civilizacija dar jų nesugadino...*— Čia ir toliau poetas humoristiškai taiko žvėrių pasauliui Ž. Ž. Ruso teorijas apie civilizacijos žalingumą ir nelygybės kilmę.
- ¹⁶⁴ ...*laimėi, joks žmogus pakliūti ten negali...*— Atseit žmogus demoralizuotą tobulą „visuomenę“.
- ¹⁶⁵ ...*„Londonas, Sagalas Balabano“.*— Populiarus humoristinis įrašas ant ano meto medžioklinių šautuvų.
- ¹⁶⁶ ...*kulniukus kulka numuš...*— Šaudydami į aukštus moteriškų batelių kulniukus, bajorai demonstruodavo savo taiklumą.
- ¹⁶⁷ *bigosas* — tradicinis bajorų valgis iš raugintų kopūstų, troškintų su visokiausios mėsos gabaliukais ir prieskoniais.
- ¹⁶⁸ ...*ėmiau Vergilijų skaityti.*— Publijus Vergilijus Maronas (Publius Vergilius Maro, 70—19 pr. m. e.) — romėnų poetas, „Eneidos“ autorius.
- ¹⁶⁹ ...*ir šunis dažnai varovai laiko...*— T. y. kurtus. Lokį medžiojo su skalikais.
- ¹⁷⁰ *Bėgiojo... sukvailėję...*— Neturėdami uoslės, kurtai veja kiškį, kol jį mato.
- ¹⁷¹ ...*išmokė Mara...*— T. y. Vergilijus Maronas.
- ¹⁷² ...*pas libus atplaukusi Didona...*— Didonė — Kartaginos karalienė, pamilusi Enėją ir nusižudžiusi, kai tas ją paliko. Libai — Libijos gyventojai. Graikams Libija — Afrika, romėnams — Afrikos dykumos Viduržemio jūros pakrantėje.
- ¹⁷³ *taradaika* — mažos keturratės vežėčios be lingių, atsiradusios XVIII a.
- ¹⁷⁴ ...*įrodinėt imuosi iš Statuto.*— Lietuvos Statutas draudė dvikovas.

PENKTA KNYGA

- 175 ...*tarsi meilės deivei*... — T. y. graikų Afroditei ar romėnų Venerai. Meilės deivę vėlesnių laikų menininkai vaizduodavo vežėčiose, traukiamose balandžių.
- 176 ...*prasta parapijonė*. — Čia — mergaitė, be savo parapijos, nieko daugiau nemačiusi, neapsitrynęs, neapsišvietęs žmogus.
- 177 *Nors ir graži, bet išpūdį darys ne kokį*. — Ž. Ž. Ruso pedagoginė sistema reikalavo, kad jauna mergaitė būtų auklėjama vienvietėje. Įvesta į visuomenę, ji turėjusi daryti gerą išpūdį savo būsimajam vyrui.
- 178 *kredensas* (iš pranc. *crédence*) — visi valgymo įrankiai ir stalo indai.
- 179 *malaga* — saldus ispanų vynas.
- 180 ...*kaupia geluonių savy nuodus gyvatė*. — Palyginimas paremtas kaimo žmonių tikėjimu, kad gyvatė renkanti geluonimi nuodus iš nuodingųjų augalų.
- 181 *Ją vokiečiai pramanė*. — Pypkę Europoje „pramanė“ olandai, tačiau į Lenkiją paprotys rūkyti pypkes atėjo iš Vokietijos.
- 182 ...*mes ne kapucinai*. — Kai kurių vienuolynų regulos reikalauja valgant laikytis tylos.
- 183 *reiterada* (iš pranc. *retirade*) — traukimasis, bėgimas.
- 184 *Denasų kunigaikštį*... — Žr. autoriaus paaiškinimus VIII ir XII knygoms, p. 751 ir 754.
- 185 *Norėčiau šitą tavo bylą baigti taikiai*... — Lietuvos Statutas leisdavo bylą užbaigti taikiai bet kurioje stadijoje, tačiau prieš pasirašant nuosprendį.
- 186 ...*kadaise generolo*... — Žr. autoriaus paaiškinimus I knygai, p. 745.
- 187 *obdukcija* (iš lot. *obductio* — apdengimas, apgaubimas) — ano meto teisės požiūriu, — apžiūra, faktiškos reikalų padėties patikrinimas vietoje.
- 188 *inkursija* (iš lot. *incursio*) — antpuolis, įsiveržimas.
- 189 „*Nuplakti jį*“ — Susijaudinęs Teisėjas užmiršta, kad bajorui taikyti šitos baudmės jis neturi teisės. Plakami buvo baudžiauninkai.
- 190 ...*Grovo išūlumas trenkė jį lyg griausmas*. — Grovas, nepagarbiai kalbėdamas apie vyresnius, nusižengė pagrindiniam tradiciško elgesio kanonui.
- 191 ...*Tamošiau, kalaviją*. — Su kardu bajoras nesiskyrė eidamas į svečius pas geriausią bičiulį. Tik jo paprašytas, nusisėgdavo kardą ir atiduodavo tarnui.
- 192 *Išmokysiu, kaip gerbti mores*... — Mores (iš lot. *mores*) — papročiai. Originale frazeologinė samplaika: *Nauczę ciebie mores*, tolygi lietuvių „tu man žinosi!“
- 193 *Planas vertas gotų*. — Vaizduojamojo meto žodyne „gotai“ ir „gotika“ turėjo dvejopą prasmę. Šviečiamąjo laikotarpio idėjų šalininkams jie reiškė feodalinį viduramžių, atsilikusią praeitį, tuo tarpu preromantikų kūryboje į viduramžius jau buvo žiūrima su tam tikrais sentimentais, pvz., A. Redklif „siaubo“ romanuose, kuriuos skaitė ir filomatų karta.
- 194 ...*romansas buvo išspausdintas*... — Anuo metu romansas — prozinis kūrinys meilės ir nuotykių tematika.
- 195 *Birbante-rokos pilyje*. — Plg. it. *birbante* — apgavikas, niekšas ir *rocca* — uola.
- 196 *Rombankai, Žezikavas*... — Rombankai — iš lenkų *rąbać* — kirsti, kapoti. Žezikavas — plg. lenkų *rzeź* — skerdynės.
- 197 *buzdigonas* (iš turkų *bozdohan*) — tam tikras skeptras, karinės valdžios (pulkininko, rotmistro) ženklas.
- 198 *konfederatkė* — Baro konfederatų kepurė be priekakčio, jos viršus keturkampis.

ŠEŠTA KNYGA

- ¹⁹⁹ ...vien dalgiai, dainos, pjautuvai girdėti...— Dalgiais vyrai pjovė atolą, moterys pjautuvais kirto rugius.
- ²⁰⁰ *marijošius* — populiarius XVIII a. kortų lošimas.
- ²⁰¹ ...į takto rejestrą įtraukia bylą...— Teismo praktikoje buvo keturi rejestrai — bylų rūšys: ordinarinis (civilinės bylos), taktinis (smurtas prieš teismo narius), *incarcerator* (kriminaliniai nusikaltimai) ir *poenatum* arba *male gesti offici* (blogas pareigūno darbas).
- ²⁰² ...akivaizdžiai šaukimą paskaityti.— Tvarkdarys, prieš įteikdamas šaukimą, turėdavo jį perskaityti. Atsakovas būdavo šaukiamas „tarp saulėtekio ir saulėlydžio šaukiamojo namuose arba kokioje tinkamoje aikštėje, ne šventadienį, ne naktį, ne bažnyčioje, ne kapinėse, ne karaliaus rūmuose, ne vestuvėse, ne pirtyje, ne paleistuvystės namuose“ (W. Czapliński. Dawne czasy. Wrocław, 1957, p. 237).
- ²⁰³ „Muški, kirska maskolių“ — Tą patį momentą randame poeto eilėraštyje „Kareivio daina“, parašytame 1832 m.
- ²⁰⁴ *Man Jackaus nei pažinti, nei matyt neteko*.— Sunku patikėti, kad Teisėjas jaunystėje nebūtų matęs savo vyresniojo brolio. Šia replika poetas greičiausiai nori pasakyti, kad Teisėjas kol kas nežino, jog Robakas — jo brolis.
- ²⁰⁵ ...būdą turi haidamako...— Haidamakai — sukilę dešiniakrantės Ukrainos valstiečiai. Čia — plėšiko būdą.
- ²⁰⁶ ...Juzefas...— T. y. kunigaikštis Juzefas Poniatovskis (1763—1813), karaliaus Stanislovo Augusto sūnėnas, Varšuvos kunigaikštystės ginkluotųjų pajėgų vyriausiasis vadas.
- ²⁰⁷ ...Tilžėj susitaikė.— 1807 m. liepos mėn. Napoleono taikos sutartis su Rusija ir Prūsija apvylė lenkus. Sutarties nutarimais buvo įkurta iš Prūsijos atimtosė lenkų žemės nedidelė Varšuvos kunigaikštystė. Apie Rusijos ir Austrijos užgrobtų žemių prijungimą prie Varšuvos kunigaikštystės Tilžėje nė nebuvo kalbos.
- ²⁰⁸ ...Vytis dar kovon sukeltų Žemaitiją...— Vytis — istorinis Lietuvos herbas. Originale: *Niech no Pogoń zarzy, niech na Żmudzi / Niedźwiedź ryknie* (Tegu Vytis sužvinga, tegu Žemaitijoje Meška suriaumoja), plg. S. Stanevičiaus pasakėčią „Arklys ir meška“.
- ²⁰⁹ ...pas kleboną yr viena kita patranka.— 1831 m. poetą pasiekė žinia, jog Žemaitijoje, Varniuose, sukilėliai sulydė patrankoms iš kunigų gautus bažnyčios varpus. Mintį, kad bažnyčios yra sukilėlių arsenalas, jis vėliau reiškė ne viename savo straipsnyje.
- ²¹⁰ *Prašyti vėl taikos sumanė rusų caras*...— Caras Aleksandras I pats neprašė taikos. Jo pasiuntinys generolas Balašovas atvyko pas Napoleoną tik 1812 m. (į Vilnių). Siūlomos taikos sąlygos buvo labai nepalankios prancūzams.
- ²¹¹ ...iš pono Binijono...— Liudvikas Binjonas (Luis Bignon, 1771—1848) — prancūzų diplomatas, nuo 1811 m. vasario mėn. iki 1812 m. gegužės mėn. Napoleono rezidentas Varšuvoje.
- ²¹² *Ir prie Karūnos vėl prijungt lietuvių Vytį*.— Prieš 1812 m. karą Lietuvoje grūmėsi dvi politinės grupuotės: viena (kunigaikštis M. K. Oginskis ir kunigaikštis K. Liubeckis), remiama caro Aleksandro I, galvojo apie Liublino unijos anuliavimą ir autonominės Lietuvos uniją su Rusija; kita, remiama Varšuvos kunigaikštystės vadovų,— apie Lietuvos sąjungą su Lenkija Liublino unijos pagrindu.
- ²¹³ ...mūsų bylą spręsti / Arbitrų teismui... pavesti.— Arbitrų teismai, įsteigti

- 1810.X.6, sprendė bylas dėl žemės ribų. Jų sudėtis — teisėjas, du arbitrai, rejentas ir matininkas.
- 214 *Karaliaus Jono įsaką...*— T. y. karaliaus Jono III Sobieskio, valdžiusio 1674—1696 m.
- 215 *...koroniažo...*— T. y. Koronos, Lenkijos, piliečio.
- 216 *Vėliau Užušonio gan keistą vardą gavo, / Nes mat politikoj įsiai nedalyvavo.*— Originalė: *Potem, z siedemset dziewięćdziesiąt czwartym rokiem, / Odmieniwszy przydomek ochrzcił się Zabokiem* (Paskui nuo septyni šimtai devyniasdešimt ketvirtųjų metų, pasikeitęs pravardę, pasivadino Užušoniu).
- 217 *O patys Dobrinskiai vadino jį Triušiuukas...*— Originalė: *Toż Królikiem Dobrzyhscy mianują go sami.* Lenkų krūlik reiškia triušį (*Oryctolagus cuniculus*) ir mažos valstybės valdovą. Abiem šiom reikšmėm tą žodį vartoja ir A. Mickevičius, plg. *Słownik języka Adama Mickiewicza*. T. 3. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, p. 525. Cituojamos frazės žodis *Krūlik* žodyne laikomas pravarde, nesiejant jos nė su viena reikšme. „Pono Tado“ vertimuose į kitas kalbas (rusų, prancūzų, italų ir t.t.) v yrauja pirmoji reikšmė.
- 218 *Kaip kabančiam sode...*— Žr. „Vėlinių“ paaiškinimus, 349.
- 219 *Nuo švedmečio...*— T. y. nuo karų su švedais 1655—1660 m.
- 220 *Žygimanto... kardus...*— Žr. autoriaus paaiškinimus „Konradui Valenrodiui“, 15 išnašą.
- 221 *Vienos bunčuku...*— Žr. „Lyrikos“ paaiškinimus, 86. Dobrinskių namuose jis atsirado po Jono III Sobieskio pergalės prie Vienos (1683).
- 222 *...ne Marsas čia, o Cerera rikiuoja...*— Marsas — senovės romėnų karo dievas, Cerera — žr. „Lyrikos“ paaiškinimus, 3.
- 223 *...Flora, Pomona...*— Flora — gėlių deivė. Pomona — vaisių deivė.
- 224 *Konfederacijos prie Baro...*— Baro konfederacija, įkurta 1768 m., ketverius metus kovojo prieš Rusijai palankią karaliaus politiką, prieš kitatikių teisių suliginimą su katalikų teisėmis. Carinei kariuomenei padedant, 1772 m. konfederatai buvo sumušti.
- 225 *...Damasko plieno kardą...*— T. y. kardą, padarytą Damasko ginklakalių, garsių Europoje geležies lydymu ir plieno grūdinimu.
- 226 *Antanas Tyzenhauzas (1733—1785)* — Lietuvos pažindininkis, Stanislovo Augusto šalininkas, pirmųjų manufaktūrų Lietuvoje steigėjas.
- 227 *...Targovicon pats karalius atvažiavo...*— Stanislovas Augustas, Gegužės Trečiosios konstitucijos šalininkas, matydamas konfederatų persvarą, be to, spaudžiamas caro valdžios, 1792.VII.23 prisidėjo prie Targovicos konfederatų.
- 228 *Mykolas Kleopas Oginskis (1765—1833)* — 1794 m. sukilimo dalyvis, Laikinosios vyriausybės narys.
- 229 *Nuspėdavo geriau už kalendorių storą...*— Ano meto kalendoriuose būdavo spausdinamos oro prognozės visoms metų dienoms.
- 230 *„Aušros žvaigždė jau patekėjo“...*— Pranciškaus Karpinskio (Franciszek Karpiński, 1741—1825), lenkų Šviečiamojo laikotarpio poeto, religinė giesmė.

SEPTINTA KNYGA

- 231 *...keliantis per Vartą.*— Oderio intakas Varta nebuvo pasienio upė; prancūzai per ją 1806 m. negalėjo keltis. Bartkaus žodžiai — aliuzija į Dombrovskio mozūro

II strofos I eilutės žodžius („Persikelsim per Vyslą, persikelsim per Vartą“).

- ²³² *...priėmė... Juzefas / Grabovskis... pulko šefas.*— Juzefas Grabovskis (Józef Grabowski, 1791—1881) nė 1812 m. nebuvo pulko „šefas“, t. y. pulkininkas, bet jaunesnysis leitenantas ir pulko „šefo“ adjutantas. 1806 m. jam tebuvo penkiolika metų. 1831 m. poetas viešėjo Grabovskio dvare, todėl ir įveda jį į poemą.
- ²³³ *Obežėzas* — kaimas Poznanės krašte, Oborniko apskrityje, netoli Lukovo, prie J. Grabovskio dvaro.
- ²³⁴ *Tadas Todvenas* — legionų karininkas, kilęs iš Lietuvos. Poetas su juo susipažino 1832 m.
- ²³⁵ *...hofratai ir landratai, / Jų komisarai...*— Tai įvairūs Prūsijos valdininkai.
- ²³⁶ *„Achary Got!“ ir „O vej!“* — Iškraipyti vokiški žodžiai: *ach, Herr Gott, o Weh!* (ak viešpatie, bėda).
- ²³⁷ *...jų vagenų, fornalkų.*— Vagenas (iš vok. *Wagen*) — vežimas; fornalka (plg. lenkų *fornal* — dvaro darbininkas) — dvikinkis ar ketverinis vežimas dvaro samdiniams vežioti į darbą.
- ²³⁸ *Išgaudėm už kasų karininkus...*— Prūsų karininkai ant galvos dėjos perukus su kasa, perrišta kaspinu ar laikoma tinklelyje.
- ²³⁹ *Nuo imperatoriaus įsakymą: sukilti.*— Tokio įsakymo nebuvo. Dombrovskis savo atsišaukime į lenkus tepakartojo Napoleono žodžius: „...pamatysiu, ar lenkai verti būti tauta“.
- ²⁴⁰ *...pasidarė / Sau buožę jis...*— Neturėdami kardo, kurie ne kurie smulkieji bajorai nešiodavosi kitokį ginklą — namų darbo buožę.
- ²⁴¹ *Ne vieną riešutą pragaužė jis...*— Tolima Motiejaus aliuzija į Jackaus praeitį.
- ²⁴² *...niekas dar nežino, / Ko siekia Kunigas...*— Motiejus, žinodamas Jackaus praeitį, nepasitiki juo, galbūt mano, kad jis Rusijos agentas.
- ²⁴³ *Konfederaciją sušaukime...*— Konfederacijas lenkų bajorai šaukdavo nuo XIV a.
- ²⁴⁴ *...tai Buchmanas, urėdas / Iš Klecko...*— Kleckas — Radvilų miestelis netoli Nesvyžiaus. Satyriškai traktuojamu Buchmano paveikslu poetas piešia politinį doktrinierių, kurių emigracijoje priviso po 1831 m. Ir nelenkiška jo pavardė (plg. vokiečių *Buchmann* — knygų žmogus), ir rusoistinės jo teorijos svetimos lenkų nacionaliniam charakteriui, todėl Motiejus jo visai nesupranta.
- ²⁴⁵ *Ir koks jo turinys.*— Paminėtinė emigrantų diskusijų tema — būsimos sukilimo turinys, jo „dvasia“: aristokratiška ar demokratiška, monarchistiška ar respublikoniška.
- ²⁴⁶ *...valdžia iš sutarties išplaukia...*— Čia ir toliau Buchmanas dėsto šlėktoms Ž. Ž. Ruso socialines teorijas.
- ²⁴⁷ *Kontraktai, sandėriai! Ar Kijevo, ar Minsko!* — Žodžių žaismas, paremtas tuo, kad Motiejui kontraktas — meturgis, jomarkas, bet ne rusoistiškas *contrat social* (visuomeninė sutartis).
- ²⁴⁸ *...Respublika Babinskio.*— Garsi humoristinė draugija, kurią XVI a. antrojoje pusėje įkūrė bajoras Pšonka iš Babino (t. y. Babinskis). Draugija, išjuokdama žmonių ydas, skirdavo į atsakingas „pareigas“ žmones, visai joms netinkamus, bet labai gerai apie save manančius. Motiejaus nuomone, rusoistiška liaudies savivalda ir atveria kelią „Babinskio respublikai“.
- ²⁴⁹ *...kauniškėje sukilėlių brigadoj...*— Generolo A. Chlevinskio vadovaujama Kauno brigada išgarsėjo per 1794 metų sukilimą.
- ²⁵⁰ *„Nemėgstu santarvės.“* — Buchmanas, kaip radikalas, mano, kad antagonizmas, o ne santarvė skatina pažangą.

- 251 *Aplinkinė šlėkta jiems priešinos...*— Skolubą — vietinį, ne iš mozūrų kilusį bajorą — palaikė kiti vietiniai bajorai: Terajevičiai, Stupulkovskiai, Mickevičiai. Antagonizmą tarp vietinių bajorų ir atvykėlių poetas parodo ir kitose vietose.
- 252 *Teutonų kardas tai, ir Niurnbergo tai plienas.*— Turbūt kryžiuočių kardas, nukaltas Niurnberge, pagarsėjusiame geležies dirbiniais.
- 253 *Jis pirmas uždraudė žemai prieš jį lankstyti.*— Ši detalė labai prieštarauja Teisėjo senoviškai etikai, hierarchijos paisymui, plg. paaiškinimus I knygai, 14.
- 254 *...mačiau... / Prie stalo mužikus...*— Aišku, tik ypatingomis progomis, sakysim, per pabaigtuves.
- 255 *jarmulka* — apvali kepuraitė, kurios tikintieji žydai beveik niekad nenusiima. Ant jarmulkos, ritualinio apdaro, Jankelis dėjosi lapinę kepurę (kalpoką), nes buvo Naugarduko rabino pavaduotojas.
- 256 *...kur ispravnikas.*— Žr. autoriaus paaiškinimus III knygai, p. 748.
- 257 *jėgeriai* — rusų pėstininkai.
- 258 *Belica* — miestelis prie Nemuno, buv. Lydos apskrityje.
- 259 *Lososna* — kairysis Nemuno intakas, į Nemuną įteka prie Gardino. Lososnos upe ėjo Rusijos ir Varšuvos kunigaikštystės siena.
- 260 *...su dūda...*— Čia, taip pat XII knygos pabaigoje kalbama apie muzikos instrumentą, tolygų Labanoro dūdai (originalė: *kozice*).
- 261 *...liepinio midaus...*— Iš liepinio medaus padaryto.
- 262 *...fein bachurkos.*— Geros mergytės (hebr. *bāchūr* — jaunikaitis).
- 263 *...baržas dvi Teisėjas patikėjo...*— Mat Teisėjas plukdė Nemunu grūdus į Prūsiją.
- 264 *...iš Marimonto miltų.*— Marimontas (iš pranc. *Mariemont*, Jono III Sobieskio žmonos Marijos Kazimieros garbei) — vietovė prie Varšuvos. Marimonto malūnuose malami miltai buvo žinomi visoje Lenkijoje. Čia metaforiškai kalbama apie išlepusį žmogų.
- 265 *...Grovas bylą šią laimėjo...*— Gervazas sako neteisybę, plg. ankstesnius paaiškinimus, 20.
- 266 *Voinilovičius* — Naugarduko apskrities dvarininkas, carinės armijos generolas.
- 267 *...Vilką.../ ...ketinome pakarti...*— Čia ir aukščiau aprašytas įvykis ir žmogus — autentiški, tik ši istorija nutiko vėliau, 1831 m., Ašmenos apskrityje.
- 268 *...Jankelis... nurūko.*— Atseit nujojo pranešti apie viską Robakui.
- 269 *Mickevičius kieme stovėjo...*— Aliuzija į poeto laikyseną emigracijoje; po „Lenkų piligrimystės knygų“ poetas vengė kištis į emigrantų rietenas.
- 270 *...smarkūs Čečotai ir Zanas puolė ginti.*— Poetas šitokiu būdu pagerbė savo universiteto laikų bičiulius filomatus — poetą Joną Čečotą ir poetą bei mineralogą Tomą Zaną.

ASTUNTA KNYGA

- 271 *...armonika stiklinė.*— Žr. „Vėlinių“ paaiškinimus, 196.
- 272 *bekasas* — perkūno oželis (*Capella gallinago*).
- 273 *...du ežeriai... /Kaukazo kalnuose... dainuoja.*— Pasak padavimų, Kaukazo kalnuose buvę dainuojančių ežerų. Dviejų dainuojančių Kaukazo ežerų motyvas randamas ir J. B. Zaleskio (1802—1886) kūryboje.
- 274 *...matėsi Dvyniai.../ ...slavų kraštuose tai — Lelė prie Polelės...*— M. Strijkov-

- skio „Kronikoje“ sakoma, kad slavai turėjo savuosius dioskurus — Kastorą ir Poluksą, kuriuos vadino Leliumi ir Poleliumi (*Lelusem i Polelusem zwali*). Matyt, poetas šiuo atveju ir rėmėsi M. Strijkovskiu. A. Briuknerio nuomone, Lelė ir Polelė — paprasčiausi garsažodiniai priedainiai.
- 275 *Svarstyklių lėkštės...* — T. y. Svarstyklių žvaigždžių konsteliacija.
- 276 *Jie savo gražulą į Šiaurės žvaigždę kreipia.* — Autoriaus netiksliai pasakyta: Ratų gražulas nukreiptas ne į Šiaurės žvaigždę, bet nuo jos.
- 277 *Kalbėjo Lietuvoj... / ...kad jais Liuciferis važiuojo...* — Lietuvoje ši sakmė, rodos, nežinoma. Veikiau poetas ją bus paėmęs iš baltarusių folkloro.
- 278 *...zodiakinį... Drakoną...* — Toks konstelacijos pavadinimas iš tiesų pasitaiko senosiose astronomijos knygoje.
- 279 *...Žuvis (jos vardas Leviatanas)...* — Leviataną mini Biblija, ypač daug apie jį pasakoja Talmudas. Tai esanti didžiulė jūros žuvis, kurią, pasak Talmudo, ilgainiui dievas patieksiąs rašto žinovų puotai, o iš jos odos padarysias palapines visiems tikintiesiems žydams.
- 280 *...tiesiog į Šiaurės žvaigždę plaukė.* — Kometos skrydžio kryptį poemoje suteikiama politinės pranašystės reikšmė: kometa — tai Napoleonas, o jos skrydžio kryptis — būsimas jo žygis į Rusiją.
- 281 *Jie matę vaikščiojant mergelę juodo maro...* — Šitokią maro prognozę randame „Konrade Valenrode“, žr. autoriaus paaiškinimus, p. 736.
- 282 *Ką, ponas Tada, mums apie žvaigždes kalbėjai...* — Visai nesuprantama frazė, nes Tadas poemoje nepasakė nė vieno žodžio apie žvaigždes. Matyt, jis kalbėjo ankstyvesnėje kūrinių redakcijoje.
- 283 *Apie stebuklą aš mieliau klausaus prasčioko.* — Čia poetas tarytum parafrazuoja savo „Romantiką“. Pažymėtina, kad dabar iracionalistišku reiškinių suvokimu prie liaudies pažinūrų priartėja senasis Pakamorė, o jaunoji karta atstovauja racionalizmui.
- 284 *Elzbieta Puzinina* — Mstislavlio kaštelionienė, rėmusi Počobuto astronominius darbus, 1767 m. skyrė didelę fundaciją Vilniaus universiteto observatorijai. Jos pinigais Anglijoje buvo nupirkti preciziški instrumentai.
- 285 *Jonas Sniadeckis (1756—1830)* — Vilniaus universiteto profesorius, garsus matematikas, astronomas ir filosofas.
- 286 *Branickis kitados į Jasus išvažiavo...* — Pranciškus Ksaveras Branickis (Franciszek Ksawery Branicki, mirė 1819 m.) — Lenkijos etmonas, vienas iš Targovicos konfederacijos kūrėjų. Jasuose, carinės armijos vyriausiojo vado Potiomkino štabe, ir buvo padėti kertiniai akmenys Targovicos konfederacijai.
- 287 *Senasis Sapiega...* — Mickevičiaus raštų komentatoriams nepavyko nustatyti, apie kokį Sapiegą čia kalbama.
- 288 *Draug su Jablonovskiu, jo etmonu...* — Stanislovas Jonas Jablonovskis (1634—1702) dalyvavo Sobieskio žygyje prie Vienos.
- 289 *...pristojes / Jam kilpos palaikyt...* — Senuoju papročiu kilpos būdavo palaikomos tam, ką norėta ypatingai pagerbti.
- 290 *...kometą pastebėjo...* — Jonas III matė 1682 m. Halio kometą.
- 291 *...Bartochovskis ją aprašė...* — Vaitiekus Bartochovskis (Wojciech Bartochowski, 1640—1708) — panegirikos Jonui III autorius. Poetas čia apsirinka — Bartochovskis savo panegirikoje „Fulmen Orientis“ („Rytų Perkūnas“) apie kometą nė neužsimena.

- 292 ...„Janina“, kur smulkiai aprašytos...— „Janina“ — Jokūbo Kazimiero Rubin-
kovskio panegirika Jonui III.
- 293 ...*Podolės generolo / Mes laukėme*...— T. y. Adomo Kazimiero Čartoriskio.
Generolas čia — ne karinis, o civilinis laipsnis: vyriausiasis Podolės žemių se-
niūnas.
- 294 *Įtaisė fejerverką Kašicas iš Jatros*...— Juozapas Kašicas — Smolensko taurininkas.
Jatra — dvaras netoli Naugarduko.
- 295 *Oginskis, Soltanas*...— Oginskis (žr. ankstesnius paaiškinimus, 92) — muzikos
gerbėjas ir kompozitorius. Stanislovas Soltanas — Lietuvos rūmų maršalka.
- 296 ...*nors gyslose sroveno / ..Jogailaičių kraujas*...— Čartoriskiai save kildino iš
Karigailos, Algirdo sūnaus ir Jogailos brolio.
- 297 *In articulo mortis* — mirties atveju (*lot.*).
- 298 ...*tą priešaką dar pakartojo dėdė*...— Pavojaus valandą Tadas sako neteisybę —
dėdė nei anksčiau, nei dabar jam to nėra sakęs.
- 299 *markitantė* — prekiautoja, traukianti paskui kariuomenę ir pardavinėjanti ka-
reiviams maistą ir kitokias prekes.
- 300 *Tarytum Medūza akim jo nepaleido*...— Žr. „Vėlinių“ paaiškinimus, 100.
- 301 *Lyg svitezietė ten prie tvenkinio sėdėtų*...— Žr. baladės „Svitezietė“ paaiškinimus.
- 302 ...*matai žemaičių žaltį ilgą*...— Originale: *wąż żmudzki zwany giwojtosem*.
Nežinia, iš kur poetas paėmė šią fantastišką formą, matyt, jam reiškusią žaltį.
„Gražinos“ paaiškinimuose, kalbėdamas apie lietuvių garbinamus žalčius, jis
remiasi Gvaniniu ir Strijkovskiu.
- 303 *Lyg žydų badomo su adatomis vaiko*...— Palyginimas paremtas tamsuolišku, iš
viduramžių atėjusiu prietaru, kad žydai ritualiniams tikslams žudo krikščionių
vaikus, kurių kraują panaudoja macams.
- 304 ...*intromisiją*...— Žr. autoriaus paaiškinimus „Ponui Tadui“, 44 išnašą.
- 305 ...*cum gais, boris et graniciebus, / Kmetonibus, scultetis et omnibus rebus /*
Et quibusdam aliis...— Makaroniniu stiliumi (lotynizuotais lenkiškais žodžiais)
pasakoma teisminė nutartis: su gojais, šilais ir sienomis, valstiečiais, seniūnais ir
kitais daiktais.
- 306 *Nuo galų kitados apgynę*... / *Ne Manlijų dabar išvydo*...— Markas Manlijus —
galų apsupto Kapitolijaus vadas; prižadintas žąsų, atrėmė naktinį priešų ant-
puolį ir išgelbėjo Romą (390 m. pr. m. e.).
- 307 ...*mirties brolelis — miegas*...— Graikų mitologijoje Miegas (*Hypnos*) ir Mirtis
(*Thanatos*) — Nakties (*Nyks*) sūnūs.

DEVINTA KNYGA

- 308 ...*du su puse antalo*...— Antalas — statinaitė, kurioje tilpdavo 18 gorčių (apie
70 l). Aišku, tiek išgerti galintys gėrovai atėję iš šlėktiškojo folkloro.
- 309 ...*su Dobrinskiais nesutarė ir pykos*...— Vietiniai šlėktos, kaip rodo pavardės,
lietuvių (Birgėlos) bei baltarusių (Podhaiskiai, Hrečechos) kilmės, nesutarė
su atvykėliais iš Lenkijos Dobrinskiais. Šį nesantaikos momentą autorius įveda
sąmoningai, tai išryškėja XII knygoje, kur abi stovyklos susivienija gindamos
bendrą reikalą.

- ³¹⁰ ...*visaip spėliot mėgino*.— Mickevičiaus raštų tyrinėtojai irgi nevienodai atsako į klausimą, kas „atvedė tuos maskolius į pilį“. Turbūt ne Jankelis, nes Plutas jį vadina šnipu, sekamu nuo seno (IX knyga). Galėjo atvesti Asesorius, grąsinęs tai padaryti (VIII knyga) ir kaip policijos tarnautojas turėjęs šitaip elgtis. Tačiau poetas tuo Asesoriaus nekaltina. Manoma, kad įvykių raida buvusi tokia: Jankelis, suvokęs, kas dedasi, nujojo pas Robaką (VII knyga). Šis, susitaręs su Motiejumi Prūsu, nutaria pereiti į puolimą: įsakęs Jankeliui (ar kam kitam) iškviesti kariuomenę ir palankius Teisėjui šlėktas, anksti rytą pats atvyksta į Soplicynę vadovauti kovai. Šį teiginį paremia kai kurios X knygos vietos, kur Robakas priekaištauja sau už tai, kad paankstino sukilimą.
- ³¹¹ ...*Plutas — lenkas iš Dzerovičių... / ...perkrikštas nedoras...*— Plutas — veikėją apibūdinanti pavardė (plg. rusų *плут* — sukčius). Dzerovičiai — tuo pat principu sukurtas vietovardis (iš lenkų *odzierac* — plėšti, grobti). Perkrikštu Plutas vadinamas veikiau metaforiškai — perėjimas iš katalikybės į stačiatikybę nereikalavo naujo krikšto.
- ³¹² *Taip būna visuomet, kai surusėja lenkas*.— Šitokia nuomonė apie lenkų renegetus anuo metu buvo labai populiari, caro vyriausybei tarnaujančiais lenkais mažiau pasitikėta negu pačiais rusais.
- ³¹³ ...*leido pypkės dūmus / Tarytum raketa...*— Čia raketa — tam tikras pirotechninis įtaisas, fejerverkas.
- ³¹⁴ *Pagal Statutą man atlyginti...*— Aišku, pagal Lietuvos Statutą.
- ³¹⁵ *Jau veikia Lietuvoj įstatymai kariniai...*— Karo stovis Lietuvoje buvo paskelbtas vėliau, 1812 m. sausio 22 d. Tačiau majoras jau galėjo girdėti apie ruošiamą karinį kodeksą ir karo stovio paskelbimą.
- ³¹⁶ „*Be įsako? Mane?*“ — *pradėjo šaukt Teisėjas*.— Teisėjas, kaip valdininkas, nors tik renkamas, bet valdžios pripažįstamas, negalėjo būti traktuojamas kaip paprastas šlėkta.
- ³¹⁷ ...*aviną pamatė keturragį...*— „*Dziennik Wileński*“ 1806 m. rašė, kad kurie ne kurie „kirgizų avinai“ turi keturis ragus. Kiti ano meto autoriai pasakoja, jog kvestorių varomos bandos priekyje eidavo avinas, prie kurio ragų būdavo pririšami varpeliai.
- ³¹⁸ ...*yra parašęs Baka...*— Juozapas Baka (1707—1780) — jėzuitas, ilgą laiką gyvenęs Vilniuje, pašiepamo kūrinio „Pastabos apie neišvengiamą, visų laukiančią mirtį“ (Vilnius, 1766) autorius. Kūrinys buvo labai populiarius tarp „Nenaudėlių“ („Szubrawcy“) draugijos narių.
- ³¹⁹ *Jei vazą punšo...*— Žr. „Lyrikos“ paaiškinimus, 8.
- ³²⁰ ...*pypkę uždegę ištraukęs penkrublinę...*— Pypkės anuomet būdavo pridėamos fidibusais, tūtele susuktais popieriais. Majoras čia rodo turtuolišką nerūpestingumą — prisideda susuktu popieriniu pinigų.
- ³²¹ ...*velbą cvelbą? Vistą?* — Helbas cvelbas (iš vok. *halb zwölft*), vistas — kortų lošimai.
- ³²² „*Jei bogu! Jegry! Bunt!*“ — „Dėl dievo meilės! Jėgeriai! Maištas!“ (Rus.)
- ³²³ ...*du plačiavamzdžius...*— Du senoviškus šautuvus platėjančiais vamzdžio galais.
- ³²⁴ ...*kryžmai negali kirsti...*— T. y. kartą iš dešinės, kartą iš kairės pusės. Kiekviena tauta turėjo savo kovos kardais būdą: „Vengras kerta atpakalia ranka, moskvitas — iš viršaus, turkas — į save, o lenkas kryžmai savo kardu mojuoja“ (Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 4. Warszawa, 1972, p. 298).

- 325 *...tą vokišką mašiną...*— Tokios mašinos, kuliamosios ir akselinės kombinacija, atsirado XVIII a. pabaigoje, poetas ją matė 1831 m.
- 326 *...vis rinkos galionuotą...*— Galionai — puskarininkio antsiuvai.
- 327 *Nukėlę kepurės...*— Poetas klysta — Rykovas, kaip karininkas, nekėlė kepurės.
- 328 *...po šonkauliu penktuoju...*— T. y. į širdį.

DEŠIMTA KNYGA

- 329 *Suakmenėdamas it kenčianti Niobė.*— Graikų mitologijoje Niobė — Tebų karaliaus Amfiono žmona, suakmenėjusi, kai Apolonas ir Diana, keršydami už savo motinos įžeidimą, nužudė jos septynis sūnus ir septynias dukteris.
- 330 *...kapšį pinigų numetęs...*— Rykovas nepriima jam siūlomų pinigų.
- 331 *Už Izmailą... Očiakovą, / ...Eilavą... už... kovą / Prie Ciuricho... prie Novio...*— Izmailas — turkų tvirtovė prie Dunojaus žiočių, 1790 m. Suvorovo paimta. Očiakovas — turkų tvirtovė prie Juodosios jūros, ją paėmė Potiomkino vedama rusų kariuomenė 1788 m. Eilava (Preussisch-Eylau) — miestelis Rytrūsioose, kur 1807.II.7—8 rusų ir prūsų kariuomenė grūmėsi su Napoleono armija. Prie Ciuricho 1799 m. prancūzų kariuomenė sumušė generolo Korčiakovo armiją, nespėjusią susijungti su Suvorovo daliniais. Prie Novio (Šiaurės Italija) 1799 m. Suvorovas įveikė prancūzus.
- 332 *...Feldmaršalas...*— T. y. Suvorovas.
- 333 *...prie Raclavių dalgėm...*— Raclavicai — kaimas į šiaurės rytus nuo Krokuvos. Čia 1794.IV.4 Kosciuškos vedama kariuomenė, kurios sudėtyje kovojo dalgininkai (*kosynierzy*), statmenai įtaisytai dalgiais ginkluoti valstiečiai, sumušė caro kariuomenės dalinį.
- 334 *Macejovicuose...*— 1794.X.10 prie Macejovicų Kosciuškos kariuomenė pralaimėjo. Šiomis kautynėmis faktiškai baigėsi Kosciuškos sukilimas.
- 335 *Maskoliai Maskvoje tegul šeimininkauja, / O lenkai — Lenkijoj.*— „Lenkų piligrimystės knygoje“ poetas rašė, kad tautos iš prigimties jaučia viena kitai palankumą, jas kiršina valdovai, „karaliai“, siekdami savo tikslų — egoistinių ir despotinių. Antra vertus, istorija žino nemaža rusų karininkų, galvojuusių kaip Rykovas.
- 336 *Pro bono publico...*— Bendram labui (*lot.*).
- 337 *...privalai kovot ar Sibire supūti.*— Carinė valdžia nepripažino politiniams nusikaltėliams senaties.
- 338 *Jis, kaip gudrus žmogus, kovoj nedalyvavo...*— Buchmano „gudrumas“ nėra tokia teigiamybė. Panašų racionalistinį išskaičiavimą, nesugebėjimą ir nenorėjimą aukotis poetas smerkė ir savo publicistikoje.
- 339 *...piemenaitė ši ir didvyris patyręs...*— Grovas kalba pseudoklasicistinės sentimentaliosios literatūros terminologija, idilių įvaizdžiais. Vėliau jo monologe pastebime romantizmo leksikos elementų.
- 340 *...ji žvakę užgesina, / Bet gaisrą dar labiau įpūtus išaugina.*— Šios frazės literatūrinės ištakos neaiškios. Randame ją jau Larošfuko „Mintyse“.
- 341 *Himenėjas graikų mitologijoje* — Apolono ir Uranijos sūnus, santuokos dievas.
- 342 *Nustebino visus Potockis...*— V. Potockis (1789—1812), Targovicos konfederacijos organizatoriaus Ščensno Potockio sūnus, pats stojo į Varšuvos kunigaikštystės armiją ir finansavo dvi artilerijos baterijas.

- ³⁴³ *Taipogi Radvila...*— Žr. autoriaus paaiškinimus II knygai, p. 747. Savo lėšomis jis parūpino armijai 800 pabalnotų žirgų.
- ³⁴⁴ *Kunigaikštystėje dabar jų baisiai stinga.*— Varšuvos kunigaikštystės finansinė padėtis buvo iš tiesų labai bloga — dėl Napoleono paskelbtos blokados negalima buvo eksportuoti grūdų, pagrindinio pajamų šaltinio, tuo tarpu Napoleonas reikalavo mokėti senąsias Prūsijos skolas. Be to, reikėjo išlaikyti didžiulę kariuomenę.
- ³⁴⁵ *Man jau nebaisūs žmonės.*— Paslapties gaubiamo herojaus priešmirtinė išpažintis būdinga ano meto literatūrai: matome ją Bairono „Giaure“, kurį poetas vertė maždaug tuo pat laiku, kai rašė „Poną Tada“, ir V. Skoto romanuose. Tačiau šis panašumas tik formalus, nes Jackaus išpažintis — visiškai naujas reiškiny pasaulinėje literatūroje: „Ją persmelmia tautos ir visuomeninio luomo tragedija... vergijos ir laužomų tautinių aspiracijų tragedija“ (K. Wojciechowski. „Pan Tadeusz“ A. Mickiewicz a romans Waltera Scotta. 1919, p. 29).
- ³⁴⁶ *Tenčinskis pirmos juk karaliaus dukrai.*— Jonas Tenčinskis, pasiūstas į Švediją pasiuntiniu, pamilo karaliaus Gustavo I dukterį Ceciliją. Jo gyvenimo ir meilės istoriją išpopuliarino lenkų literatai J. Kochanovskis ir J. U. Nemcevičius.
- ³⁴⁷ *...prieš Sanctissimum.*— T. y. prieš švenčiausiąjį sakramentą.
- ³⁴⁸ *...pasiduot į karą.*— „Privačių“ karų prieš kaimynines šalis ištis yra buvę Lietuvos—Lenkijos valstybės istorijoje, pvz., Mniško ir Visnovieckio avantiūristinis žygis į Maskvą. Tačiau XVIII a. pabaigoje šitokiei eskapadai jau nebebuvo sąlygų. Poetas čia atskleidžia šlektiškosios visuomenės anarchistinius polinkius.
- ³⁴⁹ *...palikusi man vaiką.*— Vadinasi, Tadas gimė prieš Jackaus nusikaltimą, taigi 1792 m.
- ³⁵⁰ *Karolis Radvila (1734—1790)* — Lietuvos didysis etmonas, Vilniaus vaivada, turtuolis ir avantiūristas, gyvenęs Nesvyžiuje (netoli Naugarduko).
- ³⁵¹ *...užmegztų jis mazgelį sau ant ūsų.*— T. y. niekad neužmirštų skriaudos, keršto — beveik pažodiškai vertėjo išversta originalo frazė, paremta populiariu lenkų priežodžiu.
- ³⁵² *Praliejai tuo šūviu tu kraujo upę baisią.*— Kraujo upę iš tiesų praliejė ne Jackus, bet Gervazas, keršydamas Soplicų giminei.
- ³⁵³ *...abitas nuo mano kardo gina.*— Pakėlusieji ranką prieš dvasininką atskiriami nuo katalikų bažnyčios.
- ³⁵⁴ *Soplicoms skirdama Horeškos turtų dalį.*— Horeškos turtų dalį Soplicos gavo apie 1792 m., prieš trečiąjį Lietuvos—Lenkijos valstybės padalijimą, konfiskaciją pravedė Targovicos konfederacija, kuri, pritapus prie jos karaliui, galėjo būti laikoma teisėta vyriausybe.
- ³⁵⁵ *...aš Kirminas — vienuolis.*— Jackaus pseudonimas lenkiškai (*robak*) reiškia kirminą.
- ³⁵⁶ *Kovojau. Kur ir kaip.*— Jackaus veiklą užsienyje nelengva chronologizuoti. 1796 ar 1798 m. jis suartėja su legionais. Iš IV knygos paaiškėja, kad 1807 m. pavasarį jis jau kunigas, tačiau XI knygoje sakoma, kad buvo sužeistas Samosieros slėnyje, t. y. 1808 m. lapkričio mėn.— vadinasi, tuo metu jis dar nebuvo kunigas. Matyt, poetui rūpėjo ne chronologija, o kitkas — kuo didesniais nuopelnais motyvuoti jo atsivertimą.
- ³⁵⁷ *...prūsų katorgoj metus tampiau karutį.*— Čia ir toliau poetas iš esmės kalba apie 1831 m. sukilėlių likimą.
- ³⁵⁸ *Špilbergas* — ano meto austrų kalėjimas politiniams kalinams Moravijoje (prie Brno miesto). Lenkai čia buvo kalinami tik po 1831 m.

- ³⁵⁹ *Stanislovas Fišeris* — generolas, Varšuvos kunigaikštystės karo ministras. Žuvo prie Borodino.
- ³⁶⁰ *Napoleonas jau galop paskelbęs karą...* — Iš tiesų tada (1811 m. rugpjūčio mėn.) Napoleonas karo nebuvo paskelbęs. Karas buvo paskelbtas 1812.VI.22.
- ³⁶¹ *...seimas Varšuvoj...* — Seimas susirinko 1812.VI.26. Lietuvos—Lenkijos susivienijimas buvo paskelbtas jo antrojoje sesijoje — 1812.VI.28. O 1812.VI.29 Vilniaus katedroje įvyko pamaldos už unijos su Lenkija atgaivinimą. Poetas istorinę tiesą auchoja meninei tiesai, įvykių logiką — kompozicijos logikai.

VIENUOLIKTA KNYGA

- ³⁶² *...vaisingais ir derlingais.* — Daugelis anuometinių autorių kalba apie gerą derlių 1812 m.
- ³⁶³ *...štai nauji pulkai...* — Poetas sąmoningai karo pradžią nukelia į ankstyvą pavasarį.
- ³⁶⁴ *Narsus Jeronimas... / Drauge su Juzefu: nuo Gardino žygiavę...* — Vestfalijos karalius Jeronimas (Žeromas), jauniausias Napoleono brolis, vadovavo trečiajai armijai, žygiavusiai nuo Gardino per Ščučiną ir Naugarduką link Minsko ir Smolensko. Kunigaikštis Juzefas Poniatovskis vadovavo vienam tos armijos korpusui. Per Nemuną armija persikėlė VI.29—30. Į Naugarduką Poniatovskis atvyko VII.9.
- ³⁶⁵ *...Dombrovskis, Malachovskis, / Kniazevičius... Giedraitis ir Grabovskis.* — Dombrovskis — žr. „Vėlinių“ paaiškinimus, 182. Kazimieras Malachovskis tuo metu vadovavo Dombrovskio divizijos pėstininkų pulkui. Kniazevičius — žr. paaiškinimus, 53. Divizijos generolas Romualdas Giedraitis (1750—1824) tuo metu Napoleono buvo paskirtas vyriausioju Lietuvos kariuomenės kavalerijos inspektoriumi, tad vargu ar jis buvo Poniatovskio štabe. Generolas Mykolas Grabovskis (Michał Grabowski, 1773—1812) — brigados vadas, žuvęs prie Smolensko.
- ³⁶⁶ *...Grovas iš Tenčino...* — Kalbama čia apie Jurgį Osolinskį (1595—1650), valstybės veikėją, pagarsėjusį diplomatinėmis misijomis pas užsienio valdovus.
- ³⁶⁷ *Nesvyžiuį priėmė Stanislovą karalių...* — Karolis Radvila (žr. paaiškinimus, 350) 1782 m. Nesvyžiuje priėmė karalių Stanislovą Augustą. Dviejų magnatų susitaikymą lydėjo visoje valstybėje išgarsėjusios puotos.
- ³⁶⁸ *...aušo Žolinės gražus ankstyvas rytas.* — Originale: *dzień Najświętszej Panny Kwietnej* (švenčiausiosios gėlių mergelės diena), šventė, kurios bažnytinė tradicija nežino. Vertėjas, pasirinkdamas Žolinę (VIII.15), priartėja prie istorinės tiesos, — tai būtų artimiausia šventė, turint galvoje, kad Napoleono kariuomenė į Naugarduką įkengė 1812.VII.9 ir kad VIII.15 — Napoleono gimimo diena. Antra vertus, X knygos veiksmas poeto nukeltas į ankstyvą pavasarį. 1812.VIII.12 lenkų kariuomenė buvo jau prie Smolensko, todėl manoma, kad poemoje vaizduojama nesama, išgalvota šventė. Plačiau žr. S. Pigonio komentarus knygai: Adam Mickiewicz. Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1967, p. 508—509.
- ³⁶⁹ *Jis užsivilkio ir mundyrą vaivadijos...* — Norint apriboti šlėktų puošimąsi, 1776 m. seimo nutarimu buvo įvesti vaivadijų mundurai — kaip išėiginiai drabužiai.
- ³⁷⁰ *Rišpansas* — prancūzų generolas. Jo pulkams atėjo į pagalbą generolas Kniazevičius.
- ³⁷¹ *...prie Samosieros kovės...* — Samosiera — kalnų perėja Siera Gvadaramos kalna-

gūbryje į šiaurę nuo Madrido. Šį ispanų stipriai įtvirtintą slėnį forsavo legionų kavaleristų eskadronas 1808.XI.30.

372 ...*Garbės ordino kariu bei kavalierium*.— 1802 m. Napoleono įsteigtas ordinas (*Légion d'Honneur*) buvo skiriamas už kovos žygdarbius.

373 *Ar būtų miles jis, ar dar tik skartabela...*— *Miles* (lot.) — kilmingas bajoras; skartabela (iš lot. *scartabellus*) — neseniai nobilituotas bajoras. Tik trečios nobilituotų bajorų kartos atstovai susilygindavo savo teisėmis su kilmingaisiais bajorais.

374 *O kad lygybė jau...*— Panaikinti baudžiąvą Lietuvoje Napoleonas ketino tik po karo su Rusija. Varšuvos kunigaikštystėje (taigi ir Lietuvos Užnemunėje) valstiečiai buvo paleisti, bet ir ten toli buvo iki tikros lygybės.

375 *Lyg kad saulėgrąža...*— Su saulėgrąža lyginama Tado geltona uniforma.

376 ...*prikalbinti Jadvygą...*— T. y. karalienę Jadvygą, Jogailos žmoną. Jogailos santuoka su Jadvyga 1386 m. paruošė dirvą Lietuvos ir Lenkijos unijai.

377 ...*tam procese Jogaila nugalėjo*.— Kalbama apie Žalgirio mūšį 1410 m., kuriame buvo pirmą kartą palaužta karinė Kryžiuočių ordino galia.

378 *Procesas Rimšų...*— Garsi Ignoto Rimšos, Naugarduko stovyklininko, byla su Palėvenės (anuo metu Ukmergės apskrityje) dominikonų vienuolynu. Bylą laimėjo vienuoliai.

379 ...*velnias mat vis skiria*.— T. y. caras. Emigracijos laikotarpio publicistikoje carizmą poetas vadina „aktyviaja tamsos galybe, tikru politiniu šetonu“.

380 *Nupjaustyt amalą nuo qzuolo...*— Amalas (*Viscum album*) — krūmas, parazituojantis ant lapuočių. Jaunos jo šakelės su lapais pjaunamos vaistams.

381 *Dešnioji sužeista...*— Tado žaizda istoriškai nemotyvuota, jo pulkas dar nebuvo susidūręs su caro kareiviais. Užtat ji pagrįsta meniškai, plg. Tado atsiveikinimą X knygoje.

382 *fanfaronas* — pagyrūnas (iš isp. *fanfarrón*).

383 ...*Lietuvoj mane instruktorium paliko...*— Poetas ruošia skaitytoją laimingai atomazgai — Tadas galėsiąs nedalyvauti žygyje į Maskvą. Dalis Tado pulko karininkų iš tiesų liko Naugarduke, kur greitosiomis mokė naujokus. Šiaip Tado pulko likimas tragiškas — jis buvo sutriuškintas prie Serakovo (1813.II.12).

384 *Kaip rūmas — Paco, taip ir Pacas vertas rūmo...*— Žr. Lyrikos paaiškinimus, 50.

385 ...*vienuolikos karatų*.— Žiedai niekad nedaromi iš gryno aukso, bet iš jo mišinio su pigesniais ir kietesniais metalais. Grynas auksas yra 24 karatų.

386 *Pasėdas rubrontu raudonu aptaisytas*.— Rubrontas (iš pranc. *robe ronde*) — moterų plati suknia, pasiūta iš brangios ir stiprios medžiagos. Matyt, tuo vardu buvo vadinama ir pati medžiaga.

387 ...*Lelivos pusmėnulis...*— Leliva — Soplicų herbas (pusmėnulis su žvaigžde viršuje).

388 ...*mūšy prie Podhajaus...*— Podhajus (lenk. *Podhajce*) — miestelis Ukrainoje, kur Lietuvos—Lenkijos kariuomenė kelis kartus yra kovojusi su turkais ir totoriais. 1665 m. Jono Sobieskio pulkai įveikė čia kelis kartus stipresnę priešą kariuomenę.

389 ...*Sanguškos dovanotą / Šuns antkaklį...*— II knygoje tą patį antkaklį Asesorius sakosi gavęs iš kunigaikščio Radvilos.

390 ...*pjautuvą virš jos vainiko švietė*.— Per pabaigtuves galvą pjautuvu puošdavosi geriausia pjovėja, kuri nešė šeiminkui rugių pėdą (kitur — vainiką). Rugiapjūtės pabaigtuvės būdavo dažniausiai švenčiamos per Žolinę, šia detale poetas lyg paremia versiją, kad jo pavaizduota šventė — Žolinė.

- ³⁹¹ *Lietuvišku rūbu gėrėjosi...*— Poetas teigia ir kai kurie „Pono Tado“ komentatoriai mano, kad čia ir žemiau vaizduojami paprastos sodietės drabužiai. Šią nuomonę šiek tiek paremia L. Jucevičius, plg. Raštai, p. 217—224. Tačiau paprastai būdžiauninkei šitokie drabužiai yra per puošnūs. Veikiausiai čia aprašyti jaunos šlėktaitės išėginiai drabužiai, lietuviški regionaliniu požiūriu, o ne etniniai.
- ³⁹² *Mėnulis... viršum kaktos Dianos.*— Diana — Apolono sesuo, medžioklės ir mėnėsienos deivė, ją vaizduodavo su pusbėnuliu plaukuose.
- ³⁹³ *...vakar caro, o nūnai — Napoleono / Tarnautojas uolus...*— Tokių tarnautojų moralinę vertę poetas charakterizuoja „Lenkų piligrimystės knygoje“: „...kai ateina priešas ir pakeičia valdymą, tauta yra naikinama ir plėšiama, o tarnautojai tarnauja... ir visiems vienodai tarnauja, ir iš visų vienodą ima atlyginimą“.
- ³⁹⁴ *...Rejentas pražudęs / Nuo rankos žiedq...*— Žiedo pametimas, žmonių manymu, pranašauja nelaimingą šeimyninį gyvenimą.

DVYLIKTA KNYGA

- ³⁹⁵ *...kaip maršalka...*— T. y. vestuvių tvarkdarys („svotbos maršalką“ randame jau K. Sirvydo žodyne).
- ³⁹⁶ *...kaimiečius vaišinti privalėjo: / ...gerbs jie šeiminką naują...*— Kaimiečių vaišinimas — sudėtinė pabaigtuvių dalis. Poetas čia sukuria nelabai motyvuotą situaciją, nes Tadas šiuo metu dar nėra naujas šeiminkas. Šia scena parodomas visų luomų susitaikymas patriotinio entuziazmo akivaizdoje.
- ³⁹⁷ *Didžioju servizu...*— Servizas — puošni sidabrinė padėklų kombinacija citrinoms, stiklainiams su actu, aliejais, cukrumi ir garstyčiomis arba cukrui ir saldumynams sudėti. Poemoje vaizduojamas servizas skirtas saldumynams.
- ³⁹⁸ *...šiandien dvazgino iš garbingiausios vietos...*— Lietuvos dvarininkai iš tiesų sveitingai sutikdavo prancūzų armiją. Maršalka Rdulovskis iškėlė Naugarduke priėmimą Vestfalijos karaliui Jeronimui. Į puotą buvo sukviesta 300 žmonių, stalas apstatytas sidabro ir porceliano indais. Visa tai po puotos karaliaus dvariškiai susikrovė ir išsivežė. Tokių atvejų buvo ir daugiau, nes didžioji dalis prancūzų ėjo per Lietuvą kaip per priešų žemę.
- ³⁹⁹ *...seimelis pavaizduotas...*— Servizas poetui padeda įjungti į poemą bajorų papročių ir buitės scenų.
- ⁴⁰⁰ *...kišenėje balsus, kaip sako, glosto.*— Seimuose buvo balsuojama rutuliukais (baltais arba juodais), metamais į urną.
- ⁴⁰¹ *...kunigas ateina su švenčiausiu...*— Susipešusius seimeliuose šlėktas dažnai iš tiesų tik kunigui pavykdavo nuraminti.
- ⁴⁰² *...jai policija nebuvo reikalinga...*— Voiskis žavisi senąja valstybine santvarka, paremta tikėjimu ir teise, o ne prievarta ir bauginimu. Panašias mintis reiškė publicistiniuose straipsniuose ir poetas.
- ⁴⁰³ *...titulo Šviesiausios Didenybės...*— Titulų socialinis svoris kito. XVI a. „didenybė“ (*wielmożny*, lietuviškai — galbūt „dauggalis“ — taip rašo A. Klementas ir D. Poška) vadino tik senatorius (senatorių sąrašą žr. L. Jucevičius. Raštai, p. 351), žemesnis valstybės pareigūnas buvo vadinamas „kilminguoju“ (*urodzony*), neturįs pareigų tebuvo „taurusis“ (*szlachetny*). XVII a. „didenybė“ („dauggaliu“) jau buvo vadinamas kas antras žemvaldys, „kilminguoju“ — kiekvienas, o „tauriuoju“ galėjo vadintis bemaž valstiečiu pavirtęs smulkusis šlėktelė. XVIII a. beveik kiek-

vienas bajoras jau buvo „didenybė“ („dauggalis“), o pati menkiausia pareigybė duodavo jam „šviesiausios didenybės“ titulą.

404 *Perliukų įmetė ir išvirė monetą...*— Šitokį gydymojo sultinio virimo receptą iš tiesų siūlo senosios lenkų kulinarinės knygos.

405 *...tuos dubenis arkasų, / Kontuzos puodelius ir lėkšteles blemasų / Su priedais... cibetų, figatelių, / Dragantų, pomuchlių, pinelių ir brunelių.*— Valgių pavadinimai paimti iš senų kulinarijos knygų. Arkasas — desertinis patiekalas iš pasaldinto pieno su šafranu, citrina. Kontuza — specialaus rūkymo mėsos arba vištienos sultinys. Blemasas — migdolų drebučiai, uždaryti vynu, gvazdikmedžio pumpurais, cinamonu ar muskatu. Cibetas — kvapnus prieskonis, gaunamas iš didžiosios indų katės (*viverra zibetha*) muskusinių liaukų. Figatelės — faršas. Dragantai — cukrinės figūrėlės stalui papuošti — herbai, vaisiai ir t. t. Pomuchlė — vėgelių pošeimio žuvis, iš kurios būdavo daromas padažas. Pinelės — pinijos ar kedro kankorėžių sėklos, riešutai. Brunelės — tam tikros slyvos.

406 *Stebuklas pabaigoj...*— Šį „stebuklą“ poetas irgi paėmė iš senųjų kulinarijos knygų.

407 *...kiniški šešėliai.*— T. y. judančių šešėlių teatras, paplitęs Europoje XVIII a.

408 *...svetur ilgai buvau užgaišęs.*— J. H. Dombrovskis, lenko ir vokietės sūnus, tik 1792 m. perėjo į lenkų tarnybą.

409 *Šampaną kliunkina, tą velnio sunką bjaurią.*— Šampaną gėrė magnatai ir anksčiau. XIX a. pradžioje Lietuvoje pradėjo plisti rusų gamybos šampanas, štai dėl to juo ir piktinasi Voiskis.

410 *Etmone ar ponas generole...*— Gervazui, matyt, nepatinka naujoviškas Dombrovskio karinis titulas, galbūt dėl to, kad generolas Lietuvos—Lenkijos valstybėje reiškė kitką.

411 *...tiek plunksnų nēr padrožęs...*— Aišku, žąsies plunksnų, kuriomis tada rašė.

412 *Tik vienąsyk, deja, beginklį jis nukovė...*— T. y. majorą Plutą, pametusį iš baimės špagą.

413 *Henrikas Dembinskis* (Henryk Dembiński. 1791—1864) — 1812 m. — eskadrono vadas, 1831 m. jau kaip generolas vadovavo garsiam žygiui į Lietuvą.

414 *Juozapas Dvernicksis* (Józef Dwernicki, 1778—1857) — 1812 m. — eskadrono vadas, 1831 m. — lenkų armijos generolas, vienas iš sukilimo vadų.

415 *Samuelis Ružickis* (Samuel Rużycki, 1784—1834) — 1812 m. — jaunesnysis karininkas, 1831 m., kaip sukilėlių generolas, dalyvavo Dembinskio žygyje į Lietuvą.

416 *...smūgis kryžmiškas, malūnas, vogtas kirtis, / ...eilė... kontrapunktų ir tercetų...*— Tai įvairūs fechtavimosi kardais elementai.

417 *...mokykloje kadetų.*— Kadetų mokyklą įsteigė Stanislovas Augustas 1766 m. Ją baigė daug ilgainiui išgarsėjusių karvedžių: Kosciuška, Fišeris, Kniazevičius ir kt.

418 *...Pulavskių...* *Savos.*— Juozapas Pulavskis (iš tikrųjų — Pulaskis) — vienas iš Baro konfederacijos steigėjų, vadovavo jos ginkluotosioms pajėgoms, konfederatai buvo ir jo trys sūnūs: Antanas, Pranciškus ir Kazimieras, ypač pagarsėjo Kazimieras. Sava Calinskis — kazokas, vienas iš Baro konfederacijos vadų.

419 *Mykolas Dzeržanovskis* — Baro konfederacijos dalyvis, visoje Europoje išgarsėjęs avantiūristas.

420 *Ereliai atnešė — auksiniai, sidabriniai...*— Žr. I knygos paaiškinimus, 49.

421 *Šarlis Fransua Diumurjė* (Dumouriez, 1739—1823) — generolas, 1770 m. prancūzų atsiųstas padėti Baro konfederatams.

422 *Bet Piasto...*— Piastai — pirmoji lenkų karalių dinastija, kuriai pradžią davė Meškas (Mieszko, miręs apie 992 m.), 966 m. priėmęs krikščionybę.

- ⁴²³ ...fuzilieriai, / ...grenadieriai... kanonieriai.— Prancūziški šaulių ir artileristų pavadinimai.
- ¹²⁴ ...baisu ir trūksta žodžių.— Napoleono armija iš tiesų Lietuvoje plėšikavo ir grobė — elgėsi kaip užkariautoje teritorijoje, plg. šios knygos paaiškinimus, 398.
- ⁴²⁵ ...vyskypai už tai prakeikt jį skuba.— 1808 ir 1809 m. Napoleonas suėjo į konfliktą su popiežiumi dėl bažnyčių turto: 1808 m. jis paskelbė popiežiaus valstybės okupaciją, o po metų — popiežiaus bažnytinio turto rekviziciją. Pijus VII atsakė 1809 m. bule, kurioje prakeikė „bažnytinio turto grobikus“.
- ¹²⁶ O moterie, ir kas tave suprasti gali.— Visam Grovo monologui būdinga ankstyvojo romantizmo tonacija, randame čia vieną kitą metaforą, artimą „Vėlinių“ IV d. ar ankstyvajai poeto lyrikai. Galima spręsti, kad poetas geraširdiškai pasišaipė iš savo jaunystės metų meilės supratimo.
- ¹²⁷ Atgavę laisvę, ją ir tarp žmonių paskleiskim...— Gražus Tado gestas neturi konkretaus istorinio pagrindo — 1812 m. Lietuvos bajorija nė negalvojo apie baudžiavinės sistemos likvidavimą. Tačiau ši idėja buvo Lietuvoje gyva nuo XIX a. pradžios, ypač didelį Vilniaus universiteto studentų entuziazmą sukėlė 1817 m. gruodžio mėn. Vilniaus gubernijos bajorų seimelio pasiūlymas atleisti Lietuvos valstiečius nuo baudžiavinės priklausomybės. Pats Mickevičius buvo didelis lažinio ūkio likvidavimo šalininkas.
- ¹²⁸ ...su žeme visus iš baudžiavos paleiskim...— Tai aniems laikams naujas momentas, nes, pavyzdžiui, Varšuvos kunigaikštystėje po baudžiavos panaikinimo valstiečiai negavo žemės — ji ir toliau liko dvarininko nuosavybė.
- ¹²⁹ ...muzikai juk iš Chamo pradžią gavo, / Iš Semo — mes, šlėkta, o žydai — iš Jafeto...— Gervazas atpasakoja savaip perdirbtą Renesanso epochos kronikininko Martyno Belskio (1495—1575) luomų atsiradimo „teoriją“, pagal kurią Nojaus sūnus Semas davė pradžią žydams, Jafetas — riteriams, o Chamas — valstiečiams. Feodalizmo laikais į tokius išvedžiojimus buvo žiūrima kuo rimčiausiai.
- ¹³⁰ Muziką su herbu... / ...laikysiu sau už lygų.— Gervazas čia dėsto poeto lygybės koncepciją — pakelti žmones, sukilinti juos, eiti prie lygybės ne proto, bet tikėjimo keliu. Apie valstiečių nobilitaciją galvojo ir kiti emigracijos ideologai, pavyzdžiui, Maurikijus Mochnackis (1803 ar 1804—1834).
- ⁴³¹ Belona — romėnų karo deivė.
- ⁴³² Su Himenėju nūn drauge įveikit Marsą.— Atseit su santuokos globėju Himenėju įveikit karo dievą Marsą — santuoka baikit nesantaiką tarp dviejų šeimų. Panegirika parašyta pseudoklasicistiniu stiliumi, kupinu retorinių figūrų ir stereotipinių metaforų.
- ⁴³³ ...vaikai Borėjo...— Žr. „Vėlinių“ paaiškinimus, 364.
- ⁴³⁴ Dainelę žinomą...— Šią seną dainą („Idzie żołnierz borem, lasem“) — jos fragmentai surasti ant 1584 m. išleistos knygos viršelių — išpopuliarino legionai. Poetas čia atpasakoja dainos turinį, nes jos ritmika netinka „Pono Tado“ metru.
- ⁴³⁵ Kaip angelas žvaigždėms, ji vadovavo šokiui.— Pasak graikų kosmogonijos, aplink žemę skriejančių planetų judėjimą tvarkančios mitologinės būtybės, genijai. Krikščionybė, priėmusi Ptolemėjaus sistemą, pakeitė juos angelais.

EPILOGAS

- ⁴³⁶ *Palikusiems tėvynę nelaimingą.*— Poetas ir 1834 m. („Epilogas“ parašytas 1834 m. pavasarį) manė, kad 1831 m. sukilėliai per anksti padėjo ginklus. Todėl tiek daug „Epiloge“ karčių žodžių emigrantams.
- ⁴³⁷ *Grandinėm apkalti...*— Luji Pilypo vyriausybė, rusų ambasadoriaus Paryžiuje įkalbėta, 1832 m. išleido vadinamąjį „balandžio įstatymą“, kuriuo emigrantai buvo išsklaidyti po mažus miestelius arba tiesiog internuoti.
- ⁴³⁸ *Pridengs senąsias sienas Boleslavo.*— T. y. lenkų karaliaus Boleslovo I Narsiojo, viešpatavusio 992—1025 m. Vakaruose Lenkijos sienos tada ėjo Oderio upe, rytuose — po to, kai Boleslovas I užėmė Kijevą, — rėmėsi į Dneprą.
- ⁴³⁹ *Prie židinio draugai... / ...po žodelį visi į dainą pamėtėjo...*— Turima galvoje poemos kūrimo aplinkybės. Juozapas Zaleskis, Steponas Vitvickis, Ignotas Domeika yra priminę A. Mickevičiui vieną kitą realiją, poeto panaudotą kūrinįje.
- ⁴⁴⁰ *Kaip gervės pasakoj...*— Paukščių, metančių plunksną, motyvas žinomas ir lenkų, ir lietuvių, ir baltarusių tautosakoje. Plunksnos prašo „Konrado Valenrodo“ III giesmėje Aldona, uždaryta bokšte.
- ⁴⁴¹ *Apie Justiną skaitėm...*— Justina — Pranciškaus Karpinskio (1741—1825) erotiinių idilių adresatė.
- ⁴⁴² *...istorijos Veslavo...*— „Veslavas“ — Kazimiero Brodzinskio (Kazimierz Brodziński, 1791—1835), poeto, vertėjo ir kritiko, idilė, išėjusi 1820 m., tad Mickevičius jos negalėjo skaityti savo jaunystės metais. Mini jis ją iš pagarbos Brodzinskiui ir jo kūriniui.
- ⁴⁴³ *...už laurus Kapitolio...*— Viduramžiais ir Renesanso epochoje Romoje, Kapitolijuje, laurų vainikais būdavo vainikuojami žymiausi poetai. *Poeta laureatus*, be kitų, čia tapo Motiejus Sarbievijus (1595—1640).

Parengė JONAS PILYPAITIS